

This text was originally scanned for the [Alberti Magni E-Corpus](#) project, directed by Prof. B. Tremblay and hosted by the University of Waterloo (Canada). On April 20th, 2010, Prof. [Tremblay](#) has expressly authorized Cooperatorum Veritatis Societas to post it into its site www.documentacatholicaomina.eu.

Cooperatorum Veritatis Societas thanks the Prof. B. Tremblay and the University of Waterloo (Canada) of having granted the opportunity to make publicly available this text of high quality.

B. ALBERTI MAGNI

RATISBONENSIS EPISCOPI, ORDINIS PRÆDICATORUM,

OPERA OMNIA

IN HOC QUINTO VOLUMINE CONTINENTUR :

Mineralium *libri quinque.*

De Anima *libri tres.*

Philosophia Pauperum, seu Isagoge in libros Aristotelis Physicorum, de Cœlo et Mundo, de
Generatione et Corruptione, Meteororum et de Anima.

Liber de Apprehensione a quibusdam D. Alberto adscriptus.

B. ALBERTI MAGNI

RATISBONENSIS EPISCOPI, ORDINIS PRÆDICATORUM,

OPERA OMNIA,

EX EDITIONE LUGDUNENSI RELIGIOSE CASTIGATA, ET PRO AUCTORITATIBUS
AD FIDEM VULGATÆ VERSIONIS ACCURATIORUMQUE
PATROLOGIÆ TEXTUUM REVOCATA, AUCTAQUE B. ALBERTI VITA AC BIBLIOGRAPHIA SUORUM
OPERUM A PP. QUÉTIF ET ECHARD EXARATIS, ETIAM REVISA ET LOCUPLETATA

CURA AC LABORE

AUGUSTI BORGNET,

Sacerdotis diœcesis Remensis.

ANNUENTE FAVENTEQUE PONT. MAX. LEONE XIII.

VOLUMEN QUINTUM

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

—
MDCCCXC

D. ALBERTI MAGNI,

RATISBONENSIS EPISCOPI,

ORDINIS PRÆDICATORUM

LIBER PRIMUS

MINERALIUM.

TRACTATUS I

DE LAPIDIBUS IN COMMUNI.

CAPUT I.

*Quæ est intentio libri, et quæ divisio,
modus et dicendorum ordo.*

De commixtione et coagulatione, similiter et congelatione et liquefactione et cæteris hujusmodi passionibus in libro *Meteororum* jam dictum est. In quibus autem isti effectus prius apparent apud res naturæ, lapidum genera sunt et metallorum, et ea quæ media sunt inter hæc, sicut marchassita, et alumen, et quædam alia talia. Et quia illa prima sunt inter composita secundum naturam ex elementis, utpote ante complexionata existentia quæ animata sunt, ideo de his pro-

xime post scientiam *Meteororum* dicendum occurrit: parum enim videntur abundare ultra commixtionem simplicem elementorum. De his autem libros Aristotelis non vidimus, nisi excerptos per partes. Et hæc quæ tradidit Avicenna de his in tertio capitulo primi sui libri quem fecit de his, non sufficiunt. Primum ergo de lapidibus, et postea de metallicis, et ultimo de mediis inter ea faciemus inquisitionem: lapidum quippe generatio facilius est, et magis manifesta quam metallorum. De lapidum autem naturis plurima in genere dicenda occurrunt, quæ in primis ponemus. Deinde vero de lapidibus in specie qui magis nominati sunt, disputabimus. Coarctabimus autem sermonem nostrum, eo quod multorum dicendorum hic causæ jam in libro *Meteororum* determinatæ sunt. In genere autem de lapidibus tractantes inquiremus in genere materiam lapidum, et proprium efficiens eorum proximum, et locum ge-

nerationis : deinde modum commixtionis lapidum, et causam diversitatis coloris eorum et aliorum accidentium quæ inveniuntur in ipsis, sicut est durities major et minor, dolabilitas et indolabilitas, porositas et constrictio, gravitas et levitas, et cætera hujusmodi, in quibus lapides non solum specie et numero, sed etiam in genere videntur non parvam habere diversitatem.

Sunt autem quidam maximæ auctoritatis in philosophia viri, qui non de omnibus, sed de quibusdam lapidum generibus tractatum facientes, sufficientem se dicunt de lapidibus fecisse mentionem, quales sunt Hermes Cuates rex Arabum, Dioscorides, Aaron, et Joseph, qui de lapidibus tantum pretiosis tractantes, non de genere lapidum tractaverunt. Minus autem sufficientem notitiam tradidit Plinius in *Historia naturali*, non sapienter causas lapidum in communi assignans. Neque oportet nos omnium horum inducere sententiam, eo quod scientia rei non adeo est occulta quod ipsam ex plurimorum erroribus nos colligere oporteat. Sufficiens autem satis sciuntur naturæ lapidum et complexionum, quando propria sciuntur eorum materia, et efficiens proximum, et forma, et accidentia propria eorum per taxatam in quarto *Meteororum* inquisitionem. Non enim hic intendimus ostendere qualiter aliquod istorum transmutetur in alterum, aut qualiter per antidotum medicinæ ejus quam *elisir* vocant Alchimici, curantur ægritudines eorum, aut occulta eorum manifestantur, aut e converso eorum manifesta detegantur : sed potius commixtiones eorum ex elementis ostendere, et qualiter unumquodque in propria specie constituatur. Propter quod non curamus inquirere differentiam lapidis et spiritus sive animæ, et corporis sive substantiæ, et accidentis, de quibus inquirunt Alchimici, lapidem vocantes omne illud quod non evaporat in igne, et idem vocant corpus et substantiam. Id autem quod evaporat in igne, sicut

sulphur, et argentum vivum, et ex quibus diversorum colorum fiunt ea quæ vocantur lapides, vocant spiritus et animam et accidens : alterius enim scientiæ est inquirere de his quæ occultis valde fulciuntur rationibus et instrumentis.

Modum autem quem in singulis habuimus, etiam hic tenebimus dividendo per libros aliquos et plures tractatus et multa capitula totum opus. Cum autem in multis de particularibus fiat tractatus, oportet nos prius ex signis et effectibus cognoscere naturas istorum, et ex illis devenire in causas eorum et compositiones : eo quod signa et effectus nobis sunt magis manifesta : in universalium autem natura de quibus in omnibus præhabitis libris fecimus mentionem, erat procedendum e converso, a causa videlicet ad effectus et ad virtutes et signa : eo quod in talibus communia et confusa sunt magis et quoad nos manifesta, sicut in primo *Physicorum* est determinatum.

Ordinem vero hujus libri ad sequentes de natura libros satis ostendimus in fine nostri libri *Meteororum*, ubi diximus de quibus prius et de quibus posterius erit dicendum. Cum autem lapidum et metallorum genera sint homiomera plus quam plantæ in quibus invenitur diversitas partium, quæ sunt radix, et folium, et flos, et fructus, homiomera autem sunt per naturam ante anhomiomera, ideo prius erit tractandum de lapidibus et cæteris mineralibus quam de corporibus animatis.

Quare prius ordine doctrinæ scientiæ de mineralibus tradi debet quam scientiæ de animatis.

CAPUT II.

De materia lapidum.

Incipientes igitur tractare de lapidum natura, in genere dicimus omnis lapidis

materiam esse aut speciem cuiusdam terræ, aut speciem quamdam aquæ. Vincit enim in lapidibus alterum istorum elementorum, et in his etiam in quibus quædam species aquæ dominari videntur, est etiam aliquid terræ simul dominans. Hujus autem signum est fere omnium lapidum genera mergi sub aqua, quæ abundare in terræ materia diximus in scientia *Cœli et Mundi*. Si enim essent dominantia in eis superiora elementa, procul dubio natarent super aquam : nunc autem nullum genus lapidum natat, nisi sit spongiosum, vel adustum, et per adustionem spongiosum et porosum factum, sicut pumex, et lapis quem evomunt thermæ vel ignis Vulcani, qui etiam si in pulverem redigatur, pulvis ipse sub aqua mergitur. Adhuc autem si in lapidibus perspicuis cum aqua non esset terrestre terminativum humidi admixtum, non mergerentur sub aqua, sicut crystallus et beryllus, sicut non mergitur glacies et cætera in quibus pura vel superabundans est aqua. Adhuc autem lapides omnes qui generantur in renibus et vesicis animalium, generantur ex viscosa grossa et terrestri humiditate. Oportet igitur quod talis sit materia lapidum.

Specialiter autem loquentes de his lapidibus in quibus materia est terra, facile patere potest quod in his non solum terra est materia : illa enim non continuaretur ad soliditatem lapidis. Dicimus enim quod causa continuationis et commixtionis est humidum : hoc enim sua subtilitate aliam partem terræ facit fluere ad aliam, et hæc est causa bonæ permixtionis partium materiæ. Si autem utique et hoc humidum non bene ubique partibus terrestribus esset infusum, nec esset retentivum et in coagulatione lapidis evaporaret, tunc remaneret pulvis terræ non continuus : et propter hoc oportet quod sit viscosum et glutinosum, ita quod partes ejus cum terrestribus conjaceant sicut hami catenarum. Tunc siccum terrestre retinet humidum, et humidum aqueum existens intra siccum fa-

cit continuationem. Et hoc testatur Avicenna, cum dicit quod terra pura lapis non fit : quia continuationem terra non facit sua siccitate, sed potius comminutionem. Vincens enim in ea siccitas non permittit fieri conglutinationem. Rationem dicit idem Philosophus, quod aliquoties desiccatur lutum et fit medium inter lapidem et lutum, et deinde in spatio temporis fit lapis. Dicit iterum, quod lutum aptius ad hoc quod transmutetur in lapidem, est unctuosum : quod enim tale non est comminutivum sive comminubile in pulverem, est propter facilem humiditatis separabilitatem ab eodem. Signum autem hujus est, quod in lapidibus ipsis frequenter remanent venæ terræ, et est terra dura sicca, quæ cum comprimitur vel contunditur, fit pulvis. Cujus causa alia non est, nisi quia humiditas ejus non satis unctuosa et viscosa evaporavit ab ea in lapidis coagulatione : et ideo remansit terra dura comminibilis propter virtutem coagulationis lapidis circumstantis. Est autem et aliud hujus signum : quia cum lapides non continui generantur, sed per modum asserum, ita quod unus generatur super alium, non continue unietur interposita talis terra comminutionem patiens in compressione vel concussione, et est dura : cujus causa est quam supra diximus. Quod autem humiditas viscosa et unctuosa sit quæ est continuativa materiæ lapidis, significatur ex hoc quod animalia quæ testudines vocantur, frequentissime cum suis conchis generantur in lapidibus : et hoc frequentissimum est in lapidibus qui inveniuntur parvis, quibus plurima foramina sunt habentia figuras concharum testudinum, quas quidam lunares appellant. Causa enim hujus est humiditas quæ ad locum illum evaporavit, et a circumstante retenta, in se convoluta est, et exterius primum constans intra se circumacta, spiritum vitalem accepit, sicut diximus in quarto *Meteororum*. Hæc igitur in communi est materia lapidum eorum qui non perspicui nec simi-

Quod lutum est magis aptum ut ad lapidem convertatur.

talvis puc-
cilia dom-
candit in
aqua, licet
lapide ipso
fractionem
pernatet.

Quare in lapidibus inveniuntur plurima foramina ad similitudinem concharum.

lares sunt. Diversificantur autem in diversis, sicut in sequentibus apparebit.

CAPUT III.

De perspicuitate lapidum secundum magis et minus.

Lapidum qui perspicui sunt secundum plus et minus, sicut sunt illi qui gemmæ vocantur, ut in communi dici potest, est aqua non pura materia communis. Illi enim lapides sunt quædam vitra per naturæ opus producta : propter quod etiam subtiliores in commixtione, et clarioris sunt perspicuitatis quam vitra artis : quia ars licet imitetur naturam, tamen ad plenum opus naturæ attingere non potest. Signum autem ejus quod diximus, quod videlicet aqua passa a sicco calido vel frigido, sit materia communis istorum lapidum, est quod vitra fiunt ab hujusmodi humiditate, quæ a cineribus diversis, sive plumbi, sive silicis, sive ferri, sive alicujus alterius, per ignem fortissimum eliquatur. Hæc autem humiditas quod sit aqua, ex hoc ostenditur quod frigido coagulatur, et sicco calido vehementi dissoluta liquatur. Quod autem passa sit a sicco terreo adusto, probatur ex eo quod non liquatur nisi ex cinere per assationem vehementissimam, quemadmodum diximus, et in arte vitraria quæ alchimie subalternatur, ostenditur visibiliter : vapor enim subtilior in terra vel in lapide a circumstante aliquando continetur, et in seipso circumvolutus madescit, sicut fit in olla cooperta calida in qua est aliquid aquæ. Et cum sic sit humor passus vehementer a sicco, et in eo vis sicci et constans coagulatur in lapidem. Sed hic de modo lapidum generationis non est dicendum, sed potius de lapidum materia in communi. Utrum

autem fiat frigido vel calido coagulatio ipsorum, posterius ostendetur. Quod autem aqua sit hujusmodi lapidis materia, ostenditur etiam : quia in quibusdam locis in quibus est virtus fortis lapidum generativa, aqua descendens per pluviam guttatim vel aliter fusam concrevit in lapidem : patitur enim primo descendens a sicco terrestri ex natura et operatione loci, et sic efficitur lapidis materia propria. Ostenditur autem et hoc ex multitudine perspicui, quod est in talibus lapidibus. Cum enim perspicuum aeris et ignis non sint incorruptibilia, oportet necessario quod sit illa perspicuitas ex perspicuo aquæ : erit igitur propria ipsorum materia de natura aquæ. Quod autem quidam Antiquorum, lapidum materiam ostendentes, dicunt quod descendit ex aqua corrente quoddam quod in fundo residet, et hoc fit lapis, non approbo, eo quod hoc quod ab aqua descendit, terrestris est substantia : et ideo frequenter illi lapides qui ex hoc generantur, non aquam passam a virtute terrestri recipiunt pro materia, sed potius terram quæ passa est a virtutibus aquæ. Cujus signum est, quod lapides tales ut frequenter non perspicui sunt, sed terminati, et valde dicuntur non dolabiles, sed comminuibiles potius, qui et *silices* a vulgo vocantur. Testantur autem maxime his quæ dicta sunt, crystalus et beryllus, qui aquæ glaciei omnino quasi formam acceperunt, de quibus dixit Aristoteles quod fiunt ex aqua, remoto universaliter calido.

Sicut autem lapidum de quibus in præcedenti capitulo mentionem fecimus, diximus materiam esse terram non simplicem, sed passam ab humido unctioso viscoso : ita et nunc de istis oportet intelligi, quod humidum simplex aqueum non potest esse materia lapidum perspicuorum : quia, sicut alibi ostendimus, tale humidum nec constat per elixationem, nec coagulatur per calidum siccum, nec congelatur per frigidum quodcumque : propter quod necessario oportet

quod ipsum sit subtilissimo terreo parum permixtum, et insuper a sicco terreo sit fortissime passum, ita quod virtus ejus jam quasi obtineat omnes partes talis humidi, nec tamen adhuc transmutaverit substantiam talis humidi in terram. In omni enim transmutatione elementorum talis passio præcedit transmutationem substantiæ, quia virtus elementi transmutantis in toto obtinet, et partes elementi transmutati figurantur in ipso ante transmutationem substantiæ : et si commisceantur sic in aliquod elementatum, habebit illud elementatum materiam unius elementi, et alterius elementi virtutes : et hoc summum ingenium alchimicorum docet Hermes in *secreto secretissimorum suorum* per verba metaphorica dicens : « Lapis suaviter cum magno ingenio ascendit a terra in cælum, iterumque descendit a cælo in terram. Nutrix ejus terra est, et ventus portavit eum in ventre suo. » Opera enim alchimici intendens docere dicit *ascendere in cælum*, quando per assationem et calcinationem ejus proprietates induit ignis. Alchimici enim vocant calcinationem ejus adustione et assatione materiam in pulverem reducentem : quæ materia iterum descendit a cælo in terram, quando induit terræ virtutes per inhumationem : tunc enim per inhumationem revivificatur et fovetur quod prius per calcinationem fuerat mortificatum. Quod autem dicit, quod *portat ventus in ventre suo*, ostendit lævigationem materiæ ad aeris virtutes : et propter hoc dicit ventum in ventre suo portare materiam, quando materia ponitur in alembico, quod est vas taliter factum sicut in quo fit aqua rosata : tunc enim evaporando subtiliatur et lævigatur ad aeris virtutes : propter hoc dicit ventum in ventre suo portare materiam : distillat autem ultra ab ore alembici exiens aquæ vel olei liquor cum omnibus virtutibus elementorum. Et hoc quidem operatur ars cum labore et erroribus multis : natura vero sine difficultate et labore. Cujus causa

est, quia virtutibus cœlestibus certis et efficacibus moventur virtutes in materia lapidum et metallorum existentes quando materia operatur : et illæ virtutes sunt intelligentiarum operationes, quæ non errant nisi per accidens, ex inæqualitate scilicet materiæ. In arte autem nihil est horum, sed potius mendicata suffragia ingenii et ignis. Ex his autem ostenditur, quod sive terra, sive aqua dicatur materia lapidum, oportet quod ipsa sit passa valde a qualitatibus aliorum elementorum. Hæc igitur de materia lapidum in communi dicta sint.

CAPUT IV.

De causa generativa sive effectiva lapidum secundum diversas opiniones Philosophorum.

Causa vero efficiens lapidum ab omnibus fere qui sermonem de lapidibus fecerunt, dicitur esse *virtus mineralis*. Cum autem hæc virtus communis sit tam in lapidibus quam in metallis omnibus operans, insufficienter videbitur esse assignata causa lapidum efficiens : cum neque distinctione neque specificatione certificatum sit ab eis qualis sit ea quam dicunt esse virtutem mineralem. Nec aliquid ab Avicenna invenitur plus, nisi quod per virtutem mineralem lapides ex terra et aqua generentur. Hermes autem in libro quem de *minerali virtute* scribit, dicere videtur causam generativam lapidum esse virtutem quamdam, quam unam dicit esse in omnibus, sed propter diversitatem rerum generatarum diversa sortiri vocabula. Exemplum ponens de lumine solis, quod solum omnium est generativum, et cum participatur, non per unam solam passivorum potestatem, diversa operatur in eis. Placuit autem

Opinio Hermetis.

sibi hanc virtutem, primo quidem dare Marti sicut fonti virtutis illius, sed tantum variari secundum proportionem applicationis luminis aliarum stellarum et materiæ suscipientis ipsam, sicut diximus, et exinde diversa genera lapidum et metallorum in diversis locis generari.

Impugnatio. Quod dictum omnino innaturale est: eo quod hic non quærimus causas agentes et moventes primas, quæ forte sunt stellæ et stellarum virtutes et dispositiones: hoc enim alterius scientiæ proprium est: sed quærimus causas efficientes proximas, quæ in materia existentes, materiam transmutant. Si enim conveniens esset dictum Hermetis. jam scita causa generationis lapidum, omnium generabilium sciremus causam efficientem. Scimus enim motum et virtutem cælestium causam esse aliam a natura, ortum et occasum siderum et radios eorum. Adhuc autem causæ istæ sunt æquivoce agentes, et nihil communionis cum materia generabilium habentes. Nos autem secundum proprietatem naturalis scientiæ causas quærimus suis effectibus proprias et maxime materiam et univoce transmutantem.

Opinio Empedoclis. Propter hoc enim Empedocles satis posterior Hermete confirmavit lapides calido ustivo generari, assertionem sumens ex antiqua fabula de Pyrrha et Deucalione dicta, in qua lapides *magnæ matris ossa* dicuntur. Ossa secundum Empedoclem maxime ex Vulcani partibus componuntur. Sed hoc falsum est omnino, cum nos sciamus, et infra erit ostensum, quosdam lapides ex frigido generari. Jam enim in libro *Meteororum* diximus, quod ea quorum materia est aqua præcipue, frigido coagulantur. Amplius autem non bene se habet dictum Empedoclis: quoniam mox in secundo de *Anima*¹ ostendemus calidum elementum ustivum esse in cineres, et non consumere ad determinatam speciem, nisi aliqua moveatur virtute alia, et ab ipsa ad spe-

ciem dirigatur, sicut calor digestivus motus ab anima convertit hoc quod transmutat ad speciem carnis et nervi et ossis et similium partium animati corporis.

Democritus autem et quidam alii elementatum dicunt habere animas, et ipsas esse causas generationis lapidum: propter quod dicit animam esse in lapide sicut in quolibet alio semine generandæ rei, et ipsam movere calorem intrinsecum materiæ in lapidis generatione, eo modo quo movetur malleus a fabro ad securis et serræ generationem.

Hæc autem stare non posse alibi ostendimus: anima enim non in sensibilibus sed vegetabilibus primum invenitur: nullam enim habent lapides operationem animæ congruentem, cum nec alimento neque sensu utantur, nec omnino vita secundum aliquem actum vitæ. Dicere autem propter solam generationem animam esse in lapidibus, non bene se habet: eo quod generatio non est secundum generationem animatorum vegetabilium et animalium sensibilibus. Hæc enim omnia videmus ex seminibus suis proferre suæ speciei generata: lapis autem nihil horum facit omnino. Sed nec videmus omnino lapides ex lapidibus generari: sed videmus unumquemque lapidem generari ex causa aliqua quæ in loco suæ est generationis: propter quod lapis virtutem generativam nullam videtur omnino habere.

Quidam autem ex his qui nostro tempore in alchimis studuerunt, dicere omnino videntur omnem lapidem per accidens generari, et non esse causam propriam aliam suæ generationis. Dicunt enim calidum igneum, in quocumque loco invenitur, materiam aptam assando, in lapidem vertere sicut fit in lapide cocto per assationem ignis: et dicuntur isti lapides non habere proprium aliquod generativum, sed principium materiale solum. Adhuc autem non habere lapides formam aliquam secundum speciem, sed passiones

Opinio Democriti.

Improbatio

Opinio Alchimicorum.

¹ Vide II de Anima, tex. com. 41.

quasdam materiæ, sicut duritiem habere pro forma, quemadmodum in libro *Meteororum* determinatum est. Coagulatio et coagulationis effectus species et passionis materiæ sunt et non formæ substantiales. Persuadent autem et hi sententiam hanc ex operationibus alchemicorum, quæ omnes calido assativo videntur fieri, et generari lapides et metalla uno tali effectivo : eo quod non oportet effectivum proprium habere in natura in qua nihil ad speciem substantialem deducitur propter ipsius speciei carentiam et defectum. His autem intolerabilis sequitur error, quod videlicet omnis lapis cum omni lapide ejusdem sit speciei, sed differunt secundum magis et minus in illa specie materiali. Omnes enim coagulationem et effectum ejusdem duritiem pro speciebus secundum hos acceperunt. Quod autem hoc falsum sit, diversæ diversorum lapidum virtutes ostendunt et operationes, quæ omnino lapidum species diversas consequuntur. Amplius autem oportet lapides in eadem specie esse cum metallis quæ eadem generatione coagulationem et duritiem pro speciebus acceperunt. Adhuc autem si non esset efficiens causa lapidum nisi calidum exsiccativum, tunc omnis lapis solveretur per humidum frigidum, sicut probavimus in quarto *Meteororum*, quod non vidimus contingere. Istæ ergo sunt sententiæ per errorem dictæ ab Antiquis de causa lapidum generativa.

CAPUT V.

De causa effectiva lapidum secundum veram sententiam, et de proprio instrumento ipsius.

Nos autem ex omnibus his sententiam veram colligentes, dicimus causam veris-

sime generativam esse virtutem mineralis lapidis formativam. Virtus enim mineralis quædam communis virtus est efficiens et lapides et metalla, et ea quæ sunt media inter hæc. Et ideo addimus, quod sit lapidis formativa, ut efficiatur lapidi propria : et quia propria nomina hujus virtutis non habemus, ideo per similia oportet declarare quæ sit illa virtus. Dicamus igitur quod sicut in semine animalis quod est superfluum nutrimenti, descendit a vasis seminariis vis formativa animalis, quæ format et efficit animal, et est in semine per modum illum quo artifex est in artificiato quod facit per artem : sic est etiam in materia aptata lapidibus virtus formans et efficiens lapides et producens ad formam lapidis hujus vel illius. Expressius autem hoc potest videri in gummis quæ distillant ex arboribus : illas enim videmus esse humidum vehementer passum a sicco terrestri, et ideo coagulari a frigido, quæ quando manent in arbore non distillantes, vis arboris generat ea in ligna et folia et fructus. Per omnem autem eundem modum fit, quod cum materia sicci passi ab humido unctoso, vel materia humidi passi aptatur lapidi a sicco terrestri, et generatur in ipsa ex virtute stellarum et loci, sicut infra ostendetur, virtus formativa lapidis, sicut generativa in semine a testiculis quando semen fuerit attractum ad vasa seminaria, et unaquaque materia secundum speciem propria virtus. Et hoc est quod dixit Plato, quod secundum merita materiæ infunduntur virtutes cœlestes, quæ res naturæ operantur. Sicut autem in *Physicis* libris ostendimus, omnis virtus formans et faciens aliquid ad formam speciei, habet instrumentum proprium quo sua facit opera et producit : ideo et hæc virtus in materia propria lapidum existens, habet duo instrumenta secundum naturæ diversitatem. Unum quidem est calidum humidi extractivum digestivum inducens coagulationem ad formam lapidis in terrestri quod passum est ab humido unctoso : et hoc calidum dirigi-

Virtus mineralis lapidum productiva duplex habet instrumentum.

tur in opere a virtute formativa, quemadmodum dirigitur calidum quod digerit et transmutat semen animalis, a virtute formativa quæ est in semine : aliter enim absque dubio illud calidum si esset excellens, incineraret materiam : aut si non esset sufficiens, relinqueret eam indigestam et ad formam lapidis incongruam. Alterum autem instrumentum est in materia humidi aquei, quod passum est a sicco terrestri : et hoc est frigidum humidi non tantum constrictivum, sicut in metallis fit, sed quod sit etiam humidi expressivum : hoc enim vehementissime indurat et coagulat. Et quia humidum omnino exprimit, in tantum quod non remanet in materia nisi secundum solam continuationem, ideo tales lapides nullo modo calido sicco possunt liquari. Et hoc est quod dicit Aristoteles, quod crystallus generatur ex aqua remoto universaliter calido. Cujus signum est, quod operationes alchimicæ deficiunt in liquandis lapidibus sine alterius materie humidæ appositione. Patet etiam quare difficiles et imperfectæ præcipue in lapidis factura plus quam in metallorum factura sunt operationes alchimicorum. Et hoc ideo est, quia virtutem formativam non dant materiæ : sed ars incerta est eis pro formativa, et calidum ustivum est eis pro instrumento, et hoc incertissime operatur : virtus autem a cælo data loco et materiæ, quæ formativa vocatur, est certa, et materia et instrumento, et instrumentum materiæ habet convenienter proportionata, et ideo certissima est natura in operationibus suis. Est etiam et aliud notandum de isto instrumento, quoniam licet frigiditas nullo modo sit operans ad vitam in his quæ sunt animata, tamen operatur ad lapides : eo quod mineralia proxima sunt elementis, et elementa secundum parum in ipsorum materiis transmutantur : propter quod etiam in eis qualitates elementorum remanent parum alteratæ, etc.

Quare operationes alchimicæ sunt difficiles et imperfectæ.

Quomodo intelligitur famosa propositio dicens frigiditatem non ingredi opus naturæ.

CAPUT VI.

De forma substantiali lapidum.

De formis autem quæ sunt substantiales lapidum, dubitare dementis esse videtur : quoniam visus certificat de his, quod coagulati sunt omnes, et materia in ipsis ad speciem certam est determinata. Si enim essent dispositiones elementorum tantum secundum quod sunt in transmutatione ad se invicem vel ad alia, sicut sunt nubes et pluviae et nix, absque dubio non diu permanerent sic nec ista, sed post modicum resolverentur ad elementa. Et nos omnino contrarium hujus videmus accidere in lapidum naturis. Amplius autem virtutes lapidum invenimus quæ non sunt alicujus elementi, sicut fugare venenum, pellere antraces, attrahere vel pellere ferrum, de quibus, ut infra probabitur, communis est sententia omnium sapientium, quod hæc virtus est sequela speciei et formæ lapidis hujus vel istius. Constat igitur ex his formas habere lapides et species determinatas. Hæ autem formæ non sunt animæ, ut quibusdam visum est Antiquorum. Quoniam sicut in libro de *Anima* ostendimus, et in principio *Physicorum* patuit, anima operatur unum tantum, sed multa quidem per se et non secundum accidens, natura autem lapidis non operatur nisi unum : et quod operatur, de necessitate operatur : quod non facit anima. Adhuc autem primum opus animæ est vita : hæc autem secundum nullam sui differentiam invenitur in lapide. Si enim alimento uteretur, oporteret ipsum poros et vias habere per quas alimentum mergeretur in ipsum. Et hoc falsum esse ostendit ipsa durities ejus, et compactio lapidum multorum, quæ non permittunt ipsum

dividi et aperiri in alimenti susceptione. Adhuc autem si alimento uteretur, oportet habere aliquam partem quæ primo alimentum traheret, sicut sunt radices in plantis, et os in sentientibus : horum autem nihil videmus in lapidibus. Nec est convenienter dictum, quod lapidis anima sit oppressa a terrestreitate, et ideo non posse exercere vitam et sensum, sicut dixerunt multi physiologorum : quoniam secundum hoc deficeret natura in necessariis, non dando lapidi organa quibus suas necessarias explicaret operationes : lapides igitur animas non habent, sed alias formas substantiales virtutibus cœlestibus et propriæ elementorum commixtioni datas. Sunt autem hæc formæ secundum plurimum innominatæ, sed tamen differentiæ earum innituntur diversis nominibus lapidum, cum vocantur tofus, pumices, silices, marmor, saphirus, smaragdus, et hujusmodi, quæ cum nobis occulta sunt, ideo propria diffinitione lapidum non habemus, nisi circumloquendo accipiendo accidentia et signa loco diffinitionum. Sed hæc scimus cum sint diversitates corporis mobilis et transmutabilis simpliciter, et commixtum quod lapis est de genere mixtorum. Cum autem et mixtum dividatur in mixtum tantum, et in mixtum complexionatum, scimus lapidem esse in genere mixtorum non complexionatorum. Et tunc ex omnibus dictis congregantes, dicimus lapidem esse mixtum non complexionatum virtute mineralium ad formam coagulatam. Ex quibus ulterius manifestum est lapidem magis esse homogeniæ naturæ, quam habentem vitam, licet in ipso essentialiter sint elementorum naturæ diversæ : propter quod etiam de lapidibus scientia scientiæ complexionatorum est anteponenda. Sunt autem multæ lapidum formæ, sicut in genere marmoris porphyricum, alabastrum, et hujusmodi. Similiter autem est et in aliis generibus lapidum, de quibus prosequi non prodest : quia formæ eorum ex accidentibus corporis et duritiei manifestabuntur inferius : hæc

enim accidentia sunt eorum propria, et scitis ipsis, natura eorum est satis manifesta. De fine autem quærendum non est, quia forma in physicis est finis : et ideo cum nos unumquodque scire existimemus quando cognoscimus causas ejus essentielles et proprias, in communi jam est universaliter scita lapidum natura. Verumtamen quia locus generationis est principium, sicut in antehabitis determinatum est, oportet nos cum his quæ dicta sunt, cognoscere de loco lapidum generationis : eo quod locus aliqua causa efficiens est lapidis, cui primum datur virtus formativa lapidis.

CAPUT VII.

De commemoratione locorum in quibus generantur lapides.

Faciamus igitur mentionem locorum, in quibus aut semper, aut frequenter generantur lapides, et inquiramus de virtute locorum et differentiis eorum. Videmus autem quod in ripis aquarum perpetuarum multi inveniuntur lapides, et cognoscimus per hoc, quia ripæ quarundam aquarum sunt loca generantia lapides. Differunt autem hujusmodi ripæ : eo quod quædam velocius, quædam tardius lapides producant. In quibusdam enim locis riparum fluminis quod dicitur Glon, lapides in spatio triginta trium generantur annorum, ut testatur Avicenna, et quidam alii Philosophorum. Non tamen omnis aqua lapidum in ripis suis est generativa : quoniam aqua terræ corruptæ paludosa potius corrumpit quam generat lapides. Sicut videmus in quibusdam partibus, in quibus licet loca aquosa sint, non tamen ut multum generant lapides. Amplius autem montes inveniuntur frequenter la-

pideos, ex quo cognoscimus quod in locis montuosis est locus generationis lapidum. Montes tamen aliquando sine lapidibus invenimus : sed illi ut frequenter nec magni sunt, nec aliis sociati montibus, sed solitarii inveniuntur, ita quod forte unus solus est, vel ut multum duo vel tres. Quotiescumque autem multi sibi montes associantur, tunc lapidei montes inveniuntur, et lapidei montes multi etiam aliquando in terra plana solidæ superficiei, nec hoc fieri potest ubique, et illa loca sunt lapidum generativa. Adhuc autem frequentissime in aquis generantur lapides, quod etiam dici non potest, nisi quia illæ sunt locus generationis lapidum. Cujus signum est, quia sunt quædam aquæ ex quibus generantur lapides, quando funduntur super ripas suas in quibus manant : et si super alium locum infundantur, non generantur lapides ex eis. Expertum est enim in locis Pyreneis esse loca quædam in quibus aquæ pluviales convertuntur in lapides, quæ si alibi fundantur, remanent aquæ non transmutatæ. Similiter autem ligna jacentia in quibusdam aquis et maribus convertuntur in lapides et retinent figuram lignorum. Et aliquando natæ plantæ in aquis et maribus illis ita sunt vicinæ lapidum naturis, quod ad modicum exsiccatae in aere, lapidum formam assumunt. Et hujus signum est lapis qui dicitur *corallus*, qui absque dubio de lignis generatur et plantis. Aliquando enim tempore nostro in mari Danico juxta civitatem Lubicensem inventus est ramus magnus arboris, in quo erat nidus avium, et aves picæ in nido, et conversæ in lapides erant parvi in nido, parum declinantes ad rubedinem, quod aliter esse non potuit, nisi quia procellis vel undis evulsa arbor tempore quo in ea fuit nidus, et aves in aquam ceciderunt, et postea per virtutem loci in quo jacebant, in lapidem universa conversa sunt. Est autem fons in Gothia, de quo verissime traditur quod omnia quæ merguntur in

Nota de generatione coralli.

Nota de fonte in Gothia.

ipsum, in lapidem convertit : in tantum quod ad eum misit imperator Fredericus chirothecam sigillatam, ut probaret veritatem, quæ cum per aliquot dies medietas corii et medietas sigilli mersa esset in fonte, medietas corii et medietas sigilli conversa sunt in lapidem, altera medietate corio manente. Refertur et veraciter a fide dignis, quod guttæ quæ ex impetu casus ejusdem fontis sparguntur super ripam fontis, convertuntur in lapides guttarum quantitatem habentes : cum tamen aqua quæ sic fluit non convertatur in lapidem, sed fluit continue. Videmus etiam oculis generari crystallos in montibus altissimis, qui sunt perpetuarum nivium : quod iterum esse non potest, nisi per virtutem mineralium quæ est in locis illis. Ex quibus omnibus videtur non posse certum aliquid tradi de loco generationis lapidum : cum nec in uno tantum elemento, sed in pluribus, nec etiam in uno tantum climate, sed in omnibus. Et quod his mirabilius videtur, in corporibus animalium generantur, et in nubibus, quæ omnia loca difficile videtur valde ad unam materiam in communi reducere : cum tamen hoc sit necessarium, eo quod non dubitamus ejusdem corporis mixti secundum genus etiam unum secundum genus esse generativum. Oportet enim quod omnium generatorum sit locus aliquis suæ generationis, extra quem corrumpuntur et destruuntur.

Quare in nubibus generatur lapis

CAPUT VIII.

In quo redditur causa quare quædam loca generant lapides, et quædam non.

Unam ergo virtutem in omnibus his locis investigare volentes, revocemus ad

memoriam ea quæ in antehabitis libris scientiæ naturalis determinata sunt, quod videlicet stellæ quantitate et lumine et situ et motu movent et ordinant mundum secundum omnem materiam et locum generabilium et corruptibilium. Virtus autem sic determinata a stellis infunditur loco generationis unicuique rei, eo modo quo in naturis locorum determinatum est. Hæc enim virtus et elementi et elementati omnis est productiva et generativa. Et est ista virtus loci ex tribus virtutibus congregata, quarum una est virtus motoris orbis moti. Secunda est virtus orbis moti cum omnibus partibus suis et figuris partium quæ resultant ex situ partium diversimode se respicientium propter multimodam motorum velocitatem et tarditatem. Tertia autem est virtus elementaris, quæ est calidum, frigidum, humidum et siccum, vel commixtum ex his. Est autem prima harum virtutum ut forma dirigens et formans omne quod generatur, sicut virtus artis ad materiam artificiatam se habet. Et secunda est sicut operatio manus. Et tertia sicut operatio instrumenti quod manu movetur et dirigitur usque ad finem inceptum ab artifice. Et ideo dixit Aristoteles quod omne opus naturæ est opus intelligentiæ : locus enim recipit has virtutes, sicut matrix recipit virtutem formativam embrionis. Hæc igitur virtus determinata ad lapidum generationem, in materia terrestri vel aquea est, in qua conveniunt omnia loca in quibus lapides generantur. Sicut enim in animalibus quæ ex putrefactione generantur, infunditur virtus vivificativa ex stellis, sic fit etiam in lapidum materia, quod infunditur per dictum modum virtus lapidum formativa. In quocumque igitur loco terra unctiosa per vaporem in se reflexum commiscetur, vel in quo terræ vires apprehendunt naturam aquæ et trahunt ipsam ad siccitatem, et inclinant vehementer, ibi pro certo est locus generationis lapidum. Propter quod terræ solidæ superficiæ, ex qua vapor talis

exspirare non potest, lapides multos generant. In terra autem molli cinerulenta, quæ potius inficit aquam quam apprehendit ipsam in suis proprietatibus, lapides generari non possunt. Et hæc est causa quare in ripis sempiternorum fluminum multi generantur lapides : tales enim ripæ solidissimæ sunt claudentes in se vapores elevatos. Sunt etiam vaporosæ ripæ illæ : eo quod calor ex reflexione sui luminis super aquas excitatus, frigiditate aquæ repellitur ad litus, et in partibus terræ inviscatus, terram aquæ commixtam decoquit et indurat. Ex eadem vero causa fundus fluviorum talium lapidosus efficitur, eo quod calor in littoribus in terris sub aqua penetrat : et cum aqua replet undique poros quibus evaporare posset, simul commiscet, et decoquit, quod commixtum est in lapidibus : propter quam causam talia loca lapidum sunt generativa. Est autem quarundam aquarum fluxus per virtutes minerales fortissimas, et cum fluunt per tales materias, imbibuntur ipsis mineralibus : et ideo et aquæ et ea quæ sunt mersa in ipsis, convertuntur in lapides citius et tardius, secundum quod confortatur et debilitatur virtus lapidum formativa et factiva. Causa autem quare aqua divisa juxta ripam a fonte fusa citius in lapidem convertitur, quam ipsa, aqua fluens a fonte et flumine vel mari est quia virtus illa citius vincit parvum et divisum quam multum indivisum, sicut est in omni virtute aliquid convertente : omnis enim talis virtus citius convertit ipsum parvum quam magnum. Quod autem eadem aqua in aliquo loco fusa in lapidem non convertatur, ideo fit, quia cum est extra locum mineralem, evaporat et corrumpitur sicut et omnis alia res corrumpitur extra locum suæ generationis. Quod autem aqua in se accipiat et imbuatur tali virtute, probatur per alia aquæ accidentia, sicut est sapor sulphuris et auripigmenti vel amaritudo. Hos enim sapes non contrahit aqua, nisi ex locis per quæ transit. Eo-

dem enim modo fit, quod virtus mineralis cum materia vaporosa lapidis trahitur ab aqua, et aqua tota inficitur tali spiritu et vapore : et cum vincere potest aquam, convertit eam in lapidem. Citius tamen convertit magis terrestria, sicut ligna, et plantas, et animalium corpora, vel aliquod hujusmodi : eo quod hæc aqua immersa a tali virtute apprehenduntur et trahuntur ad terrestrem naturam lapidis materiæ convenientem, quam exsiccatur, coagulat, et ad speciem ducit vis mineralis, vaporaliter in aqua diffusa. In montibus altissimis frigiditas est perpetua, quæ est excellens, cujus causa patefacta est in libro *Meteororum*, quæ frigiditas exprimendo humidum apprehendit aquam a nivibus congelatam, et inducit in ea proprietates sicci, sicut est naturæ frigiditatis excellentis : et ex illo sicco coagulat glaciem in crystallum vel alium lapidem perspicuum. Et per hunc modum satis planum est scire loca generationis lapidum, et convenientiam et differentiam eorumdem.

CAPUT IX.

De virtute loci qualiter operatur in natura lapidum.

Remanet autem quoddam quod declarat intellectum eorum omnium quæ dicta sunt. Et est hoc, quod determinemus qualiter virtus unius apprehendit substantiam alterius, et ipsam ad se convertit. Hoc autem scitur ex his quæ diximus de elementorum ad invicem transmutatione. Cum enim terra ad se convertit aquam, primo virtutes terræ intrant substantiam, et alterant eam, et aquæ quasi dominantes tenent eam : et tunc incipit aqua stare et terminari, et tamen adhuc perspicuitatem non amittit, et tunc deinde

corrumpitur, et transit in terram, et accipit terræ qualitates, quæ sunt opacum siccum. Similiter est etiam de aliis elementis transmutatis ad alia. Omnino enim est simile de virtutibus mixtorum, sicut patet in succo plantarum et cibo animalium. In his enim virtutes animatorum primo alterant, et postea quasi apprehensam tenent materiam, et postea convertunt in partem corporis quod nutritur. Et per omnem eundem modum est de virtute lapidificativa cum diffunditur in aliquo loco, sive sit aqua, sive terra : materiam quam tangit, primo alterat, et postea dominans ejusdem tenet eam, et postquam tenuerit et vicerit, convertit eam in lapidem. Fit autem hæc operatio tribus modis in genere, licet in numero modi ejus sunt infiniti. Quorum unus est, quod virtus apprehendens materiam, alterat ipsam solum secundum qualitates activam et passivam, quibus operatur in ea, et hæc est virtus debilis. Secundo autem modo fit, quod alterat eam tam secundum qualitates, quam etiam secundum proximos effectus illarum qualitatum, qui sunt durities et mollities, ita quod diaphaneitas et opacitas et materia non remouentur : et hæc est virtus fortior : et hoc modo generantur lapides diaphani. Tertio autem modo fit, quod totam materiam apprehendit, tam secundum proximos effectus quam etiam secundum consequentes : et tunc qualitates inducit et duritiem et mollietatem, et colorem illius materiæ proprium permutat. Et isto modo etiam ex aqua aliquando generantur lapides non diaphani, vel non ad plenum diaphani, sicut est calcedonius, et ille qui dicitur lapis buffonis, et alii quidam lapides. Sunt autem in omnibus his modis gradus multi, de quibus inferius mentio habebitur, cum de lapidibus pretiosis agetur. Hujus autem exemplum est, quod aliquando vis terrestris quæ operatur frigidum humidum comprimente et sicco, sic operatur in aquam, quod solum in ea remanet virtute hujusmodi frigidi et vir-

tute hujusmodi sicci : et tunc lota in tali aqua exsiccantur vehementer et in frigidantur. Et tales aquas quæ virtute et non actu habent qualitates diversorum elementorum, supra modum student facere alchimici, ut per eas exsiccent et coagulent hoc quod volunt transmutare : propter hanc causam habent libros de *septem aquis* conscriptos. Aliquando autem vis terrea apprehendit aquam, ita quod frigidum jam exprimit humidum, et siccum terminat materiam in seipsa, manente aquæ transparentia. Pervietas enim aquæ non convenit eidem in quantum est frigidum vel humidum vel utramque habens qualitatem, sed in quantum convenit cum cœlesti corpore : et ideo convenit substantiæ aquæ ante qualitates activas et passivas secundum naturam : eo quod communior est elementis quam aliqua qualitatibus activarum et passivarum. Et cum sic operatur terræ frigiditas

et siccitas, inducentur necessario proximi effectus earum in aquam, qui sunt durities et coagulatio : et tunc fit lapis pervius. Aliquando autem vincit amplius inducendo substantiam aquæ ad opacitatem et naturam terræ : et tunc ex aqua fit lapis opacus, et forte nigerrimus, sicut sunt lapilli quidam abundantes in ripis fluviorum inventi, qui tamen aliquando ex materia terrestri generantur, sicut inferius ostendemus. Sicut autem diximus de terra, sic intelligendum est fieri de qualitatibus omnium elementorum : et adjiciendum quod virtus elementi sit materialis, et virtus cœlestis instrumentalis, et formalis sit virtus motoris : et quod ex omnibus resultant, est virtus infusa materiæ et loco lapidum, sicut satis in antehabitis dictum est. De causis ergo ex quibus lapidum generatio in communi cognoscitur, satis hoc modo sit determinatum.

TRACTATUS II

DE ACCIDENTIBUS LAPIDUM.

CAPUT I.

De his quæ per se accidunt lapidibus.

Nunc autem de his quæ per se lapidibus accidunt, est dicendum. Accidentia autem quæ primitus accidunt lapidibus in communi, sunt multa. Primum tamen inter ea est commixtio materiæ. Dicamus quod si materia est sicca vehementer, tunc ipsa non bene erit commiscibilis : et tunc aut locus erit porosus, non solidus, aut solidus. Si non est porosus, sed solidus, generatur valde lapis unus sabulosus, quando sic capitur proferens minutias sabulosas, qui diversificatur secundum quantitatem siccitatis et caloris ipsum coagulantis. Quia aliquando forte confricatur in sabulum, quando caliditas multa exsiccavit : et si locus est valde porosus, per quem ubique egreditur calor coquens terram unctuosam, tunc calor ille dividit materiam illam in parva, et decoquit eam in sabu-

lum minutum. Et si fuerit materia viscosa valde, tunc divisa redigitur in parvos lapillos diversarum quantitatum, qui durissimi sunt et diversorum colorum propter materiæ diversitatem. Lapidem autem quando secantur, optime planantur, et pulvis qui abraditur est minutissimus, sunt ex materia optime commixta, in qua primo operatum est humidum faciens fluere quamlibet partem sicci ad quamlibet, et postea apprehensum humidum est exsiccatum : et ideo lapis talis bene est commixtus. Est enim subtile et humidum bene commiscibile, cum sit penetrativum partium et partis partium, sicut dictum est in secundo *Peri geneseos*. Præ omnibus tamen et hi lapides bene commixti sunt, qui vaporabiliter miscentur, et illi præ omnibus poliuntur bene et splendidi efficiuntur : eo quod substantia vaporis jam vergit ad subtilitatem aeris et humiditatem : et hæc duo sunt subtiliora, et magis se invicem penetrantia in forma aeris quam in forma aquæ et terræ. Ex eisdem autem causis est compactio et continuitas bona, et his opposita. Quorumcumque enim materiæ optime commixtæ sunt, nisi calidum decoquens exsiccat humidum, horum est optima continuas

et compactio fortis. Hujus autem signum est in operibus artis quæ naturam imitantur. Hi enim qui lateres faciunt, primo quidem cum terra commiscunt aliqua quæ cohærere faciunt partes, sicut sunt stercus equi et aliquod hujusmodi, et facta materia glutinosa, student hæc optime commiscere : et quanto melius hæc commixta sunt, tanto planiores et compactiores fiunt lapides. Idem autem faciunt figuli, qui non quancumque terram, sed tenacem quæ *glis* vocatur, in materiam sumunt, cum de luto fingere volunt : commiscunt autem optime antequam fingant : et tunc residere permittunt ad tempus in ea humidum, et superfluum humidum ad solem extrahunt : et deinde coagulant vasa ad ignem digestionem quæ vocatur *optesis*. Oportet igitur et naturam hunc habere modum in commixtione lapidum. Terra ergo primo penetratur humido, aut corporali, aut spiritali : et deinde autem ab ea separatur humidum superfluum, et postea tempore longo inviscatur in ea humidum continuans, et per calorem opteticum extrahi non potest, hæc materia per talem digestionem convertitur in lapidem. Et si inveniatur terra aliquando non complete conglutinosa juxta lapides illos, scimus quia talis materia satis est passa, et ideo indigesta remansit. Lapidum autem genera quæ ex aqua fiunt, quæ passa est a terrestri sicco frigido, optime compacta sunt, et quasi polita esse videntur, propter hoc quod aqua est de numero politorum, et ejus quælibet pars in quamlibet fluit, et in tali continuitate coagulatur et congelatur in lapidem. Hoc modo dictum sit de lapidum commixtione.

CAPUT II.

De his quæ bene et male commixta sunt, et de causa diversitatis colorum in lapidibus pretiosis.

Modus autem quo determinatur de coloribus lapidum, sumendus est ex libro de *sensu et sensato*, cujus nos scientiam infra trademus tempore opportuno : et ideo quæ hic supponimus, ibi erunt manifesta. Supponitur igitur hic, quod omne quod est perspicuum in quocumque genere corporum, est causa ex multis partibus perspicuorum corporum, quæ veniunt in compositionem corporis quod est perspicuum. Adhuc autem album causatur ex multis perspicuis in altera re determinatis. Nigrum autem ex partibus opaci corporis opprimentibus partes perspicuas quæ sunt in eodem corpore. Medii autem causantur ex compositione horum per tres vias, sicut in scientia de *'sensibilium generatione* radetur. Dicamus igitur quod omnes lapides perspicui causantur ex multa materia aeris et aquæ, quæ terrestri apprehendente materia est congelata et congregata : et si illa quidem perspicuitas non est coloris alicujus, sed remanet perspicuitas aeris vel aquæ, tunc signum habet quod sola frigiditas excellens apprehendit materiam : et hæc est sicut perspicuitas crystalli et berylli et adamantis et lapidis qui vocatur *iris*. Sed differentiam habent in perspicuitate et natura aquea : quoniam crystallus non solum materiam aquæ habere videtur, sed aqueitatem declinantem in aereitatem, propter quod maxime perspicuus est, et ad claritatem declinans. Beryllus autem magis ad aquam declinat : unde cum solvitur, quasi aquæ guttæ magnæ manare videntur. Adamas

Differentia
inter mate-
riam crys-
talli et be-
rylli.

autem magis habet aqueitatem tractam ad siccum terrestre : propter quod obscurior est et durissimus, ita quod collidat alia metalla præter chalybem durissimum : eo quod chalybs etiam est aqueitatis et terrestreitatis siccissimæ. Et ideo fit etiam quod lapis adamas cum fuerit acuti anguli, scindit et incidit omne ferrum, et penetrat in scindendo omne metallum. Iris autem fit ex aqua quasi jam rorante, quæ partim vapore, partim ex rore resoluta congelatur. Et ideo etiam in sole positus, colores iridis depingit in opposito pariete. Similes autem hi lapides ex similibus fiunt materiis. Juxta enim ripas fluviorum frequentissime inveniuntur lapides obscuræ perspicuitatis, secundum magis et minus, quorum color non causatur nisi ex perspicuo, aut ei composito, aut commixto cum terrestri obscuro in parte vel in toto : et horum colorum quia facile est ex dictis scire causam, pertranseo. Niger autem color in lapidibus frequentissime causatur ex terrestri combusto : propter quod etiam ut frequenter lapides nigri durissimi sunt, et magis polibiles quam secabiles sunt. Hic enim color non causatur nisi ex privatione perspicui in commixtione, sicut patebit cum de scientia colorum tractabimur. Medii autem colores sunt rubeus in genere, viridis, et flavus, et differentiæ ipsorum. Et sicut dicitur in libro de *Sensibilibus* rubeus erit quando super perspicuum luminosum infunditur fumus tenuis succensus. Et iste invenitur in quibusdam lapidibus, qui vocantur hyacinthi aquatici, et in tribus generibus carbuncolorum : propter quod ab Aristotele omnes illi calidi secundum naturam esse dicuntur. Differunt autem in rubore : quoniam si fuerit perspicuitas multa et fumus superfusus valde tenuis, et lucidus, est color ejus qui vocatur palatius sive palatium. Si autem fuerit perspicuitas multa et fumus quasi igneus accensus spissus, tunc est color ejus qui vere dicitur carbunculus :

et ideo ille qui vere speciem suam attingit, lucet in tenebris sicut noctiluca, et maxime quando superfunditur aqua clara et limpida. Si autem fuerit perspicuitas aliquantulum spissa, et fumus supernatans fuerit obscurior aliquantulum, erit color ejus quem vocant granatum, eo quod ad modum grani malignati coloratur. Et hos omnes tres vocat Aristoteles carbunculos, et nobiliorem et sicciozem inter hos dicit esse granatum, cum tamen minoris sit pretii apud exclusores et artifices. Ille autem qui a quibusdam *hyacinthus aquaticus* vocatur, colorem habet qui componitur ex aquatico perspicuo limbo et non aereo : et superfusum habet fumum aquaticum succensum, sicut est in nube cœli, et non in aurora. Eodem autem modo inveniuntur colores lapidum perspicuorum, qui sunt flavi coloris. Si enim lapis sit perspicuæ substantiæ, et valde claræ, et immixtum habeat subtile terrestre valde combustum, tunc erit color saphiri clarissimi, et habebit differentias colorum, secundum quod illud perspicuum cum illo terrestri subtili combusto fuerit clarius et obscurius. Flavius enim clarus et purus color absque dubio causatur ex multo perspicuo : quoniam visus penetrat in ipsum, ita quod lux non obviat visui nec aliquod luminosum. Si autem cum tali combusto vaporoso terrestri sit perspicuum aqueum aliquantum spissum, tunc resultat color hyacinthi, qui satis minus clarus est quam color saphiri nobilis. Color autem scintillans et cœruleus causatur ex lucido perspicuo quod superducitur tenui et modico vapore aqueo incenso, et hic est color viridis qui topazion vocatur : et in quocunque lapide inveniuntur venæ aurei splendoris, sicut in chrysophaso et chrysolito, color illarum venarum ex eadem causa generatur. Sunt autem multi lapides perspicui, qui sunt virides, sicut smaragdus, et chrysolitus, et lapis qui vocatur *prama*, licet diversa viriditas sit in eis. Omnium autem horum colores

ex una et eadem causa generantur : fit enim perspicuo aqueo cum terrestri fortiter adusto : et secundum quod hoc est clarius vel minus clarum, fit etiam illa viriditas clarior et minus clara. Hujus autem signum est in vitro quod ex commixtione fit plumbi : hoc enim est viride valde, et efficitur tanto purius, quanto sæpius et magis comburitur. In combustionem enim iterata depuratur perspicuum et subtiliatur et aquæ naturæ magis infunditur claritas luminis ignei : et ideo clarificatur. Color autem medius qui quasi fulvus est et cæruleus, sicut est in lapide qui vocatur corneola, causatur ex perspicuo terminato, quod spisso fumoso aqueo similiter et terrestri succenso superinfusum est. Et isti sunt fere omnes colores qui in lapidibus pretiosis inveniuntur. Post eum qui est onychini, et niveum scintillantem, quo dicitur colorari lapis qui dicitur orphanus. Componitur enim lapis onyx sive onychinus ex substantia quæ est duplicis coloris, et invenitur aliquando ex pluribus coloribus quam duobus, ut frequenter autem componitur ex duplici colore, quorum unus supernatat alii. Inferior quidem est sicut carneus, qui est ex terrestri valde fumoso vaporabiliter commixto. Superior autem est subpallidus aliquantulum fuscus, et hic causatur ex victoria perspicui super opacum in commixtis partibus : ita tamen, quod opacum sit alterans album. Ex tali substantia est quando aqueum commixtum terreo subtili pauco vaporat et evaporando coagulatur in lapidem. Inveniuntur autem onychini valde rubeas habentes vias et albas valde, quorum colorum non est difficile invenire causas ex prædictis. Niveus autem scintillans absque dubio causatur ex hoc quod ipse commixtus est ex perspicuo corpore quasi firmato : omnis enim perspicui pulvis invenitur albissimus : et cum continuatur pulvis, resultat corpus album micans, sicut margarita : quod contingit ex verberatione luminis

ad superficies partium politarum : propter quod lapis dicitur aliquantulum lucere in tenebris sicut noctiluca. In die enim tegitur lux quæ est incorporata diaphano in lapide propter majus lumen, sed in nocte lucet : et ideo in die lapis ille albus videtur sicut noctiluca. Horum autem omnium perfecta ratio tradi habet in scientia de *sensibilium generatione*. Invenitur autem lapis multorum valde colorum : propter quod etiam *panthera* vocatur, cujus omnes colores causantur ex diversis substantiis, ex quibus componuntur partes : eadem enim ratio est in toto et in parte quoad corporis tincturam. Tanta igitur et tot ad scientiam colorum qui invenitur in lapidibus pretiosis, dicta sunt. Amethystus autem sequitur rubinum in perspicuo obscuro. Et chalcedonius sequitur beryllum in substantia quasi perspicua lutea et fætulenta, sicut plumbum imitatur argentum.

CAPUT III.

De causa colorum in lapidibus perspicuis non terminatis et non pretiosis.

Lapides autem hi qui perspicuæ et non terminatæ inveniuntur substantiæ, multorum valde sunt colorum, et sunt quatuor generum, ut in communi sit dicere, silices videlicet, tofi, et quadrum, et marmor. In omnibus his generibus inveniuntur colores multi, niger videlicet, glaucus, virens aliquantulum, et albus. Extra genus autem marmorum vix rubeus magnus lapis, sed parvuli rubei inveniuntur præcipue in marmorum generibus. Et de omnibus generibus colorum eadem est ratio quæ in præcedentibus dicta est : sed hoc accidit generibus marmorum, quod abstractæ ab eis partes mi-

cant aliquantulum sicut metallis mixtæ sint. Et hoc contingit hac de causa, quod in substantia eorum commixtum ingreditur perspicuum, cujus superficies quando est inspissata in partibus, fulget vel micat. Et hæc una causarum est quare est nobilius genus marmorum cæteris generibus lapidum. Niger autem frequenter in tali genere lapidum causatur ex terrestri fuliginoso commixto coagulato. Albus autem ex terrestri subtilissimo, quod commixtum est aqueo multo : hoc enim albescit decoctum, sicut facit terrestre in caseo et lacte. Glaucus autem causatur ex terrestri opaco, quod alteravit modicum album quod ex terrestri subtili et aqueo multo coagulari cœpit. Virens autem in omni genere causatur ex multo aqueo, vaporibus simul irrorantibus immixto, et sic coagulato. Guttarum autem genus est habens plures vel omnes has mixtiones in partibus, propter multi generis materias in loco illo congregatas. Tofi autem frequenter aut terrei sunt coloris, aut albi, sicut pumices. Hoc enim genus lapidis ex terra in qua spumat aqua eidem terræ commixta, generatur : et ideo cum calido coagulatum est digestionem quæ optesis vocatur, spongiosum et levè invenitur. Pumex autem fit ex aqua magna, cujus spuma vehementer passa est a terrestri sibi permixto : et ideo est albus propter spumæ talis albedinem. In generibus autem marmorum album quod vocatur alabastrum, absque omni ambiguitate componitur ex multo perspicuo, quod est alteratum et passum vehementer a terrestri subtili : et sic resultat in eo color nobilissimus micans : hoc autem quod vocatur porphyricum marmor, habet colorem obscuræ carnis cum albis guttulis : et nos jam diximus causam talis coloris. Silices vero ut plurimum sunt fusci coloris : cujus etiam causa est sufficienter assignata. Sufficiat ergo de coloribus lapidum hoc quod nunc dictum est.

CAPUT IV.

De causa duritiei diversæ quæ est in lapidibus.

Dicemus consequenter de diversitate duritiei quæ multarum diversitatum invenitur in lapidibus. Omnia enim genera lapidum pretiosorum adeo sunt dura, quod nec lima aliquid ab eis tollitur, quod collisi ad se fortiter vel ad chalybem induratum, emittunt ignem. E contra vero fere omne genus tofi ita invenitur parum habens de duritie, quod modico instrumento incisibile est. Lapidem autem quidam albi qui vulgariter *creta* vocantur, et quidam etiam molliores et albiores inveniuntur minus habentes de duritie in generatione lapidum. Omne autem genus silicis durissimum est, et post hæc marmora in genere suo. Quadrum autem medium est in duritie lapidum, et tamen in illo invenitur major et minor durities : sed hoc accidit communiter lapidibus durioribus, qui diu jacentes in aere tempore frigoris, postea ad solem scinduntur in multas partes. E contra autem qui sunt minus duri, nisi sint male commixti quasi in modum calcis combusti optesi coagulante, quanto diutius in aere jacent in ædificiis, meliores efficiuntur et duriores, et non scinduntur ex frigore. Physici autem est assignare causam horum accidentium ex materia et efficiente, quemadmodum in aliis dictum est. Dicamus igitur quod causa generalis duritiei est siccitas. Cum enim durum sit habens potentiam naturalem ad resistendum tangenti, et molle ejus naturæ habeat impotentiam, non potest causari nisi ex sicco quod in seipso stat non cedens ad alterum. Siccitas autem ex duobus causatur in natura la-

ptum, sicut superius patuit. Aut enim est ex hoc quod ex terrestri materia calidum epotavit humidum, et ideo remansit terrestre induratum. Aut est ex hoc quod siccitas frigidissima vehementer apprehendit humidum perspicuum, et ipsum ad sui proprietatem convertendo expressit humidum, materiam vehementer comprimendo, et induravit et excellenter compegit, sicut est in lapidibus perspicuis : propter quod durissimi sunt : et collisi etiam ignem emittunt, et non sustinent limam : sed oportet quod quasi laspando et confricando poliantur. In cæteris autem lapidibus ex materia terræ tactis causa duritiei majoris non est nisi major ariditas, quæ causata est ex calido fortiori vel minus forti ex parte efficientis, et ex humido facilius et minus faciliter a materia separabili quantum est de parte materiæ : unctuosum enim valde humidum de facili continuatur, et omnino aqueum de facili vaporat : propter quod lapides qui sunt ut creta, vel molliores quam creta, valde albi sunt, et tincturam albam relinquunt in his quæ tangunt, pro certo humido valde evaporabili commixti sunt, et calido excellenti ultra coagulationis mensuram combusti sunt, et jam calcinari inceperunt : propter quod in muris non remanent : quia sicco calcinato exterius semper sunt asperi, et hoc recedens in cæmenti tenacitatem, relinquit aliam partem lapidis cæmento non conglutinatam : et ideo cadunt de muris lapides isti, et murus de ipsis post modicum tempus efficitur sicut maceria. Silices autem durissimi sunt : eo quod humidum eorum non separabile a materia, multum est epotatum, et vehementi ariditate terrestri est induratum. Et ideo etiam illi cæmentum non bene accipiunt : eo quod poris eorum constrictis non imbibitur : propter quod in architectonicis latomi his raro utuntur, et dicunt quod isti lapides scindunt muros. Marmorum autem genera alia optime commixta sunt et vehementer decocta, et ideo dura sunt, et muris apta. Sed qua-

dri lapides plus cæteris conveniunt ædificiis, et quando vehementer duri sunt, tunc siccitas est eorum magna et parvum humidum continuans partes : quod quando frigore congelatur, relinquit exteriores partes et fugit ad interiores : et est tale humidum non bene partibus incorporatum, et ideo de facili movetur ad interiora et exteriora : propter quod postquam ipsum frigus comprimens mobile fecit, epotatur a proximo calido solis, et tunc in diversa dividitur lapis. E contra autem lapides aliquantulum humidi humido bene membris lapidis invisato, in aere vehementer exsiccantur, et ideo duriores et meliores in ædificiis per longitudinem temporis efficiuntur. In tofis autem causa mollitiei est humidum non vehementer extractum, nec terreo excellenter commixtum : et ideo mollis est tofus, et ad ignem positus, non coquitur ut later, sed formatur in cinerem terrestrem. Hæc igitur de duritie lapidum dicta sunt : ex his enim et aliæ diversitates de facili possunt cognosci.

CAPUT V.

De dolabilitate et indolabilitate lapidum.

Ex istis jam patere potest dolabilitatis et indolabilitatis causa. Lapidem enim excellentem duri dolabilem non sunt, sed comminuibiles in parva, et quando ordinatos non habent poros, non scinduntur ad regulam. Sicut enim in lignis contingit nodositas ex diverso fluxu sicci, ex quo ligni generatur corpus, ita contingit ex diversa commixtione in lapidibus et materiæ confusione : et nodositas illa facit, quod lapis inordinate frangatur et non ad regulam : durissimi tamen et siccissimi lapides, sive nodosi sint, sive

non, comminuibiles sunt magis quam dolabiles : eo quod constrictione aut optesi constricti et districti sint pori in illis, ita quod in diversa dematur scissura et divisio ipsorum. Quicumque autem non ultra temperamentum lapidis sunt constricti vel indurati, dolabiles bene sunt et secabiles ad regulam : licet non possint secari ut ligna, sed potius per partes minutatim extractas, reliquo corpore lapidis simul manente. Iste igitur est modus dolabilitatis et indolabilitatis lapidis. Hoc etiam ostendunt ipsa artis latomorum instrumenta : latomi enim lapides dolabiles dolant ad regulam secundum totam superficiem lapidis : indolabiles qui comminuibiles sunt, non in tota superficie dolantur, sed sufficit, quod plures anguli non planæ sed asperæ superficiei pertingant ad lineam, sicut dicuntur facere latomi Lesbii, eo quod in Lesbia insula non nisi lapides comminuibiles inveniuntur.

foramina, et factus est lapis porosus, propter inclusum aerem in foraminibus illis natans super aquam. Compactio autem præcipue facta partium est ab humido undique penetrante lapidis materiam : propter quod quamlibet partem ejus fluere facit ad quamlibet partem : et ideo compactus factus est lapis : hoc autem humidum est corporale et aqueum, aut spirituale, aut aereum. Et quia aereum subtilius est quam aqueum, ideo compactioris substantiæ sunt lapides ex vaporibus commixti, quam ex alia substantia aquea vel terrea. De causa autem gravitatis aut levitatis lapidum superfluum est hic intendere, cum de hoc in libro de *Cælo et Mundo* sufficienter sit pertractatum, ubi ostensum est quare lapides leviores sub aqua merguntur, cum ligna graviora supernatant aquis. Hæc igitur in communi de lapidibus dicta sunt.

CAPUT VII.

CAPUT VI.

De causa porositatis et compactionis lapidum, et gravitatis et levitatis eorumdem.

Juxta hunc modum etiam determinatur de causa porositatis lapidum et causa compactionis eorumdem. Inveniuntur enim lapides quidam tantæ porositatis, quod natant super aquam, sicut lapides quos ejicit Vulcanus, et pumices quidam compactissimi inveniuntur, sicut lapides pretiosi et marmorum genera : quidam autem quasi medii inveniuntur inter hæc. Et causa quidem porositatis non est alia, nisi quia humidum non totum commixtum fuit cum terrestri, sed in diversis partibus ejus stetit, sicut in vase, quod cum epotatum fuit optesi, remanserunt

De causa multitudinis parvorum lapidum juxta littora, et de ordine laterum qui aliquando in littoribus quasi artificialiter positi inveniuntur.

Præter omnia jam dicta accedit aliquando juxta ripas fluviorum et marium inveniri multitudinem magnam parvorum lapidum colligatorum quasi cæmento fortissimo, ac si de muro aliquo sumpti sint : propter quod etiam putant quidam opera Antiquorum fuisse ibi et destructa per aquam. Et quod mirabilius est, per totam longitudinem littoris invenitur aliquando ordo laterum, ac si artificialiter ibi positi sint : cum tamen hoc non videatur esse opus artis : eo quod valde tenue est, non habens modum muri alicujus, sed tantum later juxta laterem sic nihil supra se vel infra se de

lateribus. Dico autem quod causa primo inter ista duo, videlicet quod lapides parvi quasi cæmento inveniuntur conglutinati, est quod primo coagulati fuerunt illi silices diversi, et fuit in loco illo materia ad modum calcis adusta per optesim, cui postea in aqua commiscuit eam, et lapides per eandem iterato decocti conglutinati sunt. Est autem durissimum illud cæmentum : quia quotiescumque decoquitur optesi siccum terrestre, calcinatur et iterato optesi supra modum durum efficitur, quasi inconsumptibile per ignem. Hoc autem in operibus probatur artis, ubi testa contrita et calcinata, et iterum humido commixta in testam formata et optesi coagulata durissima efficitur et inconsumptibilis ab igne : propter quod taliter facta vasa quærunt artifices cum fundunt metalla. Non est autem causa aliqua quare lateres ab arte tantum et non a natura fieri dicantur. Si enim lutum tenax in terra commisceatur, et calido postea incluso in terra decoquitur, later melior fit in terra per naturam quam per artem : et hoc maxime juxta littora marium et ripas fluviorum fieri potest : eo quod illa loca humida frequenter miscentur, et radiis solis calefiunt, et solida sunt ad continendum intra calorem ne evaporet. In talibus etiam solis locis hujusmodi impressio invenitur. Non enim esset ratio quare ars unum laterem poneret juxta alium secundum unius lineæ ordinem tantum, nihil amplius ædificando.

CAPUT VIII.

De quibusdam lapidibus habentibus intus et extra effigies animalium.

Admirabile omnibus videtur, quod aliquando lapides inveniuntur intra et extra habentes effigies animalium. Extra enim habent lineamenta, et quando franguntur, inveniuntur in eis figuræ intestinorum. Et hujus causam dicit Avicenna esse, quod animalia secundum se tota aliquando mutantur in lapides, et præcipue in lapides falsos. Dicit enim quod sicut terra et aqua sunt materia lapidum, ita etiam materia lapidum sunt animalia : quæ cum in locis in quibus vis spirat lapidificativa, transeunt ad elementa et apprehenduntur a qualitatibus proprietatibus quæ sunt in illis locis, et mutantur elementa quæ sunt in corporibus talium animalium in dominans elementum, terrestre videlicet commixtum cum aqueo, et tunc virtus mineralis convertit ipsum in lapidem, et retinent figuras suas membra intus et extra sicut prius. Sunt autem hujusmodi lapides falsi, non duri frequenter : quia oportet virtutem esse fortem, quæ sic transmutat corpora animalium : et hoc comburit aliquantulum terrestre in humido, et sic generat salis saporem. Hoc autem testatur fabula Gorgonis, quæ ad se respicientes dicitur convertisse in lapides. *Gorgon* virtutem fortem mineralium vocaverunt : respectum autem ad eam vocant dispositionem humorum corporum ad virtutem lapidificativam. Hæc igitur sunt quæ de lapidibus in communi videbantur dicenda.

LIBER II

QUI EST DE LAPIDIBUS PRETIOSIS.

TRACTATUS I

DE CAUSA VIRTUTIS LAPIDUM, ET DESCRIPTIONIBUS EORUM,
ET SIGILLIS QUÆ INVENIUNTUR IN QUIBUSDAM DEPICTA.

CAPUT I.

*De causis virtutum lapidum pretiosorum,
et redargutione dicentium in lapidi-
bus non esse virtutes.*

Considerationem autem facientes de lapidibus pretiosis, non loquemur de causa coloris eorum, neque de passibilitate eorum, vel duritie, vel aliquo hujusmodi: eo quod de omnibus his in superiori libro expeditum est, quantum sufficit ad hanc intentionem: sed tria sunt quæ potissime sunt investiganda, virtutis eorum causa videlicet, et descriptio eorum sigillatim, et sigilla quæ inveniuntur in quibusdam eorum depicta. His tribus habitis, non quæ-

rimus amplius physice scire de lapidum natura. Causa autem virtutis lapidum occulta est valde, et varia in ea sensisse videntur multi physiologorum. Multi etiam dubitare videntur an insit lapidibus virtus aliqua de his quæ videntur esse in eis, sicut curare anthraces, fugare venena, conciliare corda hominum, facere victorias, et hujusmodi, asserentes nihil inesse composito nisi ex compositione et compositis. Operatio enim talis qualis dicitur inesse lapidibus, non causatur ex componentibus eosdem. Ex illis enim non convenit eis nisi calidum et humidum et durum et passibile esse et hujusmodi, quæ in antecedentibus determinata sunt. Amplius autem cum nobiliora sint animata quam lapides, deberent, ut inquirunt, potius habere virtutes quæ lapidibus attribuuntur quam lapides. His igitur et hujusmodi rationibus utuntur, qui nullas concedunt lapides virtutes habere.

Rationes asserentium in lapidibus nullam virtutem inesse.

Hujus autem contrarium expertum est sapientissime: quoniam magnetem videmus ferum attrahere, et adamantem illam virtutem in magnete restringere. Adhuc autem expertum est saphiros aliquos anthraces fugare, et unum tale videmus oculis nostris. Hoc etiam ab omnibus vulgatum est, et non potest esse quin in toto vel in parte sit verum quod ab omnibus communiter est dictum.

Fuerunt autem aliqui qui etiam virtutes speciales lapidibus dabant, et hoc ab anima lapidum esse dicebant, et sunt quidam Pythagoricorum. Hi enim dicunt solius animæ esse hoc, et non in una materia tantum, sed ab una extendi in aliam per operationes animales: sicut homo ad intelligibilia extendit intellectum, etiam imaginationem ad imaginabilia. Et hoc modo dicunt animam unius hominis vel alterius animalis egredi et ingredi in alterum, et fascinare ipsum, et impedire operationes ipsius: propter quod præcipiunt in operationibus cavere et declinare oculum fascinantem. Et hoc etiam modo dicunt, quidam augures impedimentum et profectum operationum fieri visu et auditu avium quarundam vel aliarum bestiarum. Isti ergo tales dant animas lapidibus, et ipsas extendunt ad naturas quæ lapidibus attribuuntur.

Schola autem Pythagoricorum quam in multis secutus est Democritus, qui lapides animas habere dixit, omnia plena diis esse dogmatizat, sicut in carminibus suis postea cecinit. Orpheus enim dicebat deos virtutes divinas in rebus diffusas: Deum etiam nihil aliud esse nisi illud quod res format in omnibus rebus diffusum. In lapidibus ergo dicebat partem divinam esse, quam lapidum animam dicebat esse extendentem se ad res circa quas operatur. Hæc autem absurdissima sunt. Et de fascinatione quidem an verum sit an non, ad magicas pertinet. Deinde autem Deum esse diffusum in rebus ita quod rebus sit unitus et permixtus sicut aliqua virtus essentialis rebus, dementis est dicere: quoniam si

commiscetur rebus, erit generabilis in quibusdam rebus, et exiens de non esse ad esse et de potentia ad actum: quæ omnia impossibile est Deo convenire. Quamlibet autem rem habere aliquid divinum per quod appetit et agit ad esse divinum, vel divino simile, est verum et alibi hoc est determinatum. Animas autem nullas habere lapides in antecedentibus hujus libri determinatum est.

Propter quod etiam hæc et his similia quasi derisoria relinquentes, dicamus lapides absque omni ambiguitate virtutes mirabilium effectuum habere, quæ quidem virtutes insunt eisdem non ex componentibus, sed compositum consequuntur ex causa quam infra determinabimus. Nec est verum quod has virtutes animata potius habere debeant, quia sicut est in omni re naturali, quod res occupata altioribus virtutibus, abstrahitur et impeditur ab inferioribus. Cujus signum est, quod intellectualia, sicut homines, non bene percipiunt immutationes elementorum, quemadmodum bruta, sicut pulli diversitates horarum et temporum melius judicant quam homines. Et homo ipse quando occupatur meditando, non operatur per visum et auditum, ita quod non percipit ea quæ sunt ante oculos. Sicut igitur est in tota natura, quod etiam animata altioribus virtutibus animæ occupata, non operantur virtutibus inferioribus nobiles, quibus commixta non animata operantur. Nihil tamen est in universa natura quod non habeat propriam suæ speciei operationem, sicut scamonea choleram purgare, et alia hujusmodi: hoc autem in simplicibus probatur medicinis, et in scientia de incantatione et alligatione, ubi ostenditur membra diversorum animalium, aut collo, aut coxæ, aut alii membro corporis hominis alligata, mirabiles operari effectus. Idem est de herbis, radicibus, et lignis. Sed ipsæ carnes hominum: et quod minus videtur, superfluitas sicca egesta ab homine, et stercus luporum, mirabiles contra venenum vel alias pestes habent operationes. Propter quod et la-

Opinio propria.

Nihil est in universa natura quod non habeat propriam suæ speciei operationem.

pides procul dubio operationes habere constat, aut omnes, aut fere omnes, licet in pluribus sint ignotæ operationes eorum. Et ideo dicit Joannes Damascenus, quod nulla res destituitur a propria et substantiali operatione. Risibile enim esset valde, quod diceremus qualitates primas vehementes habere operationes, et formas substantiales ipsis rebus ut fines naturæ datos sicut divinum et optimum, omnino nullas habere operationes, licet non sint activæ et passivæ ad transmutandum materiam, cum sint operativæ operationis illius quæ illi perfecto convenit, quod natura perficit per illud divinum et optimum.

CAPUT II.

De quatuor opinionibus Philosophorum circa causam virtutum lapidum.

Quæsitum autem est multo tempore a Philosophis, ex qua causa tales virtutes infunduntur lapidibus : et diversas opiniones recitare dispendium esset. Tangamus igitur quatuor probabiles, et postea nostram dicamus sententiam, deinde per rationem confirmemus eandem. Quidam autem dixerunt ab elementis componentibus lapides tales inesse virtutes, quibus cum objicitur, elementa, non operari nisi qualitatibus primis, et operationes lapidum ad qualitates primas non posse reduci. Respondent elementa quasdam habere operationes per se, quasdam autem in mixto : quia in mixto qualitas elementaris operatur mota sicut instrumentum, et tunc habet multa operari quæ per se non operatur. Et ideo sicut ad aliam virtutem non reducitur alteratio cibi et elevatio et mutatio ad carnem, nisi ad calorem digestivum quem scimus esse calorem ignis, et quod congregat homogenia et disgregat heterogenia, sicut dictum

est in secundo *Meteororum* : ita dicunt isti et non alii virtuti quam elementari esse attribuendum quid sit in elementato : eo quod elementatum non operatur nisi mediante virtute elementorum quæ sunt in ipso. Hæc ergo est opinio quorundam antiquorum Philosophorum, quam Alexander Græcus Peripateticus defendere videtur : eo quod ipse omnia quæcumque sunt, sive sint animata, sive non, elementis attribuit. Ita etiam quod dicit intellectum esse quoddam elementorum complexionem consequens. Ipsa enim elementa cum complexa sunt, mirabiliorum et altissimarum dicit esse operationum. Virtutem autem quæ in commixto regit et dirigit qualitates elementales, non dicit esse nisi complexionem consequentem, et hanc mirabilem asserit esse : et probat per opera alchimiae in quibus simplicia parum prosunt : et cum complexa fuerint, admirabiles valde reddunt effectus.

Prima opinio quæ est Alexandri Aphrodisiensis.

Hæc autem opinio Platoni non placuit, qui omnia inferiora dicit esse ideata a superioribus ideis, quas separatas et miræ potentiæ esse dicebat. Illæ enim sunt quæ generant quidquid generatur, ut asserit. Dicit autem quod ea quæ separatorum majorem accipiunt similitudinem, et in quibus separata minus immerguntur materiæ, esse virtutes mirabiles in operatione simili operationi ideæ separatæ. Operationem ideæ separatæ esse dicit operari transmutando et alterando materiam generabilium et corruptibilium. In quibus ergo rebus minus mergitur idea materiæ, in his adhuc postquam incorporata est, mirabiles res operari non cessat. Et sic dicit esse in lapidibus pretiosis et in aliis multis rebus naturalibus. Probationem autem hujusmodi sententiæ non quidem ex Platone, sed ex Platonicis sicut ab Apuleio et quibusdam aliis collegimus, dicentibus quod subjecto mortali rerum et defuncto, hoc quidem quod immortale est in rebus, mirabilia operari non cessat. Dicunt etiam isti, quod si operationes istæ elementis attribueren-

Opinio Platonis.

tur, sicut quidam dixerunt Pythagorici, aut elementorum complexioni, quod tunc sicut complexio est unica, ita operatio lapidis esset una. Nunc autem multas videmus. Adhuc autem sive qualitas elementalis operetur per se, sive in complexo, non operantur qualitates elementales nisi transmutando materiam quam afficiunt : nulla autem tali transmutatione facta substantiæ videntur operari lapides pretiosi : propter quod etiam alicujus separati principii videtur esse operatio istorum. Hæc igitur est opinio Platoniorum.

Opinio Hermetis.

Hermes autem et quidam sequaces ejus Indorum plurimi multa et universali virtute differentes, dicebant omnium inferiorum virtutes esse in stellis et imaginibus cœlorum. Omnes autem virtutes infundi in inferioribus omnibus per circulum *Alaur*, quem primum circulum imaginum cœlestium esse dicebant. Has autem virtutes descendere in res naturæ nobiliter et ignobiliter. Nobiliter autem quando materiæ recipientes has virtutes, fuerint superioribus magis similes in lumine et perspicuitate. Ignobiliter autem quando materiæ fuerint confusæ et fetulentæ, in qua quasi opprimitur virtus cœlestis. Hanc igitur causam isti dicunt, quoniam lapides pretiosi præ aliis habent mirabiles virtutes : quia videlicet in substantia magis simulantur superioribus, et in lumine et perspicuitate : propter quod a quibusdam eorum stellæ elementales esse dicuntur lapides pretiosi. In superioribus enim, ut inquit, quasi quatuor colores inveniuntur, qui etiam frequentiores sunt in lapidibus pretiosis. Quorum unus est orbis non stellati, qui ab omnibus dicitur saphirus, et hunc colorem primo habet saphirus, et denominat. Participant autem ipsum posterius alii quidam lapides. Secundus autem est, qui est plurimum stellarum, et est ille qui vocatur lux candens et albescens : et hunc colorem habet diamas et beryllus et multi aliorum. Tertius est, qui vocatur ignescens et rutilans, qui est in Sole et

Marte et in quibusdam aliis : et hunc primo quidem accipit carbunculus, et postea palachius sive palatius et granatus et quidam alii. Ideoque dicunt carbunculum nobilissimum et universaliter habentem virtutem omnium aliorum lapidum : quia sol ejus virtutem similem accipit, nobilior est omnibus virtutibus cœlestibus, et est sua virtus universalis dans lucem omnibus cœlestibus et virtutem. Quartus autem est rubeus obscurus, tam in stellis quam in quibusdam aliis lunæ mansionibus inventus : et hic invenitur in lapidibus habentibus obscuras nubes, sicut in calcidonio, amethisto, et aliquando in smaragdo, et in quibusdam aliis. Propter hæc et hujusmodi dicta talem isti induxerunt opinionem.

Avicenna autem et quidam alii sequentes eundem, dixerunt in omnibus naturis quædam aliquando apparere prodigia ex imaginatione superiorum motorum. Contendit enim hic Philosophus intelligentias quæ movent orbes, nequaquam posse intendere particularem motum hunc vel illum, nisi per apprehensionem aliquam particularium, et hanc apprehensionem dicit imaginationem æquivocare seu æquivoce vocari ad imaginem quæ pars est animæ sensibilis in animalibus. Practice autem omnia quæ fiunt, ut inquit, præexistunt in conceptionibus motorum stellarum et orbium. Adhuc autem talem inquit esse obedientiam totius materiæ generabilium ad motorem, qualis est obedientia nostri corporis ad nostras animas. Nos autem in nobis sentimus, quod ad quaecumque formam concepimus, movetur corpus nostrum delectabiliter, vel horrendo, vel fugiendo. Sic igitur dicit frequenter diversa concipere animas cœlestium, et tunc materiam moveri per obedientiam ad illud, ex hoc esse quod diversas virtutes generata accipiunt, quas nos complexionales vocamus, et maxime lapides in quibus est commixtio prima facilius mota ad imaginationem hujusmodi, quam alia in quibus est major diversitas propter ani-

Opinio Avicennæ.

mae opera quæ infunduntur illi. Hæc igitur dicta sunt ab Avicenna et sequentibus eum, ut videtur accipi in quibusdam dictis suis quæ de magicis et alchimis composuit.

CAPUT III.

De improbatione dictarum opinionem.

Improbatio
Alexandri.

Dicta vero Alexandri Peripatetici convenientia ideo non sunt, quia scimus quod licet quodlibet calidum simplex et calidum commixtum diversas habet operationes, tamen conveniunt in genere congregandi videlicet homogenia et heterogenia. Idem autem dicimus de frigido, humido, et sicco. Operationes autem lapidum nec in genere nec in specie conveniunt cum simplicium operatione, sed magis prodigosæ et mirabiles esse videntur. Adhuc autem male dictum est nihil dirigere et informare qualitates elementorum, nisi ipsam mixtionem et complexionem. Sic enim non oportet esse species et forma alia nisi complexio, quod falsum esse ostensum est, et ostenditur a nobis in libro de *Anima* et in *philosophia prima* : propter virtutes enim lapidum non complexionales nec elementales, præ omnibus magici utuntur lapidibus pretiosis tam in annulis quam in cæteris imaginibus, quorum effectus est mirabilis. Propter hoc autem et huiusmodi falsificatur dictum Alexandri.

Improbatio
Platonis.

Quod autem dicit Plato de ideis, a multis inconvenienter dictum esse ostensum est : et nos de hoc alibi disputabimus, quia negotium de ideis majoris est egens inquisitionis, quam sit propositum negotium in quo sumus. Sed hic supponatur non esse ideas alias formantes generativa, neque aliquid immortalium in corporibus mortalibus et corruptibilibus : quia

corruptis his nihil manet eorum quæ sunt in ipsis, nec est resolutio commixtorum in elementa et ideas, sed potius solum in elementa ex quibus componuntur. Si ponerentur autem esse huiusmodi ideæ, inutiles essent : eo quod non proportionarentur materiæ, nec contingerent eam, nec transmutarent. Omnia enim talia videntur esse in materia ipsa et non separari ab ea. Per hæc igitur et his similia dictum Platonis improbat.

Omnibus tamen Antiquis probabilior dixit Hermes de causa virtutis lapidum : quia scimus pro constanti omnium inferiorum virtutes a superioribus descendere. Superiora enim substantia et lumine et situ et motu et figura influunt in inferioribus omnes nobiles virtutes quæ sunt in ipsis. Tamen hoc dictum imperfectum est in physicis, licet forte in astronomicis et magicis esset sufficiens : quia in physicis dicitur causa quæ est in materia operans : talis autem est elementalis aut qualitates elementorum prout sunt in commixto, vel forma substantialis tales complexiones consequens. Docet enim Ptolemæus in libro qui *Alarba* dicitur, effectus stellarum ideo esse diversos et incertos, quia in inferioribus in fluxu proveniunt ad ipsa per aliud, et per accidens. Per aliud quidem, quia per virtutes elementales quæ informant. Per accidens autem, quoniam non perveniunt ad inferiora nisi per esse universale, quod inconfusum et incertarum dispositionum est, eo quod aliquando materia est receptibilis virtutis celestis, aliquando nequaquam, et aliquando recipit eam secundum parum, aliquando secundum multum : et hoc ignorantes multi qui divinant in astris, sæpe mentiuntur et abominabilem suis mendacis faciunt scientiam, cum sit bona et utilis valde.

Improbatio
Hermetis.

Improbatio
Avicennæ.

Quæ autem Avicenna de prodigiis dicit, prodigiosa esse videntur. Non enim imaginatio potest aliquo modo intelligentiis celestibus convenire : nisi enim sunt conceptionem tales in eis, quæ motu

coeli et elementalibus qualitatibus non explicentur, eo quod nihil est inordinatum in eis : hoc autem alibi ostendetur, quia multa oportet permitti, sed hæc convenienter deberent ostendi. Sed hoc sufficit, quod in *Physicis* et in *Cælo et Mundo* perfecte de talibus dictum est, quantum permisit consideratio physica. Intellectus enim practici sunt et per se formales ad opus naturæ, quos cœlestes motus explicant sicut instrumentum. Nec unquam conceptio aliqua est in motore nisi talis. Unde autem est quod intendit hunc vel illum, in parte dictum est in *Cælo et Mundo* : sufficienter autem in *prima philosophia* habet determinari.

CAPUT IV.

De vera causa virtutis lapidum pretiosorum.

Refutatis igitur omnibus his, dicimus cum Constantino et aliis quibusdam, quod virtus lapidis causatur ab ipsa lapidis specie et forma substantiali. Sunt autem quædam virtutes mixtorum miscibilia habentes pro causa, quædam autem ipsam speciem. Et hoc clarius videtur in his quæ melius aliis specificata et formata sunt, sicut est homo, qui operatione qua homo est, habet intelligere, quæ ex nullo causatur complexionante. Idem autem est in brutis et in vegetabilibus, sicut probatur in *Ethicis*, ita quod omnis rei propria est operatio, et proprium bonum secundum speciem qua formatur et perficitur in esse naturali. Huiusmodi autem speciei instrumenta sunt omnia complexionantia, eo quod ipsa continet omnia, et ipsa non existente, corrumpitur et dissolvitur complexionatum. Forma enim continet materiam sicut divinum et optimum illius, et non continetur ab

ipsa, nec desideratur materia in natura : quia sui non indigeretur nisi ad esse individui et non ad esse divinum. Hæc autem in libro de *intellectu et intelligibili* et in *prima philosophia* clarius elucidabuntur. Forma igitur ista inter duo est hæc, inter cœlestes virtutes a quibus datur, et super materiam complexionatam cui infunditur. Si ergo in se consideretur, ipsa est essentia simplex, unius tantum operativa, quodcumque est illud quod unius est tantum efficere unum, et ab unico est unicum, sicut tradit tota universitas Philosophorum. Si autem hæc forma consideretur ut est virtutibus cœlestibus primo multiplicatis per superiores et inferiores, et omnes imagines et circulos quos duodecim signa cum stellis suis distribuunt super horizontem rei illius cui influitur forma, et secundo secundum quod ad eam operantem sunt virtutes elementales, erit ipsa forma multiplex valde secundum potentias naturales suas quæ circumstant essentiam suam simplicem : et sic multorum effectuum erit effectiva, licet forte unicam habeat propriam operationem. Non enim potest dici virtutes causarum per aliquid non manere in effectibus. Et hoc est quod fere omnis res non ad unicam tantum, sed ad multa valet quando suæ sciuntur operationes. Comparata vero ad illud cuius est forma, hoc est, ad materiam, est potentior et impotentior, secundum quod bene dixit Hermes. Et hac de causa lapides ejusdem speciei inveniuntur potentiores et minus potentes in effectibus suis : forte etiam inveniuntur aliqui nullum omnino speciei habere effectum propter confusionem materiæ, sicut homo nullam habet operationem humanam secundum quod est homo : licet enim species secundum rationem non participant secundum magis et minus, secundum tamen esse et principium actionum secundum magis et minus inesse videmus speciem fere omnibus rebus¹. Et ideo in his quæ speciem conse-

Nota quomodo eadem forma dupliciter considerari potest.

¹ Cf. Commentatorem in VIII Metaphys. com.

quantur virtutibus, inveniuntur efficaciores res vel minus efficaces, vel omnino impossibiles ad operationes quæ fiunt per virtutes speciem secundum naturam consequentes. Est ad memoriam hoc revocandum, quod in secundo *Meteororum* diximus, lapidum species ad individua quodammodo esse mortalia, sicut et homines, et extra loca generationis suæ diu contenti corrumpuntur, et non nisi æquivoce retinent nomen speciei, licet in figura et colore eorum hoc non nisi per lon-

gissimum tempus possit deprehendi. Et sicut in animalium factura et in complexionem aliquando tanta est disgratia, quod animam hominis non attingit, sed solum qualemcumque hominis figuram : ita etiam est in lapidum generatione, aut propter inordinationem materiæ, aut propter vehementissimas virtutes cœlestium in contrarium moventes, sicut diximus in secundo nostrorum *Physicorum*. Hæc igitur et tanta de virtutibus lapidum dicta sunt in communi, etc.

TRACTATUS II

DE LAPIDIBUS PRETIOSIS ET EORUM VIRTUTIBUS.

CAPUT I.

De lapidibus pretiosis incipientibus ab A.

Supponamus autem nomina præcipuorum lapidum, et virtutes secundum quod ad nos aut per experimentum, aut ex scripturis Auctorum devenerunt. Non autem omnia quæ de eis dicuntur referemus, eo quod ad scientiam non prodest. Scientiæ enim naturalis non est simpliciter narrata accipere, sed in rebus naturalibus inquirere causas. Ut autem in Latina lingua competentius ordo servetur, secundum ordinem alphabeti prosequamur nomina lapidum, et virtutes eorum eo modo quo mos est Medicis describere simplices medicinas.

In primo capitulo ergo ab A incipientes, novem famosi apud Philosophos inveniuntur lapides, Abeston videlicet, Absinthus, Adamas, Agathes, Alabandina, Alecterius, Amandinus, Amethystus, et Andromanta.

ABESTON autem coloris est ferrei, qui secundum plurimum in Arabia invenitur : cujus virtus mirabilis narratur, et in templis deorum est manifesta : eo quod semel accensus, vix unquam poterit extinguere, eo quod naturam habet lanuginis quæ vocatur pluma salamandræ cum modico humido unctioso pingui inseparabili ab ipso, et illud fovet ignem accensum in ipso.

ADAMAS autem, sicut superius fecimus mentionem, lapis est durissimus, parum crystallo obscurior, coloris tamen lucidi fulgentis, adeo solidus ut neque igne neque ferro mollescat vel solvatur. Solvitur tamen et mollescit sanguine et carne hirci, præcipue si hircus aliquandiu ante biberit vinum et petrosillum, vel siler montanum comederit : quia talis hirci sanguis etiam ad frangendum lapidem in vesica valet infirmis de calculo. Solvitur etiam lapis iste, quod mirabilius videtur, plumbo propter multum argentum vivum quod est in ipso. Hic autem lapis penetrat ferrum et cæteras gemmas omnes, præter chalybem in quo retinetur. Non trahit autem ferrum, eo quod sit proprius locus generationis ejus, ut qui-

Sanguis
hirci valet
ad lapidem
qui est in
vesica.

dam mendose dixerunt. Major autem quantitas istius lapidis adhuc inventa est magnitudo avellanæ. Nascitur autem in Arabia et Cypro secundum plurimum : sed Cyprus est magis mollis et obscurus. Et quod mirabile videtur multis, hic lapis quando magneti superponitur, ligat magnetem et non permittit ipsum ferrum trahere. Major autem virtus ejus est in auro vel argento vel chalybe. Dicuntque magi, quod lacerto sinistro alligatus, valet contra hostes et insaniam et indomitas bestias et feros homines et contra jurgia et rixas et contra venena et incursus phantasmatum et incuborum. Hunc autem lapidem diamantem etiam quidam vocant, etiam quidam ferrum attrahere mentiuntur.

ABSINTHUS est de genere gemmarum coloris nigri, rubeis virgulis, et aliquando guttulis. Hujus autem virtus videtur esse imitans abestinum : absinthus enim permanet calidus per septem dies vel amplius propter eandem causam quæ dicta est de abestino lapide.

AGATHES autem lapis est niger cum albis venis, et quodammodo istius speciei lapidis invenitur alius modus ejusdem speciei qui est similis corallo. Et tertium genus quod secundum plurimum in Creta insula nascitur, quod habet in nigro venas croceas. Et quartum genus Indicum est varium quasi sanguineis guttis respersum. Et primum quidem genus aptum est ad formas quæ lapidibus insculpuntur : propter quod plurimi lapides habentes capita regum insculpta, nigri sunt : et cum jacet ad caput dormientis, fertur ostendere multa simulacra somniorum. Tertium autem genus quod Creticum est, facit, ut ait Avicenna, vincere pericula, et vires confert corporibus, gratum et placentem facit, ut dicit Evax rex Arabum, et persuasorem, et coloris boni facit hominem et facundum, et munit eum contra adversa. Genus autem Indicum visum fovet et valet contra sitim et

venenum. Cum autem accenditur, odoriferum est valde.

ALAMANDINA a loco in quo secundum plurimum generatur, sic vocatur, hoc est, ab Epheso quæ *Alabandina* vocatur alio nomine : est autem ruborem habens fulgentem, et est lapis clarus fere ut sardinus.

ALECTERIUS est gemma quæ vocatur lapis galli, et est albus nitens crystallo obscuro similis. Extrahitur autem ex ventriculo gallinacii postquam fuerit ultra quartum annum : et quidam dicunt, quod post nonum extrahitur, et est melior qui extrahitur gallo decrepito. Maxima autem hujus quantitas est inventa accidere ad quantitatem fabæ. Virtus autem ejus est excitare venerem, gratum et constantem victorem et discretum facere, oratoriam tribuit facultatem, amicos conciliat, et tentus sub lingua sitim extinguit vel reprimit : et hoc ultimum expertum est.

AMANDINUS vero gemma est coloris varii. Dicit autem Evax quod venenum omne aut extinguit aut reprimit, et vincere facit adversarios, et prophetiam et interpretationem somniorum facit intelligi et etiam ænigmatum.

AMETHYSTUS est gemma multum communis, et est quasi coloris purpurei et transparentie aliquantulum obscuræ : et inveniuntur in ista specie multæ differentie, sed quinque sunt magis notæ per differentias obscuritatis omnes acceptæ. Nascitur autem in hac specie in India. Est autem melior ad sculpendum, eo quod aliis est minus durus. Operatur autem contra ebrietatem, ut dicit Aaron, et facit vigilem, et malas reprimit cogitationes, et bonum in scibilibus confert intellectum.

ANDROMANTA lapis est coloris argentei, qui secundum plurimum in mari Rubro

nascitur : et est quadratus ut tessera, et durus sicut adamas. Virtutem habet contra furorem et facilem animi concitationem, et tristitiam et gravitatem.

CAPUT II.

De incipientibus a littera quæ dicitur B.

BALAGIUS qui et *palatius* dicitur, es-gemma coloris rubei, valde lucidæ matet riæ, et substantiæ valde transparentis : et dicitur fœmina carbunculi, habens debilem colorem et virtutes ejus remissas, sicut fœmina se habet ad marem. Et quidam dicunt quod est domus ejus, et ideo palatium carbunculi vocatur. Generatur enim frequenter carbunculus in loco isto : et jam visum est hoc nostro tempore, quod in lapide uno exterior pars fuit balagius, et interior carbunculus : propter quod Aristoteles hunc lapidem dicit esse de genere carbunculi.

BORAX, ut quidam dicunt, lapis est qui ita dicitur a buffone, quod in capite ipsum portat : et est duorum generum. Unum album aliquantulum fuscum, aliud nigrum. Quod si vivo palpitanti buffone extrahitur, in medio habet oculum quasi cæruleum, de quo dicunt quod glutitus sordes purgat intestinorum et superfluitates, et temporibus nostris extractus est de buffone parvus viridis. Aliquos etiam vidimus buffones habentes in se depictos, qui de hoc genere dicebantur : vulgari-ter autem *crapodinæ* dicuntur hi lapides.

BERYLLUS autem est lapis coloris pallidi lucidi transparentis : et ideo superius diximus quod quando involvitur, in eo videtur moveri aqua : secundum pluri-

um generatur in India sicut multæ aliarum gemmarum. Sunt autem multa genera et modi in specie lapidis istius, sed melius esse fertur qui magis pallet, et plures habet guttas, quæ videntur in ipso manere. Fertur autem operari contra pericula hostium et contra lites, et reddere invictum. Mitem etiam in moribus dicitur efficere et ingenium bonum dare. Medicorum etiam quidam dicunt quod valet contra pigritiam et hepatis dolores, et contra suspiria et eructationes, et quod valet oculis humidis. Expertum est enim quod quando rotundus est, et oculo solis opponitur, adurit, et ignem accendit. Dicunt etiam aurifices quod conjugium conciliat inter maritum et uxorem.

CAPUT III.

De incipientibus a littera C.

CARBUNCULUS qui Græce *anthrax*, et a nonnullis *rubinus* vocatur, lapis perlucidissimus et rubicundissimus et solidus est, habens se ad alios lapides sicut habet aurum ad cætera metalla. Hic plus omnium aliorum lapidum virtutes habere dicitur, sicut et superius diximus. Specialis tamen effectus ejus est venenum aereum et vaporosum fugare : et quando vere bonus est, lucet in tenebris sicut carbo, et talem vidi ego. Quando autem minus bonus est, et tamen verus, emicat in tenebris superfusa aqua clara et limpida in vase nigro mundo polito. Qui autem nullo modo lucet in tenebris, hic non habet nobilitatem perfectam. Secundum autem plurimum sui invenitur in Libya, et licet habeat plures differentias, ut ait Evax, qui dicit eum habere undecim species : tamen Aristoteles, ut Constantinus refert, dicit eum habere tres species, quas supra numeravimus, scili-

et balagium, granatum, et rubinum : et quod multi mirantur, dicit in eis præcellere granatum, qui tamen minoris valoris apud gemmarios æstimatur.

CHALCEDONIUS autem lapis est pallidus fuscus aliquantulum obscurus : hic si perforatur, et cum virtute lapidis qui sineris dicitur, collo suspendatur, dicitur valere contra illusiones phantasticas ex melancholia exortas : facit etiam convincere causas, et virtutes corporis conservat, et hoc ultimum est expertum.

CALCAPHANOS lapis est nigri coloris, cujus virtus vocem clarificare dicitur et raucedini mederi.

CERAURUM lapis esse fertur crystallo similis infecto colore cæruleo, qui dicitur cadere aliquando de nube cum tonitruo, et invenitur in Germania et Hispania : sed Hispanus est candens ut ignis, provocat dulces somnos, ut dicunt, et ad praelia et causas vincendas et contra periculum tonitruum dicitur operari.

CELIDONIUS duas habet species. Unus est niger, alter rufus invenitur : trahuntur autem ambo de ventre hirundinis. Rufus autem involutus panno lineo vel corio vitulino et sub sinistra ascella gestatus, dicitur valere contra insaniam et antiquos languores et lunaticam passionem. Et Constantinus dicit eum valere contra epilepsiam prædicto modo gestatum. Evax autem refert, quod facundum gratum et placentem reddit. Niger autem, ut Joseph dicit, contra nocivos humores et febres et iras operatur et minas. Et lotus aqua oculos sanat, ad finem etiam inceptum perducit negotium : et si involvatur foliis celidoniæ herbæ, dicitur offuscare visum. Sunt autem hi lapides parvi valde et tales jam vidimus per socios nostros de stomacho hirundinum extractos in mense Augusti : tunc enim abstracti magis valere dicuntur : ut frequenter autem

semper duo simul in una hirundine inveniuntur.

CELONTES lapis est purpurei coloris, et dicitur in corpore testudinis inveniri : quia quædam sunt maximæ testudines habentes domos, quæ sunt sicut margaritæ nitentes. Dicitur autem apud divinatorem, quod facit eum qui gestat evomere sub lingua : hanc autem virtutem non dicitur habere, nisi cum luna primo est accensa et crescens et monoides : et iterum cum est vigesima nona monoides in ultimo decrescens. Dicitur autem hic lapis ab igne non corrumpi.

CEGOLITES lapis est in colore et quantitate similis ossi olivæ, de quo referunt quod est expertum, quod dissolutus in aqua et rarus et sic haustus, dissipat lapidem in renibus et vesica.

CORALLUS lapis est duarum specierum, a mari, sicut superius diximus, extractus, et præcipue a mari quod est circa Massiliam. Una ejus species est rubea sicut ebur antiquum : alia vero alba figuratur ad modum ramusculorum plantarum : et quod expertum est quod valet contra quemlibet fluxum sanguinis. Dicitur etiam collo suspensus valere contra epilepsiam, et contra operationes menstruorum, et contra tempestates, fulmina, et grandines. Et si pulverizetur et super herbas et arbores aspergatur cum aqua, fertur fructus multiplicare. Referunt etiam quod principia expedit et fines negotiorum.

CORNELEUS autem, quem quidam *corneleum* dicunt, lapis est coloris carnei, hoc est, rubei : abscinditur sicut lotura carnis. Hic apud Rhenum flumen invenitur frequentissime, et est valde rubeum habens fere colorem sicut minim, et quando politur, multum micat. Expertum autem est, quod constringit sanguinem, et præcipue menstruorum et hæmorroidarum : fertur etiam iras mitigare.

CHRYSTOPASSUS lapis ab India veniens et raro invenitur : propter quod et carus aestimatur. In colore etiam est quasi sit ex succo pyri coagulatus, habens auri guttas intrinsecas, propter quas et tale nomen accipit, et *chrysos* aurum sonat in Græco, et multam similitudinem habet cum chrysolito.

CHRYSLITUS lapis est in colore habens tenuem viriditatem lucidam, in qua ad oculum solis micat sicut stella aurea, et non est rarus : dicitur autem venire de Æthiopia. Expertum autem est quod spiritualia confortat : propter quod tritus asmaticis datur. Fertur etiam quod perforatus et setis asini in foramine repletus et brachio ligatus sinistro, fugat terrores et melancholicas passiones : et hoc dicitur in physicis ligaturis : et in auro etiam positus et gestatus, fugat phantasmata, ut dicunt : stultitiam etiam repellere, et sapientiam conferre perhibetur.

CRYSTALLUS lapis est qui aliquando fit vi frigoris, ut dicit Aristoteles, aliquando autem in terra, sicut sæpe experti sumus in Germania, ubi multi inveniuntur. Uterque autem modus generationis facile ex superioribus erit manifestus. Hic frigidus oculo solis oppositus, ignem ejicit : sed si calidus sit, hoc perficere non potest : cujus rationem dedimus in libro de *Causis proprietatum elementorum et planetarum*. Dicitur etiam sitim restringere sub lingua positus, et expertum est quod tritus cum melle mixtus receptus a mulieribus, replet ubera lacte.

CHRYSLITUS gemma est coloris aurei, et in horis matutinis visu pulcherrimus est, in aliis autem horis dissimilis : ab igne autem corrumpitur et fugatur, et, ut quidam dicunt, inflammatur : et ideo timere ignem dicitur. Dicunt autem quidam, quod aliud est genus istius lapidis quod est lapidis ignobilis substantiæ incorporatum : et hoc non est verum : sed hoc est marchasita aurea, quæ medium

quodammodo est inter metalla et lapides, sicut nos in sequentibus ostendemus. Dicitur autem tertium genus istius lapidis esse colore medium inter cæruleum et rubeum. Universaliter autem dicitur hic lapis tritus scabiem curare et ulcera. In manu gestatus calorem febris mitigare habet.

CHRYSTOPAGION gemma est ab Æthiopia veniens : hic dicitur lucere in tenebris et evanescere a lumine superveniente, ita quod non retinet nisi colorem hebetem, obscuro et quasi sub tenui colore operati auri : et fit in ipso secundum diversitatem luminis et tenebrarum reciprocatio coloris non determinati, velut in quercu putrefacta et noctiluca. De omnibus autem his in libro de *Anima* dabimus rationem perfectam et veram.

CAPUT IV.

De nominibus lapidum a quarta littera quæ est D incipientium.

DIAMON fertur autem quidam lapis dæmonis vocari lapis bicolor, ut arcus dæmonis qui iris vocatur. Et conferre hunc dicunt febricitantibus, et venenosa pel-
lere.

DIACODOS autem lapis pallidus dicitur esse aliquantulum beryllo similis : dicitur autem in tantum phantasmata excitare, quod magi maxime hoc utuntur, tamen applicatus defuncto in tantum vires amittit, quod mortem horrere perhibeatur. Horum autem ratio quæ potest haberi, ex libris magorum Hermetis, et Ptolemæi, Thebith, Bencherath habetur, de quibus non est præsens intentio.

DYONYSIA lapis est niger ut ferrum, intermicans rubeis guttis et spirat vinum : et odore ipsius vini fugatur ebrietas, quod mirabile multis apparet. Causa autem est, quia vinum non odore sed vapore oppilando inducit debilem ebrietatem : lapidis autem odor simplex aperitivus est et expulsivus vaporis vini.

DRACONITES autem lapis est a capite draconis extractus, et fertur ab Oriente ubi sunt dracones magni. Est autem virtus efficax ejus sicut et boracis, quando de vivo dracone adhuc palpitante extrahitur. Insidiantur autem draconibus dormientibus, et subito scisso capite draconis adhuc palpitante, evellunt lapidem. Animæ enim actus multa confert his etiam superfluitatibus quæ generantur in animalibus : et mortis corruptio alterat ea quando naturali morte corruptis humoribus moriuntur, vel quando mortua et corrupta occisa jacuerunt. Ego autem in partibus Alamanie in Suevia vidi lapidem super quem convenerant plusquam quingenti serpentes inter montes in quodam prato : et cum transitum faceret ibidem dominus terræ, sui milites evaginatæ gladiis sciderunt serpentes in multa frusta, in fundo tamen quidam magnus serpens jacuit in multas partes scissus : et sub capite serpentis inventus est lapis niger formatus ut pyramis abscissa, non perlucidus in circuitu colore pallido, pulcherrimum habens descriptum serpentem. Et hunc lapidem mihi ab uxore illius nobilis præsentatum cum capite serpentis ejusdem ego habui. Dicitur autem venenum fugare, præcipue quæ sunt ex incessibus venenatorum animalium : victores etiam dicunt efficere.

CAPUT V.

De incipientibus a littera E.

ECHITES gemmarum optima est, colore puniceo, et vocatur a quibusdam aquileus, et ab aliis erodialis, eo quod aquilæ hunc aliquando ad nidum suum juxta ova collocantes, sicut grus inter duo ova, quæ facit lapidem collocari. Jam enim experti sumus ad sensum in Colonia, ubi grues fœtus fecerunt multis in annis in quodam horto. Invenitur autem echites secundum plurimum sui generis juxta littora Oceani, ubi etiam optimum genus est erodiorum qui sunt heroes avium. Dicitur autem in Persia aliquando inveniri. Est autem modus ejus, quod in se continet alium lapidem, qui in ipso sonat quando manu movetur et quassatur. Fertur autem quod suspensus sinistro lacerto, confert vires prægnantibus, impedit abortum, et periculum parturitionis mitigat. Et aiunt quidam, quod caducorum hominum prohibet frequentem casum. Et quod his mirabilius est, tradunt Chaldæi, quod si de ministratione veneni cibus aliquis suspectus fuerit, positus in cibo, prohibet ne possit glutiri cibus ille : et si lapis subtrahitur, mox deglutitur. Quare autem aquilæ hunc lapidem nido suo imponant, non satis scitur. Experti enim sumus grues non observare cujus generis lapidem inter ova sua ponant : sed ponunt modo unum et in alio anno unum alium. Dicunt autem quidam quod faciunt hoc ad mitigandum calorem ovorum vel corporis aquilæ, ne ova nimis calefiant : et hoc probabile. Quidam tamen dicunt aliquid conferre ad eorum formationem et vivificationem. Quod autem quidam dicunt quod lapis ab his avibus interponi-

Nota de lapidibus quos grues in suis nidis apponunt.

tur ovis, ne frangantur, omnino falsum est : quia citius ad lapidem quam ad seipsa collisa frangerentur. Aiunt etiam quidam, quod si aliquis suspectus habetur de ministratione veneni, quod si in cibo ejus quocumque lapis inmittitur, statim ad cibum strangulatur : et quando subtrahitur, glutit cibum si est reus : et si est innocens, glutit cibum in quo lapis missus est.

ELIOTROPIA lapis est viridis fere smaragdo similis, respersus sanguineis guttis. Hunc eliotropiam dicunt esse vocatum necromantici, qui est gemma Babylo-nensis : quia si ungatur succo herbæ ejusdem nominis, et in vas aqua plenum remissus, facit sanguineum solem videri sicut si pateretur eclipsim. Cujus causa est : quia totam aquam ebullire facit in nebulam, quæ inspissando aerem impedit solem videri, nisi quasi in rubore et spissa nube rorando : postmodum autem descendit illa nebula rorando sicut per guttas pluviae. Oportet autem quod quodam carmine sacratus sit, et quibusdam characteribus mixtus : et si tunc arreptitii præsentis sint, divinando quædam prædicunt : propter quod templorum pontifices isto lapide utebantur, et maxime in festis idolorum. Dicitur autem reddere hominem bonæ famæ et incolumen et longæ vitæ, et contra fluxum sanguinis et venerea valere. Dicitur etiam quod unctus herba sui nominis, ut prædiximus, visum fallit in tantum ut hominem prohibeat videri. Invenitur autem pluries in Æthiopia, Cypro, et India.

EMATITES lapis est inventus in Africa, et in Æthiopia et Arabia, ferruginei coloris, habens venas sanguineas immixtas. Virtus autem ejus est valde stiptica : propter quod expertum est, quod valet contra fluxum vesicæ ventris et menstruorum, quando contritus in aqua mixtus bibitur : sanat etiam fluxum salivæ sanguineæ : vino etiam permixtus pulvis ejus sanat ulcera et vulnera, et

carnem etiam superfluum in vulneribus natam corrodit. Et visus hebetes ex humida causa confortat et sanat, et temperat asperitatem palpebrarum.

ERISTRITES lapis est natus in mari rutilans et rubicundus : in incantationibus autem et physicis ligaturis dicitur, quod ante cor gestatus, tutum hominem servat et compescit seditiones et compescere etiam dicitur locustas, et volucres, et nebulas, et grandinem et tempestates a fructibus terræ compescere fertur. Expertum etiam est, quod oppositus oculo solis, ignem et radios igneos emittit : dicitur etiam quod si hic lapis in aquam ferventem projiciatur, cessat ebullitio ejus, et postmodum frigescit. Causa autem hujus alia esse non potest nisi quod pro certo frigidissimus est : et motus a calore bullientis aquæ frigiditas suæ complexionis agere incipit.

ETINDROS lapis est crystallo in colore similis, qui perpetuis guttis distillat, quæ febricitantibus valere dicuntur : et tamen lapis non minoratur nec corrumpitur. Causa autem hujus est profecto : quia ex substantia lapidis istæ guttæ nequaquam distillant, sed propter nimiam frigiditatem, aerem se tangentem continue mutat in aquam, sicut faciunt duri lapides et politi post resolutionem frigoris.

EXACOLITUS autem lapis esse dicitur varius et dissolutivus, ut dicunt periti Medicorum : propter quod vino permixtus et potatus dicitur contra colicam et iliacam valere passiones.

EXACONTALITUS autem lapis est sexaginta coloribus distinctus, parvæ quantitatis valde, qui frequentius in Lybia invenitur, et apud Trogloditas, et nocet nervis valde : propter quod etiam oculos hominis dicitur efficere tremulos.

CAPUT VI.

*De incipientibus a sexta littera quæ
est F.*

FALCONES, quod alio nomine *arsenicum* vocatur, et a vulgo auripigmentum, idem significat. Est autem de genere lapidum citrinum et rubeum, quem lapidem unum de spiritibus vocant Alchimici. Habet autem naturam sulphuris in calefaciendo et desiccando, et cum calcinatur per ignem, nigrum efficitur, et statim sublimatione efficitur albissimum. Et si iterum calcinetur, iterum efficitur nigrum, et iterata calcinatione efficitur albissimum : et cum hoc ter vel quater iteratur in ipso, tantum efficitur adustivum, quod æri compositum statim facit foramina per ipsum, et exurit vehementer omnia metalla præter aurum solum : appositum autem æri ipsum in album colorem transmutat : propter quod falsarii utuntur ipso quando æs volunt facere simile argento : quia magnum in hoc habet effectum.

FILACERIUM, ut ferunt gemmarii, gemma est eadem cum chrysolito et ejusdem virtutis.

CAPUT VII.

*De incipientibus a littera septima quæ
est G.*

GAGATES est *kacabre*, quem quidem lapidem de genere gemmarum ego re-

puto. Invenitur autem in Libya et Britannia juxta littus maris, et abundanter invenitur in mari quod attingit Aquilonarem partem Theotoniae. Etiam in Anglia frequenter invenitur, et est duplicis coloris, nigri videlicet et crocei : sed croceum est perlucidum fere sicut topasion. Invenitur etiam glaucum et declinans ad pallidum conjunctum cum citrino colore. Confricatum autem trahit paleas, et incensum ardet sicut thus : dicitur autem quod confert hydropicis, et fluidos firmat dentes, ut aiunt. De expertis autem est, quod lotum cum aqua et per suffumigationem mulieribus inferius suppositum, provocat menstrua. Fertur etiam quod fugat serpentes, et valet etiam contra stomachi et ventris subversionem, et contra phantasmata melancholica quæ quidam dæmones vocant. Aiunt autem de expertis esse, quod si colatura et ejus lotura cum rasura detur virgini, bibita retinebit eam, quod non minget. Si autem non est virgo, statim minget : et sic debet probari an aliqua sit virgo. Dicunt etiam valere contra laborem parturientis.

GAGATRONICA est lapis diversi coloris sicut pellis capriolæ, cujus virtutem Avicennam dicit esse, quod victores reddat se gestantes. Expertum autem dicunt esse in Alcide principe quodam, quod quoties hunc lapidem secum habuit, semper vicit in terra et mari : quoties autem caruit, fertur hostibus succubuisse.

GELOSIA dicitur esse lapis habens figuram grandinis et colorem, duritiæ adamantis similis. Et tantæ fertur hunc esse frigiditatis, ut ab igne vix vel nunquam calefieri possit. Cujus causa est nimia pororum constrictio non permittens inde ignem ingredi. Aiunt etiam hunc iram et luxuriam et cæteras hujusmodi calidas passiones et desideria mitigare.

GALARICIDES quam quidam *Galarictidem* vocant, lapis est similis cineri, et secundum plurimum invenitur in Nilo et Acheloo fluviis : hic tritus dat saporem lactis : et succus ejus in ore clausus turbat mentem. Dicitur etiam in libro de *ligaturis physicis*, quod alligatus collo, replet ubera lacte : et alligatus femori, facit faciles partus. Aiunt etiam pastores Ægypti, quod si vespere contritus cum sale mixta aqua ovile circumspargatur, ubera ovium replentur lacte, et fugatur ab eis scabies : generaliter etiam dicitur contra scabiem valere.

GECOLITUS lapis est, ut fertur, orientis ossis olivæ similis. Cujus virtutem esse dicunt, quod tritus et cum aqua haustus, lapidem frangit et educit de vesica et renibus.

GERACHIDEM lapis est, ut fertur, nigri coloris : probatur autem veritas hujus lapidis sic, quod gestans lapidem totum corpus suum unctum melle, muscis et vespis exponit : et si intactus manet ab eis, lapis est verus : et si deponat lapidem, statim muscæ et vespæ super mel cadunt et sugunt. Aiunt autem quod in ore portatus, facit bene judicare opiniones et cogitationes. Fertur etiam, quod gestantem se hominem amabilem et gratiosum reddit.

GRANATUS, sicut Constantinus Aristotelem refert dicere, de genere est carbunculi. Est autem lapis rubeus et perlucidus, in colore similis balaustiis qui sunt flores malorum granatorum. Est autem rubeus aliquantulum obscurior quam carbunculus, et cum substernitur ei niger color in sigillis, tunc magis rutilat : et invenitur in hoc genere quidam modus, qui inter ruborem aspersum habet violæ colorem : propter quod hoc genus violaceum dicitur et est pretiosior omnibus aliis granatis : dicitur lætificare cor et pellere tristitiam, et secundum Aristotelem est calidus et siccus. Et quod

quidam dicunt hunc esse de genere hyacinthi, est falsum. Invenitur autem hic lapis secundum plurimum ejus in Æthiopia, et aliquoties juxta Tyrum inter arenas maris.

CAPUT VIII.

De incipientibus ab H, I et J litteris.

HIENA lapis est a bestia quæ vocatur *hiena* sic dicta, eo quod ex oculis ejus cum in lapidem vertuntur, tollitur. Aiunt tamen antiqui Evax et Aaron, quod positus sub lingua, confert divinando prædicere futura.

HYACINTHORUM duo sunt genera : aquaticus videlicet et saphirinus. *Aquaticus* est flavus albescens, ac si pervium aquæ de subflato perspicuo erumpat et superare contendat, et hic est vilior : et invenitur in isto genere aquescentes rubeus, in quo etiam superat pervietas aquæ. *Saphirinus* etiam est flavus valde perlucidus, quasi nihil habens aqueitatis, et hic est melior. Et ideo tria nomina habet : dicitur enim aliquando hyacinthus saphirinus : in Æthiopia autem secundum plurimum invenitur. Et quidam dicunt quartum esse quod est aquaticum cæruleum, sicut topasion, et hoc est durissimum vilissimum generaliter, quod in se sculpere vix permittat. De expertis autem est, quod est frigidus sicut viridis, et confortat corpora sicut omne frigidum quod constringit virtutes corporum. In ligaturis autem physicis est usus ejus, quod collo suspensus vel digito gestatus, tutum reddit peregrinum et gratum hospitibus, et est contra pestiferas regiones. Et expertum est, quod somnum provocat propter suam frigidam complexionem. Saphirinus autem hoc specialiter habere

Expertus
ad somnum
provocandus.

dicatur, quod est virtus ejus contra toxicum. Aiunt etiam quod confert ad divitias, et naturale ingenium bonum confert et lætitiā.

Ius lapis est crystallo similis, et est ut frequentius exagonus. Dicit autem Evax quod ab Arabia venit, et in mari Rubro nascitur. Nos autem invenimus maximā copiam horum lapidum in montibus Germaniæ, qui sunt inter Rhenum fluvium et Treverensem civitatem, et diversæ quantitatis omnes sunt exagoni. In aliis autem lapidibus nati circumpositione lapidis cum naturaliter sunt rotundi, exagoni efficiuntur, sicut foramina apum in medio posita exagona efficiuntur : tamen illa quæ sunt in extremis sunt rotunda. Est autem lapis siccissimus, quod sua indicat siccabilitas maxima. Fit autem ex aqueo sicco quod evadit de materia lapidis qui generatur ex rubeo luto : et quia hoc aqueum est vehementer a sicco apprehensum, siccus et durus est valde lapis. Cum autem sub tecto soli pars ejus immittitur, et pars in umbra tenetur, projicit reflectendo pulcherrimos colores iridis super oppositum parietem, vel super aliquod corpus propter quod iris vocatur. Cujus causa est superius assignata. Aliud autem simile huic nascitur in gypso, quod etiam perspicuum est in extremis et siccissimum valde : et utuntur eo quidam pro vitro in vitreis.

Iscustos, ut refert Isidorus et Aaron similiter, est lapis in ultimis Hispaniarum partibus frequentius inventus juxta Gades Herculis in tertio vel secundo climatibus ultra Hispaniam illam, quam modo Hispaniam vocamus. Est autem lapis filabilis propter viscositatem in eo arefactam : et si de ipso vestis fiat, non comburitur, sed igne purgatur et nitet : et forte illud est quod pennam vocant salamandræ : quare hæc lanugo quædam est sicut lanugo lapidis humidi. Quare autem non cremetur, in *Meteoris* expeditum est. Hujus speciem quamdam dicit

esse quemdam lapidem quem quidam vocant carbunculum album, et quidam alii calculum album. Imitatur enim carbunculum in hoc quod phantasmatis et præstigiis resistit : valet etiam contra dolorem oculorum ex humida causa, et redactus in pulvèrem, sanat scabiem. Idem Isidorus dicit de lapide Judaico, qui est albus ad modum glandis in quantitate scripturis quibusdam insertus quasi litteris quas Græci γράμματα appellant. Judaicum autem dicit Avicenna hunc, quia frequentius in Judæa invenitur.

JASPIS est lapis multorum colorum, et habet species decem : melior tamen est viridis translucens, rubeas habens venas, et in argento proprio locari habet, et in partibus multis invenitur. Expertum enim est quod stringit fluxum sanguinis et menstruorum. Aiunt etiam quod negat conceptum, et juvat partum : et quod gestantem se a luxuria prohibet. In magicis etiam legitur, quod si incantatus est, reddit gratum et potentem et tutum, et fugat febres et hydropisim.

Expertum
contra fluxum
sanguinis.

CAPUT IX.

De incipientibus a nona littera quæ est K.

KACABRE est idem, ut diximus, quod *gagates* : sed tamen quidam dicunt quod Kacabre melius est, cum tamen nec colore nec virtutibus discrepet ab ipso. Kacabres autem lapis est similis crystallo : de quo ferunt quod eloquentiam dat et honorem et gratiam, et quod valet contra hydropisim.

KACAMAN lapis est frequenter albus in toto vel in parte. Varius enim est in colore, frequentissime invenitur immixtus

onyxine. Virtus ejus autem fertur esse ex imaginibus et sculpturis quæ inveniuntur in ipso, et ex sigillis de quibus in sequentibus habebitur tractatus.

CAPUT XI.

CAPUT X.

De incipientibus ab M littera quæ est undecima.

De incipientibus a littera L.

LIGURIUS lapis est qui fit ex urina lyncis, et hæc animalia dicit Plinius esse Orientis, quæ tamen frequenter in Teutonia et Sclavonia inveniuntur abundanter in sylvis. Dicit etiam Plinius quod hoc genus animalis urinam suam sub arenis abscondit quasi invidet juvamentum quod est ex lapide. Beda dicit quod hic lapis nascitur in renibus hominis. Dicit autem Plinius quod est rubeus scintillans ut carbunculus, præter hoc quod non lucet de nocte. Invenitur autem frequentius croceus parum tendens ad nigredinem. Et est expertum de ipso, quod fricatus trahit paleas, quod fere convenit omni lapidi pretioso. Dicitur etiam valere contra dolorem stomachi et icteritiam et fluxum ventris.

LIPPARES dicitur esse lapis qui frequentius in Lybia invenitur. Fertur autem lapidis virtus esse mirabilis: omnis enim bestia a venatoribus et canibus infestata currit ad eum, et ipsum intuetur quasi patronum. Et, ut aiunt, canes et venatores noscere non possunt bestiam quamdiu lapidem habent præsentem: quod si verum est, mirabile est valde, et absque dubio cœlesti virtuti deputandum: quas Hermes mirabiles esse dicit in lapidibus et etiam in plantis: per quas etiam naturaliter fieri posset quidquid fit scientis magicis, si virtutes illæ bene cognoscerentur.

MAGNES sive magnetes lapis est ferruginei coloris, qui secundum plurimum in mari Indico invenitur, et in tantum abundare dicitur, quod periculosum est in eo navigare navibus quæ superiores clavos habent. Invenitur etiam in Traconitidis regionibus. Ego vidi inveniri in partibus Teutoniæ in ea provincia quæ Francia Orientalis vocatur, unum magnæ quantitatis et maximæ efficacæ, et fuit valde niger, ac si esset ferrum rubiginosum et combustum cum pice. Virtus autem ejus est mirabilis in attractione ferri, ita quod virtutem ejus transmittat in ferrum, ut illud etiam attrahat: et aliquando multæ acus hoc modo suspensæ ad se invicem videntur. Uctus autem lapis allio non trahit: si supponitur ei adamas, iterum non attrahit, ita quod parvum adamas magnum ligat magnetem. Inventus autem est nostris temporibus magnes, qui ab uno angulo traxit ferrum, et ab alio fugavit: et hunc Aristoteles ponit aliud genus esse magnetis. Narravit mihi unus ex nostris sociis curiosus experimentator, quod vidit Fredericum Imperatorem habere magnetem, qui non traxit ferrum, sed ferrum vice versa traxit lapidem. Aristoteles dicit quod est quoddam genus aliud magnetis quod trahit carnes hominis. In magicis autem traditur quod phantasias mirabiliter commovet, principaliter seu præcipue si consecratus obsecratione et caractere sit, sicut docetur in magicis. Ferunt etiam hoc cum mulsa acceptum curare hydropisim. Aiunt etiam hunc lapidem capiti mulieris dormientis suppositum, statim eam movere ad amplexum mariti sui si

casta est. Si autem est adultera, præ nimio timore phantasmatum dicitur cadere de lecto. Dicunt etiam quod fures in domum intrantes positos carbonibus in quatuor angulis domus, lapidem hunc contritum superspergunt : et tunc dormientes in domo ita phantasmatibus tenentur, quod fugientes ædes relinquunt : et tunc fures furantur quid volunt.

MAGNESIA quem quidam *magnosiam* vocant, lapis est niger quo frequenter utuntur vitrarii : hic lapis distillat et fluit in magno et forti igne, et non aliter : et tunc immixtus vitro ad puritatem vitri deducit substantiam.

MARCHASITA sive *marchasida*, ut quidam dicunt, est lapis in substantia et habet multas species, quare colorem accipit cujuslibet metalli, et sic dicitur marchasida argentea et aurea, et sic de aliis. Metallum tamen quod colorat eum, non distillat ab ipso, sed evaporat in ignem : et sic relinquitur cinis inutilis : et hic lapis notus est apud Alchimicos, et in multis locis invenitur.

MARGARITA lapis est in obscuris conchilibus inventus. Meliores ab India veniunt : multi autem a Britannico mari, quod nunc Anglicum dicitur : et versus Flandriam et Teutonium inveniuntur, ita quod ego habui in ore meo decem in una mensa, quæ in comedendo ostrea inveni. Juvenes enim conchæ habent meliores : quædam autem ex eis perforatæ sunt, et quædam integræ : coloris sunt ac si parva lux penetraret in multum album, et ideo nitent, cum tamen sint albæ. Fertur etiam quod in tonitru quasi abortiendo eas ostrea evomunt : et ideo in flumineveniuntur, in Mosella et quibusdam Galliæ fluviiis inter arenas. Est autem virtus earum experta ad confortationem spirituum et contra cardiacam et syncopim :

valet etiam contra fluxum sanguinis et contra fluxum lentericum et contra diariam.

MEDIUS lapis esse dicitur qui a regione Medorum ubi plures inveniuntur, sic vocatus. Sunt autem duæ species hujus : unus niger, alter viridis. Virtutem ejus esse dicunt contra veterem podagram et oculorum cæcitatem et nefreticam : refovere etiam dicitur fessos et lassos et debiles. Ferunt autem quod ejus qui niger est, si fragmenta in aqua calida resoluta fuerint, et se aliquis illa aqua laverit, incurrit membrorum excoriationem : et si hiberit ex eo, peribit vomendo.

MELOCHITES quem quidam *melonitem* vocant, lapis est Arabicus grossæ viriditatis, sed non translucidus, sicut smaragdus, et est mollis. Fertur autem quod virtutem habet custodiendi gestantem se a nocivis casibus, et similiter cunabula infantium.

MEMPHITES lapis est a civitate Ægypti quæ *Memphis* vocatur, dictus, qui dicitur ut ignis calere virtute quidem, quod videtur actu : hic tritus et aqua mixta in potu datus urendis vel secandis, inducit insensibilitatem ne sentiatur cruciatus.

CAPUT XII.

De incipientibus a duodecima littera quæ est N.

NITRUM etiam accedit ad lapidis coagulationem : est autem subpallidum et perspicuum, et hujus virtus probata est, quod dissolvit et attrahit. Et valet contra icteritiam et est de genere salis.

NICOMAR idem est quod *alabastrum*, quod quidem est de genere marmorum : tamen quia virtus ejus est mirabilis, in-

ter lapides pretiosos ponitur. Et expertum est de hoc, quod frigiditate sua conservat aromatica unguenta. Et ideo pyxides de hoc lapide fecerunt Antiqui. Conservat etiam frigiditate sua corpora mortuorum a fœtore excellenti : et ideo monumenta et mausolea antiqua de hoc lapide inveniuntur : est autem albus nitens. Aiunt etiam quod victoriam dat et amicitiam conservat.

NUSÆ. Sunt quidam qui dicunt quod lapis sit ita vocatus, et quod sit de genere lapidum buffonis, et in multis invenitur buffonibus. Et sunt duo genera : unus subalbidus sicut si lac intraverit sanguinem et vicerit eum, ideo sanguinis obscuras venas dicunt in eo apparere : et alter est niger, et aliquando in eo depingitur buffo sparsis pedibus ante et post. Dicunt etiam quod si ambo simul includantur præsentem veneno, eos adurere manum tangentis. Probationem autem hujus lapidis esse dicunt, quod exhibitus buffoni vivo, buffo elevatur contra eum, et tangit eum si potest. Dicitur etiam quod præsentem veneno varius efficitur qui subalbidus est.

CAPUT XIII.

De incipientibus a decima tertia littera quæ est O.

ONYX gemma esse perhibetur, nigri coloris, invenitur melius genus ejus nigrum albis venis variatum. Venit autem de Media et Arabia. Invenitur autem quinque diversitatum propter varietatem venarum et colorum. Aiunt quod collo vel digito suspensus, excitat tristitiam et timores et in somno phantasias terribiles, et multiplicare fertur tristitias et lites. Dicunt autem quod auget salivam pueris. Si au-

tem sardinus sit præsens, ligatur onyx et suspenditur a nocumento. Hæc autem omnia si habet, profecto habet ideo, quia virtutem habet movendi melancholiam præcipue in capite : ex motu enim illius et vapore omnia ista procedunt.

ONYCHA vero seu *onychulus*, ut dicunt quidam, idem est quod onyx, quod verisimile est, vel quod sit aliqua species ejus, sed colore non niger nisi aliquando, sed colorem habet ut humanus unguis, sicut supra diximus. Sed onychinis nominis inveniuntur multi colores albi et nigri et rubicundi, qui tamen omnes in substantia quadam fabricantur, quæ similitudinem exprimit unguis hominis. Aiunt etiam, quod lachryma ex arbore quæ onycha dicitur, indurata in lapidem generatur : et hanc esse causam quod odoriferus est in igne. Hanc etiam causam inquit esse, quod frequentius aliis depictus imaginibus mirabilius invenitur : quia lachryma a principio mollis facile formabilis pingitur, et picturam retinet quando in lapidem induratum coagulatur. Hunc lapidem dicunt insensibiliter intrare in oculum, et esse mirabile. Sed ego vidi saphirum intrare in oculum, et lapidem galli, et quemdam alium cujus nomen ignoravi, sine læsione oculi : politum enim tenue non lædit oculum, nisi tangat aciem sive pupillam sensibilem contra foramen uveæ.

OPHTHALMUS lapis est ab *ophthalmia* dictus : cujus color non nominatur, forte ideo quoniam multorum est colorum. Valere autem dicitur gestanti contra omnes malos morbos oculorum : visus autem circumstantium dicitur obsecare : et ideo etiam patronus furum vocatur : gestantes enim eum quasi invisibiles redduntur.

ORISTES habet tres species, quarum una nigra et rotunda : alia viridis maculas albas habent. Tertia, cujus altera pars est aspera, altera plana, et est color

ejus quasi ferri lamina : et talis etiam est dispositio corporis ejus de quo ferunt, quod unctus oleo rosato et gestatus præservat ab adversis casibus et pestiferis morsibus reptilium. Dicitur etiam in *physicis ligaturis*, quod appensus mulieri, prohibet ipsam imprægnari : et si prægnans est, abortum facit.

ORPHANUS est lapis qui in corona Romani Imperatoris est, neque unquam alibi visus est : propter quod etiam *orphanus* vocatur. Est autem colore quasi vinosus, subtilem habens vinositatem : et hoc est sicut si candidum nivis candens seu micans penetraverit in rubeum clarum vinosum, et sit superatum ab ipso. Est autem lapis perlucidus : et traditur quod aliquando fulsit in nocte, sed nunc tempore nostro non micat in tenebris. Fertur autem quod honorem servat regalem.

CAPUT XIV.

De incipientibus a decima quarta littera quæ est P.

PANTHERUS lapis est multos habens colores in uno corpore lapidis, nigrum videlicet, et viridem, et rubeum, et alios multos. Invenitur autem pallidus purpureus et roseus. Ferunt autem luscis efficere visus. Invenitur secundum plurimum in Media : debet autem gestans ipsum inspicere in mane oriente sole, ut sit efficax et victoriosus : tot autem virtutes dicitur habere quot colores habet.

PERANITES lapis est generatus de micheton, et est fœminei sexus. Nam certo tempore dicitur concipere et parere consimilem lapidem naturalem : valere autem dicitur prægnantibus.

PERITHE, sive *Peridoni*us, lapis est fulvi coloris : dicitur etiam valere contra artericam. Mirabile etiam referunt de isto lapide, quod si fortius constringatur manu, adurit manum : vult ergo leviter et pavide tangi. Dicitur autem de hoc genere esse alia species, quæ est chrysolito similis, nisi quod est majoris viriditatis.

PRASSIUS est lapis qui est matrix et palatium smaragdi frequentius : est autem viridis coloris, habens viriditatem spissam, sicut prassium quod est marrubium. Invenitur autem aliquando cum rubeis guttis et aliquando cum albis. Expertum autem est quod confortat visum, et quasdam jaspidis et quasdam smaragdi habet operationes.

In epistola etiam Æsculapii quidam Philosophi ad Octavianum Augustum ferunt, quod aliquod venenum est tantæ frigiditatis, quod cor hominis interempti veneno conservat ab igne. Et si cor illud in igne ponatur tamdiu, quod in lapidem optesi convertitur, lapis ille vocatur profilis ab igne, vocatur humanus a materia, præconsus esse dicitur, eo quod victores facit et a veneno præservat. Narratur autem, licet fabulæ sit simile, quod Alexander Macedonius hoc lapide sub cingulo suo in prælio utebatur : cumque reverteretur ab India, et vellet lavari in Euphrate, deposito subcingulo, morsu serpens casu præcidit lapidem, et evomuit eum in Euphrate : et de hoc mentionem dicitur Aristoteles fecisse in libro de *natura serpentum*, qui liber ad nos non pervenit. Colore autem rubet hic lapis candorem habens admixtum.

CAPUT XV.

De incipientibus a decima quinta littera quæ est Q.

QUANDROS lapis est, qui aliquando invenitur in cerebro vulturis, cuius virtutem ferunt esse contra quoslibet nocivos casus, et replet mamillas lacte.

QUIRITIA lapis est, qui invenitur in nido upupæ aliquando, quæ tota est avis præstigiola et multa augurans, ut dicunt magi et augures. Est autem lapis hic proditor secretorum, et phantasias commovens si ponatur super pectus dormientis.

CAPUT XVI.

De incipientibus a decima sexta littera quæ est R.

RADAIM lapidem et *donatidem* eundem aiunt : dicunt autem, quod niger est lucens. Ferunt autem, quod quando capita gallorum comedere dantur formicis, quod aliquando post tempora multa in capite maris galli hic lapis invenitur. Ferunt etiam hunc valere ad quodlibet impetrandum.

RAMAI quod in medicinalibus invenitur et alchimicis, quod idem est quod bolus armenus. Est autem lapis subrubeus. Hujus autem virtus pro certo experta est, quod e constrictiva ventris, et præcipue sanguinis dysenteriae et menstruorum.

CAPUT XVII.

De incipientibus a decima septima littera quæ est S.

SAPHIRUS lapis est, valde notus, et secundum plurimum ejus venit ab Oriente ex India. Invenitur etiam in hypodromo apud Thodanum provinciæ regionem, et civitatem, sed non est adeo pretiosus ut per omnia sit similis Orientali. Est autem in colore perspicuus flavus sicut cælum serenatum : sed vincit in eo flavus color : et ideo est melior qui est non satis perlucidus. Optimus autem, qui nubes habet obscuras ad rubedinem declinantes. Invenitur etiam bonus, qui albidus habet nubeculas. Substantia sua fit sicut fusca nubes aliquantulum transparentis. Hujus autem virtutem ergo vidi, quod anthraces duos fugavit. Aiunt etiam hunc lapidem hominem castum reddere, et interiorem ardorem refrigerare, sudorem stringere, dolorem curare frontis et linguæ. Vidi ego unum in oculum intrare, et sordes ex oculis purgare : sed ante vult poni in aquam frigidam, et post similiter. Quod autem dicunt, quod amittit virtutem et colorem postquam semel fugavit anthracem, est falsum : quia vidi unum qui successive interjecto spatio fere annorum quatuor, fugavit anthraces duos. Dicunt etiam quod corpus invegetat, et paces conciliat, pium et devotum ad Deum efficit, et animam firmat in bonis. Hic lapis alio nomine *sirtites*, vel ut aliis placuit, *sirtites* vocatur : eo quod in sirtibus invenitur.

Nota de saphiri virtute contra anthraces.

SARCOPHAGUS lapis est devorativus cadaverum mortuorum. Græce enim *σαρκός* sonat carnem, *φάγω* autem comedere. Antiqui autem quidam hoc lapide primo

fecerunt arcas mortuorum : eo quod in spatio tringinta dierum cadaver consumit. Ob hoc autem nostra monumenta lapidea *sarcophagi* sunt vocata.

SARDA, quod alii dicunt *sardo*, lapis est qui se habet ad tabulas ligni sicut magnes ad ferrum : et ideo adhæret ita fortiter tabulis navium, quod evelli non possit, nisi abscindatur cum ipso ea pars tabulæ cui inhæserit. Est autem in colore purissimus nitens.

SARDINUS lapis est ab antiquissimo tempore inter pretiosos lapides connumeratus. Est autem ruborem spissum habens cum substantia obscure pervia, sicut si pervietas imaginaretur in rubea terra : et secundum hanc diversitatem invenitur quinque modis, ita quod aliquis in hoc habet de pervietate : et forte est ille matrix aliorum et domus in qua generatur. In Sardis autem civitate prius esse repertus dicitur : ideo sic vocatur. Aiunt autem hunc accendere animam ad gaudium et acuere ingenia, per virtutes contrarias ligare a nocumeto onychinum.

SARDONYX, quem quidam *sardonycem* vocant, etiam compositus est ex duobus lapidibus, sardo videlicet et onyxe. Est ergo rubeus, et hic color supereminet in ipso ex sardio : est etiam albus et niger, et coloris unguis proferens ex onyxe. Laudabilior autem est qui hos colores magis habet distinctos, et qui densioris est substantiæ. Invenitur autem quinque modis et forte pluribus propter diversam colorum commixtionem, et substantiæ diversam densitatem, et frequentius invenitur in India et Arabia. Fertur autem luxuriam depellere, et hominem castum reddere et pudicum. Est autem maxima hujus virtus in hoc quod cum onychinus sit, hic nocere non potest, sardum sibi in substantia habens admixtum.

SARMIVS lapis est a *Sarmia* insula in qua invenitur, dictus. Hoc autem lapide politur aurum. Fertur autem quod potatus vertiginem sedat, et mentem solidat : habere autem hoc vitium dicitur, quod alligatus manui partutientis, impedit partum et continet ipsum in matrice.

SILENITES lapis est de quo varia referuntur. Dicunt enim quidam hunc nasci in quodam genere testudinis Indico, et esse varium rubeo albo purpureo quoque colore pulcherrimum. Alii autem dicunt hunc virentem et in Persidis partibus frequentius inveniri. Dicunt autem hunc crescere luna crescente, et luna decrescente decrescere : gestatum autem ferunt conferre præscientiam quamdam futurorum, si sub lingua portatur, præcipue prima luna et decima existente : dicunt enim, quod mane prima luna una tantum hora habet hanc virtutem : decima autem existente luna habet virtutem in prima hora et sexta. Modus autem divinationis est, quod cum portatur sub lingua, cogitatur de aliquo negotio utrum fieri debeat vel non : et si fieri debet, cordi tenaciter infigitur, ita quod evelli non potest : si autem non debet fieri, statim cor resilit ab ipso. Fertur etiam quod curat ptisicos languentes et debiles.

SMARAGDUS lapis pretiosior multis aliis et non rarus, et est color ejus viridissimus translucens, ita quod vicinum aerem sua videtur tingere viriditate. Figura sua melior est planities superficiæ : quia tunc una pars non obumbrat aliam. Melior autem est quæ nec lumine nec umbra variatur. Hujus, propter planitiei et coloris varietatem, dicunt esse diversitates duodecim : eo quod aliquando quoddam fel nigrum per modum virgularum permixtum habet. Sunt autem a locis dicti Seythici, vel Britannici, et Niliaci : et qui in venis æris nascuntur, et maculosi quidam, et quidam calcedonii, eo quod

Nota de ex-
perimento
quod conti-
git tempore
suo.

admixturam habent cum illo lapide. Meliores omnibus sunt Scythici. Fertur autem quod illi de nidis griphonum auferuntur, qui lapidem hunc cum crudelitate magna custodiunt : dixit enim unus de Græcia veniens veridicus et curiosus experimentator, quod ille lapis nascitur in rupibus qui sunt sub aqua maris, et quod ibi frequenter invenitur. Rationale etiam est quod in venis æris in perspicuo quod ad æris substantiam non venit, nascitur : quia rubiginis æris habet viriditatem. Expertum autem est temporibus nostris, quod hic lapis si vere bonus et verus est, non sustinet coitum : propter quod rex Ungariæ, qui nostris temporibus regnat, in coitu cum uxore sua lapidem hunc in digito habuit, et propter coitum in tres partes fractus fuit. Et ideo probabile est quod dicunt, quod hic lapis gestantem se ad castitatem inclinat. Ferunt etiam quod auget opes, et in causis dat verba persuasoria, et quod collo suspensus, curat emitriteum et caducos morbos. Expertum autem, quod visum debilem confortat, et oculos conservat. Dicunt etiam quod bonam facit memoriam, et quod tempestatem avertit, et valet divinantibus : propter quod a magicis quæritur.

SPECULARIS lapis vocatur, eo quod ad modum vitri perspicuus sit. Dicitur autem in Hispaniarum urbe Segobia primitus inventus. Ego autem vidi illum abundanter inveniri, ita quod currus inde onerantur in diversis partibus Teutoniæ : vidi etiam in Gallia inveniri cum gypso, quia gypsi extremitas quædam est : efflossus autem scinditur in quaslibet tenues partes, et fiunt inde fenestræ sicut de vitro, nisi quod loco plumbi oportet ponere lignum leve abignum. Sunt, ut videtur, tres species ejusdem, unum scilicet lucidum ut vitrum, aliud nigrum penitus quasi atramentum, tertium citrinum quod vocant auripigmentum vel arsenicum, sicut supra diximus, quod carius est et nobilius.

SUETINUS lapis est crocei coloris, quem Græci *eliciam* vocant. Invenitur enim aliquando translucens ut vitrum. Vocabulum autem trahit a materia : quia succo vel gumma arboris nascitur, quæ pinus vocatur : vulgariter autem *lubra* vocatur. Confricatus autem trahit folia, paleas, et fila, sicut magnes ferrum. Dicunt autem quod confert portantibus se castitatem. De expertis autem est quod fugat serpentes incensus, et prægnantibus valet ad facilem parturitionem. Melior autem est qui fit de succo qui in æstate calida prosilit, obscurior autem qui fit de succo alterius corporis.

SYRUS est lapis a *Syria* dictus, ut dicit Isidorus, qui integer natat, et comminutus fluctuat. Profecto hujus [causa est, quia in poris integrum aerem continet, qui evanescit a pulvere comminuti lapidis.

CAPUT XVIII.

De incipientibus a decima octava littera quæ est T.

TOPASION lapis est sic vocatus a loco suæ primæ inventionis, qui fertur vocari *Topasis* insula : et quia auri similitudinem præterdit. Sunt autem duæ species in hoc genere lapidis, quarum una est omnino similis auro, et hæc est pretiosior. Alia est crocea magis tenuis coloris quam auri sit color, et hæc est vilior. Expertum autem est in nostro tempore, quod si in aquam bullientem immittatur, ita defervere facit quod statim manu immissa extrahitur, et hoc fecit Parisiis unus de nostris sociis. Dicunt etiam quod valet contra hæmorroicam et lunaticam passionem. Hoc autem certum est, quod speculum est lapis iste et idolum objecti

corporis sicut speculum concavum in convexum repræsentat : cujus causa esse non potest, nisi quod interius per superficies concavas concrecit et coagulatur.

TURCHOIS lapis est coloris flavi et lucidi candentis, ac si lac penetraret in flavum colorem, et resultet per ipsum ad superficiem. Dicunt autem quod visum conservat, et a nocivis casibus portantem se defendit.

CAPUT XIX.

De incipientibus ab V littera.

VARACH quod dicitur sanguis draconis, secundum Aristotelem lapis est. Quidam autem medicorum dicunt quod est succus cujusdam herbæ. Sed quod dicit, ostenditur in pulvere cujus superficies nitet et aspera est sicut comminutus lapis: est autem rubeus valde. Valet autem contra quemlibet fluxum, et præcipue sanguinis : et ex eo et argento vivo fit *algala*.

VERNIX est lapis qui dicitur armenicus. Est autem coloris subpallidi, et valet certissime contra melancholiam, et contra vitium splenis et hepatis, et contra cardiacam passionem.

VIRITES est gemma quam supra *periritem* diximus. Color autem ejus est fulgens ut ignis, ut supra diximus : leniter et reverenter vult tangi, aut adurit tangentis manum. Nimirum quia etiam noctiluca animal aliquando adurit manum, sicut ego ipse expertus sæpius.

CAPUT XX.

De incipientibus a littera Z.

ZEMECH est lapis qui vocatur *lazuli* : huic inest tenuis color flavus cum corpusculis aureis. Fit autem inde azurium. Certissime valet sumptus contra melancholiam et quartanam et syncopim ex vaporibus melancholicis provenientem.

Nota experimentum contra melancholiam et quartanam.

ZIGRITES lapis est coloris vitrei, alio nomine etiam *evax* vocatus. Et dicitur quod gestatus collo, stringit sanguinem, et depellit mentis alienationem.

Hæc de lapidibus dicta in speciali sufficiant. Quoniam si in speciali de virtute cujuslibet lapidis vellemus dicere, modum voluminis excederemus. Sicut enim a principio diximus, si quis experimentari voluerit, vix lapillum inveniet qui non habeat aliquam virtutem : sed per ea quæ dicta sunt, judicare de omnibus est planum.

~~~~~

TRACTATUS III

DE SIGILLIS LAPIDUM, ET QUALITER EST DICENDUM DE SIGILLIS, ET QUOT SUNT MODI SIGILLORUM, ET DE EXPERTIS.

CAPUT I.

De imaginibus et sigillis lapidum.

De imaginibus autem lapidum et sigillis post hæc dicendum est : licet enim pars ista sit pars necromantiæ secundum illam speciem necromantiæ quæ astronomiæ subalternatur, et quæ de imaginibus et sigillis vocatur : tamen propter bonitatem doctrinæ, et quia illud cupiunt a nobis scire nostri socii, aliquid de hoc hic dicemus, omnino imperfecta et falsa reputantes quidquid de his a multis scriptum invenitur. Antiquorum enim sapientium scripturam de sigillis lapidum pauci sciunt, nec sciri potest nisi simul et astronomia et magica et necromantiæ scientiæ sciantur. Incipientes igitur de imaginibus lapidum, dicimus nos tres modos imaginum in lapidibus inveniri. Quorum unus est, quod invenitur in lapide imago, nec exarata, nec super eum

elevata, sed in eo depicta quasi coloribus et picturis variata sit. Alter est, quod invenitur elevata quasi opere excussorio super lapidem. Tertius modus est, quod figura incisionis est exarata in lapidum quibusdam partibus lapidis abrais, et in quibusdam remanentibus. Adhuc autem in imaginibus quæ sunt pictæ, aliquando pingitur imago colore ejusdem lapidis, et tunc non ostendit imaginem nisi modus terminationis linearum quarundam, quæ sunt in superficie lapidis : aliquando imago habet colorem omnino alium a colore lapidum. Ili autem duo modi sunt imaginibus quæ elevatæ sunt super lapidum superficiem. Volo autem primo narrare quæ vidi, et expertus sum ego ipse, et postea ostendere causam et modum per quem a natura efficitur imago : et tertio loqui de imaginibus factis per artem, et ostendere virtutes sigillorum.

Dico igitur, quod me essente Venetiis, cum essem juvenis, incidebantur marmora per serras ad parietes templi ornandos : contigit autem in uno marmore jam inciso, tabulis incisis sibi applicatis, apparere depictum caput pulcherri-
mum regis cum corona et longa barba :

Quid n
vident
netur

neque in aliquo peccare videbatur pictura, nisi in hoc solo quod frontem videbatur in medio habere nimis altam ascendentem versus verticem capitis. Scivimus autem omnes qui aderamus, hoc a natura fuisse pictum in lapide. Et cum a me quæreretur causa inordinationis frontis, dixi lapidem illum ex vapore fuisse coagulatum, et in medio per calorem fortio rem vaporem inordinate ascendisse ultra modum. Fuit autem pictura ejusdem coloris cum lapide. Hujusmodi autem simile est in nubibus, in quibus omnes apparent figuræ quando ventis non agitantur, et continue propter calidum elevans eas etiam dissipantur : quæ si apprehenderentur loco et virtute, lapidibus multas effigiarent figuras. Propter hoc patet ergo figuram picturæ simplicis aliquando esse a natura.

Post hoc autem longo tempore cum essem Parisiis de numero doctorum et grege, contigit advenire ad studium filium regis Castellæ, cujus coqui cum pisces emerent, prænominati nobilis famuli piscem emerunt, qui Latine *peccet*, vulgariter *pleis* vocabatur, et erat maximæ quantitatis in illo genere piscis : cum autem exenteraretur piscis, in ventre ejus apparuit concha ostrei maximi, quam ad me memoratus nobilis fecit causa dilectionis adaptari : concha ergo illa concavo sui quod est planum et politum, habebat figuram trium serpentum ore elevato optime factorum, ita quod nec figura defuit oculorum, cum tamen essent valde parvi : exterius autem in convexo quod erat asperum, habebat figuras multorum, decem videlicet et amplius serpentum simili modo per omnia opere factorum, nisi quod omnes exteriores nodo quodam in collo videbantur colligati, capitibus tamen et corporibus separatis : neque fuit ulla istarum imaginum quæ non esset perforata foramine ab ore serpentis incipiente, et inferius ad caudam serpentis exeunte : et erat foramen ita parvum, quod videbatur filo factum fuisse. Hanc autem con-

cham ego multo tempore habui, et multis ostendi, et postea eam misi pro munere in Teutonium cuidam. Constat igitur per illud experimentum etiam figuras elevatas super lapides aliquando fieri a natura.

Narravit autem mihi quidam nobilis et potens, quod quodam tempore ab uno rusticorum suorum præsentatum fuit sibi ovum minoris quantitatis quam gallinæ, in quo corpore exclusorum simili in textu optime figuratus fuit serpens cristatus et alaius, et habebat figuram pedis sicut pes galli. Omnia autem hæc judicant tales formas aliquando a natura formari : et hoc puto ego et scio verum esse.

CAPUT II.

De figuris lapidum a natura factis.

Quæramus igitur qualiter a natura formantur. Revocemus igitur ad memoriam ea quæ in secundo nostrorum *Physicorum* de montris loquentes determinavimus. Non igitur ignoramus quod sunt quædam loca in cælo, in quibus cum luminaria convenerint, impediunt etiam in propria et efficaci materia figuram humanam generari : et materia tunc concrescit in horribile monstrum. Aliquando etiam e converso concurrunt luminaria et cæteri planetæ ad locum, in quo tanta virtus est generationis humanæ, quod in semine valde difformi contra vim formativam illi semini insitam imprimit formam humanam : propter hoc contingit aliquando porcellos in capite præferre figuram hominis, et fœtus vaccarum similiter. Quod quia ex permixtione seminis hominis cum dictorum animalium seminibus esse non possit, in *Physicis* nostris satis est ostensum. Hæc igitur est causa et non alia, quod etiam in lapidibus

vaporabiliter in materia coagulatis imprimitur figura hominis vel alia de figuris specierum quas producit natura, aut pingendo tantum, aut etiam figurando totum elevando in toto vel in parte, maxime cum sit hujus efficiens in onychinis propter materiæ majorem mollitiem, ut diximus supra.

Est enim Coloniae in capsula trium regum magnæ quantitatis onychinus, habens latitudinem manus unius hominis et amplius, in quo super materiam lapidis onychini, qui est sicut unguis, picta duo sunt capita juvenum albissima, ita quod est unum sub alio, sed elucet propositione nasi et oris : et in fronte capitum est figuratus nigerrimus serpens, qui colligat capita illa. In mandibula autem unius in parte ubi est angulus curvatis mandibulæ inter partem quæ descendit a capite, et eam quæ ad os inflectitur, est caput Æthiopis cum longa barba nigerrimum : et subtus in collo iterum est lapis habens colorem unguis, et videtur esse vestimentum decoratum floribus circa capita. Probavi autem quod non est vitrum, sed lapis, propter quod præsumpsi picturam illam esse a natura et non ab arte. Similes multi inveniuntur. Non latet tamen aliquando per artem fieri tales imagines duobus modis. Unus quorum est, in quo operatur ars et natura : et illa quidem vel qualis ars effingit figuras et materiæ colores, et postea totum ponitur in aqua in qua fortis est vis mineralis lapidificativa, et ex illa coagulatur in lapidem, sicut diximus supra. Secundus autem modus deceptorius, quod effinguntur imagines in materia, et diversificantur colores figuræ per sigilla, et postea opere alchimie per aquam vel alium liquorum coagulantes induratur in similitudinem lapidis : et hoc maxime fit per illud quod Alchimici vocant *lac virginis* : fit autem quando litargirum fortissime lavatur in aqua, et sæpius colatur per ipsam, quousque sit sicut lachryma, et duæ aquæ permiscuantur : est enim hæc aqua certissime coagulans : et videbitur lapis qui per eam

Qualiter
imagines
lapidibus
imprimi
possint ab
arte et a na-
tura simul.

coagulatus est. Multis autem aliis modis fiunt coagulationes materierum, ita quod videbuntur lapides cum non sint, si quis subtiliter et per lunam tentaverit. Aliquando autem fiunt hujusmodi colores in vitro simplici, et similiter imagines : et hoc vulgus imperitum putat esse lapides. His ergo de causis fiunt imagines pictæ et excusæ sive elevatæ. Illæ autem quæ ex arte rasura videntur, non intelligo qualiter fiant, nisi ab arte non a natura per aliquem modum, sed in gemmis durissimis dicuntur fieri per partes adamantinas acutas et durissimas, ab his qui scribunt de gemmis : quod ego nequaquam credo verum esse : ad tales enim exarationes oportet habere instrumenta decenter aptata : quod non potest esse in partibus adamantis, nisi mollirentur sanguine hircino : et tunc esset dispendium et nimis sumptuosum : eo quod aliquando parum valentem gemmam exaratam esse videmus. Quæ igitur experti sumus etiam hic dicimus : distillatur enim et depuratur chalybs sæpius donec fere habet albedinem argenti : et tunc ex eo formantur instrumenta ferri et sculptorum angulis convenientibus et subtilibus, et tunc exprimitur succus raphani, et permiscetur cum succo raphani aqua quæ extrahitur de lumbricis terræ contusis et expressis per pannum, ita quod tantum sit unius quantum alterius : et postea candens instrumentum extinguitur in aqua illa bis vel ter vel pluries quoties oportet, et efficitur ita durum, quod radit gemmas et incidit aliud ferum sicut plumbum. Hæc igitur dicta sunt de causa imaginum quæ apparent in gemmis. Si autem quis quærat, quare imagines in aliis lapidibus non inveniuntur nisi in gemmis ? dicemus quod prius nos expertum induximus, quod aliquando apparent in marmore : sed in aliis generibus lapidum jam non apparent, quia materia eorum est gravis et grossa terrestris et virtutibus moventibus inobediens : et ideo cælum eam movere et imprimere non potest : lapides autem petiosi et quæ-

Nota expor-
tum de ins-
trumentis
sculptorum

dam marmora, ut supra diximus, vapores habent materias facile moventibus obediētes : et ideo in eis tales generantur imagines. Exemplum hujus est in vaporibus seminalibus, in quibus de facili apparent imagines quæ tamen in substantia cerebri vel capitis vel ossis non imprimuntur : omnes enim motus cœlestes potest impedire confusio et inhabilitas materiæ, sicut diximus sæpius in præcedentibus : et est hoc sicut si sigillum lapidem tangat vel duram terram, tunc nequaquam imprimitur : si autem tangat aquam imprimitur : et si aqua congelatur, tunc figura perseverat in glacie. Hæc autem non omnino physica sunt : tamen propter doctrinæ bonitatem hic sunt interposita.

CAPUT III.

De causa quare gemmæ primitus insculpi præcipiebantur, et quod sit juvenitum in ipsis sigillis.

Nunc autem determinemus causam quare gemmæ primitus a sapientibus sculpti præceptæ sunt, et quod sit juvenitum in ipsis sigillis eorum. Hujus autem causam cognoscere ex scientia oportet magorum quam compleverunt Magor Græcus, et Germa Babylonius, et Hermes Egyptius in primis, postea autem mirabiliter effulsit in ea Ptolemæus sapiens et Geber Hispalensis, Tebith autem plene tradidit artem. Est autem principium in ipsa scientia omnia quæcumque fiunt a natura vel arte, moveri a virtutibus cœlestibus primo : et hic de natura non est dubium. In arte etiam constat, eo quod aliquid modo et non ante incitat cor hominis ad faciendum : et hoc esse non potest nisi virtus cœlestis, ut dicunt sapien-

tes prænominati. Est enim in homine duplex principium operum, natura scilicet et voluntas : et natura quidem regitur sideribus : voluntas quidem libera est : sed nisi renitatur, trahitur a natura et induratur : et cum natura moveatur motibus siderum, incipit voluntas tunc ad motus siderum et figuras inclinari. Probat hoc Plato ex operibus puerorum qui libertate voluntatis non adhuc renituntur naturæ et siderum inclinationi. Illi enim ex siderum virtute præostendunt in se habilitates ad unam artem vel aliam, in qua si exercitentur, perfecti efficientur : et si reluctantur et alias exerceant, nunquam propter naturæ ad illam artem ineptiam, perfectionem consequentur. Non autem dubitamus, quin omne quod est causa aliquo modo causæ, est etiam aliquo modo causa causati. Si igitur vis et afflatus siderum influit quamdam causalitatem artis in artifice, pro certo nisi impediatur, influet omnibus operibus artis aliquid suæ virtutis.

His habitis, pro principio sumimus a dictis Philosophis, quod etiam alibi probandum est, figuras cœlorum primas esse figuras, et ante omnium generatorum naturam et arte figuras. Quod autem primum est genere et ordine generantium, absque dubio causalitatem suam per modum cuique congruum, omnibus influit sequentibus. Nos enim non intendimus hic de figuris mathematice sumptis, sed de figuris prout inducunt diversitatem generantium et generatorum in ordine et speciebus et naturæ formæ et materiæ suæ : habebit igitur figura cœlestis causalitatem in omni figura generata a natura, eo quod ars resolvitur in principium naturæ : quia principium artis prout diximus, natura est secundum quod exivit a suo cœlesti principio, cujus principium est intellectus practicus, sicut idem intellectus est principium artis, sicut diximus sæpius in *Cælo et Mundo Physicis*.

Ex his autem de necessitate concluditur, quod si observare ad cœlestem figuram imprimatur figura in materia per

Duplex
principium
in homine.

Nota de in-
struendis
pueris.

Considera
hic quomo-
do figura
esse potest
actionis
principium.

naturam vel artem, quod cœlestis figuræ aliqua vis influitur operi naturæ et artis : et inde est, quod observare ad imagines cœli præcipiuntur fieri opera et exitus et introitus et incisio vestium et vestitura a Ptolemæo sapiente . Hinc est quod in scientia geomantiæ figuræ, punctorum ad imagines tales reduci præcipiuntur : quia aliter non sunt utiles. Hac ergo industria considerata primi præceptores et professores physici gemmas et imagines metallicas ad imagines astrorum observatis temporibus quando vis cœlestis fortissima ad imaginem eandem esse probatur, ut puta cœlestibus multis virtutibus admixta, sculpi præcipiebant, et mira per tales imagines operabantur.

Imagines autem cœli ex multis quidem adjuvantur. Sunt tamen præcipue quinque observanda, scilicet imago circuli non stellati : quia circulus signorum non stellatus est primus habens motum figuræ et vitæ. Secundo juvatur ex imaginibus stellatis, quæ etiam observare oportet debite. Tertio autem est ex situ planetarum in signis confortantibus signa. Quarto autem ex quantitate elevationis et elongationis secundum longitudinem et latitudinem a linea æquinoctiali et ascendente. Et quinto ex respectu omnium horum ad latitudinem climatis : hoc enim multum est observandum, quia ex hoc et quarto variatur tota qualitas angulorum quos describunt radii super figuram rei generatæ vel factæ per artem, et secundum quantitatem illam angulorum infunduntur rebus virtutes cœlestes : hoc enim pauci observant, et pauciores observare sciunt : et dum sine scientia nituntur ad opus artis imaginum, propter fallaciam suæ operationis credunt fallere scientiam, et contemptibilem reddunt eandem. Sic igitur ad cœlestes imagines sculpi gemmæ et hac de causa præcipiuntur. Sed non lateat nos, quod sicut virtutes naturales perdurant in quodam tempore, et non ultra, ita est etiam de virtutibus imaginum : non enim influitur aliqua virtus de cœlo nisi in quodam tem-

pore periodi, sicut diximus in fine *Perigeneseos* : et postea cassa et inutilis remanet imago frigida et mortua : et hæc est causa quare quædam imagines non operantur hoc tempore, quod fecerunt tempore antiquo. Hinc est, quod distinguuntur in *Astronomia* diversi anni imaginum cœli et planetarum, et quarundam stellarum dicuntur esse anni majores, et medii, et minores, in quibus explicant sua causata fortiora, vel minus fortia, vel media.

CAPUT IV.

Qualiter imago dicatur Orientalis, Occidentalis, Meridionalis, vel Aquilonaris.

Hoc autem quod invenitur in Evace et Aaron et Diascoride et quibusdam aliis, quod quædam figuræ sunt Orientales, et quædam Meridionales, et quædam Aquilonares, et quædam Occidentales, omnino abusive intelligitur ab hominibus nostri temporis, qui de lapidibus se intromittunt. Causa enim dicti Antiquorum est, quod imago sculpta est ad triplicitatem Orientalem, vel Occidentalem, et sic de aliis. Dividuntur autem signa in quatuor triplicitates, sicut diximus in libro de *Causis proprietatum elementorum et planetarum* : nec oportet illud hic iterare : et dicitur triplicitas terrea Meridionalis non ob aliam potissime causam, ut dicit Ptolemæus, nisi quia si ab ipsa elevatur ventus Meridionalis, diu durat : et si alius, cito desinit : propter quod triplicitatis terreæ major vis est in Meridie quam in aliis plagis mundi. Eadem omnino de causa triplicitas signorum aqueorum vocatur, Aquilonaris, et triplicitas ignea Orientalis, et quarta aerea vocatur Occidentalis. Imaginem autem esse Aquil-

lonarem, vel Meridionalem, etc. Hoc idem est dictum quod ad talem imaginem hujus triplicitatis impressam, et quod non, quod in tali vel tali plaga plus vel minus valeat : sed tamen si tempore figurationis imaginis fortiter fiat ventus triplicitatis fortis, cognoscitur esse cœlestis effectus : et ideo efficacior imago esse præsumitur. Est autem solertissime sciendum, quod cœlestes effectus speciales et observatas materias quærunt suarum imaginum : et ideo Antiqui qui non de uno lapide vel metallo, sed modo de uno, modo de alio secundum diversitatem cœlestium figurarum præcipiebant fieri materias quæ figurarentur. Quod autem magis isti lapides ex India veniunt quam ex alia regione et ex Ægypto, causa est, quod virtus planetarum in illis partibus est efficacissima : eo quod illæ partes aut sub æquinotiali, aut inter æquinotialem et tropicum, aut in quarto climate, et in illis locis quæ sunt primæ vel secundæ positionis, planetæ spargunt radios ab Oriente et Occidente et Aquilone et Meridie, et confortant suos effectus. In medio autem climate quod est quartum, propter temperentiam confortatur effectus ex qualitatibus planetarum, quas efficiunt in elementis : et ideo fortiores sunt et veriores illæ imagines. In aliis autem climatibus nunquam sunt planetæ in Aquilone, sed semper et oblique ex Meridie respiciunt illa : et ideo tantam virtutem non infundunt his imaginibus quæ fiunt in his climatibus, quantam illæ quæ fiunt in illis. Hujus autem causa reddita est in libro de *Natura locorum* a nobis. Hoc modo ad sapientiam habendam legitur rex Pyrrhus gestasse in digito achatem, in quo miro decore novem musæ insculptæ fuerunt, et Apollo Deus sapientiæ in medio in manu tenens citharam. Quod autem vulgatum est de istis sculpturis, quod sit sculptura filiorum Israel proficiscentium ex Ægypto, neque annuo, neque abnuo : scio enim quod legi de Moyse, quod fecerit annulos oblivionis et memoriæ post

hujusmodi sculpturam, et dedit uxori suæ a se recedenti. Traditio enim philosophiæ habet mathematicas scientias primum exstitisse circa Ægyptum : a mathematicis autem scientiis hujusmodi sculptura habuit exordium.

CAPUT V.

De significationibus imaginum in lapidibus.

Licet autem absque dubio ea sufficiant ad præsentem intentionem quæ dicta sunt, tamen ad solatium legentium quædam ponemus de significatione imaginum, et postea de ligaturis et suspensionibus earum, et postea complebimus de lapidibus tractatum. Ut generaliter igitur et in communi sit dicere, Aries vel Leo vel Sagittarius insculpti propter ignem et Orientalem triplicitatem designant lapides illos habere contra febres proprietatem, et infirmitatem, sicut est hydropisis, et paralysis, et hujusmodi : et quia calidum bene movet, dicuntur gestantes se facere ingeniosos et facundos et exaltare in honoribus hujus mundi et præcipue Leo. Gemini autem et Libra et Aquarius propter triplicitatem acream et Occidentalem, si debite insculpantur lapidibus, calidum temperant humorem, et præparare dicuntur ferentes se ad amicitiam et justitiam et civilitatem bonam et legum diligentem observantiam et concordiam. Cancer autem, Scorpio et Pisces insculpti lapidibus propter triplicitatem aqueam et Septentrionalem temperant febres calidas et siccas, sicut est ethica, et causon, et hujusmodi. Inclinant autem secundum artem imaginum ad mendacium et injustitiam et inconstantiam et lubricitatem. Hujusmodi signum est, quod dicunt Scorpionem

qualiter lapides ex India et quarto climate, imagines planetas, sunt potentiores et veriores alius.

esse imaginem Mahometi, qui nunquam nisi mendacium docuit et injustitiam. Si autem scribuntur Taurus et Virgo vel Capricornus, isti propter triplicitatem terream et Meridionalem frigidi quoad effectum sunt et sicci : et ideo curari dicuntur ferentes se a synocha et infirmitatibus calidis. Inclinant etiam ferentes se ad devotionem et religionem et ad opera rusticana, sicut ad agriculturam, et vinearum et hortorum plantationem.

Est autem eadem res in consideratione imaginum cœli extra zodiacum descriptarum. Pegasus enim de luce inscriptus lapidi, bonus militantibus et pugnantibus in equis et bello campestri, et dicitur valere contra equorum infirmitates. Est autem figura Pegasi imago dimidii equi alati. Propter hujusmodi effectus vocatur fuit in arte imaginum Pegasus Bellorophon, quasi fons bellorum. Andromede autem est imago puellæ ad unum latus conversæ supra cellam sedentis et manus renitentis, et imago illa inscripta in gemmis conciliantibus ex natura sua amorem, quæ supra descriptæ sunt, facit stabilem amorem inter virum et uxorem, ita etiam quod adulteros reconciliare dicitur. Cassiope est Virgo sedens in cathedra, habens manus erectas et cancellatas, et hujusmodi inscriptio in geminis somnum præstantibus et refocillantibus membra, dare dicitur quietem post laborem et debilia corpora roborare. Serpentarii autem est a se virtus serpente, cujus caput tenet dextra manu, et caudam sinistra : et hæc imago inscripta lapidi qui venena fugat, valere contra venena prædicatur, et morsus venenatorum curare, sive portetur, sive rasura bibatur. Herculis autem astrum est vir genu flexo clavam in manu habens, et leonem interficiens, cujus pellem habens in manu alia. Si ergo imago Herculis sit inscripta lapidi ad victoriam pertinenti, et gestans habet in bello campestri, victoriosus fore dicebatur. In Cœlo autem juxta polum arcticum duæ ursæ pinguntur, in quarum medio disponitur draco tor-

tuosus : et si hoc in lapide ad sapientiam et ingenium pertinente scriptum invenitur, juvabit astutiam et calliditatem et fortitudinem.

Saturni autem inscriptio, hoc est, viri senis falcem decurvam in manu habentis, et non hilaris neque ridentis, fusci paucos pilos in barba habentis, propter frigiditatem et siccitatem dicitur conferre potestatem crescentem et stabilem, præcipue si sit in lapide ejusdem virtutis : et scias quod hæc citius confert ignobili quam nobili, quia Saturnus non amat nobiles secundum artem astrorum. Jupiter autem plurimas tam secundum Aristotelem quam secundum alios Philosophos habet figuras, de quarum numero sex sunt observatæ, de quarum una sufficit hic dicere. Si enim scribatur homo cum capite arietis, rugosos habens calcanes, capillis multum sparsis et pectore subtili, Jovis est filia. Si ergo sic inveniat inscriptus gemmæ, quæ confert gratiam hominum, faciet generosum et impetranter ab hominibus quod volunt, et fortunatum, ut dicunt, præcipue in his rebus et honoribus, quæ fide et religione quærentur. Si autem inscribatur in gemma sapientiam donante homo gracilis corporis, barbam habens pulchram et raram et parvam, et labia subtilia et nitida, et nasum subtilem, habens alas in pedibus, et in sinistra manu virgam in qua superius infixus sit serpens involutus : quæ inscriptio frequentissime invenitur in lapidibus qui extracti sunt de templis antiquis idolorum, et præcipue in partibus Germaniæ. Signum autem est hoc Mercurii scribentis, et conferre dicitur sapientiam, præcipue in rhetoricis et mercatoribus, et præcipue in aliis. Idem autem est de signo Martis, quæ est figura militis cum lancea, si sculpat in lapide iracundiam et audaciam conferente, dicitur facere animosos et bellatores. De Venere autem brevi sermone nihil dici posset : cum de ea duo libri magni in magicis compositi sint, qui non tractant nisi de imaginibus ejus. De Sole

etiam et Luna plurimæ sunt diversitates, de quibus propter compendium transimus.

Hydra autem videlicet draco super se habens urnam versus caput, et cornu aut caudam supra dorsum, lapidi divitias conferenti inscriptus, conferre dicitur divitias et sapientiam et resistentiam contra nocumenta. Centaurus autem inscriptus, hoc est, homo habens leporem in sinistra suspensum cum cultello, et in dextra baculum in quo est bestiola infixæ suspensa cum lebe, dicitur conferre stabilem sanitatem : et propter hoc dicunt fabulæ quod Centaurus magister fuit Achilles, eo quod hunc lapidem in manu ferebat. Similiter autem Ara inscripta ad modum capsulæ claudentis sacra, dicitur dare amorem virginitatis et castitatis. Cæcus etiam inscriptus invenitur habens cristatum serpentem in dorso et tubam magnam, dicitur conferre felicitatem in terra et in mari et prudentiam et amabilitatem et ablata restituere. Navis autem inscripta cum velo alto et extenso, fertur dare securitatem in negotiatione et quibusdam aliis. Lippus autem inscriptus, contra versutias et verba insanie valere perhibetur. Orion autem habens in manu falcem vel ensem inscriptus gemmæ ejusdem virtutis, conferre dicitur victoriam. Aquila autem cum sagitta ante caput suum inscripta, conservare veteres et novos honores acquirere perhibetur. Similiter autem Aquarii signum liberare a quartana dicitur. Persæus autem in dextra habens ensem et in sinistra caput Gorgonis, liberare dicitur a fulgure et tempestate et ab invidorum incursu. Cervus autem cum venatore et canibus inscriptus, salvare dicitur phreneticos et maniacos. Venus autem cum magna veste laurum tenens in manu inscripta, conferre dicitur pulchritudinem et ornatum. Similiter autem de multis hic introducere possemus, sed non oportet, quia de his alia scientia : et non possunt hæc ex principiis physicis probari : sed oportet ad hoc scire astronomiam et

magicam et necromanticas scientias, de quibus in aliis considerandum est.

CAPUT VI.

De ligaturis et suspensionibus lapidum.

Ea vero quæ ad hanc scientiam magis pertinere videntur, sunt ligaturæ lapidum et suspensiones : quia in illis non nisi naturaliter ex virtutibus conferunt medicinam et juvamen. De his igitur aliqua dicenda sunt ex Aristotele sumpta, et Constabulence, et Hermete Philosophis, et aliis quibusdam. Zeno autem in libro suo *Naturalium* quasi reddens rationem virtutis ligaturarum et suspensionum et ipsarum virtutum lapidum, dicit quod est virtus occulta universalis quæ facit ex igne lapides, et similiter ex aqua quando funditur super locum qui vocatur *bozon* : tunc enim coagulatur subito, nec amplius in suam materiam revertitur. Subjungit autem Zeno adhuc de lapidibus dicens : quia « quod accidit aquæ et terræ, illud etiam accidit animalibus et plantis quia virtute occulta materiæ seu temporis aut loci fit eorum dissolutio omnino, aut in lapidem conversio. » Hæc autem verba Zenonis Philosophi qualiter intelligamus, ex habitis in primo potest intelligi. Non enim ex igne fit lapis nisi effective. Universalis autem virtus non est nisi virtus cœli, quæ omnia generata ad esse deducit, et aliquid virtutis cœlestis ad effectus aliquos mirabiles donat : quos, sicut dicunt Plato et Socrates, operantur cum convenienter membris alligantur et in collo suspenduntur. Cum autem Socrates dicat incantationem fieri per quatuor, scilicet suspensiones vel alligationes rerum, et impetrationes sive adjurationes, characteres, et imagines, et dementare dicit rationa-

les animas, ita quod cadunt in timores et desparationes vel in lætities et confidentias, et per hæc animæ accidentia mutari corpora etiam ad infirmitates chronicas vel sanitates. Nos enim non intendimus hic nisi de ligaturis et suspensionibus lapidum, et quem effectum habeant secundum Philosophos præcipuos. Dicunt autem duo Philosophi secundum quod narrat Constabulence in libro de *physicis ligaturis*, Aristoteles videlicet et Dioscorides, quod si fuerit ex gagate et kacadre onyx et in collo suspenditur, auget tristitias et convertit in pallorem et timorem et melancholiam totum hominem, et ad ægritudines ex his accidentibus consequentes. Dicit autem Aristoteles quod onyx ex corallis est : et si suspendatur collo epileptici, prohibet casum : econtra dicit Dioscorides, quod si fuerit ex gagate et kacadre fumigium, accelerat casum epileptici, et excæcat ipsum. Idem Dioscorides dicit, quod est lapis quidam qui galadides dicitur, et dum ponitur et deponitur contra incendium, ignis extinguitur. Aristoteles aliter dicit, quod smaragdus collo alligatus, impedit epilepsiam, et aliquando in toto curat : propter quod præcipitur nobilibus ut filiis suis alligent hujusmodi lapidem ne epilepsiam incurrant. Adhuc autem Aristoteles in libro de *lapidibus* dicit : « Angulus magnetis cujusdam est, cujus virtus apprehendi ferrum est ad zoron, hoc est, septentrionalem : et hoc utuntur nautæ : angulus vero alius magnetis illi oppositus trahit ad aphron, id est, polum meridionalem : et si approximes ferrum versus angulum zoron, convertit se ferrum ad zoron : et si ad oppositum angulum approximes, convertit se directe ad aphron. » In eodem libro adhuc asserit Aristoteles quod adamas ferrum et lapides omnes non constringit, et plumbum constringit, eo quod est mollissimum inter metalla : adamas enim et sabotus hoc habent proprium, quod penetrant omnes lapides solidos, et ardor corrodit eos, et detegit eorum splendores. Idem Aristo-

Nota contra
epilepsiam

teles tradit, quod si magnetes duo vel plures subtus et supra coæquatis virtutibus ordinentur, et corpus in baret, hoc est, ferro quod est in medio disponatur, pendebit in aere. Item dicit Aristoteles quod species magnetis sunt valde diversæ : quædam enim trahit aurum, et alia diversa ab ea trahit argentum, et quædam stannum, quædam ferrum, quædam plumbum : et quædam ab uno angulo trahit, et ad alterum fugat quidquid ab opposito angulo tractum est : et quædam trahit carnes humanas, et dicitur ridere homo cum a tali trahitur magnete, et manere apud ipsum donec moritur, si valde magnus est lapis : et quædam trahit ossa, et quædam pilos, et alia aquas, et alia pisces. Dicit etiam quod naphtha alba trahit ignem, per quem templorum custodes decipiunt populum, ut putent lumen de cælo accendi. Est autem naphtha non lapis, sed genus bituminis inventum in Chaldæa, sicut etiam ignis sulphuris trahit ferrum et adurit ipsum multum, et similiter lapides, et modicum operatur in lignis. Idem dicit, quod est magnes qui nominatur *olearis*, qui trahit oleum, et lapis aceti qui trahit acetum, et lapis vini qui trahit vinum, et spuma illius trahit spumam vini, et fæx ejus ad se trahit fæcem, quasi sit delectamentum lapidum in illis, aut anima per quam moveant. Adhuc autem Dioscorides et Aristoteles dicunt amethystum et sardonice lapides positos vel suspensos super umbilicum ebrii vel potantis vinum, vaporem vini prohibere et ebrietatem solvere, et a contagione liberare. Ethicem vero alligatum cubito epileptici solvere dicitur epilepsiam et prægnantem juvare ad partum. Dioscorides dicit positum saphirum et alligatum super arteriam, calorem mitigare, et positum super cor hominis, tollere suspicionem multam, et a contagione liberare : ab æstu autem inflammatum a sulphure prohibet. Idem autem Philosophus perhibet lapidem lipparium trahere ad se bestias et reptilia omnia. Dicit etiam

quod lapis opitistrite securitatem a bestiis præbet : et si ponatur in alembico, hoc est, in vase aquæ bullientis, cessant ampullæ ebullitionis : et quod lapis endros liquescit, et quod ex eo resolvitur, restauratur eidem. Idem dicit quod lapis generatus ex spuma maris qui etiam *spuma maris* vocatur, ligatus super coxam pregnantibus mulieribus accelerat partum, et alligatus pueri collo tussim vehementem habentis, sedat tussim. Gale-

nus autem et Avicenna dicunt expertos esse, quod si rubeus corallus super dolentem stomachum directe contra locum doloris sit suspensus, sedat dolorem. Hæc sunt experimenta physica, et a magnis viris probata, quæ lapides virtutibus suarum formarum et specierum operantur. Ego autem lapidarium Aristotelem exposuissem, nisi quod non ad me totus liber, sed quædam propositiones de libro excerptæ devenerunt.

Nota de corallo.

LIBER III

DE METALLIS IN COMMUNI.

TRACTATUS I

DE SUBSTANTIALIBUS METALLORUM.

CAPUT I.

*Quæ sit libri intentio, et dicendorum
ordo.*

Tempus autem est nunc consequenter de metallorum naturis inquirere post lapidum investigatam naturam: quia metallorum generatio frequenter in ipsis lapidibus, tanquam lapidum substantia sit quasi locus proprius metallicæ generationis. In hoc libro sicut in præcedentibus Aristotelis tractatum non vidi nisi per excerpta quædam, quæ diligenter quæsivi per diversas mundi regiones. Dicam igitur rationabiliter aut ea quæ a Philosophis sunt tradita, aut ea quæ ex-

pertus sum. Exul enim aliquando factus fui, longe vadens ad loca metallica, ut experiri possem naturas metallorum. Hac etiam de causa quæsivi in alchimicis transmutationes metallorum, ut ex his innotesceret aliquatenus eorum natura et accidentia eorum propria. Est autem optimum genus hujus inquisitionis et certissimum: quia tunc per causam uniuscujusque rei propriam res cognoscitur, et de accidentibus ejus minime dubitatur. Nec est difficile hoc cognoscere sicut nec de lapidibus scientia difficulter investigatur: quia causæ eorum sunt manifestæ, et corpora eorum non sunt diversa, sed homogenia per totum, et non sicut alia corpora quæ propter sui diversitatem per anatomiam non in toto possunt investigari et sciri. Post lapidum autem cognitionem ponimus tractatum de metallis: quia sicut diximus, lapis semper fere invenitur locus generationis esse metallorum. Ego enim ipse aurum purum inven-

Lapis fere
semper invenitur
locus generationis
metallorum.

tum vidi in lapide durissimo, et aurum vidi immixtum substantiæ lapidis : et similiter argentum ego ipse inveni immixtum in lapide, et purum in alio lapide, quasi esset vena currens per lapidem, distincta a substantia lapidis. Similiter autem expertus sum de ferro et ære et stanno et plumbo, sed hæc a substantia lapidis non vidi distincta, sed ab expertis in talibus pro certo didici, quod frequenter distincta, a substantia lapidis inveniuntur sicut inveniuntur auri grana inter arenas.

De transmutatione autem horum corporum et mutatione unius in aliud non est physici determinare, sed artis quæ vocetur *alchimia*. Similiter autem in quibus locis et montibus hæc inveniuntur, et quibus indiciis, partim est scientiæ naturalis, et partim est scientiæ magicæ, quæ vocatur de *inventione thesaurorum*. Signa ergo quibus hæc loca generationis metallorum dignoscuntur, inferius ponemus : et de alio modo inventionis istorum corporum magis connitemur : eo quod scientia illa non demonstrationibus, sed quibusdam occultis et divinis nititur experimentis. Sicut autem processimus in libro de *naturis lapidum*, ita procedemus et hic, primo in communi quærentes quæcumque de natura metallorum videbuntur esse inquirenda : et in hoc complebimus librum tertium *Mineralium* nostrorum. In quarto enim quæremus de metallis in speciali secundum omnes septem species ipsorum, et in hoc complebimus scientiam de *Mineralibus* quæ sunt prima homogenia mixta inter corpora naturalia, sicut diximus in fine *Meteororum*. Tandem autem loquemur de mediorum natura, et complebimus in eis totam istius scientiæ de *Mineralibus* intentionem. Non enim dubium est lapidum naturam minus distare ab elementis quam naturam metallorum : propter quod fit facilioris commixtionis, et proxima eorum materia videntur esse elementa a se invicem aliquid passa : sed non sic est in metallis, sed quemadmodum in animalium corporibus

præcedere humorum temperantiam oportet in materia, ita ante formas metallorum contemperantias oportet præexistere sulphurus et argenti vivi, et depurationem istorum, et forte salis et auripigmenti et aluminis et quorundam aliorum. Hac igitur ratione potissime scientia lapidum, metallorum præcedit scientiam : et talem ordinem naturæ etiam nos sequi congruum esse videtur.

CAPUT II.

De propria materia metallorum.

Per artem autem quæ jam in *Meteoris* tradita est, scimus quod omnium liquabilium prima materia est aqua : omne enim liquabile quamdiu liquatum est, quærit terminum alienum non quiescens inter terminos : hanc rationem humidi diximus in secundo libro *Peri geneseos*. Cum igitur omne liquabile non ob aliam causam sit liquabile, nisi quia humidum quod erat ligatum in ipso, solum est et redactum ad actum proprium et virtutem, hæc cognitio quæ est secundum nomen, cum dicitur humidum liquidum, ad quod per demonstrationem dicitur liquefactum : non enim potest esse quin omne fluens et quærens terminum continentis extrinsecus, causetur a causa una, videlicet illa cui essentialiter et primo convenit termino alieno et non proprio contineri : hoc autem est humidum, sicut alibi est determinatum. Omnia igitur liquefactibilia sunt fluentia, abundante humido aqueo incorporato, quod est in ipsis. Amplius autem quæcumque congelantur a frigido, ostendimus esse aquea in materia sua prima in secundo et *Meteorum* : non autem dubium est metallica congelari frigido aquæ : igitur humor erit omnium horum

materia. Propter quod etiam Aristoteles, Peripateticorum princeps, in quinto *Meteorophysicæ*, dicit omnium liquabilium materiam esse unam quæ est aqua. Scimus ex his quæ in *Meteoris* probata sunt, aqueum humidum esse de facili evaporativum. Indicant etiam experimenta alchimica, quoniam si aqua vel ea quæ simpliciter aqueam habent humiditatem, sive naturalem et propriam, sive alienam et infusam, in alembico supposito lento igne vaporant per modicum ignem et operationem, et distillat ex eis aqua, et arida ipsa remanent. Metallica autem videmus omnia suas etiam in magnis ignibus retinere humiditates. Oportet igitur humiditates materiales metallorum non esse simpliciter aquæ, sed aliquid passæ ab elementis aliis. Si autem consideremus eas humiditates quæ difficile separantur ab his quibus sunt naturales, non invenimus aliquas nisi unctuosas et viscosas : quia sicut in *Meteoris* determinatum est, harum partes connectuntur sicut catenæ, et una earum de facili evelli non potest : cum ergo etiam magna adustione de metallis humiditates eorum non evellantur ex eis, oportet ipsas esse unctuosas. Signum autem hujus est omnem radicalem humiditatem in qua calor naturalis animalium calescit, esse unctuosam : quod procul dubio sapiens non provideret natura, nisi quia difficulter separabilis est, et difficulter siccabilis : natura enim desiderat permanere in esse diu et in individuo, et perpetuo in specie : et ideo in alimentum caloris vitalis hujusmodi ordinavit humidum. Cum igitur similiter in calore liquante metalla hujusmodi inseparabile videatur humidum, erit absque dubio humidum illud quod est metallorum materia, unctuosum. Sed adhuc videmus unctuosum in oleo et in omni pingui esse de facili inflammabile et adustivum eorum quibus cognatum est. Et videmus quod ignis non recedit ab ipsis donec consumantur, sicut videmus in oleo lampadis et in humido radicali ethi-
corum : nihil tamen omnino tale videmus

in humido metallorum : videbitur igitur alicui non esse forte humidum unctuosum materia metallorum.

Nos autem ad omnia hujusmodi objecta excusamur per hoc quod diximus in quarto *Meteororum* nostrorum, quoniam ^{Duplex est unctuositas.} videlicet duplex est unctuositas in multis rebus : quarum una est quasi extrinseca, subtilis valde, nihil fætulentum vel cremabile habens admixtum : et hæc non est inflammabilis, et intrinseca rei retenta in radicibus rei, ne per ignem possit evelli et epotari : et nos dedimus de hoc exemplum in liquore, qui eliquatur ex vino, in quo una est unctuositas supernatans inflammabilis, et facile astringibilis et quasi accidentalis. Altera commixta toti substantiæ liquoris ipsius, non separabilis ex ipsa substantia liquoris, nisi per defectionem substantiæ : et hæc non est cremabilis. Idem etiam est in omnibus quæ profert natura. Signum autem hujus est, quod videmus in arte alchimie fieri, quæ inter omnes artes maxime naturam imitatur : hæc enim cum vidit nullo modo meliori fieri citrinum elisir quam per sulphur, in sulphure autem vidit unctuositatem ustivam vehementer, ita ut omnia metalla adurat, et adurendo denigret super quæ liquefacta projicitur, præcipit lavaria cutis loturis et decoqui sulphur, ita diu donec ab ipso decocto aqua non citrina egrediatur, et sublimari loturas has, donec tota unctuositas ab eo cremabilis egrediatur, eo quod tunc tantum subtile unctuosum manet quod subinet ignem et non crematur ab igne. Oportet igitur simile unctuosum humidum abundare in metallorum materiis, quæ a natura producuntur : et hoc esse causam ductibilitatis et liquabilitatis eorum : et hoc expresse dicunt auctores, Avicenna et Hermes et multi alii peritissimi in naturis metallorum. Adhuc autem in omnibus metallorum generibus videmus, quod liquefacta non reddunt humida infundendo ea super quæ funduntur, neque quiescunt in superficie una, neque omnino dilatantur in ipsa : sicut videmus fere omne humi-

dum aqueum unctuosum, sicut aquam, vinum, cervisiam, oleum : omnia enim hæc superfusa super lapidem, terram, vel lignum, quando planam inveniunt superficiem, infundendo superficiem humefaciunt eam, et dilatantur in ipsa : metalla autem liquefacta nihil horum faciunt, neque adhærent tangentibus, neque diffunduntur in toto, sed potius et constant secundum aliquid, et defluunt secundum aliquid. Oportet igitur quod humidum subtile unctuosum non sit solum materia eorum, sed perfecte mixtum cum terrestri subtili, quod non sinit ipsum adhærere tangenti, neque in toto defluere, sed quasi per globulos constare : eo quod ubique in ipso terrestre subtile apprehendit et quasi glutiendo tenet humidum, et terminat ipsum ad hoc quod non sinit ipsum adhærere alii quam sibi, et humidum ubique sit, extra seipsum educit siccum terreum quod fluit et currit in superficie plana : si enim esset non ubique protectum ab humido siccum terreum, profecto in igne liquante combureretur et efficeretur scabrosum, sicut omne siccum terrestre quod non cooperatum humido invenit ignis in ferro, adurit ipsum et facit scabrosum : idem autem est fere in metallis omnibus. Patet igitur primam materiam esse metallorum humidum unctuosum subtile, quod est incorporatum terrestri subtili fortiter commixto, ita quod plurimum utriusque non tantum cum plurimo utriusque, sed etiam in plurimo utriusque.

CAPUT III.

Et est correlativum præcedentium, quare lapis non producitur neque liquatur sicut metalla.

Ex quo ulterius facile quæstio determinatur, qua quæri consuevit quare lapis

non liquatur, sed æs, et metallum ? Adhuc autem lapis comminuitur et calcinatur, quod non fit metallo omnino, sed per solum ignem. Hujus enim facile patet solutio. Lapis enim terræ est magis, neque habet humidum ubique protegens terreum, neque habet humidum sic unctuosum sicut metalla : et ideo cum igne optetico ponitur, evanescit humidum aqueum, et lapis redigitur in calcem : et cum siccum in lapide vicerit humidum, omnino est lapis comminuibilis, cum e contrario in metallis humidum vincat siccum et metallum liquabitur. Eadem autem causa est quare lapis non est producibilis malleis, sed metalla malleis producuntur : profecto enim metalla habent unctuosam humiditatem abundantem fortissime, sicut ensis ligaturis secum tenet partes terreas : cumque in ictu mallei de situ suo expellitur pars aquea, cujus semper est cedere tangenti, ut diximus in libro *Peri geneleos* et in *Meteoris*, violenter et inseparabiliter secum **trahit** terrea, et sic continue producitur, et non **dividitur** propter viscositatem et optimam et **fortissimam** permixtionem terrenorum cum unctiosis aqueis. In lapide autem prævalet siccum quod tangenti resisit, et non cedit in seipsum, et cum effectus sicci sit scindi, ad ictum mallei in se cedere non valens, dissiliit et comminuitur. Terreum autem natans et absorptum in humido in materia metallorum est subtile valde non corruptum neque expressum in toto ab humido, sicut facit frigus extremum, sed potius quasi digestum pepansi, et non coctum optesi, neque assatum optesi, ut tradidit Averroes : est enim humiditas sibi frigida propria et non aliena : et ideo in ipsa decoctum et digestum et sibi conaturale factum, ita quod siccum currit et fluit cum humido, et humidum retinetur cum sicco terreo : sic enim in tali cervice secundum Empedoclem capita colliguntur germanorum. Si autem esset optesi digestum, ut nonnulli imperiti tradunt alchimistarum, esset procul dubio intra et extra humidum, et non totum a

tote traheret humido : contrarium autem esset si optesi esset digestum, ut quidam alii præter rationem dixerunt : tunc enim extra non esset apprehensum ab humido, sed derelictum et intrinsecum sui paucam haberet humiditatem. Hujus autem signum est, quoniam ea quæ non plene digesta sunt, sed molinsim quamdam passa, aut scabrosa inveniuntur, ut ferrum, et æs : aut incompleta, ut plumbum : aut balbutientem habentia sunt commixtionem, ut stannum. Hæc autem in sequentibus erunt manifesta.

CAPUT IV.

De sententiis Antiquorum de materia metallorum.

Hoc autem quod Avicenna tradidit tam in *physicis* quam in *alchimica* sua epistola quam scribit ad Hazem Philosophum, his quæ hic dicuntur non est contrarium. Dicit enim in utroque istorum librorum argentum vivum et sulphur esse omnium materiam metallorum. Humidum enim de quo locuti sumus, sicut diximus, terreo admixtum est materia argenti vivi proxima, et substantia unctuositatis quam descripsimus, est propria et essentialis materia sulphuris. Hermes autem et quidam aliorum dicere videntur metalla ex omnibus elementis constitui, quod procul dubio negandum non est : sed tamen rerum materia non determinatur ex his quæ aliquo modo sunt in eis, sed potius ex his quæ in ipsis abundant. Sed præ omnibus mirabilis et derisibilis est sententia, quam quidam in alchimicis Democrito attribuunt, quod videlicet calx et lixivium sunt materia metallorum : si enim calx esset materia, cum ipsa sit combusta, aqua permixta sibi, aresciet sicut in cæmento, et rediret ad duritiem lapidis me-

tallum, et comminuibile et non liquabile efficeretur. Amplius autem igne supposito, procul dubio metallum induraretur, et non liquesceret, sicut videmus de cæmento. Si autem lixivium vocat aquam acutam, sicut alchimici exponunt, removen-tem a calce salsedinem et acredinem, quæ est ex combustionem, sicut docent alchimici in loturis suis, et hæc aqua sit materia metallorum, adhuc inconvenienter dictum est : quia calx est substantia terrestris : sed per ea quæ in *meteoricis* tradita sunt, scimus quod omne terrestre combustum, contractos et constrictos habet poros : talis autem calx existens impedit ingressum aquæ ad interiora calcis : non ergo unquam bene et fortiter conglutinetur : propter quod et cæmentum de facili per ignem, evanescente humido, farinatur et cadit de muro. Non ergo conveniens est dictum Democriti de materia metallorum : deceptus autem fuit signo non sufficienti : vidit enim quod elixir ad lunam melius, hoc est, ad argentum habuit radicem in qua recipitur calx et cerusa : et propter hoc credidit aliquid simile esse in physica materia et naturali corporum metallorum : hoc autem non est necessarium : multis enim indiget ars quibus non indiget natura : ars autem non indiget calce et cerusa, nisi ad indurandum et colorandum : hoc autem in propria materia operatur natura sola digestionem. Nos enim ostendimus in *Meteoris* omnem digestionem decoctionem facere constare et inspissare digesta et decocta etiam, præter quod aliquid extrinsecus apponatur his quæ decoquantur.

Gilgil autem quidam ex Arabia Hispanensi, quæ nunc Hispanis reddita est, in *secretis* suis probare videtur cinerem infusum esse materiam metallorum, persuadens hoc ratione debili : quoniam nos videmus, quod per assationem fortem calidi et sicci cinis liquatur in vitrum, qui congelatur frigido et liquatur calido sicco, sicut metallum. Videbitur ergo quod eorum materia est una : quorum enim unus est modus congelationis et

Rationes
Gilgil tenen-
tis mate-
riam metal-
lorum esse
cinerem in-
fusum.

unus modus liquefactionis, eorum materia videtur esse una secundum naturam, sicut traditur in scientia *Meteororum*, ut dicit. Amplius autem terrestre non videmus subtiliari et dividi et permisceri cum humido, nisi per maximam vim ignis subtiliantis et dividētis ipsum in humidum ut illi permisceatur : sic autem se habet terrestre quod est incineratum in metallorum humidis : quare videtur isti, quod cinis terrestris sit propria materia metallorum : propter hoc, inquit, merguntur sub aqua omnia metalla : quod non facerent, ut ait, si in ipsis abundaret humidum unctuosum, ut dictum est. Adhuc quæcumque habent unctuosam humiditatem, ut inquit Gilgil, sunt cremabilia sicut ligna : nullum autem omnino metallorum cremabile et inflammabile est : et ideo unctuosam non videtur habere humiditatem pro materia. Habent igitur cinerem terrestrem infusum humido aqueo, ut asserit.

Impugnatio
ejusdem.

Hæc autem inconveniēter et stulte dicta sunt : quoniam ipse Gilgil mechanicus et non Philosophus fuit, sed de mechanica alchimia præsumens præsumpsit mentiri de physicis. Quod autem falsum dicat, patet per ea quæ in *Meteoris* de cinere dicta sunt : ibi enim dictum est quod per aquam infusam non includitur, eo quod habet poros patulos ubique emittentes aquæ humidæ conceptum : si igitur cinis esset materia metallorum, nunquam per aliquod humidum conglutineretur in ipsis. Adhuc autem per operationes ignis in cineribus videmus humidum quod distillat per cineres, effici citrinum vel rubeum : si igitur cinis esset propria materia metallorum, eam coloraret in citrinum colorem vel rubeum, quod nos occulta fide probamus esse falsum. Sed tunc negamus materiam quæ intrat in esse vitri, esse cinerem, sed potius humidum illud purissimum, quod erat radicale et intrinsecum ei quod incineratum est : quod propter vim ignis incinerantis extrahi non poterat, sed fluit per ignem fortissimum in camino confri-

Solutio ad
rationem
ejus.

catum : et hoc est humidum passum a sicco vehementissime, sicut diximus in scientia libri de *Lapidibus*. Hæc igitur materia liquabilium et materia prima et remota una communis, hujusmodi videlicet humidum. Et si aliquis dicat quod commisceri non potest nisi dividatur, dicendum quod his dimissis non est incineratio, sed commixtio quæ est commiscibilium alteratorum unio, ita quod minimum terre est cum minimo aquei, et e converso, et plurimum unius cum plurimo alterius, ita tamen quod neutrum a sui generis particulis separatur : nunquam enim invenitur pars terrea separata ab alia terrea, vel aqua separata ab alia aqua : sed ita est plurimum unius cum minimo et plurimo alterius, quod nequaquam, ut jam dixi, alterutra separantur a suis homogeniis : et hæc Gilgil ignoravit. Quod autem dicit mergi metallum, non est sufficiens : causa autem hujus non est ultra modum in eis abundare siccum terreum cinerum : sed potius quia habent terreum incorporatum humido, clausis poris aerem retinentibus per humidum : et ideo omnia submerguntur in aqua. Nec est conveniens de humiditate unctuosa cremabilium : quoniam nos in *Physicis* ostendimus unctiōnem oleagineam esse separatam a materia tali, et remansisse subtilem humiditatem cremabilem. Hæc igitur sub compendio dicta sint de materia metallorum.

CAPUT V.

De causa efficiente et generatione metallorum in communi.

Ad hunc autem modum loquemur de efficiente : in superficie enim considerando videtur ad omnia metalla ad speciem et complementum deducere frigiditas :

per eam enim constant et congelantur : coagulatio autem et constantia ipsorum videtur dare esse eisdem, cum liquefactio sit ipsorum dissolutio et corruptio. Cujus signum est, quod in liquefactione in pluribus eorum aut omnibus aliquid a substantia ipsorum separetur. Nihil autem omnino deperditur de ipsis per congelationem : propter quod et plurimi dixerunt solam frigiditatem congelantem causam esse generativam in metallis. Amplius in his quæ vitæ accipiunt speciem et formam, non est ibi aliquid terminans materiam ad formam et convertens, nisi calidum : videbitur ergo sic esse etiam in metallis : hæc autem maxima videtur ex hoc quod metalla species suas retinent sive sint liquida, sive sint coagulata : si autem frigiditas daret speciem, non haberent speciem nisi quando essent coagulata vel congelata : videtur ergo frigiditas non esse causa generationis metallorum. Adhuc autem congelatio et coagulatio sunt species materiales, quæ multis non æquivoce accidunt, quæ tamen et diversarum sunt formarum in specie et diversæ naturæ : nulla autem forma substantialis hoc modo convenit diversis. Ex his igitur et hujusmodi constat, quod absque dubio frigidum non dat speciem metallis. Quidam tamen Philosophi credunt non profundantes cogitationes suas in naturis metallorum. Cum autem materia omnium metallorum sit humidum quod in se habet terreum subtile digestum, quod cum aduritur, odore fragrat sulphuris non omnino fœtidi : sulphur autem non generatur nisi per calidum : oportet quod calidum digerens et convertens terreum et aqueum et permiscens ea sit causa transmutans materiam : calidum igitur erit causa generationis metallorum. Amplius autem habitum est in *Meteoris*, quod illud quod inspissat fluidum, et constare facit, est calidum digerens : constat autem, quod cum causa prima horum quæ vocamus metalla, sit aqua, terreum habens admixtum aliquid, facit eam constare et inspissare ad mixtionem me-

talli : hoc autem, ut patet, ex dictis calidum est : oportet igitur calidum esse causam generationis metallorum. Adhuc autem nos sæpe in antehabitis libris ostendimus, quod causa commixtionis est calidum : secundum proprios enim motus elementum fugat extra aliud elementum : licet enim aqua descendat per se, tamen ascendit a terra, et terra descendit ab aqua. Cum igitur frigiditas non moveat terram in aquam ut comprehendatur et contineatur in ea, sed caliditas, oportet quod calidum sit causa generationis metallorum.

Sed ulterius considerando, videbitur non solum calidum esse causa generationis horum : quoniam sicut in libro de *generatione lapidum* dictum est, absque dubio si solum calidum esset causa, continue ageret absque humidi naturalis desiccatione et terrei incineratione : nos autem videmus, quod stat ad speciem et formam metalli : oportet igitur quod ipsum calidum sit sicut instrumentum directum ad finem qui est metalli forma, et ne rectum in operatione deviet. Adhuc autem invenimus inventas esse artes plurimas, ut quælibet earum ad finem ducat operationem per instrumentum factum. Sic student coqui in elixando et assando, et omnes alii qui per aliam digestionem nituntur convertere materias. Similiter igitur oportet quod sit in natura quæ in operibus suis omni arte certior est et directior, sicut est in omnibus aliis, ita procul dubio virtus formativa est in natura et stellis et cælo influxa, quæ ad speciem dirigit calidum digerens materiam metalli : sicut enim et in aliis dictum est, calidum hoc habet rectitudinem et virtutem formalem ex intellectu movente, et efficaciam ex virtute luminis et calidi quod causatur ex lumine stellarum et orbis, et virtute segregandi homogenia ab heterogeniis per virtutem ignis. Hæc enim tria necessaria sunt ubi materia ad specificatam formam deducitur : oportet enim, quod ibi inconvenientia consumantur calido ignis digerentis : cum digestio sit

complexio a naturali et proprio calore ex contrajacentibus passionibus. Remotis autem his a materia, oportet adhuc quod materia terminetur et compleatur ad speciem : et hoc facit calidum terminans, quod nullo modo potest habere virtutem terminandi nisi per virtutem ejus quod est terminus : est autem forma terminus : oportet igitur quod virtus formalis dirigat et informet ipsum calidum terminans : forma autem hæc non est forma quæ inducitur in materiam : oportet igitur quod sit forma primi efficientis quod dat formas in tota specie naturali. Hic autem est motor orbis formas naturales explicans per motum cæli et qualitates elementorum, sicut artifex explicat formas artis securi et malleo : propter quod dicit Aristoteles, quod in opere naturæ est sicut in arte, ubi domus est ex domo, et sanitas ex sanitate, ea quæ in calidis et frigidis ex ea est in anima medici. Hæc igitur est causa generativa metallorum propria.

CAPUT VI.

De forma essentiali metallorum.

Forma autem essentialis in omnibus dat esse, et videtur in metallicis aliud esse a coagulatione : propter hoc quod hæc, ut diximus, etiam liquefacta numerum et speciem retinent. Aurum enim liquidum est aurum, et similiter argentum, et alia metalla : et hanc formam præcipue in metallis numeri proportionem, quidam virtutis terræ cum cœlesti esse dicunt. In quibusdam enim alchimis libris qui Platoni inscribuntur, numerus vel proportio numeri vocatur forma metallica, quam proportionem in virtutibus posuit constituentium elementorum : eo quod ipse omnia hæc generat proportio-

ne virtutis terræ cum cœlesti. Est autem virtus terrea frigida sicca : virtus autem cœlestis secundum narrationem septem planetarum, ut dixit. Si ergo plus fuerit virtutis terræ quoad tres virtutes ipsius quam planetarum in immissione luminis et nobilitatis, obtinebit fuscum et ponderosum et frigidum, sicut plumbum est. Si autem plus fuerit virtutis cœlestis, minus autem de potentiis terræ, erit fulgens valde incorruptioni appropinquans solidum : et quia solidum, ideo necessario grave, et quoad hoc et e converso dicitur proportio constituens auri speciem. Ad hunc autem modum etiam alia dicit formari : propter quod etiam septem genera metallorum septem planetarum nominibus vocaverunt, dicentes Saturnum plumbum, Jovem autem stannum, Martem autem ferrum, et Solem aurum, Venerem æs, Mercurium vero argentum vivum, et Lunam argentum : asserentes quod propter diversos numeros suæ compositionis complexionem acquirunt septem planetarum. Hermes autem hujusmodi auctor videtur esse sententiæ, licet Plato postea fuerit hunc in opinione imitatus. Hoc autem ab his alchimici videntur accepisse, asserentes lapides pretiosos stellarum et imaginum habere virtutem : septem autem genera metallorum formas habere secundum septem planetas inferiorum orbium : et sic virtutes cœlorum primo in terra resultare, et quasi stellas secundas facere. In testimonium autem hujus assertionis inducunt, quod et verum est, quod orbis movet terram, et hanc esse causam diversitatis figurarum in generatis in terra, et multitudinis quæ generatur in eadem potius quam in alio elemento. Hanc opinionem pater Hermes Trismegistus approbare videtur, qui dicit terram esse matrem metallorum, et cælum patrem, et imprægnari terram ad hoc in montibus campestribus et planis et in aquis et cæteris omnibus locis. Nos autem hanc opinionem sic intelligimus, quod proportio principiorum virtutum videlicet agentium et patentium sit

Nota de nominibus metallorum secundum alchimicos

dispositio ad formam substantialem, sicut et in omnibus aliis : et quod forma est quam dant prima formalia et agentia principia, quæ prima sunt agentia tanquam virtus formativa in materia, sicut nos diximus in scientia *lapidum*. Quod autem genera metallorum sint magis attributa planetis quam aliis stellis, ideo dictum est, quia cum lapides sint stabiles esse, et formæ coagulationis attribuuntur stellis fixis et imaginibus stellarum fixarum, quæ perpetuo suos retinent situs et figuras. Situm autem voco non illum qui est positio stellæ in loco orbis, quia illum mutat omnis stella, sed potius quem habet in imagine ad aliam stellam : sicut verbi gratia, quod in una linea secundum æqualem in omni tempore distantiam inveniuntur duæ stellæ lucidæ, quæ sunt in cornu Arietis cum ea quæ vocatur *genu Persei*, et sic de aliis stellis, quia aliter imagines cœli corrumperebuntur. Sic inveniuntur in una dispositione et figura lapides quamdiu sunt : sed metalla quasi erraticum habent motum, modo liquida, et modo coagulata, et cum liquidum sit materia eorum, et liquidum sit errantis motus, videbitur in genere convenire in planetis, et virtutes planetarum influxas elementorum virtutibus dare speciem : et hæ virtutes sic causatæ et influxæ formant ad speciem, et conveniunt cum formis metallorum : sicut formativa quæ est in semine animalium, convenit in substantia cum forma quæ inducitur per generationem : et sicut forma artis convenit cum artificiato. Et hoc modo verum est quod dicunt Platonici : hoc enim modo prima causa fecit semen-tem formarum et specierum omnium, et tradidit eam stellis fixis et planetis exsequendam, ut dicitur in *Timæo*. Et hæc etiam est causa quare juxta planetarum numerum et proprietates species metallorum accipiuntur. Scimus enim ex traditis in *prima philosophia* ab Aristotele ¹, quod omnis generatio est ex convenienti-

bus, licet non omnino conveniens sit secundum ideam et formam et rationem : et hoc modo etiam omnis generatio æquivoca ad univocam habet reduci. Quod autem Avicenna dicere videtur, quod aliquando vis terrea dat hujusmodi formas : et quidam attribuunt hoc dictum falso Aristoteli, et non intelligitur quod vis terrea est quæ sit secundum solius terræ potentias : operans est enim ex aliis : scimus enim quod id quod dat formam, convenit cum ipsa, in tantum quod Aristoteles dicit animam esse in semine sicut artificem in artificiato : sed vis terrea vocatur a Philosopho vis terræ in loco generationis metallorum. Hæc autem habet in se virtutes cœlestes per modum quem diximus : licet enim forte concedendum videretur quod vis terræ quæ est frigidus et sicco operans, alio modo inspissaret humidum ingrossando ipsum ad naturam et conformitatem terræ : tamen nullo modo potest siccum et frigidum dici causa fortis et tenacis permixtionis, qualem novimus esse in metallorum materiis. Adhuc autem vis terrea hoc modo dicta non convenit nisi cum specie et forma terræ : non igitur daret illam formam quæ est elementi, eo quod jam consistit et supponitur omnem generationem esse ex convenienti etiam causa, quæ est æquivoca : sicut est omnis generatio lapidum et metallorum, in quibus neque lapis ex lapide, neque metallum ex metallo unquam generatur : et si hoc dicatur, quod unus solus lapis concipit alium, tamen non intelligitur quod de parte sui seminis generatur, sed potius de alia materia quæcumque sit illa, nisi forte sit medium inter lapidem et plantam, sicut multa media inter plantam et animal inveniuntur, sicut spongia, et stincus, et hujusmodi.

¹ Cf. VII Metaphys. tex. com. 28, 29, 30 et 1.

CAPUT VII.

De opinione Callisthenis ponentis unam tantum formam metallorum.

Experimenta autem alchimicorum graves duas nobis hic ingerunt dubitationes. Videntur enim illi dicere quod sola auri species est forma metallorum, et omne metallum aliud esse incompletum, adhuc et in via esse ad auri speciem, sicut res incompleta quæ est via ad perfectionem: propter quod debent ægra esse metalla quæ in materiam non habent formam auri: et studuerunt ad medicinam quam *elixir* vocant, per quam ægritudines metallorum in commixtione et commixtis materiæ metallorum remonent, et sic dicunt se educere illam formam auri et speciem: et ad hoc inveniunt multos modos et diversos, quibus illud elixir componitur et temperatur, ut penetret et adurat, et in igne maneat et colore, et afferat consolidationem, et pondus. Oportet igitur hic nos quærere de his. Si enim est verum quod hi dicunt, absque dubio non erit nisi una species metallorum, et alia sunt molinsim passa ab illo, et sicut abortivi fœtus naturæ, qui speciei figuram proprie nondum acceperunt. Secundum hoc etiam si et hoc verum et probatum invenitur, non oportet nos laborare ad hoc, utrum species in alchimis permutentur vel remaneant: eo quod secundum hoc nullas prorsus habent species nisi solius auri, quod alchimia non permutat. Callisthenes enim præcipuus in hac sententia, dicit alchimiam esse scientiam quæ inferioribus metallis nobilitatem attribuit superiorum. Propter hanc quæstionem debite discutiendam plurimos inspexi libros alchimicos, et inveni libros illos absque si-

gillo et probatione, tantum expertis inniti et celare intentionem eorum per verba metaphorica, quæ nunquam fuit consuetudo philosophiæ. Solus autem Avicenna videtur tangere rationes valde paucas ad solutionem dictæ quæstionis, nos in aliquo illuminantes. Ad hoc autem quod sola auri species sit metallorum forma, sic ratiocinatur: quoniam eorum quæ eadem habent elementa proxima et unum commixtionis modum, videtur esse una forma tantum: eo quod, sicut dicit Plato, quod secundum meritum materiæ formæ dantur, et sicut prius diximus generationem fieri ex convenienti, nec potest ex eisdem et uno modo commixtum, pluribus secundum speciem differentibus esse conveniens. Est autem omnium metallorum commixtio ex subtili terreo sulphureo et ex radicali aqueo, cujus oleum separatum est ab eo, et superflua humiditas aquea, sicut constat ex prædictis. Videtur ergo una tantum esse species isti respondens per convenientiam. Amplius expertum est quod per elixir æs redit ad argentum, et plumbum ad aurum, et similiter ferrum ad argentum. Videtur ergo quod sint in materia idem, et per consequens habere formam unam, quæ est sicut complens materialia præcedentia. Amplius eorum non videtur esse differentia nisi in accidentibus, scilicet colore, sapore, et pondere, et raritate, et densitate: quæ omnia non accidunt nisi materiæ. Ex his igitur et hujusmodi opinionem acceperunt dicentes metallorum speciem esse unicam et eandem, et materiales infirmitates esse plures. His autem contrarium esse videtur: quia materia nulla ratione est in aliqua rerum naturalium permanente in natura, nisi sit completa per substantialem formam: videmus autem argentum permanere, et stannum, et similiter alia metalla: videbuntur igitur esse completa per substantiales formas. Amplius quorum proprietates et passionες sunt diversæ, eorum substantiam diversam esse necesse est: passionες autem metallorum in colore et

Rationes
chimicas
probant
solum
speciem
se form
metallorum.

Improbati

odore et sonorositate sunt omnino diversae : non enim potest dici hæc accidentia esse communiter accidentia, cum omnibus unius naturæ metallis semper et ubique convenient : oportet igitur substantias eorum esse diversas et species. Amplius autem si commixtio ex eisdem faceret speciem debere esse eandem, omnia quæ generantur, essent unius et ejusdem speciei : quoniam omnia generantur ex elementis. Patet igitur non procedere illam rationem quam induxerunt de componentibus elementa : diversæ enim proportioni mixtorum diversæ attribuuntur formæ generatorum, et diversa proportio mixtorum et mixtionis est in metallis, sicut nos inferius cum in speciali loquimur de ipsis, ostendimus. De experimento autem quod inducunt, non sufficiens est adhibita probatio : quoniam non est certum utrum inducat colorem argenti et auri et pondus et odorem propter illud quod additur et penetrat in æs vel plumbum vel inducat substantiam : et probasse debuisset Callisthenes, quod substantiam auri induceret. Quod si forte concederetur quod substantiam auri inducat, adhuc non est sufficiens probatio ad hoc quod non sit nisi una species metallorum : quoniam calcinando et sublimando et distillando et cæteris operationibus quibus elixir per materiam metallorum faciunt penetrare, corrumpere potest species metallorum quæ primitus infuerunt materiæ metallorum : et tunc relicta materia communi non propria metallorum, juvamine artis non potest deduci ad aliam speciem : sicut juvantur semina aratione et seminatione, et sicut juvatur natura per medicorum industriam. Patet igitur ex hoc nullatenus cogi nos ad hoc ut putemus unam tantum speciem esse omnium metallorum : quorum invenimus et loca generativa et principia et passiones esse valde differentes : quod autem per accidens inductum est, non satis convenit : quia, sicut jam diximus, ista non sunt accidentia communiter, sed per se et indicantia differentias substan-

tiales a quibus causantur in materia metallorum.

CAPUT VIII.

De opinione Hermetis et aliorum Philosophorum dicentium in quolibet metallo plures esse formas.

Hermes autem et Gilgil et Empedocles et fere omnes illius cœtus alchimistarum, huic oppositam multum defendere videntur opinionem. Dicunt enim in quolibet metallo plures esse species et naturas metallorum, et aliam quidem esse occultam, et aliam manifestam, et aliam intus, et aliam extra, et aliam in fundo, et aliam in superficie esse posuerunt, sicut hi qui latentiam dixerunt formarum, et omnia dixerunt esse in omnibus, sicut placuit Anaxagoræ. Plumbum autem dicunt intus esse aurum, et extra plumbum : aurum autem e converso extra in superficie aurum, et in profundo et intus esse plumbum. Eodem autem modo se ad invicem habere æs et argentum, et fere quodlibet ad quodlibet metallum. Et videtur hoc esse mirabiliter dictum : homogenium enim intus et extra et in occulto et in aperto et in profundo et in superficie ejusdem est speciei et formæ : constat autem species metallorum esse in homogeniorum generatione contentas : et sic omnino absurdum esse videtur quod dicunt. Adhuc autem illi dicunt se non vocare intus et extra et cæteras appellationes secundum situm partium in toto, sed secundum proprietates et naturas dominantis vel non dominantis : dominans enim in se clausum occultat illud super quod dominatur. Secundum hoc autem directe isti dicunt sententiam Anaxagoræ, omnia videlicet metalla esse in omnibus, et denominationem fieri a plus

Improbatio.

dominante. Si autem hoc esset verum quod dicunt, cum sciamus aurum ab igne non aduri, sed plumbum præcipue si sulphure aspergatur, deberet exuri plumbum igne appposito, et remanere aurum quod occultum est in ipso : et hoc fieri nos non videmus. Similiter autem argentum a plumbo defenditur ne uratur : tunc plumbo consumpto deberet remanere argentum quod infuerat plumbo, ut dicunt, nisi forte infinitum dicunt esse quodlibet metallum in aliud, sicut dixit Anaxagoras, et ideo nullum eorum in toto ab igne posse consumi : sed hoc nos improbavimus in principio nostrorum *Physicorum*. Præterea si hoc in eis verum esse concedatur, nunquam per ignem tantum aduri posset de aperto, quod liberari et manifestari posset occultum : et tunc in vanum esset totum studium alchimie : non ergo convenit hoc dictum cum physicis rationibus quas in omnibus libris determinavimus. Forte autem hoc dicunt propter vicinitatem horum metallorum quam in materiis habent. Cum enim plumbum superfluum humidum habeat aqueum, et aliquid habeat pinguedinis adustibilis, et terreum habeat non bene commixtum cum aqueo, sed neque bene depuratum, convenit aliquando per sapientium industriam per calidum ignis extrahi ab ipso per evaporationes superfluum humidum aqueum et aduri in ipso totum pingue oleagineum et depurari per sublimationem illud quod est in ipsum terreum sulphuratum, et commisceri vaporabiliter in aliquo præfocando continente vaporem terreum cum aqueo radicali optima et fortissima commixtione, et ex vi caloris converti humidum ad colorem citrinum, et tunc habere splendorem auri et coloris : hæc enim via artis similis est viæ naturæ, ut inferius dicemus. Sed licet hoc sit verum, tamen non propter hoc dicetur aurum esse in profundo : quia dato quod hoc sit aurum quod sic effulget ex plumbo, tamen jam scimus quod istæ transmutationes corrumpunt in toto plumbum.

Cum igitur sit plumbi species, nunquam simul infuit auri species in materia eadem. Hoc autem multo magis videbitur verum, quando non est probatum, hoc quod sit de plumbo, dicitur esse aurum : hoc est forte aliquid auri simile, non aurum : eo quod sola ars non dare potest formam substantialem. Præterea alchimicum vix aut nunquam invenimus, sicut dictum est, in toto operantem, sed potius citrino elixir colorat in auri speciem, et albo elixir colorat in argenti similitudinem, studens ut color in igne remaneat et penetret per totum metallum, sicut spiritualis substantia immissa materiæ medicinali : et hoc modo operationis potest induci flavus color, substantia metalli remanente : et tunc iterum non habetur quod plures species metallorum insint sibi invicem. Hæc igitur et similia sunt, de quibus eliditur dictum eorum qui quamlibet metalli speciem dicunt esse in altera.

CAPUT IX.

Utrum species metallorum possint ad invicem transmutari, sicut dicunt alchimici.

Ex omnibus autem his inductis possumus considerare, utrum verum sit quod quidam Aristotelem dicunt dixisse, cum secundum rei veritatem dictum sit Avicennæ, quod videlicet sciant artifices alchimie species permutari non posse, sed similia his facere possunt, ut tingere rubrum citrino, ut aurum videatur : et album tingere, donec sit multum simile argento vel auro vel cui voluerint corpori. Cæterum autem quod differentia specifica aliquo tollatur ingenio, non credo possibile : sed exspoliatio accidentium non est impossibilis, vel saltem diminu-

tio eorum. Hæc enim est sententia Avicennæ, quam dicit esse Hastem Philosophi præcipui in naturis et in mathematicis : tamen Avicenna in *alchimia* sua dicit, quod contradictionem eorum qui in alchimiis de permutatione metallorum contradixerunt, invenit : propter quod et ipse subjungit, quod non permutantur species, nisi forte in primam materiam et in materiam metallorum reducantur, et sic juvamine artis deducantur in speciem metalli quod voluerint. Sed tunc oportet nos dicere, quod alchimicorum periti operantur sicut periti medicorum : medici enim periti per medicinas purgativas purgant materias corruptas et facile corruptibiles et impediētes sanitatem quæ est finis intentus a medico, et postea per confortantia naturam juvant virtutem naturalem, ut digerendo sanitatem naturalem inducant. Ita enim procul dubio sanitas effectus erit naturæ effective, et artis organice et instrumentaliter. Per omnem autem eundem modum dicemus operari alchimicorum peritos in transmutatione metallorum. Primo enim quidem purgant multum materiam argenti vivi et sulphuris, quam inesse videmus metallis, qua purgata, confortant virtutes materiæ quæ insunt ei elementales et cœlestes ad proportionem mixtionis metalli quod intendunt inducere : et tunc ipsa natura operatur, et non ars, nisi organice, juvando et expediendo, ut diximus : et sic verum aurum et verum argentum educere et facere videntur¹. Quod enim virtutes elementales et cœlestes faciunt in vasis naturalibus, hoc faciunt in vasis artificialibus, si artificialia formantur ad modum vasorum naturalium : et quod facit natura calido solis et stellarum, hoc faciet et ars calido ignis : dummodo contemperetur sic, quod non excedat virtutem se moventem et informantem quæ est in metallis : huic enim cœlestis inest virtus quæ primo commiscuit eam : et

hæc inclinatur ad hoc vel ad illud per artis juvamen. Cœlestis enim virtus valde communis est, et accipit determinationem per virtutes eorum quæ sunt subiectum ejus in rebus commixtis : hoc enim modo virtutes cœlestes operari videmus in tota natura generatorum, maxime in his quæ ex putrefactione generantur. In his enim videmus virtutes stellarum influere virtutes in id ad quod convenientiam habet materia. Alchimia autem per hunc modum procedit, scilicet corrumpens unum a specie sua removendo : et cum juvamine eorum quæ in materia sunt, alterius speciem inducendo : propter quod omnium operationum alchimicarum, melior est illa quæ procedit ex eisdem ex quibus procedit natura, sicut ex purgatione sulphuris per decoctionem et sublimationem, et ex purgatione argenti vivi, et bona permixtione horum cum materia metalli : in his enim ex virtutibus horum omnis metalli species inducitur. Qui autem per alba albificant, et per citrina citrinant, manente specie metalli prioris in materia, procul dubio deceptores sunt, et verum aurum et verum argentum non faciunt : et hoc modo fere omnes vel in toto vel in parte procedunt : propter quod ego experiri feci, quod aurum alchimicum quod ad me devenit, et similiter argentum postquam sex vel septem ignes sustinuit, statim amplius ignitum consumitur et perditur, et ad faciem quasi revertitur. Hæc igitur omnia dicta sunt de natura speciei metallorum in communi.

¹ Per hoc solvitur argumentum Ægidii, quo negavit per artis beneficium posse unam spe-

ciem metalli in aliam permutari.

CAPUT X.

De loco generationis metallorum.

Nunc autem oportet adjungere de loco generationis metallorum, eo quod locus multum operatur in metallicis, sicut et diximus cum de *lapidibus* loqueremur. Nos autem vidimus purum aurum generari inter arenas fluminum diversarum terrarum, et in terra nostra quidem tam in Rheno quam in Albia. Scimus etiam in terra nostra et in terra Sclavorum aurum inveniri generatum in lapidibus duobus modis. Uno quidem modo, quod videtur toti lapidi incorporatum : et est lapis dispositus sicut topazion non perspicuus, vel sicut marchasita aurea : et educitur de lapide postquam calcinatus est in molendino facto de silicibus magnis durissimis et per ignem adustis adustione vehementi. Vidimus etiam aurum in lapide generatum non toti lapidi incorporatum, sed esse venam quamdam quæ transit vel in toto vel in parte per lapidis substantiam : et hoc eruitur de lapide per fossuram et depuratur per ignem. Argentum autem quatuor modis invenimus generari, et forte pluribus generatur in terris aliis. Sed istos quatuor modos invenimus in terra Teutoniæ. Ego enim ipsum inveni in lapide toti lapidi incorporatum, quod educitur per calcinationem molendini et ignem, sicut est dictum de auro lapidi incorporato. Inveni etiam ipsum in venam quamdam quæ per lapidis substantiam protendebatur, et erat aliquantulum purius : sed tamen aliquantulum de calce lapidis habuit admixtum. Invenitur autem in terra ut vena quædam et purius quam aliquod inventum in lapide : invenitur enim in loco Teutoniæ, qui dicitur Vuriebeg,

quod sonat *liber*, mons aliquando molle sicut pultes tenaces : et est purissimum et optimum genus argenti, parum habens de fæce valde, ac si per industriam naturæ sit depuratum. Ferrum autem incorporatum lapidibus invenitur, et etiam in terra aquosa invenitur ut granula milii, habens multum de fæce, et purgatur per multos ignes fortes et calidos cogentes distillare a substantia lapidis vel terræ quibus invisceratum esse videtur. Æs autem invenitur in venis lapidis : et quod est apud locum qui dicitur Goselaria, est purissimum et optimum et totius substantiæ lapidis incorporatum, ita quod totus lapis est sicut marchasita aurea, et profundatum est melius ex eo quod purius. Plumbum autem et stannum etiam lapidibus incorporata inveniuntur : et invenitur currens in eisdem locis argentum vivum, et ex lapidibus quando igniuntur, exsudat sulphur, et præcipue ex lapidibus in quibus est æs, sicut in loco qui Goselaria vocatur. Omnium autem horum quærit physicus cognoscere causam, sicut diximus in scientia *lapidum*, locus generat locatum per proprietates cæli, quæ influuntur eis per radios stellarum : in nullo enim loco elementi inveniuntur radii omnium stellarum nisi in terra, ut dicit Ptolemæus : eo quod ipsa fit sicut insensibile centrum totius cœlestis sphaeræ : maxima autem virtus est radiorum in loco in quo uniuntur omnes : et ideo terra mirabilium et multarum rerum est productiva.

Ad notitiam autem causarum omnium modorum inductorum, sciendum quod verum metallum non generatur nisi ex sublimatione naturali talis humidi quale dictum est, et talis terrei quale dictum est superius. In loco enim ubi terreum et aqueum primo permiscetur, per talis loci ubique mixtum est multum impurum cum puro, quod impurum non prodest ad generationem metalli. Ab illo autem loco concavo qui in se habet talem mixturam, virtute fumi elevati egrediuntur pori parvi vel magni et multi vel pau-

ci per naturam lapidis vel terræ, in quibus fumus elevatus sive vapor diu protensus in seipsum præfocatur et reflectitur : et cum sit in ipso subtilius illius materiæ quæ commixta est, congelatur in canna illa, et in poris ejus vaporabiliter commiscetur, et convertitur in metallum illius generis cujus est ille vapor. Et hujus signum est, quod in omni tali vena quod interius est, est fumosum ignobile : et si in toto lapide est incorporatum metallum, quod superius est, est fæculentum et inutile : et ideo quod intus est, melius et nobilius est. Cujus causa procul dubio est, quod incensum de materia illa combustum et ignitum ascendit altius, et in cinereitatem per incendium est deductum et quasi in fæcem et in cinerem : et ideo hoc quasi siccum et comminuibile et frangibile invenitur. Id autem quod præfocatum est interius in visceribus lapidis, in se commixtum erat vehementer et non incensum : et ideo terminatum est calore levi et lento, et postea frigiditate terræ congelatum. Et siquidem in circuitu locus compactus est non porosus, tunc facit vapor viam unam vel duas vel plures secundum quantitatem suæ virtutis et suæ quantitatis : et secundum molliem loci potuit vel non potuit perforare, implens illa vapor, conversus est in metallum : penetrativum enim est vehementer : cujus signum est, quoniam quando funditur super terram calidum metallum aliquod, diversis viis penetrat in terram : et hoc sicut in figura vasis primo in loco in quo recipitur materia sicut circulus A B C, et una vena plena metallo ex vapore generato sit linea C D, et alia linea G, et sic multis lineis fit generatum. Si autem tota substantia in circuitu est porosa insensibilibus poris, tunc evaporat materia in totam substantiam corporis circumstantis et implet eam : et præfocata in omnibus poris ejus, metallatur et congelatur : et efficitur tunc tota substantia lapidis vel terræ circumstantis in colore sicut metallum, et metallum tunc generatur

incorporatum lapidi vel materiæ corporis circumstantis materiam, præcipue cum generatio metallorum est in montibus vel in aquis : eo quod loca illa magis sunt vaporosa et magis præfocantia vapores elevatos in ipsis. Si enim apertus esset locus, exspiraret tota materia, et nihil inde omnino generaretur. Aurum autem quod inter arenas generatur, ut grana quædam majora et minora generantur, ex vapore calido subtili valde, qui inter arenarum materiam præfocatur et digeritur, et postea congelatur in aurum purum : locus enim arenarum calidus est et siccus valde : aqua autem ingrediens claudit poros ne exspiret : et ideo in se præfocatur et convertitur in aurum. Et ideo etiam tale aurum melius est, cujus duæ sunt causæ. Una quidem, quia depuratio sulphuris optima est per frequentem loturam : et sulphur quod in locis aquosis est, frequenter lavatur et depuratur : et hac eadem causa etiam terreum argenti vivi lavatur sæpius et depuratur et subtiliatur. Alia autem causa est conclusio pororum in fundo aquarum in ripis : et ideo vapor resolutus optime in seipsum convolvitur et præfocatur et digeritur nobiliter ad substantiam auri et congelatur in aurum. Signum autem quod locus esse debeat talis dispositionis, ut dictum est, est quod invenimus in operibus alchimicorum peritorum qui melius naturam imitantur, quoniam cum elixir facere volunt, quod habeat colorem et tincturam auri, primo quidem accipiunt vas inferius amplum, quod totam recipiat materiam sulphuris et argenti vivi depuratorum vel aliorum quæ in elixir recipiuntur. Deinde considerant quod super istud sit vas habens collum longum strictum, et super illius colli foramen sit operculum ex luto, in quo sit foramen valde modicum et strictum. Deinde inhumant, hoc est, immergunt fundum vasis inferioris in cineribus vel fimo, et forte in fimo equi melius est, quod vocant *equi clibanum* : et tunc supponunt ignem valde lentum. Et

qui melius faciunt, faciunt hæc vasa vitrea : et est primi vasis dispositio sicut figura urinalis, et secundum stat super istud, et recipit totum vaporem qui resolvitur ex ipso : et est contactus vitreorum vel vasorum linitus optime luto ne aliquid per illum locum exspirare possit : receptum ergo vaporem dirigit sursum in collum suum longum quod paulatim stringitur, et in ipso vapor præfocari incipit et convolvi : illud vero quod incensum est de vapore, evolat fuliginosum per foramen strictum operculi colli : cum ergo præfocatur, redit ad substantiam citrinam convolutus in seipso : quod postea acceptum, tingit quodcumque vis metallum in colore auri et forte pulchriore si fuerit nobile elixir, in quo

in nullo erravit artifex. Horum autem vasorum est figura talis, quod inferius vas sit A B C D, superius autem vas E F G, et operculum sit figura H : sic igitur etiam erit in natura. Et propter hoc patet quod omnis generatio metalli fere inveniatur diffusa per venas et poros, quæ sunt sicut collum loci, in quo vas præfocatur et convolvitur. In lapidis autem substantia et lapidosis locis hæc generatio convenientior est propter loci undique clausuram et soliditatem. Hæc igitur de locis generationis dicta sunt. Qualiter enim invenitur metallum aliquando molle, inferius melius quam hic determinabitur. Dictum est igitur de substantialibus causis metallorum per hunc modum.

TRACTATUS II

DE ACTIONIBUS METALLORUM.

CAPUT I.

De congelatione et liquefactione metallorum.

Oportet etiam et accidentia cognoscere quæcumque per se accidunt metallis, sicut liquabilia esse et ductibilia et colores ipsorum et sapes et odores et cremabilitates et quæcumque talia videntur per se accidere ipsis. Est autem liquabilitas metallorum aliquid habens proprium ab aliis quæ liquantur : alia autem quæ liquantur, diffluunt, nec remanet pars cum parte, sicut cera et sal et hujusmodi, sive calido sicco, sive frigido humido liquantur. In metallis autem non recedit a sicco humidum, sed in ipso solvitur, et cum solutum est, movetur in eo quasi ipsum deglutiverit terreum et moveatur in visceribus ejus. Propter quod etiam dicit Hermes, quod genitrix metalli est terra quæ portat ipsum in ventre suo : et hæc causa est, quod non

adhæret tangenti, neque humefacit ipsum : eo quod siccum terreum prohibet ipsum humefacere et adhærere. Humidum autem prohibet siccum quiescere : et sic utrumque agit in alterum, et patitur ab altero. Cum autem metallum est in aliquo non bene commixtum, eo quod non utrumque continetur in utroque, tunc in igne aduritur terreum, et evaporat humidum : eo quod humidum non extinguit terreum defendendo ipsum ab igne, et terreum non tenet humidum prohibens evaporationem humidi : tale metallum in liquatione sua frigidum habet multum et fœtidum propter sulphuris fœtorem, et scoriam et fæcem relinquit plurimam propter terrei ipsius adustionem. Si quod autem habet hæc pura valde et optime commixta, hoc non evaporat humidum in quantitate quæ sensibilis sit, nec etiam aduritur in eo terreum : et ideo fumum paucum habet non fœtidum, et fæcem quasi nullam, sicut aurum. Coagulatio autem ipsorum non est adeo differens sicut liquatio ipsorum. Coagulatio enim ipsorum est a frigido comprimente in centro sicci : humiditas autem si sit pura radicalis, sive impura superflua, et sive sit bene commixta, sive sit male commixta, comprimitur uno

modo et eodem : occultata enim in centro ligatur, ne intret macula sicci terrei. Idem autem de his quæ calido sicco non liquescunt, sed mollescent, sicut frigidum : mollities enim non provenit nisi ex solutione humidæ, quod moveri incipit intra siccum in quo continetur invisceratum.

Ea autem quæ balbutientem, ut dicit Aristoteles¹, habent mixturam, sicut stannum, quo plus liquescunt, eo sicciora sunt et fragiliora, eo quod volant ab ipso partes humidæ, et remanent siccæ non bene glutinatæ, propter quod franguntur citius. Vocatur autem *balbutiens mixtura*, quæ in aliquibus partibus mixtionis rationem attingit, et in quibusdam non, sed est compositio quasi minima, sicut homo balbutiens quædam verba attingit et quædam non. Et quia illa non ad plenum mixta sunt, ideo etiam quando liquescunt, facile evaporant : eo quod non bene collectæ partes dimittunt se invicem : et tunc humidum non protegit siccum ab incensione, et siccum non retinet humidum ab effusione et vaporacione. Signum autem ejus quod diximus, est quod quando plumbum et stannum coagulata aliquandiu jacuerunt, tunc exterius quamdiu contrahunt scabiositatem, erunt fusca, et forte nigra per longitudinem temporis : quod contingit absque dubio duabus de causis, quarum una est : quia cum comprimitur per frigus ad interiora humidum, relinquit exterius terreum et siccum : et tunc hoc inducit fuscum colorem. Secunda autem est, quia modicum humidum quod exterius est, evaporat calore circumstantis aeris, et tunc iterum remanebit fuscum terreum colorans superficiem. Propter quod etiam plumbum plumbo non consolidatur, cum extremitas utriusque liquescit ferro candente, nisi prius dura superficies radatur et tollatur siccum terreum quod impedit conglutinationem : eo quod conglutatio unius cum altero est per virtutem hu-

midi quod influit in aliud, et non per virtutem sicci quod stat in seipso. Sed neque conglutinatio fit, nisi postquam rasum est, ungatur sepo vel aliquo quodam pingui unctuosum : quod ideo fit, quia argentum vivum quod in plumbo est, habet humidum unctuosum, sicut sæpius dictum est, et ideo non adhæret superficiei, nisi per aliquod habens symbolum in natura. Æs autem conglutinat ferrum, et argentum præ aliis, cum liquescit, est conglutinativum metallorum : et causa est, quia argentum vivum in eis est bonum et subtile et purum, et gratia humoris viscosi qui est in illo, fit conglutinatio : et cum est tale, propter cognationem et symbolum naturæ penetrat in ea quæ conglutinantur, et fortiter continet ea simul. Hæc igitur de liquabilitate et coagulatione metallorum dicta sunt : quoniam in *Meteoris* in communi diximus de *natura liquabilium*.

CAPUT II.

De ductibilitate metallorum.

Ductibilia vero videntur esse illa sola metalla quæ magis et melius omnibus aliis ducuntur. Causa vero ductibilitatis in genere est quæ dicta est superius, humidum videlicet in sicco clausum, sed non omnino ligatum. Cum enim hoc solvitur per expulsionem algoris ligantis ipsum, tunc tantum natat in terra quod etiam ferrum et lapides in ipso natant, et non profundantur propter impetum ebullitionis et spissitudinem humidæ metallicæ : humidum enim quando ligatum est per algorem, nihilominus inest : et cum percutitur metallum, etiam facit ipsum cedere circumstando, et sic ceden-

¹ Vide Aristotelis sententiam in fine libri

primi de Generatione et Corruptione.

do producitur continue : sed in hac passione facultatem habent valde differentem. Aurum enim enim præ omnibus et argentum post hoc sunt ductibilia, deinde autem cuprum multum depuratum, et post hoc ferrum, minus autem stannum et plumbum. Aurum ducitur in dilatationem maximam, ita ut peltæ fiant quæ nentur super sericum, et ponitur in picturis. Et adhuc plus, cum enim producitur argentum et ponitur super aurum in sexta proportionem ad argentum, ut si super quatuor marchas argenti ponatur sexta auri, vel minus, tantum producitur aurum quantum produci potest totum argentum, ita quod non apparet nisi colorans argentum : et si liquantur peltæ productæ, non apparet aurum, sed argentum totum. Sed si aurum per se non super argentum producat, tunc non potest in tantum produci : quia non potest portare ictus malleorum sine perforatione : argento autem superposito defenditur ab ictibus. Causa autem profecto est subtile humidum, quod apprehendit in se siccum : hoc enim humidum cedit non deserendo partem propinquam, sed trahendo eam, et sic continue cedendo magis et magis producitur. Quæcumque autem minus producuntur, propter alteram duarum causarum hoc in ipsis contingit : aut enim magis grossum et non depuratum habent humidum, quod non est adeo dilatabile : aut balbutientem passa sunt mixturam, in qua cum producitur, pars deferit partem vicinam extra quam extendit eam malleus percutiens. Propter quod etiam in alchimicorum operatione probatur error incidere : quia propter multam mixturam alborum vel citrinorum corporum cum argento vivo in confectione quam elixir vocant, intra siccum super humidum in metallis eorum, et non sunt fortiter conjacentia et permixta : et ideo frequentissime scinduntur quando producuntur metalla quæ faciunt alchimici, nisi valde imitentur naturam, et opus naturæ attingant, sicut supra diximus. Cum enim miscentur sibi

metalla, sicut stannum et æs, vel aliqua alia, propter balbutientem mixturam amittunt ductibilitatem, et franguntur quando percutiuntur malleo : eo quod non permixta, sed composita : et unum subintravit alterum, colorans ipsum tantum. Hæc igitur est causa ductibilitatis.

CAPUT III.

De colore metallorum.

De coloribus autem metallorum non est difficile determinare : tres enim colores inveniuntur in ipsis secundum plus et minus, quorum unus communis est, qui est splendidus fulgor ad modum lucis incorporatæ in colorato corpore. Alterum autem qui est albus, habent plura metalla secundum plus et minus, et illud quod est albissimum, est argentum, post autem stannum, et tertio plumbum, et minime ferrum. Tertius vero color est citrinus vel subrubeus, quem maxime habet aurum, et sub ipso cuprum, cupri enim color vergit ad nigrum adustum. Supponamus autem hic quod in *Sensu et sensato* probatum est, quod color sit extremitas perspicui terminati : et tunc in quocumque corpore est condensatum perspicuum clarum et purum, illud est habens fulgorem quasi incorporatum colori. Perspicuum enim condensatum nitet et fulget : eo quod densitas ejus retinet lumen, per quod metas ejus nata est recipere sicut potentia proprium recepit actum. Nitor igitur et fulgor metallorum communis erit ex aqueo subtili terminato et condensato in metallis, et quocumque metallum habet aqueum subtilius et purius et densius, illud est plus nitidum et splendidum cum politum est : quia in non polito pars obumbrans partem, parum vel multum impedit splen-

dentem. Aurum autem præ omnibus ista de causa fulget, et post hoc argentum : ferrum autem optime depuratum, ab alchimicis dicitur habere in se aliquid argenti, et vicinum esse sibi : et ideo cum politum est, fulget ut speculum : causa enim speculi est humidum bene polibile et terminatum : hoc enim recipit imagines, propterea quod est humidum, et tenet et continet, propter hoc quod est terminatum : non enim sic teneret eas, nisi esset incorporatum humidum et terminatum : et ideo in aere non tenentur sic imagines, quæ tamen recipiuntur in ipso : quia aer spiritualis existens, talia recipit secundum esse spirituale, et non terminatum existens non congregat ea in situm et figuram debitam ad representandum, sed est quasi via per quam transeunt imagines, et non sicut terminatum esse dans imaginibus.

Albus autem color in metallis causatur ex humido terminato a terrestri lutulento et subtili et digesto : hoc enim albissimum est, ut patet in calce. Hoc autem est fere in omnibus metallis : sed quandocumque metalla hoc habent terrestre lutulentum et impurum vel terræ adustum, illa vel fusca sunt, ut lutum, vel nigra efficiuntur, ut combustum terrestre, sicut apparet in fuligine. Plumbum igitur ad fuscum colorem semper vergit propter terrestre lutulentum non adustum, et stannum minus illo propter minorem lutulentiam. Argentum autem semper nitet albedine propter terrestrem locum et subtilem et bene digestum. Ferrum autem propter terrestre in ipso adustum est fuliginosum et nigrum. Et hac eadem de causa semper contrahit rubiginem : cujus causa non est nisi quia terrestre adustum habet, quia quod est putredo in humidis mollibus, hoc est rubigo in ferro : epotato enim humido, remansit aridum siccum combustum et reddit ad cinerem. Signum autem hujus est, quia maxime tunc contrahit rubiginem, cum aliquod adurens projicitur super ipsum, sicut est sal, vel sulphur, vel au-

ripigmentum, vel aliquid hujusmodi. Sed argentum non vergit ad rubiginem, sed potius in colorem azuri propter multum perspicuum quod est in ipso, quod generat ex eo colorem saphirinum qui est boni azuri. Propter quod Hermes dux et pater alchimie dicit, quod si laminæ argenti liniantur sale ammoniaco et aceto, et suspendantur super *alemech* quod est genus vasis, quod laminæ transeunt in colorem azuri : et tunc si incinerantur laminæ cum sulphure, ut fiat pulvis, et rotatur desuper cum aceto et zeruph quod est herba quædam, fermentabitur simul et complebitur azurium. Sed verum est quod multa adurunt argentum, quæ non adurunt aurum : quia terreum suum et humidum suum minus sunt depurata et minus commixta : et ideo quia super argentum bulliens vel calidum valde spargatur sulphur, convertit ipsum in nigredinem, eo quod adurit terrestre quod in ipso est : cum autem coquitur in sale et cartaco, albescit et depuratur profecto : quia talia acuta condemnant terrestre, et combustum separant ab ipso : et tunc residuum magis purum albius efficitur.

Color autem citrinus in metallis causatur ex sulphure colorante ipsum : calidum enim decoquens fortiter humidum terrestri admixtum, convertit ipsum ad circulum vel subrubeum colorem, sicut patet in scientia urinarum, et in alchimis, et in lixivis rubea vel subrubea et cholera crocea : similiter autem mel et fel in quibus egit calor digerens fortem actionem. Si igitur terreum est valde purum, et similiter aqueum, et calor in ipsis non potest ea separare ad combustionem, sed digessit et alteravit colorem eorum in citrinum splendidum : et hæc est causa coloris auri : et ideo non aduritur sulphure projecto super ipsum. Si autem est terrestre impurum et non bene commixtum, tunc adurit ipsum calor digerens et commiscens, et efficitur citrinum, quod post modicum tempus declinat in nigredinem fuliginosam sicut

est in aere : et ideo omnes imagines
antar antiquæ denigrantur, et vasa simi-
liter, et sulphure projecto super æs cali-
dum, aduritur valde vehementer : est
enim in ipso terreum adustum et adusti-
bile, sicut diximus, et cum humido non
satis permixtum. Tanta igitur dicta sunt
de coloribus metallorum.

CAPUT IV.

De saporibus et odoribus metallorum.

De saporibus autem ipsorum et odori-
bus simul oportet determinare : eo quod
odor sequela quædam sit saporis. Gene-
raliter autem verum est de omni metallo,
quod propter sulphuream substantiam
quam habet, aliquid habet acuitatis sa-
por ejus, quod licet minime videatur in
plumbo et stanno, tamen in his probatur
per illud quod aqua quæ diu currit vel
stat in fistulis plumbeis vel stanneis, ef-
ficatur intestinorum sive viscerum exco-
riativa. De ære autem et auro non est
dubium, cum illa sint calida et maxime
æs quod est adustæ substantiæ, et ferrum
secundum aliquid. Ex hoc etiam est
quod odores eorum aliquid habent acui-
tatis. Est iterum generaliter verum, om-
nium metallorum saporibus et odoribus esse
secundum aliquid fœtidos propter eam-
dem de qua diximus substantiam eorum
sulphuratam : magis tamen fœtida et mi-
nus sulphuris malitia facta est in ipsis.
In auro enim minimum est fœtoris, eo
quod sulphur suum nullam prorsus ha-
bet malitiam, eo quod subtile est, non
habens nisi complexionalem unctuosita-
tem, et bene mixtum, sicut inferius
ostendimus. Tamen propter similitudi-
nem suæ complexionis et compactionem
minus vaporat : et ideo etiam minus et
pene nihil odorat. Argentum autem ha-

bet terreum non quidem adustum, sed
adustibile : et ideo est magis vaporati-
vum et magis odoriferum quam aurum,
sed multo minus quam æs : et habet ar-
gentum in comparatione ad æs gustum
dulcem, et odorem dulcem, sed decli-
nantem ad sulphureitatem parvam : et
aurum habet dulciorem, sed parum im-
mutat gustum, et quasi non est sensibile.
Ferrum autem habet terrestre cum sul-
phureo parum mixtum. Plumbum autem
et stannum hebetes habent valde sapo-
res et odores propter multam aquosita-
tem quæ est in eis. Sed magis in metal-
lis liquidis ex odoribus vapore perpen-
duntur saporibus eorum, propter hoc quod
sapor est sequela complexionis magis
quam complexionantium, eo quod com-
plexionantia aliquando omnino alios ha-
bent saporibus et odoribus quam ipsa com-
plexionata : et ideo secundum aliquid
vapor et complexio metalli vix depre-
henditur odore vel sapore ipsius. Inter
omnia autem metalla magis est vapora-
tivum æs, et post hoc ferrum : et ideo
illa inficiunt vehementer saporibus aqua-
rum quæ manant super mineras eorum :
unde aqua egrediens de terra in qua est
multum æs, sicut in loco qui vocatur
Goselaria, in quo aqua ita efficitur amara,
quod in ea nihil omnino vivit, et est
amara valde et abominabilis. Signum
autem hujus est, quod si vinum vel alius
liquor præter aquam infundatur vasi
æneo, statim inficitur amaritudine abo-
minabili, quod vix bibi potest : aquam
autem non statim inficit, ita quod im-
mutet saporibus ejus, propter frigiditatem
naturalem aquæ quæ reprimit evapora-
tionem. Si autem diu stet et maxime
profunde sub terra ubi calor inclusus est,
et mineras ejus continue facit vaporare, in-
ficitur aqua sapore et odore. Est igitur
comparatione ad omne lapidum genus
sapor et odor proprium metalli : quia
etiam lapides quidam vaporant et odo-
rant : tamen illi veri lapides non sunt,
sed sunt ex lacrymis et gummis, sicut
kacabre et gagates, sicut etiam diximus

in libro de *Lapidibus*. Est tamen foetidus sapor similiter et odor foetidus metallorum, licet unum in comparatione alterius dulcem vel alium habere dicatur saporem vel odorem. Sicci autem sunt vehementer odores eorum et vapores, et ideo conferunt oculis fluentibus, et nocent valde præcordiis : cujus signum est,

od operarii qui fodiunt metalla, quando ineunt ea, obstruunt os et nares duplici vel triplici filtro, ne vapore nimis lædantur in spiritualibus : his enim præcipue nocent, sicut diximus. Tanta igitur de saporibus et odoribus metallorum dicta sunt.

CAPUT V.

De cremabilitate et incremabilitate metallorum.

Est autem de numero eorum quæ metallis accidunt et multum judicant substantias eorum, cremabilitas, sive adustibilitas, et inadustibilitas, quorum causas et differentias oportet in metallorum naturis agnoscere. Scimus autem quod aqua secundum quod hujusmodi non est de numero cremabilium, sed potius quæcumque unctuosam habent valde humiditatem permixtam cum terrestri substantia. Scimus autem sulphur esse valde unctuosum et terrestre, argentum autem vivum esse aquosum cum subtili terrestri. Scimus igitur adustibilitatem metallorum esse ex sulphure, et non ex argento vivo secundum se. Adhuc autem scimus, quod omne quod habet cum terrestri unctuosam valde humiditatem mixtam, tres invenitur habere humiditates, quarum una valde est aerea et ignea exterius partibus adhærens, propter horum elementorum elevationem qua semper evolvant ad superficies rerum in quarum ve-

niunt mixtionem et complexionem. Aliam autem habet magis aqueam sub illa proxime natantem in partibus rei. Tertiam autem habet humiditatem radicatus infixam et immersam partibus quæ terminata est ad complexionem, et ideo sola complexionalis non facile separabilis ab ipsa sine totius rei destructione. Oportet igitur et in sulphuris natura sic esse : propter quod præcipiunt peritiores alchimici per loturas acutas, sicut est acetum, et lac acetosum, et serum caprinum, et aqua ciceris, et urina puerorum, removeri a sulphure duas proprias humiditates, et etiam per decoctionem et sublimationes plures factas in alembico : quia una illarum procul dubio ignem non sustinet, sed cremabilis existens cum incenditur in igne, concremat substantiam metalli, quare ideo non tantum inutilis est ad propositum, sed etiam nociva. Secunda autem evanida est, et evaporatur in igne, et ideo nec illa aliquid confert proposito in alchimicis intentionibus. Tertia autem radicaliter inhærens et intrinseca manet, et ideo confert proposito. Similiter autem considerandum est in argento vivo, quod est secundum elementum metallorum : illud enim quando est purum in terrea substantia bene lotum et subtile et apprehensum fortiter per mixturam cum humido aqueo, et similiter humidum aqueum non est abundans neque diminutum sed æquale complexioni et viribus terre quod est in ipso : tunc utrumque defendit alterum ab igne, ut diximus sæpius : quoniam terreum tunc tenet humidum et non sinit ipsum evaporare, et humidum extinguit terreum et non sinit ipsum incendi : si autem lutulentum est terreum, vel abundans super humidum, vel diminutum ab eo, aut certe æquale, sed non fortiter apprehensum in mixtura, tunc incenditur et cremabitur et aduret substantiam metalli. Similiter autem si humidum non fuerit digestum congruæ complexioni metalli, et non bene terminatum, aut abundans, aut diminutum, oportebit ne-

cessario evanescere per evaporationem et remanere substantiam metalli siccam et cremabilem. Secundum hoc vero considerandum est in cremabilibus metallorum, et est cremabile ubi aliquod istorum invenitur, et magis cremabile ubi plura et plura horum concurrunt.

Aurum ergo purum et bonum propter utriusque conditiones optimas, sulphuris videlicet et argenti vivi, minime crematur : quæcumque cremant alia metalla, non cremant ipsum, sed depurant, sicut sal et later tritus, et sulphur, et arsenicum, et hujusmodi. Argentum autem post hoc minus : eo quod sulphur suum habet aliquid aqueitatis sulphureæ, et similiter suum argentum vivum : et ideo cum evaporat hæc aqueitas, tunc denigrari per adurentia primo incipit argentum, et postea aduritur per adurentia, ut sunt sulphur, et argentum, et ea quæ dicta sunt, et plura alia quibus alchimici utuntur. Æs autem multum aduritur : quia sulphur non habet bene retentum in aqueo argenti vivi et terrestre nimis : et ideo de facili crematur valde. Et vidi ego, quod in monte æris ligna viridia ad lapidem æris apodiata, statim cremabantur propter abundantiam sulphuris et pinguedinis egredientis de lapide æris. Ferrum autem aduritur in rubeum multum, eo quod terrestre in eo superat et incenditur. Stannum et plumbum non bene habent a lutea pingui substantia emundatum argentum vivum, et similiter nimis est aquosa : et ideo evanescente per ignem aquoso, aduritur lutea substantia unctuosa in ipsis. Hæc igitur de cremabilitate et incremabilitate dicta sunt.

CAPUT VI.

Quod generatio metallorum ad se invicem sit circularis.

His autem adjiciendum est, commune omnibus metallis esse, quod propinqua est valde materia eorum. Scimus autem ex his quæ in scientia *Peri geneseos* determinata sunt, quod inter habentia symbolum in materia et virtutibus et potentiis naturalibus, facilis est transmutatio ad invicem. Propter quod et multorum Philosophorum, quorum tamen pater est Hermes Trismegistus, qui Propheta Philosophorum vocatur, assertio est, circularem esse metallorum generationem, et ex se invicem, sicut et circularis est generatio elementorum : quod etiam mihi videtur verissimum. Cum enim in materia non distent remota et propinqua, sicut ex prioribus patet, differentiæ eorum sumuntur penes utriusque partes materiæ depuratas et digestas esse, non depuratas etiam indigestas. Contingit autem omne impurum et indigestum depurari et digeri, si prævalent virtutes naturales digestionis. Contingit etiam omne digestum molinsim pati, aut commixtionem indigesti, aut forte debilitatem caloris terminativi. Contingit igitur materias proximas elementorum ad invicem transmutari, quæ transmutata necesse est ipsa ad invicem esse transmutabilia. Per hunc igitur modum contingit circularem esse ex se invicem metallorum generationem.

Probant autem hoc experta tam in naturæ operibus quam in artis solertia. In naturæ enim operibus visu proprio didici, quod ab una origine vena fluens in quadam parte fuit aurum purum, et in alia parte argentum habens sibi admix-

tam calcem lapideam : et dixerunt mihi fossores et depuratores metallorum, quod hoc frequentissime contingit : et ideo dolent se invenisse aurum, quia aurum est prope originem, et tunc deficit vena. Ego autem diligenter tunc examinans inveni aliquod genus esse vasis, in quo conversa erat minera in aurum, et aliud in quo conversa erat in argentum : vas enim quod habebat aurum, fuit lapis durissimus in genere de numero eorum lapidum ex quibus cum chalybe excutitur ignis, et habebat aurum parum et non incorporatum, sed in concavo sui conclusum, et modicum terrei combusti erat inter partes lapidis et auri, et erat lapis apertum habens foramen ad venam argenti, quæ transivit per lapidem nigrum non multum durum sed terrestrem, et scissum est nigrum, et erat illorum lapidum ex quibus fiunt regulæ ad regendas domos : probatur tamen, quod ex uno loco qui erat vas materiæ mineralis, evaporavit utrumque, et diversitas depurationis et digestionis diversitatem

metalli secundum speciem fuerat operata.

Artificum autem experimentum est quod faciunt alchimici qui, si unam speciem metalli cum natura operantur, deducunt in aliam, quemadmodum dictum est. Sic igitur non est improbabile circularem ex se invicem esse generationem metallorum, et hoc solum metallum est proprium inter elementa et commixta. Sed non lateat nos quod in omnibus quæ circulares ex se invicem habent generationes, facilior est transitus eorum quæ in pluribus habent convenientiam : propter hoc etiam ex argento facilius fit aurum quam ex alio metallo : non enim mutari oportet in ipso nisi colorem et pondus, et hæc de facili fiunt : compacta enim substantia magis adhæret pro certo pondus diminuto aqueo et aucto bono citrino sulphure consequenter variabitur color : hic autem modus est et in aliis. Tanta igitur de communibus passionibus metallorum dicta sunt.

LIBER IV

DE METALLIS IN SPECIALI.

TRACTATUS UNICUS

DE METALLIS IN SPECIALI.

CAPUT I.

De his quæ quasi universalia metallorum sunt sicut pater et mater, scilicet sulphur et argentum vivum.

Jam ordo expostulat ut de metallis in speciali disseramus, quod fieri non potuit nisi prius eorum naturæ rationes et accidentia determinarentur : a communibus enim procedit speculatio usque ad elementa particularia, sicut in principio *Physicorum* est determinatum ¹. Dicentes igitur in speciali de metallis, tangemus primo de his quæ quasi universalia

metallorum sunt sicut pater et mater, sicut dicunt metaphorice loquentes auctores alchimie : sulphur enim est quasi pater, et argentum vivum mater : quod convenientius dicitur si sulphur dicatur esse in commixtione metallorum quasi substantia seminis paterni, et argentum vivum sicut menstruum quod coagulatur in substantiam embryonum. De substantia igitur et de generatione SULPHURIS notandum est, quod cum liquescat ad calidum siccum et coaguletur frigido, oportet ipsum habere aquam per ea quæ determinata sunt in libro *Meteororum*. Cum autem sit comminuibile in pulverem quando cuditur, oportet ipsum habere substantiam terrestrem siccam valde : cum illud sit facile inflammabile et adhærens, oportet quod habeat unctuosam viscosam valde, ut per unctuosam substantiam sit inflammabile, et per vis-

¹ Cf. I Physicor. tex. com. 4.

cosam sit adhærens : flamma autem ipsius est multum fumosa quasi ad saphirinum declinantem nigredinem habens colorem. Ex his igitur scimus ipsum esse compositum quasi de quatuor substantiis, aut de tribus ad minus : quoniam cum penetrativum sit et attractivum, ut dicit Avicenna in sua simplici *medicina*, oportet quod in ipso sit substantia ignis : propter quod etiam calidum et siccum in quarto gradu pronuntiatur. Cum autem sit facile inflammabile, oportet ipsum habere substantiam aeream : et cum sit liquabile calido sicco, oportet ipsum habere substantiam humidam aqueam : et cum sit comminuibile et elixabile, oportet quod sit substantia terrestris : omnes autem has substantias habet ita abunde, quod in operibus et passionibus ejus expresse et evidenter manifestantur.

Sicut autem in ante habitis diximus, oportet quod habeat humiditates tres, duas extrinsecas, et unam intrinsecam, et hoc hic repetere non oportet. Sed hoc observandum est, quod fumus ejus indicat terrestrem substantiam, quæ est in ipso, valde ignibilem et cremabilem : et fœtor ejus indicat ipsam esse valde indigestam et non terminatam, sed potius calore corrumpente esse potius quam per digestionem completam : et hæc incomplexio sui facit quod potest esse materia universalis omnium elementorum : si enim esset completum ad complexionem unam determinantem, tunc procul dubio non esset convertibile ad alia, nisi prius illa tolleretur : sed nunc propter sui incomplexionem convertibile est in omnia, sicut semina et alia ex quibus generantur res naturæ : et ideo sagax natura abundat in sulphure ubicumque est locus generationis metallorum. Cum autem sit calidum, necessario erit aperitivum et terminativum humidi se tangentis : et cum sit cum hoc siccum, erit acutum, quia calidum et siccum est acutum : et ideo habet virtutes sigillantis et formantis, et non recipientis : propter quod et

patris et masculi semen ponitur a Trismegisto Hermete.

Sed observandum est quoddam calidum siccum esse conjunctum humido frigido in eadem complexione, et hæc complexio est hermaphrodita, sicut in plantis apparet, quæ ubique imprægnantur et imprægnant : tale autem non est sulphur in substantia sua, propter quod in substantia propria non generat quoddam, neque pater, sed sicut masculus ex substantia sua generat in alio, hoc est, in sanguine menstruo, ita et sulphur facit in argento vivo, et in seipso non generat omnino. Est autem in colore citrinum, et aliquando albidum, quasi palearem habens albedinem, hoc est, sicut albedo palarum tritici : cujus causa est calidum quod est consequens humidum et convertens ipsum ad citrinitatem, et propter hoc videtur esse sulphur id quod resultat in visceribus terræ. Cum enim terrestre commiscetur cum aqueo calore coquente, sicut in corporibus animalis cibus et chymus cibi permixtus est, et spuma illius in superficie bulliens, convertitur ad choleram citrinam : ita videtur quod sulphur sit sicut spuma ejus quod commiscetur in visceribus terræ : et ideo citrinum et siccum et calidum, etsi quod est magis decoctum et magis terrestre, videtur esse sicut subcitrinum ad albedinem palearem declinans. Dividitur autem sulphur in vivum sulphur, et fusum. Vivum autem est sicut de terra accipitur : non vivum autem fusum postquam est liquefactum : et non differunt nisi per accidens. Invenitur autem forte aliquod ad rubedinem, et forte ad nigredinem declinans, et hoc est propter calorem adurentem et vincentem in ipso. In tantum igitur de natura sulphuris determinatum sit a nobis.

CAPUT II.

De natura argenti vivi.

ARGENTUM autem vivum habet substantias duas principales secundum omnes physicos : unam quidem aqueam, alteram autem terream, sicut sæpius dictum est. Terreum autem suum aliquid sulphuris habet, licet dicant quidam Auctores alchimix, non esse in eo nisi substantiam aqueam : dicunt autem hanc aqueam calore sulphuris inspissari, cum tamen in se non sit nisi aqua : quod omnino impossibile est : quia nos jam determinavimus in *Meteoris*, quod aqua non inspissatur sola remanens, nisi frigiditate ipsam ad terram convertente, sed calore nullo modo est elixabilis. Amplius autem nos scimus ex principiis physicis, quod non adhæret tangenti, quod convenit aquæ ex subtili terreo quod est in ipso : est autem fortissimæ commixtionis, ita quod si sublimetur solum in vase vitreo cum longo collo præparato, semper manet idem quotiescumque sublimetur, et non exsiccat plus neque induratur nisi habeat respiraculum per quod fugiat. Est autem argentum vivum ad substantiam materialem metallorum sicut menstruum est embryonis : ex quo virtute sulphuris digerentis ipsum et adurentis, omne metallum generatur : cum autem converti incipit ad speciem, efficitur glandulosum primo, et postea constare incipit paulatim et converti.

Differentiæ autem argenti vivi sunt, quod quoddam est extractum de minera sua et inventum vivum, et quoddam est extractum de lapide in quo generatum est per adustionem, sicut extrahitur argentum vel aurum de lapide, et secundum hoc propter acumen dicitur esse de

genere venenorum. Est autem frigidum et humidum in gradu secundo, et propter hoc dissolvens nervos et paralyticans et perimens pediculos et lentes et hujusmodi ex pororum putredine generata. Argentum autem vivum cum sulphure et sale ammoniaco sublimatum, convertitur in pulverem rubeum splendentem, et iterum ustum in igne redit ad substantiam humidam et fluentem, et forte illud quod præfocatur in collo vasis in quo fit sublimatio, quod *alutel* vocatur, et convertitur in similitudine lapidis qui est in colore sicut alabastrum, qui dum postea in igne assatur, redit ad argentum vivum. Sunt etiam differentiæ vivi argenti quæ magis in metallis quam in simplici argento vivo inveniuntur, luteum et purum et aliæ quæ superius enumeratæ sunt. Et est mirabile de hac materia, quod quotiescumque sublimatur per se solum, nunquam residet aliquid de pulvere in fundo vasis : et quando redit ad speciem argenti vivi, quasi nullus defectus invenitur in pondere : quod absque dubio contingit propter nimiam terrei sui cum aquæ substantia permixtionem : sua enim humiditas viscosa ita tenet terreum, quod cum vaporat, totum fert secum in collis alutel : et ibi præfocatus spiritus ejus recedit in eadem specie : ad fundum vero induratur, vel variatur in colore, vel pondere, vel sapore, vel odore. Est tamen fugiens in igne et incorporans quotiescumque metallis permiscetur : propter quod ab Hermete vocatur sicut et sulphur. Dicit autem Avicenna, quod albedo ejus est ab aquositate et terreatate subtili decocta cum aere qui spiritualiter interceptus est in commixtione ipsius. Omnia autem ista dicta sunt, ut sciatur argentum vivum non esse nisi materiale in metallis, quod absque dubio mortificatur per aquas acutas, et per naturam et per artem, et postquam mortificatum est, commiscibile est corporibus, et colorat ea : vi autem sulphuris et vapore congelatur, et deducitur ad duritiem et formas diversorum metallorum, et ex hoc

quod ultra modum imbibitur sicco et terreo, retinetur ne fugiat ex corporibus quibus permixtum est in igne. Hæc igitur de argento vivo dicta sunt.

CAPUT III.

De natura plumbi.

Juxta eundem modum determinatur de PLUMBO quod minus omnibus aliis metallis addit super materiam argenti vivi : propter quod etiam dicunt Aristoteles et Avicenna quod cum fluit plumbum, procul dubio videtur esse argentum vivum. De compositione igitur plumbi per substantiam pro certo creditur, quod suum argentum vivum est multum respectu sui sulphuris, et forte sulphur parum intrat in compositionem plumbi per substantiam, sed multum per qualitatem, et ideo decoquit ipsum calore suo et convertit ad plumbi speciem, sicut coagulum parvum per substantiam coagulat multum de lacte. Argentum autem vivum plumbi in qualitate est non bonum, sed aquosum et lutulentum : et ideo in igne de facili evaporat aquositas, et remanet pulvis terrestris sicut cinis qui relinquitur ex lutea substantia plumbi : et quia vis sulphuris est in plumbo, ut diximus, ideo vapor ejus exsiccat argentum vivum, sicut vapor sulphuris : non enim potest esse, quod duæ substantiæ eundem et eodem modo faciant effectum, nisi per aliquod unum quod est in eis. Diximus autem in præcedentibus quare habet colorem fuscum. In effectum vero plumbum est frigidum constrictivum et specialem habet virtutem contra libidinem venereorum et contra pollutiones nocturnas, si ex ipso circulus factus latitudinis duorum digitorum ponatur circa renes et camphora pungatur : sed cavendum est ne

frigidity sua intimius nimi stringens materiam, sursum compellat ad caput, et maniam vel epilepsiam inducat : cavendum etiam ne paralytim inducat inferioribus membris vel stuporem. Hæc igitur est natura plumbi in sua commixtione et effectum. Hermes autem qui multum de transmutationibus metallorum probavit, in *alchimis* suis sic tradidit quod si plumbi laminæ super vas cum multo et forti aceto suspendantur, ita quod vapor aceti continue laminas illas tangat, vapor ille condensabit et corrumpet plumbi substantiam, et in pulverem convertet qui colorem album habet et cerusa vocatur. Si autem acetum super ipsam laminam funditur, albescit multum et destruit versa vice virtutem aceti. Causa autem pro certo hujus est, quia acetum licet sit hebes in substantia propter suam frigiditatem, tamen est acutum in actione, propter hoc quod est reliquiæ cujusdam ignis qui evolavit ex ipso, sicut cinis est reliquiæ ignis in lignis. Illo ergo acumine penetrat in substantiam plumbi, quando fuerit plumbum exterminatum, et lavat a sorditie argentum vivum congelatum quod est in ipso, et facit ipsum elevari super superficiem laminæ sicut grana milii, et tunc albescunt propter majorem depurationem ipsorum. Amplius autem adhuc tradit Hermes, quod plumbum adustum cum eo quod adurit ipsum, sicut præcipue est sulphur vel arsenicum, generat sublimatum obscurum colorem vermileum, hoc est, rubrum qui sit citrinus, cum expressior et fortior sit ignis. Si tamen illa substantia cum aceto calcinetur et desiccet, revertitur albus color cerusæ : cujus transmutationis causa est, quia revera habet sulphur et argentum vivum, ut diximus, in suæ substantiæ compositione. Cum autem sulphur aduritur et algetur, rubescit : cujus signum est, quod facientes minium, faciunt ipsum de sublimato ex sulphure et argento vivo : obscurus autem est color propter lutulentiam plumbi : quando autem fortior fit ignis, lutulentia prima

Nota quæ
modo in
cerusa.

Nota experimentum
contra pollutionem.

consumitur, et clarescit color : et cum sulphur magis exuritum quam argentum vivum in igne diuturniori, remittitur rubedo quæ est ex sulphure terrestri combusto, et temperatur albedine argenti vivi manentis, et tunc resultat color citrinus, qui est sicut album quod penetrat in rubeum et est temperans ruborem ipsius. Sicut tamen credit Hermes, si ignis fortior his omnibus adhibeatur, et assentur ista in igne fortiter, tota substantia sulphuris assumitur, et vis aceti destruitur per evaporationem, et tunc ex pulveribus dictis substantia plumbi sicut prius revertetur, non tamen ejusdem ponderis, neque ejusdem puritatis, neque ejusdem quantitatis, cujus prius fuit. Non est autem prætereundum, quod sicut diximus, plumbum habet multam aquositatem et parvam mixturam : et ideo depurando metalla alia protegit ea ab igne, sicut argentum et aurum proteguntur plumbo quando depurantur : et ideo dixerunt quidam imperiti de plumbo, quod habet congregare homogenia et separare heterogenia. Et erroris eorum causa est, quia colliquatum plumbum cum argento vel auro, recurrit argentum simul ad unum locum, et lapilli simul ad alium si qui insunt, et plumbum simul ad unum. Errant autem hi : ista enim congregatio et segregatio non sunt ex plumbo, sed calore ignis, sicut ostendimus in quarto *Meteororum*. Nec plumbum purificat argentum per se, sed per accidens, calor enim ignis purificat per se congregando purum cum puro, et segregando impurum, sicut dictum est. Sed cum argentum sit humidum et ignis siccus, refugeret calor ignis ab argento, nisi per aliquod uniretur eidem, et hoc est plumbum quod calefactum in suo humido quasi elixando digerit et depurat argentum. Multum autem pondus plumbi est ex lutea substantia ipsius, et humida, cujus partes sunt multum propinquæ, licet sint molles, eo quod indigestionem passæ sunt ex molinsi, sicut superius determinatum est.

CAPUT IV.

De natura et proprietate stanni.

De STANNO autem fere sicut de plumbo determinandum est : hoc enim valde vicinas habet species metallorum et parum ad se invicem differentes, nisi quod stannum albius est et purius. Hujus autem causa nulla potest esse, nisi quam ante nos assignaverunt Philosophi, quod suum argentum mundius est quam plumbi, et forte de sulphure habet parum, potius virtute sulphuris et vapore excoctum in metalli speciem, quam multæ substantiæ sulphuris ad mixtionem. Balbutientem habet valde compositionem : et hujus causa potest esse mortificatio argenti vivi ex aliquo vapore dissolutivo vel alia lotura aquæ acutæ, quæ disjungit partem ejus. Dico aut vapores, non autem aquam per quam transierit argentum vivum postquam argenti vivi acceperit speciem, sed potius quæ intrant in ipsam substantiam argenti vivi : tale enim aqueum jam in se factum est et parum viscosum, et facit rigescere partes terreas sibi admixtas et non bene misceri et continuari : rigidum enim et induratum in superficie non bene miscetur alii, et non bene continuabile propinquo sibi conjuncto. Hæc igitur causa existimanda est esse suæ balbutientis mixtionis. Cum autem in se balbutiat, omnia metalla quibus admiscetur, balbutire facit, et auferit ab eis ductibilitatem, ut dicit Hermes : et cum in seipso producit, cito scinditur et de facili.

Convenit autem hoc metallum cum plumbo in hoc quod neutrum contrahit rubiginem, sed potius ex corrumpentibus et ex seipsis contrahunt squalorem et sorditiem quandam, sed plumbum plus

quam stannum. Conveniunt etiam in hoc quod neutrum est sonorum multum per seipsum. Et causa primi quidem, quia non sunt habentia aliquem humorem calidum aqueum, vel valde paucum acutum, qui corrumpat terreum qui est in ipsis, et convertat in rubiginem. Causa autem rubiginis non est nisi terrestre adustum. Causa autem secundi est molities et humor : quia cum percutitur molle et humidum, cedit in sui emipedum, et ideo non a tota superficie expellit aerem qui est causa sonoritatis, sicut in scientia de *Anima* ostenditur. Magis tamen stannum quam plumbum habet sonoritatis : et quia hebetem habet sonum, ideo ea quæ acute sonant, sicut æs, argentum, et aurum, stannum temperat, et gravat sonos eorum : et ideo admiscetur æri in infusione campanarum. Quod autem dicit Hermes in *alchimis*, quod stannum propter suam nimiam siccitatem corpora quibus admiscetur, frangit et ductilem materiam in eis destruit, intelligitur eo modo quo dictum est ex acuto vapore vel lotura videlicet ipsum exsiccatas habere terrestres partes quæ sunt ipso : quia aliter falsum esset, cum videamus ipsum esse mollius multis aliis metallis. Dicunt autem stannum fusum cito putrescere, et plumbum manere, et crescere sub divo, et in terra crescere, et probabile ego iudico, quia cum experimentis convenire videtur. Hujus igitur causa est quæ in *Cælo et Mundo* assignata est, causa enim corruptionis elementorum est, quod elementa moventur ad se invicem, et cum non fortis est ligatura mixtionis, tunc unumquodque elementorum evadit ab altero. Jam autem dictum est male esse mixtum stannum, et ideo cum igne debilitatur et a loco suæ generationis removetur, citius aliis metallis corrumpitur. Plumbum autem grossum est valde in substantia sua, et de roribus et pluviis imbibitis humorem paulatim mineralem facit, et ad se convertit : et ideo per diuturnitatem temporis incrementum capit

aliquando. Invenitur autem stannum duplex, scilicet durius et siccus quod venit de Anglia sive Britannia, et mollius aliquantulum quod in Germaniæ partibus abundantius invenitur. Hæc igitur de natura stanni a nobis dicta sufficiant.

CAPUT V.

De natura et complexione argenti.

DE ARGENTO autem post hoc dicemus : eo quod in colore secundum aliquid videtur convenire dictis metallis. Cum autem nos non sciamus compositi naturam, nisi sciamus ex quibus et quot et qualiter componitur, oportet nos de argenti natura investigare. Nos autem per ante dicta jam certificati sumus, quod argentum vivum in compositionem argenti venit : quia secundum colorem ejus coloratur, et habet accidentia illius quando liquescit : tunc enim non adhæret argenti, nec quiescit in superficie una, neque omnino diffunditur, ut aqua, vel oleum, vel vinum, vel alius liquor. Hæc autem tria primum argenti vivo videmus inesse. Si igitur argenti liquefacto ista conveniunt, oportet quod hoc sit gratia argenti vivi quod venit in compositionem substantiæ ipsius. Cum autem splendidissimum sit argentum fulgens in albedine et bene polibile, oportet quod habeat rationem argenti vivi multum digesti, et depurati, et per subtilissima commixti : et hoc enim etiam habet quod foetidum sit, non est tamen foetidum sicut alia metalla de quibus jam habitum est.

Scimus autem per ea quæ ante dicta sunt, quod tam sulphur quam argentum vivum et quodlibet quod ex sua complexione est humidum et per ignem liquabile, habet tres humores sicut et vi-

ventia plantæ et animalia, quorum quidem unus crassus et indigestus est et enatans sicut pinguis, sicut adeps, vel oleum, et hic facit res inflammabiles. Alius autem est sicut phlegmaticus humectans partes rerum, et non generans vel augens. Tertius est radicalis essentialibus partibus rei imbibitus : quia ex ipso partes essentielles raro constant, et per ipsum augentur et nutriuntur. Argentum autem invenimus durum et siccum. Oportet igitur quod ab humoribus duobus superfluis sit multum emundatum, et subtilitas tertii facit optimam ipsius commixtionem. Cum autem conflatur argentum, odor sentitur sulphuratus : oportet igitur de substantia et qualitate habere sulphuris, habet enim ex calore sulphuris fermentationem et digestionem ad speciem metalli : et de substantia quidem habet parum, propter quod etiam non colorat ipsum sulphur : sed de virtute et qualitate multum accipit e sulphure, quia calore ejus consumptum est in eo humidum dupliciter, de quo diximus, et tertium cum terreo subtile optime est commixtum. Calor enim sulphuris et vapor et maxime sulphuris bene mundati et sublimati dealbat optime, et digerendo subtiliat, et optime et fortissime commiscet : quando etiam a sulphuris substantia duo extranei humores artificio et ingenio naturæ purgati sunt : hoc enim artificio omni arte certius et subtilius est, et ideo certissimum tunc habet effectum. Tunc igitur habens naturam argenti vivi, quoniam est metallum ex purgatissimo argento vivo calore depurati sulphuris ad speciem splendidam deductum : et ideo necessario album et fulgens. Quod autem, sicut dictum est, exsiccatum sit, ostendit hoc quod tinnulum est sonorum valde, quod non esset si esset superflua infectum humiditate. Hæc autem digestio dat ei potentiam ad actum quem agit : invenitur enim in effectu frigidum propter argenti vivi abundantiam quæ est in ipso : sed propter sui humidi optimam

digestionem et subtiliationem est, quod confricatum speciebus aliquibus, vel etiam commixtum valet spiritualibus, et præcipue contra tremorem cordium.

Sed admirabile est quod supra diximus, quod melius in hac specie metalli invenitur molle sub terra sicut spissæ pultes, cujus pro certo causa est abundantia argenti vivi quod fuit in locis illis : et cum ex humoribus tertius separatus est in compositionem argenti, tunc alii duo circa ipsum in sorditie materiæ remanent, et hæc albedo mollis glandulosa significans nihil de superfluo indigesto in naturam argenti esse assumptum : propter quod in igne positum statim evaporat in naturale humidum dum mollificatur, et constare incipit humidum quod est de substantia argenti, positum ad aerem in frigidum coagulatur, et est argentum, et litargirum illius argenti humidi præ omnibus valet litargiris ad elixir album in alchimicis : quia litargirum hoc est de humore quid dispositionem habet ad argentum, et est aliquid ad argentum in potentia, sicut adeps aliquid est animalis. Purificatur autem argentum in igne cum plumbo, et tunc per ustionem exhalat plumbum, et separantur sordes ab argento, sicut diximus superius.

Quod autem incorporatum lapidi invenitur, tunc oportet in molendino farinari et comminui utrumque, lapidum videlicet substantiam et argenti : comminutis enim partibus et divisis, facilius unum separatur ab altero, et substantia lapidum tunc non exurit argentum. Sed et hoc non est silendum, quod aliquando in Teutonia inventum est multum tenax et siccum fere depuratum, et hoc duobus modis, his temporibus nostris accidit. Uno quidem modo inventum fuit ut columna stans sub terra et exsiccatum et tenax valde et flexibile. Alio modo inventum est extensum per terram sicut chordæ, et fuit ejusdem quantitatis sicut illud quod inventum fuit per modum columnæ. Causa autem figuræ non fuit nisi diversitas loci qui erat ut vas, in quo præfocatus vapor in argenti materiam convertebatur. Causa autem

viscositatis et cremabilitatis ipsius erat, quod licet superfluum humidum in magna parte evaporasset, tamen adhuc aliquid adhærebat extrinsecus substantiæ argenti, sicut humidum phlegmaticum extrinsecus adhæret membris et molliciendo solvit ea, quod cum purgatur per ignem, redit substantia argenti purissima. Sulphur autem exurit argentum quando spargitur super argentum liquefactum : et denigratio argenti ostendit quod aduritur per sulphur, sicut diximus superius : sulphur enim propter affinitatem naturæ metalla adurit, et non magnam adustionem infert rebus aliis, sicut lignis et lapidibus, etiamsi spargatur inflammatum super ea. Hæc igitur dicta sunt a nobis de natura argenti.

CAPUT VI.

De natura et commixtione æris.

Rubea autem metalla in colore admixtione diversa sunt a dictis, sicut ostendimus cum de coloribus metallorum ageretur. Habet autem ferrum secundum se specialem determinationem extra alia metalla. Dicamus igitur æris compositionem, supponentes quæ jam dudum probata sunt, omne metallum ex sulphure componi et argento vivo. Ponamus igitur argentum vivum esse bonum non fæculentum sive lutulentum, non tamen ab humore extraneo omnino purgatum, et substantiam sulphuris esse fæculentam et adurentem et in parte accensam, et sic argento vivo per substantiam et qualitates commisceri : tunc enim absque dubio convertit ipsum in ruborem, et non poterit eidem propter utriusque non plenam subtiliationem bene misceri : et tunc efficiet æs quod non est omnino bonæ mixtionis, propter quod multa fæx inde resol-

vitur, et multum evaporat in igne : quia cum sulphur in parte incensum est, ideo quædam partes argenti vivi amplius quam aliæ purificantur, et consumitur in eis superfluum humidum, et in illis partibus videbitur habere venas auri. In aliis autem ubi minus digestum est, erit squalosum et ignobile et terrestre propter adustionem, et hanc diversitatem in cupro quod invenitur in Teutoniæ partibus in loco qui Gosclaria vocatur, expresse invenimus, et ideo etiam hoc cuprum melius omnibus aliis æstimatur tanquam venas auri habens immixtas : et non improbable, quin sulphur illius æris sit mixtum cum arsenico rubeo in aliqua quantitate : et ideo fit magis adurens sulphur illius metalli quam alterius. Nunc igitur scimus materiam æris, quoniam est metallum ex argento vivo plusquam oportet aliquantulum habens, per commixtionem adurentis sulphuris ad formam ruboris deductum : ex qua autem natura sulphur sit adurens, in præcedentibus satis determinatum est. Arsenicum autem calcinatum fit quidem nigrum ex rubeo, sed postea et sublimatum in alutel quod est vas opertum cum collo alto, ut sæpius diximus, revertitur album ad instar nivis : et si sæpius iterentur talis calcinatio et sublimatio, tunc efficitur multum album et acutissimum : et ex acumine æri conjunctum liquando penetrat in ipsum et convertit in candorem : si tamen diu stet in igne æs, exspirabit arsenicum, et tunc redit pristinus color cupri, sicut de facili probatur in *alchimis*. Hi autem qui in cupro multum operantur in nostris partibus, Parisiis videlicet et Coloniae et in aliis locis in quibus fui et vidi experiri, convertunt cuprum in aurichalcum per pulverem lapidis qui *calamina* vocatur : et cum evaporat lapis, adhuc remanet splendor obscurus declinans aliquantulum ad auri speciem. Ut autem albius efficiatur et ita citrinitati auri magis sit simile, immiscent aliquantulum de stanno : propter quod etiam aurichalcum multum de ductibilitate cupri amittit. Et illi

qui decipere volunt, et splendorem similem auro inducere, ligant lapidem, ita quod diutius remanet in ære in igne, non evaporans cito ab ære. Ligatur autem per oleum vitri : tolluntur enim fragmenta vitri et convertuntur in pulverem, et spargitur in testam super æs postquam immissa est calamina : et tunc vitrum projectum enatatur super æs, et non sinit evaporare lapidem, et lapidis virtutem, sed reflectit vaporem lapideum in æs, et sic diu et fortiter purgatur æs, et aduruntur in eo materiæ fæculentæ. Tandem tamen evaporat etiam oleum vitri, et tunc evaporat virtus lapidis : sed aurichalcum efficitur multo splendidius quam esset sine illo. Qui autem adhuc amplius assimilare auro intendit, has purgationes per optesim et vitri oleum sæpius iterat, et loco stanni ponit argentum et immiscet aurichalco. Et hoc efficitur ita rutilans et citrinum, quod multi credunt ipsum esse aurum cum in veritate adhuc sit in specie æris. Hermes autem dicit, quod si æri liquefacto tuchia pulverizata commisceatur, sive sit tuchia alba, sive rubea, quod ipsum in colorem auri convertit. Quid autem sit tuchia, in sequenti libro ubi de mediis agitur, dicetur : sed quod hic sufficit, est quod tuchiæ adustione consumitur terrestreitas, et purgatur ab ære superfluum humidum ipsius, et ideo tunc erit pulchrius : tamen et virtus tuchiæ evaporat per ignem si diu steterit in igne : et ideo nisi aliud medicamen fuerit, evaporabit tuchia, et tunc erit pristinus color cupri. Dicit etiam Hermes, cum quo concordant experta, quod si æs sale aspersum super acetum vel urinam pueri masculi virginis locetur, penetrabit virtus urinæ sive aceti substantiam æris, et convertet ipsum in virorem. Si autem iterum per se solum æs locetur super ramos expressos, solo vapore vini convertetur in optimum colorem viridem perluculentem. Si autem huic colori auripigmentum sive arsenicum approximatur, et præcipue adustum, condensando destruit virorem, et inducit colorem fus-

cum terrestrem ad opacitatem declinantem. Hujus causa autem ex dictis facile manifestatur : est enim sal aperitivum, et ideo aperit cupri substantiam, præcipue si in tenues laminas deductum sit : et tunc vapor acutus aceti vel urinæ incendit ipsum, quod tamen est a sulphure nimis accenso : propter quod humidum terrestre adjunctum levi quod est ignitum in ipso, virorem accipit sicut cholera calidissima et pessima, quæ est sicut ærugo æris, ut dicunt Medici. Quoniam autem primo vapor non est adeo acutus sicut vapor vini conjuncti, tunc non ita intensam inducit rubedinem, et ideo manet auri color perlucidus. Auripigmentum autem est excellenter adurens, et ideo cum approximat substantiæ sic coloratæ, comburetur modicum humidum quod est in ipso : et tunc manet quod est terrestre opacum, per omnem eundem modum quo etiam cholera adusta relinquit cinerem melancholicum accidentalem calidissimæ melancholiæ secundum experta medicinæ. Tanta igitur de æris natura et effectibus dicta sunt.

CAPUT VII.

De natura et commixtione auri.

Subjiciendum autem his de natura AURI, quod solum secundum Hermetem est in quo nulla apparet ægritudo : neutra enim pars materiæ ipsius est imperfecta et intemperata. Cum enim sicut et cætera componatur ex sulphure et argento vivo, est suum sulphur lucidissimum et mundissimum et per loturas fortissimas deductum ad puritatem, quod nullam omnino habet unctuositatem cremabilem, nec aqueam humiditatem phlegmaticam evaporabilem : et forte in locis concavis, quorum solida superficies, est sæpius sub-

limatum et digestum temperato calore digere digestionem quæ pepansis vocatur: et terrea substantia quæ est incorporata sulphuri, munda et subtilissima vaporabiliter suspensa per totam substantiam humidi radicalis ipsius sulphuris. Propter quod relinquitur quod calor illius sulphuris sit complexionalis, a temperamento in nullo recedens: et hoc est sicut virtus masculina in compositione auri. Similiter autem suum argentum vivum habet duas substantias ad extrema mundificata. Tertium enim quod est in ipso, calore est subtiliatum non modo materialiter divisum, sed vaporabiliter, est subtilissimum terræ forte sæpius sublimatum in terræ concavitatibus per vivificum caloris solis et stellarum. Similiter autem et aqueum subtiliatum per eundem modum iteratæ sæpius subtiliationis: et cum vitrum sic insit, subtiliatur subtiliter. Constat quod simul mixta per calorem et dispositionem loci præfocantis et reflectentis vaporem in seipsum, fortissimo nexu mixtionis colligata sunt. Sulphur autem in compositionem auri non venit tantum per qualitatem, sed per substantiam: et cum sit subtilis substantiæ, penetrabit ubique per argentum vivum et coagulando colorat ipsum, et cum sit utrumque subtiliatione ad formam superiorum elementorum deductum, quæ in natura diaphaneitatis cum perpetuo conveniunt corpore, habebit utrumque plurimum pervietatis: et cum spissentur plurimæ partes materiæ, simul constabunt: hoc enim est de proprietate subtilis substantiæ, quod constans per coagulationem plurimas partes habebit in parvissimo loco. Diaphaneitas igitur contracta faciet colorem citrinum, et subtilitas facit consolidationem maximam: et constantia multarum partium simul in parvo loco et situ facit pondus, sicut probatur ex his quæ in *Cælo et Mundo* rationabiliter demonstrata sunt.

Relinquitur autem ex consolidatione et temperamento simul, quod aurum sit parum vaporativum, vel nihil, et

ideo quasi non est odoriferum. Odor autem licet non sit essentialiter fumalis evaporatio, tamen frequenter fortis odor est cum fumali evaporatione: propter quod etiam relinquitur ulterius, quod aurum sit incorruptibilius omni metallo, et magis sustinens ignem propter fortissimam sui commixtionem in mixtura. Fumalis enim evaporatio quamdam indicat corporum corruptionem, quæ est minus in argento, et magis in ære. Ex his habetur causa quare quædam adurunt argentum, quæ non adurunt aurum, sicut sulphur et arsenicum et quædam alia. Causa enim huiusmodi est mixtura, eo quod omne terrestre ipsius est in humido se defendente ab ustione, et omne humidum ipsius est in terrestri se retinente ne evolet per evaporationem: quam connexionem Plato *fædus* vocat, et Empedocles *collam germanorum*. Ex temperantia autem auri habetur quare est calidum et humidum conferens tremori cordis et melancholiæ quæ facit tristem, et præcipue illi quæ facit hominem solum apud se loqui: confert autem contra has passiones, sive speciebus ejusdem virtutis confricatum, sive etiam sumptum contritum. Ex soliditate autem est, quod non tingit corpora quæ tangit nisi difficiliter: et ideo fertur in annulis et cæteris ornamentis. Argentum autem tingit parum, et cætera metalla tingunt multum: quod contingit ideo quia humor unctuosus in toto non est ab eis separatus, cui commixtum est terrestre adustum in eis: et hoc tingit sicut fuligo corporis unctuarii. Multa autem puritas materiæ facit, quod rarissime invenitur alii corpori immixtum, sed semper quasi purum: quod cum alii permiscetur, non potest retinere tantam puritatem, et ideo degenerat in æs: contra rarissime invenitur nisi lapidibus incorporatum. Ex hoc iterum est quod invenitur ut grana arenularum frequenter, quia tantam puritatem oportet esse paucam, et ab illa materia elevatam et quasi expulsam, et ideo diversam: tamen jam inventum est granum centum marcharum

Nota auri
proprietatem
contra
cordis tre-
morem.

simul. Ex his iterum constat quare hæc duo metalla, scilicet aurum et argentum, assumpta sunt in materiam numismatum a sapientibus antiquis : habent enim hoc speciale juvamentum ad homines complexionem juvandam et consolandam, et sunt durabiliora et nobiliora cæteris.

Purificantia autem aurum sunt acuta et valde sicca, sicut sales et præcipue sales marini, et fuligo corporum unctuosorum sed siccorum et later tritus. Cum autem purificari debet aurum, fit testeam vas ad modum cucurbitæ vel scutellæ factum, et super illud vas fit simile illi, et conglutinetur in loco contactuum et tenaci luto, quod *sapientiae lutum* vocant alchimici. In superiori autem sunt foramina multa, per quæ exeat vapor et fumus et postea attenuatur aurum in laminas breves et tenues, et ordinantur in vase, ita quod quilibet ordo laminarum subtus et supra habet pulverem fuliginis et salis et lateris farinati commixtorum : et decoquitur in igne forti, donec purissimum est, et consumuntur in eo substantiæ ignobiles : lutum autem sapientiae de quo fiunt testæ, fit ex testa contrita et iterum commixta et decocta : hoc enim vas in igne positum non comminuit igne sensibili consumptione. Tamen alio modo in alchimis præparatur lutum sapientiae, sed illud hic sufficiat quo aurifices utuntur. Sic igitur purificatur aurum, et non exuritur in eo nisi substantia ignobilis : propter quod eleganter dicit Hermes in *Alchimis* suis : « Sulphur ipsum quadam subtili affinitate sulphuris ad quam vicinantur omnia metalla, omnia eorum perurit corpora et incinerat, aurum vero non : pori nanque ejus arcti sunt et indissolubiles. » Aurum tamen quod temporibus nostris abundantius invenitur, venit de Boemiæ regno, et nuper in Vuelvuale Teutoniæ partibus in loco qui vocatur Turbeth, invenitur in monte quodam aurum, de quo minus, cum purificatur, consumitur, quam de aliquo alio, et tamen minoris pretii quam aliud aestimatur : cujus profecto causa nulla est, nisi

quia novum est, et valor ejus ab emptoribus adhuc non probatur.

Non autem ignorandum est, quod aurum quasi citrinum et croceum invenitur, quod tamen per decoctionem rubescit propter materialis principii quod album magis quam formalis quod est rubeum, consumptionem : propter quod alchimici volentes aurum facere, student ad elixir rubeum, quod medicinam vocant : et studium eorum est quod quatuor in se habeat, colorationem videlicet, et penetrationem, et immortalitatem in igne, et consolidationem : et hoc vocant *rubeum solis*. Elixir autem ad argentum student habere colorationem albedinis, et quod sit penetrativum, et non evaporet ab igne, et habeat subtilitatem : et hoc vocant *album lunæ* : propter quod dicit Hermes, qui est radix super quam omnes Philosophi sui sustentati sunt, quod rubeum solis medicina est, album vero lunæ. Candor vero et rubor croceum aperiant aurum. Genus autem decoctionis quod ruborem medicum per coctionem assumat necesse est. Ex prædictis omnibus elucescit aliquantulum secundum quam rationem plurimi alchimarum asserant de omni corpore elementato posse extrahi tria corpora, oleum videlicet, vitrum, et aurum. Patet enim ex sæpius habitis pingue quoddam esse in omni elementato, quod circumfunditur partibus : quod quia viscosum est, evanescente humido aquæ, distillat ab incenso corpore et assato : eo quod per optesim pellitur ad interiora, ubi diutius defenditur ab igne. In omni enim corpore est humidum radicale permixtum terreo subtili, ita quod utrumque tenet alterum, et hoc fortissime assatum sublimando se in poris corporis interioribus, quorum orificia exteriora clausa sunt per combustionem, quasi per duo se dividit : magis enim grossum et aqueum natat in corporis partibus et per fortissimum ignem effunditur vitri effusione, et congelatur frigido in vitrum : magis autem purum sublimatum propter caliditatem fit croceum, et effunditur effusione

Propter quid alchimici x omni corpore elementato asserunt tria corpora extrahi posse.

auri, quod congelatur frigido. Hoc tamen præcipue est in capillis humanis verum, quia in illis est magis virtus mineralis, præcipue illis qui de capite abscinduntur. Quare autem hoc sit, non est præsentis intentionis, sed in scientia de *Animalibus* est declarandum. Signum autem hujus est, quoniam tempore meo inventum est et visum caput hominis, quod inter dentes suturæ superioris cranei partes multas auri pulveris habuit immixtas. Fere enim ubicumque aurum invenitur, ut diximus, quasi pulvis et quasi grana inveniuntur: cujus causa est subtilitas et expulsio materiæ et sublimatio: et hujus indicium est, quod inveniuntur quasi quædam guttulæ congelatæ. In poris enim vasorum naturalium prælocatus vapor cum in se reduplicatur sæpius, ad humorem convertitur, qui rotunditatem guttarum assumunt: et si aliquando sunt concava oblonga et quasi ex parvis composita, hoc fit ideo, quod in collo vasis naturalis vapor nec simul conversus est nec simul congelatus, sed pars post partem: et ideo secunda addita est primæ, et aliquando illis duabus tertia, sicut etiam fit in generatione grandinis. Hæc universaliter a nobis de auri natura physice dicta sunt.

CAPUT VIII

De natura et commixtione ferri.

Tandem autem de FERRO sermo habendus est: hoc enim ignobilius est cæteris liquabilibus metallis, neque est liquabile sicut cera, sed potius liquabile mollicabile. Est autem compositio ejus ex argento vivo terrestri ponderoso et lutulento et immundo valde, et ex sulphure immundo terrestri, cujus virtus convertit ipsum argentum vivum in ferri spe-

ciem: et ideo est scabrosum valde: et rubiginem de facili contrahit propter sulphuris adustionem, et fuliginat ea quæ tangit, et forte terrestres substantia ejus sulphuris est atramentosa, et propter hoc limatura ejus confert nigredinem incausto, et etiam non purgatur ab humore unctioso, et ideo facilis est adustionis. Hujus autem signum est, quod cum pinguedo aliqua supponitur ei, sicut sepum, et pix, aperit ipsum, ita quod stannum superinfusum eidem substantiam ejus ingreditur, post ejus ingressum ita fragibile efficitur, quod postea fabricari non potest. Adustio autem terrestres substantiæ ipsius probatur per multam scoriam quæ ab ipso separatur, et maxime per hoc quod frequenter ut grana quædam nigra in terra invenitur. Secundum hoc igitur patet quare non liquatur ut alia, sed mollicatur tantum: hujus enim causa est terrestitas ipsius: et ideo eleganter dicit Hermes: « Tardæ liquefactionis causam in ferro efficit nimia terrestitas partium ejus, prohibens fluxum ejus sed tamen in magno igne, præcipue sabulo et sulphure aspersum, distillatur et depuratur. Propter duritiam etiam ejus fit, quod ex ipso fiunt instrumenta, sicut mallei, et incudes, unde cætera producantur metalla: siccitas autem ejus facit ad fortitudinem acutorum angulorum in ipso: propter quod fit incisivum et perforativum eorum quæ incidi debent et perforari. » Dicit etiam Hermes de ipso, quod argentum vivum multum dealbans ipsum, fere ad similitudinem argenti, ingreditur in substantiam ipsius cum sulphuris, et tartari, hoc est, lapidis vivi decoctione. Sulphur enim propter vim adurentem quæ est in eo, et immaturitatem, argentum vivum, vocatur ab Hermete, pervigil et insidiator omnium metallorum. Argentum tamen vivum non permanet in ipso diu in igne, sed fugit ab ipso sicut ex cæteris metallis, quibus de facili commiscetur propter naturalem quam cum eis habet conformitatem, nisi per ingenium magnum figatur

et retineatur : et propter hujusmodi fugacem humiditatem quam habet, vocat ipsum *Hermes servum fugitivum*. Cum igitur secundum dicta siccum sit et adustum, habet operationem, quod confert spleni et stomacho debilitatis ex mollificatione : et ideo præcipitur talibus, ut bibant vinum et aquam in quibus extinctum sit ferrum candens.

Chalybs autem non est alia species metalli quam ferrum, sed est subtilior et aquosior pars ferri ex ferro per distillationem extracta : et ideo durior est et compactior, propter vim ignis et propter partium subtilitatem, quæ duriores efficiuntur quando uruntur. Est autem al-

bis propter majorem a terrestreitate separationem : et cum nimis induratur, tunc scinditur et percussum comminuitur propter nimiam sui desiccationem. Est autem diversitas aquæ in desiccando plus et minus : et ideo fabri quærent specialiter aquam in qua extinguant ferrum, ex quibus faciunt gladios. Cum enim candet et in aquam mittitur, induratur, eo quod calidum frigiditatem aquæ fugiens ad interiora ferri, comburit in ipso materiale humidum, et hujusmodi consumptione magis et magis induratur. Tantum igitur dictum sit de ferro et de cæteris metallis in speciali et in communi.

LIBER V

MINERALIUM.

TRACTATUS UNICUS.

DE MINERALIBUS QUÆ MEDIA INTER NATURAS LAPIDUM ET METALLORUM ESSE VIDENTUR.

CAPUT I.

*De his quæ conveniunt mediis in
communi.*

Superest in hoc quinto *Mineralium* investigare naturas eorum quæ *media* inter naturas lapidum et metallorum esse videntur. Licet enim Avicenna in quatuor dividat corpora mineralia, in lapides, liquabilia, sulphura, et sales, tamen videtur nobis sulphur plus esse mineralium per se quam argentum vivum : cedit enim in materiæ partem et unum in alterum. Loquentes igitur de *mediis* dicamus primo in communi de mediiorum

naturis, et postea sub compendio tangeamus aliqua eorum in speciali, et in hoc complebimus nostram in isto libro intentionem,

Omne igitur quod in aliquo participat passionem lapidum, et in aliquo participat passionem metalli, dicimus esse *medium* : est enim proprietas lapidis non liquefieri et proprietas metalli quam habet ex materia, est liquefieri calido sicco : et ideo lapides sunt in genere aridorum et terræ, metalla autem sunt in genere humidorum et aquæ. *Media* igitur sunt quæ secundum aliquid sunt terræ et secundum aliquid aquæ : et quædam quidem horum quæ sunt interiora terræ, illa constant calido et sicco : quædam autem viciniora aquæ, et ab illis distillat aqua per calidum siccum, sicut est gemma. Adhuc autem et media sunt, quæcumque liquescunt calido sicco, sed postea ad frigus et etiam ad ignem incipiunt

constare elixata : non enim liquescerent, nisi essent secundum aliquid aquea : neque constarent per elixationem, nisi secundum aliquid essent terrea, sicut colligitur ex doctrina *Meteororum*. Amplius autem media sunt, quæcumque ex amborum substantiis componuntur, licet non liquescant ad siccum calidum : sic enim media sunt omnes scorïæ quæ a mineris cum lapidosis partibus resolvuntur : et sic media est omnis marchasita, quæ quidem non liquescit in igne sicut lapis, sed tamen ipse color et pondus naturam in ea indicat esse metallicam. Amplius autem quæcumque comminutiva sunt in substantia, et sunt aquæ eorum multum consolidativæ et restrictivæ, quamdam mediorum habent materiam, sicut est alumen omne. Omne etiam atramentorum genus medium esse videtur, eo quod aliquid lapidosum in substantiis eorum invenitur.

Causa autem istorum mediorum est permixtio vaporabiliter facta materiæ lapidis et metallorum vel materiæ liquabilium : permiscetur enim cum multo sulphure, et humor habens aliquid de natura argenti vivi, et ex taliter permixtis humoribus et vaporibus et cæteris materiis convenit quædam media inter utraque produci a natura. Sapiens enim et diligens natura quæ omnis materiæ complet aptitudinem, ab extremo ad extremum non transit, ut dicit Aristoteles, nisi compleat omne medium. Fecit ergo multa media inter lapides non liquabiles et metalla liquabilia, ut in omnibus exhibeat convenientia et desiderium boni quod habet unumquodque quod est per omnem modum materiæ possibilem ut compleatur. Mediorum autem natura summe notanda ad transmutationem metallorum : quia in eis consistit plurima scientia eorum qui unum in aliud convertere nituntur : media enim sunt quasi materialia : et jam superius ostendimus, quod ille qui convenienter intendit metallum ad metallum convertere, oportet quod primo deducat ipsum ad naturam

primam, hoc est, generi metallico proximam. Tunc enim aptitudine sua juvata virtutibus disponentium, facile naturam accipit et veram speciem metalli quod intenditur. Physicæ et rationes quæ in *physico auditu* determinatæ sunt, ostendunt quod non est motus de extremo ad extremum nisi per medium. Est autem omnium metallorum proprium, quod videntur incompleta esse in specie, et ideo in quodlibet convertibilia : medium enim proprie dictum habet informem naturam quam formatam distinctam extrema retinent, sicut in scientia de *sensibilibus* docebitur. In medio aliquo modo secundum formas confusas sunt extrema. Propter quod extrema per ingenium et naturam de mediis reducuntur, quando unitur virtus unius extremi super alterum. Sic igitur dictum sit de *mediis* in communi : non oportet enim plura dicere, quia cognitio mediorum est per sua extrema.

CAPUT II.

De natura salis et speciebus et modis.

Nunc de *mediis* in speciali. Et primum est SAL de quo in communi jam scimus ex scientia *Meteororum*, quod efficitur ex terreo grosso, et combustum est postquam commixtum erat aqueo : et ideo omne sal resolvi incipit in aqua frigida et in aere frigido et humido. Est autem sal multarum divisionum : est enim sal marinum sive quod ex aqua salsa extractum est, et est salgenma quod est sicut crystallum perlucidum, et in Hungaria abundantissime invenitur, cujus commixtio est terrestri composita : et propter hoc facile raditur in pulverem : non autem ex solo terrestri, sed secum habet aqueam substantiam frigiditate terræ et conjun-

etione congelatam : et ex illa habet, quod est perlucidum : habet etiam ex eadem, quod liquefit calido humido, et distillat aqua ab eo, terrestri suo remanente. Est iterum sal quod vocatur naphiticum nigrum ex naphtha quæ est in ipso : sed cum suffumigatur, liquescit naphtha et separatur ab eo, et tunc fit album. Est iterum sal radicum nigrum ex seipso ex multa adustione terræ quæ est in ipso. Est etiam adhuc sal ammoniacum, quod clarius est ad perspicuitatem accedens. Et forte alii modi salis præter istos in diversis terris inveniuntur : quoniam sal marinum alium habet modum in mari Magno quod attingit Italiam, et alium in mari Oceano quod est ad Aquilonem et tangit Flandriam et Germaniam. Hoc enim quod est in mari Magno in reflexu maris in locis ubi refluit, vel in foveas derivatum in locis ubi stat calor solis in fundo convertitur in salem, qui est magnorum granorum, sicut nix quædam grandinose convoluta. Hoc autem quod ex mari Oceano Aquilonari coquitur de terrestri fundi et terræ marinæ. Sunt etiam fontes salsi in diversis Teutoniarum partibus, ex quorum aquis coquitur sal bonum et parvæ quantitatis quasi farinatum. De urina etiam hominis et præcipue puerorum coquitur sal per operationes alchimicas sublimationis et distillationis. Quocumque autem modo fiat sal in communi, tamen unius est naturæ quæ componitur ex terrestri, quod humidum fuit mixtum combusto : et quia humido permixtum fuit, ideo combustum est album : et quanto plus comburitur per elixationem vel assationem, tanto efficitur albior et amarior : salsus enim sapor permixtus est amaro, ut in scientia de *sensibilibus* determinabitur. Propter terrestritatem autem omne sal stipticum invenitur, et propter siccitatem est ipse exsiccativus, a putredine constrictivus. Propter caliditatem simul et siccitatem est abstersivus : et quia habet acumen in sapore penetrativum, ideo condit cibaria. Crystallinus autem spe-

cialiter est consumptivus grossorum vaporum : sed quicumque calidior est dissolutivus congelatorum humorum in commixtis corporibus : et hoc quidem habet omne sal secundum magis et minus. Similiter autem propter siccitatem simul et inordinationem pororum, cujus inordinationis causa est combustio intorquens ordinatos poros, habet quod est de numero comminubilium omnium modorum.

CAPUT III.

De natura et substantia atramentorum.

Natura autem ATRAMENTI secundum suum genus est, quod est substantia homiomera mineralis dissolubilis per decoctionem in aqua factam permixtam lapidosæ substantiæ, quæ nequaquam solvitur per elixationem : liquida enim procul dubio primum est genus atramentorum, et fuit per se coagulatum. Convenit etiam omni atramento secundum suum genus, quod est rancidi gustus, stipticum, et adurens valde : unde et inducit crasiam duram quando corporibus opponitur. Est autem plurium specierum : aliquod enim est album quod Arabes vocant *alkadidis*, et aliquod rubeum quod vocant *assurie*, et aliquod citrinum quod vocant *alkofol*, et aliquod invenitur viride quod nominant *alkacantum*, et aliquod fuscum declinans ad nigredinem quod aliquid acceperit lapideitatis. Viride etiam quod a quibusdam *vitreolum* vocatur, et ad quoddam incausti genus ponitur, fortius est coagulatum quam citrinum, et tunicas habet grossiores. Efficacius autem in fusco genere atramenti est, quod splendorem quemdam auri prætendit si pulvis aureus in ipso sparsus obscure reluceat.

Patet quod atramenta omnia ex terra et aqua sunt : et primo sunt liquida et postea coagulata, et iterum postea calido et humido dissolubilia. Calorem autem accipiunt secundum majorem et minorem subtilitatem terre et decoctionem ejus in humido, et majorem et minorem perspicui aeris immixtionem quando terreum in aqua decoquitur. Est autem hoc medium lapidis et metallorum, quoniam et compositionem habet lapidis et aliquando splendorem metallorum.

CAPUT IV.

De natura et genere aluminum.

ALUMEN est terrestris compositionis. Est autem tale terreum quod grossum est et humido concretum, quod a complemento deficit argenti vivi, et tamen aliquod accedit ad illud. Et videtur esse quadam vi coagulatum, quæ quidem non est sulphuris, sed aliquid propinquitatis habet cum sulphure existente. Est igitur colore album frequentius : et cum assatum fuerit optesi, distillat ab eo quædam aqua fere sicut a salgemma. Est autem quod frequentius occurrit, et cujus utilitas major est, trium specierum, videlicet longum et scissibile valde, quod in scissuris plumosum apparet, et habet colorem argento similem. Secundum autem est, quod est siccum et rotundum, ut mollis lapis, et in splendore argenti et albedine parum declinans a præcedente, et non est ita efficax sicut id quod dictum est : et hoc a quibusdam vocatur rotundum. Tertium autem est siccum quasi petrosum, declinans ad citrinitatem. Et hæc omnia tria sunt de facili pulverizabilia : duo autem prima sunt calida sicca, multum exsiccativa, et restrictiva. Tertium autem non habet sti-

pticitatem, licet sit petrosum. Aqua etiam in qua sæpius lavatur primum genus quando est antiquum, et sæpius colatur per ipsum aqua, efficitur ultra modum consolidativa et coagulativa diversorum corporum. Propter hoc ipsa utuntur alchimici in illa lotura quam *lac virginis* vocant : de quo alibi fecimus, et faciemus adhuc mentionem. Fertur autem inveniri alumen humidum et hoc esse sicut bitumen unctuosum, quod multum est cremabile deficiens in odore aliquantulum a sulphuris unctuositate et cremabilitate : et hujusmodi aluminis speciem quamdam dicunt esse naphtham.

CAPUT V.

De modo et natura arsenici.

ARSENICUM autem licet lapis quidam aliquando sit, de quo in secundo *Mineralium* libro fecimus mentionem, tamen quia plurium modorum invenitur, oportet hic melius de ipso pertractare. Non autem dubium est quin sit terreæ naturæ, combustum habens aliquid de unctuositate sulphuris : propter quod cognationem habet cum sulphure : et humor sulphuris est multum penetrativus in metalla, propter cognationem quam habet ad ipsa et adurens ea : et cum arsenicum sit acutius, plus efficitur adurens. Est autem pulverizabile calidum et siccum, sed est calidius quam sit siccum, et ideo putrefactivum est et valde mordicativum. Invenitur autem et trium modorum, album videlicet, et citrinum quod est communius et pulverizabilius albius cæteris, et *auripigmentum* vocatur, et rubeum, et melius in genere illo est quod imbibitam sibi habet rubedinem cum quibusdam aliis viis, et forte multorum aliorum modorum invenitur secundum materiæ diversitatem.

CAPUT VI.

De natura et modo marchasitæ.

DE MARCHASITA etiam de qua in secundo libro hujus scientiæ fecimus mentionem, hic interponere oportet subtilius, quoniam in veritate marchasita habet naturam tam lapidis quam metalli : et ideo verius illud medium est quam aliquod aliorum : habet enim substantiam lapidis terrestrem per calidum siccum non solubilem : sed calcinatur per combustionem in forti igne sicut lapis. Pondus autem et splendorem habet metalli, et est ponderosa multum : non tamen unquam metallum distillat ab ea, sed potius evaporat in igne, et tunc lapis in calcem convertitur : cujus causa profecto est, quia metallum quod est in ipsa, complete ad speciem suam non pervenit. Si enim aurea marchasita speciem auri perfecte haberet, non evaporaret ex ipsa aurum, sed liquaretur ex ipsa : habuit igitur materiam et colorem metalli, sed non speciem : et ideo evaporando evanescit quando assatur assatione forti. Marchasitæ autem sunt tot genera quot species metallorum. Est autem aurea et argentea : sed aurea raro invenitur, argentea autem frequenter, stannea autem raro et plumbea, et est quælibet marchasita de natura et commixtione aliquid habens super naturam lapidis et metalli illius cujus similitudinem præstendit in colore : est tamen dura et ponderosa, dura quidem propter lapidis duritiem et excoctionem et assationem, ponderosa autem propter lutulentiam non purgatam. Hic autem lapis a physicis Antiquis lapis *adestrum* vocatur, quod sonat lapis luminis, propter juvamentum quod confert visui, præcipue marchasita aurea. Est autem in qualitate natura-

li calidus et siccus, in effectum constrictivus, et calefactivus, et maturativus, et resolutivus, et fortis in effectibus istis. Fertur autem quod suspensus collo puerorum, aufert timorem ab eis. In alchimis etiam iste lapis principalis cibus est, cum quo cibatur argentum vivum ad elixir album ex argentea marchasita, ad elixir rubeum ex aurea.

CAPUT VII.

De natura nitri.

NITRUM autem ex Nitrea insula, ubi primo inventum est, sic vocatur. Arabes *baurac* nominant. Est autem de genere salis obscurius quam salgemma, tamen est perlucidum, sed est laminosum tenue. Est autem illud assabile in igne, et tunc amissa aquosa substantia superflua efficitur siccum magis combustum, et tunc erit acutius sal ipsum. Species autem ejus distinguuntur secundum loca in quibus nascitur. Est autem tripliciter inventum apud nos, Armenicum videlicet, et Africanum, et Teutonicum, quod in loco qui Goselaria dicitur, abundanter invenitur, ita quod pluvia cadente super montem qui plenus est minera cupri, et colata aqua pluviae per montem, quando venit ad centum passus in foveam quam fecerunt fossores, conversa videtur aqua in nitrum, quod tamen putatur ab incolis esse salgemma, sed ego visu et tactu probavi esse nitrum. Stat autem in concavo montis ad modum et formam qua glacies generatur in tectis ex aqua a tecto stillante tempore gelantis frigoris : et hoc non est laminale, sed rotundum. Comparatio etiam nitri Africani ad cæteras species nitri, est comparatio nitri ad salem. Spuma autem nitri omnis, quæ aliquando *flos nitri* vocatur, subtilioris est sub-

stantiæ et virtutis quam ipsum nitrum melior autem est spuma illa quam præ-tendit color marmoris, et est multum frangibilis. Est autem omne nitrum calidum et siccum : et ideo operationes ejus sunt quod est incissivum, lavativum, excoxiativum, corrosivum, et præcipue Africanum quod acutius est cæteris.

:volatilis alba, et deinde citrina, et deinde rubea : recentior enim melius valet quam vetusta. Est autem omnis tuchia frigida et sicca : et illa quæ abluta est melius valet in operationibus istis.

CAPUT IX.

CAPUT VIII.

*De natura et proprietatibus electri.**De natura tuchiæ.*

TUCHIA autem cujus usus frequens est in transmutationibus metallorum, est artificialis et non naturalis commixtio : fit autem tuchia ex fumo qui elevatur ad superius, et adhærendo corporibus duris coagulatur, ubi purificatur æs a lapidibus et stanno quæ sunt in ipso : melius autem in hoc genere est ex eo quod sublimatur ab illo : et tunc illud quod in tali sublimatione residet in fundo, est climia quæ vocatur a quibusdam *succudus*. Sunt autem multi modi tuchiæ : est enim alba, et citrina ad rubedinem declinans. Quando autem lavatur tuchia, residet in fundo quoddam sicut fæx tuchiæ nigrum, aliquando hoc vocatur a quibusdam *tuchia Inda*. Differentia autem inter succudum et tuchiam est quam diximus : quia scilicet tuchia sublimatur, et succudus est quod residet in fundo canalus non sublimatum. Melior autem est

Multi antiquorum non minus inter media, sed inter metalla posuerunt ELECTRUM, quod Arabes *tinchar* vocant : quidam autem ipsum *capistrum auri* vocaverunt. Habet autem colorem mixtum ex auro et argento, et ideo etiam duo sunt genera hujus metalli : est enim artificiale, quod ex argento et nitro simul mixtis confectum est : aliud autem est minerale et naturale, quod Antiqui omni metallo melius esse dixerunt : nescio quare, nisi quia sibi hunc effectum attribuerunt, quod stridorem emittit vas factum ex tali electro, quando venenum est immisum in potu, quod in vas mittitur, sicut stridet nitrum quando infunditur sibi acetum. Cum autem colorem habeat argenti et auri mixtum, procul dubio et proprietatem habet utriusque et naturam. De mixtis igitur homogeniis et non complexionatis neque animatis secundum hunc modum dictum sit. Ex dictis enim omnino quæcumque hic non nominata sunt, de facili poterunt cognosci¹

¹ Nous ne pouvons terminer ce traité des minéraux de notre Bienheureux sans mentionner l'appréciation du Dr Joachin Seghart (Albert le Grand, sa vie et sa science, Paris, 1862) : « Albert possédait en fait de minéralogie des « connaissances remarquables, et il ne mérite « aucunement la note d'ignorance dont se plai- « sent à le flétrir la plupart des livres qui « traitent de ces matières. Ceux qui font à sa « division des minéraux (en pierres, métaux

« et *media*, c'est-à-dire corps mixtes) le repro- « che d'être imparfaite, ceux qui l'accusent « d'avoir encore sacrifié à la superstition et au « préjugé, devraient savoir qu'il eut peu de « devanciers dont les travaux eussent pu lui « servir pour cette science ; qu'il vécut au xiiie « siècle et non au xixe, et que tout ce qui nous « paraît à nous modernes, purs préjugés, pour- « rait bien ne pas mériter cette qualification. « Ils ne refuseront sans doute pas leur hom-

« mage à ses vues originales, à ses efforts pour
« donner des observations personnelles, à son
« sentiment sur l'alchimie, etc .. On ne peut
« nier qu'il n'ait parcouru ce vaste domaine des
« sciences naturelles avec une grande prédilec-
« tion et un succès non moins remarquable.
« Le naturaliste Choulant regarde ce livre du
« grand homme comme un des plus importants
« écrits sur l'histoire naturelle au moyen-âge.

INDEX

Tractatum et Caput in libros Mineralium.

LIBER PRIMUS MINERALIUM.

TRACTATUS I.

De lapidibus in communi.

CAP.	I. Quæ est intentio libri, et quæ divisio, modus et dicendorum ordo.	1
	II. De materia lapidum.	2
	III. De perspicuitate lapidum secundum magis et minus.	4
	IV. De causa generativa sive effectiva lapidum secundum diversas opiniones Philosophorum.	5
	V. De causa effectiva lapidum secundum veram sententiam, et de proprio instrumento ipsius.	7
	VI. De forma substantiali lapidum.	8
	VII. De commemoratione locorum in quibus generantur lapides.	9
	VIII. In quo redditur causa quare quædam loca gene-	

	rant lapides, et quædam non.	10
IX.	De virtute loci qualiter operatur in natura lapidum.	12

TRACTATUS II.

De accidentibus lapidum.

CAP.	I. De his quæ per se accidunt lapidibus.	14
	II. De his quæ bene et male commixta sunt, et de causa diversitatis colorum in lapidibus pretiosis.	15
	III. De causa colorum in lapidibus perspicuis non terminatis et non pretiosis.	17
	IV. De causa duritiei diversæ quæ est in lapidibus.	18
	V. De dolabilitate et indolabilitate lapidum.	19
	VI. De causa porositatis et compactionis lapidum, et gra-	

vitatis et levitatis eorum- dem.	20	bus quasi artificialiter positi inveniuntur.	20
VII. De causa multitudinis par- vorum lapidum juxta lit- tora, et de ordine laterum qui aliquando in littori-		VIII. De quibusdam lapidibus habentibus intus et ex- tra effigies animalium.	21

LIBER II MINERALIUM

Qui est de lapidibus pretiosis.

TRACTATUS I.

*De causa virtutis lapidum, et descriptionibus
eorum, et sigillis quæ inveniuntur in quibusdam
depicta.*

CAP. I. De causis virtutum lapidum pretiosorum, et redar- gutione dicentium in lapidibus non esse vir- tutes.	23
II. De quatuor opinionibus Philosophorum circa causam virtutum lapi- dum.	25
III. De improbatione dictarum opinionum.	27
IV. De vera causa virtutis la- pidum pretiosorum.	28

TRACTATUS II.

De lapidibus pretiosis et eorum virtutibus.

CAP. I. De lapidibus pretiosis inci- pientibus ab A.	30
II. De incipientibus a littera quæ dicitur B.	32
III. De incipientibus a littera C.	32
IV. De nominibus lapidum a	

quarta littera quæ est D incipientium.	34
V. De incipientibus a littera E.	35
VI. De incipientibus a sexta littera quæ est F.	37
VII. De incipientibus a littera septima quæ est G.	37
VIII. De incipientibus ab H, I et J litteris.	38
IX. De incipientibus a nona lit- tera quæ est K.	39
X. De incipientibus a littera L.	40
XI. De incipientibus ab M lit- tera quæ est undecima.	40
XII. De incipientibus a duo- decima littera quæ est N.	41
XIII. De incipientibus a deci- ma tertia littera quæ est O.	42
XIV. De incipientibus a decima quarta littera quæ est P.	43
XV. De incipientibus a decima quinta littera quæ est Q.	44
XVI. De incipientibus a decima sexta littera quæ est R.	44
XVII. De incipientibus a decima septima littera quæ est S.	44
XVIII. De incipientibus a decima octava littera quæ est T.	46
XIX. De incipientibus ab V lit- tera.	47
XX. De incipientibus a littera Z.	47

INDEX TRACTATUUM ET CAPITUM

107

TRACTATUS III.

De sigillis lapidum, et qualiter est dicendum de sigillis, et quot sunt modi sigillorum, et de expertis.

CAP. I. De imaginibus et sigillis lapidum. 48

II. De figuris lapidum a natura factis. 49
 III. De causa quare gemmæ primitus insculpi præcipiebantur, et quod sit juvamentum in ipsis sigillis. 51
 IV. Qualiter imago dicatur Orientalis, Occidentalis, Meridionalis, vel Aquilonaris. 52
 V. De significationibus imaginum in lapidibus. 53
 VI. De ligaturis et suspensionibus lapidum. 55

LIBER III MINERALIUM.

De metallis in communi.

TRACTATUS I.

De substantialibus metallorum.

CAP. I. Quæ sit libri intentio, et quis dicendorum ordo. 59
 II. De propria materia metallorum. 60
 III. Et est correlativum præcedentium, quare lapis non producit neque liquatur sicut metalla. 62
 IV. De sentiis Antiquorum de materia metallorum. 63
 V. De causa efficiente et generatione metallorum in communi. 64
 VI. De forma essentiali metallorum. 66
 VII. De opinione Callisthenis ponentis unam tantum formam metallorum. 68
 VIII. De opinione Hermetis et aliorum Philosophorum dicentium in quolibet metallo plures esse formas. 69

IX. Utrum species metallorum possint ad invicem transmutari, sicut dicunt alchimici. 70
 X. De loco generationis metallorum. 72

TRACTATUS II.

De actionibus metallorum.

CAP. I. De congelatione et liquefactione metallorum. 73
 II. De ductibilitate metallorum. 76
 III. De colore metallorum. 77
 IV. De saporibus et odoribus metallorum. 79
 V. De cremabilitate et incremabilitate metallorum. 80
 VI. Quod generatio metallorum ad se invicem sit circularis. 81

LIBER IV MINERALIUM.

De metallis in speciali.

		cet sulphur et argentum vivum.	83
		II. De natura argenti vivi.	85
		III. De natura plumbi.	86
TRACTATUS UNICUS.		IV. De natura et proprietate stanni.	87
		V. De natura et complexione argenti.	88
<i>De metallis in speciali.</i>		VI. De natura et commixtione æris.	90
CAP. I. De his quæ quasi univer- salia metallorum sunt sic- ut pater et mater, scili-		VII. De natura et commixtione auri.	91
		VIII. De natura et commixtione ferri.	94

LIBER V MINERALIUM.

		II. De natura salis et specie- bus et modis.	98
		III. De natura et substantia atramentorum.	99
TRACTATUS UNICUS.		IV. De natura et genere alumi- num.	100
		V. De modo et natura arse- nici.	100
<i>De mineralibus quæ media inter naturas lapidum et metallorum esse videntur.</i>		VI. De natura et modo marcha- sitæ.	101
		VII. De natura nitri.	101
		VIII. De natura tuchiæ.	102
CAP. I. De his quæ conveniunt me- diis in communi.	97	IX. De natura et proprietatibus electri.	102

INDEX

*Rerum memorabilium quæ in libris de Mineralibus
inveniuntur.*

N. B. — *In hoc indice rerum memorabilium numerus major romanus indicat
librum, minor vero tractatum : numerus autem arabicus sigant caput sic : ADAMAS
collidit omne metallum præter chalybem. I-II, 2 : expositio hujus dicti invenitur in
libro I, tractatu II, capite 2.*

	AGATHES.	II-II, 1.
A		
	ALAMANDINA.	II-II, 1.
ABESTON.	L. II, tr. II, c. 1.	
ABSINTHUS.	I-I, 1.	
ADAMAS collidit omne metallum præter chalybem.	I-II, 2.	ALCHIMIA inter omnes artes naturam maxime imitatur. III-I, 2.
ADAMAS magneti suppositus alligat eum ne ferum trahat.	II-II, 1 ; et III, 6.	ALCHIMICI quid vocant lapidem, et spiritum sive animam, et corpus sive substantiam, et accidens. I-I, 1.
Æs invenitur in venis lapidis.	III-I, 10.	ALCHIMICI videntur dicere omnem lapidem per accidens generari. I-I, 4.
Æs inter omnia metalla maxime vaporativum.	III-II, 4.	ALCHIMICÆ operationes quare sunt difficiles et imperfectæ. I-I, 5.
De natura et commixtione ÆRIS.	IV, unic., 6.	Quare ALCHIMICI ex omni corpore elementato asserunt tria corpora extrahi posse. IV-I, 7.
	ALECTERIUS.	II-II, 1.

ALUMINIS natura et species.	V, unic. 4.		
AMANDINUS.	II-II, 4.		C
AMETHYSTUS.	Ibid. et III, 6.	CALCAPHANOS.	II-II, 3.
ANDROMANTA.	II-II, 4.	CHALCEDONIUS.	Ibid.
ARGENTUM variis modis generatur.	III-I, 40.		
De natura et complexione ARGENTI.	IV-I, 5.	CARBUNCULUS.	Ibid.
ARSENICI natura et modi.	V-un., 5.	CELIDONIUS.	Ibid.
Differentia inter modum ARTIS et naturæ in operando.	I-I, 3.	CELONTES.	Ibid.
ATRAMENTI natura et species.	V-un., 3.	CERAURUM.	Ibid.
Utrum sola AURI species sit forma metallorum.	III-I, 7.	CERUSA quomodo fiat.	IV-un., 3.
Locus generationis AURI.	III-I, 40.		
AURUM cur præ omnibus metallis ductile.	III-II, 2.	CHRY SOLITUS.	II-II, 3.
In AURO minimum est fœtoris.	III-II, 4.		
AURUM minime crematur.	III-II, 5.	CHRY SOPAGIOS.	Ibid.
De natura et commixtione AURI.	IV-un., 7.	CHRY SOPASSUS.	Ibid.
B			
BALAGIUS.	II II, 2.	CÆLORUM figuræ sunt primæ, et ante omnium generatorum natura et arte figuras.	III-III, 3.
BERYLLUS.	Ibid.	Quare ad CÆLESTES figuras sculpi gemmæ præcipiuntur a sapientibus.	Ibid.
BORAX.	Ibid.	CORALLI virtus.	II-II, 3 ; et III, 6.

CORNELEUS.

II-II, 3. ETINDROS.

II-II, 7.

CORYMBUS et beryllus fiunt ex aqua, remoto
universaliter calido. I-I, 3.

EXACOLITUS.

Ibid.

Differentia inter materiam CRYSTALLI et berylli.
I-II, 1.

EXACONTALITUS.

Ibid.

D

F

DEMOCRITUS animas lapidibus dedit. I-I,
4.

FALGONES.

II-II, 6.

DIAMON.

II-II, 4.

FERRUM incorporatum lapidibus invenitur. III-I,
10.

De commixtione FERRI.

IV-un., 8.

DOXYSIA.

Ibid.

Differentia inter FERRUM et chalybem.

Ibid.

DRAGONITES.

Ibid.

FIGURA quomodo possit esse actionis princi-
pium. III-III, 3.Qualiter FIGURÆ dicantur Orientales, Occi-
dentales, Meridionales, et Aquilonares. II-III,
4.

E

ECHITES.

II-II, 5.

FILACTERIUM.

II-II, 6.

ELECTRI natura et proprietates.
9.

V-un.,

FONS in Gothia convertens in lapidem omnia
quæ merguntur in ipsum. I-I, 7.

ELECTROPIA.

Ibid.

Eadem FORMA quomodo potest habere plures
effectus. II-I, 4.

EMATITES.

Ibid.

FRIGIDITATEM non ingredi opus naturæ quomodo
intelligitur. I-I, 5.EMPEDOCLES asseruit lapides calido ustivo gene-
rari. I-I, 4.

EPISTRITES.

II-II, 7.

G

GAGATES. II-II, 7.

GAGATRONICA. Ibid.

GECOLITUS. Ibid.

GELOSIA. Ibid.

GEMMÆ quare primitus sculpi præcipiebantur, et quid juvamenti sit in ipsis sigillis.
II-III, 3.

GERACHIDEM. II-II, 7.

GRANATUS. Ibid.

H

HERMETIS dictum de operibus alchimiae valde obscurum exponitur. I-I, 3.

HERMES quid de causa generativa lapidum tradiderit. II-I, 4.

HIENA. II-II, 8.

I

Qualiter IMAGINES lapidibus imprimi possint ab arte et a natura simul. II-III, 2.

INCANTATIONEM Socrates dicit fieri per quatuor, scilicet suspensiones vel alligationes rerum, et impetrationes sive adjurationes, characteres et imagines. II-III, 6.

IRIS. II-II, 8.

J

JASPI. II-II, 8.

K

KACABRE. II-II, 9.

KACAMAN. Ibid.

L

Sanguis HIRCI valet ad lapidem qui est in vesica. II-II, 4.

In HOMINE duplex principium, scilicet natura et voluntas. II-III, 3.

HYACINTHORUM duo genera. II-II, 8.

Qui de LAPIDIBUS scripserint. I-I, 4.

LAPIDUM materia. I-I, 2.

In LAPIDIBUS quare inveniuntur plura foramina ad similitudinem concharum. I-I, 2.

LAPIDUM perspicuitas unde sit. I-I, 3.

De causa efficiente LAPIDUM variae opiniones.

I-I, 4.

De eadem re vera sententia.	I-I, 5.	LIGURIUS.	II-II, 10.
Virtus mineralis LAPIDUM productiva duplex habet instrumentum.	Ibid.		
De formis substantialibus LAPIDUM dubitare de- mentis esse videtur.	I-I, 6.	LIPPARES.	Ibid.
LAPIDUM formæ non sunt animæ.	Ibid.		
LAPIDUM est mixtum non complexionatum vir- tute mineralium ad formam coagulatum.	Ibid.	LUTUM maxime aptum est ut ad lapidem conver- tatur.	I-II, 2.
Loci generationis LAPIDUM.	I-I, 7 et seq.		
Virtus loci qualiter operatur in natura LAPIDUM	I-II, 8.		
LAPIDUM accidentia multa.	I-II, 1.		
LAPIDUM pretiosorum colores.	I-II, 2.		
LAPIDUM non pretiosorum colores.	I-II, 3.		
Diversitas duritiei LAPIDUM unde sit.	I-II, 4.	MAGNES.	II-II, 11; et III, 6.
LAPIDUM dolabilitas et indolabilitas.	I-II, 5.		
Causa porositatis et compactionis LAPIDUM et gravitatis et levitatis eorumdem.	I-II, 6.	MAGNESIA.	II-II, 11.
Causa multitudinis parvorum LAPIDUM juxta lit- tora.	I-II, 7.	MARMORUM varii colores.	I-II, 3.
LAPIDES intra et extra habentes effigies anima- lium.	I-II, 8.	MARCHASITÆ natura et modi.	V-un., 6.
LAPIDIBUS virtutes mirabilium effectuum insunt	II-I, 1.	MARCHASITA.	II-II, 11.
De causa virtutum LAPIDUM, quatuor proba- biles Philosophorum sententiæ.	II-I, 2 et seq.	MARGARITA.	Ibid.
De imaginibus et sigillis LAPIDUM.	II-III, 1.	MATERIAM in operibus alchimie ascendere in cælum, et descendere in terram, et portare ventos in ventre suo, quomodo intelligitur.	I-I, 3.
Qualiter LAPIDES ex India et quarto climate, imagines habentes sunt potentiores et fortio- res aliis.	II-III, 4.		
De significationibus imaginum in LAPIDIBUS.	II-III, 5.		
De ligaturis et suspensionibus LAPIDUM.	II-III, 6.	MEDIUS.	II-II, 11.
Quare LAPIS non liquatur nec producitur sicut metalla.	III-I, 3.	De MEDIIS (corps mixtes).	V totus.
LAPIDUM generatio faciliior et magis manifesta quam metallorum.	I-I, 1.	MELOCHITES.	II-II, 11.
		MEMPHITES.	Ibid.
LATERES non solum ab arte, sed etiam a natura fieri possunt.	I-II, 7.	Locus generationis METALLORUM est fere semper lapis.	III-I, 1 et 10.

METALLORUM materia.	III-1, 2.	NICOMAR.	II-II, 12.
De materia METALLORUM quid senserint Antiqui.			
III 1, 4.			
METALLORUM causa efficiens.	III 1, 5.	NITRUM.	Ibid.
METALLORUM forma essentialis.	III-1, 6.	NITRI natura et species.	V-un., 7.
METALLA nominibus planetarum vocantur ab Alchimicis.	Ibid.		
Rationes Alchimicorum probantium solam auri speciem esse formam METALLORUM.	III-1, 7.	NUSÆ.	II-II, 12.
METALLA plures habent formas.	III-1, 8.		
METALLORUM species quomodo possint ad invicem transmutari.	III-1, 9.		
METALLORUM coagulatio et liquefactio.	III 11, 1.		
Causa ductibilitatis METALLORUM.	III-II, 2.		
METALLORUM colores, splendidus, albus, et citrinus unde sint.	III-II, 3.	ONYX.	II-II, 13 ; et III, 6.
METALLORUM sapores et odores.	III-II, 4.		
METALLORUM cremabilitas vel incremabilitas unde sit.	III-II, 5.	ONYCHA.	II-II, 13.
METALLORUM generatio ad se invicem est circularis.	III-II, 6.	OPHTHALMUS.	Ibid.
Sulphur est quasi pater, et argentum vivum quasi mater METALLORUM.	IV-1, 1.		
Quæ dicantur media inter lapides et METALLA.	V-un., 1.	ORISTES.	Ibid.
		ORPHANUS.	Ibid.
Scientia de MINERALIBUS quare prius tradenda quam scientia de animatis.	I-1, 1.		
MIXTURA balbutiens quæ dicatur.	III-II, 1.		
		PANTHERUS.	II-II, 14.
		PERANITES.	Ibid.
NAPHTA.	II III, 6.	PERITHE.	Ibid.
Omne opus NATURÆ est opus intelligentiæ.	I-1, 8.		
Nihil est in universa NATURA quod non habeat propriam suæ speciei operationem.	I 11, 1.	PLANETÆ lapidibus inscripti quid significant.	II-III, 6.

INDEX RERUM

113

PLUMBUM et stannum lapidibus incorporata in- veniuntur.	III-I, 10.	SAPHIRUS.	II-II, 17.
De natura PLUMBI.	IV-un., 3.	SARCOPHAGUS.	Ibid.
PRASSIUS.	II-II, 14.	SARDA.	Ibid.
De PUERIS instruendis quid tradiderit Plato.		SARDINUS.	Ibid.
II-III, 3.		SARDONYX.	Ibid. et III, 6.
PUMICIS pulvis descendit in aqua, licet lapis ipse infractus supernatet.	I-I, 2.	SARMIUS.	II-II, 17.
PUMICIS generatio.	I-II, 3.	SCORPIO imago Mahometi.	II-III, 5.
PYTHAGORICORUM dogma, omnia diis esse plena.		SCULPTORUM instrumenta quomodo indurentur ut aliud ferrum incidant.	II-III, 2.
II-I, 1.		SIGNORUM inscriptio in lapidibus quid designet.	
		II-III, 5.	
Q		SILENITES.	II-II, 17.
QUANDROS.	II-II, 15.	SMARAGDUS.	Ibid. et III, 6.
QUIRITIA.	Ibid.	SPECULARIS.	II II, 17.
		De natura et proprietate STANNI.	IV-un., 4.
R		STELLÆ quantitate et lumine et situ et motu movent et ordinant mundum secundum om- nem materiam et locum generabilium et corruptibilium.	I-I, 8.
RADAIM.	II-II, 16.	SUETINUS.	II-II, 17.
RAMAI.	Ibid.	De natura SULPHURIS.	IV-un., 1.
		SULPHUR quare dicitur pater, et argentum vivum mater metallorum.	Ibid.
S		SYRUS.	II-II, 17.
SALIS natura, species et modi.	V-un., 2.		

T

TERRA pura quare non fit lapis. I-1, 2.
 TERRA cur mirabilium et multarum rerum pro-
 ductiva. III-1, 10.

TOPASION. II-II, 18.

TOPHI generatio. I-II, 3.

TUCHLÆ generatio et modi. V-un., 8.

TUCHOIS. Ibid.

V

VARACH. II-II, 19.

VASA in quibus funduntur metalla. I-II,
 7.

VIRITES. II-II, 19.

VERVIX. Ibid.

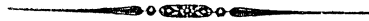
Z

U

ZEMECH. II-II, 20.

ZIGRITES. Ibid.

Ab UNICO esse unicum tradit tota universitas
 Philosophorum. II-1, 4.

D. ALBERTI MAGNI,

RATISBONENSIS EPISCOPI,

ORDINIS PRÆDICATORUM

LIBER PRIMUS

DE ANIMA.

TRACTATUS I

DE MODO QUO COGNOSCENDA EST ANIMA.

CAPUT I.

Et est digressio declarans, quod scientia naturalis est de anima, et quis ejus ordo.

Omnibus quæ de corpore mobili, et de mobili secundum locum dicenda erant expeditis, traditis etiam eis quæ de mobilibus ad formam tam simplicibus quam mixtis in universali videbantur esse didicenda, determinatis nihilominus his quæ de mixtura lapidum et minerarum commemoranda esse videbantur : nunc tandem stilum ad tractandum animatorum naturas convertimus, ordinem quem in principio nostrorum librorum præscri-

psimus, per omnia insequendo. Cum autem omnium animatorum principium sit *anima*, non poterunt animata cognosci nisi per cognitionem suarum animarum, sicut et unumquodque aliorum non cognoscitur nisi per formam suam, eo quod forma est et principium esse et cognitionis. Oportet ergo hanc de necessitate nos de *anima* facere inquisitionem, antequam de corporibus animatorum aliquid possumus disserere. Sunt autem animæ opera et passionες, sicut sentire, dormire, et vigilare, et nutrire, et spirare, et mors, et vita, de quibus omnibus et similibus, sicut est reminisci et movere, debet sciri post scientiam de *Anima* : quia ex illis plurimum dirigere videtur in scientia animatorum corporum.

Licet ergo anima et opera ejus et passionες non sint corpus mobile quod est subjectum philosophiæ naturalis, est tamen anima principium essenziale talis

Occurrit tacitæ objectioni.

corporis : et ideo in scientia naturali oportet inquiri de ipsa. Et hoc quidem de vegetativa et sensitiva non habet dubitationem. De rationali anima fortasse videtur alicui esse non verum quod ipsa sit corporis animari principium et forma¹ : eo quod principia et formæ corporum operationes habent quas non explent, nisi per corporum motus et operationes, sicut visus non videt sine oculo, neque vis ambulatoria ambulat sine pedibus : vires autem rationalis animæ operantur sine aliquo corporis instrumento, propter quod et circa omnia universaliter operantur. Intellectus enim de omnibus intelligit, et ratio de omnibus ratiocinatur, et voluntas libera est convertendi se ad quod voluerit : et hanc generalitatem et libertatem non habet aliquod principiorum, neque aliqua formarum neque virium corpori affixarum et obligatarum. Videtur ergo rationalis anima cum suis viribus non esse principium et forma vel perfectio, quam *endelechiam* Græci vocant, alicujus corporis vel partis corporis esse, et sic non pertinere ad physicum tractare de ipsa.

Anima rationalis est physice considerationis ut est hominis perfectio.

Sed intelligendum est animam rationalem esse in corpore hominis, et esse perfectionem suam secundum quod est homo : et secundum quod est hominis perfectio, non habet affixionem cum hominis aliqua parte, sed potius in eo quod libere et universaliter intelligit et vult, dividitur ab omnibus aliis cum quibus in natura generis communicat, et in quantum talis anima perfectio est animati, venit in considerationem naturalis Philosophi. Et hoc est quod præclarus Philosophus ait in *Ethicis* suis distinguens quædam esse naturalia homini ex genere, et quædam ex differentia, quæ constitutiva est speciei hominis. Et etiam dicit concupiscere et sentire hominem cum aliis animalibus communicare secundum communionem generis : esse ta-

men hominis in quantum homo est, solum intellectu est. Qualiter autem hoc sit, melius scietur cum secundum hujus scientiæ librum tractabimus.

Nec movere debet aliquem quod nos scientiam de *Anima* tractamus et explanamus, qui forte occasionem erroris accipit ex eo quod videt omnem nostram scientiam oriri de sensu, animam autem et præcipue intellectivam nullo sensu nobis manifestari. Ex quo etiam occasionem acceperunt hæretici nullam hujusmodi animam esse concedentes : quoniam nobis ad hoc rationem et intellectum Deus gloriosus dedit, ut ratio et intellectus reflexi ad sensum, non tantum sensibilia, sed etiam quæ sub sensibus latent, accipiant et pertractent. Latent autem sub sensibus substantiæ insensibilium, et per operationes innotescunt nobis. Sic etiam insensibilium causæ insensibiles, quando comparamus sensibilia ad suas causas, et advertimus oppositas esse proprietates sensibilium effectuum, et insensibilium efficientium. Licet ergo sic omnis nostra cognitio a sensibilibus incipiat, tamen profundata circa ea quæ sensibilibus quocumque modo attribuuntur, non semper stat et terminatur circa sensibilia, sed extollitur vehementer in immensum ad ardua et remota a sensibilibus, sicut causam primam et intelligentias et seipsam : eo quod advertit circa sensibilia negotiando, ratiocinando, et intelligendo sensibilium quidditates : ac per hoc incipit quærere de seipsa, et de seipsa habere scientiam nobilissimam.

Cum autem jam certum sit nobis de *Anima* esse scientiam, et quod hæc scientia est pars naturalis scientiæ, facile advertere possumus ordinem istius inter libros scientiæ naturalis. Cum enim a communibus omnis incipiat speculatio, et communius sit mixtum tantum quam mixtum et animatum, scimus quod animati notitia est tradenda post notitiam

Ordo istius scientiar.

¹ Vide pro hac instantia Philosophum in II de generatione Animalium, cap. 3.

mixtorum in specie consideratorum. Mixta autem secundum species suas sunt considerata in libro *Mineralium*. Tradenda ergo erit notitia animatorum continue post illam. Animæ autem notitia est prior notitia corporis animati. Congruè igitur ordinamus hanc scientiam post scientiam mineralium, et ante scientiam corporum animatorum, quæ in vegetabilibus et animalibus erit terminanda.

CAPUT II.

De nobilitate et utilitate scientiæ de anima.

Cum autem opinamur certissime omnem scientiam esse de numero bonorum honorabilem. eo quod omnis scientia de se expetibilis est quæ vere scientia est, tamen magis una quam altera est de numero honorabilem, propter alteram duarum causarum, aut propter duas causas simul: quarum una est certitudo quam facit de suis conclusionibus per demonstrationes firmissimas, quæ procedunt ex primis et veris, vel ex his quæ per prima et vera sumpserunt fidem, sicut videmus arithmetica et geometria in *Mathematicis* omnes alias excellere. Altera autem est, quod meliorum subjectorum et mirabiliorum est. Meliora autem vocamus nobiliora, sicut incorruptibilia sunt meliora corruptibilibus. Mirabiliora vero, quæ altiores et magis difficiles et remotas habent causas: talia enim omnis sapiens miratur et inquit, sicut in *Mathematicis* videmus astronomiam omnes alias scientias excellere, eo quod incorruptibilis est subjecti, cujus passionibus et passionum causas omnes mirantur, ut lunæ et solis eclipses. Nec miretur aliquis, quod dicimus etiam scientiam sive noti-

tiam esse de numero bonorum honorabilem: quoniam sunt quædam scientiæ, quas non quærimus propter se, sed ut nobis adminiculentur ad alia, sicut scientiam *Topicorum* problematum, et scientiam de instrumento scientiarum quæ est *sylogismus*, et universaliter scientias sermocinales. Et illæ non sunt veræ scientiæ, sed modi scientiarum omnium, sicut in principio librorum *Logicæ* dixisse nos meminimus. Et notitia illorum modorum sciendi non vere est de numero bonorum honorabilem, sed potius de numero notitiarum et bonorum utilium. Honorabile quippe est, quod propter seipsum quærimus: utile autem, quod volumus propter alterum. Adhuc autem honor præmium virtutis est, et præcipue virtutis quæ hominis ut homo est, quæ est contemplativa virtus, ut scientia, et sapientia, et intellectus, et prudentia, et ars, ut dicit Philosophus in sexto suorum *Ethicorum*: utile autem quod est sicut instrumentum quo aliquid præter ipsum intenditur per ipsum adipisci. Cum igitur propter dictas duas causas una scientia sit super alteram, aut propter alteram ipsarum, dicimus nos in prioritatem dignitatis debere ponere scientiam de *Anima* propter utramque istarum causarum: nobilioris enim subjecti est quam aliqua scientia corporum, et mirabilioris: quoniam omnis sapiens admirabitur de causa lucis intellectus animæ et passionibus ejus, et qualiter est omnia quodammodo intelligibilia, et quantum ad facere omnia intelligibilia, et quantum ad fieri omnia intelligibilia, et utrum sit separabilis omnis anima vel non. Et est certissimarum demonstrationum, quoniam licet quoad nos sit occulta habens principia, eo quod nostri intellectus oculus se habet ad ea quæ manifestissima sunt secundum naturam, sicut oculus vespertilionis ad lumen solis, tamen nihil manifestius est in natura quam fons et origo omnis cognitionis, quod est lumen intelligentiæ in nobis. Ad illud enim lumen certificatur quidquid certe scitur,

Quæ differentia est inter bonum honorabile, et inter bonum utile.

Nota quomodo scientia de anima est certissimarum demonstrationum.

et tunc sciri judicatur quando illi conveniens invenitur. Sic enim medium virtutis moralis quod non est idem omnibus, examinatur et proportionatur illi medio, quod natura intus est in quolibet : et est tunc satis quando illi congruit. Sic necesse est absque dubio primum lumen ad quod examen refertur verorum et intelligibilium intus esse a natura : propter quod egregie dicit Aristoteles principia nobis quodammodo esse innata, sicut innata est quodammodo forma materiæ. Cum igitur sic sit anima certificans ad seipsam quidquid certificatur, oportet ipsam scientiam de *Anima* fore certissimam, et firmissimarum esse demonstrationum. Et hoc lumine deceptus Plato putavit omnium intelligibilium cognitionem esse intus, neque aliquem aliquid discere, sed immemorem recordari. Sed de hoc inferius disseremus. Licet autem sic in prioritatem dignitatis animæ scientiam ponamus, tamen in ordine doctrinæ inter scientias naturales non ponimus eam primam : quia ordo doctrinæ non sequitur prioritatem dignitatis, sed rationis ordinem tenet, in quo communioribus prior est speculatio, sicut diximus superius.

Quomodo de intentione Philosophi principiorum cognitio quodammodo sit nobis innata, et quomodo discrepat a Platone in hoc.

tem animatorum et commixtio est simplicium et ipsa simplicia : et sic ulterius scientia animæ proficit ad notitiam omnium corporum naturalium. Ad veritatem autem omnium proficit propter modum quem diximus superius, in quo videlicet apud se habet lumen quod est veritatis examen, tribus modis, non simul, sed divisim : quorum unus est, quia proficit ad naturalem veritatem, eo quod ipsa pars nobilissima est scientia naturalis ¹. Alio autem modo proficit ad divinam, quia in ista scientia manifestatur nobilior pars subjecti scientiæ divinæ. Manifestatur etiam in ista scientia, quod intelligentia est, et quod separata est, et qualiter agitur intelligibilia : de quibus omnibus primus Philosophus inquit, licet non inquirat de eis in quantum sunt hæc opera animæ et partes animæ. Ad quasdam autem proficit, quia dat eis plurima principia, sicut ad moralem cui dat eligentiam et rationem rectam et prohæresim et multa alia, per quæ reguntur civitates in moribus.

Quomodo scientia anima pluribus scientiis prima pia tribuit

CAPUT III.

De quæsitis quid sit subjectum hujus scientiæ, et de difficultate ipsius.

Text. et com. 2.

Cum autem propter sui honorabilitatem sic in priori dignitate ponenda sit notitia animæ, non amisit etiam utilitatem : eo quod, sicut dicit Tullius in libro de *Amicitia*, omne honestum plurimas sibi habet adjunctas utilitates, licet neque nomen neque diffinitionem sortiat ex illis. Utilitatis autem ejus præcipua est, quod ad omnium scibilium veritatem cognoscendam maxime proficit, et præcipue ad notitiam veritatis rerum naturalium, cum ipsa sit principium formale et essenziale animalium, et non nisi per notitiam animæ poterunt cognosci corpora animatorum. In corporibus au-

Ea autem quæ de anima cognoscere per demonstrationem, et considerare per signa inquirimus, sunt natura ipsius qua ipsius animati corporis naturam constituunt, et substantia ipsius qua ipsa est secundum se. Et hoc quærimus de anima primo et principaliter : eo quod unum istorum convenit animæ secundum quod est forma, et alterum secundum quod est substantia quædam incorporea distincta a natura corporis. Post-

Text. et com. 3.

¹ Vide etiam Commentatorem hic in com. 2.

¶ autem secundo inquirimus etiam cognoscere quæcumque accidunt circa ipsam animam per se et non secundum accidens. Accidentia enim per accidens sunt casualia, neque possumus per ea certificare : et animalibus inest certificari per causam. Sed accidentia per se quocumque modo accidunt, causas habent per se determinatas, et ex his demonstrantur : et ideo quærimus cognoscere illa. Accidentium autem per se animæ duo sunt genera. Quædam enim ipsorum sunt propriæ passionem animæ secundum quod ipsa in substantia consideratur non cointelleto corpore, sicut intellectus, et voluntas, et ratio. Alia autem accidentia communia sibi et corpori quod habet animam, tamen accidunt corpori non secundum quod est corpus tantum, sed potius ex eo quod ipsa anima est in tali corpore animato quod est corpus animalium. Et illorum accidentium adhuc sunt duo genera. Est enim passio quæ incipit ab anima et expletur per corpus, sicut visus, et auditus, et omnino sensus, et vegetatio omnis. Alia autem est passio quæ incipit in corpore et redundat ad animam, ut somnus et vigilia, quæ incipiunt ab evaporatione cibi, et efficiuntur ligamentum vel solutio virium animæ. Hæc autem duo quærimus cognoscere de anima, ut perfecte sciamus eam : quoniam sciendo naturam ipsius et substantiam, scimus quid ipsa est : sed quid potest scimus ex passionibus et viribus ejus. Cum autem propria passio dicatur dupliciter, hoc est, quæ est recepta in proprio subjecto quod est causa ejus, et quæ solam propriam sibi formalem infert passionem animæ, utroque modo quærimus cognoscere animæ passionem : $\pi\alpha\theta\epsilon\iota\varsigma$ enim Græce, Latine sonat *recipere*. Quæcumque igitur subjecta sola et semper et ubique quasdam proprietates recipiunt, sicut linea curvum et rectum, et numerus par et impar, illa dicuntur propriæ passionem

subjecti illius : et sic anima suscipit sensum, et imaginationem, et phantasiam, et intellectum, et hujusmodi. Similiter autem quædam sunt agentia actione quæ est propria suæ formæ, sicut lucis lucere : et horum formæ activæ necessario fiunt in aliquo passivo sibi appropriato et non in alio, eo quod omnis actio transit in passum. Et hoc est quod dicitur in secundo de *Anima* ab Aristotele ¹, quod actus activorum sunt in patiente : et talia agentia in animam inferentia ei passionem sunt, sicut color agit in visum, et sonus in auditum, et omnino sensibile in sensum, et intelligibile in intellectum. Et de tali propria passione oportet etiam determinare in libro vel scientia de *Anima* : quia absque talium scientia vires animæ nescirentur.

Cum igitur ista in genere cognoscere ^{Text. et com.} quæramus de anima, omnino et penitus de numero difficillimorum est, et quantum ad quæsitum, et quantum ad modum inquisitionis accipere aliquam fidem firmam et certam de ipsa anima. Cum enim, sicut in *Logicis* determinatum est, sit una communis via et methodus ad sciendam substantiam, quæ demonstratio est. Quare quærendum est si sit secundum scientiam istam quæ quod est esse rei dicit, et vocatur *diffinitio*, per quam methodum declaratur quæstio quæ quærit quid est esse rei in anima, et multis alteris rebus, quarum diffinitiones quærimus scire. Fortassis videbitur alicui illa methodus sufficere de omnibus, tam de anima quam de aliis, de quibus quærimus diffinitionem quid est. Dicet autem illam methodum sufficere propter duas rationes, quarum una est, quia cum multo plura dicantur de aliquo per accidens quam substantialiter, sufficit una via quæ dicitur in secundo *Topicorum*, ad sciendum omne quod per accidens

¹ ARISTOTELES, In II de Anima, tex. com. 14 et 26.

inest alicui. Multo ergo magis una via diffinitionem venandi, quæ docetur in secundo *posteriorum Analyticorum*, videtur sufficere ad cognoscendum substantiam et diffinitionem omnium. Alia ratio est, quia proprium quæcumque cognoscere volumus, una methodus quæ est demonstratio passionis de subjecto, sufficit : et tunc a simili iterum prædicta via et scientia videbitur sufficere ad habendam scientiam quid est omnis res per diffinitionem. Si igitur dicat sic aliquis, oportet quærere si substantia et quod est esse ipsius animæ sit secundum doctrinam illius scientiæ vel non : et hoc erit valde difficile : cum illa diffinitio sit per genus et differentias componenda, et nobis occultum sit genus et differentia spiritualium rerum, difficillimum erit invenire diffinitionem animæ secundum doctrinam illius methodi.

Text. et com.
5.

Nota tres
vias de in-
vestiganda
diffinitione.

Si autem quis dicat, quod non est communis una scientia in secundo *Posteriorum* determinata sufficiens, ut per eam cognoscatur omne illud cuius quærimus quid est, et diffinitionem substantialem : tunc erit magis difficile negotiari ad venandum animæ diffinitionem : quia tunc oportet primo circa quodlibet genus rei invenire propriam viam, quam difficile est invenire. Et cum manifestum sit, quod est aliquis modus proprius cuiuslibet rei ad sciendam substantiam ipsius, tunc quærendum quis sit ille modus, utrum ex prioribus ex quibus est demonstratio, sicut dixit Hippocrates : aut ex posterioribus sicut procedit divisio, sicut dixit Plato : aut est aliqua alia via quæ est collectio diffinientium per divisionem et compositio eorum, sicut dixit Aristoteles : quoniam multas habet dubitationes et errores, ex quibus propriis principiis oportet quærere animæ quidditatem : quoniam rerum diversarum diversa sunt principia essentialia, sicut alia sunt principia numerorum, et alia plana-

rum superficierum, et secundum illa propriæ variantur diffinitiones. Hoc autem necessarium est potissimum in anima quærere quæ cum aliis nullam penitus videtur habere convenientiam, sicut in sequentibus erit manifestum, ubi ostendetur quod neque omnino in uno genere cum aliis est substantiis, neque omnino removetur a genere aliarum substantiarum.

CAPUT IV.

Quæ oportet inquirere ad investigandum propriam animæ diffinitionem.

Diffinitionibus autem omnibus existentibus ex genere et differentia constitutiva speciei, si conveniens autem diffinitio debet haberi, oportet primo quærere in quo genere sit fortassis : quoniam forte non est res quæ sit in genere directe sicut genus, vel species, vel individuum : et forte est in genere sicut principium generis : potentia enim et actus principia sunt generum et eorum quæ sunt in genere, et ipsa non sunt directe in genere : quoniam principium alicujus non directe constituitur sub ipso, sed est ante ipsum. Esse autem in genere est esse sub genere, sicut manifestum est ex determinatis in *Prædicamentis*. Quærendo autem utrum quocumque modo sit in genere, quæremus utrum sit hoc aliquid quod est substantia, aut sit quantitas, aut sit aliud aliquod diversorum prædicamentorum, licet omnes convenerint ipsam aut substantiam, aut quantitatem esse : et ideo non est nobis necessarium ut reliqua genera inducamus. Habito autem genere ipsius animæ, oportet nos quærere de differentia animæ, qualiter scilicet sit in genere, utrum sit aliquid eorum quæ sunt potentia, sicut dixerunt illi qui po-

Text. et com.
6.

suerunt eam humorem quemdam : aut sit de numero eorum quæ Græce vocantur *endelechiæ*, quod Latine sonat *perfectiones* sive actus, sicut sunt formæ essentielles actus et complementa rerum naturalium. Hæc enim duo magnam habent differentiam.

subjecto differentes et forma. Hæc autem non est sententia Aristotelis et Peripateticorum, sed potius quod anima hominis una sit substantia et subjecto, et habet pluralitatem in viribus et potestatibus sive potentiis suis. Et hoc in sequentibus declarabitur.

^{Text. et com.} 7. Habitis vero genere et differentia animæ, considerandum erit nobis utrum anima sit partibilis an impartibilis : quoniam quidam dixerunt in omnibus corporibus animam unam specie et numero, quæ tamen pro diversitate corporum diversa operatur : et alii etiam, ut Plato, dixerunt in uno corpore plures esse animas specie differentes, sicut quod intellectiva sit in cerebro, et concupiscibilis sive appetitiva sit in hepate, et irascibilis sit in felle, et vitalis sit in corde, et generativa in testiculis ¹. Hæc autem sequentia declarabunt. Si vero consentiatur in hoc quod sit indivisibilis, tunc oportet quærere utrum sit similis speciei omnis anima, et tantum dividatur per individua, aut non sit similis speciei omnis anima. Etsi consentiatur quod anima non est similis speciei, tunc oportet quærere utrum sit tantum specie differens, et sint omnes species animæ sub uno et eodem assignato genere, aut cum hoc differant etiam genere. Hoc autem inquirere est necessarium, quoniam quidam supponentes omnium animatorum esse easdem animas specie, quando tractant de anima, de humana solum loquuntur et inquirent. Et per hoc credunt se sufficienter de omni anima terminasse, eo quod omnes animæ, ut dicunt, in specie conveniunt cum animabus hominum. Et in hoc peccato dicitur fuisse Plato, qui dixit omnem animæ speciem esse in corpore hominis, et in corpore humano plures esse species animarum

Videndum est ita quod nullo modo lateat nos utrum sit una ratio omnis animæ, sicut est una ratio generis secundum species suas, aut sit altera et altera ratio specierum. Cum enim nos quæsimus utrum anima sit unum genus ad omnes animas, vel non, sed sit specie differens tantum, tunc oportet nos cavere, ne ignoremus univocationem vel æquivocationem suæ diffinitionis : ut sciamus utrum diffinitio data de anima sit univoca tribus animabus, vegetali scilicet, et sensibili, et rationabili, sicut est una ratio animalis sive vivi ad ea quæ continentur sub eo, aut non est sic, sed est altera ratio secundum unamquamque trium animarum, sicut est altera ratio equi, et canis, et dei Jovis vel Æsculapii. Hæc autem ideo dico, quia animal universale ut universale, aut nihil est de quidditate particularis et realis animalis, aut est posterius ipso. Et similiter est de omni communi quod universaliter prædicatur de aliquo. Causa enim animalis quæ est principium esse hujus vel illius animalis, est in ipso animali esse, et est particularis, et non præcedit ipsum tempore, sicut dicebat Plato : quoniam si præcederet ipsum, non possemus habere notitiam particularis nisi per ipsum, sicut modo non cognoscimus res naturæ, nisi scitis causis ex quibus sunt ². Natura ergo formæ generis vel differentiæ quæ est in ista re demonstrata in esse naturæ, est in uno, et non est in alio. Sed cum intellectus noster accipit inten-

Text. et com.
8.

Nota quomodo animal universale aut nihil est aut posterius est.

¹ Idem imponit Commentator Platoni hic com. 7.

² Vide etiam calcem com. 8.

tiones essentialium principiorum hujus rei demonstratæ, quæ sunt potentia et actus, et abstrahit eas a materia, et ab individuantiis aliis, tunc agit in eis universalitatem : sic universale posterius est quando ut universale accipitur, et non sicut prius dixit Plato, quod præcederet secundum esse omnia sua particularia. Hæc tamen natura quæ principium est essentielle hujus particularis demonstrati, prius est secundum causam et intellectum quam res principiata per ipsam : quia aliter non esset causa essentialis. Quod autem hæc vera sint quæ dicta sunt, testatur Aristotelis translatio Arabica quæ sic dicit. « Et debemus præservare nos ne ignoremus utrum diffinitio ejus sit eadem ut diffinitio vivi, aut sit alia in quolibet, verbi gratia, diffinitio equi et canis et hominis et Dei : vivum autem universale, aut nihil est, aut est postremum. » Et hoc exponit Averroes, sicut hic dictum est. Græca autem translatio discordat ab hac : et (ut puto) est mendosa. Habet enim sic : « Videntur autem quatenus non lateat, utrum una ratio ipsius sit, an sicut animalis est secundum unumquodque altera. » Et si deberet concordare cum Arabica, sic deberet ordinari, « Utrum una ratio ipsius sit sicut animalis, aut sit secundum unumquodque altera : » tunc enim plana esset. Sed quia in multis invenimus Græcas emendatiores quam Arabicas translationes, ideo et hoc sustinentes dicimus, quod animalis est una ratio ut generis. Si autem animal secundum esse sumitur in unoquoque, tunc variatur esse ejus differentiis specierum sibi adjunctis : et tunc sic variatum habet alteram et alteram secundum esse diffinitionem : et licet hoc sit verum, tamen primum magis conveniens ad propositum est.

Universale
secundum
Platonem
triplex est.

Et ut melius intelligatur, sciendum est quod Plato posuit in omni re triplex esse universale. Unum quidem *ante rem*, quod erat causa rei formalis secundum esse præcedens, quia separatum ipsum esse posuit. Secundum *in re*, quod erat forma

adhærens ei una in multis et de multis : et hoc unum dixit Plato in essentia esse unum et in esse naturæ et formæ in omnibus. Aristoteles autem in ratione dixit unum, et in essentia et esse plura. Tertium autem dixit esse *post rem*, quod est intentio universalis in anima : et sic dixit etiam quod anima communis et universalis erat ante omnes animas, et erat causa ipsarum per quam habent diffiniri et esse : et secundum hoc esset una universalis illius ratio de omni anima. Et hoc esse non potest, quia in *philosophia prima* habet ostendi id universale nullum esse omnino, sed omne universale ut universale sumptum esse aut nihil rei præcedens rem, aut esse post rem, sicut est intentio abstracta de particularibus.

His autem omnibus relictis, tanquam hæc quæ non hic, sed alibi sunt determinanda, dicimus nobis esse necessarium inquirere utrum una communis ratio sit de anima in communi danda, quæ univoce conveniat tribus animabus, scilicet vegetabili, sensibili, et rationali, aut sit nobis quærenda propria ratio secundum quamlibet trium animarum. Hoc enim necessarium est, quia inferius apparebit quod ratio data de anima, quæ est endelechia corporis physici potentia vitam habentis, non omnino secundum unam rationem convenit tribus animabus, nec unius est et altera ratio secundum unamquamque animam, secundum quod est altera et altera equi et canis et hominis : quia ista diffiniuntur sicut habentia oppositas differentias, quarum una non est in alia. Sed ratio animæ in partibus suis est sicut figuræ : quia sicut una figurarum secundum potentiam est in alia, sicut trigonum in tetragono, sic una animarum videtur esse in alia, sicut vegetativum in sensitivo, et sensitivum in rationali. Est igitur necessarium nobis subtiliter ista disquirere, quatenus non lateant quæ dicta sunt.

CAPUT V.

Quo ordine oportet procedere quærentem de his quæ spectant ad scientiam de anima.

Inquisitis autem his omnibus quæ de subjecto scientiæ hujus et diffinientibus animam inquirenda esse videntur, etsi consentiatur in hoc quod unoquoque corpore hominis vel alterius animalis non multæ sunt animæ, sed una in substantia, et plures in partibus potestativis: tunc videndum erit de ordine quæstionum, utrum scilicet prius oportet inquirere de tota anima secundum se, vel de partibus prius. Cum autem multæ sint partes, difficile erit determinare differentias partium ad invicem quales aptæ naturæ sunt habere: quia inferior semper claudi videtur in superiori, sicut minor potestas in majori clauditur ejusdem generis potestate, sicut potestas præsidis et tribuni clauditur in potestate Cæsaris sive Imperatoris. Est tamen in hoc magis difficile quam in aliis.

Dubium autem iterum est, utrum partes animæ quæ sunt potentiæ prius quærendæ sunt, aut opera sive actiones potentiarum, verbi gratia utrum prius quærendum sit de intelligere et sentire quæ sunt opera sive actiones potentiarum, vel de intellectiva et sensitiva potentia prius sit inquirendum. Similiter autem et in aliis. Et si constiterit quod de operibus potentiarum prius sit inquirendum, tunc iterum dubitabit aliquis an oportet primo quærere de oppositis, hoc est, objectis circa quæ sunt opera, aut de ipsis operibus prius, et postea de objectis. Verbi

gratia, quoniam possumus quærere utrum de sensibili prius sit quærendum quam de sensu et sentire, et de intelligibili prius quam de intellectu et intelligere, vel e converso.

Hæ enim quæstiones necessariae sunt propter duas causas, quarum una est, quia in quibusdam magis est nobis nota natura totius quam partis, et notior est nobis potestas quam actus ejus, et quam id circa quod operatur, sicut in corporibus quæ sensui subjiuntur, se habet. Nos enim scimus naturam ignis in toto, et per eam discimus potentiam partis et operationis, et ejus circa quod operatur. Quædam autem super quæ non cadit sensus, sunt occulta nobis in substantia et partibus, sed sunt manifesta nobis ea circa quæ operantur, et per illa devenimus in opera, et per opera in potentias particulares, et per illas potentias conjecturamus de toto, sicut nos investigamus substantias separatas, etiam ipsam animam.

Alia autem causa est, quia etiam in ipsis quæ spiritualia sunt et non sunt subiecta sensibus nostris, duo sunt genera potentiarum partialium: et unum quidem genus est activæ potentiæ, aliud autem potentiæ passivæ. Activæ quidem sunt factivæ formarum et motivæ, sicut intellectus activus, et potentiæ moventes cor et organa motus. Passivæ autem sunt receptivæ formarum, ut sensus, et intellectus possibilis. Et in activis quidem scimus quod potentia causatur ab essentia formæ, et operatio non dat speciem, sed operatio specificatur a forma, sicut dicimus operationem lucis esse lucere: et si agit in aliquid quod obijcitur actioni suæ, illi etiam imprimit speciem et formam suam, sicut lux lucendo illuminat, et dat speciem lucis illuminantis: et in talibus rectus ordo doctrinæ est incipere a forma totius agentis, et devenire in partem et operationem, et sic in objectum circa quod est operatio. In passivis autem ordo naturæ est e converso: quoniam passiva per se carent specie,

Nota differentiam inter potentias activas et passivas penes ordinem procedendi in doctrina.

sed objectum agit in eis speciem suam, sicut nos videmus oculum nullam habere visionis speciem, sed esse potentia ad omnia visibilia. Sed cum videt in actu, tunc coloratum illuminatum immutat ipsum et imprimit ei speciem. Et in talibus secundum rationem diffinitivam objecta quæ primo dant speciem operationi et potentiis passivis, sunt secundum naturam prævia actibus et actus potentiis, et postea visio, et postea visus, et deinde potentia tota sensitiva : et hoc patet per diffinitionem ab Aristotele datam de visu, quod visus est susceptivum coloris secundum actum lucidi, ubi visus diffinitur per colorem.

Text et com.
11.

Cum igitur utrumque genus potentialium istarum in anima inveniatur, oportet quærere de utraque viarum prædictarum in doctrina de *Anima*. Non solum autem oportet hoc inquiri, sed etiam de accidentibus inseparabilibus quæcumque sunt propria animæ vel partibus ejus.

Non solum enim videtur utile esse in doctrina ut cognoscamus substantiam per essentialia ipsius, quæ sunt quidditas ejus, ut per illam cognoscamus causas eorum quæ accidunt per se subjectis illis, quorum quidditates accepimus : sed etiam e converso cognitionem eorum quæ per se accidunt alicui substantiæ, multum confert ad sciendum quidditatem substantiæ. Sicut verbi gratia, si volumus cognoscere quot numero anguli trianguli rectilinei sunt æquales rectis, utile est nobis ut cognoscamus tam quidditatem substantiæ quam quidditatem passionis, ut verbi gratia, sciamus quidditatem recti et quidditatem obliqui, quæ sunt passionis : et quidditatem lineæ et quidditatem plani sive superficiæ, quæ sunt subjecta in geometria : tunc bene concluderemus, quod triangulus qui est plane trigonum rectilineum, habet tres numero angulos æquos duobus rectis et non pluribus. Et sic est in multis, quod

aliquando posteriora sunt magis nota nobis quæ sunt accidentalia rei, et aliquando e converso substantialia sunt magis nota quæ sunt priora. In omnibus enim mathematicis priora in natura et re sunt magis nota, et ex illis certificamus posteriora : et ideo scientiæ illæ certissimæ sunt. In physicis autem frequenter sunt occulta nobis quæ priora sunt secundum naturam et rem, et accidentia nobis magis manifestantur : et oportet nos tunc ex posterioribus incipere, et venire in principia : et ideo scientiæ physiciæ in quibusdam non habent veram certitudinem sicut habent mathematicæ. Sed quando incipimus ab accidentibus, oportet quod illa accidentia sint per se convenientia et nota nobis ad sensum et phantasiam et imaginationem : quoniam in illis primo accipimus physica : et ideo quandocumque bene et expedite sciverimus tradere rationem accidentium, ad phantasiam et imaginationem nobis notorum et cognitorum, tunc etiam expediti erimus ad tradendum rationem de substantia et de eo quid est : quia per accidentium cognitionem statim deveniemus in rationem et cognitionem substantiæ. Sed cum procedemus a priori in posterius, tunc procedemus per demonstrationem. Omnis autem demonstrationis principium est sicut medium ipsa diffinitio dicens rei quidditatem.

Utrum autem illa sit diffinitio subjecti vel passionis, determinatum est in *Posterioribus* : quoniam cum medium debeat esse secundum naturam medium in demonstratione, et debeat esse posterius primo, et prius secundo, videtur debere esse diffinitio passionis quæ probatur de subjecto. Et si aliquando per diffinitionem subjecti scitur passio, oportet quod illa diffinitio non sit data de subjecto tantum, in quantum est substantia quædam vel subjectum, in communi ratione subjecti, sed in quantum est causa et subjectum passionis, hoc est, quod fluit ex ipso talis passio : per illam enim sciatur qualiter et quare passio inest

Nota quomodo diffinitio subjecti potest esse medium in demonstratione et quomodo non.

subjecto. Sicut verbi gratia, si diffiniatur anima in quantum absolute substantia intellectualis incorporea, non cognoscuntur accidentia ejus et opera et objecta. Similiter autem si diffiniatur secundum totum et non secundum partes, et diffinitio totius detur secundum quod animatum corpus, ut dicatur perfectio corporis physici potentia vitam habentis, non cognoscuntur sufficienter passionem et opera et objecta : quia partium et opera et accidentia ignorantur. Si autem dicatur anima esse principium sensus et motus in toto, et in partibus corporis secundum congruentiam componentium unumquodque membrum, cognoscuntur omnes operationes et accidentia partium et objecta, quando fuerit diffinitio aptata cuilibet parti, sicut in secundo libro declarabitur. Similiter autem est in diffinitione accidentium, quæ est principium demonstrationis, sicut diximus. Si enim detur de essentia passionis tantum per ea quæ formalia sunt in ipsa, non dicet causam quare sunt accidentia, aut accidentant talibus subjectis : sicut si diffiniedo dicam, eclipsis est defectus luminis : adhuc autem si apponam subjectum et dicam, eclipsis est defectus luminis in luna : adhuc autem non dicit diffinitio quare hoc lunæ accidit, et quomodo soli lunæ convenit per se. Si autem dicatur sic, eclipsis est defectus luminis in luna, ex terræ interpositione ad rectam diametrum inter solem et lunam, ex motu ipsius in capite vel in cauda draconis, infra gradus eclipticos proveniente : tunc diffiniendo sic dico quid est passio, et cujus est, et propter quid inest, et quare soli lunæ convenit : et per hanc diffinitionem scitur passionem inesse subjecto : ideo hoc certificant, et hoc est principium demonstrationis. Et similiter est in passionibus animæ. Si enim dicam sic, ira est appetus contrarii doloris ex accensione sanguinis circa cor proveniens, dico et quid est, et cujus est, et propter quid inest : quia cordi inest, et propter hoc quod sanguis accensus est ex

molestia, protenduntur spiritus ad repellendam injuriam vel illatam, vel opinatam, et ideo conturbantur passione. Et ideo sive subjectum diffiniatur, sive passio, et per diffinitionem non scitur quod passio est propria passio, hoc est, cui inest, et quare inest, vel ex diffinitione hæc de facili conjecturari non possunt : sic diffinitiones dantur ex communibus essentialibus subjecto vel passioni, quæ communia sunt per intentiones dialecticas collecta, et sunt vanæ, eo quod non inducunt ad certitudinem veram demonstrationis.

CAPUT VI.

Quod oportet tractantem de anima inquirere utrum habeat aliquas operationes proprias, aut non.

Dubitationem autem habent etiam passionem animæ, utrum sint omnes communes sibi et corpori, vel sibi et habenti corpus, aut sit aliqua passionum sibi propria, quæ neque communicet corpori, neque communicet habenti corpus : hoc enim necessarium est accipere ex doctrina animæ ad sciendum utrum ipsa separetur a corpore, vel non, sed tamen non est leve. Ut autem melius intelligatur hæc quæstio, sciendum quod aliud est communicare corpori in actione vel passione animæ, et aliud communicare ei quod communicat corpori. Communicat enim corpori in actione vel passione quæ non expletur neque fit nisi instrumento corporali per virtutem affixam organo, sicut ambulatio, vel visus, quæ fiunt motu vel passione corporis, et per virtutes affixas ipsis membris, quorum unum motu explet operationem, alterum autem passione, quia recipit speciem coloris. Communicare autem ei quod communi-

Text. et com.
12.

Aliud est communicare corpori in actione et passione : et aliud est communicare ei quod communicat corpori.

cat corpori, est quod licet aliqua operatio non fiat motu vel passione alicujus partis corporis, tamen non expletur sine alia operatione, quæ fit vel motu vel passione alicujus partis corporis, sicut est intelligere sensibilia et mathematica. Quia licet intelligere non expleatur motu vel passione alicujus membri corporalis, tamen non fit sine acceptione formæ sensibilis et imaginibilis per phantasiam, quæ communicat corpori in hoc quod operatio ipsius non expletur sine motu et passione membri corporalis, quod est organum phantasie. Oportet enim formas imaginationis et phantasie fieri per motum a sensu factum in spiritu animali deferente formas hujusmodi, et recipi easdem oportet in parte cerebri, quæ est organum phantasie virtutis : et ideo aliud esse diximus communicare corpori, et aliud communicare ei quod communicat corpori in operatione. Possibile enim est quod substantia incorporea existens in corpore ut actus corporis communicet corpori. Et possibile est ut non communicet corpori, sed communicanti corpori. Et possibile est ut neque isto neque illo modo communicet, sed habeat operationes quæ nullam ad corpus habeant dependentiam. Et hoc inquirere de anima est necessarium valde ad sciendum utrum separata est in agendo vel non : et est ista quæstio una quam maxime desiderant homines scire de anima¹.

Videtur autem in pluribus suis passionibus et partibus nihil omnino sine corpore pati, vel facere : neque enim sine motu et passione corporis irascitur, neque confidit, neque desiderat, neque sentit universaliter secundum omnem sensum. Ira enim est accensio sanguinis cum evaporatione fellis. Confidentia autem est ex protensione spiritus et sanguinis ex corde ad exteriora. Sentire autem fit recepta sensibili forma in organo sensus. Quæ omnia dicunt motus et passiones corporeas. Sed maxime pro-

prium et separatum opus esse videtur intelligere, eo quod universale intelligitur quod est simplex et denudatum a materia et appenditiis materiæ : et ideo non est forma impressa alicui membro corporali, cujus motu expleatur intelligere, sed potius est simplex conceptus mentis sine hic et nunc, sed ubique et semper in eadem ratione manens : quod non est conveniens alicui formæ corporali. Si autem hoc ipsum intelligere quod est operatio possibilis intellectus quando in actu fit, est in phantasia, aut non sine phantasia : tunc neque hoc opus utique contingit esse sine corpore quod movetur vel patitur in ipsa operatione : et tunc non erit separatim conveniens animæ secundum se. Dico autem intelligere possibilis intellectus aliquando esse phantasiam, et aliquando non sine phantasia, non simpliciter intelligens quod intelligere unquam sit phantasia, sed quia possibilis intellectus accipit formam quæ est ex phantasmate, oportet quod phantasie motus ad intellectum terminetur. Sunt autem quidam homines idiotæ non discernentes universale a particulari, sed proseguuntur rationem universalis in particulari permixtam, et illorum intelligere est phantasia formalis, eo quod immixtum est ei. Alii autem distinctum accipiunt universale a particulari, quod est in phantasia formalis, et illorum intelligere, eo quod oritur a phantasia, non est sine phantasia formali. Phantasia enim duplex est : quia et ipsa virtus animæ quæ phantasmata recipit, phantasia est, dicimus quod operatio intellectus possibilis est phantasia vel non sine phantasia. Taliter autem distinguendo communicans corpori, et communicans ei quod communicat corpori, evitabimus errorem Alexandri qui dicebat in omnibus animam communicare corpori, et ideo non esse separabilem a corpore. Nos enim ostendemus in sequentibus, quod id quod communicat non corpori, sed ei quod est communicans corpo-

Nota diver-
sitatem ho-
minum in
apprehen-
sione uni-
versalis.

¹ Idem habet Averroes hic com. 12.

ri, secundum se est separatum, neque corrumpitur nisi secundum sic et simpliciter non, vel nisi secundum quid et non simpliciter.

ostendemus quod anima humana multas habet operationes separatas, sed modo inducimus rationes quorundam probantes quod habet communicantes.

11. Siquidem igitur est aliquid animæ operum aut passionum proprium, utraque communicatione exclusa, tunc continget utique animam esse separatam nunc in operatione, et aliquando separari a corpore et esse per se. Si vero nulla est propria ipsius, tunc non continget ipsam separari secundum esse et substantiam : licet forte secundum diffinitionem aliquam non coexistens corpori et in corpore intelligatur. Erit enim tunc de anima sicut de mathematicis quæ non habent esse nisi in hac sensibili materia, et tamen accidunt eis quædam non in materia intellectis, sed acceptis : sicut est videre in recto, quia lineæ rectæ multa accidunt quæ non conveniunt ei secundum quod est in materia sensibili, sicut est quod sphaera ænea tangit ipsum in puncto, quæ tamen sphaera ænea nunquam tanget ipsum separatum in puncto secundum actum, sed potius tanget ipsum conjunctum cum materia sensibili, non in puncto, sed in superficie : et tamen secundum intellectum acceptum rectum, et non in materia lignea, vel cuprea, vel alia materia sensibili, non tangetur a quacumque sphaera nisi secundum punctum. Et sic erit de anima. Si enim in omnibus partibus suis, aut communicat corpori, aut communicat communicantibus corpori, tunc potest accipi separata secundum intellectum in quantum agit operatione quæ non expletur motu alicujus partis corporis : sed tamen secundum esse et veritatem naturæ nunquam erit separata, quia semper indiget, vel exigit illius cooperationem quod corpori communicat : sicut sphæricum quod separatum intelligitur et diffinitur, sed tamen secundum esse inseparabile est a corpore sensibili. Et nos quidem in sequentibus

Videntur enim animæ passiones omnes *Text. et com.*
14. esse cum corpore communicantes, licet in una sit plus quam in alia communicans : quia quædam fiunt sine motu locali partium corporis et sine physica alteratione, sed tamen non fiunt sine receptione formæ, vel intentionis formæ, quæ est alteratio communiter dicta. Cum motu autem et alteratione corporis fiunt desiderium, mansuetudo, timor, confidentia. Adhuc autem gaudium, et amare, et odire. In omnibus enim his movetur cor secundum diastolem vel systolem, et compatitur animæ corpus. Hoc autem indicat diversitas hominum in passionibus his : quædam enim in duris et manifestis periculis passionum coincidentibus in eos nihil ad iram provocantur propter complexionem frigidam stantem in eis : et aliqui eorum non timent in talibus, sicut habentes multum sanguinem, et corda calida. Aliquando autem aliqui a parvis causis et infirmis periculorum moventur et provocantur ad iram, quando corpus irascibile et ita dispositum est ac si irascatur : sicut est in cholericis calida habentibus corda, et sanguinem levem qui facile dirigitur sursum. Adhuc autem magis manifestantur hæc in his qui timentes fiunt ex suis corporis dispositionibus, quando nulla causa terroris est in passionibus, sicut accidit multis viris qui sicci sunt, et frigidi, pauci spiritus, et pauci caloris in corde.

Manifestum est ergo ex dictis, quod *Text. et com.*
15. passiones sunt rationes quædam et intentiones, quæ in physica materia sunt mota et alterata physico motu et alteratione. Sensus autem et imaginatio et cæteræ

animæ sensitivæ apprehensiones non fiunt sine receptione formarum in organis corporum, quæ receptio quædam est alteratio, licet non sit alteratio physica. Et ideo harum passionum sunt tales rationes, ut si dicatur, irasci est motus huius corporis cuius sanguis accensus est : aut partis huius, sicut cordis quod movetur primo in ira secundum systolem quando conturbatur, et post secundum diastolem quando petit vindictam : aut potentiæ quæ conjuncta est huic corpori, aut parti corporis, et a nocumento illato : et propter hoc malum inferendum in vindictam. Cum autem omnia hæc in physica materia scripta sint, physici erit considerare de anima, aut omni si omnis anima est talis, aut de anima huiusmodi quæ talium est operum et passio-num.

CAPUT VII.

Qualiter differenter considerat physicus de eis quæ hic quærentur, a dialectico et mathematico et metaphysico et mechanico, in quo est digressio quædam,

Text. et com.
15.

Physicus autem et dialecticus diffiniunt differenter unumquodque istorum quæ diximus esse animæ opera et passionem. Si enim quærimus quid est ira, intendentes de diffinitione quærere, dicet dialecticus quod est appetitus contrarii doloris, aut aliquid huiusmodi diffiniens per intentiones communes formales, quæ non sunt vera causa rei propria, sed intentiones communes inventæ in pluribus et nulli propriæ : et ideo diffinit per formam quæ forma de se communis est, et non appropriatur ad esse rei nisi per propriam materiam uniuscuiusque rei. Physicus autem dicet quod ira accensus vel ascensus et calefactio sanguinis circa cor, tangens

propriam causam efficientem quæ est ascensus et calefactio sanguinis, et propriam materiam quæ est sanguis cordis bulliens, et subjectum quod est cor. Et horum quidem alius reddit materiam propriam, scilicet physicus : alius autem reddit speciem et intentionem formæ simplicem et communem quæ est rei ratio communis. Hic enim considerat rationem sive intentionem communem rei, eo quod non descendit ad propria : ille autem considerat principia realia quæ dant esse rei. Necessarium autem est quod ista realia principia sint in materia huiusmodi quæ determinata et propria est, si erunt et habent esse in natura. Sicut etiam domus ratio differens est assignata et considerata a dialectico et mechanico qui naturalem imitatur, sicut ars imitatur naturam. Dicet enim dialecticus quod domus est operimentum sive receptaculum prohibens aeris corruptiones, quæ sunt excellentia frigoris ex excellentia caloris, et corruptiones imbrium et caumatum. Mechanicus autem dicet quod domus est ex lapidibus et lignis sic et sic compagatis vel ligatis. Alius vero ab utroque istorum est, qui in his materialibus determinatis præbet in diffinitione sua speciem quæ est, intentio domus propter finem qui dictus est, hoc est, ut prohibeat corruptiones. Quæramus igitur quis horum diffinientium sit physicus ? utrum ille sit physicus, qui considerat materiam et ignorat rationem intentionis formæ, aut ille qui solum est circa rationem quæ est communis rei intentio et conceptus, aut ille qui est ex utrisque ? Quoniam ex inducta differentia mechanici ad dialecticum possumus cognoscere eum qui perfectus est physicus : quoniam diximus quod quidam illorum quodammodo uterque est, quia et præbet formam rei propter determinatum finem inductam, et præbet eam in hac determinata materia in qua habet esse secundum rem. Quæramus etiam, quod si nos concesserimus quod physicus perfectus utrumque facit, utrum ipse sit circa alias formas

quam sint formæ quæ sunt passiones materiæ determinatæ, quæ nomine suo et diffinitione concernunt materiam corporis mobilis ut mobile, et non separantur ab ipsa per nomen et diffinitionem sive rationem : et ipse physicus considerat tales in quantum non separantur, etiamsi secundum aliam aliquam rationem separari possent. Verbi gratia, quoniam physicus et considerans carnem, quæ nec nomine nec ratione separatur a physica materia, quæ est corpus transmutabile in quantum est transmutabile : et si in alia materia carnis et nomen et species esse ponatur, erit æquivocum nomen, et species carnis secundum veritatem non est in alia, sed secundum similitudinem solam. Considerat etiam mathematicus quantitatem quæ non est forma sequens transmutabile corpus in quantum transmutabile, sed potius sequens corpus in quantum est corpus. Sed physicus non considerat sic quantitatem, sed potius secundum quod non separatur a transmutabili corpore in quantum est mutabile : quia considerat quantitatem non secundum quod est quantitas, sed secundum quod est terminus magnitudinis augmenti vel diminutionis, aut secundum quod est dispositio mobilis localiter¹.

Physicus igitur circa omnia illa est, quæcumque sunt physici corporis in quantum est sic transmutabile, et considerat omnia opera talis materiæ et omnes passiones ejus. Quæcumque autem sunt quidem in physico corpore et non sunt his similia, quod scilicet sint formæ et opera et passiones ipsius physici corporis in eo quod est physicum, sed potius a voluntate et arte inducuntur in physica corpora, illa sunt alterius qui mechanicus dicitur, sicut est mechanicus qui dicitur instructor sive architecta, qui structu-

ras facit : sive etiam medicus qui circa corpus humanum facit clysterium et embota et hujusmodi instrumenta. Scire enim causas corporis humani, physici est non medici : sed formæ quæ secundum esse non sunt separabiles a physicis corporibus, sed semper inveniuntur in eis, et tamen non sequuntur corpus physicum in quantum physicum est, eo quod non sunt physici corporis in quantum mobile est, sed sunt secundum rationem ante ipsum, et sequuntur corpus in quantum est corpus, et ideo dicuntur esse physici corporis ex remotione, quia sunt ejus quod abstrahit a physico corpore : omne enim physicum corpus est corpus, sed non convertitur, et ideo abstrahit corpus a physico corpore. Quæcumque igitur sequuntur ad corpus secundum quod abstrahit a physico corpore, sunt ante principia physica : et ideo de illis erit alius philosophus qui mathematicus vocatur, cujus tamen omnia considerata sunt in physico corpore, sed tamen non trahunt rationem ab ipso : et ideo non concipiunt in nominibus suis materiam sensibilem et mobilem, sed intellectualem magnitudinem tantum. Et hujus ratio est, quia nihil diffinitur per ea quæ consequuntur ipsum secundum materiam, sed potius per ea quæ ipsum secundum naturam antecedunt. Et cum omnia quæ sunt transmutabilis corporis principia, consequantur secundum naturam ea quæ sunt principia corporis simpliciter accepti, oportet necessario quod nihil eorum quæ sunt physici corporis, ut est physicum, concipiatur in ratione eorum quæ sunt corporis ut est corpus. Non sunt tamen illa separata omnino : quoniam concipiunt in rationibus suis subjectum intellectuale, quod est magnitudo, quæ secundum naturam antecedit corpus ut est corpus. Sicut autem diximus, quod corpus per naturam antecedit physicum corpus, ita ens et substantia et hujusmodi per naturam antecedunt cor-

¹ Cf. etiam I Physic. com. 18.

pus et magnitudinem, et sunt ista secundum se separata, et per accidens conjuncta cum materia corporum quæ sunt quanta et mobilia : quoniam ista secundum se esse realiter inveniuntur ante hæc in intelligentiis et substantiis separatim : et de his est primus philosophus secundum quod in procemiis diximus libri *Physicorum*. Diximus etiam multa de his in secundo *Physicorum* : cum certitudine autem habent in *prima philosophia* determinari.

Digressio.

Dubitabit autem fortasse aliquis an verum sit quod diximus, dialectici diffinitionem per solam formam esse datam. Cum enim forma pars sit rei et non totius videtur fortasse non prædicari de toto, sicut neque dicere possumus quod homo est anima : prædicantur autem ea quæ sunt dialectica de toto : non ergo videntur esse formæ simplices quæ prædicantur in logicis, sed potius potentia et actus conjuncta videntur esse, præcipue cum simplex de composito vere non prædicetur. Adhuc autem cum potentia et actus sint principia cujuslibet generis, sicut in *Physicis* declaratum est, et præcipue principia substantiæ, et logicus sumat prædicata genera vel species, videbuntur omnia illa esse composita ex potentia et actu, et non esse solius formæ et speciei intentiones. Amplius autem omnino diffinitio composita est : et nullum simplex diffinitur, cum simplex sit unum solum, et omnis diffinitio contineat plura, videbitur forte alicui ex his et similibus verum non esse quod dictum est, logicum solam formam considerare et speciem. Similiter autem non videtur physicus considerare materiam solam, quia materia principium cognoscendi rem non est : et probatum est in secundo *Physicorum*, physicum debere inducere omnes causas.

Solutio.
Forma ex
intentione
Avicennæ
dupliciter
sumi potest.

Omnibus autem hujusmodi rationibus respondentibus, dicimus quod forma rei dupliciter potest considerari, sicut dicit

Avicenna. Uno enim modo consideratur ut est actus rei et pars esse ejus, et hoc modo non de re prædicatur. Alio autem modo ut est intentio rei abstracta a re, et sic prædicatur, quia est intentio totius et non partis : totum enim significatur sub qualibet forma quæ in ipso est, sive sit generis, sive differentiæ, sive speciei, sive proprii, sive accidentis : et secundum quod significatur stans sub aliqua illarum formarum, sic abstrahitur ab ipso universale, et est illud universale intentio totius sui : et ideo prædicatur de toto. Et has intentiones totius considerat logicus : et quædam earum sunt acceptæ ut simplices, et quædam sicut compositæ. Intentio accepta a toto secundum quod significatur sub forma generis ut genus est, et intentio accepta de toto secundum quod significatur sub forma differentiæ, et intentio accepta de toto secundum quod significatur sub forma proprii, et intentio accepta sive abstracta de toto secundum quod significatur sub forma accidentis, simplices sunt et intentiones sunt totius : et ideo de toto, sicut dictum est, prædicantur : quia, sicut diximus, totum potest optime significari stans sub forma quæ est essentialis et accidentalis : et si est essentialis, potest esse pars, dummodo illa forma simpliciter et secundum totum insit et non secundum partem, sicut sunt quædam accidentia quæ secundum partem insunt, ut *Æthiops* qui dicitur esse albus dentem. Forma autem speciei composita est : quia diffinitio dicit quidditatem rei vel speciei, ideo et ipsa plura continet, sed non est composita ex materia et forma, sed potius ex genere et differentia, quorum genus est loco materiæ, et differentia loco formæ : tamen illud quod est loco materiæ, non est materia, sed est forma generalis abstracta, non a qualibet materia, sed a materia propria quæ est proportionata formæ quæ est differentia. Et si proprie velimus loqui, dicemus quod est abstracta non a materia, sed a toto, secundum quod significatur totum nomine materiæ proximæ : sicut si dicam signifi-

Forma
tius pote
sumi ut
simplex,
potest
ut compo
ta.

Nota sub
lem modum
loquendi
Doctoris
quomodi
genus a ma
teria sum
dicitur, et
quomodi
non.

cari hominem secundum quod est animalum sensibile corpus : sic enim est materia proxima homini : et quod abstrahitur ab eo secundum quod sic significatur, est forma generis quæ est animal¹. Sic igitur patet qualiter intentiones communes abstractæ a rebus aliquando sunt simplices, et aliquando sunt compositæ, et tamen semper prædicantur de toto : et quando sunt compositæ, non sunt compositæ nisi ex genere et differentia, et non ex materia et forma : quorum genus est sicut materia, differentia vero ut actus : et hoc modo intelligitur quod potentia et actus sunt principia generum.

Si autem quis objiciat, quod secundum hoc si potentia est genus, et potentia est principium generis, quomodo ergo erit principium generis? Dicemus quod potentia simplex non est genus, sed potentia contracta per differentiam : et si illa differentia est intrinseca ita quod faciat summum in una ordinatione prædicabilium, tunc facit generalissimum, eo quod ante illud nihil est quod univoce prædicetur. Sed si differentia est quasi extra, et ponit in partem prædicamentorum univocorum, tunc facit genus subalternum vel speciem. Verbi gratia, sicut si dicam, ens prædicatur univoce. Si autem addam differentiam quæ non coarctat in prædicabilibus univoce, sed in his quæ prædicantur æquivoce secundum analogiam, ut si dicam, ens per se existens : tunc facio genus generalissimum : vel si dicam, ens in alio non per se, ut mensura entis per se, vel ut dispositio entis per se. Si autem dicam, ens per se animalum : tunc facio ejus subalternum, vel speciem subalternam : et similiter est in aliis generibus accidentium.

Dicimus igitur quod potentia simplex determinata per differentiam coarctantem analogiam entis, est principium generis, et simplex est intentio. Quæ autem coarctatur in genere prædicabilium uni-

voce prædicatorum, illa non est in genere, nisi actus in potentia : et non est principium generis, nisi forte generis quod alia consideratione est species. Ex his igitur patet qualiter logicus solas considerat formas intentionum communes. Similiter autem ex opposito physicus non considerat materiam solam : sed si considerat materiam, illa erit hujus physicæ formæ materia : et ideo materia secundum quod concipitur a formæ nomine et ratione, erit principium cognitionis et non per se² : sicut et mechanicorum nullus ligna et lapides considerat, nisi secundum quod inducitur in eis forma domus : quia aliter non esset unquam materia diffiniens, neque aliquod principium cognitionis. Sed quia physicus considerat formas transmutationis secundum esse, et esse habent transmutationis a physica materia, et ab his quæ insunt physicæ materiæ, ideo dicitur quod physicus materiam considerat. Considerat tamen omnem causam secundum quod refertur ad esse quod habet in materia, quod solum est esse naturæ et reale. Et considerat moventem sive efficientem secundum quod movet materiam, et formam secundum esse quod habet in materia, et finem secundum quod est terminus motus quo movetur materia, et materiam ipsam secundum quod est subjecta formæ secundum esse quod habet forma in materia. Et sic patet solutio eorum quæ in hac quæstione generabant difficultatem. In *Logicis* autem de ipsis plane dictum est vel plenius.

Nota quomodo materia est cognitionis principium.

Sed nunc redeundum unde nostra ratio erat prius. Dicebamus autem prius, quod *Text et com.*
18.passiones animæ non sunt separabiles a physica materia animatorum secundum quod sunt hujusmodi, timor, desiderium, quorum diffinitiones concernunt mate-

¹ Vide etiam pro hoc Commentatorem in VIII Metaphys. com. 6.

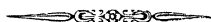
² Cf. Doctorem pro hoc in II Physic. super tex. 27 et 28.

riam sensibilem, et non sunt sicut linea et planum quæ sunt per naturam ante physicum corpus, sicut diximus, eo quod sequuntur magnitudinem ut magnitudo est, et non physicum corpus secundum quod est physicum corpus.

Text. et com.
19. Sic ergo physice intendentes de anima determinare, necessarium est ut simul cum his quæ intendimus, dubitemus de

his de quibus oportet dubitare bene volentem tractare de anima. Et hoc est ut attendamus diligenter opinionem priorum Antiquorum recitantes omnium illorum sententias, quicumque de ipsa aliquid contulerunt, ut bene quidem dicta accipiamus. Si vero aliquid ab aliquo non bene dictum est, hoc vereamur et abnuntiemus, licet et hoc ipsum dignum sit narratione : quia nobis dat occasionem, et abundare nos facit.

TRACTATUS II

DE ANIMA SECUNDUM OPINIONES ALIORUM.

CAPUT I.

*De his qui diffiniebant animam per hoc
quod ipsa est motivum quoddam.*

Principium autem quæstionis est secundum artem demonstrationis in *Posterioribus Analyticis* determinatam, quod apponantur in principio ea quæ maxime convenire videntur animæ secundum seipsam : quia ex his manifestabuntur nobis ea quæ sunt posterius, et secundum aliquid convenientia. Animatum autem differt ab inanimato in hoc quod habet animam duo operantem in ipso, quæ sunt motus processivus secundum locum, et sensus : vegetativa enim a quibusdam non dicuntur habere animam, sed partem animæ, ut in libro de *Plantis* habetur. Anima autem rationalis non videtur a quibusdam secundum eandem rationem nomen animæ participare cum aliis. Animatum ergo quod perfectam habet animam, et quæ vere anima est,

differt ab eo quod non est animatum tali anima, in eo quod est motivum secundum locum, et in eo quod est sensitivum. Et hæc duo dicta de anima a progenitoribus nostris qui patres nostri in philosophia fuerunt, accepimus.

Dicunt enim quidam et maxime quantum ad communitatem omnis animæ. Et primo quidem quantum ad substantialiter inesse omni animæ : animam enim dicunt esse id quod movet secundum locum totum corpus et membra, non quidem sicut natura movet ad unum et eodem modo, sed quod movet ad plura et multis modis, sicut vegetativa ad digerere, nutrire, et augere, egerere, et generare : sensibilia autem ad plura quæ patent. Et hoc dixerunt qui existimabant quod nihil movet aliud quod ipsum in seipso non moveatur : putabant enim non posse aliquid alii dare dispositionem quam in seipso non habet, hoc est, quam non disponitur. Et ideo putabant id quod non movetur in seipso, non posse movere aliquid alterum : et quia movet anima corpus, arbitrati sunt animam esse aliquid de numero eorum quæ mo-

*Text. et com.
20.*

ventur a seipsis. Et quia eorum quæ moventur, primi nisi causam materialem et corporalem non viderunt, omnino nihil distinguentes de causa efficiente formali et finali, ideo ponebant quod id quod maxime motivum est in corporibus, est anima. Est autem hoc calor ignis : et ideo Democritus animam dixit esse ignem quemdam aut calorem. Cum enim iste ponat omnium principia esse atomos, quæ sunt infinitarum figurarum, sicut diximus in primo libro *Peri geneseos*, dicit illos atomos constituere animam, quæ sunt speciei sive formæ rotundæ et figuræ. Et quia animam dicit esse ignem aut calorem, eo quod vidit calorem naturalem esse instrumentum animæ, ideo dicit quod illæ atomi quæ sunt rotundæ, constituunt ignem et calorem et animam. Atomi autem illæ sunt sicut descissiones minutissimæ quæ discurrunt in aere, quæ videntur in radiis solis, quæ ingrediuntur per portas et fenestras domorum. Harum enim descissionum omne semen Democritus dicit esse elementa omnium rerum naturalium. Idem autem dixit collega Democriti Leucippus : et nos ipsorum rationes posuimus in primo libro *Peri geneseos*. Inter hæc autem illa quæ sunt rotundæ formæ et figuræ, dicunt esse animam propter id quod hæc figura omnino vel per omnia, ut asserunt, potest penetrare, præcipue quando circumferentia est minima. Cujus sunt duæ causæ simul junctæ. Una quidem, quia id quod secundum punctum tangit, secundum minimum tangit et maxime penetrat. Circumferentia autem sphaerici quocumque vertatur, non nisi secundum punctum tangit, sive tangat planum, sive sphaericum in eo quod est circumferentia. Figuræ autem aliæ etiam secundum punctum qui est in angulo, et secundum latus possunt tangere, et ideo non semper maxime penetrant. Alia autem causa jungenda isti est, quod linea circularis citius obliquatur quam aliqua linea recta versus eandem partem protracta, ad quam curvatur circumferentia : et ideo minus

resistit penetrationi. Quia igitur videbant animam ubique adesse corpori, ponebant ipsam esse rotundum indivisibile penetrans per totum : et quia rotundum est volubile de se, eo quod non est status alicujus super punctum, cum punctum non sit locus alicujus, sed superficies, et rotundum quocumque volvatur, semper est in uno puncto tantum, et ideo suum non est stare, sed perpetuo moveri, ponebant arbitantes animam esse rotundum perpetuo movens seipsum, et ideo potens movere omnia reliqua : et hoc dixerunt, sicut diximus, quia arbitrati sunt quod anima est id quod adhibet animalibus motum localem in toto et in membris.

Propter quod dixerunt, quod terminus *Text. et com.*
21. et distinctio vitæ est per respirationem : quoniam positio eorum fuit, sicut veritas est, quod omne animal habet cor vel membrum aliud quod habet in corpore vices cordis : et hoc motu diastoles et systoles exsufflat ex se spiritum vitalem : ex motu autem incenderetur, nisi esset spiritus refrigerans vel interius in corpore existens vel exterius, sicut in respirantibus, tamen spiritum quocumque modo in corpore hominis factum dicebant esse respirationem, animam hujusmodi spiritum esse dicentes. Dicebant enim quod nullum aliud auxilium sit cœlesti virtute ad vitam per quam anima infundatur, nisi quod aer qui continet corpora animata, attractus in respiratione conduit secum figuras sphaericas, per quas reprimit eas figuras quæ interiora penetrant, ne exeant quæ præbent animalibus motum, sic principia per se mota, eo quod nunquam contingit quiescere propter ipsas per seipsas motas, ut dictum est. Dicunt enim quod ingredientibus in animalia hujusmodi figuris in respirando, prohibent illæ quæ ingrediuntur illas, quæ fuerunt disgregari : prohibent autem hæc cooperantes, hoc

est, opera sua facientes aerem conducentem atomos rotundas et condensantem eas intus, ut undique impleant, et penetrent, et moveant. Dicunt autem unumquodque animal vivere tamdiu, quousque hæc potest perficere.

¶ Videtur autem quod id quod invenitur a Pythagoricis dictum de anima, eamdem habeat intelligentiam quoad hoc quod ponunt substantiale esse motivum animæ, et quod propter illud habet diffiniri. Et ideo quidam Pythagorici ponentes principia prima esse indivisibilia secundum quantitatem, aliquando dixerant quod anima erat atomi rotundæ, sicut et Democritus dicebat. Et hujus causa fuit, quia non poterant videre compositionem aliquam in rebus, nisi eam quæ est quantitatis: et cum illam in principia resolvere vellent, putabant quod divisio staret in atomis. Alii autem posteriores Pythagorici subtilius aliquid intelligentes viderunt utrumque: quia idem indivisibile non poterat esse movens et motum: neque poterat esse quin multa moventia unius figuræ rotundæ haberent quamdam unam materiam communem, quæ moveret in omnibus eis: et videbant bene quod hoc movens non fuit figura: et figura est de consequentibus naturam et esse secundum rationem, licet concomitetur secundum tempus: et ideo quasi corrigentes dictum antiquorum patrum suorum, dixerunt quod illud quod est per se movens omnes atomos rotundas, est anima: tamen dixerunt convenientes cum Antiquis, quod prima moventia mota sunt atomi, eo quod continue moventur etiamsi sit tranquillitas nimia. Hujus autem causa physica est, quoniam atomi causantur ex reliquiis vaporum elevatorum dupliciter: quoniam quando elevantur vapores, sunt quædam minima minus commiscibilia propter terrestreitatem quam alia, et illa evadunt in aerem, quando cæteræ partes vaporum elevan-

tur. Similiter autem quando resolvuntur vapores, terrestria magis sicca separantur et manent in aere: et hoc quia habent in se calorem, elevantur a loco ubi elevata sunt, et moventur sursum: et per naturam gravis quæ est ex terrestreitate, moventur deorsum: et aliquando ex motu ipso calefiunt, et tunc velocius reascendunt sursum: et sic habent motus incertos in aere.

In idem autem feruntur quoad dicti causam omnes illi qui dicunt animam esse aliquid motivum seipsum movens. Omnes enim isti conveniunt in hoc quod motivum esse magis sit proprium et substantialius animæ, et quod omnia alia moveantur propter animam, et animam moveri per seipsam: eo quod supposebant quod nihil movet per se, nisi et ipsum moveatur: sicut nihil calefacit per se, nisi et ipsum sit calidum: et ideo ponebant isti omnia corpora physica esse plena animabus moventibus ea continue. Ratio autem istorum fuit quæ posita est in octavo *Physicorum*. Videbant enim omnia mota et moventia reduci ad unum movens seipsum primum, et putabant quod esset in moventibus, sicut in aliis causis formalibus et efficientibus, quæ per se et univoce referuntur ad effectum. In omnibus enim illis eadem est forma in causa et effectum secundum rationem et speciem: et ideo putabant quod motus quem largitur primum movens ei quod movetur, esset per speciem et rationem in forma moventis: et ideo dixerunt primum movens necessario moveri. Hoc autem non est necessarium in his quæ per essentiam suam totam movent, quoniam in illa essentia nihil potest esse motum. Et est simile ac si diceremus calorem simplicem esse calefacientem, in ipso nihil esset calidum neque disponderetur per calorem: et hoc illi discutere nesciverunt: videbant autem quod movens seipsum non est nisi animatum, et ideo credebant quod anima esset principium movens seipsum. Et qui primo ponebant numeros inter Pythagoricos, quemad-

Quia cor-
pore illa
eae velen-
tiam pluc-
ta solus,
admodum
moventur.

modum fecit Plato, qui dixit prima continua et solida proportionibus numerorum fieri, sicut patet in secunda parte *Timæi*, dicebant animam esse numerum seipsum moventem. Hæc igitur positio Antiquorum verissimam habuit causam dicti sui, licet falsa sit in eo quod dicit, sicut patebit in sequentibus.

Text. et com.
23.

Similiter autem et Anaxagoras animam dicit per se et essentialiter esse moventem omne quod movetur, et cum Anaxagora convenit quicumque alius dixit, quod intellectus agens purus et immixtus omne movet quod est in natura. Hæc enim positio est Anaxagoræ, et est subtilior quam præhabita, licet minus sit certificata per determinationem dictorum Anaxagoræ. Non enim dixit Anaxagoras animam penitus idem esse cum intellectu, sicut dixit Democritus. Democritus enim dixit idem omnino et penitus esse animam omnem quod intellectum, eo quod ex eisdem atomis constituitur. Cum enim intellectus sit virtus apprehendens et distinguens verum secundum quod verum est adæquatio rerum ad intellectum, dixit Democritus verum esse quicquid videtur et sentitur. Et cum idem objectum sit ejusdem virtutis, erit secundum eum eadem virtus sensus et intellectus. Et ideo laudat Homerum, et verum dicit cum dicere in heroïcis, ubi dixit quod Hector sapiens jacet : quoniam, sicut dixit Aristoteles in libro de *Problematibus*, Hector patiebatur aliquando usque ad sensus amissionem et amentiam : et tunc quia caruit etiam intellectus usu. Et hoc dixit Democritus Homerum ideo dicere, quod sensus et intellectus essent omnino idem. Non enim Democritus utebatur intellectu tanquam potentia quadam quæ est circa veritates simplices rerum abstractas a materia et materiæ appendiciis, sed omnino idem dicit esse animam et intellectum.

Anaxagoras autem minus certificat de *Text. et com.*
21.

dictis suis quæ sit sua intentio. Multoties enim invenitur in dictis suis, quod causam veritatis et motus bene et recte dicit intellectum simplicem, et alibi confundit sensum dictorum suorum, et dicit esse intellectum idem cum anima sensibili : et hoc sequitur ex dicto suo, ubi dicit quod intellectus est in omnibus animalibus magnis et parvis et honorabilibus, quæ discernunt per intellectum vel honestum, et in honorabilibus quæ de honesto in moribus nihil discernunt. Et ratio fuit Anaxagoræ, quia vidit omnem multitudinem quæ est sub specie una, exire ex una natura generis : et ideo posuit omne movens per scientiam et cognitionem exire ab uno movente primo per intellectum, et non esse differentiam nisi tantum secundum esse quod habet in hoc et in illo : et ideo dicebat sensum in substantia idem esse cum intellectu, sed per esse differentem, et esse causam adumbrationis ejus. Et peccabat iste, quia licet una natura prima sit ex qua exit, tamen sunt differentiæ huic naturæ advenientes, et alias essentias constituentes : quia nos videmus quod intellectus qui denominatur a prudentia, et informatur virtutibus intellectualibus, non videtur omnibus animalibus inesse : et licet natura intellectualis participetur ab hominibus, tamen virtus intellectiva ad actum relata, non æqualiter ab omnibus participatur : quia videmus unum multo magis esse dispositum ad intelligendum quam alium

Hoc igitur modo quicumque Antiquorum considerant quidditatem animæ per *Text. et com.*
25.

id quod movetur, dicunt animam esse aliquid quod maxime et primo et essentialius motum est, sive hoc sit atomus, sive numerus, sive intellectus, sicut diximus.

CAPUT II.

De opinionibus eorum qui animam per cognoscitivum diffiniendam esse dixerunt.

Quicumque autem dixerunt animam esse diffiniendam penes cognoscere, et sentire ea quæ sunt, attribuendo cognoscitivum esse velut magis essenziale, et motivum esse sicut potentiam quæ consequitur essentiam animæ, isti dicunt animam esse principia rerum naturalium materialia vel agentia : quia alia principia non viderunt. Et differunt, quia alii inter eos dixerunt ista principia esse plura, et alii dixerunt ea esse unum. Empedocles enim qui dixit sex esse principia, materialia quatuor, et duo agentia, dixit animam esse ex omnibus his elementis, et animam esse unumquodque istorum. Et ratio quidem inducens istos, fuit subtilis : videbant enim quod nihil est quod sit potentia omnia fieri, et nihil eorum secundum actum in natura, nisi materia prima : et cum hanc proprietatem in cognoscitiva potentia animæ invenissent, et præcipue in intellectu potentiali, arguebant cognoscitivam potentiam et intellectum potentialem esse aliquid materiæ primæ, sicut adhuc hodie multi errantes faciunt, νοῦν, et materiam idem arbitrantes. Cujus adhuc aliam inducunt rationem fortiolem, dicentes nihil restringere potentiam materiæ, nisi formam : propter quod videmus materiam determinatam quantitate et contrarietate esse pauciorum formarum capacem, quam sit materia determinata quantitate tantum. Similiter autem materia non determinata quantitate esset amplioris ca-

pacitatis formarum, quam illa quæ quantitate determinata est. Hoc autem est, quia ex formis non habet nisi formam primam : forma autem prima est, quæ constituit essentiam primam in ordine rerum naturalium : hoc autem est intellectualitas, sicut probabitur in *philosophia prima* : hæc igitur est potentia capiens omnes formas inferiores per amplitudinem potentiæ materialis quæ est ipsa. Amplius autem una potestas naturæ erit in omnibus in quibus est per principium unum et idem. Sed potentia recipere formas, et actu non habere, quædam est potestas naturæ, quæ est in materia et in anima : inerit ergo ratione unius et ejusdem principii : hoc autem principium non est nisi materia : ergo oportet quod materia prima faciat hoc in anima. Istæ rationes et similes quæ adhuc detinent multos, induxerunt primos Philosophos ad hoc quod dixerunt, quod anima est ex principiis materialibus naturæ. Adhuc autem ipsi supposuerunt, quod cognitio non existit animæ nisi per assimilationem cognoscentis et cogniti, sicut et verum est. Adhuc autem ponebant aliam propositionem veram, quod nihil cognoscitur nisi a principiis suis, sicut etiam probatur in principio *Physicorum*, quod intelligere et scire circa omnes scientias, non est nisi ex principiis; causis, et elementis rerum. Et posuerunt iterum tertium verum, quod anima cognoscat omnia. Et syllogizabant, quod cognoscens omnia, simile est in forma cum principiis omnium : nihil autem est simile cum principiis omnium, nisi quod est ipsa principia prima, vel ex ipsis principiis primis : igitur anima aut erit principia prima, vel ex ipsis principiis primis constans. Hæc igitur sunt quæ induxerunt Antiquos ad dicendum animam esse principia rerum vel ex ipsis.

Et propter paucitatem exercitii in studio non sciverunt, quod alia est potentia cognitionis, et alia materiæ¹ : quoniam

¹ Vide III de Anima, com. 28, differentiam inter receptionem materiæ et intellectus.

illa quæ est intellectus possibilis et cognoscitivæ potentia, proportionatur universali et particulari quibus perficitur secundum actum : potentia autem materiae proportionatur formis secundum esse quibus secundum actum efficitur et perficitur : propter quod in anima non est materia vel intelligentia, sed potentia in aliquo materiae similis, et in aliquo dissimilis. Similiter autem quando Antiqui videbant quod cognitio non existit in anima nisi per assimilationem cognoscentis et cogniti, si vidissent quod hæc assimilatio fit per intentiones rerum, et non per essentias earum, eo quod intentio lapidis est in anima, et non ipse lapis, non errassent. Sed nesciverant illud, et posuerunt assimilationem non posse fieri nisi secundum formam esse perficientem et dantem : et ideo in errorem inducti sunt. Sed de omnibus his nobis inferius erit inquirendum. Sed ea quæ hic dicta sunt, ad excusationem Antiquorum sunt dicta, ut sciamus quoniam subtiles rationes fuerunt quæ eos induxerunt. Sic igitur Empedocles dixit animæ assimilationem fieri cum omnibus, quia ex principiis est omnium : et ideo terra cognoscit terram, et æther quem aerem esse voluit, cognoscit æthera, et aquam aqua : et quia spiritualior est ignis, ideo dixit hoc manifestum esse, quod anima igne cognoscit ignem : et in efficientibus principiis idem dixit, quoniam concordia cognoscit concordiam, et discordia cognoscit discordiam ¹. Hæc igitur est opinio Empedoclis anima.

Empedocles, quantum ad similitudinem intellectus possibilis cum materia, et quantum ad hoc quod est cognitionem fieri per assimilationem cognoscentis et cogniti, et quod non sit cognitio rerum nisi per principia rerum : et ideo dixit cognosci simile simili, et res esse ex eisdem principiis ex quibus sunt cognitæ. Et verum in hoc dixit Plato, sicut patet ex prædictis. Sicut autem dixit in *Timæo*, ita etiam determinavit in dictis suis de philosophia prima, ubi loquitur de primis rerum principiis. Ibi enim dixit quod ipsum animal quod est forma separata, et est genus continens in se species animalium existens ante hoc, constituitur ex ipsa idea unitatis et prima longitudine et latitudine et altitudine. Et alia quæ sunt in alia coordinatione alterius generis, constituuntur simili modo. Et non fuit Platonis intellectus irrisorius, quemadmodum multi crediderunt. In omnibus enim unitas est a forma, et oportet quod in quolibet genere uno fuit una forma prima secundum intentionem quæ est genus illud. Et illa forma reduplicata de potentia in actum, constituit species diversas secundum quod reduplicatur ad diversos actus. Hanc igitur formam quia separatam posuit Plato, vocavit *ideam*, quod Latine sonat *forma*, eo quod omnia sequentia format. Separatam autem posuit, eo quod per essentialia sibi non dependet ab aliquo posteriorum. Nullo enim animali existente in specie et individuo, adhuc remanet substantia animata sensibilis, eo quod non trahit essentiam ab eis, sicut jam dictum est. Quia autem idea est substantiæ corporeæ, ideo prima principia corporum posuit cum idea prima esse principium animalis. Fluit autem punctum ex unitate, et linea ex binario, et superficies ex ternario, et corpus ex quaternario. Quoniam si ego accipiam primum indivisibile, in hoc conveniet et punctum et unitas : si autem addidero, dicens primum indivisibile habens

Nota qualiter intellectus Platonis non fuit irrisorius.

^{ext. et com.}
^{26.} Eodem autem modo, hoc est, per eandem rationem Plato in *Timæo* animam dixit esse ex elementis, non quidem ex eisdem quæ dixit Empedocles, sed ex aliis quæ Plato omnium posuit elementa. Habuit enim idem inducens quod habuit

¹ Terram nam terra, lympha cognoscimus undam,

Ætheraque æthere, sane ignis dignoscitur igne :
Sic et amore amor, ac tristi discordia lite.

positionem in continuo, tunc genero punctum: punctum igitur addit supra unitatis rationem. Quandocumque autem sunt duo in genere uno, quorum unum se habet ex additione ad alterum, illud quod ex additione est, principiatur a simpliciori. Et hac ratione dixit Plato punctum principiari ex unitate. Et hac ratione discreta quantitas est ante continuum. Linea autem oritur a binario: quoniam linea constituitur in esse ex fluxu puncti in continuum: fluxus autem omnis unius et ejusdem indivisibilis necessario est ab uno indivisibili puncto in aliud indivisibile punctum: et sic linea duo indivisibilia puncta habet actu, quorum utrumque oritur ab unitate sicut binarius est perfectus in duabus unitatibus. Hæc igitur ratio quare linea orta ducatur a binario. Superficies autem oritur a ternario, quia tria puncta poni secundum actum non possunt in continuo in linea una prima simplici. Dico autem lineam primam simplicem esse rectam lineam, quoniam curva compositionem habet in partibus diversis, et circularis habet compositionem in formis duabus, quæ sunt convexum et concavum, sicut in *Physicis* et in libro de *Cælo et Mundo* dictum est. Tria ergo puncta posita a tribus unitatibus orta, si secundum actum sunt positionem habentia, non continuabit ea linea una simplex quocumque modo protrahatur. Sed primum continuans ea est superficies. Igitur superficiei continuas primum est in tribus punctis secundum actum positis in continuo. Si autem puncta quatuor ponam, ita quod quartum differentiam ponat a tribus, oportet quod quartum ligam in profundum continui: quoniam si ponam in latum, non faciet differentiam ad tertium, et si ponam in longum, non faciet differentiam ad secundum. Si autem positis quatuor punctis nulla superficies una continuabit ea, oportet igitur quod corpus continuet hæc quatuor puncta discreta a quatuor unitatibus exorta. Sicut autem dictum est, quod una forma idealis est in omni uno gene-

re, sicut dixit Plato, et verum dicebat, quod est resolvere omnia genera subalterna ad generalissimum, et illius forma reduplicata per differentias, format et constituit omnia alia inferiora, et contingit generalissima resolvere in ens et unum quæ sunt omnium principia. Unum autem nihil dixit addere supra ens secundum rem: et ideo unitatem idealem primam dixit esse omnium principium formale, sed magnitudinem ab unitate per dimensiones fluentem dixit esse principium materiale, eo quod physica materia est illa quæ tres habet indeterminatas dimensiones, sicut nos ostendimus in fine primi *Physicorum*. Hoc igitur modo dixit Plato principium omnium et formale et materiale esse numeros, et supposebat rem cognosci ex principiis suis: cognoscitur ergo ex talibus numeris, qui sunt essentialia rerum principia: et cum anima cognoscat omnia, oportet quod anima sit ex primis numeris, qui sunt essentialia rerum principia.

Adhuc autem probabat hoc Plato ex *Text. et com.*
27.
ipsis habitibus perficientibus vires animæ: quia intellectus qui conceptio principiorum est, quæ sunt rerum simplices quidditates, stat in uno non fluens ex uno in aliud. Scientia autem quæ conclusio est, et effectus est demonstrationis, necessario est duo: quoniam exit ab habitudine extremorum ad medium in conceptione conclusionis: et sic de perfectione ejus sunt duo, quorum unum efficitur ab altero, et est sicut unitas terminata vel sicut punctum fluens in continuum per directum vel discretum: et ideo singulariter stat fluxus ejus in uno, non obliquatus ad aliquid quod sit extra situm ejusdem rectitudinis. Opinio autem est ejus, sicut sit plani numerus, quia numeri plani primi sive superficiei est ternarius: opinio autem cum sit acceptio duplicis, exit quidem ex uno, sed non stat singulariter in uno, sed dilatatur ad

timorem contradictorii, cum certa ratione non sit probata conclusio. Sensus autem firmissime corporis est, quoniam acceptivus est corporalis formæ: neque hoc facit sensus exterior tantum, sed etiam sensus interiores, qui particularium formis informantur, quæ ab individuantibus non sunt separatæ. Cum igitur omnis acceptio sive conceptio animæ, aut sit universalis, aut particularis: et siquidem universalis, tunc aut simplex, aut complexa: et si est complexa, aut est certe stans in uno, aut dilatata ad formidinem oppositi, et non possunt esse plures, oportet quod omnia quæ fiunt in anima sint per hæc quatuor. Cum autem omnis cognitio sit per similitudinem cognoscentis et cogniti, sicut diximus, oportet quod ipsa anima similitudinem habeat ad ista quatuor. Cum igitur unitas formæ, et binarius, et trinarius, et quaternarius sint ipsæ species ideales, quæ sunt principia rerum et sunt de numero elementorum primo res elementantium, oportet quod anima sit ratio elementalis istorum numerorum, eo quod omnes res judicantur et cognoscuntur, aut intellectu, aut scientia, aut opinione, aut sensu, sicut dictum est¹. Isti enim numeri sunt formæ primæ et species et principia rerum. Et Plato quidem in *Timæo* dicit animam esse quasi naturam mediam inter intelligentias et naturam: et si sic sit media, oportet quod sit numerus idealis ab intelligentia quidem secundum ordinem naturæ productus et ante naturam existens. Hæc igitur dicta sint de Platonis opinionibus.

CAPUT III.

De opinione quæ et motivo et cognoscitivo animam dicit diffiniendam: in quo etiam est de opinionum collatione.

ext. et com. 18. Habitis autem his quæ moverunt Antiquos ad dicendum quod anima diffinienda

da erat per motivum: itemque habitis eis ex quibus aliis videbatur quod esset diffinienda per cognoscitivum, fuerunt quidam utrumque istorum complectentes et diffinientes animas per utrumque, dicentes animam esse numerum seipsum moventem. Dicebant autem ipsam esse numerum propter Platonis rationes: quia numerum ponebant esse principium omnium rerum, ut ex illo potentiam cognoscitivam omnium haberet: et per seipsum moventem dicebat, ut ex illo moverentur corpora per rationem superius introductam. Et in hanc animæ diffinitionem plurimi consenserunt antiquorum Stoicorum: quia ex ista videbatur eis quod animam probarent immortalem esse, sicut inferius ostendemus. Licet autem omnes conveniant in hoc quod omnia sunt ex principiis primis, tamen differunt in duobus, quorum unum est quæ sint illa principia prima, et secundum quot sint numero. Maxime autem differunt in hoc quod dicunt quidam ex eis principia rerum esse corporea. Quidam autem dicunt ea esse incorporea et miscent principia ex his: et ad hæc utraque referenda dicunt esse principia. Et in multitudine principiorum differunt: quoniam quidam eorum dicunt esse unum, et quidam plura his principiis quæ ponunt, tradunt animam esse corpoream vel incorpoream, et unum, vel plura.

Quod enim dicunt, quod natura principiorum est motiva, non est irrationabile, *Text. et com.* 29. sicut nos superius ostendimus: et quia quidam putabant quod primum motivum omnium et incorporeum est ignis, ideo dixerunt quod anima est ignis quidam: hoc enim est subtilissimum corporum specie secundum partes suas, et inter omnia elementa maxime est incorporeus et spiritualis, et movet alia, sicut videtur, cum ipse sit maxime mobilis.

¹ Cf. supra tex. com. 7.

Text. et com.
Sed licet Democritus falsum posuerit, tamen dulcius cæteris dixit : quia expositione sua cuncta cavit, quando retulit propter quid est unumquodque operum animæ generalium. Dixit enim animam quidem et intellectum idem esse, sicut superius diximus : et cum intellectus sit essentia prima quæ capacitate ambit omnes alias, dixit quod habet ex eo quod atomi rotundæ prima sunt principia rerum, et sunt motiva sicut anima, eo quod habent figuram quæ omnibus figuris nobilior est, et propter partes subtilissimas : figura autem hæc est forma rotunda : talem autem dicit esse intellectum et animam, eo quod velociter transit ab uno in aliud : et ignem dicit esse ejusdem speciei rotundæ : et ideo animam esse ignem vel ex igne.

Text. et com.
Anaxagoras autem licet melius posuerit quam Democritus, tamen non adeo dulciter secundum philosophiam dixit, quod minus certificavit. Alicubi enim videtur quidem alterum dicere animam et intellectum, sicut superius diximus : alicubi autem videtur utrisque uti sicut una natura : et ideo et intellectum posuit omnium esse principium maxime, et solum eundem dicit esse inter omnia quæ sunt, simplicem et immixtum et purum. Et nos jam ostendimus quare dixit ipsum esse principium, quoniam scilicet in eo est omnium capacitas sicut in principio primo materiali. Simplicem autem dixit esse, eo quod non extenditur corporeitate et contrarietate. Immixtum autem, eo quod non commixtus est organo alicujus corporis per suam operationem, sed remanet separatus. Purus autem est, eo quod capit essentias puras rerum et non esse ipsarum in materia et materiæ appendiciis. Et hæc positio in paucis peccat, sed non certificat : quia dicit quod ab eodem habet et cognoscere et movere, eo quod dicit intellectum omnia movere. Et hoc esse non potest, quia idem

codem modo se habens, non potest esse materiale et efficiens : est autem materialis et passiva potentia cognoscitiva et motiva eorum quæ sunt efficiens.

Ex antiquis autem Philosophis Italicis, *Text. et com.*
32.
de quibus exstat parva reminiscencia, fuit Melissus, qui opinatus est animam per motivum esse diffiniendam : quia dixit magnetem habere animam per quam ferrum trahit. Diogenes autem, sicut et alteri quidam dixerunt animam esse aerem quemdam, eo quod cognitivo et motivo dicebant eam diffiniri : et aerem dixerunt principium omnium, et ita esse principium cognitionis in anima : et eundem dixerunt esse subtilissimum, et ita esse in anima eundem aerem principium motus quo movet anima. Heraclitus autem civis Ephesius omnium principium dixit esse vaporem, et ex ipso constitui omnia alia, et eundem dixit esse incorporalissimum et mobilissimum, eo quod semper fluat : et dixit quod nihil entium est, quod non continue moveatur : et ideo cum cognitio sit per assimilationem, eo quod cognoscens omnia sit mobilissimum : et ideo ipse et multi alii fumum cordis et vaporem dixerunt esse animam. Similem autem his causam inducentem habuit Alcmaeon, qui a quibusdam Thales, qui unus de septem sapientibus fuisse creditur : hic enim licet non diceret animam esse vaporem vel fumum, tamen dixit quod est quoddam divinum, quod movetur semper movens seipsum : et ideo etiam immortalem dixit esse animam, quia sit principium movens primum. Si enim daretur non moveri, tunc etiam non moveret, sicut dixerunt. Si autem primum non movet, tunc nihil secundorum movet vel movetur, sicut habitum est in VIII *Physicorum* : et sic cessat motus jam in tota natura, quod est inconveniens : oportet igitur quod se semper moveat. Est igitur immortalis. Hæc autem ratio

scripta est in *Phædro* Platonis. Et ideo dixit Thales animam comparari diis cœlestibus immortalibus, qui sunt intelligentiæ moventes, quia movere inest animæ sicut intelligentiis immortalibus : quia ex se moventur cœlestia, sicut et animalia. Moveri enim vidit omnia divina continue ex seipsis, sicut solem, lunam, et astra, et cœlum totum. Alcmaëon autem talem dedit de anima Philosophiam, propter hoc quod vidit animam movere per intellectum, sicut et cœlum movetur : et ideo animam dixit esse principium motus primum, et non posse non moveri et non movere, sicut neque prima possunt a motu cessare. Diximus autem rationem hujus in *Physicorum* libro ultimo. Magis autem grossi non adeo efficaces rationes habuerunt inducentes eos ad ponendum. Hippus quidam vulgaris Philosophus dixit animam esse humorem aqueum, et videtur sibi quod hoc persuaserit a semine generationis : quia semen omnium generatorum est humidum aqueum, quod cito recipiat membrorum effigies. Fuit autem causa dicti, quia vidit virtutem formativam esse in humido retentam viscositatem spermatis, quæ format membra omnia : et hanc putavit esse humidi naturam in semine, quod nullam causam consideravit nisi materialem. Dixit ergo primo humorem formare in seipso organum, et postea humorem seminalem radicaliter illis organis imbibitum esse animam animalium : et ideo redarguit eos qui sanguinem dixerunt esse animam, dicens quod humor spermatis non est sanguis : sperma autem generationis primam dicit esse animam, quæ format omnia membra et infundit, sicut prius dictum est. Adhuc autem grossiores sanguinem esse animam dixerunt. Illa ratione inducti dixerunt sentire magis esse proprium animæ, et per illud dixerunt animam esse diffiniendam, quemadmodum dixit Critias : et cum videretur corpus exsangue propter frigiditatem obstupescere in sensu, et ad reditum sanguinis redire

sensum, putabant vim sensitivam sedem habere in sanguine, et esse sanguinem : et quia sensum et animam dixerunt idem esse, ideo dixerunt animam esse sanguinem. Et ut breviter dicatur, omnia elementa judicata sunt esse anima ab aliquo Antiquorum præter terram. Hanc enim nulli retulerunt solam esse elementum vel animam, nisi forte aliquis diceret eam esse ex omnibus elementis, aut omnia elementa, quemadmodum Empedocles. Hujus autem causa fuit, quia cum duo sint in quibus convalescit vita, calor scilicet et humor, neutrum est in terra : et ideo etiam a paucis elementum esse terra ponebatur, sed dicebatur esse fæx distillans ab omnibus aliis elementis, et sic ex aliis esse composita. Unde etiam illi qui sanguinem animam esse dicebant, primas operationes animæ vegetabilis et sensibilis in sanguine vel humore esse, quem loco sanguinis esse dicebant vel videbant. Est enim ultimum nutrimentum sanguis intra venas, ex quo est cibus et augmentum et generatio et in anima sensibili sensus. Quoniam etiam spiritus animalis in quo deferuntur formæ ad vires animæ apprehensivas, resolvitur a sanguinis humore : et ideo sanguinem priorem esse dicebant illo. Et quoniam tam sanguis quam sperma operationes quas habent, in humido habent, quod formatur ad membra corporis, sive in generatione, sive post, et causas formales et efficientes videre non poterant, ideo animam primum humidum et omnium humidorum principium esse dicebant. Animam enim propter potentiam quæ est in ea ad omnia quodammodo, materiale et primum principium esse credebant, sicut superius dictum est.

Nota est
sam quæ
nullus nam
radicaliter
quantum
posuit
lam terram
materiale
principium

CAPUT IV.

De tribus in summa, per quæ anima ab Antiquis diffiniebatur, quæ sunt motivum, cognoscitivum et incorporeum.

¶ Ut autem ad summam reducamus omnia ex quibus Antiqui animam dixerunt esse et diffiniri, dicimus quod tria sunt quæ dixerunt ei inesse substantialiter, hoc est, motum, sensum, et incorporeum. Et nos quidem jam ante ostendimus rationes bonas et subtiles quæ induxerunt eos ad hoc quod dixerunt ei inesse motum, quo seipsam movet, et sensum, quia sensum in ea idem reputabant cum intellectu, omnem virtutem apprehensivam sive cognitivam sensum vocantes. Sed incorporeum inesse eidem dicebant hac ratione, quia videbant quod omnis forma quæ determinat et perficit materiam, post corporeitatem secundum naturam sibi adveniens, divisibilis et corruptibilis est. Animam autem videbant indivisibilem et incorruptibilem, et ideo incorporeum dixerunt ei inesse per naturam. Amplius autem nullum corporum movet seipsum, sicut probatum est tam in *Physicis* quam in *Cælo et Mundo*: animam autem dixerunt movere seipsam, et ideo dixerunt incorpoream. Amplius nulla potentia determinata corporeitate est potentia omnia fieri: igitur necessario est incorporea. Adhuc quidquid secundum esse in corpore est, quantitatem habet per se vel per accidens: formæ autem quæ fiunt in anima cognoscente, simplices sunt, nullius omnino quantitatis existentes: igitur anima non potest esse corporea. His igitur rationibus et similibus inducti, dixerunt animæ inesse per substantiam incorporeum, et per ipsum animam diffiniri, nihil inconveniens in hoc dicen-

tes. Sed in supposito incorporei multum errabant propter novitatem eorum in Philosophia: quoniam incorporeum esse dicebant rarum, quod tactui et visui non manifestatur: et sic inciderunt in errores diversos, aerem vel vaporem dicentes esse animam. Horum autem trium quæ dicta sunt quodlibet reduxerunt ad aliquod naturæ principium, eo quod animam videbant habere proprietatem primi principii alicujus in movendo et quiescendo vel cognoscendo, sicut supra manifestatum est: et ideo illi qui animam in cognoscendo dixerunt esse diffinendam, ponebant animam esse aliquid materiæ primæ: etiam id quod ipsi supponebant esse materiam primam, dicebant esse animam, et ideo dixerunt eam esse aut elementum primum, aut id quod propria compositione componitur ex primis elementis: quoniam, sicut dixi, primum determinans potentiam materiæ primæ est intellectualis et cognoscitiva natura: et in hoc similiter omnes præter unum dixerunt quoad causam dicti, licet valde essent dissimiles in determinando suppositum elementi quod animam esse dixerunt. Causa autem dicti fuit, quod simile simili cognoscitur, eo quod omnis cognitio est per assimilationem: et quia anima cognoscit omnia, et cognitio rerum est per principia rerum, ideo dixerunt eam constitui ex primis principiis rerum.

Et quicumque inter eos dixerunt tantum unam esse causam quæ materialis est entium, sunt elementum aliquid dicentes esse principium unum, illi etiam animam unum illud esse dixerunt, ut ignem, vel aerem, vel aliquod aliorum elementorum. Plura vero dicentes causas et principia materialia, dicunt animam esse plura, vel propria compositione componi ex pluribus, sicut ex superioribus habitis facile potest patere. Anaxagoras autem solus considerans altius,

Text. et com
31.

impassibilem et immaterialem dicit intellectum, et nihil habere commune in esse cum aliis elementis corporalibus : voluit enim Anaxagoras duo esse principia et causas, quorum unum esset efficiens, reliquum materiale. Et unum quidem dicebat esse intellectum omnia agentem secundum formas quas habet apud se et distinguentem. Reliquum autem dicit esse chaos primum, ex quo intellectus format et distinguit res, et lucem substantiatam et substantem hujus intellectus dixit esse animam, et ideo non habere communem materiam cum aliis : et ideo esse impassibilem omnino in esse : sed agere dixit cum formas suarum passionum vel apprehensionum in his quæ intelligit, sicut primus intellectus agit formas in rebus. Et iste subtiliter dixit : propter quod laudat Aristoteles eum in multis locis : quoniam absque dubio veritatem dixit de intellectu agente. Sed tamen quia non perficitur intelligere et cognoscere in animatis nisi ex intellectu possibili et cognitione sensibili, ideo non sufficienter dixit : et cum intellectus materialis sit, et nulli habeat aliquid commune, qualiter cognoscat res, et propter quam causam determinata et distincta cognitio fit in eo, cum ipse non sit nisi lux communis intelligibilium, Anaxagoras non dixit, nec perspicuum est ex his quæ dicta sunt ab eo vel ab aliis.

Quare Aristoteles laudat Anaxagoram in multis locis.

Text. et com.
35.

Quicumque autem in principiis ponunt esse contrarietates, eo quod non solam materiam dixerunt esse principium, sed etiam contraria agentia dicebant, illi propter eandem causam quam diximus, constitui dicunt animam ex contrariis. Quicumque autem non dicunt duo contraria agentia, sed unum primum esse agens, sive illud dicant calorem, sive frigus, sive aliquid hujusmodi de contrariis primis, consequenter etiam dicunt animam esse illud unum quod ponunt esse

principium contrarium. Et videtur quod consequantur hanc rationem ex ipsis nominibus animæ et operationum ejus. Quidam enim dicunt ipsam esse calorem, quia propter calorem naturalem vivere est in viventibus, cum anima sit secundum suam substantiam principium vitæ, sicut in secundo hujus scientiæ ostendimus. Alii autem dicunt eam esse frigus, eo quod vident in respiratione attrahi frigus, ut temperetur calor cordis in quo est sedes vitæ.

Et scias quod subtiliores omnibus fuerunt qui diffinierunt eam incorpoream et moventem seipsam, et dicebant eam esse cognoscitivam, hæc non divisim, sed simul animæ attribuentes. Et de incorporeo quidem et cognoscitivo satis ad præsens patet per antedicta. Movens autem seipsum qualiter dixerunt, jam prius diximus. Sed adjungendum quod hæc tria Philosophi dixerunt ex tribus quæ sunt in anima. Est enim in anima quod est similitudo lucis primæ causæ, et imago ejus : et est in ea quod est sub ipsa in ordine tertio : quia secundum ordinem naturæ inter animam et primam causam est intelligentia : et quoad hoc est anima in potentia aliqua. Est item in ea, quod ipsa est forma ante corporeitatem secundum naturam existens : et hoc voluerunt dicere summi Philosophi, quando dixerunt eam esse ante materiam, et post intelligentiam in horizonte æternitatis et temporis : quoniam tempus accedit ad mutabilitatem subjecti, et materiæ naturalis quæ determinata est quantitate. Æternitas autem est in ipsa causa prima, et prior est intelligentiis quantum ad statum immutabilitatis, licet inceperint per creationem intelligentiæ in nomento temporis. Sciverunt ergo quod cum prima causa sit primum movens, quod immobile quidem est per substantiam, sed movet se in omne quod est per largitionem esse et bonitatum suarum : eo quod ipsum procedit in omne quod est, sicut causa immobilis dicitur in effectum procedere, quando largitur ei esse simile

Documentum primum

Documentum secundum

Nota qualiter in anima sunt tria considerata.

causæ, quantum potest recipere secundum analogiam cujuslibet effectus, ita intelligentia fluens ab ipso largitur et procedit universaliter et minus universaliter, secundum quod est intelligentia altior et inferior. Et tertio anima sic movet se in suum universum, quod est corpus, unicuique organo dando de vita et bonitatibus ejus quantum potest recipere : et hoc dicebant motum animæ quo movetur, et non dicebant sibi convenire motus physicos. In quantum autem distat in tertio ordine existens est ipsa potentia quidquid est, et sic fit in ea potentia cognitionis omnium ad modum materiæ primæ. Sed ex ordine ad tempus et ad physicam materiam corporis cujus est ipsa, perfectio est incorporea : et hoc præcipue convenit animæ rationali, cujus animæ cæteræ sunt umbræ quædam, sicut in sequentibus patebit. Hæc autem scientia perfecte colligit animæ diffinitionem, secundum quod ipsa est exiens a causa prima, ad similitudinem accedens materiæ, et recipiens corpus, quod dicatur esse motivum sui ipsius et cognoscitivum et incorporeum. Hæc quidem igitur tradita sunt ab Antiquis de anima, et propter quas sic dicantur causas, dictum est sufficienter secundum præsentem intentionem.

CAPUT V.

De contradictione opinionum in communi, quæ diffiniebant animam per motum sui ipsius.

¹⁴ In contradicendo autem istis opinionibus, quoniam in veritate in multis errant, primum considerandum est de motu quo dicunt animam esse diffiniendam, et non obijciamus contra hoc quod ipsa dicitur esse motiva, sed contra hoc quod ipsa dicitur moveri a seipsa, et hoc esse substantiale et intrans diffinitionem ejus. Hoc autem con-

siderandum ideo est, quia magis animæ videtur repugnare quam alia duo : quoniam non tantum fortassis falsum est moveri inesse sibi, sicut substantiale inest ei de cujus est substantia, sed unum etiam impossibile est, quod ipsa per se moveatur, sicut mobile de cujus essentia non est motus. Si enim de essentia sua esset motus, ipsa in esse non salvaretur neque constitueretur, nisi per motum, sicut ventus secundum diffinitionem qua diffinitur, quod ventus est aer motus a quo si auferatur intellectus motus, jam non esset ventus : et sicut procella diffinitur, quod procella est aqua mota : tunc enim si intelligatur auferri ab aqua motus, jam non erit procella. Similiter igitur si anima diffinitur per motum, intellecto quod motus auferatur ab anima, non erit jam anima : sed hoc est irrisorium : igitur impossibile est animam diffiniri per motum. Amplius motus est actus imperfectus et imperfecti, sicut in *Physicis* probatum est : erit igitur hoc maxime imperfectum, in quo motus jam non est solum ut in subjecto, sed etiam intrat in essentiam ipsius, sicut diffiniens intrat in essentiam diffiniti : esset igitur anima imperfectissima inter omnes res, si motus esset diffinitivum ejus. His igitur rationibus probatur animam non debere diffiniri per motum. Quod autem dicunt necessarium esse omne movens per se moveri, nos in VIII *Physicorum* ostendimus non esse necessarium : quia in quolibet ordine rerum primum movens non movetur : et ita etiam in motibus animalium in quibus invenitur movens motum et invenitur motum tantum, ac perinde necessarium est in ordine inveniri id quod est movens tantum. Motum enim movens est cor : et motum tantum forte manus, aut pes. Nullum autem corporum aut pars corporis potest esse movens tantum, ut in *Physicis* probatum est : ergo non corporeum est id quod est movens tantum : et hæc est anima. Non igitur inest ei motus sicut subjecto, quoniam id cui inest motus sicut subjecto, id movetur.

Text. et com.
37. Volumus autem ostendere, quod impossibile est animam moveri. Omne enim quod movetur, altero duorum modorum motus movetur, vel utroque : aut enim movetur secundum seipsum et per se, aut secundum alterum. Secundum autem alterum dicimus moveri adhuc dupliciter. Aliquid enim dicitur moveri alterius motu, eo quod inest illi quod movetur, sicut contentum in continente, sicut nauta navis motu movetur : aut inest ei sicut pars est in toto, sicut manus movetur motu totius corporis : et utrumque istorum separatum ab eo cui inest, potest moveri per se. Quod autem nauta in navi non moveatur proprio motu et per se, manifestum est : quia nauta cum sit homo, non habet motum convenientem sibi per se, nisi motum pedum qui est ambulationis. Hoc autem quando est in navi et movetur motu navis, non utitur, sed potius navigatione. Non ergo tunc movetur per se. Secundum autem alterum etiam dicitur moveri, quod movetur motu alterius, et cum separatur ab eo, nullo modo potest moveri, sicut movetur albedo et scientia Socratis moto Socrate, licet secundum se nunquam moveri possit.

Text. et com.
38. Cum autem sic dupliciter dicat aliquid moveri per se et per accidens, nunc non intendimus inquirere si anima movetur per accidens, sed potius si movetur per seipsam, et si participat motum sicut intrantem diffinitionem suam : et jam probavimus animam non participare motum sicut diffinitum participat sua diffinitionem. Restat ergo ut probemus animam non per se moveri. Cum autem quatuor sint motus species, si secundum generales terminos numerentur, licet tres tantum sint secundum genera, sicut ostendimus in V *Physicorum*¹, hoc est, loci mutatio, et alteratio, et augmentum, et diminutio, oportet concedere quod si

anima movetur, quod ipsa aut secundum unam istarum specierum motus moveatur, aut secundum plures eorum, aut secundum omnes. Si igitur non movetur anima secundum accidens, tunc oportet quod naturaliter sit mobilis, et ut naturaliter insit ei motus : ergo et locus convenit ei per se, quia omnes isti motus sunt in loco secundum aliquem modum : et hoc planum est de loci mutatione recta, quia illa de loco ad locum est. Similiter autem planum est de augmento et decremento : quia ibi incrementum fit in locum majorem, et decrementum in locum minorem. De alteratione etiam physica palam est, quoniam illa non fit nisi qualitatibus activis et passivis transmutantibus corpora physica. Qualitates activæ et passivæ dissolvunt vel constringunt partes materiæ quas movent : et hæc dissolutio et constrictio non fit sine motu locali partium, quæ ad invicem accedunt in locum minorem, quando constringuntur, et recedunt ab invicem in locum majorem, quando dissolvuntur. Anima igitur erit in loco circumscripta, ita quod principium, medium, et finem est ei assignare in loco : ergo ipsa erit corpus : et ex hoc sequitur quod non sit primum movens, quoniam omne corpus est motum ab alio distincto ab eo per essentiam tantum, vel distincto ab eo per essentiam et locum, ut probatum est in octavo *Physicorum*, et in septimo. Sequitur autem etiam quod ipsa non sit cognoscitiva omnium : quoniam jam probavimus superius, quod potentia determinata corporeitate non potest fieri omnia. Sequitur etiam quod ipsa non sit incorporeum, sicut per se patet. Et sic ex illa sola positione omnia quæ animam diffiniunt, sunt destructa. Quare autem quilibet istorum motuum sit per se et per accidens, in V *Physicorum* a nobis est ostensum.

¹ V *Physic.* tex. com. 10 et 18.

Si autem, sicut dicunt, movere seipsam est substantia animæ, sicut diffiniens est substantia diffiniti : tunc oportet quod non insit secundum accidens, ut diximus album vel tricubitus moveri : hæc enim moventur secundum accidens, ut diximus, ex eo quod insunt ei quod per se movetur, quod est corpus. Et ideo non sequitur quod albedo vel mensura tricubiti per se sit in loco. Sed hoc sequitur de anima quæ secundum naturam et substantiam ponitur participare motum : non enim potest dici quod circulariter movetur, quoniam hoc modo anima animalium non movet corpus, neque talis motus manifestatur in ipsa.

Amplius omne quod movetur aliquo motu, quodcumque sit illud, moveri etiam potest motu secundum locum. Queramus ergo de anima, quoniam si ipsa movetur naturaliter, tunc etiam movetur violenter, et e converso si movetur violenter, tunc etiam movetur naturaliter. Eodem autem modo se habet de quiete. In quemcumque enim locum movetur naturaliter, in eodem quiescit naturaliter. Et ad quemcumque locum movetur violenter, in eodem quiescit violenter, sicut monstratum est in *V Physicorum*, et in *Cælo et Mundo*. In quibus autem locis anima habeat motus naturales et naturales quietes, et in quibus habeat motus violentos et quietes violentas, non erit facile assignare, etiam si licentiam habeant fingendi, quia neque simile aliquid poterit invenire. Amplius ex quo locales habet motus omne quod physice quocumque motu per se movetur, et ea sunt ejusdem naturæ, quorum motus est ad locum unum eundem, si detur anima sursum moveri, ipsa erit ignis, vel igneæ naturæ. Si vero detur deorsum moveri, ipsa erit terra, vel terreæ naturæ : quoniam isti motus sunt istorum corporum. Eodem autem modo sequitur, quod aliquid sit de na-

tura mediorum elementorum, si dicatur ad loca mediorum elementorum moveri per naturam. Quoniam autem omne quod est primum movens seipsum, movet se secundum motum localem, ut in *Physicis* determinavimus : et anima est primum movens seipsum in suo ordine, oportet quod anima moveat seipsam loci mutatione.

Quoniam autem etiam dicitur movere *Text. et com. 41.* corpus, rationale est quod moveat ipsum corpus speciebus motum, quibus et ipsa movetur quando movet seipsam. Si autem hoc concedatur, tunc e converso verum est dicere, quod anima movetur motibus quibus movetur corpus : et ex hoc sequitur quod anima movetur in corpus, sicut in locum, et non sicut in id cujus est ipsa perfectio. Cum igitur corpus moveatur de loco ad locum, oportet quod animæ transitus et motus sit de corpore ad corpus sicut de loco ad locum quoad vegetabile et sensitivum et rationale, aut ad minus secundum partes illas transferatur quæ dicuntur movere seipsas. Si ergo sit transitus de loco ad locum, etiam potest redire quando vult ad locum unde exivit primo : ergo potest iterum ingredi corpus quod mortuum fuit ex hoc quod exivit ab eo anima : et sequitur ex hoc quod eadem corpora sæpe resurgunt, et sæpe moriuntur, quod est absurdum.

Si autem dicant, quod secundum acci- *Text. et com. 42.* dens movetur de corpore in corpus, sicut dixit Plato, quando dixit a comparibus stellis deprimi animas in hæc corpora : quando autem de corpore ad corpus veniunt in secunda et tertia, et sic deinceps transcorporationem, tunc depelluntur violentia mali meriti quod gesserunt in corpore, sicut aliquando depellitur animal motu impulsione violenta : tunc sequitur quod non naturaliter insit

ei motus et sic per motum diffiniri non debuit. Cui enim naturaliter inest motus sicut diffiniens ipsum, oportet secundum hunc motum non ab alio aut secundum accidens moveri, sed per seipsum: sicut neque dicimus quod id quod est per se bonum et propter se appetibile secundum eandem bonitatem et appetitum, sit propter aliud bonum aut ex alia causa appetibile, quæ sit sibi extrinseca.

Text., et com.
43.

Si autem concedatur anima ab extrinseco moveri aliquo, hoc non erit sicut motus impulsione violentus, sed sicut dicimus eam moveri a sensibilibus, secundum quod objecta sunt moventia et sensus patientes, quia sentiunt intus suscipiendo speciem sensibilem. De hoc autem motu nos in secundo hujus scientiæ libro determinabimus. Amplius autem si movet anima seipsam naturaliter et substantialiter, tunc utique movetur a seipsa: omnis autem motus facit distare mobile ab aliqua natura alicujus generis in quo est motus, secundum quod convenit secundum generis diversitatem: aut enim facit distare ab ubi, aut a forma, aut a quantitate. Si igitur animæ motus est in substantia ejus, ut dicit adversarius, anima per motum illum distabit a substantia ipsius in qua est, et per quam inest ei motus secundum ipsam animam: hoc enim absque dubio sequitur, nisi dicatur ei motus secundum accidens inesse: hoc autem non ponitur, sed potius quod motus sit secundum substantiam ipsius. Motus autem essentialiter est distantia ejus quod movetur: quia cum motus sit endelechia existentis in potentia secundum quod est in potentia, oportet quod omne quod movetur, distet ab eo in quod movetur: ergo si motus inest animæ ut substantia ipsius, oportet quod anima substantialiter distet ab aliquo substantiali suo: et hoc non est verum, cum ipsa sit actus corporis. Hæc autem omnia sequuntur, nisi dicatur

animam movere seipsam secundum accidens: tamen etsi hoc concedatur, adhuc non sequitur quod ipsa per accidens sit in loco sicut alia per accidens sunt in loco: quia ipsa non est pars alicujus quod per se est in loco, per quam partem et partes ejus illud referatur ad locum alias totum. Est enim pars anima vel animati essentialis, et non quantitativa. Cum dicitur quod pars per accidens est in loco, intelligitur de illa parte quæ per se potest esse in loco. Cum autem dicitur quod albedo per accidens est in loco, quia album corpus per se est in loco, est albedo forma situialis in albo et quantitativa, quorum est locus per accidens. Anima autem non determinatur quantitate per accidens: ideo etiam neque hoc modo est in loco, sed est in loco quia extra locum corporis sui non invenitur: et hæc autem vocatur a quibusdam diffiniri in loco, et hoc modo per accidens potest dici in loco. Hæc igitur sunt quæ probant animam non moveri localiter, vel alio motu secundum se. Sed dicet forte aliquis quod si non est in loco per se, neque per accidens proprie loquendo: tunc forte videtur etiam non debere moveri per accidens secundum locum, præcipue cum ea quæ movent immobilia existentia, non moveantur per se neque per accidens, ut probatum est in VIII *Physicorum* et in *Cælo et Mundo*. Sed sciendum quod ipsa movetur per accidens motu corporis, quia moventibus nobis moventur et omnia quæ in nobis sunt: et ideo corpore translato, necessarium est eam transferri. Neque est simile de motoribus sphaerarum et animabus animalium: quia sphaera manet super idem centrum, et motor quia non est actus alicujus partis sphaeræ, non movetur secundum locum neque est in loco: sed corpora animalium transeunt de loco ad locum: et ideo animæ diffinitive in loco corporum existentes, motu corporum moventur per accidens de loco ad locum.

CAPUT VI.

*Et est digressio declarans difficultates
quæ oriuntur ex prædictis de motu
animæ.*

Sunt autem qui ea quæ dicta sunt, calumniantur dicentes, quod non est necessarium quod si aliquid movet motum, quod moveat eo motu quo ipsum movetur. Illud enim quod movetur localiter, potest movere alterando, sicut sol accedens et recedens : et id quod movetur secundum alterationem, potest movere motu locali, sicut phantasia et concupiscentia alteratione delectabili vel tristabili movente alias motu processivo, et illud est in aliis multis. Similiter autem dicunt quidam, quod non sunt tantum quatuor genera motus, secundum quæ aliquid movetur, sed multo plura : et ideo dicunt nos forte non sufficienter probasse, quod non movetur anima cum moveat. Sed ad omnia hæc solvenda sufficiens habetur doctrina ex libro *Physicorum* ultimo : quoniam in ordine illo in quo distinguuntur movens tantum, et movens et motum, et motum tantum, necessarium est quod illud quod est movens motum, moveat eo motu quo ipsum movetur : et hæc fuit positio eorum qui dixerunt animam movere motam : et hoc apparet ex rationibus eorum. In *Phædro* enim ponuntur rationes istæ, quod movens per se non movet nisi secundum substantiam suam : est autem anima movens per se : movet igitur secundum substantiam suam : sed de cujus substantia est motus, illud movetur : ergo movens per se movetur : non autem movetur ab alio cum sit movens per se : oportet igitur quod moveat seipsum. Adhuc nihil dat alii quod non habet, sed dat quod habet:

dat autem movens motum ei quod movetur : ergo habet motum in seipso : et cui inest motus, illud movetur : movetur ergo omne movens per seipsum. Adhuc omnis forma quæ est in alio ab alio, prius est in alio per se quod est causa quare forma illa existat in alio, sicut calidum quod est in frigido ab alio, oportet quod prius sit in igne qui est causa caloris in frigido. Similiter motus est in corpore, sicut in recipiente formam motus ab alio. Oportet igitur quod sit in alio prius sicut in causa : hæc autem est anima : ergo animæ inest motus : cui autem inest motus, illud movetur : ergo anima movetur in eo quod movet, et motu quo movet. Adhuc omnis causa motus quæ est inter primum movens et ultimum motum, movet mota : anima est talis causa motus : ergo movet mota. Adhuc motus est actus moventis et actus mobilis : ergo sicut motum est subjectum ejus et movetur : ita et movens est subjectum ejus et movetur. Adhuc autem quidquid ex harmonicis movet numeris, componitur ex motore et mobili : anima autem movet ex harmonicis numeris : ergo componitur ex motore et mobili : sed quod componitur ex motore et mobili, movet motum : anima igitur movet mota : componitur autem anima ex harmonicis numeris, quemadmodum supra ostensum est.

Hæc et his similia in *Phædro* colliguntur, ubi Plato hoc dicit sparsim, non per verba, sed per sensum, quorum quædam Macrobius ponit super *Somnium Scipionis*, et quædam dimittit. Et sunt ad solvendum facillima si quis bene in memoria habeat quæ diximus in libro *Physicorum*. Ibi enim diximus quod quidquid movet motum per se, est corpus, et quod movens primum in ordine motus est immobile, et ab ipso est motus et non in ipso : et hoc ideo quod ipsum per essentiam suam, quæ non est motus, movet efficienter et non formaliter : et hoc ignorabat Plato. Unde licet anima sit inter primam causam moven-

Rationes
Platonis in
Phædro.

Solutio ad
rationes
Platonis.

tem et ultimum motum quoad productionem in esse, tamen ipsa in ordine motus corporis est primum movens, et non ordinatur ad illud quod ultimo movetur in corpore animato. Et cum Plato dicit quod ignis est causa calidi, non sumit ipse nisi causam compositam : sed calor est prima causa caloris per substantiam suam formalem : et similiter anima est causa motus, non quidem formalis, sed efficiens : et ideo haudquam movetur ex hoc quod movet. Et si objiciat Macrobius, si corpus movetur propter animam : ergo anima magis movetur : quoniam propter quod unumquodque tale est, illud est magis tale, est irrisorium : quoniam illud non est in efficientibus et effectivis, sed in participantibus secundum eandem formam¹.

Sed hoc solum quod dicit de harmonicis numeris, movet plus secundum Platonem quam aliquid aliorum : quia constat quod secundum harmoniam aptatur corpori, et secundum harmoniam est ipsa movens et cognoscens ea quæ cognoscit. Quoniam non nisi sibi proportionatum movet, et non nisi sibi proportionatum cognoscit. Proportio autem primum in numeris est : et ita videtur esse secundum harmonicis numeros instituta anima, et secundum illos habet in se plura, quorum unum est movens et alterum motum : et sic videtur esse movens mota : plura enim ut moventia tantum, ad idem constituendum non conveniunt : neque etiam plura ut mota tantum. Si ergo plura conveniunt ad ejusdem rei constitutionem, oportet quod quoddam istorum sit movens, et quoddam motum. Sed dicendum ex harmonicis numeris formalibus non constitui animam, sed ex harmonicis numeratis, sive numeris materialibus. Hi autem habent proportionem sicut est proportio potestatis secundæ ad partes et subjecta

Nota quomodo ex harmonicis numeris anima componatur, et quomodo non, et in quo peccaverit Plato.

et ad potestatem præcedentem in ordine naturæ : sic enim proportionatur anima intelligentiæ ut recipiens illuminationes ejus, et proportionatur viribus suis ut partibus suis potestativis, vel sic potestativis, et proportionatur corpori et organis corporis sicut subjectis potestati suæ. In tali autem proportionem movetur quidem anima ab intelligentia et causa prima, sed isto motu non movet corpus : et movet una potestas aliam, quando superior movet inferiorem : sed hoc est per imperium, et non sicut anima movet corpus : sed comparando eam ad corpus, omnes partes ejus movent corpus organicum et partes ejus ad prosequenda desiderata et fugienda ea quæ constant : et hoc modo non movetur : servatur tamen in omnibus illis proportio, sicut in sequentibus istius libri manifestabitur. Sed hæc proportio non est in harmonicis numeris, sed potius in his quæ harmonice sunt composita et numerata. Et si dicat aliquis proportionata in numero numerato esse ordinata a proportionem quæ est in numero numerante : et sic oportet adhuc juxta sententiam Platonis principia animæ et aliorum principia esse numeros formales et proportionem quæ est in istis : dicemus quod non sunt principia rerum secundum quod numerata sunt et sub proportionem numeri existunt, sed potius secundum quod connaturalia sunt unicuique generi quod constituit : et ideo materia et forma non constituunt substantiam secundum quod numerata sunt, aut in proportionem numeri existunt, sed potius secundum quod sunt prima principia connaturalia substantiæ : et simile est de constituentibus quantitatem et quodlibet genus. Et his accidit numerari, et in proportionem numeri esse. Et hoc Platonem decepit : quia etiam sapientes decipiuntur secundum accidens, quod inevitabiliter sequitur nume-

¹ Vide pro hoc VIII Metaphys. com 7, quomodo intelligitur hoc axioma « Propter quod unumquodque tale, et illud magis. » Cf. etiam

lucidissimam Zimarræ expositionem quam dedimus supra in Logica, I Poster. Analyt. tract. II, cap. 5 (Tomus II Ed. nostræ, pag. 31).

ros esse prima principia rerum, si posset haberi quod principia rerum constituerent eas, secundum quod in proportionem numerali existunt : et hoc quidem modo dictum multum valet ad intellectum omnium sequentium, ubi agetur de opinionibus Platonis.

Si autem aliquis nobis objiciat, quod nos ipsis superius concessisse videmur animam movere se, quando agit se in universum corpus : dicemus non esse illud proprie movere seipsam : et ideo revera sic movit se anima et alii motores per effectus ratione effectuum qui ab ipsis sunt, et tamen simpliciter manent immobiles. Et hoc etiam modo primus motor in quolibet ordine inducit motum immobilem : quia motus est actus moventis ut a quo est motus, et non ut in quo est sicut in subjecto, et est actus mobilis sicut in quo est sicut in subjecto. Et ideo motor non movetur, sed mobile quando inest ei motus, tunc movetur. Licet igitur multi sint modi quibus aliquid movetur per accidens in quolibet genere prædicamenti, tamen motus per se non est nisi in tribus generibus : et quia in quantitate non est contrarietas nisi secundum quod quantitas est terminus physicorum corporum, in quo convenit ei perfectum et imperfectum esse, ideo duos oportet esse motus in quantitate, et in utroque aliorum generum tantum unum secundum genus : et ita sunt quatuor generales motus : et omnes illos ab anima per rationes necessarias seclusimus, sicut patet ex prædictis. Est igitur necessario concedendum animam physico motu per se vel per accidens proprie nequaquam moveri : et sic manifesta est solutio omnium eorum quæ inducta sunt ex Platonis opinionibus.

Nota quod motus in agere ex ratione est per animam ex utroque corpore.

Sed id quod omnino destruere disputationem istam videtur, est quod ab antiquo Trismegisto et Socrate et nunc a divinis et incantatoribus convenienter asseritur, quod scilicet in corpore existentes quos angelos vel dæmones vocant, et animæ exutæ a corporibus, moveantur de

loco ad locum : cujus etiam veritatem nos ipsis sumus experti in magicis. Sed de his nos disputabimus in scientia de *Natura deorum*, quæ *philosophiæ primæ* pars quædam est, et ab Aristotele edita. Quod si tales substantiæ moventur, motus erit omnino æquivocus ad motum physicum : tales enim substantiæ non sunt proportionales spatio per quod est motus per aliquam quantitatem vel indivisibile quantitatis quod sit in eis. Et ideo neque mensura motus ipsarum, neque motus ipse ex principiis physicis causari potest. Hic autem de physicis loquimur tantum ostendentes physice immobilem esse animam contra eos qui ex principiis quæ ipsis physica esse dicebant, causare voluerunt motum animæ, et dixerunt animam movere seipsam.

bus et dæmones de loco ad locum moveantur.

CAPUT VII.

De disputatione contra opiniones Democriti et Platonis de motibus animæ, quibus movetur in corpore et movet corpus.

Quidam autem eorum qui diffiniunt animam per motum esse, dicunt eam movere corpus in quo est localiter in eo quod ipsa localiter movetur, ut Democritus qui dicit similem causam esse motus animati corporis, qualem dixit Philippus quidam Didascalus sive doctor comædiarum. Dicebat enim comicos convocare in villis homines ad carmina audienda, per hoc quod fierent imagines deorum mobiles, propter quarum spectaculum homines confluerent, referens Dædalum antiquitus fecisse ligneam imaginem Minervæ, mobilem in omnibus membris, ita quod videbatur cantare per motum linguæ et tripudiare. Causa autem motus fuit, quia in concavo imaginis fuerunt

Text. et com. 44.

Nota causam motus imaginis ligneæ a Dædalo fabricatæ, et quo ingenio fuerit constructa.

infixa organa in argento vivo, et ad motum illius moveri videbant, sicut adhuc in cellis et imaginibus : pedes etiam stabant super rotulas parvulas, in quibus arcus concavi fuerunt et distincti per cellulas : (et cum argentum vivum descende-
bat in anteriori arcu per cellulas, tunc posterior arcus elevabatur et convertebatur tota : et tunc imago movebatur de loco ad locum : quia necesse habuit, quod ad eandem partem moveretur ad quam movebatur fusile sive argentum vivum. Et similem causam motus animalium ponit Democritus. Dicit enim quod indivisibiles sphæræ in se moventur, eo quod aptæ natæ sunt non manere sive quiescere propter causam superius inductam : et cum sic moventur sphæræ illæ, tunc trahunt secum et movent totum corpus in eandem partem, ad quam ipsæ moventur. Et hoc leve est destruere. Primo enim quæremus a Democrito, quæ sit causa quod quiescunt animalia quando volunt : hujus enim causa non est sphæra indivisibilis quæ nunquam quiescere potest. Constat autem quod idem est causa processivi motus et quietis in animalibus. Qualiter enim indivisibilis sphæra faciat quietem, vel difficile vel impossibile est dicere Democrito : difficile quidem si fingat constrictionem atomorum facere quietem, quando sunt in pleno : impossibile autem, si nunc velit adaptare causam : Democritus enim in pleno dixit has sphæras quiescere, et in vacuo moveri. Universaliter autem loquendo ex his quæ apparent ad sensum, non ex tali causa causatur animalium motus processivus quasi sit ex necessitate alicujus quod quiescere non potest, sed potius ex voluntate libera et intellectu causatur, quæ non necessario movent, sed quando volunt.

dit causam ex necessitate moventem et non ex voluntate. Dicit enim quod in eo movet corpus in quo ipsa in seipsa movetur. Ipsam autem in seipsa dicit necessario moveri. Movet autem corpus, quia complexa ad ipsum sicut forma incorporata corpori et connexa eidem secundum omnes vires suas : dicit enim Plato quod anima constituitur ex harmonicis numeris, et dispartitur per numeros in partes corporis, quos numeros vocat Plato elementa : et ideo dicit eam componi ex elementis sive constitui, hoc est, ex primis numeris elementalium. Constituitur autem sic ex elementis, quatenus habeat sensum et potentiam cognoscitivam omnium ex numeris harmonialiter componentibus eam : quia, sicut diximus superius, nisi conponeretur ex numeris primordialibus, non cognosceret omnia : quia non esset in potentia respectu omnium, nisi talem haberet harmoniam, quod esset tertii ordinis : quia tunc ex illuminatione fluente percipit causam primam et intelligentias quæ præcedunt eam ex ordine naturæ, et sequentia percipit ex capacitate potentiæ, quæ est ante formam corporalem : et per hos numeros fert totum mundum quasi in seipsa, eo quod habet motus consonantes ad principales partes mundi. Dixit enim Plato, quod Deus deorum opifex deorum omnium, primo fecit orbem rectum, quando dedit ei naturam ignis qui est rectorum dimensionum et recti motus, sicut diximus in secundo *Cæli et Mundi* et in primo. Deinde ut ordinate et æqualiter accederet et recederet causando generationem et corruptionem reflexit rectitudinem dimensionum ejus in circulum : eo quod rectum cum sit unius simplicis formæ, principium est lineæ circularis quæ est duarum formarum, quarum una est concavitas, et alia convexitas. Habita autem figura et motu circularibus, non fuit sufficientia in motu circulari qui est super polos mundi ab Oriente in Occidentem, et per Occidentem regyrando in Oriens : quoniam uno modo se habens non acce-

Text. et com.
45. Eodem autem modo et *Timæus* philosophizat, volens reddere causam naturalem quare anima movet corpus, et osten-

lit et recedit, sed oritur et occidit super easdem partes eodem modo. Sic in diversis locis non diversa causarentur : propter quod dixit Plato, quod circulum unum Deus deorum dominus divisit in duos circulos dupliciter coordinatos, quorum unus est æquinoctialis, qui movetur super polos mundi, faciens motum diurnum, qui est motus orbis primi. Secundus autem est circulus signorum, qui habet polos proprios mobiles in duobus parallelis, quorum unus est Aquilonaris poli, et alter Meridionalis, super cujus polos omnes stellæ moventur : et isti circuli sunt rerum coordinati : quia unus facit longitudinem in omnibus his quæ generantur ab orbe, alter autem latitudinem : et motus qui est super polos ejus, est a Meridie in Aquilonem, et e converso inter duos solstitiales circulos. Alterum autem illorum circulorum, qui est circulus signorum, divisit in septem circulos planetarum, hoc est, Saturni, Jovis, Martis, Solis, Mercurii, Veneris, et Lunæ, quorum omnium motus est a Meridie in Septentrionem super polos orbis signorum : et hos motus dixit et bene principia omnium motuum naturalium : animam autem posuit, sicut superius diximus, in confinio æternitatis et temporis, et præcipue animam mundi, cujus particulares animæ sunt tanquam imagines : et ideo dixit etiam in anima secundum naturam esse aspectum rectum, eo quod cognoscendo egreditur directe super rerum rationes et numeros, quibus ipsæ res constituuntur. Hunc autem aspectum reflexit in motibus animæ in circulum : quia anima a se incipit, ut dicebat, habens in se omnium rerum rationes, et quæ excitatæ a rebus extra efficiuntur principium scientiæ : et ideo dixit Plato, quod cum anima progreditur recte in res extra, reflectitur cognitio rerum in seipsa : quoniam in se cognoscit eorum quæ sunt rationes, et recordatur. Dicit enim Boëtius in *Consolatione philosophiæ*, quod si Platonis musa personat verum, quod quisque dixit immemor recordatur : et sic

per reflexionem recti in circulum causatur in anima veritatis intellectus. In superioribus autem sunt duo ordines motuum et motorum in genere. Unus quidem primus motus et motor, qui est *aplanes* vocatus, quasi sine errore existens : et rectus, qui est motus diurnus. Alter autem motus est sive ordo intelligentiæ secundi ordinis, et motus latitudinis zodiaci, qui dicitur motus *planes*, quasi erraticus : quia in eo sunt digressiones multæ diversorum planetarum : et sic etiam est in anima, in qua movet semper intellectus recte et sine errore. Phantasia autem et concupiscentia et recte et non recte, sicut probabitur in sequentibus : et ideo in anima dixit esse duos primos circulos sicut in cœlo, et duos primos motus. Alterum autem dixit in septem dividi, qui est sub phantasmatibus, et mole carnis prægravatur : unde dicit animam in sphaera Saturni accipere memoriam longam, et in sphaera Jovis accipere ratiocinationem probabilium sive opinionum, in sphaera autem Martis irascibilitatem, et in sphaera Solis sensibilibus illustrationem, in sphaera autem Mercurii æstimationem nocivi et convenientis, et in sphaera Veneris concupiscibilitatem, et in sphaera Lunæ motus quos movet in sequendo naturam corporis, ut attrahendo, nutriendo, augendo, et generando. Omnes enim isti septem gyrovagi quasi sunt motus aliquando recti, aliquando non recti, et omnes in circulum reflectuntur incipiendo ab anima, et in animam terminari : quoniam Plato dixit quod omnium species sunt in anima, quod non nisi excitatur a rebus extra. Dicebat etiam animas ab inito factas in generibus et in comparibus stellis, et quando descendunt, tunc per incorporeum descendunt, et in orbe quidem sunt rectorum motuum, et in descendu per orbem planetarum accipiunt vires et motus quos diximus, et paulatim usque ad onus carnis deprimuntur : et ibi inebriatæ cratere lacteo, qui est dulcedo carnis, quasi carnales efficiuntur, et obliviscuntur superioris harmoniæ, cujus tamen simi-

litudinem et species in se habent. Quando autem excitatæ redeunt in corpore ad proprium bonum et innatum sibi secundum scientias et virtutes, tunc reascendunt per geminas ad stellas compares. Si autem sunt mali meriti, in secunda transcorporeatione efficiuntur feræ, vel bestię aliæ moribus eorum congruentes : et de hoc alibi in numeris nostris locuti sumus. Dicebat autem omnia hæc Plato, tanquam cœli motus essent animæ motus, et e converso.

Text. et com.
46.

Nos autem disputantes contra hæc quæ dicta sunt, primo dicimus quod non bene contingit dicere, quod anima sit magnitudo vel virtus in corpore quæ magnitudinem habet existens : et hoc tamen sequitur ex dictis Platonis, ubi dicit quod anima secundum harmonicos numeros aptata est corpori. Si enim connaturalis est corpori sicut visus oculo, vel quantitas magnitudini, oportet quod aut sit magnitudo vel virtus aliqua in magnitudine existens. Dico autem quod hoc non bene dicitur, et tamen dicitur. Plato enim vult quod anima hujus omnis mundi talis sit, sicut est anima illa quæ aliquando, hoc est, in quibusdam vocatur intellectus : dixit enim animam mundi esse intellectualem. Causa autem quare hoc a Platone dicatur, est quia intellectualis anima non est ut anima sensibilis vel considerativa, et non possunt eis aliquantulum aptari proprietates circuli : quia non revertuntur supra se sicut intellectualis anima quæ incipit a se quærendo de intelligibili, et reflectitur supra se, quando non invenit ipsum : nec est anima sicut hæc sensibilis terra quæ non habet nisi motum rectum per distantiam sui a cœlo. Sed anima intellectualis est imago æternitatis, et quodammodo causa temporis : et ideo superiorum motus inveniuntur potius in ea quam in alia, quia ipsa est quasi quoddam principium naturæ : et ideo motus primi in natura in ea inve-

Quare anima mundi secundum Platonem intellectualis sit.

niuntur. Sed contra hoc obviantes dicimus, quod si tales sunt motus intellectus, tunc sunt motus intellectus corporales : et sequitur quod ipse intellectus aut sit corpus, aut virtus in corpore, quæ non explet motus suos nisi per corpus : quia circulatio forma est corporalis actus, et actus corporalis est alicujus operantis virtutis corporeæ.

Dicamus igitur, quod si intellectus debet habere continuitatem, quod rationale est quod habeat continuitatem talem qualem habet operatio ejus, quæ vocatur intelligentia sive intelligere. Similiter autem et ipsa actio intellectus sive intelligere, rationale est quod habeat formam eorum quæ intelliguntur, quæ vocantur intelligentia sive intellectiva vel intellecta : eo quod actus sunt prævii potentiis secundum rationem et objecta actibus. Sunt autem intellecta consequenter et non continua, et sunt magis similia numero quam continuo : ergo intellectus non est sic continuus ut circulus : sed oportet ut aut sit impartibile, aut non continuum, sicut magnitudo sive quantitas est continua. Si enim detur quod intellectus est magnitudo quædam continua, tunc quæretur a Platone, qualiter possit intelligere magnitudinem mathematicam, vel aliam quancumque quantitatem continuam : aut enim intelligit eam accipiendo totam simul, aut accipiendo partes, et si intelligit accipiendo partes, aut hoc est ita quod accipiat partes indivisibiles quæ sunt puncta, si tamen puncta oportet partes vocare, quia de hoc non facimus modo mentionem aliquam, eo quod ab adversariis supponitur puncta partes esse, ex quibus componitur magnitudo, quia hoc ipsi asserabant : aut accipit partes divisibiles, quæ sunt veræ partes magnitudinis. Quocumque autem istorum modorum fiat acceptio intellectus, non est nisi tactus quidam quo magnitudo quæ est intellectus

Text. et com.
47.

tangit magnitudinem quæ intelligitur quando simul sunt in ultimis. Et siquidem intellectus accipiendo magnitudinem intellectam, tangit puncta ipsius, cum puncta sint infinita, in qualibet magnitudine infinita est tangendo quodlibet non contingat pertransire tangentem, et sequitur quod intellectus nunquam finiet quantumcumque parvam magnitudinem intelligendo quam scimus esse finitam. Si autem tangit secundum partes quæ magnitudinem habent, hoc dupliciter potest fieri: aut enim illæ sunt aliquotæ partes quæ numerant totum, ut decem decimæ, vel duæ mediæ, vel quatuor quartæ, et sic de aliis: aut non sunt aliquotæ, et sic non numerant totum. Et si tangit aliquotas intelligendo magnitudinem, tunc multoties intelligendo tangit idem. Si autem intelligendo tangit eas quæ non sunt aliquotæ, cum tales infinitæ sint in qualibet magnitudine, oportet intellectum intelligendo infinities tangere idem: licet enim tangat diversas partes in numero, ipsæ tamen omnes sunt idem ratione et intellectu: quia omnes sunt unius speciei et formæ secundum quod sunt partes continui. Hæc autem omnia falsa esse experimur in intellectibus nostris: quia videmus quod quando intellectus noster intelligit magnitudinem aliquam, intellectus noster non tangit eam prout intelligitur, nisi semel. Si autem dicat aliquis, quod quia omnes partes magnitudinis intellectæ sunt unius rationis, ideo sufficiens est unamquamque tangere partem, et non oportet ipsum tangere alias, quia omnes intelligit per illam quaecumque tangit: tunc quæramus quare secundum hoc oportet ipsum esse sicut circulum aut etiam omnino, sive etiam universaliter esse alicujus magnitudinis: quia si forma circuli bene tangeret partem illam, et sine magnitudine existens, bene esset acceptivus speciei magnitudinis, sicut et in veritate modo est.

Redcamus autem ad partes primæ *di-* *Test. et com.*
48. visionis, et dicamus quod circularis intellectus non tangit intellectam magnitudinem secundum partes, sed necessarium est ut totus totum tangat: et cum totum non sit extra partes suas secundum quod tangitur, non potest tangi totum, nisi secundum partes et in partibus suis omnibus: et tunc quæramus sicut prius, quis erit partium tactus, quando sicut totum tangit intelligendo circularis noster intellectus? Si autem forte dicat quis, quod intellectus noster non est circulus, neque circularis formæ: contra hoc est, quia in veritate oportet quod intellectus sit hic circulus de quo diximus. Jam enim scitum est, quod actio et motus intellectus est intelligentia sive intelligere, et intelligentia est circulatio, ut dicit Plato, sive motus circuli; ergo oportet quod intellectus sit circulus: motus enim circuli circulatio est, et motus intellectus intelligentia est. Sicut igitur se habet motus ad motum, ita mobile ad mobile: sed dicit Plato intelligentiam esse circulationem: ergo necesse habet dicere intellectum esse circulum. Si autem hoc concedatur, contra oportet quod intelligentia intellectus semper aliquid intelligat idem, et continue reflectatur super illud; et hoc oportet propter illud, quod noster intellectus dicitur esse sicut perpetua circulatio, quæ semper in idem revertitur. Et hoc quidem falsissimum est, quia nulla est intelligentia circularis. Si enim esset aliqua circularis, haberet quod esset aut practica quæ est sicut artes mechanicæ, quæ ratiocinantur de operibus: aut speculativæ, quarum finis est veritas scita: et nos videmus quod omnes practicæ directe vadunt ad finem suum, qui est id quod operatum et constitutum est per artem, sicut domus, aut lectus: et non revertuntur. Speculativæ vero terminantur rationibus diffinitionum, quæ sunt principia in ipsis, et procedunt directe ad conclusionem. Ratio enim omnis quæ certa est, aut est incomplexi, aut complexi. Et si est qui-

dem incomplexi, per ipsam habemus scientiam quidditatis rerum quæ vocatur *scientia quid*: et illa est diffinitio. Si autem est complexi, per ipsam acquirimus *scientiam propter quid* aliquid est in subiecto: et hæc est demonstratio. Et in scientiis intellectivis non habemus aliud, quia probabilium est opinio, et non intellectus: demonstrationes autem sunt finitæ, quia sunt a principio quod est causa dicens propter quid, quæ est medius terminus in eis: et finem habent determinatum ad quem procedunt, qui est aut conclusio, aut syllogismus. Si enim concludantur ultimæ conclusiones, tunc est status in eis. Si autem non concludantur illæ, tunc conclusio sumetur in alio syllogismo pro propositione, et adjungetur aliud medium et alia major extremitas, et concludetur alia conclusio: et ideo non revertuntur in idem omnino a quo inceperunt, sicut facit circulatio circuli. Accipiunt enim semper medium aliud, et ultimam extremitatem aliam, et procedunt ad finem determinatum. Ultimum autem est extremitas, quia extremum et ultimum sunt idem: et sic ab hoc procedit in finem quo erit status. Circulatio autem reflectit se in principium unde incepit. Diffinitiones autem omnes quibus nos scimus quid est res, sunt finitæ, quia diffinientia in generibus primis stant: eo quod extra genus primum nihil univocum invenitur quod in diffinitione possit poni: ergo intellectus non est circulus. Amplius cum circulatio sit circuli revolutio, quæ multoties fit, sicut revolutio cæli, tunc multoties intelligit idem, et deveniet ab eodem in idem intelligendo. Cum autem id a quo procedit intellectus, sit motum per se: id autem in quod procedit, non sit motum per se, erit idem motum per se, et non motum per se: et sic contradictoria de eodem verificantur.

Si autem forte aliquis dixerit quod Plato non loquitur secundum veritatem,

sed secundum metaphoram, et assimilavit intellectum motui circuli: est quidem hoc peccatum in problematibus, quia contra metaphoras non contingit uti rationibus obviantis. Tamen si neque fiat vis hoc modo, peccatum adhuc est: quia intellectus magis assimilatur quieti quam motui: et similiter est de syllogismo. Diximus in V *Physicorum*, quod si nos consideremus id in quo quiescitur, tunc id est forma quæ intenditur per motum totum, et est perfecta, cum motus sit actus imperfectus. Intelligere autem non est imperfectus actus, sed perfectus: et similiter syllogismus: et ideo ei in quo quiescitur a motu, magis assimilatur. Nihil enim perfectius est in anima quam intelligere secundum actum, et considerare per syllogismum: quoniam hoc est perfectius quam potentia intelligens, et quam habitu intelligens: et ideo illa operatio beatitudinis pars est, et optimum animæ intellectivæ, admirabiles habens delectationes, quibus nihil est contrarium. Et ideo etiam diximus in VII *Physicorum* ¹, quod in sedendo et quiescendo fit anima sciens et prudens.

Si autem forte aliquis dicat, quod intelletus est numerus complexus corpori et non corpus, tunc sequitur ad minus quod sit virtus operans in corpore, sicut visus in oculo: quia virtus complexa ad corpus et proportionata, est sic corpori immixta, quod non operatur sine ipso: eo quod ipsa virtus est actus corporis vel partis ejus: et tunc intelligere non est beatitudo et felicitas: quia id non est leve, sed est quasi motum ex obligatione corporis in quo non est aliquid beatitudinis. Naturæ autem est intelligere si intellectus est virtus complexa ad corpus. Si enim motus ejus qui est intelligentia vel intelligere est extra naturam intellectus, et est a corpore in quo est, tunc laborio-

Text. et com.
49.

¹ VII *Physic.* text. com. 20.

sa est actio, sicut videre, et audire, et operationes quæ in organis sunt corporalibus. Laboriosum enim est commisceri corpori in operando, neque posse habere operationem a corpore absolutam. Adhuc autem cum anima intellectualis secundum Platonem descendat per Capricornum a compare stella, et sit in desiderio ejus incorporari, ut dicit, oporteret intellectum fugere incorporationem. Melius enim est intellectui non esse cum corpore, ita quod sit immixtus ei et separatam habeat actionem, quam esse cum corpore et incorporatum et immixtum et in tantum quod non agat sine ipso. Et hoc quidem sic esse consuetum est dici, et multis videtur, quia etiam notum est quod intellectus nullius corporis est actus, et habet operationem a corpore liberrimam.

phorum est causas ostendere eorum quæ dicunt.

Quoniam autem hæc intentio qua quæ-^{Text. et com. 51.}rimus, qualiter anima a Deo deorum exivit in esse et qualis sit in seipsa, utrum quiescens vel mota, magis propria est alteris rationibus quas in *prima philosophia* inducimus, dimittamus eam nunc, et quæramus physicas opiniones circa istas passiones animæ et causas. Dicamus igitur et huic opinioni et pluribus aliorum opinionibus accidere unum commune inconueniens : et hoc est, quod omnes conueniunt in hoc quod anima copulatur corpori sicut motor et actus ejus, et nihil determinant de corpore, propter quam scilicet causam et qualium dispositionum corporis sit anima motor et actus.

^{Text. et com. 52.} Peccavit autem Plato adhuc, quia cum diceret cælum circulariter moveri, non dedit hujus causam manifestam, præcipuecum poneret cælum esse naturæ ignis, cujus est recte moveri, nisi reflectatur in circulum jussu Dei deorum : et tunc accidit ei circulariter moveri et non conuenit ei per se, neque etiam animæ secundum Platonem substantialiter conuenit circulariter ferri, sed secundum accidens sic movetur, in quantum aspectus ejus qui natura est rectus, in circulum est reflexus. Nec potest dici quod causa motuum animæ sit corpus, quia anima ponitur mouere et magis causare motum in corpore, quam e contrario. Igitur ex omnibus his quæ dicta sunt animam male dici esse moventem se circulariter, et per hoc mouere corpus. Adhuc Plato non assignauit aliquam causam, quare melius dicitur et magis congruit Deum deorum animam sic fecisse ut moueretur, quam ut quiesceret. Nec assignauit causam quare melius est ipsam circulariter mouere seipsam, quam alio motu locali : et ideo dictum suum sine causa est, et sine consideratione philosophiæ : quia Philoso-

Et tamen absque omni dubio videtur ^{Text. et com. 52.}hoc esse necessarium : quia non quodlibet agens agit in hoc patiens, neque hoc agens in quodlibet patiens : et similiter non quilibet motor movet quodcumque mobile, sed propter communicationem quæ est et proportionem inter hoc agens et hoc patiens, illud agit, et hoc patitur, et hoc movet, et illud movetur. Licet autem materia et forma non communicent in aliqua alia forma, vel in aliqua alia materia, quæ sit media inter ea, eo quod non per medium forma jungitur materiæ, tamen hæc materia propter appropriatam privationem quæ est in ea, efficitur propria materia hujus formæ : et similiter hic motor proprius efficitur hujus moti : et hæc privatio in essentia est idem formæ, licet secundum esse sit differens : et in subjecto est idem materiæ, licet in essentia sit differens. Et horum explanationem perfecimus in primo *Physicorum* circa finem. Similiter autem dicimus animam non per medium uniri corpori : et hoc patet in vegetabili. Sed vegetabilis

Privatio in essentia est idem forma, sed differt ab ea secundum esse. Et materiæ privatio est idem subjecto, sed secundum essentiam differt ab ea.

non est medium quo sensibilis anima corpori uniatur : quia si esset medium, esset dispositio materiæ : et adhuc sequeretur necessario ipsum esse accidens in animalibus : et hoc non est verum : sed dicimus essentiam animæ sensibilis immediate esse conjunctam corpori animalis : sed hæc essentia habet de se manentes virtutes plurimas, quarum quædam sunt vegetativæ, et quædam sensibiles : et ideo vegetativum est in sensitivo sicut potentia et pars potestatis ejus, et non præcedit ipsum dispositio. Eodem autem modo penitus est de vegetativo et sensitivo per comparisonem ad intellectualement animam in homine : et hæc in sequentibus demonstrabuntur per rationes necessarias et physicas. Hic autem supponamus communicationem esse hujus animæ secundum speciem ad hoc corpus, et non ad aliud secundum speciem, et hujus animæ secundum individuum ad hoc corpus, et non ad aliud secundum individuum. Et ideo si esset conjunctio animæ ad corpus, vel agentis ad patiens contingens, et non essent dispositiones determinantes unum alii, non esset communicatio inter unum et aliud.

in aliud deterioris conditionis, ita quod anima hominis ingrediebatur corpus leonis vel asini. Quod nullo modo fieri potest secundum naturam, quoniam non est diversitas in figuris et organis corporis, nisi propter diversitatem animarum : quia diversitas materiæ est propter diversitatem formæ. Sicut enim videmus in artibus mechanicis, quod quæbet quærit sua propria instrumenta, per quæ expleat suas operationes, et non potest explere per alia : ita est de animabus diversis in specie et numero. Architectonica enim quæ struit domos, quærit securim et dolabram, et non potest perficere opus suum per fistulam, vel alia instrumenta alterius artis. Ita est etiam, quod anima leonis quærit membra leonis sibi, per quæ et non per alia potest explere operationes suas. Determinatum igitur sit de corpore cujuslibet animæ, si debeat sciri bene de animarum diversitate : et qui non determinat de anima prout exigit hoc corpus vel illud, facit ac si aliquis in artibus putet quod architectonica quæ est constructiva domus, instruat sibi instrumentum tibicinum, sicut fistulas et folles, et per illas faciat opus domus.

Text. et com.
53. Et ideo videntur quidam loqui de anima ac si sit æqualiter aptatum ei quodlibet corpus. Dicunt enim tantum in communi quid sit anima, quod videlicet sit aut sphaera indivisibilis, aut numerus movens se, ac si omnis anima omni animæ sit ejusdem naturæ et ejusdem speciei : et nihil dicunt de natura corporis quod susceptibile est animæ, quare hoc habeat figuram equinam, et hoc humanam. Est ista differentia quam videmus in figura et situ organorum et membrorum diversificari in omni animali, ac si ipsi arbitrentur fabulas Pythagoræ in legibus suis dictas esse veras. Volens enim Pythagoras facere cives colere pietatem et justitiam, fabulatus est animas malorum civium exire de uno corpore

CAPUT VIII.

De improbatione opinionis quæ dixit animam esse harmoniam corporis commixti.

Alia autem quædam opinio traditur de anima, quæ et ipsa convenit cum aliis præhabitis in aliquo, et illa multis fuit credibilis, neque habet minorem probabilitatem quam aliqua dictarum opinionum : quia rationes directe physicas præbet inter omnes opiniones, quando rationes omnium opinionum conferuntur in com-

Text. et com.
54.

muni. Dicunt autem isti quod contraria quæ conveniunt, dupliciter se complectuntur : aliquando enim complectuntur se non salvatis qualitatibus eorum quæ complectuntur, sicut faciunt miscibilia in mixto : et hæc vocatur mixtio, sicut diximus in fine libri *Peri geneseos* : aliquando autem complectuntur, ita quod salvantur species et qualitates complexorum, sicut homogenia conveniunt ad heterogeniorum constitutionem, sicut os, nervus, et huiusmodi in constitutionem manus. Dicebant igitur isti, quod harmonia et proportio et temperamentum commixtionis et compositionis est anima : eo quod videbant omnia commisceri et componi secundum medietatem geometricam, sicut alibi diximus : et hanc medietatem rationem sive proportionem temperamenti et compositionis et mixturæ animam esse dicebant. Cujus sententiæ Empedocles fuit defensor primus, qui nullam omnino formam in entibus esse dicebat.

animam autem maxime sensibilem videmus esse motivam secundum processivum motum. Et ideo omnes fere Antiqui dixerunt animam esse diffiniendam per motivum esse : quia viderunt plantas non habere animam, sed partem partis animæ : animalium autem videbant esse animas perfectas.

Convenit autem magis de sanitate dicere, quod sit harmonia quam anima, et universaliter de virtutibus et potentiis sive habitibus corporeis, qui sic sunt in corpore secundum quod ipsum mixtum est ex contrariis vel compositum : illi enim sunt in corpore diffusi secundum quantitatem corporum, et secundum componentium qualitates et quantitates est unus sanior alio. Hoc autem modo non inest aliqua anima corpori, quod una sit animantior alio secundum qualitatem et quantitatem mixtorum vel compositorum : quia licet anima vegetabilis et sensibilis sint virtutes operantes in corpore et non explentes operationes suas, nisi in corporis aliqua parte : tamen non sunt corporeæ virtutes per modum qui dictus est : et ideo habitus corporalis virtus corporea est vel qualitas. Anima autem vegetabilis et sensibilis secundum vires suas sunt quidem virtutes in corpore, sed non corporeæ. Intellectus nec virtus est corporea, nec virtus in corpore, sed separata, sicut nos in multis locis ostendimus in physicis libris *Physicorum et Cæli et Mundi*. Hoc autem facile manifestatur ei qui tentat reddere causas operationum et passionum animæ, quare una sit visiva, et altera auditiva, et tertia imaginativa, et quarta intellectiva. Causæ illæ harmoniæ non conveniunt, quia non possumus dicere quod ex abundantia phlegmatis super choleram oculi compositio habeat visum, et quod abundantia choleræ super sanguinem in aure sit auditus, et sic de aliis diversis harmoniis mixtorum et compositorum. Non enim differt

Et licet ita dicat, tamen de facili improbat, quia harmonia non habet in se nisi duo : aut enim harmonia dicitur ipsa ratio proportionis, qua commiscetur et componuntur commixta et composita : aut etiam ipsa mixtio vel compositio vocatur harmonia : anima autem neutrum istorum est : quod de facili patet, cum anima habeat operationes quæ non sunt secundum numerum alicujus commiscibilium vel compositorum. Mixtio autem et compositio non habent virtutem agendi aliquid quod non reducatur ad miscibilia vel composita in communi vel in speciali. Adhuc mixtio autem et compositio non agunt aliquid nisi unum, quod est secundum actum in quem mixta sunt vel composita : anima autem omnis agit multa. Amplius autem movere localiter non est harmoniæ, quia aliter omnia mixta ad harmoniam haberent motum localem, quo ipsa seipsa moverent. Ani-

imaginatio a reminiscencia in hoc quod plus habeat ossis quam carnis, vel e converso.

mixtio vel compositio sit sensitiva potentia, et cujus sit appetitiva : et non erit assignare.

Text. et com.
57.

Amplius autem nos sciemus harmoniam non esse animam, si dividimus harmoniam in duo, considerantes primo maxime ea quæ sunt propria harmoniæ: et hoc est ut videamus propria magnitudinum quæ habent motum et positionem sive situm, et consideremus compositionem ipsius harmoniæ, quæ est ex talibus : quia illæ tales magnitudines sic compositæ consonant : ideo non contingit accipere aliquod mixtorum vel compositorum proximum : quia in tali compositione non est ignis juxta ignem proximus, ita quod non sit aliquid medium : quia plurimum cujuslibet elementi cum plurimo alterius est : et ideo ubicumque ignis est juxta aquam et cætera elementa, et e converso quodlibet cum quolibet : et hæc est una intentio, harmoniæ, et est propria. Ab alia autem parte dicitur harmonia proportio quæ est in rebus miscibilibus et componibilibus antequam misceantur : oportet enim quod proportionata sit quælibet cuilibet, quia aliter neque misceri, neque componi possent ad aliquid unum constituendum : et hæc harmonia est in unoquoque miscibilium et componibilium respectu alterius, et non est omnium simul mixtorum et compositorum : et ideo non ita proprie dicitur harmonia sicut priori modo dicta.

Sed neutro istorum modorum rationale est animam dicere harmoniam esse. Mixtura enim et compositio corporis multum facile investigatur qualis sit in quolibet membro simili vel dissimili. Multæ enim diversæ sunt diversarum partium corporis compositiones, et insunt : quia in osse scimus plus esse terrestre itatis, in carne autem plus esse sanguinis, et sic de aliis. Quærat ergo cujus membri commixtio vel compositio sit intellectus, et cujusmodi alia com-

Similiter autem ex ista opinione sequitur, quod inconueniens est animam dicere esse rationem et proportionem contemperamenti vel mixturæ. Non enim una et eadem ratio est harmoniæ contemperamenti, secundum quam est os, et secundum quam est caro. Cum ergo multæ et diversæ sint hujusmodi contemperamenti rationes in uno corpore animato, multoties sequitur multas inesse animas in corpore eodem : ponitur siquidem anima esse ratio et harmonia contemperamenti : corpus autem organicum in partibus dissimilibus multas habet tales harmonias. Hæc igitur communiter dicta sint contra eos qui harmoniam dicebant esse animam.

Text. et com.
58.

Sed specialiter ab Empedoclea opinione investigabit aliquis, quæ harmonia specialiter anima sit ? Dicit enim Empedocles quodlibet corporum mixtorum rationem et harmoniam esse quamdam secundum formam. Quæramus igitur ab eo, utrum anima sit illa proportio sive ratio contemperamenti, quæ est in singulis membris corporis, vel sit in anima in mixtis corporibus et membris ex tali mixtura, cum tamen alterum sit aliquid a mixtura et proportio ? Si enim sit mixtura singulorum membrorum, tunc inevitabiliter sequitur multas esse animas in uno et eodem corpore. Si autem sit alterum aliquid causatum a mixtura, ad minus ab Empedocle differentia debuit assignari. Amplius autem si dicat Empedocles animam non esse mixturam ipsam, sed causari ab ea in membris, tunc quæremus ab eo, utrum concurs mixtura cujuslibet membri est causa animæ, aut simpliciter aliqua quæ est se-

Text. et com.
59.

cundum quamdam rationem et proportionem? Et si concedatur quod concors mixtura quælibet est causa animæ, tunc adhuc sequitur in uno corpore esse multas animas. Si autem aliqua specialis est causa, tunc debuit illa assignari ab Empedocle. Amplius autem si anima dicatur esse alterum a mixtura membrorum, tunc quæramus de ipsa anima, utrum ipsa sit ratio quædam et proportio mixtionis cujusdam causata a mixtura membrorum, aut est aliquid alterum extra rationem harmoniæ? Et siquidem dicat quod est mixtura et ratio contemperamenti causata ab harmonia corporali membrorum, tunc est consequens compositionem corporis secundum naturam et secundum esse. Et hoc non convenit, quia anima est agens et movens et continens: corpus autem est patiens et motum et rectum: agens autem et movens et regens in omnibus est ante patiens et motum et rectum¹. Si autem dicat quod est alterum extra rationem membrorum harmoniæ existens, tunc sibi ipsi contradicet: et præter hoc debuisset assignare quale quid est illud.

*Agens per se
est et motus.*

*Ps. 4. et com.
60.*

Hæc igitur opinio tales quales dictæ sunt habet contra se oppositiones. Parvæ autem et paucæ sunt rationes quæ induxerunt Empedoclem, quod credidit animam esse harmoniam: quarum una est, quod videbatur Empedocli mirum, quod si anima non est harmonia carnis et ossis et hujusmodi, quare per subtractionem carnis et ossis anima deficit in animali. Adhuc autem si dicatur anima non esse in qualibet parte, ita quod quælibet partium habeat animam, eo quod anima non est ratio et proportio compositionis vel mixturæ, quæ est igitur causa quod ista membra corrumpuntur quando deficit anima et exspirat? Hæc autem rationes indignæ sunt ut solvan-

tur, quoniam anima ideo deficit subtracta carne, aut aliqua tali parte: quia destruitur organum ejus et propria materia in qua est: et ideo forma quæ est in anima, salvari haud potest præter intellectualem animam, quæ habet aliquid præter corpus salvans ipsam, sicut infra patebit. Corripitur autem et solvitur harmonia corporis egrediente anima, ideo quia anima continet corpus et mixturam ejus: et ideo continente ablato necesse est solvi harmoniam commixtionis et compositionis.

Quod quidem igitur non est possibile animam esse harmoniam, et quod non potest circulariter moveri, est manifestum ex his quæ inducta sunt. Secundum accidens autem, sicut dictum est superius, contingit animam moveri et movere quodammodo seipsam. Movetur enim corpus in quo est anima, et hoc corpus movetur ab anima: et ita movendo corpus movet anima quodammodo seipsam: quia moventibus nobis necesse est moveri ea quæ in nobis sunt. Hoc autem quidam dicunt dubitationem habere de intellectu: sed de hoc inferius disputabimus.

*Text. et com.
61.*

CAPUT IX.

De solutione objectionis qua videtur ex alterantibus probari, quod anima movetur per se physice: et in illo est bona demonstratio de intellectualis animæ immortalitate.

Rationalius autem aliquis accipiet dubitationem an moveatur considerans

*Text. et com.
62.*

¹ Cf. pro hoc III de Anima, tex. com. 19.

ea quæ nunc inducuntur : ex illis enim anima secundum seipsam moveri forte videbitur alicui motu physico, qui est alteratio, et qui etiam est in aliquibus cum motu locali : dicimus enim animam tristari, gaudere, confidere, sperare, et timere, amplius autem irasci, et sentire. Hæc autem omnia motus dicere videntur : et cum hæc insunt animæ et secundum ipsa, forte videbitur alicui moveri animam. Sunt enim omnia ista passionnes sive passibiles qualitates illatæ : et secundum istas diximus alterari physice in VII *Physicorum*.

Text. et com
63.

Sed absque dubio non necessario sequitur ex his, quod alteretur anima secundum se : quia hæc non sunt in anima, sed potius ab anima in corpore, vel in corporis aliqua parte quæ movetur istis passionibus quæ inductæ sunt. Sit enim inter alia quam maxime gaudere, dolere, aut intelligere possibili intellectu qui venit de ignorantia in scientiam, sunt motus physici, tunc magis contingit moveri unumquodque membrum quam animam secundum se. Sed moveri sic ab anima est, sicut irasci, aut timere, ex eo quod ex aliqua causa anima sic vel alitercor moveat. Quando enim irascitur, primo anima movet cor secundum systolem propter conturbationem, et secundo secundum diastolem propter nocumentum repellendum. Quando autem timet, tunc movet secundum systolem continue. Intelligere autem secundum intellectum possibilem forsitan aut est huiusmodi, quod non sine motu cuiusdam partis corporis expletur, aut forsitan est alterum quoddam : quoniam secundum quod communicat ei quod communicat corpori, non fit sine motu cuiusdam partis corporis. Secundum autem quod est in se virtus non communicans, fit sine motu corporis, sicut in parte supra diximus : et adhuc in parte inferius in sequentibus tertii libri hujus

scientiæ dicemus. Eorum autem quæ fiunt cum motu corporis, quædam quidem fiunt in eo quod secundum locum movetur, quia systoles et diastoles fiunt in eo quod cor in loco movetur constringendo se et aperiendo. Quædam autem fiunt secundum alterationem, sicut motus qui est in ipsis passionibus, calefacto sanguine vel infrigidato.

Dicere autem quod ipsa anima secundum seipsam moveatur irascendo, simile est ac si quis dicat animam secundum se moveri texendo vel ædificando. Cum enim aliquis textit vel ædificat, est ab anima motus, et id quod subicitur motui, et id quod movetur, est manus, vel pes, vel aliquod aliorum membrorum exteriorum. Et similiter quando irascitur vel timet, vel gaudet, est ab anima motus : et quod subicitur motui, est cor, vel alterum membrum interius quod movetur. Et ideo non facit plus anima quam illud : quia ista non differunt nisi in hoc quod in istis movetur membrum in occultum : et ideo vulgus credit, quod in istis moveatur anima. In illis autem vident moveri membra exteriora : et ideo dicunt in talibus moveri corpus, vel conjunctum ex corpore et anima. Melius autem dicitur sine dubio non animam misereri, aut addiscere, aut intelligere, sed hominem totum per animam : quia motus et actiones proprie conjunctorum sunt secundum potentias et per potentias naturales, quæ insunt aliquando animæ, aliquando corpori. Quod autem dico hominem moveri in anima vel per animam, non significat rei motum esse in anima vel per animam, tanquam motus in anima existat tanquam in subjecto quod movetur, sed fiunt motus illi dupliciter. Aliquando enim pertingunt ab exterioribus usque ad ipsam : aliquando autem sunt ab ipsa, ut sensus qui est motus sensibilium specierum, est pertingens ab exterioribus usque ad animam. Remi-

niscentia autem et memoria incipiunt ab anima, et veniunt usque ad motus sensibilibium specierum, qui sunt in organis sensuum, et usque ad quietes sensuum : eo quod sensus non semper movent secundum actum.

¶ Sed intellectus possibilis quo est omnia intelligibilia fieri, est substantia quædam separata, et videtur non corrumpi aliquo modo corporis corruptione. Quod sic demonstratione probatur : accipiat enim a præhabitis intellectum esse potentiam intellectuali forma determinatam ad ens in natura quod est ante corporeitatem. Omnis enim potentia qua est aliquid fieri, si debeat esse aliquid in natura, necesse est quod sit per formam dantem esse illi rei naturali distincta et determinata : et hujus probationis veritas est in omnibus absque contradictione et instantia. Intellectus autem possibilis est potentia qua est omnia fieri secundum intellectum, sicut in tertio hujus scientiæ libro probabitur. Cum ergo sit in natura ista potentia, ipsa forma quæ est intellectualitas determinata est et distincta : ergo est substantia quædam separata : quia omne separatum in genere substantiæ habens potentiam et actum in seipso, est substantia : habetur autem per præhabita, quod ipsa est incorporea ante quantitatem corporis et contrarietatem secundum naturam existens, licet non præcedat ipsum tempore. Inde arguitur sic : nihil eorum quæ secundum naturam sunt præcedentia quædam alia, corrumpuntur corruptione eorum quæ sequuntur ipsum : intellectus autem sive anima intellectualis sic se habet ad corpus physicum : ergo impossibile est eam corrumpi corporis physici corruptione. Attendendum autem est, quod Plato propter istam demonstrationem dixit animam ante corpora secundum tempus fuisse, et secutus est eum in hoc Gregorius Nicenus. Hoc autem minus est concedendum, sed inferius hoc

improbabitur. Est autem persuasio quæ post demonstrationem inducitur : quia si intellectus possibilis corrumpetur corporis corruptione, oportet etiam, quod alteraretur corporis alteratione, sicut videmus alterari visum et auditum et omnes virtutes, quarum est communicatio cum corpore, licet hoc per accidens conveniat ipsis virtutibus, per se autem convenit organis ipsarum. Si autem sic alteraretur intellectus, hoc esset maxime a debilitate quæ est a destructione corruptionis secundum naturam, et hæc est debilitas senii. In illa autem debilitantur virtutes animæ : sed debilitas illa non per se accidit virtutibus quæ operantur in organis, sed organis ipsis, sicut diximus : quoniam si senex accipiat per medicinam vel aliam compositionem oculum hujusmodi qui est clarus et purus, ipse videbit sicut juvenis : ergo hæc debilitas quæ non redundat ad virtutem animæ nisi per organum, nullo modo attingit virtutem incorpoream, cujus nullum est organum omnino : talis autem virtus est intellectus possibilis, sicut supra probatum est. Senium enim non est in sustinendo aliquid animam, sed in sustinendo aliquid corpus in quo est anima, sicut et ebrietas et quædam aliæ infirmitates quæ oppilant rationem, non faciunt hoc nisi per alterationes quæ alterant corpus, sicut spiritum animale, et cerebrum, et hujusmodi partes alias a quibus accipit intellectus species intelligibiles. Et hæc est simpliciter causa, quod mox quidam delirant ex inordinatione et dissolutione corporis, in quo est phantasia a qua accipit intellectus : quoniam, sicut diximus superius, tametsi intellectus non communicet cum corpore, communicat tamen cum eo quod communicat corpori : et quia sic intellectus est separatus, ideo dixerunt quidam quod ipse non movetur per accidens motu corporis. Quod nos verum non esse dijudicamus, quoniam unam substantiam dicimus esse animam intellectualem, ex qua fluunt quædam potentiæ quæ sunt virtutes in corpore

et communicantes corpori : quædam autem non sunt virtutes in corpore quæ sunt separatæ : propter quod est in corpore anima intellectualis, sicut determinata et distincta in ipso, non quidem sicut locatum in loco, sed sicut forma est in sua materia, et motor in suo moto quod movetur, nihil est extra id quod movetur : et ideo movetur motu corporis.

Text et com.
66.

Istius tamen intellectus possibilis intelligere consumitur in senio et in morte debilitatur, sicut diximus de deliratione senum, alio quodam quod non est suum organum corrupto vel debilitato : et hoc est organum phantasie et imaginationis, cum quibus communicat intellectus possibilis secundum actum intelligendo : ipsum autem intellectivum secundum se impassibile est, sicut probatum est prius. Intelligere autem secundum actum et amare, quod est passio concupiscibilis, cujus contrarium est odire, non sunt passionibus aut opera intellectus secundum se sumpti, etsi enim sine intellectu non sint, tamen sunt passionibus aliarum virium animæ quæ habent intellectus ordinem, et sunt in ipsis secundum quod participant aliquantulum intellectu : et ideo sunt huiusmodi vel illius sensibilis virtutis habentis intellectum secundum resultationem secundum quod habent ipsum : quia aliter amare, et odire, et confidere, et alia quæ supra inducta sunt, non essent ordinabilia ad honestum et turpe in moribus : propter quod dicit Aristoteles in fine primi *Ethicorum*, quod rationale est duplex, quod scilicet per essentiam est rationale, et quod participat aliquantulum ratione, ut obediens et suasibile a ratione existens. Et ideo corruptis his viribus propter corruptionem organi sui neque reminiscitur aliquis, neque amat. Istæ enim passionibus et operationibus non erant intellectus secundum se, sed erant conjuncti animæ cum corpore, quæ

sunt vires communicantes corpori, ut prædictum est. Intellectus autem secundum seforsitan est divinum aliquid et impassibile quod separatur a corpore, et tunc habebit alterius modi intelligere, et alias delectationes quibus nihil est contrarium. Sed de hoc hic loqui non possumus : altioris enim eget inquisitionis quam, Deo volente, in prima philosophia perficiemus. Redeuntes autem ad id unde ratio nostra est, dicimus ex omnibus inductis manifestum esse, quod anima nullo modo motus per se movetur et physice. Si autem anima penitus non movetur, tunc manifestum est quoniam neque a seipsa moveri potest.

CAPUT X.

De improbatione opinionis quæ dicit animam esse numerum seipsum moventem.

Multum autem his opinionibus quæ dictæ sunt, irrationabilis est sive videtur dicere quod anima est numerus movens seipsum. Ad hanc enim positionem sequuntur impossibilia communia ex parte illa contingentia, qua dicunt animam movere se ipsam : et ex alia parte sequuntur ad eam impossibilia propria et specialia, quæ contingunt ex hoc quod dicunt eam esse numerum : et non oportet nos reiterare impossibilia communia quæ sequuntur ex hoc quod dicunt animam movere seipsam : quia plurima dicta sunt in præmissis. Qualiter autem anima non sit numerus movens seipsum, nunc ostendimus. Quomodo autem congruat intelligere unitatem moveri, primo quæramus. Nihil enim movetur nisi quod habet situm, sicut probavimus in *Physicis*. Si igitur unitas movetur habebit unitas situm : et sic erit unitas ali-

Text, et com.
67.

quid in continuo, et non aliquid in discreto. Adhuc autem cum omne quod movetur, necesse sit ab aliquo moveri, quod differt ab eo, aut essentialiter tantum, aut essentialiter et localiter, sicut probavimus in VII *Physicorum*, quæramus ab istis quomodo intelligi potest, quod unitas moveatur ab aliquo differente ab ipsa per substantiam et locum, aut per substantiam solum : et tamen ipsa unitas manet indivisibilis et indifferens existens per substantiam et locum : hoc enim non est intelligere. Quia si ponatur seipsam movens, tunc erit motiva suiipsius, et mobilis a seipsa et mota : et tunc oportet per prædicta quod differat a seipsa substantialiter, et sic per substantiam divisibilis est unitas : et hoc est contra diffinitionem et intellectum unitatis.

Amplius autem apud mathematicos commune dictum est, quod motus puncti facit lineam, et motus lineæ facit planam superficiem. Constat autem in his quæ nos in *Physicis* diximus, quod omne quod movetur secundum locum, situm habet. Cum igitur ponant unitatem moveri, oportet quod unitas situm habeat : ergo erit idem cum puncto, quia indivisibile unum habens situm est punctum. Jam autem habitum est ex propria doctrina mathematicorum, quod fluxus puncti facit lineam et non numerum : ergo et unitas mota quæ est situm habens, et idem puncto, motu suo facit lineam, et non numerum. Non igitur debent dicere quod anima sit numerus movens seipsam, sed quod sit linea movens seipsam vel superficies. Jam enim concesserunt quod numerus ille quem dicunt esse animam, est ubi, sive in loco, quod habet positionem : quia hoc necesse fuit eos concedere propter motum quem attribuebant ei : et tunc necessario sequuntur quæ inducta sunt. Amplius autem si quis auferat a numero unitatem vel nu-

merum, relinquitur alia numeri species : et hoc est ideo, quia numerus est multitudo numerata per unum : et sic esse numerum est a discretione : species autem numeri est a mensura determinante multitudinem quam præcipue determinat ultima numeri unitas : et ideo cum auferatur aliquid vel apponitur, relinquitur quidem causa generis numeri, quæ est discretio : sed non relinquitur eadem species, quia species datur ab unitate ultima secundum quod finit et determinat multitudinem. In continuis autem non sic est : quia non ex appositione vel demptione causantur, sed potius a continuitate : et hæc continuitas neque apponitur per aliquid appositum, neque tollitur per aliquid demptum : propter quod divisio lineæ non facit aliam speciem, sed tantum aliam lineam in numero. Similiter autem in his animatis quæ habent corpora multum similia et non diversificata per diversæ figuræ organa, vel parum habent diversitatis in organis corporum suorum, sicut plantæ et quædam animalia quæ sunt sicut lumbrici terræ et serpentes et anguillæ, quando dividuntur, magis sequuntur divisiones animarum suarum modum divisionis continui, quam modum divisionis discreti : quia in utraque parte divisa relinquitur anima ejusdem speciei : et hoc non fuit in numeris : ergo anima magis deberet dici punctum vel linea vel alia species continuæ quantitatis, quam quod dicitur numerus.

Movet autem fortassis aliquem quod diximus unitatem motam non differre a puncto : unitatis enim origo a puncto differt essentialiter : et sic videtur unitas nunquam posse fieri punctum, sive mota ponatur esse unitas, sive non mota. Si enim nos imaginemur materiam primam nudam ab omni forma substantiali et accidentali, ipsa est unum solum et indivisibilis non habens extra partem, sicut ostendimus in primo *Physicorum* : habet autem partem et partem, et partem juxta partem in potentia solum et

non in actu¹. Cum autem imaginamur formam substantialem solum et non a materia participatam, ipsa etiam erit una sola non habens in se aliquam multitudinem : et cum materia sit susceptibilis tam formæ accidentalis quam substantialis, constat quod ipsa non est susceptibilis formæ accidentalis, nisi per formam substantialem : et si ipsa est susceptibilis duarum formarum substantiarum, non recipiet eas secundum unam et indivisam materiam quæ sit in utraque. Ponamus igitur quod suscipiat formam substantialem secundum actum, hoc necessario dividet materiam ab omnibus aliis, et faciet in se ipsam indivisam quæ sub eadem forma continetur : ergo forma sic participata et terminans materiam causa est unitatis : et diversitas terminationis quæ est a forma diversimode participata, causa est multitudinis : et sic unitatis origo et numeri est a forma. Suscipiat etiam materia prima primum accidens quod quantitas est : illius autem non erit susceptiva ex parte formæ, quia formæ non est habere partem situatam juxta partem : ergo accidit quantitas ex parte materiæ : et accidit secundum principium suum quod est punctum : punctum igitur ex parte materiæ est : et sic origo unitatis est a forma, et origo puncti a materia. Qualiter igitur potest dici quod unitas est punctum ? Sed intelligendum est quod nos non dicimus, quod unitas sit punctum, vel quod ipsa fiat essentialiter, sed quod subjectum ejus et subjectum utriusque efficitur unum per hoc quod unitas dicitur moveri : eo quod nihil movetur nisi quod habet situm : et ideo licet unitas sit ex parte formæ, et punctum ex parte materiæ, tamen unum indivisibile erit utrumque si unitas situm habere ponatur : quia punctum nihil aliud est nisi indivisibile habens situm.

Redeunt igitur ad propositum dicimus adhuc, quod taliter dicens animam esse unitates se moventes, nihil differret ab eo qui dicit animam esse corpora parva. Et hujus quidem causa est, quia si ponamus sphæras indivisibiles quas dicit Democritus esse animam et esse puncta, ita quod non remaneat in eis qualitas aliqua, sed quantitas sola in genere, adhuc oportet quod in eis differat movens ab eo quod movetur essentialiter, sicut patet per antedicta : et hoc accidit in magnitudine mota quæ est divisibilis. Non enim sequitur quantitatem esse mobilem ex hoc quod est magna vel parva, sed ex hoc quod est quantitas : quia sic est divisibilis. Omne autem motum ostendimus esse divisibile in VI *Physicorum*. Si igitur unitas vel punctum ponatur moveri, oportet quod utrumque sit quantum : et sic unitas vel punctum dicentur esse corpora parva, sicut dixit Democritus. Est autem adhuc necessarium aliud esse movens a moto essentialiter. Si igitur unitates sunt motæ, oportet quod aliquid per essentiam distinctum ab eis sit motivum unitatum. Si ergo anima diffiniatur essentialiter per se motivum animalium, anima per essentiam alia erit ab unitatibus : ergo non erit mota, sed movens tantum : non ergo erit numerus seipsum movens.

Adhuc autem si anima dicatur unitates vel numerus, oportet quod unitas sit quædam materialis, et quodammodo, et non simpliciter unitas formalis : oportet enim quod unitates quæ sunt anima, habeant aliquam differentiam ad alias unitates quæ sunt aliæ res : formalis autem unitas non differt ab alia formali unitate, neque numerus a numero : decem enim canes et decem equi non differunt per denarium, sed potius per materiam, quia isti sunt canes et isti sunt equi. Cum igitur

¹ Vide pro hoc Averroem in cap. 4 de Substantia orbis.

tur unitates constituentes animam differant ab aliis unitatibus constituentibus alias res, oportet quod non sint formales unitates. Puncti autem solitarii, hoc est, secundum se accepti, quæ utique erit differentia ab unitate nisi potentia sola, sicut superius diximus? Cum igitur anima non sit unitates formales, sed unitates materiales, et unitates tales non differant a punctis, anima erit unitates quæ sunt puncta. Siquidem igitur dicatur quod alteræ unitates sunt in corpore, et alia puncta quæ constituunt corpora, quam illæ unitates et puncta quæ constituunt animam, oportet tamen quod sint in eodem loco istæ et illæ. Quælibet enim tallium unitatum obtinebit locum puncti per hoc quod ponuntur motæ unitates animæ. Habent enim tunc necessario situm sicut et corporis unitates. Utraque ergo erunt indivisibilia habentia situm : et sic sequitur esse ipsa in loco puncti unius. Quid enim prohibet in eodem loco esse duas unitates habentes situm? Si enim una supponatur alteri, non faciet aliam quantitatem cum ipsa : et similiter est si etiam infinitæ sibi supponantur : ergo unitates animæ et corporis differentiam non habent : quia quorum locus est indivisibilis, et ipsa et quæ sunt in uno loco et sunt indivisibilia posita ejusdem rationis sunt posita : et hoc convenit, ut diximus, tam punctis constituentibus animam quam etiam punctis constituentibus corpus.

Text. et com.
44

Si autem hoc concedatur, quod scilicet puncta quæ sunt in corpore constituentia corpus, sunt numerus animæ qui constituit animas. Numerus enim qui est anima ex punctis est quæ sunt in corpore, sicut jam diximus. Nunc quæramus ab istis quare non omnia corpora habent animas, cum omnia corpora habeant hujusmodi corpora se constituentia, sicut illi dicunt? puncta enim, ut illi dicunt, sunt in omnibus corporibus, quia po-

nunt quodlibet corpus constitui ex punctis infinitis. Amplius autem ex hoc sequitur quod nullum animatum moritur ex separatione animæ a corpore, sed tantum ex resolutione continui in puncta : igitur animæ animatorum nunquam a corporibus absolvuntur : quia jam probavimus in VI *Physicorum*, et in libello de *lineis indivisibilibus*, quod lineæ et alia continua non resolvuntur in puncta, etsi in infinitum dividantur : remanentibus autem punctis in continuo animæ remanent in ipsis, quia puncta sunt animæ, sicut coguntur dicere ex sua positione. Si autem propter hoc diceretur quod est unitates materiales, quæ formalem constituunt numerum quo numeratur quidquid est, tunc sequitur quod numerus habeat animam et sit animal, quod est absurdum.

Accidit etiam huic positioni, sicut diximus, impossibile inconveniens commune quod accidit dicentibus quod anima est corpus indivisibile : et ab alia parte accidit inconveniens proprium quod accidit Democrito, in quantum qualis dicta est, poni causam qua moveri est ab anima. Si enim anima supponatur esse corpus constitutum ex punctis, sicut dictum est, contingit inconveniens quod contingit illis qui dicunt eam esse corpus subtile : et hoc est, quod duo corpora sint in eodem loco. Cum enim anima sensibilis sit in toto, eo quod sentit, et est partes in partibus, et tota in toto, ubique pene trahit corpus animatum sensibile : et erit quælibet pars in loco partis corporis, et ipsa tota erit in eodem loco cum corpore quod animat : et sic duo corpora erunt in eodem loco. Hoc autem idem inconveniens accidit dicentibus eam esse numerum motum vel unitates motas. Numerum enim motum necesse est habere situm et esse idem punctis. Sequitur igitur quod punctum qui est animæ pars quædam, sit in

Text. et com.
72.

eodem loco cum puncto qui est corporis pars quædam : et sic in uno puncto loci oportet esse multa et multorum puncta. Sicut autem se habet locus partis ad partem, sic se habet locus totius ad totum : et ideo sicut duo puncta quorum unum est animæ, et alterum corporis, sunt in eodem loco, ita tota anima ex situatibus punctis constituta in eodem loco erit cum toto corpore ex situatibus punctis constituto : ergo duo corpora erunt in eodem loco. Aut oportet concedere quod non sit anima in corpore aliquo, nisi puncta quæ constituunt ipsum corpus. Sed ex hoc sequitur quod omne corpus sit animatum et habeat animam, quia omne corpus constituitur ex punctis, nisi quidam numerus differens esse ponatur, et alius qui sit anima ab eo numero qui est punctorum corpus constituentium. Sed tunc sequitur, sicut jam diximus, duo corpora esse in eodem loco. Hoc igitur est inconueniens commune quod accidit similiter dicentibus animam esse corpus subtile, et animam esse numerum qui movetur.

Ista sunt igitur impossibilia et multa *Text. et com.*
73.
alia similia his quæ accidunt illis, qui in unum complectuntur numerum. Non enim solum diffinitionem animæ impossibile est huiusmodi esse, sed etiam accidentia propria quæ sunt animæ passionibus et proprietates naturales, impossibile est attribuere numero : hoc autem facile manifestum est ei qui arguta mente tentaverit assignare causas propriarum passionum et operationum ejus, ut assignet in eis causas cognitionum et sensuum, et lætitiarum et tristitiarum, et aliorum quæ sunt his similia. Si enim numerus constituit animam, tunc diversas numerorum constituet vires animæ diversas, et opera, et passionibus. Sicut autem superius deridendo diximus, etiamsi cui licentia divinandi concedetur de tali unitatum et numerorum diversitate, non erit ei facile in tali diversitate numeros fingere.

CAPUT XI.

Text. et com.
73.
Proprium autem inconueniens quod accidit Democrito, accidit etiam istis, sicut diximus : accidit enim istis non esse aliquam causam motus corporis animati, nisi numerum motum : et hæc est similis causa, sicut posuit Democritus. Quid enim est differentię quantum ad causam motus corporum animatorum dicere sphaeras parvas motu suo movere animal, et dicere magnificatas per situm unitates, aut universaliter unitates motu suo movere corpora animata ? utrobique enim necesse est moveri animal in eo quod illa moventur : et sic non erit voluntarius motus animalium, neque habent in facultate sua quiescere, sed moveri tantum, sicut etiam supra diximus.

De improbatione operationis eorum qui diffinierunt animam per cognoscitivum, dicentium simile simili cognosci, et ideo animam esse principium omnium.

Tribus autem traditis secundum quæ *Text. et com.*
75.
communiter diffiniunt animam Antiqui, alii enim maxime contulerunt in diffinitione animæ, quod est movens seipsam : alii autem corpus subtilissimum aut incorporalissimum inter alia : qui autem diffinierunt per movens seipsum, tam isti quam illi fuerunt. Sed corpus subtile et incorporale ponentes animam, propter tria diversificati sunt : quidam enim non dixerunt eam esse corpus, sed tamen eam esse corpus sequebatur ex dictis eorum, sicut fuerunt illi

qui dixerunt eam esse numerum vel unitates motas, quia unitates motæ necessario habent situm : et ideo ipsas sequitur esse corpora vel aliquid corporis. Secundi autem fuerunt dicentes eam esse sphæras indivisibiles. Tertiï autem fuerunt dicentes eam esse harmoniam corporis : et hi tamen non directe dicunt eam esse corpus, sed corpoream formam. Hæc autem omnia quas habeant contra se objectiones dubitationum, et quas habeant subcontrarietates, jam fere præterivimus sive exsecuti sumus. *Subcontrarietates* autem voco, quando absque dubio rationes inducentes pro se habuerunt veras, licet positio eorum erronea fuerit : et ideo etiam prætereundo et abjiciendo tetigimus quæ dicta sunt ab eis fere, nisi forte colligamus ea quibus diffiniunt animam, non omnia ponentes quæ ipsi dixerunt. Scimus enim animam esse motivam, sed non est motiva ita quod sit mota : et scimus quod est incorporea, non tamen ita est incorporea quod sit corpus subtile, sed potius non est corpus, neque forma corporalis. Est etiam cognoscitiva, sed non ex illa causa, quod ipsa sit composita ex principiis entium. Relinquitur autem ut modo consideremus quomodo anima dicitur esse ex elementis. Quidam autem Antiquorum dixerunt quod anima ideo dicitur esse ex elementis omnium, quatenus sentiat omnia et cognoscat unumquodque entium per hoc quod est similis illi, sicut diximus superius.

Text. et com. ^{77.} Necessarium autem est, quod ad hanc positionem multa sequantur impossibilia. Ponunt enim isti quod anima cognoscit simile simili, tanquam ponentes in anima res similes exterioribus rebus quas cognoscit. Scimus autem quod non sola sunt in rerum natura quæ vocamus

elementa vel principia rerum, sed sunt multa altera ab his. Magis autem fortasse sunt infinita ad minus in potentia et successione quæ fiunt ex elementis, quorum unumquodque anima cognoscit et propriam cognitionem habens de eorum quolibet.

Etsi igitur anima cognoscat et sentiat *Text. et com.* ^{77.} elementa ex quibus est unumquodque eorum quæ fiunt ex eis : quomodo tamen cognoscet et sentiet propter hoc compositum ex illis, ut quis Deus Jupiter, vel Sol, aut quid est homo, aut quid caro, aut quid os, similiter autem quodlibet aliorum compositorum? Non enim sufficit cognoscere ex quibus est compositum ut cognoscatur compositum, sed oportet scire et ex quibus et qualibus est, hoc est, in qua proportionem componantur, et quæ sit ratio compositionis eorum in hoc et in illo. Non enim quolibet modo se habentia elementa componunt horum compositorum unumquodque, sed determinata ratione proportionis, et determinata compositione, quæ diversificantur secundum unumquodque, sicut et Empedocles dixit quod os componitur ex quatuor elementis, ita quod etiam ipsum humus sive terra coaptata aliis elementis in amplis poris, qui vocat diffusiones ipsius. Amplos autem dicit poros sive vasa : quia terra grossa est, et non nisi in amplis poris capi potest, et amplioribus poris indiget, quibus coaptetur quam cætera elementa. Talis autem est secundum Empedoclem proportio compositionis ejus, quod duas ex octo partibus habet terræ, cujus propria est nigredo, et quatuor ex octo dedit Vulcano sive igni qui est res sicca calida, ut dixit Empedocles, et ideo vincentibus proprietatibus ignis super proprietates terræ, ossa sunt facta sicca et dura¹. Unam autem propieta-

¹ Ceperat ante duas tellus justissima vasis Aeris ac fontis partes : Vulcanus et ipse

Quattuor ex octo adjunxit queis candida magna Vis fecundaque naturæ confecerat ossa.

tem ex octo dedit aquæ, et unam aeri. Si igitur unumquodque aliorum similiter habet determinatam proportionem et compositionem, ex qua oportet ipsum cognosci si per suum simile cognosci debeat, tunc nihil profecto est dicere elementa esse in anima, nisi rationes proportionum quibus componuntur res inesse dicantur, et nisi etiam realiter in anima esse ponatur ipsa rerum compositio : et hoc oportet ideo, quia dicunt quod anima cognoscit unumquodque quod est simile secundum rem et naturam. Os igitur et hominem non cognoscet, nisi et hæc inesse dicantur. Quod autem impossibile est omnia entia simplicia et composita esse in anima, non oportet nos hic dicere per rationem et syllogismum, cum hoc per se manifestum sit cuilibet. Quis enim vel idiota vel insanus dubitabit unquam, si est in anima aut lapis aut homo secundum essentiam lapidis aut hominis? Similiter autem est de bono et non bono, et de vivo et non vivo, et unoquoque aliorum.

Text. et com.
78.

Amplius autem cum ens dicatur multipliciter, significat aliud quidem substantiam sive hoc aliquid secundum diversitatem prædicamentorum. Quæramus igitur utrum ex omnibus illis erit anima, aut non? Quod autem non sit ex omnibus, videtur ex hoc quod anima ponitur esse ex elementis, et non sunt aliqua elementa quæ sint communiter omnium prædicamentorum. Quæramus igitur utrum ex his solis est quæcumque sunt elementa substantiarum? et si hoc detur, tunc quæramus quomodo cognoscit quidditatem aliorum generum et uniuscujusque quid est in generibus in illis, cum dicant quod non cognoscetur nisi simile sibi simili : tunc enim nihil in se habet quod sit simile his quæ sunt in aliis generibus : oportet igitur quod aut dicant animam non cognoscere res aliorum generum, aut quod dicant quod

sunt diversa principia et elementa uniuscujusque generis, et quod anima constat et componitur ex omnibus illis : erit igitur anima secundum hoc in parte qualitas, et in parte quantitas, et in parte substantia, et sic de aliis prædicamentis, et erit essentialiter quodlibet prædicamentum, et non accidentaliter, quia non est prædicatio accidentaliter quando quantitas vel qualitas prædicatur de aliquo quod constitutum est ex principiis quantitatis vel qualitatis : sic quando dicitur de linea quod est quantitas, vel de colore quod est qualitas. Sed impossibile est animam quantitatem vel qualitatem esse, quia ab omnibus supponitur fere quod anima est substantia : et impossibile est quod id quod est substantia, constituatur ab elementis qualitatis vel quantitatis : quin potius quantitas constituitur ab elementis quantitatis, et qualitas ab elementis qualitatis : neque aliquid fit unum essentialiter ab elementis substantiæ simul, et ex elementis aliorum prædicamentorum. Accidens enim est in substantia, non sicut quædam pars quidditatis ejus, sed sicut quædam dispositio quæ potest inesse et non inesse. Hæc ergo et hujusmodi altera inconvenientia sunt, quæ contingunt his qui dicunt animam esse ex omnibus entibus.

CAPUT XII.

Utrum cognoscatur simile simili, sicut dixit Empedocles.

Isti autem duo concesserunt quæ sunt *Text. et com.* 79. impossibilia : dixerunt enim quod impossibile est simile a simili pati in natura, sed potius contrarium patitur a contrario semper : et cum hoc dicunt, quod non cognoscit anima nisi sibi simile, cum tamen ipsi ponant, sicut et rei

veritas se habet, quod sentire est pati aliquid et etiam moveri : omne enim sentire est recipere speciem sensibile, et passio dicitur a $\pi\alpha\theta\epsilon\iota\nu$ Græce, quod est *recipere*. Si enim sentire quoddam pati est, et sentire est simile simili : patitur ergo quoddam a suo simili : non igitur impossibile est pati a suo simili, sed a contrario semper. Cum autem multas habeat dubitationes et difficultates ita dicere, sicut est dictum Empedoclis, quod si omnia quæ cognoscuntur, per corporea elementa cognoscantur quæ sunt principia omnium, et ad simile cognoscitur omne quod cognoscit, unum quod nunc dictum est testatur quod contraria sibi ipsis dicunt : testatur enim quod hoc ambigue et non secundum expressam veritatem dictum est. Quæcumque autem membra sunt simplicia terrea in animalium corporibus, fere nihil sentiunt, sicut ossa fere nihil sentiunt : quoniam nullum eorum sentit nisi dentes, qui quamdam habent medietatem in tactu : nervi autem licet sentiant, tamen magni nervi qui sunt ligamenta ossium ad invicem, nihil sentiunt quia sunt magis terrestres : pili autem universaliter nihil sentiunt, et similiter ungues : et tamen talia conveniret sentire si vera diceret Empedocles quod terram sentimus terra.

49. 50. quod
debeant sciri per ipsum, sequitur secundum Empedoclem totum contrarium si elementa sunt principia sciendi : quia sequitur quod ex uno elemento in anima non scitur nisi unum cui ipsum est simile : ad omnia autem alia magis est causa ignorantiae propter dissimilitudinem : ergo unumquodque principiorum secundum Empedoclem magis erit causa ignorantiae quam scientiae : ergo elementa non sunt prima principia ad sciendum. Sequitur autem adhuc secundum Empedoclem, quod cælum quod ipse dixit esse

10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000. 1001. 1002. 1003. 1004. 1005. 1006. 1007. 1008. 1009. 1010. 1011. 1012. 1013. 1014. 1015. 1016. 1017. 1018. 1019. 1020. 1021. 1022. 1023. 1024. 1025. 1026. 1027. 1028. 1029. 1030. 1031. 1032. 1033. 1034. 1035. 1036. 1037. 1038. 1039. 1040. 1041. 1042. 1043. 1044. 1045. 1046. 1047. 1048. 1049. 1050. 1051. 1052. 1053. 1054. 1055. 1056. 1057. 1058. 1059. 1060. 1061. 1062. 1063. 1064. 1065. 1066. 1067. 1068. 1069. 1070. 1071. 1072. 1073. 1074. 1075. 1076. 1077. 1078. 1079. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1085. 1086. 1087. 1088. 1089. 1090. 1091. 1092. 1093. 1094. 1095. 1096. 1097. 1098. 1099. 1100. 1101. 1102. 1103. 1104. 1105. 1106. 1107. 1108. 1109. 1110. 1111. 1112. 1113. 1114. 1115. 1116. 1117. 1118. 1119. 1120. 1121. 1122. 1123. 1124. 1125. 1126. 1127. 1128. 1129. 1130. 1131. 1132. 1133. 1134. 1135. 1136. 1137. 1138. 1139. 1140. 1141. 1142. 1143. 1144. 1145. 1146. 1147. 1148. 1149. 1150. 1151. 1152. 1153. 1154. 1155. 1156. 1157. 1158. 1159. 1160. 1161. 1162. 1163. 1164. 1165. 1166. 1167. 1168. 1169. 1170. 1171. 1172. 1173. 1174. 1175. 1176. 1177. 1178. 1179. 1180. 1181. 1182. 1183. 1184. 1185. 1186. 1187. 1188. 1189. 1190. 1191. 1192. 1193. 1194. 1195. 1196. 1197. 1198. 1199. 1200. 1201. 1202. 1203. 1204. 1205. 1206. 1207. 1208. 1209. 1210. 1211. 1212. 1213. 1214. 1215. 1216. 1217. 1218. 1219. 1220. 1221. 1222. 1223. 1224. 1225. 1226. 1227. 1228. 1229. 1230. 1231. 1232. 1233. 1234. 1235. 1236. 1237. 1238. 1239. 1240. 1241. 1242. 1243. 1244. 1245. 1246. 1247. 1248. 1249. 1250. 1251. 1252. 1253. 1254. 1255. 1256. 1257. 1258. 1259. 1260. 1261. 1262. 1263. 1264. 1265. 1266. 1267. 1268. 1269. 1270. 1271. 1272. 1273. 1274. 1275. 1276. 1277. 1278. 1279. 1280. 1281. 1282. 1283. 1284. 1285. 1286. 1287. 1288. 1289. 1290. 1291. 1292. 1293. 1294. 1295. 1296. 1297. 1298. 1299. 1300. 1301. 1302. 1303. 1304. 1305. 1306. 1307. 1308. 1309. 1310. 1311. 1312. 1313. 1314. 1315. 1316. 1317. 1318. 1319. 1320. 1321. 1322. 1323. 1324. 1325. 1326. 1327. 1328. 1329. 1330. 1331. 1332. 1333. 1334. 1335. 1336. 1337. 1338. 1339. 1340. 1341. 1342. 1343. 1344. 1345. 1346. 1347. 1348. 1349. 1350. 1351. 1352. 1353. 1354. 1355. 1356. 1357. 1358. 1359. 1360. 1361. 1362. 1363. 1364. 1365. 1366. 1367. 1368. 1369. 1370. 1371. 1372. 1373. 1374. 1375. 1376. 1377. 1378. 1379. 1380. 1381. 1382. 1383. 1384. 1385. 1386. 1387. 1388. 1389. 1390. 1391. 1392. 1393. 1394. 1395. 1396. 1397. 1398. 1399. 1400. 1401. 1402. 1403. 1404. 1405. 1406. 1407. 1408. 1409. 1410. 1411. 1412. 1413. 1414. 1415. 1416. 1417. 1418. 1419. 1420. 1421. 1422. 1423. 1424. 1425. 1426. 1427. 1428. 1429. 1430. 1431. 1432. 1433. 1434. 1435. 1436. 1437. 1438. 1439. 1440. 1441. 1442. 1443. 1444. 1445. 1446. 1447. 1448. 1449. 1450. 1451. 1452. 1453. 1454. 1455. 1456. 1457. 1458. 1459. 1460. 1461. 1462. 1463. 1464. 1465. 1466. 1467. 1468. 1469. 1470. 1471. 1472. 1473. 1474. 1475. 1476. 1477. 1478. 1479. 1480. 1481. 1482. 1483. 1484. 1485. 1486. 1487. 1488. 1489. 1490. 1491. 1492. 1493. 1494. 1495. 1496. 1497. 1498. 1499. 1500. 1501. 1502. 1503. 1504. 1505. 1506. 1507. 1508. 1509. 1510. 1511. 1512. 1513. 1514. 1515. 1516. 1517. 1518. 1519. 1520. 1521. 1522. 1523. 1524. 1525. 1526. 1527. 1528. 1529. 1530. 1531. 1532. 1533. 1534. 1535. 1536. 1537. 1538. 1539. 1540. 1541. 1542. 1543. 1544. 1545. 1546. 1547. 1548. 1549. 1550. 1551. 1552. 1553. 1554. 1555. 1556. 1557. 1558. 1559. 1560. 1561. 1562. 1563. 1564. 1565. 1566. 1567. 1568. 1569. 1570. 1571. 1572. 1573. 1574. 1575. 1576. 1577. 1578. 1579. 1580. 1581. 1582. 1583. 1584. 1585. 1586. 1587. 1588. 1589. 1590. 1591. 1592. 1593. 1594. 1595. 1596. 1597. 1598. 1599. 1600. 1601. 1602. 1603. 1604. 1605. 1606. 1607. 1608. 1609. 1610. 1611. 1612. 1613. 1614. 1615. 1616. 1617. 1618. 1619. 1620. 1621. 1622. 1623. 1624. 1625. 1626. 1627. 1628. 1629. 1630. 1631. 1632. 1633. 1634. 1635. 1636. 1637. 1638. 1639. 1640. 1641. 1642. 1643. 1644. 1645. 1646. 1647. 1648. 1649. 1650. 1651. 1652. 1653. 1654. 1655. 1656. 1657. 1658. 1659. 1660. 1661. 1662. 1663. 1664. 1665. 1666. 1667. 1668. 1669. 1670. 1671. 1672. 1673. 1674. 1675. 1676. 1677. 1678. 1679. 1680. 1681. 1682. 1683. 1684. 1685. 1686. 1687. 1688. 1689. 1690. 1691. 1692. 1693. 1694. 1695. 1696. 1697. 1698. 1699. 1700. 1701. 1702. 1703. 1704. 1705. 1706. 1707. 1708. 1709. 1710. 1711. 1712. 1713. 1714. 1715. 1716. 1717. 1718. 1719. 1720. 1721. 1722. 1723. 1724. 1725. 1726. 1727. 1728. 1729. 1730. 1731. 1732. 1733. 1734. 1735. 1736. 1737. 1738. 1739. 1740. 1741. 1742. 1743. 1744. 1745. 1746. 1747. 1748. 1749. 1750. 1751. 1752. 1753. 1754. 1755. 1756. 1757. 1758. 1759. 1760. 1761. 1762. 1763. 1764. 1765. 1766. 1767. 1768. 1769. 1770. 1771. 1772. 1773. 1774. 1775. 1776. 1777. 1778. 1779. 1780. 1781. 1782. 1783. 1784. 1785. 1786. 1787. 1788. 1789. 1790. 1791. 1792. 1793. 1794. 1795. 1796. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. 1808. 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826. 1827. 1828. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848. 1849. 1850. 1851. 1852. 1853. 1854. 1855. 1856. 1857. 1858. 1859. 1860. 1861. 1862. 1863. 1864. 1865. 1866. 1867. 1868. 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138

præcipue conveniunt intellectuali animæ, quæ est substantia divina ens ante omnem corporeitatem et contrarietatem secundum ordinem naturæ, sicut supra probatum est. Et hujus causa est, quia anima habet esse et nobilissimum et rationabilissimum secundum naturam. Rationabilissimum quidem, eo quod in se continet rationes rerum ex quibus cognoscit ea quæ sunt, et dat rationem et esse corpori. Nobilissimum autem, eo quod ipsa est forma ultima secundum ordinem naturæ, ad quam sunt elementa et omnes elementorum mixtiones et complexiones et compositiones. Proprium autem est, eo quod incorporeum : et non est vis in corpore anima intellectiva, sed separata in proprio esse consistens. Cum ergo sit talis anima, et proprie sive præcipue intellectualis, et elementa dicantur esse ante ea quæ sunt ex ipsis, et illa non possint esse rationabilia vel nobilia vel in proprio esse constituta, sed potius ab anima sunt accipientia rationem et nobilitatem, et proprii esse distinctionem, non potest esse anima et præcipue intellectualis ex elementis.

Text. et com.
83.

Reprehenduntur autem omnes isti qui dicunt ex elementis esse animam, ex eo quod cognoscat et sentiat ea quæ sunt entia in natura. Et similiter illi qui dicunt eam diffiniri magis per motivum esse, de eo quod insufficienter locuti sunt de anima : non enim omnia sensitiva moventur secundum locum procedendo de uno loco ad alium, licet forte moveantur motu dilatationis et constrictionis omnia quæ habent animam sensibilem : hoc enim motu nullum illorum caret, quæ sensum tactus habent : et ille solus est, qui sufficit ad constitutionem animalis sensibilem animam habentis. Similiter autem non omnia motiva sui ipsorum secundum locum, sunt scientia : quia scire est habentium intellectum. Multa autem moventur secundum locum, quæ

scientiam et intellectum non habent. Animatorum autem omne esse motivum secundum locum est, et quando anima diffinitur per motivum in loco, tunc de motu locali processivo intelligitur : quia hoc solo motu videtur anima movere corpus : alteratione enim movetur a qualitatibus primis : augmenti autem et decrementi causa est cibus qui ingreditur, et non anima sola. Similiter autem etiam quicumque dicunt intellectum et sensum esse ex elementis, non de omni dicunt anima : et hoc patet, quia plantæ videntur vivere, et non participare loci mutationem, neque sensum præcipue secundum quod sensus est cognitio sensibilium. Quamvis enim dicat Isaac in libro de *elementis* plantas habere sensum, ipse tamen dicit quod ille sensus non est nisi naturalis tactus, et tactus elementi est sine cognitione. Et non verum forte dicit Isaac, quoniam non est tantum gustus tactus et tactus alimenti, sed etiam nutritiva separata a sensibili tangit nutrimentum per hoc quod ultimum radice est infixum in nutrimento, et trahit ipsum ex vi nutritivæ calorisque quæ sunt in radice : hoc tamen quia sine appetitu naturali non fit, et quia radices sunt ori similes in trahendo nutrimentum, movet Isaac ad hoc quod dicit plantas habere duos sensus naturales, qui sunt gustus et tactus. Adhuc autem illi etiam qui sensum et intellectum dicunt causari ex eisdem elementis, diminute dicunt de anima : quia videmus quod multa sunt animalium sensum quidem habentia, et non intelligentiam.

Si autem aliquis intellectum et sensum segregaverit, ita quod sint diversæ partes animæ ejusdem, et concesserit quod ista anima intelligens et sentiens habet suum intelligere et suum sentire ex elementis ex quibus est, non est adhuc sermo perfectus : iste enim sermo non est de omni anima, quia non est de vegetativa : ne-

Text. et com.
84.

que est de tota anima, quia non est de mobilibus secundum locum, quod est omnis animæ habentis intelligentiam et sensum : neque est de una anima quæcumque sit illa, quia nulla talis est anima quæ tantum intelligat et sentiat et nihil aliud operetur. Hanc autem eandem reprehensionem sustinet opinio, quæ tangitur in carminibus quæ facit Orpheus. Is enim dixit quod totum id quod non continet, hoc est aer, quod est plenum diis, quos vocavit animas quæ ingrediuntur et afferuntur ad nos respirantibus ventis per anhelitum : dulciorem tamen esse animam zephyri quam aliorum ventorum, eo quod nubes tollat et molliat auram : is enim non de omni anima dixit, sicut neque alii : quia non est possibile hoc accidere plantis quod afferant sic animam, neque etiam multis animalibus quæ non respirant, quia non respirat nisi animal ambulans multum habens sanguinem. Hoc autem latuit sic opinantes.

Text. et com. 86. Similiter autem ab alia parte reprehenduntur de superfluitate : sicut enim diminuti sunt in doctrina animæ, sic in causis quas ponebant, sunt superflui. Dixerunt enim causam cognitionis omnium esse, quia anima est ex elementis omnibus habens in se omnium qualitates elementorum : et hoc est superfluum, quia etiamsi concedatur quod oportet dicere animam esse ex elementis, non oportet tamen quod constitui ex omnibus dicatur elementis : quia cum contraria reducantur in privationem et habitum secundum causam, ut nos diximus in libro *Physicorum*, sufficiens est altera pars contrarietatis, quæ scilicet est per modum habitus ad dijudicandum et cognoscendum seipsam, et oppositum quod est per motum privationis. Et hoc in simili nos videre possumus : quia nos in geometricis per recti diffinitionem scimus et ipsum quid est rectum, et quid obli-

quum : *canon* enim, quod *regulam* sonat, est id per quod habetur iudicium de utroque : obliquum autem cum sit privatio recti, neque est principium sive iudex suiipsius cognitionis, neque alterius quod sibi opponitur per modum habitus. Et similiter est in qualitatibus elementorum, sicut in antehabitis libris determinatum est.

Sunt autem quidam Philosophorum, *Text. et com.* 86. qui dicunt animam misceri in toto universo, tam in elementis eam esse ponentes, quam in elementatis. Ex qua positione etiam Philosophus Italus, qui de Italia fuit, Empedocles nomine, causam sumpsit suæ opinionis, dicens omnia esse plena diis, eo quod idem dicebat esse Deum et *νοῦν* et universorum materiam. Hi autem habent quasdam speciales contra se dubitationes : quarum prima est, quod quæramus ab eis quam ob causam anima cum sit in elemento simplici quod est ignis vel aer, non facit ipsum animal cognoscens et sentiens ? Hoc enim mirum videtur, cum videatur simplicioris corporis quod est causa aliorum corporum, esse debere nobilior et melior anima. Quæret etiam aliquis rationabiliter ab his, quia illi dicunt animam esse principium motus, quare anima quæ est in elementis, secundum eos est melior et immortalior, cum non constituat animal, quam ea quæ est in animalibus, quæ animal comprehendens et sentiens constituit ?

Accidit autem utrobique inconueniens *Text. et com.* 87. et irrationabile in reprehensione istarum quæstionum : namque dicere quod animal sit ignis vel aer, est maxime irrationabilium hominum, quia dictum istorum est simile fatuorum dicto. Et dicere quod non sint animalia cum insint eis animæ, inconueniens est omnino : quia secundum hoc nulla erit differentia inter

esse animam in aliquo corpore, et non esse animam in ipso in constitutione animalis.

CAPUT XIII.

De causa illius opinionis, quæ dixit animam esse ex elementis, et specialiter ex aere : et est digressio in eo declarans diversas causas, et tres opinionones circa hoc.

Text. et com.
88.

Causa autem hujus opinionis partim tacta est ab Aristotele, et partim tangetur a nobis. Dicit enim Aristoteles quod causa quare opinabantur animam esse in elementis nobiliorem et immortaliorem quam sit in his quæ constituuntur ex elementis, fuit hæc, quod viderunt totum et partem in simplici corpore esse similis speciei et formæ : et tamen ex hoc sequitur quod necessarium sit quod etiam ipsi dicant, quod anima totalis est similis speciei et partis cum animæ parte. Est autem opinio eorum de parte, quod opinantur quod animata sint mixta corpora, propter hoc quod aliquid continentis et circumdantis aeris per anhelitum recipitur intra corpora eorum : et cum pars intus recepta sit ejusdem speciei cum ea quæ remanet extra de aere, et concedunt quod intus recepta est animatum corpus, dicunt consequens esse quod totus extra aer manens sit animatus. Et contra hoc dicit Aristoteles, quod si aer districtus vel discerptus, cujus quædam pars est intra, et aliud totum est extra, est similis speciei, tunc consequens est ut etiam anima totius aeris et partis intus sit similis speciei. Si ergo exterioris aeris anima est immortalis utpote quæ semper vivificabit et vivificat viva, consequens est animam quæ est in aere qui intus est receptus, esse immortalem : et hoc ipsi non dixerunt : sicut enim se habet suscipiens

ad suscipiens, ita anima ad animam, et e converso. Si autem aer dicatur esse speciei similis, sicut diximus, et anima dicatur esse dissimilis, tunc sequitur necessario quod non ambæ partes aeris susceptibile erunt animæ : sed una pars potest esse animæ susceptibilis, et alia pars non erit, eo quod suscipiens proprium non habet. Sequitur igitur alterum de duobus, quod aut scilicet aer sit similis partis, et anima similiter : aut si ipsa est dissimilis et aer similium partium, tunc sequitur quod anima non sit in qualibet parte totius aeris. Hæc autem inconvenientia sunt secundum ipsos. Manifestum est igitur ex his quæ dicta sunt, quod neque cognoscere inest animæ, propter hoc quod ex elementis sit : neque movere ponitur bene vel vere ex causis quas assignaverunt Philosophi.

Scias autem circa materiam istam esse tres opiniones, quarum una antiquissima est quam persecuti sumus, quod scilicet anima sit in omnibus elementis, præcipue corporeis, scilicet igne, et aere, eo quod illa sunt quæ videntur animare corpora per calorem naturalem et respirationem et spiritum, sicut diximus superius. Et dicebant elementa non animare corpora composita, nisi propter hoc quod ipsa in se animata sunt, ponentes materiam subjectam eis esse divinum, eo quod videbant esse ingenerabilem et incorruptibilem : et per hoc divinum dicebant quod animabat corpora : unum quidem perforando et faciendo vias per corpus quod est calor : alterum autem quod discurrit in foraminibus corporum animatorum quod est spiritus aeris vel aereus : et ideo aerem principaliorem dicebant in animando : et hæc fuit ratio Orphei et aliorum. Videbant etiam spiritum esse vehiculum virtutis in corpore per modum illum quo radius et lumen est virtutum cœlestium vehiculum in mundo : et quia sic discurrit per corpus et

Digressio.

Opinio Orphei et aliorum.

vehit virtutem, et operatur naturales operationes et vitales et animales : naturales quidem in hepate per attractivam. digestivam, nutritivam, et expulsivam, vitales autem in corde per arterias pulsas in arteriis virorum, et animales in cerebro per sensum, et imaginationem, et ceteras operationes animales, dicebant spiritum esse animam. Est autem adhuc quod induxit eos, quod spiritus inclusus in viscositate seminis animatorum operari videtur organa corporum et figurare corpora : et ideo quia viderunt operari spiritum ut animam, dixerunt spiritum esse animam. Non autem fit anima aer propter hoc quod est intus, cum non accipiat aliquid a corpore, sed potius det refrigerium quod secum attulit : et ideo oportuit eum prius fuisse animam aut animatum : et cum sit ejusdem rationis in specie cum toto aere, dixerunt totum aerem esse animatum : et hæc fuit vera ratio quæ induxit istos. Et contra hoc fecit Constabenuce librum ad istum errorem elidendum : quoniam sine dubio spiritus ille corpus est, anima autem non est corpus. Similiter autem spiritus instrumentum animæ est quod movet totum corpus, et anima non est instrumentum animæ. Spiritus enim est corpus aereum lucidum a vapore cibi, vel per anhelitum inductum, mediante quo anima movet corpus, et quod est vehiculum virtutum quas anima influit corpori : quod quidem animæ opera perficit, sicut instrumentum artificis inducit formam quam habet in mente artifex, non quidem ut est ferrum vel lignum, sed prout est ab anima directum et motum. Similiter spiritus ille quando digestus et purificatus est ab anima, et directus ab ipsa, omnes animæ perficere potest operationes quas anima habet in corpore. Hic autem spiritus abundantior est in corde et in pulmone et in arteriis, sed paucior est in aliis : est tamen in omnibus : quod ostendit ipsa aliorum spumositatis quæ est in sanguine

et semine et cibo, et aliis humiditatibus, quæ profecto spumositatis non est nisi ex spiritu incluso in eis. Hic etiam portat formas per cellulas capitis quæ sunt tres, anterior, et media, et ultima distinctæ, sicut dici habet in libro de *Animalibus*.

Secunda autem opinio est dicentium quod elementa quidem non sunt animata extra compositionem¹ : sed tamen compositio et commixtio elementorum in se habet primam animæ perfectionem et essentiam : et vocant primam animæ perfectionem et essentiam inchoationem animæ, eo modo quo inchoatur aliqua alia forma in sua propria materia, quando est in potentiam habituali ad illam formam proximam in illa. Dicunt enim illi quod anima est perfectio corporis commixti physici : perfectio autem omnis corporis physici in ipso est secundum potentiam formalem, antequam sit in actu in eo : physicum autem corpus est commixtum ex elementis : anima igitur secundum suam primam inchoationem præcipue secundum vegetari et sentire est in elementis commixtis. Adhuc autem vegetativum et sensitivum nunquam operantur, nisi per corpus expleant suas operationes : sicut autem se habet operatio ad organum, ita se habet substantia cujus est illa operatio ad substantiam : sic substantia est vita in corpore, sicut et operatio expletur per corpus : substantia autem quæ est de esse corporis, et est substantia ipsius vel perfectio prima formali potentia est in semine corporis : et videtur quod sit in commixtione elementorum anima, licet ante commixtionem elementa haud animata sint. Et hoc quidem dixit Alexander Græcus Peripateticus. Sed hoc non esse verum patet ex hoc quod anima non est harmonia, sicut supra probatum est. Et ulterius etiam hoc addimus quod etiam non est aliquid sequens harmoniam, quia cum harmonia sit corporalis contemperantia elementorum, non potest aliquid sequi harmoniam, ut essen-

Secunda opinio quæ est Alexandri Aphrodisæi.

¹ Pro hac opinione Alexandri, vide Comment-

torem III de Anima, com. 5.

tialiter causatum ab harmonia, nisi forma corporalis : anima autem nullo modo est forma corporalis : ergo anima non est et sic in commixtione elementorum. Adhuc autem si anima secundum sui inchoationem et potentiam formalem esset in elementis, vel ex elementis, oporteret etiam quod anima perfecta ultima perfectione esset ex elementis : quia, sicut diximus in fine primi *Physicorum*, talis potentia eadem est in essentia cum actu, licet secundum esse sit differens : hoc enim esse nominat potentiam et actum. Si autem hoc esset verum, non haberet anima operationem nisi formæ corporalis quæ sequitur mixtionem : omnis autem talis forma habet unicam operationem : et sic anima non haberet nisi unicam operationem : et hoc falsum est, cum vegetabilis et sensibilis et intellectualis anima multas habeat operationes : et ideo ista opinio sane falsa intelligitur aut vincitur : unde licet anima potentia sit in semine commixto, non tamen est in semine causata a commixtis ipsis vel a commixtione, sed potius causata ab anima decedente semen, sicut infra dicemus : vel etiam ab intelligentia movente stellas, sicut in his quæ ex putrefactione generantur. Quod autem quando perfecta sunt vegetativa et sensitiva non operentur nisi in corpore, hoc non ideo est, quod sint causatæ a commixtione, sed potius ideo quia sunt virtutes in corpore, non a corpore causatæ, nec a commixtione corporali, quamvis causantur in ipso quod corporaliter commixtum est. Hujus autem expressa ratio inferius ostendetur.

Tertia opinio quæ fuit Sociorum Doctoris.

Tertia vera opinio est quorundam nostrorum sociorum dicentium animas vegetabilium et brutorum animalium esse ex traductione. Dicunt enim illi, quod quando semen deceditur a corpore aut parte corporis, deceditur etiam pars animæ ab anima : et ex illo quod ab anima deceditur, fit et generatur anima generati. Hujus autem signum esse dicunt quod compertum est embrionem per cotilidones adhærere matricibus, et habere cutariam contra arte-

riam matricis, et venam contra venam, et sic de aliis : ut et sic spiritum et sanguinem trahant a matrice : quod non esset, ut dicunt, nisi traduceretur anima embrionis ab anima matris. Adhuc autem dicunt non esse completam aliter propinquitatem inter parentem et prolem, nisi aliquid animæ traheretur a parente in prolem, ut dicunt. Sed hoc mirum esse videtur qualiter anima potest decidi ab anima, cum anima sit indivisibilis, et nihil ab ipsa decidi possit. Adhuc autem non fit generatio ex eo quod est actu pars, sed potius ex eo quod est potentia pars corporis, quod est superfluitas digestionis : et hoc non est adhuc animatum anima parentum secundum actum : et ideo nihil animæ deceditur ipso deciso. Hæc autem magis pertinent ad tractandum in libro de *Animalibus*, ubi agitur de animalium generatione. Sed quod hic sufficit, est quod dicimus semen esse ex quo est generatio, vel id quod est sicut semen consequens materiam, ut patet in his quæ ex putrefactione generantur, vel ex alia quacunque elementorum commixtione per virtutes stellarum in species plantarum vel animalium producta. In omnibus enim talibus præter commixta elementa est resultatio virtutis animæ vel intelligentiæ, quæ resultatio est forma inchoans animam vel essentiam animæ. Sicut enim videmus in operibus artis, quod dolabrum de virtute anguli habet scindere ligna vel lapides, sed ad formam domus non deducit ea quæ scindit, nisi per operationem et formam artis quæ est in intellectu pratico artificis : et sic dicimus artem facere artem, quia forma artis in anima artificis existens educit illam quæ est in lignis et in lapidibus : et hoc non est potentia in lapidibus et lignis secundum quod lapides sunt aut ligna, sed potius secundum quod subjiuntur instrumentis artis et ipsi formæ artis quæ est in artificis mente. Sic etiam dicimus quod omne semen ex quo fit generatio, sive sit in matrice alijus animalis, sive non sit, habet in se virtutem formativam, quæ absque dubio

Formæ artificiales non sunt in potentia in lapidibus et lignis secundum quod sunt ligna aut lapides sed secundum quod subjiuntur instrumentis artis et formæ artis quæ est in anima artificis.

virtus est in semine non ex elementis, sed sicut artificis forma est operans super ligna ut fiat artificiatum. Sed tamen est differentia in hoc quod virtus formativa est in semine, forma autem artis in arte operans est in anima. Hæc autem virtus formativa datur ab anima, vel ab eo quod est simile animæ. Ab anima quidem, quando semen maturatum in corpore animato in potentia educitur ab ipso. Ab eo autem quod est loco animæ, quando semen maturatur extra corpus animatum a lumine et virtutibus. In corpore autem animato fit duobus modis. In vegetabilibus fit per maturationem quæ est in fructu, quia vegetabilia ubique in se virtutem habent generativam dispersam : et ideo ubique adhærentia sibi semina murantur, et virtutem recipiunt formativam. In animalibus autem fit per membrum determinatum ad generationem : semen enim in nulla parte corporis efficitur vere semen, hoc est, potens producere simile in specie ei cujus est semen, nisi maturatum in membro ad generationem ordinato, hoc est, testiculis vel in eo membro quod est testiculorum loco, in quibus virtus animæ generativa habet situm. Sive autem fiat in corpore animato, sive extra, oportet observare qualiter fiat : et hoc bene consideratum solvit totam Antiquorum contradictionem istam.

Sciendum igitur quod omne agens incorporeum quod imprimit speciem suam in rem corpoream, et per corporeum instrumentum, oportet quod agat aliquando sic quod species quam imprimit, sequitur magis substantiam cui imprimitur, et aliquando magis assimilatur speciei agentis, et aliquando assimilatur secundum quid utrique : et hoc fit propter diversitatem ejus quod suscipit suam impressionem sive formam quam inducit. Est autem motor primus omnino incorporeum agens, quod tamen agit in materiam quæ est ex contrariis et commixta ex elementis et qualitatibus elementorum, et agit per instrumentum corporeum quadrupliciter, quorum unum est virtus quæ

est in corporibus cœlestibus, aliud autem virtus quæ est in lumine cœlesti descendente, et tertium motus cœlestis, et quartum est qualitates primæ quæ sunt in elementis : et ideo in quibusdam quæ tantum commixta sunt materialiter, non inducit nisi formam corpoream, sicut in lapidibus et metallis : et hoc est differens corporaliter secundum omnem diversitatem lapidum et metallorum. In quibusdam autem quæ æqualitati cœli magis appropinquant, et ab excellentia contrariorum elementalium multum elongantur, multum resultat de lumine suo, sicut in intellectuali anima, quæ tota est extra corporeitatem et materiam contrarietatis, sicut superius diximus, et est similitudo quædam agentis primi : propter quod dixerunt Philosophi quidam mediante intelligentia animam causari, quia similitudo est solius intellectualis naturæ primæ causæ quæ similitudinem suam in tali et non ex tali materia producit : propter quod etiam intellectualis anima non ex materia dicitur produci, sed potius ab extrinseco ingredi, eo quod nullum elementorum divisim, neque etiam elementorum commixtio potentiam habet conjuncti qua sit radix elementalis talis animæ, sed tantum lumen intelligentiæ agentis est radix ejus, ita quod aliquando a Philosophis vocatur resultatio intellectus divini in corpore physico potentia vitam habente : et aliquando vocatur umbra intellectus divini, eo quod lux illa quæ causatur ab intellectu agente in naturis, aliquantulum obumbratur ex inclinatione ad materiam corporis physici. Cujus signum est, quod anima intellectiva inquisitiva est, et accipit cum continuo et tempore, cum intellectus qui separatus est, omnino sit sine inquisitione, apud quem sunt simplices formæ et quidditates rerum. Quod autem sic causetur pars et anima intellectualis, et non ex materia educatur, neque in materia sit radix ejus, ex hoc probatur quod supra dictum est, intellectum esse ante corporeitatem et contrarietatem secun-

Quare anima intellectiva non ex materia produci dicitur, sed ab extrinseco ingredi.

dum naturam, et quod habitum est intellectum esse antiquiorem materia corporali secundum naturam. Habetur autem etiam ex hoc quod si radicaretur in aliqua materia vel virtute corporali, indigeret in operatione sua materia illa et virtute corporali, et non esset separata anima intellectualis. Nos in tertio hujus doctrinæ libro ostendemus eum esse separatum in substantia et operatione. Nullus igitur alius modus productionis inesse potest etiam intellectualis animæ, nisi qui dictus est, et nullo modo reducatur in elementis, neque ex elementis educitur. Propter quod eleganter dicit Aristoteles in XVI *Animalium* solum intellectum ab extrinseco, non ex elementis ingredi in esse et produci¹. Anima autem vegetabilis et sensibilis producuntur ex materia, et radicem habent in materia, sed virtute agentis incorporei, sive hoc sit intellectus movens stellas, sive sit virtus formativa in semine animalium corporum, sed tamen radix istarum animalium non est forma elementalis, neque aliquid sequens commixtionem elementorum, sed potius forma impressa ab anima decedente semen vel impressa a motore orbium, sededucta instrumentis corporalibus quæ sunt lumen et virtus et motus cælorum et stellarum et qualitates elementales in se habentes cæli et animæ virtutes : et ideo tales animæ sunt quidem virtutes in corpore existentes, et sine eo non explentes operationes suas : sed tamen radix earum et inchoatio est forma impressa semini a virtute incorporea, ut dictum est. De his autem quæ generantur ex putrefactione, in IV *Meteororum* fecimus mentionem et assignavimus causam. Hæc autem omnia quæ hic diximus, apertius in libro *Animalium* dicuntur, ubi de operatione spermatis proprium nos oportet facere tractatum. Sed ea quæ hic dicta sunt, breviter ad intellectum opinionum inductarum sunt inducta.

CAPUT XIV.

Et est digressio declarans causam dicti Antiquorum, quo dixerunt simile simili cognosci.

Est autem adhuc inquirendum utrum simile simili cognoscatur, quia hoc dixerunt illi qui animam cognitivam omnium diffiniendam esse censuerunt. Videbatur enim hoc omnibus fere Antiquis : quoniam, ut inquiunt, aut anima aliquid simile apud se habet unde rem cognoscat, aut non habet. Si autem habet aliquid simile apud se, tunc habetur propositum, quod simili quod habet apud se cognoscit quidquid cognoscit. Si autem apud se simile rei cognitæ non habet cognitiva, ergo rem se cognoscere nescit : quia non habet aliquid ad quod cognitionem rei examinet. Cum enim quærit rem et invenit, scit se invenisse. Aliquid autem est principium apud se, quod regit eam in inquirendo, quia aliter per incerta quæreret : et hoc non est verum : oportet igitur quod principio aliquo formali regatur in inquirendo : et hæc est aliqua rei similitudo : oportet igitur quod similitudo sit apud animam ex qua cognoscat anima. Adhuc autem cum invenit rem, et scit quod hæc est res quam invenit post inquisitionem, aliquid iterum habet quod certificet eam esse rem quam invenit, quia aliter quæreret in infinitum. Constat autem quod hoc iterum est aliqua rerum similitudo : et ideo oportet in anima esse similitudines rerum : et ita cognoscit simile simili. Adhuc autem nihil appetit et quærit nisi quod est sibi simile : et nihil movetur ad aliquid, ut dicit Boetius, nisi per quod est simile illi. Nec enim un-

¹ In translatione nova est ista auctoritas in II de generatione Animalium, cap. 3.

quam materia vel potentia materialis movetur ad aliquam formam cujus apud se non habet aliquam similitudinem. Est autem cognitiva potentia naturalis et mota ad rerum species quodammodo : oportet igitur ipsam cum eis habere similitudinem. Adhuc autem agens semper est nobilius anima. Videtur igitur quod nulla rerum exteriorum ei imprimat suam speciem nec ad cognoscere perficit ipsam : cum autem cognoscat, oportet quod per assimilationem cognoscat : oportet igitur ut apud se rerum habeat similitudines, et non acquirat ab extra.

Omnes autem dictæ rationes Platonis sunt et Augustini et Boetii Platoniorum, qui dixerunt Platonis musam in hoc verum personare, quod dicebat quod quisque discit, immemor recordatur : et quod omnium scientia et cognitio est naturaliter apud animam, sed occupata sensibus et gravata carne, haud potest mox redire ad se ut statuatur oculum considerationis in seipsa, et videat ea quæ habet apud seipsam : per studium autem elevatur supra molem carnis et per speciem rei extra, vel per auditum excitatur ad videntium hoc quod in se habet : et per hoc venit in reminisceniam eorum quæ habet apud se. Et hujus dicunt esse simile in eo qui longo tempore est oblitus rei alicujus, et subito occurrit ei simile simili : tunc enim ad usum illius venit in memoriam prius obliti : et ita dicunt fieri de omni rerum scientia. Hujus autem signum est, quod dicunt in pueris, qui primo res non distinguunt, omnem virum vocantes patrem, et omnem fœminam matrem : postea autem excitati per visum et auditum frequenter, discernunt ex seipsis unum ab alio, quando ad se redire possunt. Menon autem Pythagoricus et universaliter omnes Platonici, et multi Stoicorum istam opinionem semper defenderunt. Hæc igitur fuit ratio qua Antiqui inducti sunt ad hoc quod dixerunt simile simili cognosci, et in hoc omnes convenerunt. Causas autem hujus volentes assignare diversas in vias diver-

terunt : et alii quidem causam hujus assignantes animam ex elementis esse dixerunt : eo quod putabant species omnium esse species elementorum sic vel aliter commixtorum, et mixtum nullam omnino habere speciem præter eam quæ est clementarium specierum congregatio quædam. Alii autem dixerunt animam esse imaginem separatarum intelligentiarum, et esse plenam formis et rationibus rerum, et sub illis formis habere rerum scientiam : neque exigebatur secundum eos ad scientiam, nisi quod habitæ formæ in anima ad res determinarentur. Et alii dixerunt, quod anima est materia prima in qua sunt omnes formæ per aliquem modum latentes tamen : sed cum additur super potentiam animæ lux intelligentiæ agentis, tunc videt eas in se. Materiæ autem corporali, eo quod non additur talis resplendentia lucis supra eam, non potest eas in se videre. Et iste fuit Anaxagoras et quidam alii.

Sed hæc omnia melius infra determinabuntur, quando de intellectu possibili et agente habebitur tractatus : sed quantum hic sufficit, sciendum est quod in materia sunt omnes formæ per inchoationem, et non per coadunatum habitum, quarum illa potentia susceptibilis est : et ideo potestate illa habituali imperfecta omnes habet, et actu distincto et determinato nullam habet omnino : et hæc est causa quod quærit perfici, quia imperfectum aliquid habens unde ordinetur ad perfectionem, illud quærit. Sed id quod nullum habet se in se habitualiter ordinans ad perfectionem, nullam omnino quærit perfectionem : quia non habet unde percipiat eam : potentia enim nata fieri aliquid, non fit illud nisi per privationem, quia subjicitur motui ad illud : et quia jam inchoatum est in ipsa potentia quæ perficitur, ideo scit se invenisse quod quærit, quando videt illud in se reduci ad actum determinatum et distinctum, et agens in illa reductione est species cognita a rebus extra accepta : per illud etiam habet similitudinem incom-

Opinio propria.

pletam ad illud ad quod movetur quando quærit. Si enim haberet similitudinem completam, jam non quæreret ulterius, sed quiesceret in similitudine illa : et sic intelligitur id quod Philosophi dixerunt, quod non movetur aliquid ad aliquid, nisi per hoc quod est simile illi. Quid autem sit faciens pueros distinctam rerum habere cognitionem, determinavimus in principio *Physicorum* nostrorum. Per dicta ergo satis patet qualiter falsum est scientiam rerum esse apud nos et rerum omnium similitudines, et ostensa est erroris causa Antiquorum ¹. Relinquitur autem determinare utrum possibilitas materiæ eadem sit cum possibilitate cognoscentis animæ, eo quod utraque est potentia omnia et actu nihil : sed non potest determinari nisi prius sciatur possibilis intellectus : et ideo usque illuc differatur.

CAPUT XV.

Utrum anima diversa agat per unam substantiam et diversas potentias, vel per plures substantias et plures potentias : in quo etiam habetur utrum vegetabilis et sensibilis et rationalis una sit substantia in homine.

Text. et com.
89

His autem habitis, satis secundum Antiquos patet qualiter illi de substantia animæ determinaverunt. Diximus autem in principio proœmii, quod non solum quærenda est animæ substantia, sed etiam de partibus animæ oportet habere quæstionem : et ideo dubitationes Antiquorum de partibus hic subinferimus dicentes, quod ea quæ sunt in anima tanquam partes, Antiqui ad quatuor reducerunt. Viderunt enim quidquid est unius gene-

ris, ab aliqua natura una principium sumere, et omne quod cognitum est in anima, ad unum primum principium cognitionis reduxerunt : et illi primo principio dederunt cognoscere per intellectum, et sentire, et opinari, eo quod quodlibet illorum, sicut diximus, communicat et participat cognitivum aliquid per naturam et habet potentiam passivam ad ea quæ cognoscit. Adhuc autem in anima viderunt esse concupiscere per sensum rei convenientis vel disconvenientis et deliberare per rationem regentem voluntatem, et omnino et universaliter appetitum qui communis est et vegetabili et sensibili et rationali animæ : et cum concesserint ista esse secundum motum factum ab anima, et sic inesse secundum potentiam activam vel formalem, et ideo ad principium cognitionis non posse reduci, et ideo ista inesse animæ secundum diversas naturas et principia videbantur. Adhuc etiam viderunt quod motus secundum locum est ab anima in animalibus, et conjecerunt inter omnia moventia perfectius esse id quod movet secundum locum : appetitum autem esse imperfectum in quantum appetit : et ideo existimaverunt motivum secundum locum secundum eandem naturam convenire animæ, per quam convenit ei esse cognitivum vel appetitivum : et ideo hæc tria secundum tres naturas animæ dixerunt inesse. Ulterius autem procedentes invenerunt in anima augmentativum et juventutem et senectutem et decrementum, et hoc semper agere per calorem naturalem qui est virtus corporea, et in hoc differre a physicis : et ideo iterum hoc existimaverunt causari ab aliquo speciali principio. Et ideo quærendum, utrum toti animæ insit secundum unam et eandem naturam et essentiam unumquodque istorum, ita quod eodem aliquo omnia hæc prædicta facimus, et omnibus prædictis si una natura et essentia sunt, et intelligimus, et sentimus, et facimus, et patimur aliorum

¹ Vide pro opinione prima Doctorem ipsum

infra in III de Anima, super tex. 3.

unumquodque, ita quod possumus dicere, quod vegetativo intelligimus, et movemur secundum locum et alia facimus, et intellectu augemur et movemur secundum locum et sentimus et reliqua facimus, eo quod omnia hæc unum et idem sunt : et hoc est quærere utrum diversis essentiis et diversis potentiis facimus illa diversa quæ dicta sunt, sicut dixit Plato. Est autem intellectivum inter duo, quod una essentia et diversis potentiis hæc fiunt, vel una potentia et diversis essentiis : sed non potest esse hoc ultimum membrum, quia nunquam est una potentia diversarum essentiarum. Remanet igitur unum solum medium quod est una essentia facere hæc omnia per diversas potentias naturales, quæ sunt unita in illa essentia. Primum autem horum membrorum etiam abjiciemus, eo quod impossibile est una essentia et eadem potentia plura facere : quia scimus quod idem eodem modo se habens non facit per se diversa. Scimus autem quod anima omnia quæ superius enumerata sunt, per se facit et non per accidens. Quæramus igitur de duobus relictis membris solis, utrum scilicet faciat ea quæ dicta sunt multis naturis et potentiis vel una natura et multis potentiis. Si autem pluribus facit essentiis ea quæ dicta sunt, tunc quæramus utrum iste actus qui est vivere, conveniat animæ secundum aliquod unum præhabitorum, aut secundum plura ex eis, aut secundum omnia quatuor enumerata, aut etiam conveniat eis ex aliqua alia causa quæcumque sit illa.

attribuentes posteriori parti cerebri et nuchæ, quæ descendit per dorsi spondiles, a quibus oriuntur nervi motivi. Vivere autem quidam attribuit secundum unam istarum partium quæ est vegetabilis, sicut Dionysius Philosophus diffiniens vitam dixit, quod est motus generis nutritibilis naturam assequens. Alii autem, ut Plato dixit, vivere esse secundum aliam causa quæ sita est in corde, et influit vitam corpori per arterias super spiritum qui vehit vitam. Alii autem communiter dixerunt vitam inesse secundum quamlibet supra dictarum potentiarum. Illi autem qui dixerunt animam in eodem corpore esse partitam per diversas essentias, rationes habeant vel habebant : quia quæcumque separata inveniuntur loco et subjecto aliquando, secundum naturam et essentiam diversa sunt, etiam quando in eodem continente ea inveniuntur. Invenimus autem vegetativum sine sensitivo, et motivum secundum locum et sine concupiscentia, sicut in plantis. In quibusdam autem invenimus sensitivum sine motivo secundum locum, ut in spongia et ostreis et conchilibus quibusdam. Aliter autem invenimus motivum secundum locum absque sensu, sicut in intelligentiis, in quibus etiam non est concupiscentia et deliberatio et appetitus, eo quod nullius egent secundum naturam. Cum igitur ista sint separata per locum et subjectum, constare videtur quod supra dictum est, quod sunt diversæ essentiæ et naturæ. Amplius autem quoniam quæ in corpore sunt secundum diversas differentias temporis, sunt diversa in essentia et natura. Est autem primo secundum tempus vegetari et alimento uti quam concupiscere et sentire et movere secundum locum : et prius est concupiscere, quam movere secundum locum motu procedente de loco ad locum : et prius est istud quam intelligere : ergo ista omnia differentiam videntur habere in esse et natura. Amplius quæcumque in diversis et diversarum commixtionum corporibus subjecta sua quærunt, diversa

Rationes
Pythagori-
corum po-
nentium plu-
res animas
in eodem
supposito.

et com. Dicunt autem quidam et partibilem et partitam esse animam per essentiam et locum, et concedunt quod alio quodam intelligit, et alio concupiscit, cognitivam partem secundum suas differentias ponentes in cerebro, concupiscibilem vero ponentes in hepate, vegetabilem autem præcipue ponentes in vasis et membris genitalibus, et motivam secundum locum

sunt in esse et natura : quoniam sicut se habet susceptibile ad susceptibilem, ita se habet perfectio suscepta unius ad perfectionem susceptam ab altero. Sic autem se habent superius inductæ animæ : eo quod una in cerebro, altera in hepate, et tertia in alterius modi esse mixtionis et compositionis membro habet suscipi : igitur ipsæ sunt diversæ in esse et substantia et natura.

Hæc autem quæ dicta sunt, induxit primum Pythagoras : et in tantum præbuit eis assensum, quod diversa animalia dixit congregata in uno animali, ita quod dixit hepar esse animal, et matricem aliud animal, et cor aliud animal principale inter illa, et cerebrum obtinere locum sublimis cœlestis animalis. Et postea veniens Plato correxit errores in parte et non in toto : dixit enim hæc omnia diversas esse substantias secundam situm et esse, sed tamen unam animam, et ideo constituere unum animal : eo quod convenient omnia in animando ¹. Animatum enim anima perfecta dicitur habere cognitionem et appetitum et motum et vegetationem : propter quod dixit Plato quod nisi hæc dividuntur, licet sint substantiæ diversæ, tamen non sunt nisi pars animæ : quia non animant rem secundum perfectum modum animationis, qui est, ut ipse dixit, ex hoc quod alicui convenient omnia illa quibus animatum differt ab animato.

Et hunc errorem hucusque in diem sequuntur quidam Latinorum Philosophorum, præcipue in sensibili, vegetabili, et rationabili, qui dicunt esse diversas substantias et unam animam in corpore hominis, adducentes quod Aristoteles videtur dicere in sextodecimo librorum suorum de *Animalibus*, ubi dicit quod non est vivum et animal simul, neque est vivum et homo simul, et quod cibativa anima prius inest quam sensitiva, et alia huiusmodi. Adducunt autem simile

per quod suadere volunt diversas substantias habere unam rationem animæ in animando. Dicunt enim diversæ naturæ esse luminaria cœli, et in diversis locis, et tamen radios et lumina eorum uniri ad unam mundi illuminationem, qua universa materia generabilium et corruptibilium movetur. Idem autem asserunt in luminibus diversarum candelarum in illuminatione domus. Similiter autem alia quædam inducunt probabilitatem habentia in superficie apud imperitum et insanum vulgus : sed fortiora quæ hic efficere videntur, sunt quæ nos hic induximus.

Faciamus autem quæstionem contra omnes istos Doctores. Constat enim quod homo unum est in natura, et una substantia composita, in quo tamen omnia sunt quæ superius induximus : huic autem intellectus et sensus et appetitus et motivum secundum locum est et augmentativum. Sic autem et asinus est unum, et hoc aliquid in natura, in quo sunt omnia prædicta præter intellectum. Unum autem quod est hoc aliquid natura fit unum a pluribus ut plura sunt. Oportet ergo quod illa sint unita. Quæramus ergo ab istis, quis continet et unit animam, si ipsa de natura sua apta nata est esse partibilis et partita et unum faciat ? Et non potest dici quod uniens illa sit corpus, quia corpus non continet et unit animam, sed e converso anima est quæ unit et hæc continet corpus : cuius signum est, quia anima egrediente per mortem de corpore, statim incipit deperdere unionem et continuitatem suam : tunc enim primo expirat ex ipsa calidum, quod secum ad superficiem educit continuans humidum, sic marcescit et dissolvitur corpus, sicut diximus in quarto *Meteororum*. Igitur non unitur ut faciant unum ex hoc quod continentur in corpore duo, sed potius unum aliquid erit quod continet corpus : uniuntur igitur in aliquo incorporeo.

¹ Nota hanc opinionem Platonis de animarum pluralitate secundum rationem substantiæ et

esse, non secundum rationem animandi in eodem supposito.

Quæramus utrum illud sit accidens, aut substantia? Et si ipsum est accidens, sive forma accidentalis, tunc accidens unit substantiam: et hoc est maximum inconveniens: quia nulla multitudo substantiarum refertur ad accidens, sed omnis accidentium multitudo refertur ad substantiam sicut ad uniens. Adhuc autem illud accidens aut erit communiter accidens, aut erit accidens inseparabile. Et si quidem communiter accidens, tunc poterunt esse sine illo. Ponamus igitur quod sint sine illo: et nihil accidit inconveniens. Quando autem sunt sine illo, tunc sunt plura ut plura. Igitur plura ut plura constituunt unum in natura: et hoc non est intelligibile. Si autem accidens est inseparabile ab eis, tunc nunquam continget ea separari, quod ad sensum est falsum: quia sæpe ista in diversis inveniuntur subjectis. Adhuc si unum sint in accidente, tunc causa faciens unum aliquid quod est homo vel leo, est accidens: homo igitur et leo et cætera animalia non sunt unum substantialiter, sed accidentaliter, quod ridiculo dignum est.

*et et com
ut.*

Si autem detur, ut Aristoteli placet, quod uniens ea quæ sunt in uno corpore, sit forma substantialis quæ sit altera a substantia ipsorum: tunc sequitur illud uniens magis esse animam quam ista, quia in hoc solo differt anima ab alia forma naturali, quod ipsa una in se existens per diversas potentias agit diversa in eo cuius ipsa est perfectio. Itaque illorum quodlibet agit per se. Cæteræ autem formæ naturales essentialiter et per se non faciunt nisi unum sicut calor calefacit, et frigus frigefacit. De illo autem uniente ea quæ supra commemorata sunt, quæremus iterum utrum sit multarum partium non unitarum, aut simpliciter substantia una? Et si quidem est diversarum partium, oportebit et ipsum habere uniens aliquid: et de illo iterum quæremus ut prius, et procedet hoc in infinitum, nisi stetur in

aliquo uno quod non est diversarum partium. Si autem statur in aliquo uno tali, tunc necesse est dicere, quod mox sine altero aliquo uniente una est substantia quæ est anima, quæ unit in se diversas potentias, quæ sunt supra commemoratæ: quia melius est mox fieri per unum, quam per aliud. Præterea substantia magis unit proprietates, quam aliquod aliud posterius substantia sumptum. Adhuc autem quia tales potentiæ quæ sunt quasi proprietates animæ quibus præparatur ad agendum et patiendum, fiunt immediate de ipsis essentialibus. Et ideo istis tribus de causis oportet dicere, quod mox ipsa substantia uniuntur, et non aliquo alio. Illud autem uniens cum non possit esse multipartium, ut habitum est, oportet esse unum secundum substantiam. Una igitur est substantia, in qua uniuntur omnia hæc sicut proprietates naturales quæ potentiæ naturales vocantur.

Et secundum hoc facile respondetur his quæ pro se induxerunt Pythagorici. Quoniam anima tripliciter potest considerari. Uno quidem modo ut genus, alio ut anima, et tertio ut naturalis potentia animæ. Si enim anima accipiat ut genus, prædicabilis est de animabus particularibus quæ sunt vegetativa plantarum, sensitiva brutorum, et rationalis anima hominum. Si autem accipiat ut anima, tunc perfectio erit animati corporis, et tunc secundum differentiam in specie vel in genere vel individuo ipsorum animatorum differt ab anima specie vel in genere vel individuo: et ideo tota hominis anima specie differt ab anima bruti: et nulla potentia est unius, quæ non specie differat a potentia alterius: visus enim hominis et visus asini specie differunt, non quidem specie ipsius visibilis, quia hoc idem esse potest: sed specie pupillæ et virtutis visivæ perficientis visum: et sic est de aliis viribus. Et hoc probatur necessario ex hoc, quia sicut est in tota anima ad totum corpus, ita est in partibus animæ comparatæ ad partes corporis: tota autem anima est species et

*Solutio ad
rationis Py
thagorico-
rum.*

*Nota quo-
modo visus
hominis et
visus asini
specie differ-
runt.*

forma diversum esse specie et ratione dans homini ab anima bruti : sic igitur erit in omnibus partibus ejus. Amplius a differentibus specie substantialibus impossibile est potentias naturales ejusdem speciei causari. Sunt autem differentia speciei substantialia in homine et bruto. Proprietates igitur fluentes ab ipsis specie erunt diversæ : et hoc quidem est necessarium.

Sed multi circa hoc errant, et eorum occasio, quod vident objecta esse eadem, et habent inferre passiones potentiis diversorum animalium specie. Quæ autem nata sunt inferre passiones cum sint eadem, sunt sua passiva eadem specie : sed sua passiva sunt oculi, vel aures animalium specie differentium : videntur ergo potentiæ diversorum animalium specie, esse eadem specie. Isti autem tales non sufficienter persuasi sunt signo. Quoniam nos videmus, quod idem numero calidum ignis infert passiones diversis genere et specie, sicut lapidi, ligno, et animali : et tamen non propter hoc illa sunt eadem genere et specie. Tales enim passiones inferunt non secundum convenientiam vel differentiam in specie et genere, quæ differentiæ sunt secundum formam, sed potius secundum communicationem in materia, quod ea quæ communicationem habent in materia transmutabili, ad invicem agunt, et patiuntur ad invicem et ab eisdem activis : hæc autem communicatio nihil omnino facit ad convenientiam vel differentiam in genere vel specie vel numero vel secundum formam, sed potius secundum materiam. Et ideo quia bos idem visibile suscipit quod suscipit homo, hoc ideo est, quia oculus bonis componitur ex aqua lucida pura tenente formas sicut oculus hominis et non oportet propter hoc quod idem sit medium commixtionis oculi, vel ejusdem speciei virtus visiva. Sic ergo consideratur anima ut anima.

Nota duas
pulchras ra-
tiones ad
probandum
visivam ho-
minis et asi-
ni speciem
differre.

Hujus autem adhuc sunt duæ rationes efficaciter hoc probantes, quarum una est, quod scimus organicum corpus esse

perfectum ab anima, ut in sequentibus patebit : et nos videmus diversitatem figurarum in omnibus organis diversorum animatorum in specie et genere : ergo etiam ipsæ vires erunt diversæ in specie, quia eadem virtus in specie et genere quærit organum ejusdem figuræ quo suam exerceat operationem in specie et genere : et inducendo hoc probatur tam in artibus quæ sunt virtutes mechanice, quam etiam in naturalibus : alterius autem figuræ sunt organa architecti quam pannificis, et alterius figuræ sunt aures asini quam hominis, et alterius organa plantæ quam animalis : et ideo dicentes esse vires diversarum specierum ejusdem speciei, sunt incidentes in errorem Pythagoricorum dicentium omnes animas posse ingredi corpus quodlibet, sicut si tectonica instrumenta tibicines sibi coaptarent ad fistulandum. Secunda ratio est ab effectu sumpta : quoniam nutritiva in ligno nutrimentum alterat ad naturam ligni, et nutritiva in bruto ad carnem bruti, et in homine ad speciem carnis hominis. Cum ista igitur differant specie et genere quæ sic perficiunt, oportet et ipsas virtutes specie et genere differre. Hæc igitur dicta sint ad confutationem erroris quorundam nostrorum sociorum, qui se dicunt naturas scire, et absque dubio nesciunt opiniones et positiones Peripateticorum, sed detinentur erroribus Pythagoræ et Platonis.

Tertia vero animæ consideratio est prout comparatur ad suas potestates naturales, quas ipsa in eo quod secundum potestatem completam et actum animæ habet vitam ab ipsa : et secundum hoc una est in homine anima in substantia, et diversa virtutibus cognitivis et appetitivis et motivis secundum locum et vegetantibus corpus : et ideo falsum est quod illud quod est potentia vegetativa in uno, per locum et substantiam separatur ab ipso. Sed id quod est anima vegetativa, quæ ut anima non est nisi in plantis, separatur secundum esse et locum ab eo quod est anima sensitiva quæ est

et rectitudinem formativæ virtutis, quæ format organa : sicut si intelligamus speciem domus quæ est in mente architecti, egredi de ipso et intrare ligna et lapides, et sic formare domum sine manibus architecti. Sic enim adhuc figura domus inducta secundum esse differt a specie formante lapides in domum, eo quod species formans simplex est et nullius figuræ : figura autem inducta non est simplex, cum dicimus speciem domus esse in lapidibus et lignis, quæ in domus figuram convertuntur. Et sic Philosophus vult quod species animæ sit in semine formans et figurans organa, quæ virtus formativa vocatur¹ : et hoc est animam inesse secundum quid, hoc est, secundum speciem et virtutem animæ quæ formativa vocatur : sed non inest secundum quod est actus et substantia quædam animati corporis, nisi in corpore organico completo. Iste est igitur intellectus Aristotelis, et nos determinabimus hoc in libro de *Animalibus* : quia per hunc modum ibi Aristoteles explanat seipsum, et sui Commentatores, sicut dictum est, exponunt eum. Per hoc igitur patet qualiter animæ vires adveniunt secundum temporis diversitatem. Si autem dicamus partem vegetabilem secundum substantiam alteram esse a sensibili, propter hoc quod diverso tempore inducitur ut est actus organi : tunc etiam oportet nos dicere motivam secundum locum esse diversam in substantia a sensibili, quia motiva secundum locum diverso tempore perficitur ut actus primus vel secundus. Adhuc autem et generativam dicemus alteram a nutritiva et augmentativa, eo quod longo tempore post perficitur ad actum. Quod autem obijciunt de diversa complexionione organorum, Platonis doctrina est, sed erroneum : quoniam licet omnia membra sint diversarum complexionum, tamen omnia diriguntur et convertuntur ad unum quod est cor, vel id quod est cordis loco : et

losophi in II de generatione Animalium, cap. 3.

ideo tota corporis diversitas refertur ad unum uniens omnia alia : et sicut se habet ad suas partes corpus, ita se habet perfectio corporis ad suas particulares potestates : et ideo substantia una est animæ, cujus actus est vita cordis, et particulares potestates exercet in aliis membris. Sic igitur dicemus totam partium animæ diversitatem in uno corpore esse unitam aliquo quod est anima.

CAPUT XVI.

De dubitatione quæ movetur de eo quod unit potentias animæ, utrum ratio communis vel substantia realis, cujus vires animæ sunt partes.

Text., et com.
92.

Et adhuc dubitabit aliquis quam potestatem habet quælibet partium animæ in corpore : et hoc est quærere utrum habeat potestatem partis potestativæ, quæ est quasi pars integralis animæ potestativæ, ita quod uniens potestates particulares sit una substantia animæ secundum esse : aut ita sit, quod quælibet pars animæ potestatem habeat totius animæ, et uniens eas non sit nisi quædam ratio communis, et secundum rem quælibet pars sit quædam anima totum illud habens quod habet anima. Et siquidem dicatur quod partium unaquæque non habet nisi particularem potestatem, tunc oportet quod sicut anima continet totum corpus, quod sic quælibet pars potestatis ejus aliquam contineat partem corporis, et exercent in illa suam operationem : et hoc ideo conveniens est, quia anima tota dicitur forma continens corpus : et tunc ipsa non colligitur nisi ex potestatibus particularibus partes corporis continentibus. Et si hoc concedatur, videtur sequi aliud impossibile : quia qualem partem

aut quomodo intellectus contineat, grave est fingere volenti assignare, eo quod nos scimus omnem potentiam affixam organo corporali, non esse nisi circa ea quæ sunt de complexione organi illius, sicut oculi circa colores, et auris circa sonos. Intellectus autem universaliter est circa omnia, neque accipit ea corporaliter, sed simpliciter denudata ab omni materia sensibili et corporali : et ideo nullius partis ipse potest esse actus : non igitur universum totius potestatis animæ continentis corpus, colligitur ex talibus particularibus potestatibus, quarum quælibet contineat partes corporis : et per consequens non est talis comparatio partium animæ ad partes corporis, qualis est comparatio ipsius animæ ad totum corpus : cum ipsa contineat totum corpus, non quælibet partium ejus partem corporis contineat. Quod autem omnis anima ad totum corpus sicut continens ipsum comparetur, probatur ex hoc quod superius induximus, quod neque omni anima egrediente de corpore corpus exspirat et marcescit.

Si autem propter hoc dicat aliquis, *Text., et com.*
93. quod uniens istas particulares potestates est una ratio communis earum quam habent ut sunt animæ, et quod quælibet istarum est anima habens in facultate omnia opera animæ faciendi, licet quædam operetur in uno organo, et quædam in alio : ille pro se habet, quod plantæ videntur vivere et ubique habere omnem facultatem animæ vegetativæ : et licet in radice sola trahat cibum, tamen virtutem et facultatem trahentem cibum habet in ramis : et hoc patet quando dividitur et figitur terræ : tunc enim in ramo trahit sicut in radice. Similiter est in his animalibus quæ annulosa vel rugosa dicuntur, quæ si dividantur, utraque pars retinet animam sensibilem et motivam secundum locum : et sunt istæ animæ eadem specie, licet sint numero diversæ :

et videtur quod utraque pars etiam habeat virtutem gustativam et cibi receptivam.

¶ et etiam.
vi

Si autem non perficiunt tactum cibi, nullum est inconveniens : quoniam hoc contingit per accidens. Non est hoc ex defectu virtutis animæ quam non habet utraque pars, sed quia deficit ei organum corporale quod in planta ubique aptatur propter homogeneitatem plantarum : sed non sic ubique potest aptari in animali propter suarum partium heterogeneitatem : unde licet non habeant instrumenta quibus salventur in natura, tamen anima perfecta secundum omnes vires videtur utrique parti inesse, et similes specie sunt animæ partium ad invicem, et etiam toti sunt animæ divisæ similes, quia non habuit plus tota simul quam pars alterius dividens ipsam : tota ergo antequam esset separata, et animæ partium sunt similes ad invicem. Et hoc est ac si tota quando corpus simul, non divisum esset divisibile per species. Quod autem est divisibile per species, est ratio communis. Una ergo divisio animæ in partes, est divisio in species, sicut si divideretur animal in hominem et asinum, et non est sicut divisio subjecti in potentias et proprietates naturales, sicut dividitur ignis in calidum et rarum et lucidum, vel pomum in odorem et colorem et saporem. Si autem quis diceret, quod in plantis in quibus maxime sit huiusmodi divisio, non est anima, palam est falsum esse : quoniam in plantis videtur ad sensum inesse quoddam principium formale, quod non est forma corporea agens tantum unum, sed virtus incorporea tantum in corpore agens diversa : et hæc anima vegetabilis, qua sola communicant simul animalia et plantæ : et ipsa quidem vegetabilis separatur secundum esse aliquando a sensibili primo modo, quoniam est in plantis sine sensu : sed sensibile non separatur ab ipsa, quia nihil est

quod habeat sensum, quin etiam habeat vegetabilem. Hac igitur via incedendum est ad inquirendum de animæ partibus.

Quæstiones autem in hoc ultimo capitulo motæ, licet non essent solvendæ hic, sed potius in libris de *Vegetabilibus* et *Animalibus* in quibus agetur de corporum animatorum diversitate, tamen propter doctrinæ bonitatem et facilitatem dicimus esse pro verissimo tenendum, quod una secundum substantiam est anima in corpore uno, et quod illa potestatibus aliquibus affigitur corpori, et non est necesse quod secundum omnes corpori affigatur : quoniam anima illa quæ similior est intelligentiæ agenti et magis elevata est supra naturam, quasdam habet proprietates affixas corpori, et quasdam conjunctas corpori habet, et hæc est anima rationalis. Similiter autem corpora animata sunt aliquando valde similia, et habent organa non ex diversis, non in forma composita, sed quasi homogenia, sicut plantæ : et hæc divisa convalescunt, quia quælibet pars potest esse os et organum salvans naturam in talibus. Quæ autem sunt similia quidem, sed non omnino, sicut quorum corpus componitur totum quasi ex quibusdam circulis sive annulis, sicut serpentes, et lumbrici, lacertæ, et anguillæ, et huiusmodi, hæc omnia virtutes suas motivas habent maxime in annulis, sicut in libro de *Motibus animalium* est determinatum : et ideo divisa per transversum in utraque parte retinent et sensum et motum : si autem per totam longitudinem corporum suorum in duo dividantur, dividetur quilibet circulorum in duos semicirculos : et quia circulis illis utebantur pro membris officialibus in sensu et motu, ideo tali divisione in eis facta, statim moriuntur et jacent immobilia, eo quod nullum habent organum in quo fiat operatio sensus vel motus. Quædam autem sunt valde diversæ compositionis in organis corporis, et illorum potestates animales sunt valde diversæ : et ideo divisio illorum corporibus statim moriun-

Nota decisionem super quæstionibus motis.

Nota causam propter quid animalia annulosa divisa per transversum vivunt, sed divisa per totam longitudinem sui corporis statim moriuntur.

tur, quia anima exspirat et non potest salvari, cum inveniat in una parte totam diversitatem organorum quam requirit propter suarum potestatum differentiam. Sed hominum genus specialem habet in hoc proprietatem, eo quod sicut diximus supra, anima ejus quæ sibi est propria, separata est, et non communicat corpori per seipsam, sed per aliam potentiam corpori communicantem. Propter quod etiam non dividitur anima hominis diviso corpore, sed abstrahitur cum non habet in quo operetur. Sic autem divisus, ut dictum est, plantis et annulosis corporibus, quæ per se divisibilia sunt, anima quæ una numero fuit in toto, efficitur duæ numero per divisionem, eo quod est divisibilis per accidens diviso corpore : quia tamen anima non est forma corporea, quæ distendatur quantitate corporis, sicut albedo vel alia forma situialis in corpore : ideo putabat Plato quod anima non posset etiam dividi per accidens sicut dividitur albedo : et ideo dixit in toto integro fuisse multas animas unitas in ratione, quarum multitudo manifestatur per divisionem. Sed hoc est inconveniens, quia non esset ratio quare unius corporis perfectibilis essent plures animæ vel perfectiones, cum una sufficiat : natura enim non abundat superfluis. Et ideo dicendum quod ad divisionem corporis sequitur divisio animæ : et ideo

quod dividitur per accidens est duplex, sed quod habet quantitatem per accidens secundum quam dividitur, et est minus in minori, et majus in majori, sicut formæ corporeæ dividuntur per accidens, quæ sunt ut calidum, frigidum, et humidum, et siccum, et hujusmodi. Et est divisibile per accidens, quod licet in se sit divisibile non habens quantitatem, tamen secundum suam totam facultatem inest diversis partibus corporis, et ideo divisus corporis particulis, secundum totam facultatem suam remanet in illis divisus : et sic anima est divisibilis per accidens ¹. Et simile est sicut si signavero punctum in linea media. Non enim indivisibile est : et tamen si divisero lineam in puncto illo, remanet punctum integrum in utraque linea, et erunt duo puncta. Hoc autem Plato ignoravit. Quidam autem etiam hoc ignorantes convertunt se ad magis impossibile dicentes quod in utraque parte divisa remanet una anima numero : sed illi nesciunt quod idem numero est in quo non invenitur in numerando diversitas. In partibus autem divisus diversitas in numerando invenitur. Adhuc autem quod dividitur ab aliquo loco et subjecto, necesse est numero differre ab ipso : partes autem divisæ, et loco et subjecto sunt divisæ : non igitur est in eis una anima numero.

¹ Nota quomodo dupliciter est divisibile per accidens ; et ex hoc potes intelligere mentem Doctoris, quomodo animæ annulosorum per

accidens sunt divisibiles, cum in libro XVI de Animalibus eas indivisibiles ponat, sicut patet tractatu primo, cap. 8.

LIBER II

DE ANIMA

SECUNDUM SUBSTANTIAM ET PARTES EJUS, QUÆ SUNT
VEGETABILIS, SENSIBILIS ET RATIONALIS.

TRACTATUS I

DE SUBSTANTIA ANIMÆ SECUNDUM SE.

CAPUT I.

Quæ sit libri intentio, et qualiter diffinitionem animæ venari contingit.

Prologus. Hæc igitur quæ dicta sunt, tradita sunt a prioribus Philosophis de anima, in quibus quia nihil est conveniens substantiæ animæ, vel ejus partibus, oportet nos omnia ea, ut ostendimus, abjicere. Redeamus autem iterum tanquam ex principio quod supra nobis præfiximus, ad

inquirendum primo de substantia, et postea de partibus et operibus et accidentibus ejus. Et quæramus determinare quid est anima ratione communi et figurali sive superficiali, et etiam quæ utique sit ipsius essentialis et propria diffinitio, quæ non dicit tantum quid est anima, sed etiam dicit causam propter quid unumquodque operum et accidentium inest : quia, sicut diximus superius in proœmiis, si per diffinitionem non conjecturatur facile de accidentibus, dialectica erit et vana. Venantes autem diffinitionem primo quæ tantum quid est anima dicit, dicamus quod nos non disputamus utrum anima sit in generibus accidentium : quoniam scitum est ab omnibus accidens partem substantiæ non esse,

neque perficere substantiam. Anima autem compositi ex anima et corpore pars essentialis et dignior est, et anima perficit corpora : et ideo supponimus animam in generalitate substantiæ contineri.

*Tc. t. et com.
2.*

Dicamus igitur unum esse genus entis quod est substantia : hujus autem generis aliud quidem est sicut materia, quæ secundum se accepta non est hoc aliquid quod est compositum individuum substantiæ, eo quod non dat ei nomen neque esse : sed substat ab ipsa primo est. Alterum autem in eodem genere substantiæ acceptum est forma et species, secundum quam dicitur jam formata res naturæ hoc aliquid, eo quod formando ipsum et specificando dat ei esse et rationem diffinitivam. Et tertium in genere eodem est ex istis compositum duobus quod est res in natura producta, quam ipsa natura intendit : hæc autem materia quædam est potentia, quæ subicitur generationi et formæ. Species autem est *endelechia* : hoc autem Latine sonat *actus* vel *perfectio*, quæ dat esse specificum substantiale, secundum quod homo vel asinus dicitur aliquid. Et hoc est duplex, quorum unum sequitur alterum : unum est enim *actus primus qui est esse* : et aliud est *actus secundus, qui est actio essentialis secundum illud esse* : sicut si dicerem quod lux lucentis est esse et actus primus, et lucere est actus essentialis ejus secundus, eo quod hæc est actio ejus, quæ suæ formæ diffusio quædam est essentialis : omnis enim essentia propriam et essentialem habet operationem qua nunquam destituitur, quando est essentialis, sicut lux non destituitur a lucere quod est ejus actio. Hujus autem exemplum in accidentalibus est scientia in sciente, quæ dat ei esse scientis secundum quod sciens est : et hujus actio essentialis secundum scientiam est considerare scita quæ scit per scientiam. Ita enim est in omni forma

*Quid actus
primus et
quid secundus
secundum Doctorem.*

naturali, quod ipsa in habitu habita est actus primus dans esse materiæ in qua est et composito : quia autem ipsa est principium essentialium et naturalium sibi actionum, ideo etiam non per aliquid aliud sibi acquisitum est actus secundus : sicut enim sciens nihil ulterius acquirit quo consideret, sed ipsa forma quæ est scientia in eo, est principium considerationis per seipsam : ita etiam est de omni forma naturali et substantiali, quod est principium ipsa suarum operationum essentialium per seipsam, et non per aliud sibi additum.

Movet autem fortassis aliquem, quod dicimus substantiam esse genus continens materiam et formam, cum sint principia substantiæ, et principia generis non sint in genere, sed ante ipsum. Adhuc autem forte mirabitur aliquis, quomodo dividimus substantiam per tria quæ non æqualiter respiciunt rationem et nomen substantiæ, et inter quæ non est oppositio : cum duo prima sint partes tertii quod dicitur substantia composita. Sed de his determinari habet in *prima philosophia* : sed quantum ad hoc negotium attinet, sciendum est quod commune quod vocamus substantiam hic tria continentem, est commune secundum analogiam, prout distinguitur in *VIII philosophiæ primæ* : et ideo primo convenit uni, et aliis convenit per illud. Adhuc autem substantia dupliciter accipitur : uno enim modo accipitur secundum quod substat accidentibus, et est ipsorum accidentium universale subjectum, in quo ipsa accidentia habent esse : et sic non accipimus eam hic, quia hoc modo cadit in coordinatione prædicabilium. Alio autem modo accipitur ipsa natura substantiæ secundum quod opponitur accidentali naturæ : et sic est in proposito, et dicitur substantia res per se existens, et accidens res non per se existens, et quando sic dicitur, tunc continet sub se materiam et formam et compositum : et principaliter quidem hoc modo substantia est forma, qua existit quidquid per se existit : et secundo modo

*Objectio
contra prædicta*

Solutio.

dicatur compositum : tertio autem materia quæ non habet per se existere in natura, nisi per formam : et isti modi sunt tres, penes quos dividitur substantia in tria. Neque oportet quod talis divisio sit opposita, cum non sit divisio analogi, nisi explicatio modorum quibus analogum sub se continet quædam.

^{Text. et com.} Jam igitur patet qualiter dividimus hic substantiam. Inter ea autem quæ sunt substantiæ per se existentes, nulla ita videntur esse substantiæ sicut corporea : licet enim substantiæ separatæ verius sint substantiæ, tamen non ita videntur ad sensum. Omnes enim cognoscimus ad sensum quod corpora sunt res per se existentes. Inter corpora autem adhuc magis videntur esse substantiæ physica corpora, quam artificialia : quia nos videmus quod physica corpora sunt principia artificialium corporum. Figura enim quam inducit ars, accidens est, quod non esset nisi physicum corpus sustineret ipsam, sicut patet in ligno in quo est forma lecti, quæ non esset nisi lignum esset : et sic ad per se existendum principiatur artificiale a physico. Est igitur physicum corpus quod physica forma ad aliquam speciem physici corporis est determinatum, magis substantiale quam artificiale. Inter physica autem corpora quædam habent vitam, et quædam non habent vitam, sed alia forma determinantur ad speciem physicam, sicut elementa, vel etiam commixta tantum, ut lapides et metalla secundum sua genera : vitam enim dicimus secundum principium alendi et augendi et diminuendi : quia ista sunt secundum quæ primo manifestatur vita, sicut inferius probabimus. Erit igitur omne corpus physicum participans vitam essentialiter, substantia in illo modo substantiæ quod diximus substantiam esse compositum.

Quia vero tale corpus physicum habet ^{Text. et com.} vitam, et habens vitam corpus, nec est ipsa vita, nec causa vitæ, non potest esse quod corpus physicum sit anima : eo quod corpus cum sit habens animam et vitam per animam, non est in alio a se, sicut in subjecto, eo modo quo dicimus substantialem formam esse in subjecto, non quidem sicut accidens, quod cum sit in aliquo non est in eo velut quædam pars : quia anima est potissima pars ipsius quod est esse compositi. Magis autem corpus physicum est subjectum in illo modo, quo diximus materiam et hyle esse generationis subjectum primum in libro primo *Peri geneseos*. Constat autem quod etiam anima non est compositum ex anima et corpore. Oportet igitur quod anima sit substantia sicut speciem et formam diximus esse substantiam corporis physici vitam participantis potentia habituali, hoc est, forma, quæ forma potest agere operationes vitæ secundas. Cum enim potentia sit duplex : una quidem materialis, quæ est qua potest aliquid fieri, et est imperfecta, non est anima perfectio corporis physici vitam per talem modum potentis habere a corpore : quia tale corpus vitam non habet, neque participat vitam, licet vitam habere et participare possit per sui transmutationem, sicut quælibet materia transmutatur ad suam formam per generationem. Sed anima est perfectio ejus quod habet vitam sic, quod actiones vitæ exercere potest : et ideo secundum alium modum potentiæ habet vitam, qui est modus potentiæ formalis, sicut dicimus scientem esse potentem considerare cum voluerit, et ignorantem considerandi habere impotentiam. Sic igitur habemus ea quæ exiguntur ad illam animæ diffinitionem quæ simpliciter et universaliter dicit quid est anima. Est enim anima *substantia quæ est forma corporis non artificialis, sed physici, et non cujuslibet physici, sed potentia habituali vitam habentis.*

CAPUT II.

*De universali animæ diffinitione, quæ dicit quid est anima universaliter.**Text. et com.*
5.

Ex his autem quæ dicta sunt, possumus intelligere quod anima est *substantia quæ est actus*, non tamen quilibet actus naturalis, sed est huiusmodi actus, quo animatum potest agere vitæ actiones. Hic autem actus dicitur dupliciter, sicut et in antehabitis dictum est. Alius quidem enim est forma dans esse simpliciter per modum habitus quiescentis in suo subjecto, et ille est sicut scientia quiescens in sciente. Alius autem est sicut operatio essentialis procedens ab huiusmodi actu, sicut actio vitæ procedit ab anima : et ille est sicut considerare, quod est actio scientis in actu considerantis. Et manifestum est quod anima est actus primus, sicut scientia est actus scientis. Hæc enim ambo quæ vocamus actum secundum, animæ conveniunt : quia in eo quod anima est actus, est in quibusdam similis somno, et in quibusdam similis vigilantia. Somnus enim est quies animæ ab exteriori opere sensuum, et quoad sensum. Ergo non potest dici quod ipsa semper exerceat operationes suas. Vigilantia autem est expansio quædam animæ in exteriora opera sensuum : et ideo si diceremus animam universaliter esse secundum actum, et quod hoc esset essentia ejus, contingeret animalia dormientia non habere animam : et universaliter quidquid non ageret actiones animæ, non haberet animam : et hoc est falsum. In sensibili igitur anima nos videmus aliquando, quod est simile somno, et aliquando quod est simile vigiliæ : vigilia enim similis est considerationi quæ est exercitium et actus animæ vel scientiæ :

sed somnus est simile aliquid scientiam habenti et non utenti in opere. In anima autem vegetativa videmus ipsam esse magis similem vigiliæ continuæ, quia ipsa quantum ad nutritivæ opera, semper agit operationes vitæ, et nunquam quiescit ab eis, quamdiu anima inest corpori : semper enim vel trahit nutrimentum de membro ad membrum, vel dissolvit ipsum et alterat et unit membro : et ideo quantum ad hunc motum vitæ, semper agit vitæ actiones. Quamvis enim quædam animalia quiescant aliquando ab inquisitione alimenti exterius, sicut ursi, et hirundines, et ciconiæ, et glires quidam, et forte mulieres aliquæ, et quædam alia quæ calorem habent digestivum debilem, et est ipsorum viscosa humiditas, et spissa valde pellis, et non porosum corpus : tamen idem calor in eodem tempore quando cibum extra non quærunt, dissolvit nutrimentum et humidum quod est circa locum digestionis, et alterat ipsum et convertit, et attrahit ad membra : talia enim animalia voracia sunt in æstate quando confortatur calor aliquantulum : quia multi cibi appetitus causatur a frigiditate : et ideo quia calor eorum parum et quasi nihil consumit, sed tantum convertit modica alteratione cibum, et remanet in eis multa et indigesta humiditas, et pinguedo magna operiens interiora omnia viscerum eorum, et sunt in talibus venæ et cætera vasa stricta multum propter debilitatem caloris penetrantis et perforantis. Et ideo quando venit frigus extrinsecum hyemis, obturantur paucipori, qui sunt in corporibus eorum : et tunc modicus calor non habens quo evaporaret cum fumo humido, redundat ad interiora ad locum digestionis, et generat in eis phlegma abundans et obstruens vias nutrimenti : et sic cessat in eis appetitus, et quiescunt ab exteriori inquisitione nutrimenti : et humiditas grossa evaporans ad cerebra eorum, facit ea quasi ebria et somnolentia : et ideo jacent immobilia, et sagacitate naturæ provident sibi de cavernis : et hujus signum

Nota de
modo
vegeta-
va
dicitur
in
actu

Nota de
animali-
bus
tempore
hyemis
cessant
ab in-
quisi-
tione al-
imenti
ex
trinseci
modo
tri-
antur

est, quia egredientia de cavernis inveniuntur macilenta, eo quod consumpta est in eis humiditas impinguans ea. Sed de his tractabitur in libro de *Animalibus*: hic autem hæc dixisse sufficiat, quod cum universalem animæ quæramus diffinitionem, oportet ipsam dicere in quibusdam actum primum, et in quibusdam actum secundum, propter causam quæ dicta est.

Sed secundum viam generationis scientia est ante considerationem, et prior ea: quia prius est habere habitum, quam uti ipso in actione et exercitio: et quamvis forte aliqua forma ab actione sua nunquam destituatur, sicut lux a lucendo, tamen prius est secundum viam generationis actus secundus. Sic etiam prius in via generationis est habere animam secundum potestatem vitæ, quam agere actionem vitæ: vita enim quæ est ipsum vivere, est actio animæ in corpus, et est sibi essentialis, et nunquam ab ea destituitur, sicut inferius dicemus: tamen secundum generationis modum prius habetur anima quam vita: et ideo anima essentialiter est actus primus et non secundus. Diffinitio igitur dicens quid est anima, est quod *est actus primus corporis physici potentia vitam habentis*.

CAPUT III.

De datæ diffinitionis explanatione, et est digressio quædam.

Quia autem animam diximus esse actum non cujuslibet physici corporis, sed potius ejus tantum quod in potestate perfecta habet unde exerceat actiones vitæ, oportet nos ad explanationem dictæ diffi-

initionis determinare quale sit illud corpus quod dicimus in tali potestate habere vitam. In superioribus autem primi libri istius scientiæ diximus formas naturales universaliter esse duplices: una enim est quæ magis sequitur naturas corporis naturalis, in quo est forma non elevata supra ipsum et potentias ejus, sicut est illa quæ est harmonia mixtorum, vel harmoniam consequens, et talis forma natura proprie vocatur, et non agit nisi unum, sicut determinatum est in secundi *Physicorum* nostrorum principio: de omnibus mixtis talem formam habentibus, jam tractavimus in scientia de *Lapidibus et Mineralibus*. Est autem alia magis vicina causæ universali agenti primæ, quæ agit omnes formas, et hæc est essentia incorporea movens et perficiens corpus, quæ habet imprimere in naturam totam, eo quod ordine naturæ supra naturam est omnis formæ corporeæ, et hæc vocatur anima: et quia potestatem non trahit agendi a corpore, sed ex prima causa cujus naturam sequitur, ideo non agit tantum unum, sed multa, et quodlibet illorum operum est ei proprium et essenziale, et talis forma vocatur anima. Actiones autem suas essentielles agit in corpore et circa corpus, quæ actiones non sunt sine instrumentis et corporalibus: et ideo omne corpus quod in potestate habituali habet unde operetur actiones vitæ, oportet esse organicum, hoc est, ex organis figura et situ differentibus compositum: organa enim voco membra officialia, quibus actiones vitæ ab anima exercentur, sicut per corporum fluxus spiritus vitalis, per stomachum autem cibi coctio, per hepar autem digestio, et sic de aliis hujusmodi. Hoc autem rationabiliter fit: forma enim quæ natura simplex est, cum unam tantum habeat essentialem operationem, sortitur corpus simplex non organicum, unius rationis existens in toto et partibus omnibus ejus, sicut est forma ignis, aut lapidis, et metalli. Forma autem quæ sua incorporeitate altior est quam forma naturalis, et magis supra

Unde provenit, quod anima est multorum operum productiva.

materiam elevata, plura operatur essentialiter : et ideo oportet suum corpus in quo exercet opera illa, esse heterogenium ex diversis in figura et mixtura compositum. Hujus autem exemplum est in omnibus potestatibus incorporeis. Ars enim architectonica cum sit una, non una simplici operatione facit domum, sed potius secando, dolando, perforando, complanando, et levando, et compaginando, propter quod diversa in figura quærit instrumenta, sicut securim ad secandum, dolabrum ad dolandum, et terebrum ad perforandum, runcinam autem ad planandum, et in aliis actionibus suis aptat alia hujusmodi : unit autem ad unum manus artificis quæ movet omnia hæc. Sic et anima habens in se potestates operandi opera vitæ multas, quærit corpus sic habens diversa organa in figura et mixtura et compositione, in quibus diversis agit vitæ actiones, uniens omnia hæc ad unum, scilicet ad cor, a quo influit vitæ actiones omnibus eis. Organa autem plantarum partes sunt : et hoc quidem satis manifestum est in corporibus animalium, et maxime hominum, cum etiam in corporibus plantarum verum est, quia plantarum partes sunt organa specialia officia habentia vitæ, licet sint partes simplices hoc genere simplicitatis quo dicitur simplex, quod partes habet homogenias : folium enim in planta est ad cooperiendum corticem fructuum, ne lædatur caumate vel frigore : fructus autem habet corticem in quo operitur semen, ut efficiatur pepalum in vase debito maturatum. Radices vero habet ori in animalibus similes quoad officium : quia et oris et radice officium est trahere nutrimentum. Medullam autem habet quasi loco cordis. Licet quælibet istarum partium in se sit composita ex similibus, tamen istæ partes diversa habent vitæ officia.

animæ, tunc utique erit *actus primus corporis physici organici*, quia hoc convenit tam animæ plantæ quam brutorum, et convenit etiam animæ humanæ quam in organis operari videmus. Et quia actus in omnibus essentialiter distinguitur ab eo cujus est actus, et præcipue in animatis, in quibus ostensum est animam corpoream formam non esse, ideo non oportet quærere si unum sit anima et corpus. Forma enim cum materia nunquam coincidit in eadem rem, sicut in artificialibus apparet : ubi tamen forma vicinior est materiæ quam in aliis. Non enim quærimus si figura est idem cum cera in sigillo, neque universaliter unquam dubitamus si idem sit actus, et id cujus est actus sicut materiæ. Cum enim hoc ipsum unum et ens multipliciter per analogiam dicuntur de substantia et accidente, erit substantia principaliter et per se ens, et accidens est ens, quia est aliqua dispositio ejus quod vere est. Cum substantia dividatur in tria, sicut superius diximus, materiam scilicet, formam, et compositum, quod inter ista tria est ens proprie et primo est forma, quia materia non habet actu esse nisi a forma, et compositum similiter : et ideo materia non est propter esse dandum, sed potius tantum ad hoc quod substet, et particulizet et individuet esse quorum nullum est esse : propter quod impossibile est unquam formam esse materiam : et sic eadem impossibilitate impossibile est animam esse corpus.

Universali igitur diffinitione dictum est *Text. et com.*
8. quid sit anima, quia est substantia secundum quod ratio rei substantia et forma est : et hæc substantia est quid erat esse, hoc est, quidditas essentialis hujusmodi corporis quale determinatum est : et ideo corpus amittit nomen et rationem suam quando exspirat ab eo anima : sicut si diceremus aliquod instrumentorum artificialium esse alias a natura perfectum, sicut

Text. et com.
7. Patet igitur ex dictis, quod si oportet aliquam communem diffinitionem dare

si dolabra esset animal et corpus physicum: tunc enim id quod est substantia ipsius formalis, est esse suum, quia esse nihil aliud est nisi diffusio formæ in subjecta sibi materia: et tale est physici corporis esse, anima in communi ratione accepta. Et si positione priori retenta, quod si dolabra sit corpus physicum, corpus dolabrale, quod est ferrum, separetur a forma dolabræ, jam non habebit nec rationem, nec nomen dolabræ, nisi forte æquivoce: neque ferrum habebit nec rationem ferri, sed quod ferrum adhuc est ferrum, separata ab ipso figura dolabræ, apud usum loquendi, ideo est, quia dolabra est organum artis, et non physicum, et corporum artificialium superius diximus esse principia corpora physica quæ formas physicas retinent in eis. Horum enim accidens est forma artis: et ideo talis corporis non est esse et ratio anima, sed potius physici talis, quod habet in seipso principium quo movetur motu vitæ et secundum locum, et quod in se habet posse quiescendi quando voluerit. Et ideo separata anima ab hujusmodi corpore, corpus jam non erit habens esse et nomen: et ideo mortuus homo non est homo, neque caro ejus est vera caro, sed potius corruptum a carne hominis.

autem accidit in parte una organica animalis, oportet accipere accidere in toto corpore vivente: quia omnino simile est. Sicut enim una potestas particularis animæ sensibilis se habet ad unam organicam partem corporis, in eo quod dat ei esse et rationem: ita totus sensus sive substantialis anima se habet ad totum vivens corpus, quod dat ei esse et rationem talem quæ est sensitivi corporis. Patet igitur ex dictis qualiter anima sit actus animati corporis potestatem habentis agendi vitæ actiones.

Et ideo tale corpus non potest esse ab- Text. et com.
10. jiciens animam, quod ita est in potentia, et in ea est ei vivere, sed potius est animam habens: propter quod diximus superius, quod cum dicitur in diffinitione assignata, *potentia vitam habentis*, quod de potestate habituali et perfecta intelligitur, quæ potens est agere vitæ actiones: hoc autem haud est separatum ab anima ut abiciens eam, sed potius in ratione sua concipiens eam et habens eam: quia neque nomen corporis organici habet, neque rationem sine ipsa. Semen autem animalium et fructus plantarum non sunt hujusmodi corpora organica, nisi in potentia incompleta: et ideo talium non est anima endelechia, neque anima est in eis, nisi sicut artifex in artificio quod est in fieri et non in esse: et hoc non est inesse animam nisi secundum quid, sicut supra diximus. Unde patet ex dictis quod vigilantia est actio animæ quæ est exercitium actionis vitæ, sicut in artificialibus incisio, et in physicis visus sive videre secundum actum, et est visus secundum actionem quæ est uti visu: et similiter potentia habitualis organi ad videndum, quod est visum habere, et non uti, est anima: quia, sicut diximus, ipsa est actus primus et actus secundus: neque tamen ideo est duo: quia actus secundus supponit primum,

Considerare autem oportet in partibus animati corporis, quod nunc dictum est, quoniam si nos ponamus oculum per impossibile esse separatum et esse animal, tunc absque dubio visus et potentia visiva erit anima ejus: quia hæc potentia agit in eo vitæ actionem secundum naturam oculi et complexionem: visus igitur erit substantia formalis oculi dans ei rationem oculi et nomen: ipse autem oculus, qui pupilla vel corpus oculi vocatur, est materia visus: et ideo deficiente visu in oculo, jam non est oculus, sed æquivoce, neque pupilla vocatur, neque est, nisi æquivoce, sicut lapideus, vel depictus. Quod

et fluit ex ipso essentialiter ¹. Corpus autem et materia oculi est, quod est potentia utens et habens visum, et non potentia incompleta, sed potestate perfecta, sicut diximus : et sicut oculus est pupilla et visus compositus, ita anima et corpus est animal totum compositum, cujus tota ratio et substantia est anima.

CAPUT IV.

In quo ex prædictis demonstratur quæ anima separabilis est, et quæ non.

Text. et com.
11.

Ex dictis autem in prædicta diffinitione animæ, facile determinatur quæstio qua quæritur, si anima sit separabilis a corpore, vel non. Non enim manifestum est quod anima non universaliter separabilis est a corpore, et similiter quod pars quædam ipsius non separatur a corpore. Quæcumque enim forma essentialiter est pars corporis aut actus, nullam vitæ actionem agens nisi in parte corporis aliqua, non potest separari secundum esse a corpore : quia si separaretur, sequeretur quod separata nullam haberet vitæ actionem : et hæc esse non potest : tales autem sunt anima vegetabilis in plantis, et anima sensibilis in brutis : hæc enim duplex anima est actus et perfectio quarundam corporis partium, sine quibus nullam omnino habet vitæ actionem. Non enim intelligi potest nutritiva et augmentativa et generativa agere sine cibo et semine corporali : et ideo a corpore in istis actionibus non separatur. Similiter autem videre et audire et universaliter sentire non agitur sine instrumentis corporalibus et corporalibus formis, et imaginari non fit sine quantitate

corporis : propter quod nihil istorum separatur : neque ipsa anima separari potest quæ sic est in toto corpore, sicut istæ potestates sunt in partibus corporis. At vero quamdam animam et secundum quasdam partes nihil prohibet separari, propter hoc quod illæ nullius corporis sunt actus, in quo vitæ exerceant actiones, sicut in organo, sicut manifestum erit in sequentibus de intellectu tam agente quam possibili; et in parte in præmissis habitum est. Amplius autem manifestum est non solum de ipsa parte intellectiva, quod separatur, sed de ipsa anima tota intellectiva, quod separatur est manifestum : cujus causa necessaria est, quia cum partes animæ sint naturales potestates ejus, ab ipsa fluentes, impossibile est quod ab essentia conjuncta cum corpore fluat potestas separata. Sed e converso possibile est quod ab eo quod essentialiter est separatum, fluant potentie operantes in corpore : quia omnis potestas superior potest quidquid potest virtus inferior, et non convertitur : cujus probatio est, quod a primo motore simplici qui maxime substantia separata est inter essentias omnes, fluit virtus motiva primi mobilis, quæ nullo modo explet operationem suam sine corpore, eo quod nihil est localiter mobile nisi corpus. Similiter autem ars quælibet separata est prout est in anima artificis, et tamen potentias suas non explet sine corporis instrumentis. Patet igitur quod ab eo cujus essentia separata est, fluunt potentie operantes in corpore. Sed ab eo quod essentialiter subditur corpori, et est virtus in corpore existens, nulla fluit potentia quæ sit separata : quia potentia naturalis et operatio sequitur essentiam : et ideo ipsa potentia mixta corpori, magis erit mixta quam ipsa essentia a qua fluit. Adhuc autem naturalis potentia est proprietas essentiae. Est autem subjectum principium passionis, et cadit in

Nota rationes per quas probatur non solum animam intellectivam secundum a potestatem separabilem esse imo etiam secundum se totam

¹ Actus secundus primum præsupponit. Idem habet Themistius II de Anima super text. 5. Et

hoc non advertit Commentator in illa digressionem suam super illo textu.

diffinitione ejus. Qualiter igitur posset esse, quod essentia conjuncta corpori, causaret potentiam naturalem separatam. Ex his igitur patet, quod si intellectus est potentia separata, tunc oportet quod natura et essentia intellectivæ animæ sit separata : et cum hoc habebit plurimas potentias corpori conjunctas. Amplius autem manifestatur hoc si dicatur anima intellectiva sive rationalis movere corpus et esse actus ejus, sicut nauta est actus et motor navis. Nauta enim movet navim per speciem intellectivam quæ est scientia gubernandi : et cum nullam operationem habet nauta in navi, quæ non expleatur motu et instrumento corporeo, sicut a temone, vel clavo, vel velo, aut gubernaculo, vel remo : et separatur tamen totus gubernator a navi. Et similiter si anima sic movet corpus totum intellectu gubernante aut imperante, ipsa separatur tota essentialiter a corpore, licet habeant multas vires et operationes sensus et vegetationis, quæ non explentur sine instrumentis corporeis. Hæc autem omnia constabunt postquam determinatum fuerit de natura animæ intellectivæ in tertio hujus scientiæ libro. Figuraliter quidem igitur, hoc est, superficialiter et universaliter sic determinatur et describitur anima diffinitione universali solum quid est anima dicente.

CAPUT V.

In quo probatur, quod oportet quærere aliam adhuc diffinitionem quæ dicit causam superius habitæ.

Quoniam autem in præmissis diximus, quod diffinitiones universales ex quibus non contingit causas accidentium subjecti cognoscere neque conjecturari de ipsis facile, sunt dialecticæ et vanæ omnes, et

nos jam diffinitionem quæ solum dicit quid est anima, assignavimus, non sumus contenti in ea : quia oportet nos cognoscere non solum quid est anima in se, sed etiam partes animæ cognoscere, et causas accidentium per se ipsis partibus demonstrare. Accidentia per se et opera animæ maxime secundum partes ei attribuuntur, et ideo oportet nos aliam investigare quæ in partibus animæ propriam naturam et esse demonstret : quoniam nos in præmissis jam invenimus quod secundum unamquamque partem animæ, altera et altera est ratio animæ, et non est diffinibilis anima una ratione universali, quæ applicetur omnibus partibus ejus. Hoc autem in dicta superius diffinitione contingit, in qua etiamsi diffinientia animam univoce sumerentur, non sufficerent ad naturam animæ in proprio partium esse cognoscendam. Nunc autem non univoce sunt sumpta : quoniam non una et eadem ratione actus est intellectiva anima cum sensitiva, cum una sit separata, et altera sit virtus in corpore. Neque in una et eadem ratione actus corporis physici est sensitiva cum vegetativa, cum videamus sensitivam esse cognitivam et acceptivam spiritualium specierum a sensibus, et vegetativa nihil spiritualiter accipit vel operatur.

Hac igitur necessitate oportet iteratam *Text. et com*
12.

facere investigationem de animæ diffinitione : quoniam in tali via quando agitur de partibus, fit aliquando certum id quod est secundum naturam et rationem notius, ex his quæ incerta sunt secundum rationem et naturam, certis tamen quoad nos : tentandum est nobis iterum sic per viam istam aggredi de animâ, quia anima talis est substantia quæ multum elongata est a sensibus nostris, et non subicitur sensibus nisi quoad opera, et opera sunt partium ejus : et ideo quoad nos sunt notiores partes quam ipsa secundum se anima. Sic enim diximus diffini-

tivam rationem non solum ostendere quod quid est, sed oportet etiam quod ostendat causam quare insunt ei per se accidentia, quæ præcipue animæ secundum partes insunt. Rationes autem terminorum diffinientium quas nunc in præcedentibus adduximus, sunt sicut conclusio demonstrata per aliud principium. Quædam enim ratio non dicens nisi quid est per aliud scita, sicut conclusio, quæ ad hoc ut sciatur, alio indiget principio quod est medius terminus. Ratio autem dicens simul propter quid et quid illa est, sicut demonstratio per se scita, et per quam scitur conclusio. Est autem de hoc in secundo *Posteriorum* dictum. Si enim quæretur quid est tetragonismus sive quadratum, cui accedit per se æquale esse quadrangulo altera parte longiori, dupliciter diffiniri potest : et una diffinitio non dicet nisi quid est quod substat passioni, altera autem dicet causam quare inest ei talis passio. Si enim diffiniatur sic : tetragonismus est orthogonum æquilaterale, quatuor lineis contentum, æquale quadrangulo altera parte longiori, non dicet nisi quid est absolute quod substat passioni. Si autem diffiniatur sic : tetragonismus est inventio media rei, hoc est, inventio proportionis quantitatum ex quibus fit tetragonismus, et altera parte longius quadrangulum, dicet causam quare inest ei talis passio, quod est scilicet æqualis tetragonismus altera parte longiori quadrato.

Ad hoc autem intelligendum propter doctrinæ bonitatem oportet de *Geometriæ* quinto libro aliquid interponere. Sciendum igitur quod ex omnibus tribus quantitibus quæ sunt continuæ proportiones fit necessario tetragonismus et quadrangulum altera parte longius, neque possunt hæ duæ figuræ fieri ex pluribus quantitibus, neque ex paucioribus. Sicut enim accipitur ex secundo Euclidis, quadratum æquilaterum et æquiangulum sub una linea dicitur contineri : quoniam fit ex una et eadem linea in se producta, et æquale in quantitibus causatur ab

unitate quantitatis. Manifestum autem est quod dicitur in numeris : si enim quemcumque numerum in seipsum duxero, quadratum perficio, sicut bis duo, vel quater quatuor, et sic deinceps. Quadratum igitur ex unica provenit quantitate. Quadrangulum autem altera parte longius sub duabus necessario lineis et non pluribus continetur : habet enim hæc figura duo opposita latera æqualia : et duo quælibet quæ sibi invicem in angulo applicantur, habet inæqualia. Sunt ergo ibi duæ æqualitates diversæ et duæ inæqualitates. Sicut igitur una per totum æqualitas ab una surgit quantitate, ita necesse est quod duæ inæqualitates duabus interceptæ inæqualitatibus a duabus surgant quantitibus : et sic necesse est ipsum sub duabus lineis contineri. Hoc autem est manifestum in linearibus numeris : binarius enim et ternarius duæ sunt inæquales quantitates : et si duxero unum in alium, perficimus quadrangulum altera parte longius, ut si dicam, bis tria, vel ter duo : longius enim est quam sit latum bis tria, et latius quam sit longum ter duo : igitur probatum est quadratum et altera parte longius quadrangulum ex tribus quantitibus fieri, et neque ex pluribus neque ex paucioribus. Quotiescumque autem uniuntur tres quantitates continuæ proportionis, tunc ex illis fiunt quadrata et altera parte longius æquales omnino. Continuum autem voco proportionem, quando in una et eadem proportionem, in qua se prima habet ad mediam, habet se media ad tertiam. Et hoc in numeris est manifestum : accipiat enim 12. 6. 3. In his enim primus est duplus ad medium, et medius duplus ad tertium. Ducamus autem medium in seipsum faciendo tetragonismum, dicendo sexties sex fiunt triginta sex : et ducamus primum in tertium faciendo altera parte longius quadrangulum, dicendo duodecies tria, vel ter duodecim, et fiunt similiter triginta sex. Æquale igitur est quadratum mediæ proportionis ad altera parte longius

quadrangulum extremarum proportionum. Idem omnino evenit si accepero in alia proportionem continuas tres quantitates, sicut si velim accipere sexquialteras, sicut 9. 6. 4 : primus enim continet secundum totum et alteram ejus partem, et similiter medius continet tertium et alteram partem ejusdem : igitur continue sexquialtera est in eisdem proportio. Continuamus igitur quadratum ducendo medium in seipsum, dicendo sexties sex, et fiunt triginta sex, ut prius : et si ducamus extremos in se invicem ita quod unum in alium, dicendo nonies quatuor, vel quater novem, perficiemus tantumdem, hoc est, triginta sex. Idem est omnino in sexquiteritiis, sicut si accipiamus 16. 12. 9 : omnes enim isti in continua sunt sexquiteritia proportione, et per omnia fiat ut prius. Summa enim proveniens ex duodecies duodecim est centum quadraginta quatuor, et tantumdem valet summa proveniens ex nonies sedecim, vel e converso ex sedecies novem. Patet igitur quod diffiniens quadratum quod est tetragonismus, et dicens quod est orthogonum æquilaterum quadrilaterum æquale altera parte longiori quadrangulo, non dicit nisi quid est : dicens autem quod est in continuæ proportionis tribus quantitibus mediæ proportionis inventio, dicit propter quid tetragonismus est æquale altera parte longiori quadrato. Et prima quidem diffinitio cum non dicat nisi quia inest passio subjecto, est conclusio demonstrationis : quia ad hoc inducitur demonstratio ut passio probetur inesse subjecto. Secunda autem est medium quod est principium demonstrationis, quia per ipsum probatur passio inesse subjecto : sicut omnis figura producta a media proportionem continua in se ducta, quæ tantum vincit tertiam, quantum vincitur a prima, æqualis est ei quæ fit ex ductu primæ proportionis in tertiam. Tetragonismus autem est figura consurgens a media continua proportionem ducta in seipsam, quæ tantum vincit tertiam quantum vincitur a prima : ergo est

æqualis quadrangulo altera parte longiori : quod fit ex ductu primæ in tertiam : et sic patet quod mediæ continuæ proportionis inventio dicit causam æqualis quadrati ad altera parte longius quadrangulum.

Sic igitur est in diffinitionibus aliarum rerum. Oportet enim quod id quod communiter rei attribuitur, sicut animæ attribuitur quod sit actus corporis physici, per causam propriam inesse probetur : et hoc non potest fieri nisi tali diffinitione animæ inventa, quæ dicat causam quare anima sit actus corporis : hoc autem erit si acceperimus secundum quamlibet partem animæ, quod ipsa est principium et causa hujus vitæ quæ exercetur in corpore physico : tunc enim habebitur propositum. Cum enim habuerimus quod quidquid essentialiter est principium, et causa hujus vitæ quæ exercetur in corpore physico organico, est actus physici corporis organici, et conjunxerimus istam, quod anima essentialiter est principium et causa hujus vitæ quæ exercetur in corpore physico organico, concludemus demonstrative quod anima est actus primus physici organici corporis : et sic concludemus superius inductam diffinitionem per eam quæ dicit causam ejus, sicut diximus in exemplo geometrico jam inducto.

Demonstratio qua demonstratur prima diffinitio animæ per secundam

CAPUT VI.

De diffinitione animæ dicente propter quid.

Dicamus igitur principium accipientes hujus intentionis ad investigandam diffinitionem dicentem propter quid, ut determinemus et distinguamus animatum ab inanimato in vivendo : quia vivere est essentialis actus animæ omnem ani-

Text. et com.
13.

mam consequens : vivere enim dicitur multipliciter, eo quod multa sunt principia vivendi, quorum si unum solum insit, vivere dicimus. Dicitur enim vivere intellectus, et sensus, et motus, et status secundum locum, adhuc autem motus alimenti, et secundum augmentum, et decrementum. Quodcumque enim horum inesse dicatur, vitam inesse dicimus.

Text. et com.
14.

Propter quod et vegetabilia omnino vivere dicuntur, eo quod in seipsis habent talem potentiam habitualement et perfectam, quæ principium est vitæ secundum actum, per quod principium vitæ augmentum et decrementum suscipiunt, non movente aliqua forma elementali. Illa enim esset aut corporis levis, aut corporis gravis : et si esset levis, tunc moveretur tantum sursum : si autem esset gravis, tunc moveretur tantum deorsum. Et hoc faceret sive esset corporis simplicis, sive compositi. Corpus enim simplex habet motum simplicem, et corpus compositum insequitur motum simplicis in ipso dominantis, sicut dictum est in *Cælo et Mundo*. Nunc autem alimentum et augmentum vel decrementum movetur secundum contrarios locos, scilicet sursum, et deorsum, et ante, et retro, et dextrorsum, et sinistrorsum, quod haud posset esse, nisi movens esset forma quæ est altior quam illa quæ attingit naturam corporis : hoc autem est anima. Motus ergo illi sunt ab anima. Non enim sursum augentur tantum corpora, deorsum autem non, sed æqualiter in utroque loco, et universaliter vivere dicuntur quæcumque aluntur. Illa enim tamdiu vivunt, quamdiu possunt accipere alimentum. Hujus autem principium vitæ vegetabilis est anima.

Et hoc quidem ab aliis possibile est *Text. et com.*
15. separari loco et subjecto, sed alia principia vitæ quæ sunt secundum locum motivum, et sensitivum, et intellectivum, impossibile est separari ab isto in genere mortalium. In immortalibus enim sicut in corporibus cœlestibus, secundum Peripateticorum opinionem, est vita intellectiva separata a sensu, et nutritiva, et vegetativa. Hoc autem manifestum est in his quæ vegetantur, quæ vegetabilia vocamus, sicut plantas : quia illis nec unam aliam animæ potentiam videmus inesse, nisi tres quæ sunt principia vegetabilis, quæ sunt nutritiva, augmentativa, et generativa.

Igitur vivere in his quæ vivunt solum *Text. et com.*
16. inest, propter hoc principium quod vocamus animam vegetabilem. Animal autem habet vitam per primum sensum, qui animal facit animal. Primus autem sensus est, posito quo inesse quocumque alio, ipse inesse necessario ponitur. Hujus autem ratio est, quia etiam illa quæ non moventur de loco ad locum, sed manent uni loco adhærentia, si sensum habeant, dicimus ipsa esse animalia, et non solummodo viventia. Multa enim animalia sunt immobilia secundum locum, sicut spongia marina, et quædam ostrea conchilia quæ habent sensum, et tamen secundum locum non moventur.

Sensus autem primus propter quem *Text. et com.*
17. animal est animal, est sensus tactus. Hoc enim posito, non necesse est aliquem aliorum inesse, sed aliis sensibus existentibus in aliquo, necesse est et hunc inesse, sicut se habet vegetativum ad sensitivum. Vegetativum enim dicimus esse hujusmodi principium vitæ et animæ qua vegetabilia participant. Sed animalia omnia ad minus habent sensum tactus : propter quod tactus non tantum

est unus de numero quinque sensuum particularium, sed etiam differentia et forma constituens et faciens animal.

Nunc in Propter quam autem causam utrumque istorum accidit, quod scilicet vegetivum separatur a sensitivo, et tactus a reliquis sensibus, posterius in hoc eodem libro dicemus. Nunc autem hoc dixisse sufficiat, quod anima omnium modorum vitæ sit principium, et divisa est et determinata his, scilicet vegetativo, sensitivo, et intellectivo, et motivo secundum locum. Ista autem pro tanto videntur determinare animam : quia sunt principia vivendi, quæ aliquando separata ab invicem in diversis inveniuntur. Quædam enim sunt vegetativa tantum, et quædam vegetativa et sensitiva, et quædam cum his moventur secundum locum, et quædam cum his habent intellectum.

Est autem hic sciendum, quod vivere est actus essentialis animæ, qui supponitur ut fundamentum in omni opere suo : et hoc patet, quia omnis anima actum hunc effluit in corpus quod animat, et a principali membro corporis, hoc est, a corde vel ab eo quod est loco cordis, influit ipsum : et ideo viventibus est esse. Quia autem anima ut forma dat esse ei cujus est anima, non dat nisi per vitam : et hoc dupliciter potest considerari, scilicet prout est ab anima, et prout est in corpore. Et prout est ab anima, sic est essentialis actus ejusdem : prout autem est in corpore, sic est formaliter adhærens corpori : ab eo dicitur caro viva et corpus vivum : sic de qualibet parte, quia omnis pars alimentum accipiens vivit : sed non omnis pars formaliter sentit, quia ossa non sentiunt, et tamen vivunt. Anima autem etiam in se dicit vivere causaliter : quia est causa vitæ, et viva in seipsa, sicut lux dicitur luminosa et causa luminis : et propter hoc etiam superiora dicuntur vivere nobiliori vita, quia nihil est in ea ex parte motoris vel mo-

bilis, quod sit vitæ contrarium vel differenter participans vitam, sicut est in mortalibus, in quibus multa vitæ sunt contraria differenter participantia vitam, sicut sunt ossa, nervi, caro, pili, quæ vitam diversis actibus animæ participant.

Est enim actus animæ vitæ continuus, et esse dans corpori vivo : sicut enim esse generaliter est actus essentiæ in eo quod vere et secundum actum est, ita vivere est actus animæ in eo quod animatum est. Propter quod peccatum est in diffinitione vitæ Dionysii Philosophi, qui vitam dixit esse motum generis nutritibilis naturam assequens. Non enim generis nutritibilis tantum est, sed omnis animæ in cor-animatum, et a principali membro quod est cor, vel id quod est loco cordis in omnibus vivis : et quia continuus fluxus est, propter hoc dixerunt quidam, quod est potius in fieri quam in esse quieto : quoniam sicut lumen quod est actus perspicui, continue influitur ei a sole quando est dies, ita dicunt quod continuus fluxus est vitæ ab anima in vivum : et figuratur ille continuus motus instrumento vitæ secundum diastolem et systolem : et videmus mortificari membra ad quæ non fluit spiritus vitæ a corde. Hæc igitur de vita quæ est continuus actus animæ in corpus, dicta sint.

Quid es: vi-
vire.

CAPUT VII.

Utrum quælibet virium animæ sit anima, et utrum sit tota in toto.

Utrum autem unumquodque dictorum principiorum sit anima per se divisa per essentiam ab alia, aut est pars animæ, non per essentiam divisa ab ipsa : et si est pars, utrum separabilis a suo toto quod est anima solum ratione differens, aut si separabilis per essentiam et locum

Teal. et com.
13.

ab ipsa, sicut dixit Plato, et mentionem hujus fecimus in libro præcedenti in fine, de quibusdam quidem harum facile est videre, sed quædam sunt in quibus habet dubitationem.

Text. et com.
20.

Satis enim planum est determinare de his quæ sunt actus corporum, sic quod non operantur nisi in ipsis, et divisio eis dividuntur, et unitis eis uniuntur : quoniam non sunt nisi actus corporis physici organici potentia vitam habentis, et ideo planum est de illis quod sunt animæ. Sed non est adeo planum utrum quodlibet sit anima in talibus, aut sit partes ejusdem, ut in plantis, quæ convalescunt divisæ : et in quibusdam annulosis divisio, in quibus quælibet pars videtur omnes animæ operationes habere : et sic etiam ante divisionem videbatur anima secundum quamlibet suam operationem et potestatem esse in qualibet parte sicut in fine secundi libri *Physicorum* diximus : utraque pars habet sensum et motum : et si habet sensum, tunc oportet quod habeat voluptatem et tristitiam : quoniam sensus conveniens ingerit voluptatem, et sensus inconveniens ingerit tristitiam : et sic utrique pati inest appetitus. Hæc autem sine phantasia esse non possunt : quoniam motus a sensu factus est phantasia : et nullo modo appetunt nisi per motum a sensu factum.

Cum ergo ista insint partibus divisio, videtur quod etiam ante inerant partibus conjunctis : et sic anima secundum omnem suam potestatem fuit in omnibus partibus. Sed una et eadem anima secundum quamlibet potestatem suarum operationum, non potest esse in qualibet parte : oportuit igitur quod essent plures, et sic ea quæ operantur in diversis partibus unius corporis, non sunt partes unius, sed sunt animæ plures. Et ista est ratio cui multum innitebatur Plato, et redit ad hoc ut quæramus, utrum ani-

ma vegetabilis et sensibilis sint in toto corpore totæ, vel non ? Videtur quod in toto tota sit anima, quia ibi est ubi operatur : sed operatur in talibus in toto : ergo est in toto, ita quod in omnibus partibus. Cum igitur anima sit indivisibilis, oportet quod tota sit in toto. Amplius constat quod quælibet vis sua essentiae animæ est immediata : ergo tota anima cum sit indivisibilis, adest cuilibet virtuti : sed virtutes diffusæ sunt per totum corpus : ergo ipsa est in toto corpore tota. Sed contrarium huic videtur esse, quia ex hoc sequitur quod sit in oculo tota : et si extrahatur oculus, videbitur tunc extrahi tota anima : quod non est verum : et hæc omnia moverunt Platonem ad dicendum quod in uno corpore sunt multæ animæ.

Sed dicendum quod in uno corpore non est nisi anima una, et vires ejus sunt partes ejus, sicut potentia naturalis est pars potestatis ejus quod operatur per eam. Id autem quod inducitur de animalium et plantarum divisione, solutum est in præhabitis. Et cum quæritur utrum anima quæ est in animato corpore, et præcipue in tali corpore quod est simile in partibus, sicut sunt corpora plantarum et animalium annulorum, sit in toto tota ? Dicimus quod anima est una et habet partes organicas, quæ omnes continuationem habent ad unam quæ est cor, et tunc dicendum quod anima est in corde, et inde influit potestates suas in totum corpus, et sic non est in toto tota, ita quod in qualibet parte sit tota, sed in qualibet parte est secundum aliquam suarum potentiarum : et quæ partes sunt similes in complexione et compositione, in illis est per similes potentias et operationes : et licet essentia ejus adsit cuilibet virtuti ejus, non tamen virtute separata separatur necessario essentia ejus : quia virtus illa affixa est illi organo et non essentia animæ, sed potius illa est in corde, quod est organum essentiae animæ deputatum : et ideo non separatur a corde essentia

nisi secundum hanc operationem quam habet in membro separato et non simpliciter. Diximus enim superius, quod diviso corpore necesse est animam quodammodo per accidens dividi, licet non dividatur sicut forma situatiter in corpore distensa. Et hæc est Peripateticorum sententia. Fuerunt tamen et sunt quidam adhuc, qui dixerunt quod anima est tota in toto corpore, quod non tamen fuit opinio alicujus Philosophi : et dixerunt quod non extrahitur tota in oculo, quia dicunt quod manet in alia parte principali secundum vitæ operationem : et ideo corpus animatum remanet adhuc animatum et vivum. Non enim tota dicebatur in oculo, nisi secundum quod tota substat virtuti visivæ : hoc autem est secundum quod per ipsam operatur visus : et hoc modo concedunt eam separari totam, quia de ea postea visum operatur. Ego autem multas dictarum opinionum non intelligens, dicendum puto esse cum Peripateticis, quod anima totalitatem non habet nisi suarum virium, sicut et corpus totalitatem non habet nisi suorum organorum, et ideo in uno corpore non est nisi secundum unam partem, et illo separato non separatur nisi secundum partem, et remanet in aliis potestatibus suis adhuc operans in corpore : uniens autem omnes has potestates est substantia quæ est in corde : et potestates omnes animæ diriguntur ad cor, et sic substantiæ animæ adjacent tanquam ad eam directæ, sicut organa corporis omnia connectuntur cordi. Et hæc opinio intelligibilis est, et veritati magis assimilatur inter dictas opiniones. Sic ergo patet solutio unius quæstionis, utrum scilicet omnes istæ potestates sint animæ per se, vel sint partes animæ unius, quando sunt in uno et eodem corpore ? Utrum autem sint animæ, vel partes animæ, vel non, adhuc habet dubitationem, et ideo quærendum hoc est.

CAPUT VIII.

Qualiter intellectus est alterum genus animæ et separabilis : et qualiter est umbra intelligentiæ, et sensibilis est umbra intellectus, etiam vegetabilis est umbra sensibilis.

De intellectu autem et potentia per- Text, et com. 21.
spectiva quæ est perspectivus intellectus, aut speculativus, non est manifestum utrum sit anima aliqua, aut pars animæ : eo quod, sicut diximus, non est alicujus partis corporis, et ideo videtur alterum genus esse animæ. Hoc enim solum contingit separari a corpore sicut perpetuum a corporali. Quoniam jam certificatum est, quod incorruptionis causa est esse per naturam ante corporeitatem et contrarietatem, et quod intellectus est substantia ante utrumque per naturam existens : et ideo habet esse perpetuum et incorruptibile, et aliam vitam necesse est substantiam istam habere post mortem. Et ideo falsum est quod dixerunt Epicurei, intellectum extinguere corpore extincto, eo quod incipit esse cum corpore : quoniam etiamsi concedatur incipere esse cum corpore, tamen non accipit esse a corpore, aut ab aliqua ejus commixtione, sicut habitum est in *Physicis* : et quod non dependet ad corpus secundum suum esse, non oportet quod corrumpatur propter hoc corrupto corpore. Propter quod etiam, ut diximus, alterum genus vitæ est aut animæ : quoniam habet quasdam potestates vitæ in corpore, et quasdam sine corpore anima intellectualis, et est in horizonte æternitatis et temporis, supra naturam existens, et infra intelligentiam.

Nullam
animam tota-
liter habere
in corpore
nisi suarum
virium.

Anima rationalis est umbra intelligentiæ, et sensibilis respectu rationalis animæ, et vegetabilis respectu sensibilis.

Propter quod eleganter dixit Isaac animam rationalem esse creatam in umbra intelligentiæ, volens dicere quod anima ipsa intellectualis intelligentia est obumbrata, per hoc quod est anima corporis mortalis, quia ex hoc lux intelligentiæ obumbratur ejus animæ : et quod intelligentia habet in simplici rerum quidditate, anima habet per inclinationem ad continuum imaginabile et corpus, quod est materiæ mobilis et transmutabilis. Et ideo intellectus humanus cum continuo et tempore intelligit, quod intelligit de conceptionibus rerum. Sicut autem anima hominis est resultatio intelligentiæ obumbrata, sic etiam sensibilis est obumbraculum quoddam animæ rationalis, et ideo obscuratur amplius et amittit cognitionem intellectualem, et inquisitionem de rerum veritatibus, et discretionem amittit turpis et honesti, verecundi et inverecundi : et ideo est hoc, quod nullam habet potentiam quæ non sit infixata in carne : et ideo conceptiones deputatæ ad veritatis intuitum, non possunt ea quæ solum habent sensibilem animam. Magis autem corpori immergitur vegetabilis, quæ nullam animæ formam separat a materia, sed super materiam rerum per qualitates corporeas operatur, sicut digerendo cibum per calorem, et similiter alias perficit operationes. Corpus autem proximum huic substantiæ est corpus cœli : et hoc ideo dicitur esse umbra vegetabilis ab Isaac. Et sic patet qualiter anima rationalis est creata in umbra intelligentiæ, et est imago quædam æternitatis, et supra tempus existens : et anima sensibilis est umbra animæ rationalis : propter quod potest super ipsam animam rationalem, et operatur in ipsam aliquas suarum operationum aut conceptionum, sicut intelligentia imprimit in animam rationalem. Vegetabilis autem est in umbra sensibilis et operatur in eam : et ideo vegetabilis cum sensibili conjuncta, facit ad organum sensus conveniens, et non ad organum vitæ tantum : quoniam vegetabilis est ut instru-

mentum sensibilis animæ, sicut et sensibilis ut instrumentum animæ rationalis, in attrahendo formas : et descendunt istæ animæ in diversa corpora, et ignobilitantur secundum quod magis et minus immerguntur corpori, sicut si imaginemur formam sigilli unius recipi in diversis materiis nobilioribus et ignobilioribus. Nulla enim istarum habet formam secundum quod est in sigillo, et tamen quælibet illarum resultatio est quædam ipsius sigilli magis et minus obscura, secundum materiæ diversitatem.

Et hæc fuit causa quare quidam dicebant unam numero esse animam in omni corpore, sed tamen mole materiæ esse impeditam, ne in quibusdam agat operationes vitæ, sicut in lapidibus, et in quibusdam plures ageret operationes vitæ quam in aliis, eo quod temperantia ipsorum magis est reducta ad æqualitatem et magis separata ab excellentiis contrariorum, et ubi sit recessio a contrariorum excellentiis, quod æqualitas incipit conformari cœlestibus, sicut in hominibus, et in illis habet omnes operationes suas. Et dant exemplum de igne, qui inflammatus in lignis cremabilibus, agit operationes lucis, et in male cremabilibus facit flammam rubeam obscuram, in aliis autem fumat tantum, et in aliis non facit nisi calorem : et videbatur ista antiquissima Stoicorum de schola Socratis opinio esse, sicut apparet ex dictis quæ scribuntur in eorum libris.

Opinio antiquissima Socratis et Stoicorum.

CAPUT IX.

Quod formaliter et non materialiter unitur anima, et quod ipsa est primus actus hujus corporis et non cujuslibet.

Reliquæ autem partes animæ præter intellectum, et quæ conjunctæ sunt intel-

Text. et com. 22.

lectui, sicut ratio, et voluntas, et deliberativa, et electiva, vel eligentia, manifestum est quod non sunt separabiles a corpore : tamen ab invicem differunt ratione et diffinitione, et similiter differunt a corpore. Necessarium autem, quod sensitiva et opinativa differant ratione, cum actus istarum virium essentielles differentes sint, sicut sentire, et opinari. Similiter autem est de qualibet aliarum potentiarum quæ dictæ sunt.

Text. et com.
23. Quod autem in quibusdam animalium insint omnes potentiæ : quædam enim non habent nisi quasdam, et quædam unam solam, scilicet vegetativam : et in hoc est differentia animatorum ab invicem : per hoc enim dicimus ea quæ animata sunt, ab invicem differre : et propter quam causam hoc contingat, posterius dicemus, ubi determinabimus de perfectis et imperfectis animalibus. Similiter autem manifestum est, quod animalium quædam habent omnes sensus, quædam vero unum solum habent, scilicet tactum.

Text. et com.
24. Sed hoc quidem hic dicendum est, quod in omnibus potentiis quibus exercentur operationes vitæ, semper quo vivimus, dicitur dupliciter, sicut etiam dupliciter quo scimus et quo sanamur. Dicimus enim interrogati, quo scimus? quoniam anima scimus : et aliquando dicimus, quoniam scientia scimus, utroque enim istorum dicimus nos scire. Similiter autem interrogati, quo sanamur? dicimus, quoniam sanamur sanitate, et quod sanamur oculo vel pectore. Sed quando dicimus quod scimus scientia, vel sanamur sanitate, significamus formam et actum primum, et id quod est ratio scientiæ vel sanitatis in eo quod suscipit scientiam vel sanitatem. Activarum enim formarum actus est in patien-

te, hoc est, suscipiente, et dispositio ipsius : et ideo omne quod est actus formæ cujuslibet, est in eo quod disponitur et formatur per formam illam, cujus actus proprius est esse quod est ab ipsa forma. Cum autem dicimus quod sanamur pectore, vel scimus anima, significamus id quod disponitur scientia vel sanitate, in quo est actus illarum formarum : sed tamen oportet quod tale sit suscipiens, quod sit agens operationem, cujus principium est forma, sicut instrumentum agit. Et similiter cum dicimus quod anima vivimus, anima est actus et forma et ratio vitæ viventis corporis secundum omnia principia superius enumerata. Similiter ipsa est quo sentimus et intelligimus. Erit igitur anima species et ratio et forma corporis, et non corpus aliquod : cum forma nunquam possit esse materia, sicut in secundo *Physicorum* probatum est.

Cum enim tripliciter dicatur substantia, sicut in præhabitis distinctum, et hoc quidem est species et actus, et corpus et materia, et animatum quod est ex his : et ideo corpus non potest esse actus animæ vel animati, sed potius anima est actus corporis. *Text. et com.*
25.

Et propter hoc bene opinantur Philosophi illi quibus videtur, quod anima non sit sine corpore, neque tamen sit corpus : quia in veritate ipsa non est corpus, sed est aliquid corporis, quia est actus ejus : et ideo est in corpore determinato sibi per convenientiam, et non est sicut priores Pythagorici aptabant eam, nihil determinantes in quo et quali physico corpore esset quælibet anima. Nos enim videmus, quod non quælibet anima accipit quodlibet corpus quodcumque contingenter et differenter, sed sibi aptatur proprium : eo enim quod est

Anima rationalis est umbra intelligentiæ, et sensibilis respectu rationalis animæ, et vegetabilis respectu sensibilis.

Propter quod eleganter dixit Isaac animam rationalem esse creatam in umbra intelligentiæ, volens dicere quod anima ipsa intellectualis intelligentia est obumbrata, per hoc quod est anima corporis mortalis, quia ex hoc lux intelligentiæ obrumbratur ejus animæ : et quod intelligentia habet in simplici rerum quidditate, anima habet per inclinationem ad continuum imaginabile et corpus, quod est materiæ mobilis et transmutabilis. Et ideo intellectus humanus cum continuo et tempore intelligit, quod intelligit de conceptionibus rerum. Sicut autem anima hominis est resultatio intelligentiæ obumbrata, sic etiam sensibilis est obumbraculum quoddam animæ rationalis, et ideo obscuratur amplius et amittit cognitionem intellectualem, et inquisitionem de rerum veritatibus, et discretionem amittit turpis et honesti, verecundi et inverecundi : et ideo est hoc, quod nullam habet potentiam quæ non sit infixata in carne : et ideo conceptiones deputatæ ad veritatis intuitum, non possunt ea quæ solum habent sensibilem animam. Magis autem corpori immergitur vegetabilis, quæ nullam animæ formam separat a materia, sed super materiam rerum per qualitates corporeas operatur, sicut digerendo cibum per calorem, et similiter alias perficit operationes. Corpus autem proximum huic substantiæ est corpus cæli : et hoc ideo dicitur esse umbra vegetabilis ab Isaac. Et sic patet qualiter anima rationalis est creata in umbra intelligentiæ, et est imago quædam æternitatis, et supra tempus existens : et anima sensibilis est umbra animæ rationalis : propter quod potest super ipsius anima rationalis, et operatur in ipsam aliquas suarum operationum aut conceptionum, sicut intelligentia imprimit in animam rationalem. Vegetabilis autem est in umbra sensibilis et operatur in eam : et ideo vegetabilis cum sensibili conjuncta, facit ad organum sensus conveniens, et non ad organum vitæ tantum : quoniam vegetabilis est ut instru-

mentum sensibilis animæ, sicut et sensibilis ut instrumentum animæ rationalis, in attrahendo formas : et descendunt istæ animæ in diversa corpora, et ignobilitantur secundum quod magis et minus immerguntur corpori, sicut si imaginemur formam sigilli unius recipi in diversis materiis nobilioribus et ignobilioribus. Nulla enim istarum habet formam secundum quod est in sigillo, et tamen quælibet illarum resultatio est quædam ipsius sigilli magis et minus obscura, secundum materiæ diversitatem.

Et hæc fuit causa quare quidam dicebant unam numero esse animam in omni corpore, sed tamen mole materiæ esse impeditam, ne in quibusdam agat operationes vitæ, sicut in lapidibus, et in quibusdam plures ageret operationes vitæ quam in aliis, eo quod temperantia ipsorum magis est reducta ad æqualitatem et magis separata ab excellentiis contrariorum, et ubi sit recessio a contrariorum excellentiis, quod æqualitas incipit conformari cœlestibus, sicut in hominibus, et in illis habet omnes operationes suas. Et dant exemplum de igne, qui inflammatus in lignis cremabilibus, agit operationes lucis, et in male cremabilibus facit flammam rubeam obscuram, in aliis autem fumat tantum, et in aliis non facit nisi calorem : et videbatur ista antiquissima Stoicorum de schola Socratis opinio esse, sicut apparet ex dictis quæ scribuntur in eorum libris.

Opinio antiquissima Socraticis et Stoicorum.

CAPUT IX.

Quod formaliter et non materialiter unitur anima, et quod ipsa est primus actus hujus corporis et non cujuslibet.

[Reliquæ autem partes animæ præter intellectum, et quæ conjunctæ sunt intel- Text. et com. 22.

lectui, sicut ratio, et voluntas, et deliberativa, et electiva, vel eligentia, manifestum est quod non sunt separabiles a corpore : tamen ab invicem differunt ratione et diffinitione, et similiter differunt a corpore. Necessarium autem, quod sensitiva et opinativa differant ratione, cum actus istarum virium essentielles differentes sint, sicut sentire, et opinari. Similiter autem est de qualibet aliarum potentiarum quæ dictæ sunt.

et et com.
24. Quod autem in quibusdam animalium insint omnes potentiæ : quædam enim non habent nisi quasdam, et quædam unam solam, scilicet vegetativam : et in hoc est differentia animatorum ab invicem : per hoc enim dicimus ea quæ animata sunt, ab invicem differre : et propter quam causam hoc contingat, posterius dicemus, ubi determinabimus de perfectis et imperfectis animalibus. Similiter autem manifestum est, quod animalium quædam habent omnes sensus, quædam vero unum solum habent, scilicet tactum.

et et com.
24. Sed hoc quidem hic dicendum est, quod in omnibus potentiis quibus exercentur operationes vitæ, semper quo vivimus, dicitur dupliciter, sicut etiam dupliciter quo scimus et quo sanamur. Dicimus enim interrogati, quo scimus? quoniam anima scimus : et aliquando dicimus, quoniam scientia scimus, utroque enim istorum dicimus nos scire. Similiter autem interrogati, quo sanamur? dicimus, quoniam sanamur sanitate, et quod sanamur oculo vel pectore. Sed quando dicimus quod scimus scientia, vel sanamur sanitate, significamus formam et actum primum, et id quod est ratio scientiæ vel sanitatis in eo quod suscipit scientiam vel sanitatem. Activarum enim formarum actus est in patien-

te, hoc est, suscipiente, et dispositio ipsius : et ideo omne quod est actus formæ cujuslibet, est in eo quod disponitur et formatur per formam illam, cujus actus proprius est esse quod est ab ipsa forma. Cum autem dicimus quod sanamur pectore, vel scimus anima, significamus id quod disponitur scientia vel sanitate, in quo est actus illarum formarum : sed tamen oportet quod tale sit suscipiens, quod sit agens operationem, cujus principium est forma, sicut instrumentum agit. Et similiter cum dicimus quod anima vivimus, anima est actus et forma et ratio vitæ viventis corporis secundum omnia principia superius enumerata. Similiter ipsa est quo sentimus et intelligimus. Erit igitur anima species et ratio et forma corporis, et non corpus aliquod : cum forma nunquam possit esse materia, sicut in secundo *Physicorum* probatum est.

Cum enim tripliciter dicatur substantia, sicut in præhabitis distinctum, et hoc quidem est species et actus, et corpus et materia, et animatum quod est ex his : et ideo corpus non potest esse actus animæ vel animati, sed potius anima est actus corporis. *Text. et com.*
25.

Et propter hoc bene opinantur Philosophi illi quibus videtur, quod anima non sit sine corpore, neque tamen sit corpus : quia in veritate ipsa non est corpus, sed est aliquid corporis, quia est actus ejus : et ideo est in corpore determinato sibi per convenientiam, et non est sicut priores Pythagorici aptabant eam, nihil determinantes in quo et quali physico corpore esset quælibet anima. Nos enim videmus, quod non quælibet anima accipit quodlibet corpus quodcumque contingenter et differenter, sed sibi aptatur proprium : eo enim quod est

alicujus actus, debetur ei non quæcumque materia et susceptivum quodlibet, sed proprium et determinatum : hoc enim est rationale, eo quod actus activorum sunt in susceptivis propriis, in quibus nati sunt fieri ex communicatione actus suscepti. Manifestum est igitur, quod anima est actus quidam et ratio corporis cujusdam quod potentia vitam habeat.

CAPUT X.

De enumeratione potentiarum principalium quæ sunt potentie animæ.

Text. et com.
27.

Volentes autem nunc de potentiis particularibus determinare, quas superius diximus esse quatuor, quæ sunt principia vitæ, oportet primo reiterare quod diximus, quod scilicet quibusdam animatis illæ omnes insunt, aliis vero non insunt, nisi quædam illarum, et quibusdam non inest nisi una sola. Potentias enim vocamus animæ partes magis principales, quæ sunt vegetativum, sensitivum, motivum secundum locum et intellectivum. Plantis autem de his potentiis vitæ non inest nisi vegetativum. Alteris autem, sicut animalibus, inest hoc et sensitivum et appetitivum : quoniam aliquis appetitus inest his quæ habent sensum. Appetitus enim est desiderium quoddam, ex quo consequitur sicut ex causa voluptas et ira. Animalia enim ad minus habent unum sensum qui est tactus : et, sicut diximus, quibuscumque inest sensus tactus, illa tactu sentiunt conveniens et inconveniens, ex quibus causatur lætitia quæ est sensus convenientis, et tristitia quæ est sensus disconvenientis. Quibuscumque autem inest lætitia aut tristi-

tia, in illis est cupiditas sive desiderium. Cupiditas enim nihil aliud est nisi appetitus ejus quod est dulce secundum naturam : dulce enim judicatur, quod est delectabile secundum naturam.

Adhuc autem ante omnia indigentia *Text. et com.*
28.
restaurare deperditum in natura corporis oportet accipere alimenti sensum, qui est tactus. Oportet enim, quod eisdem omnia nutriantur ex quibus sunt, sicut diximus in libro *Peri geneseos* ¹. Sunt autem ex calido et frigido humido et sicco. Igitur sensus alimenti est sensus, per quem sentiuntur dictæ alimenti qualitates et differentie. Sensus autem tactus est sentiens istas differentias. Oportet igitur quod sensum tactum habeant omnia animalia : quia in illis propter molliem partium, de facili fit multa deperditio, quæ non fit in plantis propter partium durtiam et caloris naturalis debilitatem, qui quasi nihil consumit in eis, sed dividit tantum et penetrat, ut ingressum accipiat nutrimentum : propter quod deficiente alimento famescunt et sitiunt animalia naturaliter omnia : quoniam alimentum non fit nisi calido penetrante, et juvante digestivam et alterativam cibi, et sic quod restauratur, additur loco deperditi. Et ideo fames est desiderium calidi et sicci cibi. Quia autem siccum non per se fluit ad membra, neque per se impressibilis est formæ membri, ideo oportet habere humidum quod sit quasi cibi vehiculum, et deferat ipsum, et faciat ipsum figurabile specie membri quod alitur. Si autem hoc humidum esset cum calido, tunc calidum consummaret partem humidi, et diminueretur adjumentum vehendi cibum : et ideo sitis appetit naturaliter frigidum et humidum in potum. Fames ergo et sitis duæ sunt partes naturalis appetitus, siccis enim et humidis : et cum omnia famescant animalia, et sitiant om-

¹ II de Generatione et Corruptione, tex. et com. 50.

nia animalia, habent appetitum naturalem eorum quæ alunt, quæ sunt calidum et humidum et frigidum et siccum : et constat quod horum non est aliquis sensus præter tactus : omnia igitur animalia habent tactum et talem appetitum naturalem. Sensus autem alius non est alimenti nisi per accidens, secundum quod sonus vel color iudicat alimentum esse prope vel longe : et ideo nullum alterius sensus objectum alit, nisi objectum tactus : odor enim est spirituale, et non incorporatur, sicut dicemus in libro de *sensu et sensato*. Sed humor qui Latine *sapor* dicitur, Græci enim humores sapes vocant, ille est aliquid tactus : quia sapor proxima sequela est complexionati ex qualitatibus primis : non tamen sapor ut sapor alit, sed potius humidum et sicum et calidum et frigidum, sicut diximus : et hujus causa est, quia nihil alit, nisi quod potest assimilari ei quod alitur : nihil autem assimilatur ei, nisi quod similiter compositum est ex elementis, et ex calido, frigido, humido, et sicco : eo quod omnis complexio, ut peritiores medicorum dicunt, quamdiu est in bona habitudine secundum naturam, appetit sibi simile : corrupta autem aliquando appetit contrarium, sicut febre æstuans appetit aquam ut exstinguat sitim. Patet igitur quod animalis habent tactum necessario, et appetitum naturalem eorum quæ mixta sunt ex qualitatibus tactus : et hoc ostenditur per famem et sitim.

locum : et hæc sunt illa quorum cibus a terra non sufficienter præparatur, et habent os secundum figuram. Aliam enim immobilia existentia, figuram oris non habent : eo quod radices quibus terræ infiguntur, ori habent similes, sicut plantæ : et ideo cibus eorum sufficienter in terra præparatur : propter talia etiam ventres non habent, neque loca per quæ emittatur egestio impuri cibi. Quibusdam autem cum dictis potentiis inest etiam intellectivum, sicut hominibus, et si forte appareat aliquod genus huiusmodi animalium alterum, aut honorabilius quam homo in mortalium natura. Et hoc dictum est propter quosdam dicentes quædam intellectualia animalia esse dæmones regionem lucis in aere habitantes, sicut dixerunt Platonici, qui tamen veritatem non habent : sed hic de his non intendimus, et ideo sub dubio dicimus si quid appareat homine honorabilius. Sed quod hic nos habemus determinare, hoc est de partibus animæ, et quam habent ad invicem et ad animam comparationem.

CAPUT XI.

Ex quibus partibus componitur anima, et eadem est ratio animæ et figuræ.

De omnibus autem his sigillatim certificandum est posterius. Nunc autem in tantum dictum sufficienter, quod omnibus animalibus sensum tactus habentibus, etiam appetitus inest necessario. De phantasia autem et arte practici intellectus, et imaginatione nunc quidem non est manifeste aliquid dictum, sed de his omnibus in sequentibus prosequemur. Quibusdam autem cum sensu inest principium vitæ, quod est motivum secundum

De omnibus autem his sigillatim certificandum est posterius. Nunc autem in tantum dictum sufficienter, quod omnibus animalibus sensum tactus habentibus, etiam appetitus inest necessario. De phantasia autem et arte practici intellectus, et imaginatione nunc quidem non est manifeste aliquid dictum, sed de his omnibus in sequentibus prosequemur. Quibusdam autem cum sensu inest principium vitæ, quod est motivum secundum

Oportet autem scire quod partes ejus quod est spirituale, et hujus quod est corporale, differunt : quoniam partes corporeæ rei componunt aut suam essentiam aut suam quantitatem. Et si componunt suam essentiam, tunc sunt sicut materia et forma, aut sicut mixta in eo quod mixtum vocamus. Si autem componunt suam quantitatem, tunc sunt tertiæ, vel mediæ, vel quartæ, et sic de aliis quantitativis partibus. Et has vocare consuevimus integrales, primas autem essentia-

les. In spiritualibus autem dicimus, quoniam spiritualia potentiae quaedam sunt, et habent suas partes naturales potestates, ex quibus constituitur quoddam universum suae potestatis, sicut apparet in urbanitatibus. Cum enim dico regnum, potestatem quamdam dico, quam componunt multae potestates particulares, quae tamen omnes fluunt ex regno. Si enim diffiniens regnum dicam, quod regnum est monarchia, cuius potestates, leges et ordines vivendi omnibus distribuuntur, erit quaedam ejus particularis potestas potentia praesidis qui terrae principatur. Alia autem proconsulis, consilio cuius et nutu determinantur judicia et sententiae dantur. Alia autem tribuni, et alia ducis exercitus, et alia centurionis cohortis unius, et adhuc alia decani, et alia praefecti qui praeficitur ad paucos in lege iustitiae constituendos : et sic diversae potestates junctae simul efficiunt universum quoddam, quod vocatur regnum. Et sic est in omnibus spiritualibus potentiis. In omnibus autem potestatibus, semper quidquid potest potentia inferior, potest et superior, sed non convertitur : et ideo inferior est semper in superiori secundum omnes suas operationes, sed nobilitantur operationes inferioris quando sunt in superiori. Similiter autem in potestatibus causarum naturalium. Quedam enim illarum sunt semper, et quaedam frequenter, et quaedam raro, sicut diximus in secundo *Physicorum* : et quidquid est potestatis in eo quod est raro, exercetur ab eo quod est frequenter, et ab eo quod est semper, sed non convertitur. Habet tamen semper aliquid impotentiae et defectus inferior potestas, quod non potest referri ad superiorem potestatem : et ideo diximus quod nobiliter exercentur operationes inferioris potestatis a superiori, quam ab inferiori potestate.

Est autem adhuc notandum in istis potestatibus, quod si superior potestas non uniret in se potestatem inferiorem, non dicerentur omnia haec unum re-

gnum, nisi sicut acervus lapidum : et idcirco quanto potestas superior est simplicior, erit et universalior ad multa exercenda, quae sub illa potestate continentur. Omnino autem eodem modo est in anima quae est in potentia vitae in qua omnis potentia exercendi opera vitae continetur : et ideo particulares potestates, sicut vegetativum, et sensitivum, sunt quidem potentiae naturales ab ipsa fluentes, quae dicuntur proprietates, sed tamen inferioris potestatis opus et potentia in superiori nobiliter est quam in seipsa : unde sensitiva nobiliter terminat opera vegetativae, quam ipsa vegetativa sola. Nutritiva enim quae facit carnem, nobiliter operatur quam illa quae facit lignum. Similiter autem est in generativa. Similiter autem est in sensitiva et intellectiva anima, quod omnes suas operationes nobiliter participat. Et patet ex hoc jam quod in homine neque tres substantiae, sed una substantia simplicior et nobilior aliis : et ideo plures et nobiliores ab ea quam ab aliis fluunt potestates : et eadem potestates quae sunt inferiorum, nobiliter sunt in ipsa quam in eis : neque sunt istae potentiae non unitae : quia sic esset verum quod dixit Plato, quod scilicet quaedam collectio diversa operaretur : uniuntur enim semper inferiores in superiori per modum jam assignatum : et ideo particulares potestates non sunt partes essentialiter componentes animam, sed potius quae determinant totam suam potestatem ad opera vitae distributam per potentias : sicut et regnum distribuitur per potestates particulares ad distribuendam vitam, vel continendam et exercendam, quae vocatur civilis : et ideo dixerunt antiqui sapientes, quod anima est in corpore sicut rex in regno, et oculus est in ipsa sicut aliquis praefectus in potestate sibi juncta.

Inferioris
potentiae
opus nobiliter
est in
superiori
quam in se
ipsa.

Ex his jam patet, quoniam eodem modo jam erit una ratio diffinitiva animae et

Text. et com.
30.

figuræ. In figuris enim sic est, quod nulla rectilinea invenitur præter triangulum, et eas quæ ipsum sequuntur in specie figurarum : et similiter est in animabus, quod nulla est anima præter vegetativam, et quæ sunt post ipsam, in ordine animarum : quia sicut figuræ habent ordinem quod una est ante, et alia post, ita etiam anima vel animæ. Simplicior enim linearum est recta : eo quod est unius formæ tantum, sicut sæpe diximus. Et simplicior figurarum est triangulus secundum formam figurationis, quia et in lineis est unitæ formæ, et in superficie : quia secundum formam non dividitur in figuram aliam : quia triangulus non dividitur in aliam figuram, quam in triangulum. Circulus autem duarum formarum est in convexa et in concava, sicut sæpe diximus in antehabitis libris nostris. Aliæ autem figuræ rectilineæ, teragonus, pentagonus, sic deinceps, dividuntur in diversas figuras. In figuris igitur est ratio quædam communis quæ omnibus convenit, ex qua tamen non scitur quælibet figura in specie, et qualiter una se habet ad aliam : et hoc est ita quod figura est quantitas linea vel lineis terminata, vel quod figura est terminatio quanti, si consenserimus quod figura est qualitas et non quantitas : hoc enim omni figuræ convenit. Ex hac tamen non scitur qualiter triangulus est in teragono secundum potestatem et in aliis figuris : et ideo ex illa non perfecte scitur trianguli natura, sed oportet quærere trianguli propriam rationem. Neque propria dicit perfecte figurationis rationem, et ideo necessaria est communis. Si enim diffiniens triangulum dicam, triangulus est figura prima elementalis ad omnem figuram rectilineam, in qua dividitur omnis figura rectilinea, ex illa diffinitione non cognoscam esse figurationis in triangulo, licet cognoscam posse trianguli ad alias figuras. Et ideo in scientia figurarum duas diffinitiones oportet inquirere : unam communem, et alteram propriam, et neutra sine altera sufficit. Et similiter est

in animæ ratione, quod communis ratio est quæ omnibus convenit animabus, quæ est endelechia corporis physici potentia vitam habentis : tamen quia vitæ potentia non est una in omnibus animabus, sed alia et alia, ideo oportet quærere secundum quamlibet vitæ potentiam, aliam et aliam rationem. Et ideo deludendus est qui dicit sufficere communem rationem in his et in aliis similibus, quæ nullius erit propria ratio : et iterum non debemus esse in propria ratione, neglecta ratione communi.

Est autem et adhuc alia similitudo inter figuras et animas : sicut enim trigonum est in tetragono, et in omnibus aliis figuris, quæ sunt communiter post triangulum secundum potentiam, ita est vegetativum in sensitivo, sensitivum in intellectivo. Trigonum autem est in tetragono potentia, non secundum se : sed si distribuatur tetragonum in ea quæ potest, potest tunc in operationem trigoni et plus. Quoniam si dividatur lineis diagonalibus duabus, faciet quatuor triangulos : et similiter quæcumque figura est rectilinea, in tot triangulos dividitur, quot habet angulos, lineis a quolibet angulorum ad centrum figuræ deductis. Similiter autem quoniam sensitivum distribuitur in potestates suas, tunc poterit in opera vegetativi, et amplius, et eodem modo intellectivum poterit in opera vegetativi et sensitivi. Tamen quia sicut trigonum non est in tetragono, secundum actum trigoni, sed tetragoni : ita neque vegetativum est in sensitivo secundum actum vegetativum, sed sensitivum, quod est superior potestas ad ipsum : et ideo ex se potens in potestatem inferioris potentiæ ad ipsum, ut diximus superius. Propter quod etiam solvitur dubium quorundam, utrum, scilicet sensitivum, sit compositum ex vegetativo et quodam alio? Constat enim quod non, sed sensitivum et unum simplex am-

Text. et eom.
31.

prioris potestatis : et ideo ex sua simplici forma exercere potest nobilius opera vegetativi, quam ipsum vegetativum per se solum. Si enim ex illo et alio componeretur, qualiter esset forma simplex perficiens animal? Similiter autem est de intellectivo. Neque enim in figuris figura tetragoni est composita, sed simplex : quæ tamen distributa in ea quæ potest, potest in tetragonum et amplius. Similiter autem est in omnibus formis consequenter ordinatis sicut causa primaria et secundaria, sicut dicitur in libro de *Causis* de esse, vivere, sentire, et intelligere. Quælibet enim illarum est simplex una essentia, et tamen semper consequens habet potentiam præcedentis vel præcedentium omnium, et non influit secunda nisi cum causalitate antecedentium : quia vita nulli dat vitam sine esse, neque sensus alicui dat sensum sine vita et esse. Sic et intellectus nulli dat intelligere sine esse, vivere, et sentire, in genere mortalium. In cœlestibus enim intelligere forte est sine sentire : erit tamen de hoc determinandum in *prima philosophia*.

Nota tres causas propter quas contingit formam consequentem operari omnes potestates præcedentium formarum.

Si autem hoc quæritur, unde habeat consequens forma, quod potest omnium præcedentium formarum potestates operari? Dicendum videtur quod habet a tribus, quorum unum est ipsa consequentia ordinis : non enim est consequens, nisi quia exivit a præcedente : et ideo potestas præcedentis potest in ea. Alia causa est, quia licet sit consequens secundum intellectum, tamen est vicinior secundum esse primæ causæ. Intellectus enim vicinior est primæ causæ quam sit sensus, et sic habet in se plures bonitates et nobilitates, quibus accedit ad conformitatem primæ causæ, et per illas bonitates plura potest quam aliqua alia essentia vel forma. Tertia causa est, quia est immaterialior et simplicior et separatio semper consequens quam præcedens, et ideo in plura potest quam antecedens ipsam. Dico autem simplicior secundum esse et

non secundum rationem, quoniam secundum rationem est e converso : quia præcedentes formæ cadunt in ejus diffinitione, ideo secundum rationem sunt ante eam et simpliciores ea. Et hæc tria simul juncta dicunt veram causam, quia unica existens sequens in plura potest quam antecedens.

Et si forte aliquis objiciat, quod diffiniens et ratione prius est diffinito, et simplicius secundum esse et naturam, dicendum quod hoc est verum secundum communem naturam quæ invenitur in pluribus : sed nos hic vocamus secundum esse simplicius et prius, quod in esse simplicius est et prius : et non dubitamus quin intellectus secundum esse simplicior sit quam sensus, licet communior natura sit sensus quam intellectus. Hæc igitur est causa quod nulla istarum formarum composita est, et tamen plura potest una quam alia. Si autem dicatur quod habet potentias naturales in seipso, sic componitur ex seipsis : dicimus quod hanc solam habet compositionem, sed illa non repugnat simplicitati formæ. Rectum enim formam dicit in mathematicis : et recto cum multa accidunt, ut propriæ passionis ipsius, et potentiæ naturales ejus, et tamen simplicitati suæ non præjudicant : quia sunt post suam essentiam, et fluunt ab ipsa. Ita et ista post esse animæ sunt et fluunt ab ipsa, et ideo non tollunt ejus simplicitatem. Ex dictis igitur patet quod non sufficit assignasse communem animæ diffinitionem, nisi propriam secundum quamlibet ejus potestatem assignemus, per quam sciantur ea quæ accidunt ei secundum potestates illas. Oportet igitur scire quæ sit uniuscujusque anima, ut quæ hominis, quæ bestię, et quæ plantæ : quia, sicut diximus, sensitivum non est sine vegetativo, licet e converso vegetativum a sensitivo separetur, ut in plantis apparet. Iterum autem sine tactu non habetur aliquis aliorum sensuum : tactus autem ab aliis separatur, quia multa de numero animalium neque visum, neque auditum, ne-

Composita potestativa non repugnat simpliciter formæ

que odoratum sensum habent, sed tactum solum, et gustum secundum quod est quidam tactus, et cum sensitivo principio vitæ.

¶ Quædam etiam habent secundum locum motum, et quædam non habent ipsum : ultimum autem quod est finis et paucorum animalium habent quædam intellectum, et multa non habent. Homo enim solus habet in genere mortalium, nisi secundum Platonicos inveniatur aliquod intellectivum mortale homine dignius : et quibuscumque inest intelle-

ctus, insunt et antecedentia omnia, sed non convertitur. Quibusdam enim inest solus sensus, et quædam cum hoc habent imaginationem, et quædam cum his memoriam, et quædam cum his experimentum et artem, sicut homines. De speculativo autem intellectu altera ratio est, quia separatus est et magis proprie separatorum quam mortalium. Sed tamen in tertio hujus scientiæ libro de ipso erit tractandum, et videndum quid et quorum sit. Sed ex dictis manifestum est, quod propriissima erit ratio animæ qua cognoscitur quid est horum unumquodque.

TRACTATUS II

DE POTENTIIS ANIMÆ VEGETABILIS SIGILLATIM.

CAPUT I.

*De ordine procedendi, et quot sint et quæ
potentiæ animæ vegetabilis.*

Text. et com.
33. Necessarium autem est ei qui debet determinationem facere de istis, ut accipiat primum quid est unumquodque eorum quæ dicta sunt. Sed antequam hoc fiat, oportet ut adhuc quæramus utrum sensitivum, intellectivum, et vegetativum sint una substantia in homine, vel plures? Videretur enim quod plures, quia corruptibilis et incorruptibilis non est substantia una. Intellectivum autem est incorruptibile, et sensitivum et vegetativum sunt corruptibilia. Ergo ipsorum non est substantia una. Adhuc autem separabilis et inseparabilis non est substantia una : ergo non intellectus sit separabilis, et sensus et vegetativum non sint separabilia, ipsum non est una et eadem substantia. Adhuc autem quorum actus essentielles differentes sunt, ipso-

rum sunt essentiæ differentes : sed sic differunt actus isti, vegetare, sentire, et intelligere : ergo vegetabilis, sensibilis, et intellectualis non sunt unius et ejusdem substantiæ. Hanc autem quæstionem pluribus jam vicibus tetigimus et determinavimus, et ideo adhuc dicimus quod hæc tria in homine sunt unius substantiæ, quæ quia elevatior est quam aliæ, propter hoc plura operatur, et plura habet principia vitæ ad exercenda opera vitæ : et ideo istæ tres potentiæ sunt unius substantiæ in homine. Et quod dicitur, quod corruptibile et incorruptibile non sunt unius substantiæ, hoc est verum si corruptibile et incorruptibile est aliquid secundum substantiam. Si autem corruptibile et incorruptibile dicuntur secundum operationem, tunc nihil prohibet ab eadem substantia fluere potentias duas, quarum una est corruptibilis, et altera incorruptibilis : eo quod una est conjuncta corpori, et altera non : sicut ab una substantia separata diximus superius fluere potentiam conjunctam cum corpore, et non conjunctam. Superior enim essentia eo quod est superior, potest in omnem operationem inferioris : et per hoc patet determinatio objectorum. Dicamus igitur, sicut superius in-

Nota quo
modo cor-
ruptibile
et incor-
ruptibile
non sunt
unius sub-
stantiæ.

cepimus dicere, quod ei qui debet facere determinationem certam de præmissis, quod necessarium est ei accipere quid unumquodque istorum est per rationem diffinitivam : et postea per rationem illam oportet eum determinare de habitis qui consequuntur, sicut accidentia per se, sicut est separabile esse, vel non esse separabile a corpore, et huiusmodi quæ accidunt potentiis animæ, et de aliis quæcumque sunt determinanda. Ex ipsis autem congruit dicere quid unumquodque istorum est per diffinitivam rationem, antequam sciamus de toto : eo quod partes priores sunt quoad nos. Tunc eadem ratione prius oportet determinare de actibus istarum potentiarum : eo quod actus prævii sunt potentiis quoad nos secundum rationem, licet simpliciter et secundum esse, potentiæ sint priores actibus. Per eandem autem rationem adhuc de objectis prius est determinandum : quia objecta magis accedunt ad nostram notitiam, quam actus vel potentiæ : objecta enim sunt quæ inferunt potentiis passiones, et potentiæ informantur per species objectorum : et ideo objecta sunt speciem præbentia actibus, et per actus dant speciem potentiis : et propter hoc prior speculatio est de objectis quoad nos, secunda de actibus, et tertia de potentiis quoad nos : prius igitur dicendum de sensibili et intelligibili, et postea de intellectu et sensu.

Et et com.
11

Inter autem omnes potentias prius de alimento et generatione dicendum est : vegetativum enim communius inest animatis quam sensitivum et intellectivum : et commune etiam quoad nos prius est, quemadmodum diximus in principio *Physicorum* : vegetativum enim est potentia secundum quam omnibus inest vivere, et illius opera sunt alimento uti et generare. Tria enim habet in se potentia vegetativa, hoc est, nutritivam, et augmentativam, et generativam. Cujus

hæc est ratio, quoniam omne quod generatur, propter paucitatem materiæ ex qua generatur, prius est imperfectum secundum quantitatem : et virtus deducens ipsum ad perfectum est augmentativa, cui contraria est diminutiva quæ surgit ab imperfectione et potentia ejus. Debet autem omne quod est ex contrariis, salvum in esse : et hoc fit per virtutem nutritivam. Et indiget divino esse participare in simili secundum speciem : et hoc fit per generativam. Et ideo tres virtutes necessario habet potentia vegetabilis. Dicuntur tamen duo istorum opera, generare, et alimento uti : quia ista duo sunt ad substantiam salvandam. Alimento quidem secundum materiam et individuum : generare autem secundum speciem et formam. Generativa enim omnibus inest viventibus quæcumque sunt de numero naturalium et non æternarum substantiarum, et quæ sunt perfecta et non imperfecta : quia imperfectum in quantitate propter hoc quod multum necesse habet ponere in substantio, nihil potest ponere in semine : et ideo generare infantes et pueri non possunt : et hanc generationem habere per se et variam est facere tale alterum in individuo, et idem in specie quale est ipsum generans : et facit hoc quod est perfectum, ut diximus, et non occasionatum, sicut monstra sunt, et quæcumque non casu generantur, ut peccata naturæ quæ sunt monstra, sicut diximus in secundo *Physicorum*. Habent autem generationem variam præcipue ea quorum ultimum posse generatio est, sicut vegetativa : quia generant ex se radices et virgas et ramos et folia. In hac autem varia generatione, semper generans facit tale alterum quale est ipsum, ut virga quidem virgam, animal autem animal. Causa autem est quatenus divino esse participant quantum possunt, quod est sempiternum esse : omnia enim illud perpetuum esse optant, et illius causa agunt quidquid agunt secundum naturam. Sicut enim diximus in *Cælo et*

Mundo, similitudinem divini esse quædam participant sine motu, et quædam cum motu : et eorum quæ moventur, quædam reiterantur eadem numero, quædam eadem specie : et sic diximus in fine de *Generatione et Corruptione*. Quædam autem reiterantur eadem specie non numero, sicut generabilia et corruptibilia.

CAPUT II.

Qualiter anima est viventis corporis causa et principium.

Text. et com.
35.

Id autem quod est causa finalis cujus causa fit id quod fit, dupliciter dicitur : hoc quidem cujus causa fit quidquid fit ad illud. Aliud autem est quo res est id quod est, et hæc est causa formalis : unde esse perpetuum causa finalis est generationis, sicut ejus causa fit tota successio generationis, et quam non consequitur natura una generatione, sed per totam et infinitam generationis successionem : et ideo hoc est tantum cujus causa fit quidquid fit secundum naturam : forma autem dans esse generato est finis quem consequitur natura per unicam generationem : et hoc est finis in quo quiescit actus unius particularis generantis, sicut in quo est esse ejus quod generatur : quia forma dat esse generato. Et quia generabilia communicare non possunt esse divinum, quod est perpetuitas esse in seipsis, eo quod nihil corruptibilium continue potest manere, communicant tamen quantum possunt, ut saltem remaneant eadem specie : et tunc remanent quidem non unum, sed ut unum. Numero enim non unum permanent, sed specie unum : et ideo, sicut prædiximus, esse divinum quædam participant plus, et quædam minus, unum quodque sicut potest.

Est autem anima viventis corporis causa et principium. Causa autem et principium tripliciter dicuntur : anima autem est viventis corporis, causa et principium secundum tres modos determinatos in secundo *Physicorum*. Est enim anima causa efficiens unde est motus corporis, et ipsa est etiam causa finalis propter quam est corpus, et est causa formalis sicut substantia dans esse animato corpori. *Text. et com.*
36.

Quod enim sit causa formalis sicut substantia animati corporis, manifestum est : vivere enim viventibus est esse, quia vivere est actus animæ in corpus continuus, sicut supra diximus. Causa autem formalis et principium viventium in eo quod vivunt, est anima : cum animatum ab inanimato determinetur in vivendo, sicut superius patuit. Amplius autem ejus quod potentia est vivens, hoc est, quod potestatem habet exercendi opera vitæ, actus est ratio. Actus enim qui est complementum est rationem et esse dans ei quod potest operari opera vitæ, sicut supra probatum est in prima diffinitione animæ. Constat autem quod actus potentia vitam habentis est anima. Ergo ratio ejus est forma. Ex istis igitur duabus rationibus probatur esse principium et causa corporis sicut forma et substantia ejus. Manifestum est autem quod ipsa est etiam causa finalis, quæ est causa propter quam est quidquid est, et propter quam fit quidquid fit. Sicut enim in-

Text. et com.
37.

tellectus practicus in mechanicis est propter finem determinatum, propter quem movet materiam ut inducat formam artis, quod est bonum artis illius : eo quod omnis ars alicujus boni est operatrix, sicut faber facit quod facit propter cultellum, et operatum opus illud est finis ejus. Eodem modo etiam natura operatur propter finem determinatum quem intendit, sicut probatum est in secundo *Physicorum*¹ : et hic est finis naturæ propter quem operatur. Hujus etiam finis in animalibus est anima : secundum naturam enim omnia physica corpora animata et organizata propter animam, et diversitas eorum est propter animæ diversitatem : et hoc est tam in animalibus quam in plantis, sicut et omnia instrumenta artis sunt propter artis finem. Sicut autem supra diximus, quod cujus causa fit, dupliciter dicitur, scilicet quod est cujus causa fit totum quod fit : et quod est quo res est id quod est : et horum exempla subjecimus superius. Esse enim divinum est unum, cujus causa fit quidquid fit, sed non quo res est id quod est : forma autem est cujus causa fit, et quo res est id quod est : et talis finis est anima animati corporis. Sic ergo probatum est quod anima est causa finalis. At vero ipsa est etiam efficiens causa, unde est motus corporis animati. Nihil enim movetur ex se secundum locum nisi ab anima. Si autem aliquis dicat quod non omnibus viventibus convenit iste motus, dicemus quod etiam alteratio et augmentum sunt motus ab anima in corpore uno existentes : sensus enim quædam alteratio esse videtur, et nihil sentit nisi quod habet animam. Similiter autem omni vivo convenit augeri et minui. Nihil autem augetur proprie, nisi quod alitur proprie : et nihil alitur proprie, quod non participat animam : ergo ad minus unde est motus augmenti in omni corpore vivo est anima, quod quidem corpus participat animam. Erit igitur anima tripliciter causa animati cor-

poris : eo quod tres dictæ causæ in unam rem coincidunt, sicut in secundo *Physicorum* probatum est. Materialis autem esse non potest, quia materia nunquam coincidit in eandem rem cum aliis causis.

CAPUT III.

De improbatione erroris Empedoclis circa motum et causam nutrimenti.

Empedocles autem loquens de motu *Text. et com.*
38. nutrimenti ad partes et membra ejus quod aliter non bene dixit, addens dictis suis augmentum accidere plantis : deorsum quidem, propter id quod terra sic fertur naturaliter deorsum : sursum autem, propter ignem qui movetur sursum. Et fuerunt rationes inducentes Empedoclem præcipue tres, quarum una est : quia videbat motum nutrimenti esse naturalem, et naturalem habet finem determinatum in natura : tractum autem esse motum violentum, sicut manifestum est ex VII *Physicorum* : et ideo ne diceretur nutrimentum trahi ad membra per virtutem membrorum, dixit quod naturaliter movetur ad illa per naturalem motum elementorum, quæ commixta sunt in alimento. Alia vero ratio est, quia videmus elementa per aliquem suum actum remanere immixta : et ideo dicebat quod etiam suos motus naturales retinebant. Tertia ratio fuit, quia in omni animato videbat membra inferiora habere nutrimentum grossum et terrestre, superiora autem habere alimentum subtile et calidum. Similiter autem in senibus, in quibus deficit calor, videbat inferiora membra plus nutriri quam superiora : et in juvenibus, in quibus est multum calidum, membra superiora plus nutriri quam in-

¹ II Physic. tex. com. 74 et infra.

Quare in
mulieribus
inferiora
membra
multum au-
gentur et
etiam in se-
nibus?

feriora, quia in eis calor ignis multam ad se trahit materiam, et illa multiplicata multum elevatur sursum, et parum deorsum. Eadem autem causa est, quod in mulieribus membra inferiora multum augentur, sicut crura, et nates, et membra superiora habent gracilia, sicut brachia et humeros : quia frigiditas vincens in eis ingrossat nutrimentum, quod ponderositate sua trahit inferius. Videbat nihilominus in omni nutrimento dominari aquam et terram, et ideo putabat hæc non moveri sursum, nisi prius essent conversa in ignem vel ignita. Hæc igitur sunt quæ induxerunt Empedoclem. Errabat autem Empedocles dupliciter. Uno quidem modo, quod non bene accepit intentionem ejus quod est superius, et intentionem ejus quod est inferius : quia non idem est sursum et deorsum animati corporis et mundi : quia in mundo sursum et deorsum differunt et opponuntur situ tantum, sed in corporibus animatis differunt figura membrorum et officio. In omni enim animato dicimus quod caput est superius corporis ejus, et tamen videmus quod bestiarum caput est primum in terram, et non rectum, nisi solius hominis, sicut Ovidius dixit de Deo, quod

Os homini sublime dedit, cælumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus ¹.

Si ergo sic figura et officiis in corporibus animatis distinguuntur sursum et deorsum, tunc cum planta radices habeant ori animalium per officium similes, radix erit in plantis sursum, et rami deorsum : quia non idem erit sursum et deorsum quod in mundo est sursum et deorsum : quia, sicut diximus, positiones istæ in corporibus animatorum dicuntur eadem vel similes diversæ secundum opera, et non secundum situm mundi.

Adhuc etiamsi concesserimus Empe- Text. et ...
39
docles quod idem sit mundo superius et corporibus animatis, nos videmus quod quælibet pars nutrimenti fertur in contraria loca : quia fertur sursum et deorsum ubicumque sunt membra : talis enim motus non potest esse a virtute elementalī. Si enim illa sint simplicia, habebunt motus simplices. Si autem composita, prævalebit motus dominantis in mixto. Oportet igitur quod motus iste sit ab alia virtute quæ non est elementalī, neque consequens commixtionem elementi : hanc autem vocamus animam : ergo erit ab anima. Aliter enim evellerentur a se invicem quæ in contraria loca feruntur, et prævaleret dominans elementum. Universaliter autem nunquam evelluntur quando diu vivit planta vel animatum. Continens igitur ea non est elementalī virtus : et hanc, ut diximus, vocamus animam.

Rationes autem moventes Empedoclem non sunt difficiles ad solvendum. Ostendimus enim in VII *Physicorum* duplicem esse tractum ² : unum quidem in quo trahens per virtutem, quæ omnino extrinseca est, trahit id quod trahit, et tractus iste est violentus. Alius autem est quando trahens aliquid suæ virtutis generat in tracto, quæ virtus innata in tracto facit ipsum moveri ad trahens, sicut trahitur ferrum a magnete, et hic tractus est naturalis. Sic trahitur cibus ad membra : eo quod virtus membri generatur in cibo, quæ agente in se membro continue reducitur ad actum : et per illam alimentum movetur ad membrum sicut ad locum suæ formæ et speciei, in qua complementum accipit illius virtutis quæ generata est in ipso per actionem animæ quæ est actus membrorum. Cum autem hæc virtus non sit elementalī, sed animæ quæ est actus membrorum, constat quod naturaliter movetur, vel potius, si ita liceat loqui, animaliter movetur ad membra, et non per virtutem aliquam

Solutio ad
rationes
Empedo-
clis.

¹ OVIDIUS, *Metamorph.* lib. 1.

² VII *Physic.* tex. com. 10.

elementalem. Et quod dicit elementa aliquantulum remanere in mixto cibo, non iuvat ad suæ opinionis assertionem : quia elementa materialia efficiuntur, et virtus animæ alimentum assimilans efficitur formalis et movens. Quod autem dicit grossius et terrestrius esse nutrimentum inferiorum membrorum, non generaliter est verum. Membrorum enim terrestrium, sicut sunt ossa, nutrimentum est terrestre : et membrorum aquaticorum, sicut est cerebrum, nutrimentum est aquaticum : et ossa sunt superius et inferius corpore, cerebrum tantum superius. Sed verum est quod in senibus et in mulieribus frigidis plus nutriuntur inferiora membra quam superiora, propter caloris defectum : quia calor est instrumentum animæ, et deficiente instrumento, aut nullæ fiunt operationes artis, aut non bene fiunt : sed ex hoc non probatur quod fiat nutrimentum virtute elementali, sed potius virtute animæ cum aliquo defectu instrumenti : quia, secundum Empedoclem, nihil deberet de nutrimento in talibus ferri sursum, sed totum deorsum. Sic igitur patet quod non vere dixit Empedocles.

CAPUT IV.

De improbatione erroris eorum qui dicunt augmentum et alimentum fieri per virtutem ignis.

Text. et com.
10.

Sunt autem quidam qui non omnium elementorum virtute fieri dicebant alimentum, sed virtute ignis tantum, et similiter augmentum : cuius assignabant rationem, quia ignis solus inter omnia corpora et alitur virtute propria et augmentatur. Alitur enim, in quantum educit subtile humidum de calefactis, et convescit et sustentatur in ipso : augetur autem, in quantum incremen-

tum accipit suæ quantitatis per appositionem cremabilium : et propter hoc dicunt quod ignis etiam hæc duo in omnibus operatur animatis. Et hi quidem adhuc aliis duabus rationibus sunt inducti, quarum unam esse dicebant, quia videbant ignem non nutritum perire per continuam suæ materiæ perditionem. Evolant enim ascendendo semper materiales partes ignis, et contendunt superius. Cum igitur sic continue deperdatur, indiget deperditi restauratione. Non autem deperditum restauratur nisi per nutrimentum : oportet igitur quod ignis nutriatur. Si quis autem eis dixit quod ignis naturaliter movetur sursum, et ideo partes suæ materiales evolant ex ipso naturaliter : dicebant hoc esse non posse, propter hoc quod nihil corrumpit seipsum, nec naturaliter intendit suiipsius corruptionem : ignis autem corrumpitur per hoc et destruitur, quod paulatim evolant ex ipso partes materiales suæ : ergo non naturaliter emittit eas, sed per aliquid corrumpens : erit igitur etiam naturale nutrimentum ipsum salvans et deperditum restituens. Alia autem ratio istorum fuit, quia dicebant augmentum fieri per hoc quod additur aliud corpus intrans in poros ejus quod augetur, et nihil esse ita porosum sicut ignem, propterea quod siccissimus est et perspicuus : ex siccitate enim continet poros, perspicuitas autem multitudinem ostendit pororum.

Nota ratio-
nes Anti-
quorum qui-
bus proba-
bant ipsam
augmenta-
tionem ab-
igne fieri.

Hæc autem non sunt vera in toto : *Text. et com.*
41.
verum quidem enim est non fieri alimentum sine calore ignis, sed calor ille instrumentalis est, et non primum efficiens, et ideo est concausa et non causa principalis. Operatur enim in alimentum non species ignis, sed species vivi corporis et virtutis animæ, sicut superius diximus : et ideo non alterat ad speciem ignis, sed carnis, vel ossis, quæ sunt species organorum animæ. Cujus signum est, quia

augmentum ignis in quantitate interminatum est : tantum enim augetur, quantum est cremabile appositum igni. Sed omnium animatorum quæ constant in figura et quantitate, certa est quantitas in qua salvatur forma illius speciei, et est ratio magnitudinis in maximo et in minimo, in qua stat, et extra quam non salvatur species : et augmentum habet terminum quod est quantitas organorum, quæ sufficit operationibus virtutum et potentiarum : ergo aliud est principium augmenti in animatis, quam sit virtus ignis : hanc autem vocamus animam, quæ talem ponit augmento suo terminum : hæc enim magis sunt rationis, hoc est, formæ quæ dat esse et rationem, quam materiæ, hoc est, quam alicujus virtutis materialis vel corporeæ, sicut est calor ignis. Alia autem ratio qua Avicenna improbat sententiam istam est, quod ignis quando nutrit et auget, non nutrit et auget nisi seipsum : anima autem vegetabilis neque nutrit, neque auget seipsam, sed potius corpus.

Ratio Avicennæ.

Solutio ad rationes Antiquorum.

Rationes autem quas inducunt non difficile est solvere. Dicimus enim quod ignis non proprie nutritur, neque augetur. Id enim quod convertitur in ignem, non ingreditur in ignem, neque ingreditur in ipsum ut cuilibet parti addatur et uniatur, sed diffunditur ignis per generationem formæ ignis in materia aliena. Et quod dicunt quod attrahit subtile humidum ex cremabilibus, et quod illo cibatur, dicendum quod non ad hoc attrahit ut illo cibetur, sed potius ut in illo generetur tanquam in prima materia. Non enim attrahit, nisi quia calefacit et subtilizat : et tunc calor facit ipsum ebullire ad superficiem corporis, cujus illud fuerat humidum : et ibi fumat et fit flamma : deberet autem attrahi in omnes partes ignis antequam inflammaretur si esset nutrimentum ignis. Patet igitur quod illud est proprie generatio ignis et non nutrimentum. Quod autem dicunt in igne fieri deperditionem secundum materiam, dicendum quod accidit igni in quantum

est in loco alieno : per hoc enim materiæ partes plus igni similes evolant intendentes ire ad locum proprium, sed extinguuntur ab aere circumstante : et sic fit continua ignis deperditio : neque intendit per hoc suam corruptionem, sed potius melius salvari et convalescere in loco proprio : et sic fieret si non impediretur : et ideo non intendit ignis secundum naturam restaurare illud deperditum, sed potius per inflammationem multiplicare suam speciem in materia aliena, sicut diximus. Quod autem objiciunt de poris et vacuo, ostendimus nihil esse in primo de *Generatione et Corruptione*. Exclasis autem sic falsis opinionibus et erroribus Antiquorum, loquemur de qualibet potentia vegetabilis animæ, ostendentes quæ sit quælibet ipsarum, et quam habent ad invicem et ad animam vegetabilem comparisonem.

CAPUT V.

De alimento quod est objectum nutritivæ et vegetativæ.

Quoniam autem hæc potentia animæ quam vocamus nutritivam, est vegetativa individui generativa per multiplicationem individuorum in specie, oportet nos secundum prædictam doctrinam prius loqui de nutrimento. Opere enim quod est alimenti opus, determinatio fit circa alias potentias animæ vegetabilis : eo quod augmentativa et generativa operationem quamdam alimenti recipiunt. Est igitur alimentum quasi objectum unum tribus potentiis animæ vegetabilis prævium.

Text. et com.
42.

^{hæc et eorum.}
^{41.} Primum autem quod de alimento quærendum occurrit, est, utrum alatur contrarium contrario, vel simile simili? Videtur enim quibusdam quod contrarium alatur contrario, sed non omne contrarium alitur a quocumque contrario, sed solum illo contrario alitur aliquid contrarium, quando contraria non solum generari possibile est ex alterutris, sed etiam augmentari unum ex alio. Multa enim generantur contrariorum ex alterutris, non tamen omnia contraria fiunt ex omnibus, sicut diximus in primo libro *Physicorum*. Et eorum quæ generantur ex invicem, non omnia augent se invicem, sicut quando sanum generatur ex laborante, non augetur, neque alitur unum ex alio : et ut universaliter dicatur, cum contraria sint quæ sunt potentia et actus ad invicem in generibus omnibus, ea quæ sunt unius generis contraria, generantur ad invicem, sed non augetur neque alitur unum ex alio, nisi sint contraria in genere substantiæ tantum accepta. In illis enim unum substantialiter potest converti in substantiam alterius : et ideo unum potest alere et augere alterum.

Sed adhuc observandum est, quod neque illa eodem modo se habent ad invicem, quod scilicet utrumque alat reliquum, et e converso : et hoc scimus ex dictis Antiquorum, qui dixerunt de simplicibus corporibus, quod aqua alit ignem, et non e converso ignis alit aquam. Et licet falsa sit eorum suppositio, tamen verissima ratione fuerunt inducti. Viderunt enim quod nihil aliud alit, nisi quod recipit speciem et formam ejus quod alitur ab ipso. Humidum autem inter omnia prima solum videbant facile recipere formas et species aliorum corporum quæ ei imprimuntur : et ideo dixerunt hoc solum esse alimentum. Et hæc ratio cogit, quod omne alimentum oportet humidum esse secundum actum, licet forte potentia sit alterius qualitatis. Viderunt etiam quod omne quod alitur, speciem et formam suam imprimit ei

quod alit ipsum. Nihil autem adeo potest esse sigillativum formæ suæ, sicut calidum et siccum : quia calidum penetrat, et siccum retinet acumen quod dat ei calidum : et ideo solum ignem nutriri dixerunt. Patet igitur quod licet non verum dixerint in hoc quod aqua alat ignem, tamen causa propter quam illud dixerunt, est verissima : et ex veritate quæ est in dicto eorum isto, accipitur quod non æqualiter se habent contraria ad invicem, quorum unum alit, et alterum alitur, quod utrumque scilicet ab altero et ali possit et alere reliquum. Alens enim in eo quod est alens, oportet quod sit in actu humidum susceptible formæ et speciei ejus quod alitur. Id autem quod alitur, est habens virtutem quæ formam corporis quod alitur et membrorum ejus sigillat in ipso : et ideo indiget instrumento quod est calor naturalis, et aliis virtutibus sibi subservientibus, de quibus infra dicemus. Distinctio autem quæ est inter alens et id quod alitur inter corpora animata, in solis simplicibus deprehenditur, sicut diximus, quod ignis alitur et aqua alit : et non ita videtur in compositis : propter quod composita ab excellentiis primarum qualitatum sunt remota, et ita non videntur esse in actu humida, neque in actu adeo sicca, quod possint ita evidenter habere proprietates alentis et aliti, quemadmodum simplicia.

Hæc autem quæ diximus habent dubitationem : eo quod quidam videntes alimentum uniri ei quod alitur, nihil autem uniri alii, nisi quod similitudinem habet in forma ad ipsum, dicunt non augeri vel ali contrarium contrario, sed potius simile simili. Aliis autem, de quibus prædiximus, videbatur ali contrarium contrario, tanquam impossibile sit ali simile simili. Et pro se inducunt rationem, quod omne alimentum mutatur et decoquitur decoctione calidi et humidi : sic alimen-

Nam quod
ratio qua
e alatur
Antiqui fuit
vera, etsi
plura sunt
et erronea.

Text. et eom.
44.

tum omne mutatur. Mutatio autem omnis, aut est de contrario in contrarium, aut de contrario in medium, quod comparatum contrario est contrarium : ergo non alitur nisi contrarium contrario.

Text. et com.
45.

Adhuc autem omne alimentum patitur ab eo quod alitur, et non e converso : contraria autem sunt quæ patiuntur ab invicem : patitur enim decoctionem et assimilationem, cum omnis decoctio sit completio a naturali et proprio calore ex contrajacentibus qualitatibus aut passionibus, sicut habitum est in quarto *Meteororum*. Non tamen patitur id quod alitur ab alimento, sicut neque instrumentorum domus aliquid patitur a materia ex qua fit domus, sed potius materia patitur et transmutatur ab ipso in domus formam. Ita et alimentum transmutatur in formam ejus quod alitur, et non e converso. Instructor autem domus non habet mutationem nisi illam quæ est ex otio ad agere, sive actus primi ad secundum, sicut scientem dicimus mutari quando actu fit considerans : ita etiam animæ virtus quæ nutritiva vocatur, mutatur quando de nutriente secundum potentiam, efficitur nutriens in effectum. Et forte hoc nunquam est, quia in talibus virtutibus superius diximus animam magis fore actum secundum quam primum, et potius assimilari vigiliæ quam somno : forte enim semper nutrit, etsi non semper nutrimentum ab extrinseco querat : quia semper aliquid agit circa nutrimentum, aut dissolvendo, aut alterando, aut attrahendo, aut uniendo membris. In determinando autem istam quæstionem magnam habet differentiam, utrum nutrimentum sit quod ultimo est quando unitur membris, aut quod primo quærit ut nutriat antequam alteretur et assimiletur, aut utrumque : quoniam si consideremus nutrimentum secundum actum, hoc est, quod potest perficere nutrimenti operationem per

hoc quod movetur ad membra et unitur membris, sine dubio tunc id quod assimilatum est membris, est nutrimentum. Si autem nutrimentum accipiat secundum potentiam, quod scilicet potest per suam substantiam fieri nutrimentum, tunc nutritur contrarium contrario : et ideo non coctum adhuc est contrarium, coctum autem simile : et ita utrumque prædictorum contingit dicere, et quod contrarium contrario, et quod simile simili alitur : et ideo manifestum est quod utrique quodammodo recte et non recte dicunt.

Quoniam autem, sicut supra ostendimus, nihil alitur proprie quod non habet animam, oportet animatum esse corpus quod alitur, et animæ potentia in alimentum agere, et non virtute elementalī simplici. Alimentum igitur animati corporis per se est, et non secundum accidens : virtutibus autem elementalibus non attribuitur nisi per accidens, hoc est, in quantum sunt instrumenta animæ : et sic qualitates elementales sunt concausæ et non causæ alimentali, sicut supra ostendimus. *Text. et rom.*
46.

CAPUT VI.

De officiis nutritivæ et augmentativæ.

His autem habitis de alimento, et de ipsis potentiis est determinandum. Est autem potentia nutritiva quæ de nutrimento restaurat deperditum in corpore animato ut salvet in esse divino. *Augmentativa* autem est illa quæ de nutrimento addit quantitati membrorum ut ad debitam longitudinem et quantitatem deducantur. Quid est potentia nutritiva?
Quid augmentativa?

Et ex hoc accipitur, quod licet idem subjectum sit alimento et augmentativo, hoc est, ei quod auget : tamen esse eorum secundum rationem diffinitivam est alterum et alterum. Animatum enim secundum quod quantum est, alimentum augmentativum quærit : sed non nutrit nisi secundum quod est hoc aliquid, et substantia potens recipere formam membrorum et substantiam. Nutrimentum enim non salvat nisi substantiam, et ideo, quamdiu potest nutriri, tamdiu salvatur in individuo. Sed augmentativa non agit per totam vitam, et ideo ipsa non est salvativa substantiæ, sed potius perfectiva quantitatis.

Et sunt quatuor differentiæ inter nutritivam et augmentativam, quarum una est et principalis, quod nutritiva non accipit alimentum nisi in quantum est potentia substantia membrorum, et non curat de quantitate. Augmentativa autem accipit ipsum in quantum potentia additur quantitati membrorum, in quantum membrorum quantitas extenditur ipso addito membris.

Secunda autem est, quia nutritiva addit substantiam cibi substantiæ membrorum æqualem secundum tres corporis diametros, longitudinis, et latitudinis, et profunditatis, in omnibus his æqualiter perditum restaurans. Augmentativa autem præcipue addit longitudini : et ideo indiget quod calor suus sit fortior, et membra in quibus est, sint mollia, quæ extendi possint. Hoc autem sic probatur : longitudo enim non fit major nisi ossibus extensis : et hæc dura sunt, et non nisi forti calore faciente discurrere nutrimentum per ipsa, fieri potest. Similiter autem non fit extensio sicci indurati, sed potius ejus quod est humidum flexibile : et ideo non fit augmentum nisi in juventute antequam adveniat siccitas nimia, quæ prohibet extensionem : et hæc est causarum una quare non semper augentur corpora, sed semper nutriuntur. Nutritiva enim licet secundum omnem dimensionem, ut diximus, nutriat, tamen

secundum latitudinem maxime nutrit : quia ad illius incrementum non exigitur nisi assimilatio nutrimenti, et additio, et non extensio in ampliorem quantitatem, nisi quantum extenditur in addito : et hoc frequenter fit in solis membris mobilibus, quæ sunt caro et hujusmodi, præter hoc quod ossa extendantur : et hoc fit calore debili magis quam forti.

Tertia differentia est, quod nutritiva hebetiori, ut dictum est, instrumento operatur : augmentativa autem acutiori. Cum enim calor naturalis utriusque sit instrumentum, hebes calor est qui solum convertit nutrimentum et assimilatur : acutus autem qui facit ipsum discurrere per membra dura, quæ mollificat infundendo ea acuto humore nutrimentali, et tunc extendit ea. Et causa hujus est, quia cum quælibet virtus plus possit in materia propria quam aliena, hebetatur calor, quanto plus de aliena materia ingeritur. Quod ut melius intelligatur, oportet scire quod duplici humido indiget omne quod nutritur. Unum quidem est seminale, quod est aliquid substantiæ seminis, et illud est proprium subjectum caloris naturalis. Aliud autem est nutrimentale, quod accipitur de nutrimento quod semper retinet aliquid de natura cibi, et ideo semper aliquid habet de extraneo : propter quod non adeo efficax est in eo calor naturalis, sicut in primo humido, et quanto plus ingeritur de nutrimentali humido, quod additur radicali sive seminali, ex quo formantur membra radicalia, et quod est infusum eis, tanto plus inspissantur et indurantur, et calor plus in eo debilitatur : et ideo calor qui primo fecit duas operationes, alimenti scilicet et extensionis, tandem propter sui debilitatem et membrorum duritiam, non potest perficere nisi unam quæ est nutrire : et ideo tunc stat augmentum.

Est autem circa hoc adhuc notandum, quod tempus incrementi etiam secundum Galenum et Avicennam est tempus ætatis puerilis, quia pueri sunt calidi et hu-

Nota de duplici humido seminali et nutrimentali.

midi propter vicinitatem quam habent ad suam originem, quæ est ex calido et humido. Humidum autem et calidum simul conjuncta faciunt diffusionem et extensionem. Procedente autem tempore exsiccat paulatim humidum in tempore juventutis, et indurantur membra : et licet acutius in juvenibus sit calidum, tamen non est majus in juvenibus quam in pueris. Et de hoc dat exemplum conveniens Galenus : quia si aliqua caliditas determinatæ virtutis penetrat in aquam, et eadem in essentia caliditas penetrat in materiam siccam, acutior erit caliditas in sicco, quam in humido, sed non major. Et sic est de calore puerorum et juvenum, qui æqualis est, licet acutior sit in juvenibus quam in pueris : et ideo in pueris plus de cremento operatur propter mollitiem membrorum, et in juvenibus minus propter eorundem duritiem, licet calor sit æqualis : et hujus signum est, quod pueri circa septimum annum ut in pluribus plusquam dimidium perficiunt suæ quantitatis. Hæc igitur est tertia differentia.

Quomodo
calor pueri
et juvenis
sunt æqua-
les in radice
secundum
Galenum.

Quarta autem est penes finem utriusque accepta : quia anima sicut et natura non est infinitæ et indeterminatæ intentionis : et ideo habita debita quantitate, in qua exercere potest suas operationes, non auget ultra augmentativa anima, etiamsi posset bene ultra augere : quia non abundat superfluis natura, sicut etiam non deficit in necessariis : finis autem nutritivæ est salvare individuum per deperditi restaurationem : et hoc necessarium est in toto tempore, et ideo per totam periodum continue operatur. Reliqua autem quæ de augmento et nutrimento dicenda sunt, in primo de *Generatione et Corruptione* requirantur.

CAPUT VII.

De officiis virtutis generativæ.

Idem autem nutrimentum per virtutem generativam, est factivum generationis, non tamen generat id quod alitur, sed potius generat id quod est, ut id quod alitur in specie. Cujus probatio est, quia nihil generat seipsum : oporteret enim quod idem esset et non esset simul. Omne enim generans actu est : id autem quod generatur actu, non est ens : esset igitur idem, et non esset secundum substantiam : et ideo sicut alimento et augmento aliud et aliud est esse secundum idem subjectum, ita alimento et generativo necessarium est aliud esse secundum diffinitivam rationem. Propter quod notandum est, nutritivam salvare individuum per distributionem nutrimenti ad membra : et quod superfluit membris, hoc sequestrat ad membra genitalia, quæ trahunt ipsum sicut ventosa trahit sanguinem. Membra autem seminaria sunt organum virtutis generativæ, sicut cerebrum est organum virtutis animalis, et cor virtutis vitalis : et virtus generativa sita in membris genitalibus, imprimit in alimento superfluo virtutem formativam, quæ in seminis viscositate retenta, quando fuerit in debito loco, format semen in organicum corpus : sicut enim nutritiva cibo influit speciem membrorum, per quam tendit ad membra, ita genitalia influunt ei virtutem formativam, qua formatur semen in membra corporis organici : et hoc quidem semen a toto corpore deceditur, et maxime a cerebro, et per spongiositatem membrorum, attractiva virtute testiculorum trahitur ad vasa seminaria, et ibi informatur prædicta virtute.

Membra seminaria sunt organum generativæ virtutis.

Et ideo virtus generativa in veritate est duplex. Una quidem in generante, quæ descendit semen attrahendo, et hæc operatur tribus, calore scilicet qui spumoso facit semen, ut spumoso sit spiritu deferente formativam virtutem, et hic spiritus extendit membra genitalia : et eodem calore consumit superfluum humidi seminis, ut efficiatur globosum et quasi glandulosum, quod magis retinere possit virtutes sibi impressas, et melius retineat figuras membrorum effigiatas. Operatur autem seipsa virtus generativa, influendo virtutem formativam quæ est in semine, sicut ars est in artificiatu materia : et operatur humido cibali, sicut materia etiam operatur : et operatur ventositate sicut instrumento extendente membra genitalia ad actum coitus, et ejiciendo semen a masculo in foeminam : ventositas enim propellit semen ad locum debitum.

Alia autem virtus generativa est in semine, quæ est virtus formativa, duo habens instrumenta, et duas materias, et duo opera. Unum quidem suorum instrumentorum est calor seminis, qui triplici virtute est informatus : quarum unam habet a substantia in quantum est calor, et ille est virtus solutiva aut dissolutiva et subtiliativa et alterativa seminis. Secunda autem est virtus celestis, quæ virtute operatur ad vitam ex potentia motionis cœli, sicut diximus in aliis locis. Tertia est virtus animæ, cujus ipse calor est instrumentum, qua virtute inducit formas organorum physici corporis potentia exercentis opera vitæ. Habet etiam spiritum infra spumam seminis contentum pro instrumento, per quem vehit in omnes partes seminis suas virtutes. Duo autem humida sunt materiæ in quibus hæc operatur. Unum quidem est quod est in substantia seminum, et hoc est principale. Aliud autem est attractum ut addatur illi, hoc est, humidum sanguinis menstrui, loco cujus infans quærit cibum cum a matrice separatur : et hoc humidum est supplementum quod additur

humido seminali, ut sufficiat formationi membrorum. Duo autem opera sunt : unum quidem membrorum formatio, alterum autem est quod attribuitur membris, sicut numerus membrorum et ordo, et situs, et asperitas, et lenitas, et cætera hujusmodi quæ membris attribuuntur. Hæc igitur sunt opera virtutis generativæ, et hæc quidem fit ex nutrimento.

Fuerunt autem quidam contententes, non ex nutrimento, sed ex aliquo quod actu est pars animati, fieri generationem, dicentes eam fieri ex carne, non ex superfluo nutrimenti. Sed error eorum convincitur quatuor rationibus. Quarum prima est, quod caro vel aliud quod est pars corporis animati, non est potentia corpus animatum, nisi prius a sua forma corrumpatur : semen autem potentia totum corpus. Secunda ratio est, quod illud quod est actu pars, non deciditur ab animato, nisi cum magno dolore : semen autem separatur cum delectatione. Tertia ratio est, quia actu pars non deciditur a toto corpore : semen autem deciditur a toto corpore. Quarta ratio est, quia videmus oculis nostris semina plantarum, neque lignum esse, neque folia, neque radicem, sed semina maturata : et videmus semina animalium non esse carnem, neque os, sed humorem album. Falsum igitur est quod dicunt, et rationibus inductis et multis aliis manifestatur error eorum. Quærent autem isti, qualiter tunc fit generatio univoca, ut ex planta planta, et ex homine homo ? Sed ad hoc nos dicimus, quod generatio dicitur æquivoca vel univoca quantum ad generans primum effective quod decidit a se semen : hæc enim dat virtutem formativam semini : et sic fit ex planta planta, et ex homine homo, et sic de aliis.

Opinio quorundam dicentium generationem fieri ex aliquo quod est actu pars animati. Impugnatio pulchra.

Ex omnibus autem præmissis constat, *Text. et com.*
48.
quod hujusmodi principium quod vocamus animam nutritivam, est ejus quod potest salvare seipsum, et suscipere tale

principium secundum quod est in tali dispositione. Ad hoc enim habet eam ut salvetur in aliquibus suis dispositionibus, licet in omnibus salvari non possit, quia in quibusdam continue mutatur. Alia autem sunt quæ non indigent tali principio, eo quod in omnibus suis dispositionibus semper uno modo conservantur, sicut corpora cœlestia : et ideo illa habent alias virtutes quam mortalia. Non enim indigent nutritiva et augmentativa et generativa, quemadmodum diximus in aliis.

CAPUT VIII.

Et est digressio declarans quatuor virtutes materiales dictis tribus virtutibus deservientes.

Oportet autem scire, quod cum unum et idem sit subjectum circa quod dictæ virtutes tres operantur, habet tamen in hoc ipso virtutes multas subservientes sibi, quarum tamen multitudo ad quatuor est reducta, quæ sunt attractiva, digestiva, expulsiva, et ante has tres appetitiva. Appetitiva enim appetit cibum appetitu naturali, prout est animæ vegetabilis virtus. Appetit autem ex vacuitate replentis nutrimenti, et ex defectu qui provenit ex dissolutione deperditi a substantia vegetabilis. Hic tamen appetitus cum sensu est in his quæ habent animam sensibilem et vegetabilem, et vocatur fames et sitis, et provenit ex sensu evacuationis. Attractiva autem in plantis quidem est ex calido quod est in radice et cæteris partibus plantæ, cujus virtute est suctio humidi nutrientis quod tangit radices plantarum. In animalibus autem est per motum villorum qui sunt secundum longitudinem in stomacho et intestinis animalium. Sed

digestio est ex proprio et naturali calore digerente, et separante purum ad impuro, et terminante ipsum ad speciem ejus quod nutritur in quantum est instrumentum animæ.

Scias tamen tribus præcipue juvari attractionem, scilicet similitudine, vacuitate, et calore. *Similitudine* quidem sicut magnes attrahit ferrum : et hoc fit in anima vegetabili quando cibus accipit membri similitudinem, et per illam movetur ad ipsum, sicut superius diximus. *Vacuitate* autem quando membra vacua sunt et pori membrorum propter multam factam in eis deperditionem et consumptionem. *Calore* autem trahente, quia calor naturalis sugit cibum, sicut ignis sugit oleum in lampade. Et hi tres modi perficiunt attractionem in omni habente nutritivam virtutem aut potentiam. In animalibus autem insuper sunt villi per longitudinem stomachi, et quorundam intestinorum ordinati, qui motu suo ingerunt et attrahunt cibum in locum digestionis ut ibi digeratur. Retentiva autem operatur adhuc, ut cibus ita diu stet in loco uno donec debitam accipiat alterationem. Et hoc quidem generaliter juvatur tribus, et quartum specialiter habet in animalibus perfectis. Primum autem trium est dissimilitudo quam habet ad membra, et partes diversas ejus quod nutritur : per illam enim impeditur nutritio ad partes nutriti. Secundum autem juvans est siccitas retinentis, cujus actus in tenendo confortatur ipsa siccitate. Et tertium est frigiditas, licet frigiditas ad illud operetur per accidens et non per se. Per accidens autem dico frigiditatem operari, quia frigiditas tenet id quod est nutriens in essentia sua et figura, ne calore dissolvatur et evanescat virtus ejus eo modo quo etiam conservat aliquando a putredine. Per se autem non operatur frigiditas ad aliqua opera vitæ, sed potius impedit, eo quod est qualitas mortificativa. Id autem quod specialiter habet in animalibus perfectioribus, sunt villi ex transverso in intestinis et stomacho po-

Qualiter attractio tribus modis juvetur,

Qualiter retentiva generaliter tribus juvetur et in perfectis animalibus quatuor.

CAPUT IX.

*De comparatione trium virtutum animæ
vegetabilis ad invicem et ad seipsam
animam vegetabilem.*

Text. et com.
49.

Quoniam autem tria sunt necessaria, scilicet quod alitur, et quo alitur, et alens effective, alens quidem primum et cui essentialis est actus alendi, est anima vegetabilis per nutritivam. Quod vero alitur, est corpus quod habet animam et non aliud, sicut ostendimus superius. Quo vero materialiter alitur, est alimentum. Et in his est advertere, quod virtus nutritiva est deserviens augmentativæ et generativæ, quoniam utrique per dictas quatuor virtutes præparat materiam. Nutritiva enim separat quod est superfluum nutrimento, et expellit ipsum ad membra generationis, ut in virtute formativa sigilletur. Augmentativa autem deservit generativæ, generans in quantitate et figura perficiendo ut generare possit : et ideo constat finem in his virtutibus esse generativam. A fine autem qui est quod res est id quod est, hoc est, a forma, omne quod nomen accipit debet denominari, finis autem est generare alterum ut ipsum, utique tunc erit principale in anima vegetativa generare alterum ut ipsum : ideo in vegetabilibus id quod est substantialis forma, absque dubio est generativa. Et ideo corpus secundum omnem partem informat ubi anima vegetabilis est tota perfectio corporis animati, sicut in plantis, et in eis est varia generatio, quia ubique planta generat ramos et virgas et folia et fructus et semina, et ubicumque abscindatur, convalescit utraque pars ipsius. Sicut enim tactus in anima sensibili est sensus particularis et forma substantialis ejus quod habet sen-

sus, et ideo ipsum brutum ubique determinat, ita de generativa est in plantis : propter quod etiam nonnullis videbatur nutritivam et augmentativam eandem virtutem esse, sed primo cum fortis calor et molliora membra, habere operationes duas : cum autem calor debiliior est et duriora et sicciora membra, tunc retinere tantum operationem unam, licet non veram causam dicant. Quoniam etiamsi ponatur non hebetari calor et non indurari corpus, nihilominus stabit tamen augmentativa in termino secundum naturam, ut supra diximus. Qualitercumque autem dicatur, constat quod in his generativæ est finis : et ideo inter has tres vires quæ super nutrimentum operantur, prima naturaliter est nutritiva, et secunda augmentativa, sicut substantia est ante quantitatem, et illa quæ finis est generativa, quæ non servat esse secundum materiam et individuum, sed esse divinum in specie attingit, propter quod agitur quidquid agitur secundum naturam. Oportet autem scire quod anima vegetabilis est, quæ unit in se istas vires, quæ quidem specie differunt secundum quod et vegetabilia differunt. Est enim una palmifica, et altera olifca, et sic de aliis : et actus illius animæ est vita, sicut diximus superius.

Est autem adhuc sciendum, quod si comparatio fiat animæ vegetabilis ad sensibilem et rationalem, tunc vires animæ vegetabilis dicuntur naturales : eo quod non nisi per instrumenta primorum corporum naturalium operantur et ad naturam in individuo vel in specie conservandam, sicut patet ex dictis : tamen est perfectio organici corporis sicut et aliæ : et ideo licet nutritiva sit diffusa in toto corpore, propter hoc quod ubique salvat individuum, et similiter augmentativa, eo quod omnibus diametris et præcipue longitudini principaliter addit et generativa in plantis : tamen in animalibus perfectissimis hæc virtutes sedes habent determinatas, a quibus influunt suas operationes in corpus. Et sedes qui-

Nota quo
modo vires
animæ ve-
getabilis na-
turales nū-
cupentur.

dem nutritivæ præcipue est hepar cum calore suo alterans et ad membra dirigens cibum. Sedes autem generativæ est in testiculis masculorum et fœminarum. Sicut autem diximus, quod nihil nutritur proprie, nisi quod est animatum, ita etiam nihil generat proprie ad speciei salutem, nisi quod est animatum. Generare autem ad salvandum se in specie, est generare ex eo quod discinditur a seipso, et cui a seipso influitur virtus convertens id in simile secundum speciem : et sic non generant inanimata, sed potius per actiones suas generant formas suas in materia aliena : cujus causa est, quia talia inanimata non habent aliquid quod potentia sit totum, sed quidquid corporis ipsorum est, hoc est actu pars et non potentia totum : ex eo autem quod est actu pars et non potentia totum, fieri generatio nullatenus potest, sicut diximus superius.

CAPUT X.

De duplici motore nutrimenti.

et com. 50. Est autem quo alitur dupliciter, sicut et quo gubernatur est movens immobile : et hæc est manus vel virtus quæ est in manu. Temon autem sive gubernaculum est quo gubernatur sicut movente et moto, eo quod est instrumentum gubernandi :

et hoc ideo est, quia omne alimentum est necessarium ut possit decoqui : et ideo oportet esse calorem decoquentem : et tunc calor effective alit ut movens motum, et potentia animæ est ut movens tantum. Si autem quispiam objiciat, quod movens corporeum quod est movens motum, non oportet ante se habere aliud movens immobile motu locali tantum, sicut ostensum est in VIII *Physicorum*, in alteratione autem non est necesse quod corpus alterans habeat ante se aliud movens ipsum, et sic dicat hic non oportere esse moventem animam ante calorem : dicendum quod necessarium est in motibus vitæ, sed in motibus aliis naturalibus non est necessarium : necessitas autem explanata est superius, ubi ostendimus quod virtus elementalis sufficienter ad nutrimentum movere non potest ¹. Sic igitur figuraliter sive superficialiter quid sit alimentum dictum est : certificandum autem erit de ipso in propriis rationibus de *nutrimento*. Nutrimenti enim ratio plene non determinatur ex unius libri principiis, quoniam de motu ipso nutrimenti et augmenti et generationis, quæ sunt de nutrimento, jam determinavimus in libris de *Generatione et Corruptione*, et de modo decoctionis in quarto *Meteororum* : hoc jam autem de motoribus universalibus. De propriis autem motoribus quoad singula animalia quoad singula membra in scientia de *Plantis* et de *Animalibus* erit manifestum. De ipso autem nutrimento dicendum erit in libello quem faciemus de *Nutrimento*, Deo volente.

¹ Vide tamen Averroem super hoc multa dicentem in commento 50.

TRACTATUS III

DE SENSIBUS.

CAPUT I.

In quo genere potentiæ sit potentia sensitiva.

Text. et com.
51.

Determinatis his autem virtutibus animæ vegetabilis, quæ sunt actiones secundum quas anima operatur, in genere dicamus verba communia de omni sensu : quia secundum sentire quod est potentia passiva, operatur anima sensitiva : eo quod secundum tales potentias non semper agit : commune enim est quoad nos prius, sicut dictum est in primo *Physicorum*. Primum autem quod de sensu in communi est considerandum, hoc est, cum in genere sit potentiæ, utrum sit in genere potentiæ passivæ, aut in genere potentiæ activæ. Et dicendum quod est in genere potentiæ passivæ, eo quod sensus secundum actum accidit in ipso moveri organum, et pati a sensibili objecto, quod

formam suam agit in organo sensus : omne enim recipiens est patiens : et cum sensus non sentiat nisi recipiens formam sensibilis, oportet quod potentia sensitiva sit in genere potentiæ passivæ : alteratio enim quædam videtur esse, quando sensus recipit formam ejus quod sentitur secundum actum, licet proprie loquendo non sit alteratio, sicut inferius ostendemus. Ponunt autem quidam Philosophorum antiquorum non fieri passionem nisi similis a simili, et alii dicunt non fieri passionem nisi quando contrarium patitur a contrario : quomodo autem ambo ista dicta sunt possible et impossible, dictum est in primo de *Generatione et Corruptione*, ubi proposuimus rationes naturales de ipso agere et pati ¹ : in *Prædicamentis* vero logicas quasdam et communes posuimus rationes : et ideo ibi non inquisivimus qualiter simile simili, vel contrarium a contrario patiatur.

Quod autem sensus sit virtus passiva, *Text. et com.*
52.
sciemus si quæstionem moveamus quærentem quare sensuum non sunt sensus,

¹ I de Generatione et Corruptione, tex. com. 46 et 47.

ita quod sensus sentiret seipsum : et quare sensus non sentit seipso sine sensibili extra movente sensum, cum unitus sit sibi ignis et terra et alia elementa quæ sentiuntur : attribuitur enim cuilibet sensui aliquod elementum secundum Platonem, quod dominatur in sua compositione, sicut in visu ignis, ut dicit Plato : quia enim dicit quod sensus est vis activa, et fit sensus extra mittendo, non potest dissolvere quæstionem : vis enim activa ex se perfecta est ad agendum, et non indiget aliquo extrinseco : et sic deberet sensus sentire sine indigentia alicujus extra. Et si forte dicant Auctores illius sectæ quæ dicit, quod sentimus extra mittentes actiones sensuum, et non intus suscipientes species sensibilibus, quod non fit actio agentis nisi sensibili et passivo præsentem, sicut ignis non calefacit nisi præsens aliquod calefactibile. Non solvunt, quia sensus est sibi præsens, et elementa componentia organa sensus non desunt sensibus : et tunc deberet ad minus sentire seipsum, et ignem et terram et cætera quæ sunt præsentia sensui : et tamen non sentiuntur ista : et ideo non convenit aut contingit unquam solvere hanc quæstionem ei qui dicit quod sensus est vis activa. Nulla autem est solutio istius quæstionis vera, nisi ea sola, quod sensus cum sit potentia passiva, non est actu sine potentia sensibilis extra : ideoque sicut combustibile nunquam actu comburitur, nisi per speciem combustivi generatam in ipso : et ideo ipsum combustibile secundum se sine combustivo acceptum, non comburetur : si enim sine illo comburetur in actu, oporteret quod combureret seipsum : et hoc esset ac si ligna composita facerent per se ignem sine aliquo igne incendente ea in actu, et hoc est impossibile : et similiter sensus non potest perfici secundum sentire in actu sine præsentia sensibilis, quod agit in ipso formam suam, ut illam sentiat in actu.

Sicut autem omne potens potentia passiva dicitur dupliciter, ita et sentire dicitur dupliciter. Si enim secundum potentiam ante actum attribuitur ei agere, hoc erit potentia et non actu : et hoc modo dicimus sentire eum qui forte dormit, qui licet sensum habeat in habitu, habet tamen ligatum, eo quod somnus est vinculum sensuum : et ideo remotiorem ab actu habet potentiam videndi dormiens, quam ille qui est in obscuro. Et ideo sicut dupliciter dicitur videns et audiens, ita dupliciter dicitur universaliter sentiens, hoc est, visum habens et non utens, vel auditum habens et non utens : aut jam operans visu et auditu, quando habet speciem visibilis et audibilis : et sic universaliter dicitur sentiens sensum habens in habitu completo, non tamen habens speciem sensibilis secundum actum : et dicitur sentiens habens speciem sensibilis, et hoc est utens sensu et operans secundum ipsum.

Dicamus igitur in discernendo sensum an sit de genere virtutum activarum vel passivarum, et si sit idem numero moveri et pati, et agere et movere : constat enim quod hæc magnam habent differentiam. Constat enim quod motus est in eo quod movetur et patitur, sicut diximus in tertio *Physicorum*, et est in eo actus quidem, sed imperfectus, eo quod est imperfecti actus in potentia secundum quod est in potentia : omnia autem quæcumque patiuntur et moventur, ab activo patiuntur et moventur, cum ipsum activum actu sit : et ideo moventur, cum ipsum activum actu sit : et ideo movere et agere suum est perfectio seu perfecti actio : et hæc est magna differentia. Unde etiam ipsum passivum aliquando est simile, et aliquando dissimile agenti : quoniam in principio passionis est contrarium : sed cum abjicitur forma ejus et inducitur forma agentis in fine passionis, tunc fit simile : et hoc est quando jam passum

Text. et com.
53.

Text. et com.
54.

et motum est, sicut diximus alibi. Et hæc differentia ostendit utrum sensus sit potentia passiva vel activa : quia nos invenimus ipsum pati et moveri, et aliquando similem, et aliquando dissimilem activo, quæ non accidunt nisi virtuti passivæ.

Nota rationem præcipuam ad probandum sensum esse potentiam passivam, et rationes asserentium sensum esse de potentiis activis.

Hæc autem doctrina tenenda est pro principio magno, ad destruendam totam sententiam eorum qui dicunt sensitivas et intellectivas virtutes esse activas, et non passivas. Habent autem quasdam rationes quas pro se inducunt, quæ in communi de sensu quatuor sunt potiores. Quarum prima est, quia dicunt quod quando duo sic se habent ad invicem, quod unum est inferius, et alterum est superius in ordine naturæ, si inferius secundum omnes suas potentias est activum, oportet etiam quod superius sit activum : quia superioris est agere potius quam inferioris : cum igitur in ordine naturæ anima sensibilis superior sit quam anima vegetabilis, et vegetabilis non habeat nisi potentias activas, non potest habere sensibilis nisi potentias activas. Et hæc ratio logica est et parum potest. Secundo autem cui maxime nituntur, est quod inferioris quod est materiale, est non agere in superius quod est formale magis : est autem sensibilibus forma materialis, et inferior anima sensibilis. Sensibilis autem est in corpore, et formalior quam sint formæ corporum. Non ergo, ut dicunt, formæ corporum possunt agere in potentias animæ sensibilis : et sic oportet quod potentiæ animæ sensibilis sint activæ et non passivæ. Tertium autem est, quia vident sensum judicare de sensibili, et non decipi in ipso. Judicare autem certa actio quædam est perfectissima : et cum illa sit sensus, dicunt sensum potentiam esse activam. Adhuc autem inducunt quarto loco experimenta : quia vident oculos menstruatarum inficere aerem et specula, et aliquando oculos etiam intuentium cas : et oculos basilici spargere venenum, eo quod, ut dicunt, visu interficit serpens qui basiliscus vocatur : hoc autem, ut di-

cunt, non fit nisi agendo in aerem et in objectum : et ita dicunt sensum esse potentiam activam. Sed hæc omnia et similia frivola sunt, quoniam demonstrative probatum est in præhabitis, sensum esse potentiam passivam et non activam.

His autem quæ isti inducunt, facile est respondere. Quod enim prius inducunt de comparatione sensibilis ad vegetabilem, dici debet in veritate digniorem formam esse sensibilem quam vegetabilem, sed non ordinantur penes agere et pati : quia pati sensibilis non est, ita quod patitur a vegetabili anima, sed potius e converso : unde cum alterius rationis sit istud pati, et illud agere, penes hoc non ordinantur secundum naturæ gradus vegetabilis et sensibilis : sed potius penes hoc quod ubicumque est vegetativum in sensitivo, quod vegetativum est sicut instrumentum, et sensitivum sicut principalis motor et formator. Et hoc patet, quia nutritiva in animalibus convertit cibum in carnem, quæ medium est in tactu qui est animæ, sensibilis, et generativa format organa ad sensus apta potius quam vegetabili deputata. Quod autem dicunt inferius et materiale non debere agere in superius et formale, frivolum est : quia sensibilia non agunt in animam, sed potius in organa corporum : et in illa possunt agere. Organa autem sunt animata, et ita provenit motus sensibilibus usque ad animam. Quod autem dicunt de iudicio sensuum, dicendum quod nulla virtus est adeo passiva, quin per formam sui activi existentem in ipsa possit agere : et sic est de sensu, qui efficitur in actu per formam sensibilis in ipso existentem : et ideo tunc agere potest, sicut sciens potest considerare. Quod autem inducunt ultimo, est omnino stultum : quia talis actio non est oculi in quantum est sensus in ipso, sed potius prout est pars corporis evaporantis : vapor enim resolutus ab oculo, est ille qui inficit, et non visus qui est in oculo : sed tamen vapor ille eo quod subtilis est et acutus, magis penetrat in corpora clara, sicut in specula et

Solutio ad rationes prædictas

Nulla virtus est adeo passiva quin per formam sui activi existentem in ipsa agere possit.

oculos qui sunt quasi specula animata, quam penetrat in alia corpora. Et hæc est causa etiam quare oculi citius quam alia membra læduntur in talium aspectu.

CAPUT II.

De distinctionibus potentiae passivæ in apprehendendo.

Text. et com.
55. His igitur et sic habitis, quod sentire est secundum potentiam passivam, dicendum est de potentia et actu, quoniam utrumque dicitur dupliciter: nunc enim simpliciter et universaliter volumus aliquid dicere de ipsis, quia certificative de eis dicere, est primi philosophi. Dicimus igitur quod potentia dicitur duobus modis, hoc est, disposita et indisposita perfectione prima. Dicimus enim aliquando hominem scientem in potentia: quia cum est indispositus, et nihil habet nisi naturam ad scientiam ordinatam: sicut ideo quia homo est animal disciplinabile, dicimus hominem potentia scientem: et hæc potentia quæ est ante perfectionem primam, sive ante habitum, habet gradus duos: potest enim esse remota et propinqua. Remota quidem, sicut dicimus puerum potentia scientem. Propinqua, sicut dicimus potentia scientem eum qui jam novit instrumenta et principia quibus accipitur scientia, quæ discens a Doctore non accipit, sicut quod de quolibet contingit affirmari vel negari et de nullo simul, et quod omne totum majus sua parte est, et quod uni et eidem æqualia, inter se sunt æqualia, et hujusmodi, quibus scitis non propter hoc scitur ars, sed eis ignoratis non potest ars sciri. Et in practicis quidem est idem, sicut dicimus infantem potentia esse scriptorem, et dicimus potentia esse scriptorem eum

qui novit pennam et calamarium, et temperaturam incaustri, et hujusmodi alia scripturæ instrumenta. Alio modo dicimus potentia scientem eum, qui jam habet habitum scientiæ, qui habitus scientiæ vel potentiæ similis est et somno in eo quod non agit, sicut dicimus scientem et non considerantem esse potentia scientem, et hoc est qui potentiam habet completam per actum primum, qui somno similis est. Sed non est idem motus quo uterque istorum est possibilis sive in potentia existens. Ille enim in utroque gradu potentiæ dicitur potentia sciens grammaticam vel aliam scientiam secundum potentiam materiale adhuc imperfectam, quæ tamen secundum genus est primum subjectum scientiæ, vel alterius habitus ad quem ordinata est potentia. Ille autem qui habet potentiæ perfectionem ad modum somni, dicitur sic potens, quia potest agere secundum habitum quando voluerit: habitus enim est quo quis agit aliquid quando voluerit, si nihil eum exterius et per accidens prohibeat. Similiter autem et actus dupliciter dicitur secundum actum primum et secundum actum secundum, ut diximus superius: et ideo habens habitum dicitur actu sciens.

Jam autem considerans cum actu sit *Text. et com.*
56. qui est per modum vigiliæ, proprie secundum actum sciens vocatur. Hi autem utique qui primo modo scientes sunt ambo, secundum potentiam scientes vocantur, sed differenter: quoniam non habens habitum, secundum potentiam sciendi materiale et imperfectam non dicitur sciens nisi quando per doctrinam est alteratus, et multoties est mutatus ex contrario in habitum scientiæ: oportet enim multoties discentem mutari modo ex ignorantia in dispositionem, modo ex dispositione in dispositionem, antequam sit in habitu completo: diximus enim quod potentia materialis habet gradus,

qui licet in genere sint duo, tamen in numero multi sunt. Quod autem dicimus, quod talis ex contrario venit in habitum, ideo dicimus, quod licet dispositio secundum id quod est non sit contraria habitui : tamen per modum est contraria, quia facile est mobilis, cum habitus sit qualitas stans et completa et immobilis. Ignorantia etiam largo modo est contraria habitui. Alius autem qui jam habet habitum, et sic non dicitur potentia sciens, sed potius eo quod similis dormienti et non agenti : hoc enim habet habitum faciendi vel sciendi grammaticam vel aliud, sed non operatur in agendo secundum illum modum actionis qui dicitur ex habitu.

habitus qui inducitur in seipsum, hoc est, in ea quorum species jam insunt, et ex his venit in actum qui est operatio : sicut est videre in exemplo architecti, qui habet habitum ædificandi, et conducit habitum in seipsum, hoc est, convertendo se ad ea quæ sunt in habitu, ut fundamentum, et lapides, et ligna, et ordinat ea, et impetum facit ad opus, tunc nihil novi acquirit, sed idem habitus confirmatur : cum igitur alteratio sit alicujus novæ formæ inductio, iste non est alteratus, vel aliud genus fit alterationis quæ alterari dicitur, quocumque modo nunc aliter se habens quam prius.

Text. et com.
57.

Et ideo etiam talis mutatio ex habitu in operationem, non est aliquid pati vel recipere, sed mutatio illa quæ est ex contrario, est secundum passionem et corruptionem contrarii habitus, sive dispositionis, secundum quod in unaquaque alteratione multæ sunt corruptiones contrarii illius quod abjicitur : quia, sicut diximus in tertio *Physicorum*, motus alterationis est generatio formæ post formam, quantum ad formam contrarii quæ abjicitur per motum. Sed habens jam habitum non corrumpitur secundum aliquid quod in ipso sit, quando venit ad operationem, sed potius venit ad id quod est salvans habitum : quia habitus per operationes salvantur : operatio enim est similis tali potentiæ habituali, eo modo quo se habet talis habitualis potentia ad actum. Habens enim scientiam, et secundum scientiam illam sic speculans et operans, aut in veritate non est alterari, aut si alteratio dicitur, dicetur alterum genus esse alterationis, in eo quod nihil in eo abjicitur vel generatur, sed potius habitus qui jam inest, confirmatur et salvatur, eo quod speculatio nihil aliud est nisi

Unde non bene se habet dicere sapientem cum secundum operationem sapiat alterari, sicut nec ædificatorem bene dicimus alterari, quando secundum actum ædificat : in actum enim se ducens qui operationem facit ex habitu elicitam, non est justum quod hæc dicatur doctrina sive doctrinatio, hoc est, doctrinæ acceptio : sed oportet quod habeat aliam denominationem : sed potius quando fit mutatio ex eo quod est potentia materiali sciens, et est scientiam accipiens a didascalo sive doctore qui actu habet eam, hoc est pati et alterari. Oportet igitur quod isti duo aut non dicuntur alterari ambo simpliciter, aut si ambo alterari dicuntur, tunc oportet quod non sit unus modus alterationis in utroque, sed unus alteratur in privativas dispositiones et in habitum ex ignorantia, sicut diximus, et alteratur, quia non uno modo se habet considerans et non considerans secundum habitum quem habet, absque eo quod aliquid novi generetur in ipso, vel aliquid eorum quæ insunt, abjiciatur. Scias tamen quod omnia ista quæ dicta sunt de alteratione, hæc dicta sunt large accipiendo alterationem : quoniam in VII *Physicorum*¹ probavimus secundum ha-

Text. et com.
58

¹ VII Physic. tex. com. 20.

bitum et dispositionem non esse alterationem aliquam, nec animam secundum intellectum moveri posse : sed ea quæ hic dicta sunt, exempli gratia dicta sunt : et adhuc sufficit quidam modus alterationis, licet non vere sit alteratio : non enim fit alteratio physica, nisi secundum illam speciem qualitatis quæ dicitur passio vel passibilis qualitas : et ideo quæcumque in VII *Physicorum* subtiliter disputata sunt, his quæ dicta sunt non contrariantur.

CAPUT III.

De aptatione dictæ distinctionis potentiae ad potentiam sensitivam.

Text. et com.
Volentes autem adaptare ea quæ dicta sunt ad potentiam sensitivam, dicendum quod mutatio potentiae sensitivæ ad primam perfectionem ipsius, est a generante : potentiarum enim apprehensivarum quædam complentur prima perfectione a materia vel natura, et quædam per experimentum et studium : a natura quidem, sicut potentia sensitiva ad sentire : per experimentum autem et tempus, sicut intellectiva : ab ipsa enim generatione generante et dante formam sensitivam, datur etiam actus primus sensus, quo sensus sentire potest quando voluerit, quando nihil est extra prohibens. Dico autem extra prohibens nihil, quia medii aliqua dispositio impedire potest sensum, et absentia sensibilis : sicut et scientiæ habens habitum, considerare poterit quando voluerit, quando nihil est extra prohibens. Cum igitur generatum est complete sentiens, tunc jam habet habitum perficientem sensum prima perfectione, quæ est sicut scientia, quæ est primus actus in intellectu : sentire autem secundum actum qui est secunda perfectio, quod est

quando recipitur species sensibilis in sensu, est sicut considerare se habet ad scientiam. Sed in hoc est differentia, quia activa et motiva ad operationem sensus sunt extra, sicut visibile et audibile : eo quod species sensibilium non movent sine præsentia materiæ : et quia materiæ præsentiam necesse est esse extra, ideo sensibilia moventia sensum ad sentire secundum actum, necesse est esse extra in omnibus sensibilibus.

Hujus autem causa est, quia, sicut jam *Text. et com.*
tetigimus, singularium secundum actum est sensus, hoc est, sensus secundum actum secundum quem sentire est singularium, quæ singularia sunt per materiam individuata, sine cujus potentia forma sensibilis nullo modo apprehenditur. Scientia autem est eorum quæ actu universalia sunt : et hæc sunt abstracta non solum a materiæ præsentia, sed ab omnibus quæ accidunt formæ secundum quod est materia individuata, sicut est figura, et ubi, et quando, et cætera hujusmodi. Hæc autem universalia sic separata, quodammodo sunt in ipsa anima : quia imagines sunt in anima : et ab ipsis abstrahitur universale quod movet intellectum possibilem : et ideo non simpliciter, sed quodammodo sunt in anima. In phantasmate autem universalia non sunt secundum actum universalia, sed potentia quæ per abstractionem intellectus fiunt universalia simplicia : et quia universale in phantasmate est intus in anima, et non extra, nec exigit materiæ præsentiam, ideo est in potestate animæ intelligere cum velit. Sentire autem non est in potestate ejus cum velit, quia movens sensum exigit materiæ præsentiam, quæ non est præsens in anima : assentire enim necessarium est sensibile movens sensum secundum materiæ præsentiam. Sicut autem diximus de sensu qui exigit materiæ præsentiam, ita se habet de scientia sensibilium secundum

quod sensibilia sunt : causa enim ipsa sciendi et sentiendi est species movens sensum secundum materiæ præsentiam, sicut causa intelligendi est universale in phantasmatibus movens intellectum. Causa autem quod oportet esse sensibile extra, est quia sensibilia sunt singularium quæ sunt in materia, et hæc sunt exteriora. Sed quia de his quæ ad intellectum pertinent, hic certificare non possumus, tempus fiet in quo accipiemus principium loquendi de ipsis in sequentibus hujus libri.

Text et com.
61.

Nunc autem tantum sit determinatum, quod non simpliciter sive uno modo dicitur id quod in potentia dicitur aliquid, sed aliud quidem dicitur potentia materiali et imperfectum, sicut dicimus puerum posse militare : aliud autem, sicut dicimus posse militare eum qui habet ætatem et habet habitum militiæ, non militat autem in opere. Et sic similiter dicitur dupliciter sensitivum, sicut diximus, sicut si dicamus imperfectum secundum organa sensus posse sentire, et sicut dicimus posse sentire perfectum secundum organa sensus.

Text et com.
62.

Et quia horum sic potentia existentium differentia usualiter non est nominata, ideo oportuit nos determinare, quia sic differunt et quomodo differunt, ne potentia activa semper perfecta esse credatur : et quia nomina propria non habemus, uti nos oportet nomine alterationis et passionis in istis tanquam propriis nominibus : cum tamen non nisi extenso nomine eis conveniat, sicut supra diximus, sensitivum potentia est animal sensibile ut sensibile in actu sit, et non tamen ipsum sensibile : quia forma sensibilis extra

prout est in ipso sensibili, non recipitur in sensu, sed intentio ejus : et si reciperetur in sensu secundum esse quod habet in re, tunc haberet duo esse : et oporteret dicere quod oculus aliquando esset albus, aliquando niger, aliquando alterius coloris, quod non est verum. Est igitur id quod est in sensu nec sensibile, quia est intentio sensibilis : et non est ipsum sensibile, quia non confert illud esse sensui, quod confert rei quæ extra sentitur.

Sed forte objiciet aliquis¹, quod cum sensorum species non moveant sensum secundum esse materiale quod habent in sensibili re extra, sed potius secundum quod est intentio spiritualis in sensu accepta, oportet quod habeant motorem unum qui in omnibus causa est esse illius spiritualis, sicut etiam intellectiva habent motorem unum, qui in omnibus causat formam simplicis intelligibilis. Nec convenienter dici potest, quod esse spirituale habeat intentiones sensibilis ex hoc quod recipiuntur in subjecto spirituali : quia magis est rationabile causam diversitatis esse spiritualis et materialis ipsorum sensibilibum esse ex diversitate motoris, quam ex diversitate subjecti : quia subjectum non diversificat moventia, sed potius e converso : intentiones autem spirituales sensibilibum sunt moventes. Hæc autem dubitatio magna indiget consideratione, et in sequenti capitulo secundum facultatem nostram determinabitur.

¹ Et hæc est objectio Averrois in com. 60 hujus secundi, cujus objectionis solutionem

quære infra in cap. 6 præsentis tractatus.

CAPUT IV.

Et est digressio declarans gradus abstractionis et modum.

Apprehensio universalis loquens quales et habet gradum.

Antequam nos loquamur de sensibilibus singulariter, oportet nos loqui de sensibili generaliter : quia, sicut diximus, objecta priora sunt actibus, et actus potentiis secundum rationem : quia de communibus etiam quoad nos prior est speculatio in *Physicis*, eo quod in illis communia confusa sunt in singularibus, et priora quoad nos, debemus prius loqui de sensibili in communi. Sed ad faciliorem intellectum eorum quæ dicturi sumus, faciemus capitulum breve de modo apprehensionis potentiarum apprehensivarum omnium : hoc enim perutile erit ad omnium sequentium notitiam faciliorem. Dicimus igitur quod omne apprehendere est accipere formam apprehensi, non secundum esse quod habet in eo quod apprehenditur, sed secundum quod est intentio ipsius et species, sub qua aliqua sensibilis vel intelligibilis notitia apprehensi habetur. Hæc autem apprehensio, ut universaliter loquendo, quatuor habet gradus. Quorum primus et infimus est, quod abstrahitur et separatur forma a materia, sed non ab ejus potentia nec ab ejus appendiciis : et hoc facit vis apprehensiva de foris, quæ est sensus. Secundus autem gradus est, quod separetur a materia et a præsentia materiæ, sed non ab appendiciis materiæ, sive conditionibus materiæ : et hanc apprehensionem facit imaginativa potentia, quæ etiam singularibus non præsentibus retinet formas sensibilibus, sed non denudat eas a materiæ appendiciis. Dico appendicias materiæ conditiones et proprietates quas habet subjectum

formæ quod est in tali vel tali materia : verbi gratia, talis membrorum situs, vel talis color faciei, vel talis ætas, vel talis figura capitis, vel talis locus generationis. Hæc enim sunt quædam individuantia formam quæ sic sunt in uno individuo unius speciei, quod non sunt in alio. Et hac apprehensione Socratem non præsentem imaginamur crispum et album, et senem, vel juvenem, et cum longis digitis vel brevibus, quorum nullum accidit ei in quantum est homo. Hæc igitur est secunda apprehensio. Tertius autem gradus apprehensionis est, quo accipimus non tantum sensibilia, sed quasdam intentiones quæ non imprimuntur sensibus, sed tamen sine sensibus nunquam nobis innotescunt, sicut est esse socialem, et amicum, et delectabilem in convictu, et affabilem, et his contraria, quæ quidem cum sensibus accipimus : et tamen eorum nullum sensibus imprimitur. Et tale est quod accepimus hunc esse filium leonis, et esse agnum, vel hominem : alium autem esse lupum, vel leonem, secundum quod substantialis formæ mediantibus sensibus et non separatæ ab ipsis, apprehenduntur : et iste gradus propinquus est cognitioni, et nunquam est sine æstimatione et collatione. Quartus autem et ultimus gradus est, qui apprehendit rerum quidditates denudatas ab omnibus appendiciis materiæ, nec accipit ipsas cum sensibilibus intentionibus, sed potius simplices et separatas ab eis : et ista apprehensio solius est intellectus, sicut est intellectus hominis per hoc quod convenit omni homini, vel intellectivæ substantiæ, ut universaliter dicatur intellectus quidditatis universalis omnis rei secundum quod est quidditas ipsius, et non per hoc quod convenit isti, et non alii, proprium est et singulare, et est aliquid de materialibus et individuantibus. Quæcumque autem sunt communia et ita uni sicut alii, et eodem modo convenientia, absque dubio sunt ipsa universalia, quæ solus accipit intellectus. Secundum autem hos gra-

dus abstractionis sive separationis distinguuntur inferius vires apprehensivæ.

Forma rei
et rei inten-
tio differunt.

Adhuc autem notandum est, quod differunt forma rei et intentio rei : forma enim est proprie quæ informando dat esse actu materiæ, et composito ex materia et forma. Intentio autem vocatur id per quod significatur res individualiter sive universaliter, secundum diversos gradus abstractionis : et hæc non dat alicui, nec sensui quando est in ipso, nec etiam intellectui quando est in ipso, sed signum facit de re et notitiam : et ideo intentio non est pars rei sicut forma, sed potius est species totius notitiæ rei : et ideo intentio quia abstrahitur de tota re, significatio totius de re prædicatur : intentio enim colorati quæ est in oculo, totam rem significat vec notificat, sicut et intentio quæ est in imagine particulari non præsentem. Et hoc est quod dicit egregie Aristoteles in secundo libro suo de *Anima*, quod sensus sunt particularium ¹ ; et non dicit quod formæ alicujus tantum, sed totius particularis, sicut et intellectus est universalium, quod non est notitia et species partis, sed totius : et ideo notitiam facit de toto. Non enim per visum accipitur notitia coloris tantum, sed colorati, et species ejus in visu species est colorati, secundum quod coloratum est, et judicium fit de colorato secundum quod coloratum est, et sic de aliis intentionibus in quocumque gradu abstractionis accipiat. Similiter autem est quando dicitur, quod abstractio fit a materia, intelligitur quod est quoddam particulare quod particularitatem habet a materia : hoc enim est primum subjectum formæ, et per ipsum substat particulare et naturæ communi quæ abstrahitur universaliter ab intellectu, et individuantes formas, quarum intentiones ab aliis gradibus abstrahuntur apprehensionis. Sicut autem in principio *Physicorum* dictum est,

communis natura aliquando accipitur ut confusa in particularibus et non separata ab eis : et tunc scientia talis est singulare sicut et sensus, sicut in præhabito capitulo diximus.

CAPUT V.

De sensatis in communi quæ sunt per se et proprie, et secundum se et commune, et per accidens.

His igitur prælibatis, dicendum est de objectis uniuscujusque sensus primo in communi, quia de communibus proprie est speculatio. Dicitur autem in communi sensibile tripliciter. Duo quidem dicimus per se sentiri : unum autem secundum accidens. Quando autem dicimus per se sentiri aliquod sensibile, volumus intelligere per se quando subjectum est causa prædicati, hoc est, quod per propriam naturam et essentiam causa est immutationis sensus, eo quod ipsum est quod habet inferre passionem sensui : diximus enim quod sensus generaliter est potentia passiva, et sentire generaliter pati : diximus enim sæpe in libris naturalibus præhabitis, quod non quodcumque agens infert passionem cuilibet patienti, sed oportet esse communicationem naturæ inter proprium agens et proprium patiens : et tunc dicemus quod illud est essenziale sensibile, quod suam propriam essentiam, vel intentionem essentiali, deprehendet in sensus organo. Hæc autem sunt duo : cum enim omnes formæ sensibiles sint etiam formæ situales, et quæ habent quantitatem per accidens, statim impenditur quod calor in oculo non recipitur sine quantitate, et

Text. et com.
63.

¹ Quomodo pulchre et subtiliter ponderavit dictum Philosophi II de *Anima*. tex com. 60

dicentis « sensus esse particularium ».

his quæ sunt quantitati annexa essentialiter : et ideo sensatum per se, dividitur in duo : quorum unum quidem proprium est, quod sic convenit uni sensui quod non convenit alii, sicut coloratum in quantum coloratum in nullum agit sensum, nisi in visum : sonus autem in auditum et non in alium sensum. Aliud autem est sensatum quod ideo per se sentiri dicitur, quia sua intentio in sensu imprimitur conjuncta sensibili proprio : et hoc est proprium et proximum subjectum sensatæ speciei, quod est magnitudo, in qua ut in subjecto proprio est omnis qualitas sensibilis. Et proprium quidem subjectum sensibile duo habet in se quæ faciunt ipsum proprium. Unum quidem dictum est, quod scilicet non convenit ipsum altero sensu sentiri, nisi illo cujus est proprium activum inferens ei passionem : et cum non agat in sensum nisi intentionem propriæ formæ, sequitur quod sensum non convenit errare circa proprium sensatum. Dicitur autem sensatum proprium duobus modis. Uno quidem modo secundum quod est in re sensata in qua est secundum esse materiale. Alio autem modo secundum quod est receptum in organo sensus : secundum enim quod est in re non semper judicatur de ipsa : quia etiam per hoc esse non habet agere in sensum, sicut nos inferius ostendemus : sed ponamus per esse quod habet in abstractione, secundum quod esse primum est in medio, et postea in sensus organo ¹ : et multæ variationes possunt fieri circa esse suum quod habet in abstractione, tam in medio quam in organo : quoniam si contingat aerem qui est medium in visu esse humidum multum, forte videbitur album esse perfusum rubore vel croceitate : et si forte pupilla sit infirma, ex humore in oculum defluente alterabit esse coloris quod habet in abstractione, sicut diximus in tertio *Meteororum* in tractatu de *iride* :

et hæc non sunt error sensus in sensibili proprio : quoniam sensibile proprium revera tale esse habet in abstractione, licet non habeat tale esse in subjecto in quo est secundum esse materiale, quod habet in materia. Patet igitur sensum circa sensibilia propria non errare : sic enim est visus coloris, et auditus soni, et gustus saporis, qui *humor* a Græcis vocatur, eo quod in humido semper sentitur. Tactus autem plures habet differentias quæ non ad unum propriæ rationis genus reducuntur, tamen in unaquaque judicat de illis et non decipitur. In compositione tamen sensibilibus magna frequenter est deceptio, sicut quidem est quod est coloratum ut croceum sit mel, aut cholera citrina, aut ubi est coloratum, aut quid est quod sonat, aut ubi sonat, et sic de aliis. Et hujus causa, ut infra dicemus, est quia sensus proprius non habet componere, sed aliqua superior potentia : et illius est error. Hæc igitur sunt sensata propria.

Communia autem, sicut diximus, quorum essentia vel esse secundum intentiones suas vere sensibus imprimuntur, et illæ sunt sicut magnitudo in qua sunt sensibilia : et cum magnitudo sit terminus naturalis corporis, et terminata quantitas sit figura, oportet etiam figuram esse sensatum commune : trigonum enim vel quadratum est quod imprimitur in oculo in videndo et tactui in tangendo. Quia autem numerum cognoscimus divisione continui, et continui est essentialiter dividi, ideo oportet numerum etiam esse sensatum commune. Magnitudo autem non dividitur solum per essentiam, sed etiam per motum, eo quod motus non habet ante et post nisi per ante et post in partibus magnitudinis : et ideo oportet etiam motum esse sensa-

¹ Nota illas tres conditiones positas a The-
mistio in II de Anima super textu commenti

præsentis.

tum commune. Et quia opposita sunt ejusdem potentiae, ideo etiam est sensatum commune : et sic igitur sunt quinque communia, motus, quies, numerus, figura, et magnitudo; nec dicuntur ista communia, eo quod quodlibet eorum æqualiter ab omni sensu percipiatur : sed quia quodlibet istorum probatur percipi pluribus sensibus, et non uno solo sensu, quoniam in veritate motus et quies et numerus omnibus sensibus percipiuntur, sed quantitas et figura, tactu et visu, ista autem sensata communia dicuntur per se sensata, secundum quod per se opponitur ad id quod est per accidens, et non sic secundum quod per se opponitur ei quod est non primo. Impossibile enim est, quod idem passivum numero, habeat activa diversa secundum genus. Constat autem quod color et magnitudo diversa sunt genere : et ideo sensatum proprium est quod agit in proprio sensu : et huiusmodi sensatum magnitudinem habet et figuram, etc. : ideo recipiuntur etiam illa non per accidens, sed propriæ eorum intentiones imprimuntur in organo sensus.

Test. et com.
65.

Sed secundum accidens sensibile est, quod propriam essentiam in sensum non imprimit, nec primo, nec secundo, sed cum sensibili proprio, et communi accipitur, et non sine æstimatione vel cogitatione, sicut sunt intentiones de quibus in tertio gradu abstractionis diximus, sicut quod hoc album est Diaris filius, vel hoc nigrum est amicus, vel homo, vel animal : sicut videt ovis quod hoc pilosum est lupo, et hoc pilosum est canis, et unum æstimat amicum, et alterum inimicum. Secundum autem hanc doctrinam cognoscitur distinctio sensibilium, quæ secundum quorundam malam doctrinam valde est manifesta, sed errores talium transivimus brevi-

tatis causa cui studemus. In hoc enim quod tale est, quod secundum se nihil de intentione suæ essentiae imprimit in sensum, secundum se sentiri nihil potest, sed sentiri per accidens : quia albo accidit quod sit ei conjunctum : et ideo organum sensus a tali sensibili nihil patitur omnino : quia natura hominis non est sensibilis per propriam essentiam, sed intelligibilis. Secundum se autem sentiuntur quæ intentiones proprias imprimunt in sensum : et hæc sunt ad quæ ipsa organa sunt vel habent apta nata ex primis suis componentibus.

CAPUT VI.

Et est digressio declarans utrum sit aliquod movens unum in sensibilibus : et est de duplici esse sensibilis quod fit in materia et in abstractione.

Nunc autem redeundum est ad quæstionem quam superius reliquimus, utrum exteriora sensibilia habeant unum et eundem aliquem motorem, qui agat in eis, quod efficiantur intentiones sensibiles, sicut intellecta habet unum et eundem motorem qui est intellectus agens, qui agit in eis intentionem intellectualem : hoc enim consideratione dignum est, et est quæstio quam tangit Averroes, et dimittit insolutam¹. Fuerunt autem quidam modernorum magnæ auctoritatis qui hæc concesserunt propter præinductam rationem, asserentes quod omne sensibile quod invenitur in omnibus sensibus, est unum in eo quod est intentionale et spirituale et non materiale : unum autem in multis participatum necesse est ab uno causari : hoc autem non

¹ Quæstio mota ab Averroce II de Anima,

com. 60, sed non soluta ab ipso.

casu illud movet ad aliud vel aliud : oportet igitur aliquem esse motorem qui movet ad hoc esse in omnibus sensibus. Adhuc autem manifestum est formam sensibilem secundum esse materiale esse in re sensata extra animam, et rem, et ibi rem afficit sua qualitate : secundum autem hoc esse non est in medio, nec etiam in anima : quia si color esset in aere sicut in colorato, oporteret quod videremus aerem esse coloratum, et oculum esse coloratum colore quem recipit : et hujus contrarium videmus : ergo secundum aliud esse est in abstractione quam in materia propria : aliquid igitur confert ei esse illud : et illud erit movens ipsum : quoniam in re non est abstractum sensibile nisi potentia : et id quod est in potentia, non educit seipsum ad actum, sicut ante diximus de visibili, sicut est de aliis sensibilibus : oportet igitur ipsum habere unum aliquid movens. Adhuc autem phantasmata sunt majoris simplicitatis quam species sensibilis in materia : et tamen oportet phantasmata habere movens ad hoc quod efficiantur in intellectu possibili : oportebit igitur etiam ipsa sensibilia habere aliquid movens, ad hoc quod abstracta efficiantur in sensu.

Istæ igitur et similes rationes sunt quæ induxerunt multos de nostris Doctoribus, quod dixerunt unum esse movens in omnibus sensibus. Sed cum debuerunt specificare quid est id, diverterunt duas in vias. Quidam enim dixerunt hoc esse lucem, propter quinque rationes potissimas. Quarum est una, quia cum movens in omnibus sensibus debeat esse unum et idem, et vident lumen esse motivum in sensu visus, dicunt ipsum oportere esse motivum in omnibus sensibus. Alia autem ratio est, quia dicunt lumen a luminoso corpore pyramidaliter et circulariter diffundi : circularem autem multitudinem vident in omnibus sensibus : quia intentiones sensibiles circa rem sensatam ad æqualem distantiam circulariter ubique generantur : et ta-

lem motum in inferioribus non dicunt esse nisi luminis. Tertia autem est, quia vident quod nulla qualitas inferiorum corporum agit universaliter, sed particulariter unum et non aliud, nisi forte per accidens : lumen autem quod est forma cœli, quod est corpus universaliter omnia inferiora movens, dicunt oportere esse causam universalis actionis in intentionibus sensibilibus. Quarta autem est, quia vident lumen esse in materialibus et spiritualibus ut formam, et ideo dicunt suum esse proprium quod conferat formæ materiali, quod fiat intentio spiritualis. Quinta autem est quæ et præcipua est cui innituntur : quia vident sensibilibus esse materiale causari a qualitatibus elementorum : et ideo nullam esse qualitatem elementi, quæ agat in ipso intentionem spiritualementem. Nec potest dici quod sit a subjecto in quo generatur illa intentio, scilicet quod subjectum non sit aptum natum ipsam recipere nisi in esse spirituali : quia sicut supra diximus, diversitas subjecti potius est a diversitate agentis et formæ quam e converso : oportet igitur quod sit ab aliqua forma agente corporis superioris : et corpus cœleste non agit in inferiora nisi per lumen : igitur lumen est quod in omnibus sensibilibus agit intentiones spirituales.

Alii autem antiquiores his dixerunt, quod virtus animæ est agens eas intentiones spirituales : et isti sunt qui dixerunt potissimam virtutem sensus esse activam et non passivam : quorum rationes in parte supra posuimus. De hoc autem quod hic dicunt, quatuor assignant rationes aliquid probabilitatis habentes, secundum quod in eorum dictis potest deprehendi, quas tangit Avicenna Philosophus, et Alfarabius, et quidam alii. Dixerunt enim isti non esse intentionem nisi ei quod judicat de intentionibus : hoc autem esse animam : et ideo necessarium esse aliquid animæ esse quod conferat formæ sensibili esse intentionis : et ideo dixerunt animam habere

Secunda
opinio po-
nentium
sensum
agentem in
anima.

ordinem ad omne id quod instrumenta-
liter obsequitur ei : et cum medium in
sensu sit propter sensum, dicunt animam
habere virtutem agendi in medium : et
taliter fit secundum eos illud quod virtus
sensibilis egreditur spiritualiter, et sup-
ponit se sensibili, et confert ei esse quasi
incorporeum et quasi spirituale quo in
anima effici possit. Secunda vero ratio
eorum est, quod in omnibus communi-
cantiam habent agens et patiens : incor-
poreum autem patiens cum corporeo
agente nullam omnino habet communi-
cationem : et ideo cum anima sit sensi-
bile suscipiens, dicunt etiam oportere
quod aliqua virtus animæ sit ipsum
agens. Tertiam inducunt rationem, di-
centes animam esse magis activam quam
aliquam formam corpoream : et cum
forma corporis agat imprimendo speciem
suam in materia sibi conjuncta, multo
fortius erit verum virtutes animæ sensi-
bilis quasdam esse activas, qua aliquid
de specie animæ influunt objectis animæ,
ut possint effici in sensibus : dantque
simile huiusmodi, quod virtutes vegeta-
bilis animæ nunquam adveniunt de cibo
corpori cui primo non influxerunt ali-
quid de specie animæ per quam uniri
possit corpori : nec esse minus activam
dicunt sensibilem quam vegetabilem, sed
multo magis. Quartam autem ponunt
rationem : quia dicunt sentire et judicare
de sensibus esse operationem quamdam
vitæ : hæc autem operatio non potest
fieri ab aliqua forma corporali, sed ab
anima ipsa. Cum igitur sensibilia secun-
dum esse rationale sint specificantia
illas operationes, et formalia in ipsis
agentia, oportet quod illud esse egerat
in ipsis aliquid animæ quæ est princi-
pium et causa vitæ.

Opinio Doc-
toris.

Nos autem simpliciter naturalibus in-
sistentes hæc omnia falsa reputamus,
et tam illud falsum dicimus in quo ambæ
sectæ conveniunt, quam illud in quo
differunt. Dicimus enim nullo modo fore
necessarium unam esse causam multi-
tudinis quæ est in multis, quæ secundum

unam rationem non est in eis, sed secun-
dum rationes æquivocas : esse autem
intentionale et spirituale non una ratio-
ne est in sensibus : quia unum est multo
spiritualius alio, quia unum afficit et
medium et organum secundum esse
materiale agens in ipsum, sicut est in
objectis tactus. Et ea quæ habent idem
medium, sicut visibilia, et audibilia,
et odorabilia, non habent illud medium
secundum unam et eandem naturam
medii, sed secundum diversas, sicut
inferius ostendemus. Et non unius ra-
tionis est esse quod habent in ipso me-
dio, quia spiritualius esse est coloris in
medio quam soni : et iterum spiritualius
esse est soni in medio quam odoris. Et
ideo ventus non aufert vel affert colo-
res, sed obtundit auferendo sonos in
parte et non in toto : odores autem et
affert et aufert in toto, sicut dicit Avi-
cenna : et veritas pro experta attestatur.
Concedendum autem esse videtur, quod
aliquando et in quibusdam sensibus
qui scilicet sunt per medium extrinsecum,
sensibile secundum aliud esse est in re
sensata, et secundum aliud in medio
et in organo : sed hoc esse in nullis plu-
ribus sensibus est unius rationis. Et si
quæritur quid conferat ei hoc esse ?
videtur mihi stulta quæstio, quia nos
superius ostendimus omnem virtutem
activam esse per se perfectam ad agen-
dum, sine aliquo motivo extrinseco : et
ideo dico quod forma sensati per seipsam
generat se in medio sensus secundum
esse sensibile, cujus necessaria demons-
tratio est, quod ab omnibus Philosophis
et ab ipsa veritate convincitur, per se
sensibile esse, quod in secundo modo
dicendi per essentiam suam est causa sui
esse sensibilis : et ideo frustra quæritur,
quid conferat ei illud ? sicut si quæritur,
quid conferat luci lucere secundum ac-
tum ? Et quod dicitur quod id quod est
in potentia, non educitur in actum nisi
ab eo quod est in actu, non est dictum
nisi de eo quod est in potentia esse ma-
terialis, et non de eo quod est in poten-

Stulta est
quæstio,
quid confe-
rat esse
spirituale
formæ in
medio pro-
pter dupli-
cem ratio-
nem hic ta-
ctam.

tia esse formalis et efficientis : esse enim spirituale generatur a re generante tantum secundum formam, de qua actione in hujus capituli sequentibus prosequemur. Et bene concedimus quod non est congruum quod dicatur esse a subjecto spiritualiter, quia esse intentionale quod est in medio, est multo spiritualius quam ipse aer sit, vel quam sit ipsum cœlum. Hoc autem quod inducunt pro simili de phantasmatis moventibus intellectum, omnino dissimile est : quia quæ est in phantasmate, non potest dare esse intellectuale, eo quod est multo simplicius quam ipsa : et ideo indiget motore ad hoc esse abjiciendum. Forma autem corporalis per se agens, nihil supra se confert quando confert esse intentionale, sicut inferius ostendimus.

Opinio autem quæ dicit hoc esse lumen, omnino ridiculosa est : quia qui dicit lumen esse in tenebris, indiget sensu : et tamen scimus multa sensibilia æqualiter diffundi in tenebris et in lumine. In omnibus autem suis rationibus hæc opinio fere syllogizat ex puris affirmativis in secunda figura. Quod autem isti dicunt, quod lumen moveat colorem, et conferat ei esse spirituale, ostendimus falsum esse inferius, ubi de visu loquemur : ibi enim ostendimus quod color per se est motivus visus, et quod lumen non exigitur propter colorem, sed propter medium. Et quod sensibile circulariter generatur, dicendum quod accidit ei per accidens, eo quod medium recipiens ipsum circulariter circumstat : quod si non circulariter circumstaret, non diffunderetur circulariter. Quod autem dicunt nullam formam inferiorem universaliter agere, falsum est omnino : quia omnis forma inferior universaliter et non particulariter agit, et multiplicat seipsam. Sic formæ sensibilibus se universaliter agunt : et nihil unum et idem agit omnes. Ad hoc autem quod dicunt in materialibus esse aliquid quod confert formæ esse intentionale, dicendum quod

forma quæ est in re, aliquando agit per qualitates materiæ in quâ est : et tunc agit materialiter. Aliquando autem agit per se solam : et tunc agit immaterialiter : quia et ipsa est essentia immaterialis per seipsam, et non indiget in ista secunda actione nisi se sola. In prima autem indiget alia quam seipsa. Et ideo omnino oppositum ejus est, quod supponit ratio illa ab illis inducta. Quod autem ulterius inducunt esse spirituale nulla elementorum qualitate causari, verissimum est, sed nos ostendimus unde causatur.

Opinio autem secunda est multo probabilior, licet modernorum pauci teneant eam : erat enim illa Platonis et etiam Augustini et multorum aliorum magnorum virorum. Tamen sine præjudicio aut ego non intelligo eos, aut ipsi falsum dixerunt. Quod enim dicunt virtutem sensibilem egredi et supponere se sensibus, propter universalem ordinem quem habet ad ipsam, intelligi non potest nisi sicut egreditur virtus a magnete ad ferrum : et in veritate ita dixerunt : et pro se induxit Plato oculos fascinationis, ubi virtus egreditur ab uno fascinando ipsum : sed hoc falsum est, quia virtus illa non ingreditur nisi in suo vehiculo quod est spiritus : multoties autem spiritus non possent extendi usque ad sensibile quod multum distat aliquando, et præcipue in visu et odoratum quorundam animalium. Præterea etiam, sicut dixit Avicenna, spiritus egressus a corpore dissolvitur statim et continuatur aeri : dissolvitur igitur etiam virtus et peribit. Quod autem dicunt quod communicantiam habent et agens et patiens, verum quidem est, sed non oportet quod habeant communicantiam, ita quod sint ejusdem naturæ et essentiæ, sed quod habeant proportionem ad invicem sicut propria materia ad propriam formam, et proprium agens ad proprium patiens : et sic communicantiam habent forma sensibilis agens et sensus patiens, in eo quod sicut sensus

Qualiter in actione spiritali forma sola agit.

Impugnatio secundæ opinionis et solutio ad rationes illius.

Qualis debet esse communicantia inter agens et patiens.

spiritualiter patitur, ita etiam forma sensibilis spiritualiter agit in ipsum. Et quod dicunt animam sensibilem esse activam, supra ostendimus esse falsum. Nec oportet aliquo modo illud fore verum, quod licet agens sit honorabilius patiente, quod hoc agens propter hoc sit honorabilius hoc patiente. Et quod dicunt de anima vegetabili, superius est determinatum. Quod autem dicunt sentire esse opus vitæ, et in illo esse formalem speciem sensibilem, dicendum quod sentire est opus vitæ secundum quod egreditur ab anima, et non secundum quod specificatur a forma sensibili : non enim specificatur ab ipsa forma sensibili in speciem vitæ, sed potius ad notitiam rei exterioris habendam.

Modus positionis propriae.

His habitis, oportet nos determinare qualiter a sensibili fiat huiusmodi actio : quia aliter in incerto dimitteremus. Dicimus igitur sequendo directe Peripateticorum sententiam, qui dicunt communiter quod cum dicitur sensibile esse per se, sicut color, et odor, et sonus, et huiusmodi, quod hoc est secundum modum dicendi per se in primo *Posteriorum* determinatum : et hoc est quando subjectum est causa prædicati, sicut quando dicitur homo risibilis vel disciplinabilis : oportet igitur quod color et odor et sonus et cætera sensibilia per proprias operationes aut essentias, causa sint sensibilitatis et sensus secundum actum facti : non ergo adhuc habent motivum aliquod extrinsecum. Dicimus autem aliud esse agens formam in materia, et aliud agens formas tantum : agens enim formam in materia, in qua ipsa ligata cum materia habet esse materiale, est agens quod transmutat materiam, sicut calidum, frigidum, humidum, et siccum : agens autem formam tantum, non est agens materiale, sed potius ipsa forma : et sic agit se per hoc quod ipsa est essentia simplex suiipsius multiplicativa : et sic omnis forma multiplicat intentionem suam : et cum forma sit essentia simplicior omni corpore, non

potest inveniri aliqua forma corporalis quæ posset ei esse intentionale conferre : et quia quidam ignorarunt quod forma in eo quod forma sic multiplicat se, dixerunt quod oporteret eam habere agens præter ipsam. Et quidam existimabant propter hoc quod forma simplex, et sic agendo se quasi efficitur ubique, aestimabant quod non multiplicat se, sed est ubique per essentiam : et de hac opinione quia subtilis est multum, non possumus facere mentionem nisi in tertio libro. Et hoc quod hic determinamus, hoc est, quod forma sensibilis se multiplicat in esse sensibili aut spirituali, et sufficit sibi ad hoc : et sic omnis forma in propria et essentiali actione sibi sufficit. Hæc autem sententia quasi pro fundamento poni dicit in hac scientia, quia ex ipsa infiniti circa opera et passionem animæ eliduntur errores. Jam autem patet quod duplex esse habet forma : unum simplex et spirituale, quod habet in abstractione quod fit a simplici agente quod est forma rei : alterum autem materiale in re, in qua est per agens generans non simplex, quod agit eam educendo de materia per generationem.

CAPUT VII.

De visibili quod est color, qualiter secundum actum lucidi movet visum.

His autem habitis, dicamus sigillatim de omnibus sensibus, et primo de visu, eo quod ipse plurimum est differentiarum : comprehendit enim et corruptibilia et incorruptibilia, et apprehendit suum sensatum non in una medii dispositione, sed in pluribus : colorata enim accipit in medio actu lucido, et lucida accipit in tenebroso, et quæ sit huius causa infra dicemus.

¹ ⁴⁶ ^{com.} Dicamus igitur quod objectum cuius dicitur esse visus ut propria causa inferens sibi passionem, hoc communi nomine dicitur visibile : visibile autem est quidem color, et non solum color, sed etiam hoc quod communi ratione nominis est dicere visibile, sicut lucentia non sub colore sed sub lumine videntur in tenebris : et ideo unum commune nomen non habemus quod dicat communiter omne visibile proprium quod visui sua ex forma inferat passionem : visibile autem per se manifestum erit magis quando ingrediemur melius in distinctionem et tractatum per se visibilium : constat tamen quod unum visibilium est color, et quod color est de numero eorum quæ per seipsa sunt visibilia, non quidem illo modo secundum se sive per se, quo prædicatum est in ratione subjecti, qui modus dicendi per se est primus, sed illo modo quo subjectum est causa prædicati, qui modus dicendi per se vel secundum se est secundus : et ideo oportet quod color per nihil extrinsecum sed per suam essentiam sit agens in visum, et sit visibilis.

¹ ⁴⁷ ^{com.} Et quia hæc est sua essentia, tunc diffiniatur, quod color est motivum visus secundum actum lucidi, hoc est, transparens in actu luminis completo : hoc enim convenit omni et soli colori : quia, sicut diximus, lucentia non videntur in eo quod est actu lucidum, sed potius in eo quod est actu tenebrosum : color autem sine luminis actu perficiente diaphanum, non videtur, sed potius omnis color videtur in lumine : et ideo oportet nos etiam prius tractare de lumine.

Sed nos prius quæremus ¹, cum color non immutet nisi diaphano illuminato, utrum lumen illuminans exigatur ad visum propter colorem vel propter me-

dium, hoc est quærere utrum color non possit generare intentionem in medio, nisi sit ipse color actu illuminatus, vel ipse color sine lumine sufficiat generare intentionem suam, sed medium non sit aptum natum ipsam intentionem suscipere, nisi sit actu illuminatum. Videntur autem præcipui viri in philosophia Avicenna et Avempace consentire in hoc, quod color medium visum immutare non possit, nisi recipiat actum luminis præhabitu : hoc autem tribus probant rationibus. Una autem suarum rationum est ex coloris diffinitione, quæ ponitur in libro de *sensu et sensato*, quæ est quod color est extremitas perspicui in corpore terminato : secundum illam enim perspicuum est aliquid coloris, cum perspicuum non sit in actu perspicuum, nisi per actum luminis vel habitum secundum actum : et ideo dixerunt illi, quod colores in tenebris non sunt nisi in potentia et non in actu : et ideo tunc movere medium et visum non possunt per suas intentiones. Secunda ratio est, quod cum color sit extremitas perspicui terminati, perspicuum etiam non terminatum quando est illuminatum, habebit aliquid coloris : et ideo lumen est color diaphani non terminati, quod colorat ipsum in superficie et in profundo : perspicuum ergo quod est completum per lumen, habet colorem : sed nihil est susceptibile alius per modum per quem habet illud : cum ergo perspicuum actu illuminatum habeat colorem, non est susceptibile coloris secundum quod huiusmodi, sed potius secundum quod non habet eum : ergo non in quantum est illuminatum recipit colorem, sed in quantum caret lumine : lumen igitur non exigitur propter diaphanum quod est medium in visu, sed propter colorem. Tertia ratio eorum est, quæ et magis quam aliæ movet, quod omnia objecta unius sensus necesse est reduci ad unum genus, sive ad unam

Opinio Avicennæ et Avempacis.

¹ Quæstio mota etiam ab Averroë hic, utrum lumen sit necessarium visui propter colorem

in se vel propter medium ?

communem naturam : propter quod etiam tactus non omnino est unus sensus, eo quod tactibilia non reducuntur ad unam naturam communem, nec ad genus unum : cum igitur visus sit sensus unus, visibilia necesse est esse unum aliquid in communi : sunt autem visibilia et lumen et color : ergo necesse est quod aut unum eorum reducatur ad aliud, aut quod ambo reducantur ad unam naturam communem, in qua uniantur : non autem reducuntur ambo ad aliquid tertium quod est ante ea uniens ea : oportet igitur quod unum ad aliud reducatur : cum autem lumen non diffiniatur per colorem, sed color per lumen, oportet quod lumen sit natura communis quæ facit visibile esse visibile : et sic color non est visibilis nisi per habitum luminis sibi influxum.

Experimenta pro opinione Avicennæ et Avempacis.

Experimentum autem est : quia nos videmus, quod vidente existente in tenebris et aere tenebroso juxta videntem, et tantum colore illuminato fit visio. Si autem e converso fiat color in tenebris, et videns in lumine stet, et aer sit illuminatus, non fiet visio. Similiter autem speculo posito contra lumen, et facie in tenebris, non resultabit imago in speculo. Si autem e converso fiat, statim in speculo videbitur facies. Ista igitur sunt quæ moverunt istos, et quædam alia his similia.

Secunda opinio Averrois et Alexandri.

E converso autem Alexander et Averroes¹ innitentes vel intendentes dictis Aristotelis, dicunt colorem esse per se visibile : ergo erit tota causa visionis per essentiam suam propriam : non igitur per admixtionem luminis. Similiter enim dicunt esse in colore et in aliis sensibilibus quæ per se movent sensus. Dicunt etiam hoc non esse quod in secunda ratione prædicti viri inducunt : ibi enim supponitur quod lumen sit color, quia si esset color, tunc aer non reciperet colorem quamdiu haberet in se lumen : et hoc non est verum, quia videmus parietes

colorari colore plantarum, quando nubes moventur et radii solis in nubibus, et postea per plantas diriguntur ad parietes. Similiter autem quando radius transit per vitrum coloratum quocumque colore fit in aere et in pariete opposito : et tamen prius habuit lumen, et etiam tunc retinet lumen, quod non faceret si lumen esset color : non enim aliquid secundum idem recipit duos colores simul.

Nos autem quantum intelligere possumus, utrosque secundum aliquam partem utrum dicere arbitramur : et ut hoc intelligatur, videtur dicendum quod color habet duplex esse, scilicet materiale, et formale. Materiale autem dicimus quod fit per qualitates transmutantes materiam, quæ sunt calidum, frigidum, humidum, et siccum : hæc enim diversimode variantia superficiem corporis terminati, diversos inducunt et causant colores, licet nihil istorum sit de essentia coloris : et secundum hoc esse colores actu sunt in tenebris, sed non movent diaphanum : quia, sicut superius diximus, sensibile non agit nisi secundum simplicem formam, quando multiplicat se ad medium et ad sensum. Habet autem aliud esse formale, et hoc est a lumine : quia, sicut optime dicit Philosophus, lumen est colorum hypostasis, et hoc causatur ab hoc quod lumen influatur extremitati perspicui : terminatione enim corpus est perspicuum. Sed duplex est perspicuum : quoddam enim est perspicuum totum quod non terminat, sed per se transducit visum, sicut aer, et ignis, et aqua, et vitrum, et crystallus, et quædam alia similia. Quoddam autem est perspicuum terminatum, et hoc non in toto sed in sua superficie est perspicuum, et ideo terminat et non transducit visum : et secundum quod corpus est perspicuum, ita recipit luminis habitum : quod enim in toto est perspicuum, recipit lumen in superficie et in profundo : quod

Opinio Doctoris nostri inter philosophos.

Color duplex esse habet materiale et formale.

¹ AVERROES, In com. 67.

autem non in toto sed in superficie tantum est perspicuum, non recipit lumen nisi in superficies : et ibi lumen permixtum opacitati corporis, causat colorem. Et hæc fuit causa quare Pythagorici colorem vocabant *epiphanum* : quia videbant eum esse diffusionem luminis in superficie corporis terminati : epiphanum enim est superficietenus operans : unde patet lumen esse de substantia coloris, et non calidum et frigidum et cæteras qualitates, quæ causant ipsum materialiter in subjecto, et non ingrediuntur essentiam ipsius. Et ideo quando dicitur, color est motivus visus secundum actum lucidi, et hoc esse substantiam ejus, erit hoc intellectum de eo quod est vera substantia coloris secundum esse formale : et secundum hoc esse, non est actu color nisi in lumine : et ideo non videtur nisi in lumine, sicut dictum est.

Quod autem dicitur de eo quod videtur color medio tenebroso existente, videtur dicendum quod si medium est omnino tenebrosus, tunc non videbitur color, sed oportet quod sit illuminatum juxta colorem ad minus, ad hoc quod generet intentionem suam in medio ¹. Et hujus quidem causa est, quia calor lumen est ligatum materiæ : et ideo movere non potest medium nisi sit actu illuminatum, quia per hoc magis ad coloris similitudinem recipiendam disponitur : et ideo proprium medium coloris est diaphanum illuminatum : et ideo actus lucidi in visu exigitur propter medium, et color per suam essentiam movet. Per substantiam dico quæ est in eo formalis et essentialis : secundum illam enim non est in tenebris nisi in potentia tantum. Lucentia autem quæ habent lumen calcatum et non obligatum materiæ, movent diaphanum tenebrosus : et ideo videntur in tenebris, sicut ignis, et stellæ, et hujusmodi : de die autem juvatur lumen eorum fortius lumine solis : et tunc manifestatur color

eorum. De his tamen inferius prolixius loquemur.

CAPUT VIII.

De natura diaphani et qualiter lumen est actus ejus.

Ex quo autem dicendum est de lumine, sicut superius diximus, oportet primo manifestare proprium ejus subjectum. Dicimus igitur quod id quod est lucidum, est aliquid : corpus enim est, et corpus transparens sive pervium, quod Græci *diaphanum* vocant : et hoc diaphanum est visibile, quando est actu lucidum. Videmus enim lumen non secundum se, sed in aliquo subjecto, et hoc est diaphanum : diaphanum enim secundum se non est visibile, eo quod nullum habet colorem : et quia nullum habet, ideo omnes potest recipere, et sic medium potest esse in visu : videtur ergo propter extraneum colorem semper, hoc est, extraneum colorem qui in ipso fit in esse spirituali et intentionali, sicut superius diximus : tale autem diaphanum quod recipit omnem colorem extraneum, est aer, et aqua, et ignis, et cælum : non tamen est diaphanum aer secundum quod aer, hoc est, per naturam per quam est aer : quia si sic esset diaphanum, tunc aqua non esset diaphana, nec aliquod aliud corpus, sed potius per unam naturam omnem in qua inferiora simplicia vel composita perspicua, communicant cum superiori cœlesti, et perpetuo corpore : licet enim perspicuitas quæ recipit lumen, sit in superioribus et in inferioribus, tamen per prius, et sicut in causa est in superiori corpore, et per

Text. et com
68.

¹ Respondet Doctor pro parte ad experimenta Avicennæ : quia in parte faciunt pro ipso et

non simpliciter.

Sola raritas
non facit
perspicuitatem.

Luminare,
lux, lumen,
et splendor
differunt.

Text. et com.
9.

posterius in inferioribus : et mediante hac natura communi efficiuntur corpora pervia propria substantia luminis. Corpora enim superiora omnia sunt perspicua præter stellas, sicut diximus in libro de *Cælo et Mundo* : et quæ sunt actu luminosa, sunt spissa tegentia ea quæ sunt post ipsa. Sed tamen scias, quod raritas sola non facit perspicuitatem : quia tunc terra rara esset perspicua : et hoc non est verum, sed oportet cum raritate esse subtilitatem et formalitatem sive spiritualitatem quamdam partium : et tunc talia rara sunt pervia : et quanto magis habent de hujusmodi natura formali et spirituali, tanto magis erunt pervia. Et si aliquis objiciat dicens corpora superiora non esse, ostendimus talium solutiones in libro de *Cælo et Mundo*. Ista igitur talia sunt luminis subjecta. Differunt luminare, lux, lumen, et splendor. Luminare enim est corpus quod in se formam habet lucem, sicut sol, et luna, et stellæ. Lux autem dicitur forma luminis in luminari sive in eo quod est fons luminis primus, vel sicut in eo quod est forma luminis primi. Lumen autem est, quod receptum est in alio corpore illuminato.

Et ideo lumen est receptus habitus in natura diaphani, et lumen est actus ejus et perfectio ejus secundum quod est diaphanum : potentia autem lucidum est id subjectum quod est susceptible luminis et tenebrarum, et sicut lumen est color lucidi terminati, et ita se habet lumen ad lucidum pervium : quia sicut color est diffusio luminis in corpore terminato, ita lumen est diffusio quæ fit in superficie et in profundo diaphani non terminati : et ideo lumen est actus lucidi pervii quando actu luminosum est, sicut color est actus colorati, quando actu coloratum est. Hujus autem natura perficiens diaphanum est ab his quæ actu lucent, sicut ignis, aut corpus cœleste, quod cor-

pus cœleste etiam unum et idem est in diaphaneitate cum diaphanis inferioribus, sicut diximus : et etiam est unum et idem quia non variatur de lumine in tenebris in lumen, sicut variantur inferiora : sed semper actum est lucidum, eo quod sibi conjuncta sunt ea quæ semper ipsum illuminant, et ipsum est de natura lucis etiam quando non lucet. Lucens enim corpus non est ex alio lucens, nisi quia conveniunt in eo multæ partes nobiles formales diaphani : et in illis lumen generatum tenetur non amissum. Sic igitur patet quod lumen est perfectio lucidi quando secundum actum est lucidum.

CAPUT IX.

De improbatione opinionis Democriti, qui dixit lumen esse defluxum corporis.

Oportet autem subtilius intrare ad inquirendum de lumine et accipere sententias quæcumque dictæ sunt de ipso, ut verius sciatur natura ejus. Sententiæ autem de lumine valde differentes et multæ sunt, et reducuntur ad quinque. Quarum una antiqui Democriti fuit, qui de omnibus curam habuit, qui dixit lumen esse corpus pervium quod defluit continue a corpore luminoso. Alia autem sententia est, quæ dicit lumen esse formam substantialem, quæ substantificat quidquid substantificatur in generabilibus et corruptibilibus. Tertia autem dixit lumen esse substantiam spiritualement, non corporalem, quæ quasi medium est inter substantiam corpoream et incorpoream. Quarta autem dixit lumen omnino nihil esse secundum se, sed potius aliquid comitans coloratum : dixit enim lumen non esse nisi coloris evidentiam in eo

quod est coloratum. Has autem omnes opiniones oportet nos tractare, antequam veritatem de lumine secundum nostram intentionem determinare valeamus. Illi autem qui lumen corpus esse dixerunt, duas in sectas se diviserunt. Democriti enim schola tenuit quod lumen esset corpora minutissima, quæ continue defluunt a corpore luminoso in corpora transparentia, et conjuncta ubique eorum partibus, illuminant ea, et cadentia super corpora terminata, faciunt colores eorum diversos. Dixerunt alii colorem omnino nihil esse, sed potius atomi cadentes super talia corpora ex diverso situ, ordine, et figura apparent colores diversi, sicut in columbæ collo quod ex una parte aspicienti apparet album, et ex alia parte apparet quasi forte saphirini coloris, et ex tertia parte coloris aurei. Nostri autem tempore surrexit secta, tenens quod lux et lumen est corpus unum quod et situ aliter expanditur, aliquando, et aliquando in ipsum colligitur, ita quod efficitur indivisibile. Sententia autem Democriti rationes habuit, quas Avicenna Philosophus ponit, videlicet quia videbat lumen moveri de loco ad locum, et radium descendere a luminoso corpore et intrare per fenestras et exire : hæc autem omnia non nisi corporum sunt : et ideo lumen et lucem corpus esse dicebat.

De motu
Democriti
contra
Aristotelem
lib. II. c. 1.

De motu
Aristotelis
contra
Democritum.

E contra autem dixit Aristoteles in secundo de *Anima*, quod nec ignis est, nec omnino corpus, nec defluxus aliquis corporis, eo quod defluens a corpore est corpus : et si esset corpus, aut ignis, aut aliquid de corpore superiori, cujus præsentia in perspicuo faceret ipsum actu esse perspicuum : et si sic esset, tunc corpora defluentia penetrarent perspicuum, perspicuo ubique non cedente. Cum igitur utrumque tam perspicuum quam lumen impleant totum spatium hemisphærii, oportet quod duo corpora essent in eodem loco : et hoc inconueniens esse ostensum est in *Physicis*. Si autem diceretur quod perspicuum cedit ei, tunc oportet

teret quod in toto hemisphærio nihil remaneret de aere quando sol oritur, quod nimis est incredibile cum nos sentiamus aerem in flatu venti et multis aliis experimentis.

Amplius autem objicit contra hoc Avicenna, supponens quod verum est, quod omne corpus de se luminosum est densum non transparens, sed tegens omne quod est post ipsum, sicut apparet in sole, luna, et stellis, et in flamma ignis, quæ tegit ea quæ sunt post flammam, in tantum quod si una candela ante aliam ponatur juxta parietem, flamma illius quæ vicinior est parieti, facit umbram in pariete : quia tegit parietem a lumine candelæ anterioris. Hoc autem sic supposito objicit Avicenna, quia illa corpora minuta defluentia aut sunt luminosa, aut transparentia. Si luminosa, ergo sunt tegentia se invicem : ergo quanto magis densantur in aere, tanto magis impediunt lumen, quod aperte falsum est : quia si lumen est aliquid quod densari posset, quanto magis densaretur, tanto magis illuminaret. Si autem dicitur quod illa corpora sunt transparentia, tunc actu non illuminarent, sed potius ab aliquo alio illuminarentur : et si diceretur quod illuminarentur ab aliquo descendente in ipsa, tunc esset eadem quæstio de illis et abiret hoc in infinitum. Si autem fingens aliquis quod in rerum natura nunquam fuit, dicat quod sunt similiter lucentia et pervia, adhuc sequitur quod quanto magis densantur, tanto obscuriora esse videntur vel efficiuntur, sicut videmus partes crystalli comminuti esse pervias et aliquantulum lucentes : et quando ex eis multæ conjunguntur, plus obscurantur.

Ratio Avicennæ contra Democritum.

Et quod dicunt isti de motu et descensu et introitu et exitu radii, nihil omnino est, quia ista verba sunt transumpta, et non proprie dicta : non enim habet motum lumen, nisi quia illuminatio est finis motus localis ejus quod est luminosum corpus, quod luminare vocatur, sicut alibi dictum est. Adhuc autem

Solutio ad motiva Democriti, et rationes contra ipsum.

si propter motum localem lumen esse corpus dicunt, debent et umbram corpus esse dicere, quæ etiam localiter moveri videtur. Hujusmodi enim si habent motum localem, cum omnis motus sit in tempore, erit motus istorum in tempore : et hoc falsum, quia luminis apparitio ad magnam distantiam et ad parvam est in eodem indivisibili nunc : quia si esset in tempore, oporteret quod longius esset tempus quo movetur ad longam distantiam quam quo movetur ad parvam, et oporteret tempus illud perceptibile esse : quia licet sit imperceptibile tempus quo movetur ad tres cubitos, tamen cum multiplicantur tricubita spatia ab Oriente in Occidens, necessario erit tempus perceptibile. Adhuc corpora sic defluentia non sunt velociora quam corpora a quibus defluunt : quia illorum motus velocissimus esse probatus est in *Physicis* : motus autem corporum cælestium in quolibet spatio unius gradus est in tempore perceptibili : ergo multo magis motus illorum corporum erit in tempore perceptibili. Adhuc autem quærat ab illis, quo deveniunt hujusmodi corpora tempore obnubilationis horizontis ? aut enim corrumpuntur, aut alterantur amittendo lucem, aut retrahuntur supra nubes obnubilantes : et quodlibet istorum est impossibile. Constat autem quod aer non destruit ea : nubes autem non contingunt ea cum illa sint subter et nubes superius. Et eisdem rationibus probatur, quod non alterantur. Quod autem retrahantur ad superiora, minus est credibile : si enim emittuntur a corpore luminoso per necessitatem naturæ corporis luminosi, tunc non possunt retrahi, quia retrahens nullum habent. Amplius ista corpora moventur ad omnem partem nullus autem motus naturalis est ad omnem partem corporis : ergo ista corpora non naturaliter moventur : aut ergo violenter, aut voluntarie : si violenter, tunc non durat diu, nec frequenter est motus eorum, sicut in libro *Cæli et Mundi* ostensum est : si autem moven-

tur voluntarie, tunc sunt animalia, et tunc oporteret quod natura dederit eis instrumenta pedum vel alarum, quibus perficiant motum illum, quod omnino absurdum est. Propter quod omnes Peripatetici abhorruerunt opinionem istam, dicentes lucem et lumen non moveri. Sed potius cum ad generationem in pervio non exigatur nisi præsentia luminosi, non ad omnem diametrum per circuitum subito generatur : sicut enim in *Physicis* probavimus, generatio omnis formæ est in materia, quæ tota et æqualiter est præparata ad formæ susceptionem : et sic præparatum est pervium in superficie et in profundo, terminatum autem in superficie tantum : et ideo statim orto præsentatur luminari, generatur lumen in omni distantia æqualiter longe et prope, ad quam diametri luminosi corporis possunt educi : et cum videtur moveri de loco ad locum, hoc non est nisi renovatio subita hujusmodi generationis ejus.

CAPUT X.

Et est digressio declarans errorem eorum qui dicunt lumen esse corpus indivisibile.

Sed secta eorum qui se nostro tempore erexerunt in sententia de lumine, plura continet figmenta et plures errores. Isti enim dicunt lumen esse corpus, cujus esse est continue generari et fieri : et dicunt esse corpus formale et spirituale, cujus dicunt esse convenientiam tam cum corpore quam cum incorporeo spiritu. Cum corpore quidem convenit, ut dicunt, quia situatim implet mundum : cum incorporeo autem, quia est indivisibile. Ut melius intelligatur, etiam subjiciunt exemplum, dicentes materiam primam es-

sentiales habere partes, quæ sunt substantiæ, quas non confert ei quantitas, sed habet eas ante quantitatem, sed quantitas addita materiæ discindit partes inventas in materia, et dat eis situm, ita quod una est juxta aliam in situ, et una ante aliam, et una subtus, et alia supra, quorum nihil habuerunt partes materiæ ante quantitatem, sed tunc habuit unam partem quasi sub alia et non juxta aliam. Ita dicunt quantitatem perspicui sive perspicui corporis se habere ad substantiam quæ est lux vel lumen, quæ quidem substantia corporea est, ut dicunt, sed situm et quantitatem non accipit nisi ex eo in quod descendit : in se autem substantia indivisibilis est. Si autem objicitur istis quod corpus est quod habet tres dimensiones, sicut dicit Euclides, dicunt quod hoc est corpus in genere quantitatis, sed ante illud est corpus in genere substantiæ, de quo etiam diximus in libro *Physicorum*, quod est subjectum in physicis, quod non habet dimensiones terminatas, sed potest habere quascumque : et in genere corporis naturalis primum secundum esse, licet secundum rationem non sit primum, est lux et lumen, ut dicunt isti : et quia sic simplex corpus est, dicunt quod cum quolibet alio corpore potest esse, et est in eodem loco per suam formalitatem. Et si quæretur ab his, quæ sit necessitas hujus corporis in naturis, dicunt quod quemadmodum necessarium est esse in naturis unum primum, quod movetur tantum, quod est materia prima, quæ non movet aliquid, sed movetur ab omnibus quæ movent in natura : sic necessarium est esse unum corpus movens, et hoc est cœleste corpus. Cum autem secundum se non tangat materiam, oportet ab ipso fieri corpus progrediens ex ipso continue, quod agit in materiam tangendo eam : et cum movens et mobile sint diversæ essentiæ, oportet quod istud corpus diversæ sit essentiæ ab omni materia generabilium et corruptibilium : et hac ratione dicunt lucem pri-

mum esse in genere substantiæ et esse corpus simplicissimum, quemadmodum forma cum quolibet corpore est in eodem loco.

Addunt autem adhuc dicentes corpus non effici nisi a corpore, et cum suppositum sit lucem esse moventem ad generationem corporum, dicunt oportere ipsam esse corpoream substantiam : quia aliter corpus causaretur a non corpore, quod est inconveniens in physicis. Adhuc autem dicunt nihil secundum esse figurari nisi corpus : videmus autem figurari lucem in figura sphaeræ. Amplius radii egredientes a corpore luminoso distincti videntur : nihil autem distinctum cernitur in natura nisi corpus. Adhuc autem quod procedit a corpore, aut est corpus, aut non est corpus. Si est corpus, habeo propositum. Si vero non est corpus, tunc oportet quod sit forma corporis. Aut ergo forma accidentalis, aut substantialis. Et si diceretur forma substantialis esse, tunc sequeretur formam substantialem egredi extra suam propriam materiam, quod est absurditas. Si autem accidentalis forma, aut est accidens per se, vel accidens per accidens. Et si est accidens per se, tunc est inseparabile a suo subjecto : et hoc non videmus, quoniam nos invenimus in pluribus subjectis. Si vero sit accidens per accidens, tunc oportet ad hoc quod reducatur ad aliquod quod est per se subjectum : quia accidens per accidens reducitur ad accidens per se : et tunc sequitur id quod prius. Præterea accidens secundum hoc movebit ad esse omnium quæ generantur, quod est valde absurdum : ergo relinquitur quod sit corpus. Hæc et hujusmodi inducere consueverunt quidam lucem esse corpus dicentes. Adhuc autem dicunt lucem multiplicatam divaricare et disgregare aerem et calefacere et ignire, sicut in speculis apparet, quæ omnia non nisi corpus efficere potest.

Nos autem istam opinionem plenam esse erroribus reputamus, nec fuit inventa

Impugnatio
prædictæ
opinionis.

propter veritatem rei, sed potius propter amorem defendendi quosdam Antiquos qui radios corpora esse dixerunt. In contrarium autem hujus opinionis est, quod dicunt lucem esse corpus simplex: et tunc oportet quod sit aliquod simplicium: et quodcumque est, illius motum habebit: et hoc non est verum, cum videmus ipsum nec circulariter moveri, sed recte ad diametrum diffundi: et cum movetur recte, movetur in omnem partem ad quam recta linea trahi potest a luminari primo, quod non facit aliquod simplicium quæ habent motum rectum: nisi forte velit fingere, quod sex sunt corpora simplicia.

Adhuc autem fabulosum est quod dicunt, hoc corpus esse indivisibile: aut enim est indivisibile habens situm, aut non habens situm. Et si habet situm, nulla est differentia sui ad punctum: indivisibile enim mobile necessario habet situm: et hoc necessario est punctum, sicut supra et in *Physicis* propositum est. Si autem non habet situm, tunc nec corpus est, nec corporis aliquid: quia omne illud quod est corpus vel aliquid corporis, situm habet. Adhuc autem unde venit ei quantitas qua diffunditur per totum hemisphærium? Si dicatur quod ab aere, tunc non habet quantitatem nisi alienam, sicut habet forma situalis quantitatem sui subjecti: et tunc per hoc non probatur quod sit corpus, sicut nec albedo corpus est habens longitudinem et latitudinem per accidens in subjecto. Si autem habet quantitatem potentia quæ reducitur in actum quando implet hemisphærium, tunc quæretur quid educat eam de potentia ad actum: illud enim aliud erit ab ipso: et si fingendi detur licentia, non erit fingere quid sit educens. Adhuc autem cum lumen habens quantitatem implentem hemisphærium, iterum indivisibile colligitur: quæretur et quo agente fit istud? non enim emittit quantitatem quam habuit nisi aliquo redigente ipsum ad indivisibilitatem. Isti etiam dicunt lumen esse corpus quod partem habet sub

parte, et partem in parte, et non partem juxta partem. Et hoc figmentum non est intelligibile, quia cum dicit quod habet partem *sub* parte, præpositio notat situm unius partis sub alia: et si habet situm, non est indivisibile: et hoc contra hypotheseim. Dicere autem quod habet partem in parte, nihil omnino est: quia pars non potest intelligi esse in parte, nisi per identitatem essentiæ unius cum alia: sic idem erit in seipso, quod in nulla re intelligi potest vel esse potest, sicut probatum est in IV *Physicorum*. Adhuc tota lux est indivisibilis: et pars est minor toto: ergo aliquid est minus indivisibili: et sic indivisibile erit divisibile necessario. Visus autem testatur errorem istius non opinionis, sed fatuitatis: eo quod nos videmus lumen implere totum hemisphærium: et hoc est omnino concedendum. Ista autem stultitia multa reputat non esse inconvenientia, quæ in tota philosophia impossibilia sunt, sicut quod duo corpora sint in eodem loco, et quod aliquid sit indivisibile, et quod totum sit essenziale parti, et multa alia irrationalia quæ ab istis asseruntur.

Quod autem isti dicunt de materia, nos determinasse meminimus in primo *Physicorum*, ubi diximus quod materia ante quantitatem nullam habet partem nisi in potentia, neque habet partem in parte, nec partem juxta partem. Et quod dicunt de primo movente, ridiculosum est. Primum enim movens materiam generabilem et corruptibilem est cælum, cujus lumen est qualitas instrumentalis: et, sicut superius diximus de calore naturali, quod prout est instrumentum animæ vegetabilis, habet multas virtutes ex anima quas non habet ex propria natura, ita dicimus quod lumen multas habet virtutes in quantum est instrumentum corporis cœlestis moti per intelligentiam: et ideo in talibus virtutibus existens efficit corpora generabilia et corruptibilia: et sic corpus non efficitur a non corpore, sed a corpore cœlesti per instrumentum quod non est corpus, sed habet in se vir-

tutem corporis et intelligentiæ quæ movet corpus. Et quod dicunt lucem figurari sphærice, dicendum quod hoc est verum : quia quod generatur a sphærico, necesse est in forma sphærica generari, sicut etiam diximus in III *Meteororum* : lumen autem egreditur a corpore luminoso sphærico, et a quolibet puncto ejus, et ideo habet sui generantis formam : habet tamen eam in perspicuo cui innititur, et non in propria essentia. Et quod dicunt radios esse distinctos secundum formam vel visum, dicendum quod radius materialiter est rectitudo illuminata, quæ est perspicui pars quædam. Unde illud perspicuum super quod manat lumen, dicitur radius : et si radius vocatur linea visualis quæ est aer cum lumine, tunc corpus est, sed non est corpus quod sit habens materiam distinctam a materia perspicui : hæc enim positio fere sumit semper aliquid inconvenientius ad probandum illud quod probare intendit. Aliud autem quod dicunt, quod illud quod procedit a corpore, aut est corpus, aut non corpus : dicimus quod lumen non est corpus, sed est forma et qualitas corporis : et est comparabile hoc ad duo subiecta, quorum unum est subjectum ejus et causa : in illo semper est : et hoc est corpus luminosum. Aliud autem est subjectum ejus tantum, et hoc est pervium : et ideo illud aliquando est sine lumine, sicut calidum comparatur ad ignem sicut ad subjectum et ad causam, et alia calida sicut ad subjectum tantum. Et quod dicunt de divaricatione sive disgregatione, ridiculosum est : quia etiam color divaricat et disgregat, et tamen non est corpus : per quam autem naturam lumen eliciat calorem, diximus in libro de *Cælo et Mundo*. Ista igitur sufficiant ad hujusmodi fatuitatis confutationem.

CAPUT XI.

Et est digressio dicens defectum aliarum quatuor opinionum superius enumeratarum de luce et lumine.

Qui autem dicunt lumen esse formam substantialem ex qua substantificatur omne quod generatur, habent debiles pro se rationes : visum enim est eis, quod lux sit forma substantialis primi corporis luminosi, cum hoc sit movens, videtur quod per formam sibi propriam movens sit : et hæc est essentialis forma. Adhuc autem si esset accidentalis, tunc haberet ante se aliam substantialem, et non esset forma prima movens. Adhuc autem accidens non est forma substantiæ, sed potius e converso : multæ autem substantiæ fiunt per lucem.

Similiter autem et illa opinio quæ dicit lucem esse substantiam spiritualem, in multis consentit illi opinioni quæ dicit ipsam esse corpus spirituale, quod cum quolibet alio corpore est in eodem loco : et in multis rationibus inductis pro illa opinione innititur. Causa autem specialis quare sic isti dicunt, est quia vident visum esse continuum, ut dicunt, usque ad cælum : in quo spatio sunt corpora diversa : oportet igitur quod aliquid sit continuans inter ea : hoc autem dicunt esse substantiam spiritualem superioris corporis, quæ non est alterius naturæ quam sit lux. Isti idem dicunt naturam diaphani quæ est in aere et in aqua, et in cœlesti corpore, esse quoddam de natura superioris corporis, et quoad hoc dicunt, quod cælum est corpus quod penetrat in omne corpus, et continuat inter ea. Dicunt autem hoc fore Aristotelis sententiam, qui dicit quod natura diaphani est in igne et in aere et in aqua ex

communicatione cum perpetuo superiori corpore : eo quod non posset habere communicationem cum corpore cœlesti aliquid inferiorum corporum, nisi aliquid superioris esset in inferioribus, eo quod probatum est cœlestis corporis nec esse unam materiam, neque unam formam, neque unum motum. Cum igitur communicent cum eo inferiora, oportet, ut inquirunt, et sic communicare, quod aliquid superioris corporis sit in inferiori : de hoc enim superiori dicit Aristoteles quod unum et idem est in natura perspicui cum inferioribus. Cum autem isti dicant de lumine, quod sit substantia spiritualis, dicunt tamen quod est in genere corporis : sed propter hoc dicunt quod est spiritualis substantia, quia proprietatem et naturam habet incorporeæ substantiæ in hoc quod penetrat per corpora, et corpora non cedunt ei. Hujus autem causam esse dicunt, quod deprehensum est nihil esse lucem per essentiam, nisi nobiliores partes diaphani congregatas : diaphanum autem est substantia spiritualis in genere corporis : et ideo etiam lucem talem substantiam fore oportet. Hæc igitur opinio etsi verbis differat ab illa quæ secundo inducta est, in re tamen prorsus est eadem. In tantum autem jam isti extenderunt dicta sua, quod dicunt spiritus præcipue animales qui sunt in animalibus, esse de ipsa natura corporis cœlestis, quemadmodum et lumen, eo quod moventur in omnem corporis partem, sicut lumina in mundo. Dicunt enim isti quod media sensuum habent duas operationes : operationem scilicet naturæ, sicut quando aer commotus scindit ligna : et operationem animæ, quoniam spiritualiter recipit sensibilia formas et immutat organa sensuum ad sentire. Et hanc operationem spiritualem in omni medio sensuum attribuant substantiæ spirituali, quæ est lux orbis immixta elementis. Hujus autem rationem esse dicunt, quia sensibilia circulariter fiunt, sicut sphaera luminis : et quia esse non potest quod duæ differentes operationes elementi alicujus ad

unum principium reducantur : operationes autem sensibilia spirituales non potest aliquis reducere ad qualitates primas activas et passivas, quæ sunt in elementis : et ideo, ut aiunt, oportet eas reduci ad aliquid orbis quod est in eis in quantum sunt media sensuum. Adhuc dicunt hujus aliquam esse causam et rationem : quia scilicet nulla qualitas elementalís agit, nisi ad esse materiale formæ, et agit unum per se tantum : medium autem habet formas sensibilia secundum esse spirituale, et non habet unam tantum, sed omnes : oportet igitur quod agens hoc sit substantia corporis naturalis et spiritualis, quæ multa agit et secundum esse spirituale, ut dicunt.

Quarta vero opinio quæ magnorum fuit, scilicet Avempacis et suorum sequacium, et quæ penitus his contraria, est quod lux nihil omnino esset secundum esse, sed esset quidam color formalior et nobilior inter colores : et ideo vocavit ipsam esse coloris evidentiam, sive coloris manifestationem. Causa autem dicti fuit, quod unius sensus qui vere unus est, unum oportet esse sensibile secundum genus proprium vel proximum : hoc autem genus est color in visu : oportet igitur lumen esse colorem vel aliquid colorem concomitans : et in tantum processerunt isti, quod dixerunt solem esse coloratum, et colorem suum tantæ esse evidentiae et manifestationis quod vincit visum, et similiter lumen esse colorem diaphani non terminati. Adhuc autem in diaphano non terminato lumen esse coloris ostensionem, non quidem in comparisonem ad visum tantum : quia sic lumen non haberet esse nisi comparisonis, sed etiam simpliciter. Ex his autem quæ nos superius diximus, satis improbantur opiniones hic recitatae, et præcipue ex his quæ diximus in capitulis de *sensibilibus in communi inductis*.

Ultima autem opinio quæ dicit lumen esse coloris manifestationem et esse aliquid coloris, improbat per hoc quod si est aliquid coloris, aut erit coloris in

Opinio
Avempacis.

Impugnatio
ejusdem.

specie, aut in genere. Et si est aliquid coloris in specie, tunc habet contrarium, quia omnis color in specie habet contrarium : et concomitans unum colorem in specie, essentialiter est contrarium ei quod concomitatur alium colorem in specie : sicut concomitatur album disgregare visum, et hoc est contrarium ad congregare visum, quod concomitatur nigrum. Si autem est aliquid coloris in genere, cum color in genere secundum esse non differat a colore in specie, color enim genus in albedine est albedo, et in nigredine est nigredo, oportet quod lux esset secundum esse color in specie : et tunc sequeretur id quod prius. Adhuc autem alia est manifestatio albedinis, et alia nigredinis : ergo alia et alia lux, ut videtur. Hæc igitur et similia sunt, quæ de luce ab antecessoribus nostris dicta sunt.

CAPUT XII.

Et est digressio declarans veram sententiam de luce et de lumine et de natura.

Nos autem sequentes dicta Peripateticorum, quorum princeps fuit Aristoteles, dicimus lucem et lumen esse qualitatem luminosi corporis, secundum quod est luminosum, quæ ab ipso procedit, et generata formatur tam in diaphanum pervium quam in diaphanum terminatum, et receptum in diaphano pervio, est actus ejus perficiens ipsum, non in esse essentiali, sed in esse accidentali quo ipsum est perspicuum. Procedens autem in id quod est terminatum, est actus colorum, sicut superius diximus. Est igitur sic actus perspicui secundum quod est perspicuum, quod nequaquam est natura superioris corporis immixta in inferiori-

bus : quia sic natura corporis superioris, esset corruptibilis : mutatur enim aliquando perspicuum in non perspicuum, quando de igne vel aere fit terra, quod est corpus opacum : corpus autem cœleste secundum substantiam in aliud mutari dicere, dementis est : et ideo perspicuum ignis est de natura ignis, perspicuum aquæ est de natura aquæ, et perspicuum cœli est de natura cœli. Habent tamen istam naturam inferiora ex hoc quod conveniunt in perpetuo corpore : sed ista convenientia non est nisi in actu perspicuitatis, et natura perspicui, quæ per analogiam est in illis, sicut diximus supra. Quod dicitur de visus continuitate vel concavitate, dictum est ac si videamus per lineas emissas de oculis, et hoc non concedimus et improbavimus in libro de *sensu et sensato* : sed immutatio sensibilibus fit continue de perspicuo in perspicuum, quamdiu perspicua se contingunt, nullo corpore opaco terminato interposito inter primum visibile et visum. Lumen autem, sicut dictum est, generatum a luminoso corpore in perspicuo, habet se ad lucem quæ est forma corporis luminosi, sicut se habet intentio coloris generata in perspicuo ad formam coloris quæ est in corpore colorato. Et ideo satis convenienter dicunt quidam, quod lumen est intentio, spirituale esse habens in perspicuo, quemadmodum color est habens esse intentionale in medio : sed in hoc differunt, eo quod lux est forma nobilior et simplicior quam sit color, et ideo perficit perspicuum, et facit ipsum esse actu, et hoc non potest facere color. Similiter autem dat actu esse coloribus : et hoc iterum non potest facere color. Est autem hæc forma quæ vocatur lumen, vivificativa vivorum, et calefactiva, et motiva ad esse generabilem in quantum est instrumentum intelligentiæ quæ per motum luminarium lumine emisso movet ad esse omne quod in natura est, sicut etiam supra diximus : et ideo etiam lumen est hypostasis colorum secundum esse formale quod est esse

Lumen in perspicuo habet esse spirituale sicut color in medio, etsi differentia sit hinc inde.

simpliciter colorum, sicut supra diximus. Hanc igitur veram putamus esse sententiam de luce et lumine.

Quæ sunt
lucentia
corpora.

Scias autem omnia illa esse lucentia, in quibus spissatæ et quasi calcatæ continuantur partes nobiliores diaphani : et ideo lucet ignis quando est spissus, sicut apparet in flamma quæ spissa est, et subtiliorum et nobiliorum partium. Non autem lucet carbo, quia est terrestris. Si autem secundum aliqua composita ex ignitis terrestribus efficiuntur etiam lucentia, sicut carbo ignitus, et talia sunt quædam aliquando ex ipsa generatione, et aliquando ex putrefactione. Ex ipsa generatione quando componuntur ex partibus ignitis : quia ignis ex mixtura excellentiam amittit calidi adurentis, et ex subtilitate partium retinet lucem, sicut videmus quædam capita et squamas piscium lucere, et videmus quædam animalia lucentia in vere : et viderunt quidam jam ovum gallinæ lucens : et quidam gallos tales et cicadas, et hujusmodi animalia : et oculi luporum et cattorum sic lucent ex ista causa, scilicet quia in omnibus talibus natura perspicui quæ nullius elementi est propria, sicut diximus, in commixtione elementorum amittit excellentias qualitatuum activarum et passivarum, et retinet sibi lumen connaturale, et cum illo permiscetur talibus corporibus vincens in extremitatibus corporum illorum : et ideo cum spissata sit ibi, lucet. Et hujus argumentum sunt lapides pretiosi, qui quando lucent, perspicui sunt. Hujus etiam est argumentum et signum, quod aqua licet sit minus perspicua quam aer, tamen licet propter spissitudinem plus habet luminis, et retinet ipsum fortius. Et ideo si talium aliquid nitens, sicut argentum, ponatur in vase in loco subobscurum, ita quod in aere videri non possit, videbitur aqua limpida superfusa : et ideo verissimum est perspicuum condensatum in partibus, et lumen valens tenere fortius, et aliquid luminis in se habetur : et per illud micant hujusmodi corpora. Quercus autem pu-

trefacta partes igneas habet in superficie partium suarum : eo quod calor in putrefactis ad superficiem egreditur, et ibi partes incendit : et tunc perspicuum ignis aliquid retinens luminis, eis adhæret, et per illud micant. Hæc ergo est causa in oculis quorundam animalium et ossibus quorundam piscium : terrestria enim adusta commixtam sibi habent perspicui naturam : et hoc quia levior est, in superficie est, et micant propter illud. Sunt autem quidam qui capita lavantes cum aqua calida et acuta sive lixivio, et radentes pilos capitis, et cum extergunt capita sua panno aspero, evolant de capite scintillæ quæ profecto sunt partes terræ, in quibus ignis natura est micans per modum dictum. Hujus autem causa est, quare est scintillans etiam aqua maris fortiter mota : quia scilicet partes salis combustæ multæ sunt in ea, in quarum superficie est ignis micans. Hæc igitur dicta sunt de lumine et de luce : differentia enim luminis et lucis et radii sciuntur ex præhabitis prius. Splendor autem est divaricatio luminis super corpus politum et tersum. Redeamus ergo nunc ad propositum, et quæ restant de visu prosequamur.

Quare quæ-
cus putre-
facta lucent

Quare aqua
maris fortiter
mota
scintillat

CAPUT XIII.

De medio visus, et quot modis dicatur visibile : in quo etiam est de his qui aspiciunt lumen.

Videtur autem forte alicui quod lumen sit contrarium tenebris : quod tamen non est absolute verum, quia contraria sunt duæ formæ contrariæ : tenebræ autem non sunt forma, sed potius privatio luminis ex lucido : cum enim perspicuum non habet habitum luminis, tunc sunt tenebræ. Hujus autem habitus potentia

Text. et com.
70.

in perspicuo est lumen : et ideo Empedocles et quicumque alius dixit ut ipse, non recte dixit, quod scilicet feratur lumen motu locali de cœlo in terram : et tunc per motum localem et reflexiones extendatur in hemisphærio toto, quod est inter terram et continens cœlum, et nos lateat motus ille propter velocitatem : hoc enim omnino extra rationem est : quia si etiam concesserimus quod feratur lumen, et sit corpus, quemadmodum dicebat Empedocles, non admittat ratio tradita in *Physicis* de velocissimis mobilibus, quod ferantur in tempore imperceptibili per tantum spatium, cum corpus primum non feratur per unicum gradum nisi in tempore satis perceptibili. Est autem etiam hoc contra ea quæ videntur oculis : quia bene videmus quod aliquid est cujus motus in parvo spatio est in tempore perceptibili. Sed magna quæstio est apud nos si aliquid possit moveri in tempore imperceptibili ab Oriente in Occidentem, sicut superius ostendimus : et ideo pro certo radius et lumen non sunt nisi formæ, et non corpora, quæ non nisi metaphorice et per accidens moveri dicuntur, sicut et tenebræ et umbra quæ luminis sunt privationes : et de quibus constat quod non sunt corpora.

*Et etiam
it.*

Hoc autem lucidum secundum quod est actu illuminatum, est coloris susceptivum, secundum quod superius diximus, secundum quod nullum habet actu colorem : quia, sicut superius diximus, lumen non est color, sed potius actus perspicui secundum quod est susceptivum coloris, et ideo non color actu : quare quod privatum est colore, est susceptivum coloris, sicut soni susceptivum est absonum, privatum scilicet sono : ideo diaphanum potest recipere omnem colorem, quia nullum habet actu, sed omnes potentia : et quia proxima potentia est ad colores et ad lumen, ideo utrumque suscipit subiecto, sicut supra diximus.

Non color tamen quod est privatum colore, dupliciter dicitur : lucidum enim sive perspicuum aliquando dicitur privatum colore, eo quod nullum actu, sed potentia habet omnes. Dicitur autem etiam privatum colore sive non color, eo quod est per se invisibile : et hoc dicitur multipliciter, scilicet quod nullo modo videtur per se, sicut tenebræ : aut quod vix videtur, sicut atomi discurrentes in radiis, qui non videntur cum aliquis oculos in radio ipso teneat, eo quod tunc radius divaricat visum et superat ipsum, quod non potest adunare virtutem suam ut minima perspiciat. Aliquando autem dicitur invisibile sive privatum colore, quod non nisi cum corruptione visus videtur, sicut lux solis in sphaera solis est invisibilis. Et hujus causa est, quia lux solis fortissima super oculum sphaericum et politum multas facit radiorum reflexiones ad medium oculi, ubi est humor glacialis, in quo sigillantur formæ visibilium : et reflexio illa calefacit et dissolvit humorem illum, et forte consumit, vel forte fluere facit humidum alienum dissolutum circa oculum infra myringas et tunicas oculi : et tunc generat maculam in oculo, vel aliud impedimentum visus inducit : et hæc est causa quare lachrymantur oculi quando excellens lucidum viderit aliquis : et ideo dicitur hoc invisibile. Erodus autem de quo dicitur, quod respicit lucens in rota solis non potest hoc habere ex suo oculi puritate, ut quidam æstimant : quia ex hac sola causaretur velox oculi corruptio, sicut patet ex ratione inducta, sed habet hoc ex visus coadunatione. Coadunantia autem visum non sunt nisi duo : unum per se, aliud per accidens. Per se quidem nigrum quod non sinit ipsum disgregari. Et ideo terrestre nigrum circumpositum humori glaciali, adunat ipsum : frigiditas enim ipsius humoris naturalis constringit, et non sinit dissolvi. Aliud autem per accidens coadunat visum, et est situs profunditas in organo. Et hæc duo in oculis avis illius majora sunt, et ideo lu-

Quare oculi
aspicientium
aliquid ex-
cellens lu-
cidum, la-
chrymas
emittunt.

cem in rota solis intuetur : non tamen puto quod diu hoc possit facere. Signum autem hujus est, quod natura oculos in omnibus habentibus visum profundat quasi clausos in vase, et circumponit nigredinem palpebrarum et superciliorum, ut ex obscuro fronte et nigredine superciliorum visus coadunetur et fortificetur. Adhuc autem hujus signum est, quod si homo crystallum super argentum vivum fervens ponat, et diu motum argenti vivi sub crystallo vel vitro intueatur, multum læditur visus ejus, et forte excæcabitur propter visus divaricationem. Similiter autem si inspiciat aurum politum, vel aliquid aliud fulgens, quod est vel sit ignitum : et hoc totum fit, quia humor glacialis et nivalis ex talibus dissolvitur et fluit, et amittit propriæ complexionis habitudinem.

centia : et hoc cum sint multis modis participantia lucem, non habent unum nomen commune, sicut quercus putrefacta, et quædam cornua, et ossa, et capita quorundam piscium, et squamæ, et oculi animalium quorundam, et vermiculi qui vocantur *noctiluca*. Sed habent magnam differentiam, quoniam quædam eorum faciunt lucidam totam perspicui materiam, sicut sol : et quædam non ita, sicut luna, quæ non facit lumen sub tectis : et ignis minus lucet quam luna : et ea quæ nominata sunt, superveniente lumine non videntur sub lucis actu, sed sub forma coloratorum. Et hoc generale est, quod semper majus lumen superveniens opprimit minus : et ideo noctiluca totum lumen amittit in die, et retinet colorem album. Propter quam causam autem hæc in tenebris visibilia sunt, alia ratio est quæ superius est expedita, et in libro de *Animalibus* prolixius tractanda.

CAPUT XIV.

Qualiter color in lumine videtur, et non sine lumine, et de quantitate visorum.

Text. et com.
72.

Licet autem color visualis sit in lumine, ut diximus, tamen non omnia in lumine sunt visibilia quæ videntur : sed illud quod videtur in lumine, hoc solum est uniuscujusque proprius color. Quædam enim in lumine non videntur, in tenebris autem videntur : et hoc non est dictum ideo quod tenebræ aliquid faciant ad visibilitatem eorum, cum sint privatio pura, sicut jam ante dictum est : sed lucientia cum habeant lucem, in propria luce videntur, eo quod quidquid videtur, videtur secundum actum lucidi : sed quædam quæ non habent lucem in sua propria compositione, videntur in luce aliena sibi conjuncta, sicut colores. Quæ autem in tenebris faciunt sensum, sunt sicut illa quæ sunt ignea et alia lu-

Nunc autem hoc manifestum est, *Text. et com.*
73.
quod in lumine videtur color, et quod sine lumine non videtur : diximus enim superius, quod hoc erat esse et diffinitio coloris quod movet visum secundum actum lucidi : perfectio autem lucidi sive perspicui lumen est, et sine hoc color non videtur. Hujus autem signum est, quia si quis ponat id quod coloratum est super oculum, non videbit ipsum : et hujus causa est, quia coloratum secundum tactum non agit in aliquid nisi actione physica, quæ est per principia materialia ipsius : color autem non fit in visu per actionem physicam, sed per actionem formalem et spiritualem, sicut diximus superius : et ideo indiget corpore in quo prius efficiatur spiritualis antequam in oculo generetur : et hæc est necessitas quare oportet medium esse in sensu visus : oportet igitur quod color secundum actum moveat prius lucidum quod actu lucidum est : et hoc quando

continuum est, usque ad videntem interposito terminato corpore movetur oculus quo sentitur coloratum.

hæc enim
propter illud

Sed tunc est dubium, quia secundum hoc non debet aliquod visum majus quantitate aciei oculi videri : quia illud quod imprimitur oculo de colore, non potest esse majus suo subjecto : nunquam igitur perpendetur motuum magnitudo. Adhuc autem videtur quod omnis res inversa videri debet, quia antea formæ visibilis venit ad oculum : et id quod est interius in colorato, est exterius in oculo. Adhuc autem omnis res dupla videri debet, quia una forma visibilis in uno sigillatur oculo, et alia in alio : et duæ formæ in oculis duobus duo debent apparere visibilia. Adhuc autem dextra debet videri sinistra, et e converso, quia dextra rei visæ est contra sinistram partem oculi, et e converso : ergo dextrum sigillatur in sinistra oculi parte e converso.

hæc enim

Sed ad omnia hæc respondentem supponimus visum esse intus suscipiendo, et non extra mittendo : tamen hoc probabitur in scientia libri de *sensu et sensato*¹. Licet autem dicamus quod videmus intus suscipientes et nihil extra mittentes, tamen dicimus quod lux abstrahit colores, et facit eos fieri in lucido secundum rectas lineas, ita quod processus colorum ad visum est, sicut procedens abstrahit eos lux : et ideo nisi color directe in oculos procedat, non videtur, licet enim color sphaerice in circuitu generetur in lucido, tamen color qui est post nos, non videtur, eo quod lux quæ est post nos et abstrahit eum, non procedit in oculos, et per consequens ipse color non procedit ad oculos, sed ab oculis : unde licet color directe sit ante nos in aere, tamen non fit in oculis ex dicta causa. Cujus tamen et altera est causa, quia scilicet color non movet visum sine præsentia materiæ, et materia per directam lineam non est præsens

hæc quare
dicitur quod
color non
procedit in
oculos, sed
ab oculis, et
quod tamen
color non
movet visum
sine præsentia
materiæ.

oculis. Quando autem directe procedit in oculos, tunc fit processus ejus sub duobus radiis luminis, quorum unus unum finem colorati attingit, et alter alterum, ita quod figuratur triangulus vel pyramis, cujus basis est res visa, et angulus concluditur versus oculum. Sit enim res visa A B : et ducam unam lineam ab A in c, et aliam a B in c, et ponam c oculum esse, et oculum propinquiorem rei visæ ponam esse d : et ducam lineas radiales luminis A d et B d : et adhuc propinquius ponam esse oculum e, ducamque lineas A e et B e : et dico tunc quod immutatio oculi fit in puncto, in quo concluduntur lineæ radiales, et generatio coloris est sphaerice per triangulos tales vel pyramides in circuitu rei visibilis. Et ideo non est aliqua quæstio de quantitate formæ colorati in oculo : quia illud quod sigillatur in puncto, est indivisibile secundum quod hujusmodi : nec hoc est inconveniens, cum in oculo et in medio sit prius rei intentio quam res, sicut diximus supra : judicium autem quantitatis rei visæ fit per quantitatem anguli ejus qui concluditur in oculo : et iste quanto est propinquior rei visæ, est major : et quanto remotior, est minor : et ideo eadem res prope visa, videtur majoris quantitatis, et longe visa, videtur quantitatis minoris : et quia lineæ radiales quanto plus procedunt a re visa, tanto magis coeunt, si contingat quod concludantur antequam perveniant ad oculum, res omnino non videbitur : et hæc est causa, quod tantum potest distare res, quod omnino non videbitur.

Nota secundum perspectivam quare res visa prope apparet majoris quantitatis seipsa visa a longe.

Nihil autem est quod objicitur de inversione rei : quia jam ostendimus quod intentio non generatur nisi a forma rei, secundum quod formā, et illa non habet antea et interius, sed suam intentionem generabit in oculo. Similiter autem de dextro et sinistro dicendum est, quod intentio non movet visum sine rei præ-

¹ De sensu et sensato, tract. I, cap. 5 et infra.

sentia : et ideo licet dextrum visus sit contra sinistrum intuentis, non tamen perversum fit iudicium, eo quod ad rem terminatur, sine cuius præsentia nullo modo potest movere visum : cum enim oculus sit sicut speculum animatum convexum, omnino necessarium est quod dextrum rei in se sit in sinistra parte oculi, et e converso. Et hoc apparet quando duo homines inspiciunt oculos suos ad invicem : tunc enim vident suas imagines stare in oculis, et dextram esse sinistram, et e converso : et non impedit sensum verum propter materiæ præsentiam, sicut diximus.

Quod autem videtur probari, quod una res debeat videri duæ, solvit bene Avicenna dicens virtutem visivam esse in nervo qui vocatur opticus, hoc est, visivus, infra quem discurrit spiritus visivus accipiens formas in oculis depictas : est autem iste nervus cancellatus in anteriori parte cerebri, et facit quasi triangulum, et in puncto illo uniuntur formæ oculorum, et ibi fit iudicium de re visa : et quia ibi conveniunt, ideo unum videtur quod est unum, et duo quæ sunt duo. Signum autem hujus est, quia si aliquis exprimat parumper per oculum, digitum supponens oculo, nervus collimitatus oculo recidit a nervo qui alteri oculo collimitatur : et tunc unum duo videbitur ab habente duos oculos et non a monoculo : formæ tamen duplices in oculis aliquantulum impediunt rectitudinem visus ad rem, et ideo illi qui recte dirigunt sagittas, alterum oculorum claudunt. Similiter faciunt qui rectitudinem alicujus rei volunt deprehendere. Hæc autem omnia liquide constabunt quando modus videndi demonstrabitur in libro de *sensu et sensato*.

Scias autem oculum componi præcipue ex humoribus aqueis diversis, ad hoc quod bene recipiat species visibilibus, et etiam retineat : et ideo humores illi sunt puri et spissi. Et ideo quando aliquando humor est multus in oculis, videntur in eis formæ moveri, quan-

do movetur humor, et prolongari. Sicut etiam de stellis videtur et formis in aqua, quando aqua fuerit mota. Et hoc præcipue contingit homini evigilanti post somnum, digestionem non adhuc completa post ebrietatem vel crapulam : tunc humidum fluens ab anteriori parte cerebri, ad hoc fluit ad oculos quod movet calidum digestivum : et ideo moveri videtur ei quidquid videt, et habere formas longas motas non stantes. Similiter autem et ille qui diu vectus est in navi vel in alio vehiculo, in humido oculi retinet species motus, quod non fuit unum de sensatis per se, sed commune : et videntur ei ea quæ videt, moveri.

Sunt autem quidam non videntes eminus, sed de prope juxta oculum clare vident : et ideo situs oculi humorum peccat, et non oculi compositio : habent enim illi oculi glaciam multum in interiori parte versus nervum opticum, et propter myringas quæ sunt spissæ ante oculi speculum, non penetrat visibile ad speculum nisi sint prope, et longe non vident nisi indistincta et confusa visione : et hoc fit propter causam quam diximus : quia in exteriori polito oculi debiliter sigillatur forma quæ usque ad interiora non pervenit nisi confusa. E contra autem quidam non vident nisi eminus, et isti debilem habent visum, et sunt præcipue senes. Contingit autem hoc ideo, quia diximus supra quod lux incorporea secundum actum est color : et hoc quando prope est, vincit oculum debilem et intus dispergit ipsum, et ideo tunc oculus non videt nisi confuse : quando eminus est res visa, tunc proportionatur virtuti oculi et non dispergit ipsum : et tunc videt distincte. Omnino eadem est causa quare quidam in clara die non vident, et in crepusculo vel in lumine lunæ clarius et distinctius vident : diximus enim supra quod lumen fortius confundit et superat minus forte. Hi autem qui lippientes habent oculos, non vident aliquid nisi sub rubore ob humorem influentem in pupillam, cui cum

admiscetur lumen, facit ruborem : et hoc in tertio *Meteororum* habitum est. De omnibus autem istis diversitatibus oculorum magis in libro de *Animalibus* erit dicendum. Scias autem quod omnino eadem causa est quare quædam animalia venantur in nocte cibum, sequentia visum, et quædam de die. Dico sequentia visum, quia forte sequuntur aliquando odoratum.

Est autem et aliud mirabile de visu, quod scilicet quando aliquis in nocte juxta terram est deponens oculos suos, longius videt quam stans erectus. Cujus causa est, quia diaphanum terminatum, licet minus capiat de lumine quam non terminatum, tamen fortius tenet et ad modicam distantiam aliquantulum illuminat lumine debili : et cum talia sint juxta terram, juvant visum aliquantulum in nocte. Hujus autem et alia causa est, quia lumen modicum quod tunc est in aere ex stellis, reflectitur reflexione debili a corpore solido juxta terram, et multiplicatur, et ideo aliquid juvat visum. Et tertia causa est, quia vapores elevati obscurantes aerem, natant non juxta terram, sed in aere : et ideo in aere impediunt plus visum quam juxta terram. Ex his omnibus constat quod oportet per medium visum esse, et sine medio nihil videri omnino.

CAPUT XV.

Quare per vacuum non potest videri, et de visu in speculo.

Ex his autem quæ dicta sunt, patet quod non bene dicit Democritus, et quicumque secuti sunt eum. Opinatus est enim quod si vacuum esset spatium inter cælum et terram, etiam si formica in cælo moveretur, certissime aspiceretur : et

hoc ideo dixit, quia putabat medium impedire visum, nec fieri per diaphanum visum, nisi per multos poros vacuos qui sunt in ipso : dixitque visum fieri extra mittendo tanquam si esset vis activa. Nos autem ostendimus, quod non fit visus nisi aliquid patiente et suscipiente visu. Ostendimus etiam quod a re materiali visa non potest immediate pati visus. Ergo relinquitur quod medium patitur a re visa, et visus a medio spiritualiter habente species visibilium : et ideo non solum certe, sed etiam nullus omnino fieret visus in vacuo : quia non esset medium agens in oculum. Ob quam igitur causam et qualiter necesse est colorem in lumine, quod est actus lucidi, videre, sufficienter quantum ad hanc intentionem dictum est.

Scias autem quod sicut species visibilis fit in oculo, ita fit in speculo quod est tersum politum recipiens formam, et repræsentans iterato, sicut est res. Et hoc facit per duas naturas quæ sunt in ipso, quarum una est perspicui politi, altera est opaci terminantis ipsum in altera superficie : tunc enim politum perspicuum recipit formam, et opacum adunat eam : et ita faceret aer si sic esset composita. Et recolenda sunt quæ in tertio *Meteororum* in sermone de *iride* dicta sunt, quod aliqui in aere spisso et humido aliquando vident facies suas ante se, et per illam eandem naturam repræsentat speculum formam, et reflectit lumen quod portabat forma in speculum, et facit reflexio procedere ipsum in oculum a speculo : et ideo forma etiam procedit a speculo ad visum : et quando convexum est speculum, tunc fit sicut oculus, et in puncto tangitur a lumine et forma, sicut omne sphaericum tangitur in puncto a recto tangente ipsum : diximus enim supra, quod radii sunt sicut linea visualis : et propter politionem et tersionem ipsius divaricatur lumen super speculum, quando recte obijcitur ei : et tunc forma in speculo aut non videtur, aut confuse videtur : sed

Documentum de visis in speculo.

quando res visa est in lumine et superficies speculi in obscuro, tunc bene videtur, quia de lumine tunc non plus procedit in speculum, nisi quod actu facit visibilem colorem. Quando autem speculum est planum, tunc ad totam superficiem æqualiter fit processus luminis, et ideo in illa forma totam quantitatem repræsentat : et videtur forma tanta esse, quanta est res : et quia lumen procedit ad totam illam superficiem ab inferiori et lateribus æqualiter, ideo res apparet in illo speculo in omni situ ad quem duci potest recta linea a speculo : quod non fit in eo quod est convexum : ibi enim oportet conservari locum determinatum, eo quod lineæ multæ contingunt sphæricum, et illæ transeunt et non reflectuntur ab ipso, sicut linea contingens circulum non secat eum. In concavis autem speculis forma sigillata in uno latere, sigillatur et in altero : et quia superius rei plus habens luminis, prius natura procedit in speculum, ideo statim illud a superiori parte producit in inferiore : et sic continue fit de forma rei visæ : et ideo omnia quæ in talibus speculis apparent, videntur inversa : et quando aspicit ibi homo, videtur mentum superius et frons inferius. Si autem in una planitie continue esset concavum et convexum, et homo aspiceret in partes ubi conjunguntur superficies, apparent ibi imagines duæ, et essent conjunctæ per mentum : et hoc ideo fit, quia una irradiat super aliam formam quam recipit, et superius formæ unius projicit super inferius superficie alterius, ad quam fit irradiatio : et tot modis possunt multiplicari quot multæ facies apparent. De his autem omnibus tractandum est in *perspectivis*, quia et causa eorum in geometricis sciri non potest : et ideo quæ hic dicta sunt, propter exemplarem explanationem dicta sunt, et non ideo quia hic sunt intenta. Sed ex eis omnibus constat visum medio indigere quod sit in actu lucidum, per quod tales possunt fieri irradiationes, et quod colores non nisi in tali modo videntur.

CAPUT XVI.

De visu lucentium.

Ignis autem et alia lucentia in utrisque videntur, in lucido scilicet, et in tenebris. In tenebris quidem non ideo quod aliquid conferant tenebræ ad visum, sed potius quia perspicuum sub tali lumine quando forte est, efficitur luminosum, sicut superius diximus : sed quando est debile, tunc tegitur a lumine fortiori : et ideo stellæ in die non videntur, sed in nocte. Cum autem lumen solis sit super stellas irradians eas in nocte sicut etiam in die, non impedit lumen visum stellarum, nisi ex hoc quod divaricat visum, et multus aer multum luminis affert oculis : propter quod stellæ formas suas aeri non imprimunt, et ideo non perveniunt ad visum. Si autem aer ad magnum spatium sit obscurus, circa videntem coadunatur visus, et tunc videt stellas. Et scias, sicut diximus superius, lumen si non procedat in oculos, quamvis sit præsens in aere, non videtur, sicut patet quando sol occidit ad quantitatem unius signi ab horizonte : tunc enim adhuc est lumen, quia partes hæ horizontis necessario sunt illuminatæ : quod lumen nos non videmus, quia non procedit ad nos, sed super nos : nisi forte fuerit mons altus in quo lumen reflectatur, sic tedeat ad nos, sicut de quibusdam montibus diximus in libro *Meteororum*. Lucentia autem quando debilia sunt et permixta opacitati, lumine fortiori omnino teguntur, et ideo tunc non videntur nisi sub specie coloris, sicut superius diximus : et quasi non fuerint adeo debilia, tunc tamen pallent in lumine fortiori, et amittunt virtutem irradiationis : et ideo luna non splendet in die, sed videtur pallida.

Et quia diximus lumen colorum fore hypostasim, et præcipue lumen clarum et purum esse lumen solis, ideo quando accidit eclipsis, tunc pallescunt ea quæ alba sunt : et quando luna splendet super ea, tunc etiam pallescunt : ad lumen autem candelarum et ignis pallescunt et aliquantulum obumbrantur, et alii colores proportionaliter amittunt suas evidencias et manifestationes.

do in transitu nubium colores plantarum projiciuntur super parietes : et idem est quando sub iride videntur corpora habere colores iridis. Omnium autem horum est ratio una. Quare autem lapis qui vocatur *iris*, in radio facit colores iridis, alibi dictum est. De figuris autem radiorum sub quibus fit visus pyramidalibus et triangularibus, et de causis figurarum partim in libro de *sensu et sensato*, partim in *perspectivis* dicitur.

Text. et com. Sicut autem diximus de visu, quod vult habere medium in quo sit visibile secundum esse intentionale et spirituale, eadem ratio omnino est de sono et odore, quia fiunt per medium extrinsecum, licet in illo medio sonus aliquantulum melius sit quam color : cujus signum est, quod ventus frequenter affert sonos, nunquam autem affert colores : unde in tribus his sensibus a sensibili primo media moventur, et ab intentionibus sensibilium quæ sunt in medio, moventur sensus : et cum aliquis ponat super ipsum organum odorans primum, aut sonans primum, non fit aliquis sensus secundum operationem sentiendi : ob quam autem causam, supra diximus. De tactu autem et gustu similiter se habet quoad hoc quod sunt per medium : sed tamen hoc non videtur omnino, quia medium ipsorum intrinsecum est : et propter quam causam hoc sit, posterius dicitur. Est autem considerandum quatenus non lateat, quod sicut dictum est, perspicuum recipit coloris intentionem prout est non coloratum : et ideo quando habet colorem, tunc non videtur aliquid in ipso, nisi quasi tectum illo colore, sicut patet quando radius transit per vitrum coloratum : tunc enim propter hoc quod vitrum est perspicuum, totum perspicuum lucidum quasi tingitur illo colore, et corpora super quæ radius cadit, non imprimunt colores proprios in aërem, sed videntur habere colorem vitri qui est in aëre. Similiter autem est quan-

Hic autem dicendum est, quod licet *Text. et com.* tres sensus sint per medium extrinsecum, ^{76.} tamen sonus non potest fieri nisi in aëre, odor autem in aëre et aqua : sed natura per quam hæc duo elementa sunt medium odoris, est innominata : tamen quædam est in his elementis ad odorem habens, sicut lucidum ad colorem. Sed lucidum perspicuum differenter in quatuor simplicibus corporibus invenitur, scilicet cælo, et igne, et aëre, et aqua : odor autem in duobus tantum quæ sunt aqua, et aer. Animalia autem aquatica videntur expresse habere odoris sensum, sicut inferius ostendemus : sed ea quæ odorant, differenter odorant : quæcumque enim ambulancia sunt pedibus et non repunt, sicut serpentes, et vermes, illa non odorant non respirantia : et hujus causam inferius dicemus quando de odoratu agetur.

CAPUT XVII.

De auditu, et primo de bene sonantibus et male.

Nunc autem de sono primum, et post- *Text. et com.* ea de auditu dicemus. Primum est ^{77.} sciendum quod sonus dupliciter dicitur,

potentia scilicet et actu. Potentia quidem secundum quod dicimus quædam non habere sonum, eo quod impossibilia sunt sonare, vel eo quod non faciunt sonum nisi valde debilem, sicut spongia, et pili, et lanæ, et hujusmodi. Quædam autem dicimus habere sonum, non quod actu sonent, sed quoniam sunt potentia sonum facere, sicut æs, aurum, et argentum, et quæcumque sunt plana et lenia et solida, non quod sonent secundum actum, sed quia possunt sonos facere, qui sunt in medio aere et auditu. Causa autem generalis quare quædam non sonant, est quia sunt mollia aerem apud se retinentia, potius quam expellentia, sicut spongia quæ quasi imbibendo aerem retinet ipsum, et non expellit. Similiter faciunt pili et lana, quia rara sunt et discontinua: et ideo infra se recipientia aerem, non sinunt ipsum expelli: propter quod talia insonabilia sunt. Mollia autem continua male sonant, eo quod non expellunt fortiter: et hoc ideo quia ictui cedunt citius quam expellant aerem: et ideo hæc non multum sonant, nisi aliquis vehementer percutiat. Solida autem plana multum aerem habentia, fortiter sonant: quia ex hoc quod solida, non cedunt, et fortiter percutiuntur: ex hoc autem quod sunt plana et lenia æqualium superficierum, undique simul aerem a se expellunt: et ex hoc quod multum habent aerem, magnam ministrant sono materiam in qua generetur. Et inde est, quod æramenta præ omnibus corporibus sonora sunt, et præcipue aurum et argentum et cuprum: hæc enim commixta sunt melius cæteris metallis, ex subtili aqueo, et subtili terreo: et terreum eorum est sulphur, cui ablata est ventositas: subtilitas autem miscibilium fieri non potuit sine multo admixto aereo: quoniam, sicut in fine tertii *Meteororum* dictum est, hæc ex vaporibus miscentur: vapor autem omnis raultum habet aeris: et ista sonora sunt vehementer, et diu retinent sonum, eo quod aere plena sunt, quæ trementia ex ictu forti continue a

Propter quid
æramenta
præ omni-
bus corpo-
ribus sono-
ra sunt.

se expellunt. Et non ita sonant stannum et plumbum, eo quod magis aquæ habeant: et ideo quasi suffocatum extinctum habent sonum: propter quod campanas et organa facientes, acumen soni, quod ex cupro est, temperant et gravant admiscentes stannum proportionatum. Ferrum autem quasi medium est, quia ex eo quod multum habet de terrestri scabroso et impuro, obumbratum habet sonum: ex hoc autem quod siccius est stanno et plumbo, acutius his sonat. Lapidum etiam quicumque melius commixti et solidiores sunt, melius sonant. Similiter autem et ligna quæcumque magis aerea sunt et sicciora et solidiora, magis sonant: et quæcumque his contraria sunt, tanto etiam minus sonant. Cujus signum est lignum fagmeum quod aerium est, et ideo multum cremabile et solidum est: et sonat fortiter et magis quam buxus, eo quod buxus magis terrestris est. Abies autem licet sit aeræ naturæ multum, tamen quia solida non est, non ita sonat sicut fagus: et quando fagmeum lignum et latum et longum, et fiunt in eo foramina multa ex transverso, et superficies ejus bene plana desuper percutitur, sonat ad maximam distantiam sicut campana. His enim Græci pro campanis utuntur.

Fit autem sonus secundum actum, *Text. et com.*
quando est alicujus verberationis ad ali-
quid percussum, et in aliquo in quo sonus
generetur: nihil enim facit sonum nisi
percussio. Et ideo impossibile est uno solo
existente fieri sonum: alterum enim ver-
berans active faciens sonum, et alterum
est quod verberatur: et hæc duo ad mi-
nus exiguntur in omni sono. Frequen-
ter autem oportet, quod aliquid tanga-
tur: et cum ictu vehementi aliquid teti-
gerit, sonus secundum actum fit. Et ideo
sonus nunquam fit sine locali motu.
Causa ejus est, quia sonum est esse in
continuo fieri: et cum generans ipsum sit

motus violentus, qui est ictus percutientis solidum planum, oportet quod aliquid generantis ipsum semper in ipso remaneat: quia aliter non fieret continue sonus. Qualiter autem movens violenter fit cum motu violento, diximus et in fine octavi *Physicorum*, et in libro de *Cælo et Mundo*. Sicut autem diximus, non quorumlibet contingentium ictus facit sonum: quia pilorum et acutorum, aut non est sonus, aut debilis. Sed potius quaecumque sunt solida plana, sonant, sicut jam dictum est. Concava autem aerem expulsum continent, et exire non permittunt, et ideo tumultuans aer intus in eis retentus horribiliter sonat, eo quod impotens sit exire. Hujus autem et alia causa: concavum enim percussum plures facit ictus: percussum enim in uno latere, propter continuitatem tremit in alio latere, et ibi etiam percutit: et ille tremitus diu tenet sonum. Et hujus signum est, quia si percutiat concavum aliquid latum, quod multas simul partes tangit circuli concavi, sive in convexo, sive in concavo, illud aufert motum partium: eo quod simul percutit et tenet ne tremat: et hoc minorem facit sonum quam tangens ipsum in una parte tantum: et ideo baculi campanarum præcipiuntur bene rotundi fieri inferius, ubi tangunt campanas. Hujus etiam signum est, quia si aliquis manu teneat campanam quando percutitur, quasi extinguatur sonus, eo quod impediuntur partes circumferentiæ a motu tremitus, et forte frangitur campana quando sic tenetur, eo quod partes non possunt habere liberam cessionem et motum per tremitem, quem impedit tenens campanam. Istæ igitur sunt conditiones sonantium et non sonantium.

empterquid
a-quin teneat
campanam
tu sonan-
te, obtundi-
tur sonus et
campana
frangitur.

CAPUT XVIII.

Qualiter sonus generatur in aere et aqua.

Amplius autem auditus fit in aere et ^{Text et com.} in aqua, licet minus fit in aqua quam in aere. Sed non est sonus istorum elementorum proprie, ita quod nihil exigatur amplius ad ejus generationem: oportet enim solidorum planorum esse percussione ad invicem, ad hoc quod fiat auditus: hæc enim solida plana percutentia ad invicem, percutiunt etiam aerem: propter quod etiam aer per se vel aqua, non est proprium subjectum soni, sed potius aer percussus et expulsus a superficie percussi solidi plani, primum est subjectum soni: et ideo diversitates specierum in acuto et gravi recipit ex diversitate percussorum. Videmus enim quod aliter sonat metallum, et aliter lignum: quas differentias sonus non haberet, si esset aer solus subjectum ejus. Ob quod oportet imaginari duas percussiones in quolibet sono fore necessarias, a quarum secunda fiunt adhuc aliæ duæ percussiones. Una est percussio primi percutientis: secunda autem est percussio percussi solidi plani, et ex illa percutitur aer. Aer autem percussus et expulsus alium percutit: et dum percutit, est necessarium ut aliqua pars aeris intra percutiens et percussum constringatur: et illæ faciunt sonum. Fit autem sonus in aere sic percusso quando manet percussus aer continuus et unes indivisus, et non solvitur: est enim aer valde divisibilis: etsi paulatim impellatur, dividitur et solvitur, et non manet unus et continuus, et ideo tunc non sonat: cum autem velociter percutitur, resistit et repellit percutiens, et constringit aliquid ejus intra percutiens et aerem resistentem.

tem : et tunc sonat. Hoc autem in aqua magis apparet, eo quod aqua corporalius est aere : si quis enim baculum paulatim ducat per aquam, non resistit ei aqua, sed dividitur : fortiter autem et velociter ducens eandem aquam, videbit fortiter resistere et moveri : et idem est in aere leviter et fortiter percusso. Unde si velociter et fortiter percutiatur, sonat : oportet enim motum recipientis et percutientis pertingere aerem continuum et unum, et non solum antequam dividatur, si debet fieri sonus. Hoc autem patet, quia si etiam male sonantia aliquis fortiter percutiat, sonabunt, sicut quando percutitur cumulus arenæ, in quo sunt multi lapilli, qui in se quidem densi sunt : tamen velociter percussi pertinguntur antequam separentur, et tunc faciunt sonum. Similiter autem fit quando aliquis percusserit solum aerem velociter : tunc enim constringitur pars ejus inter percutiens et percussum aerem resistantem, et sonat fortis, sicut auditur quando aurigæ percutiunt fortiter aerem flagellis vel flagris et taureis : contingit autem hoc quando aer impulsus percutit aerem, sicut est sonus in ventis.

Fuerunt autem quidam Antiquorum, qui omnino sonum esse negabant prout est in medio, dicentes sonum non esse nisi ipsam aeris generationem et nihil aliud, qui levi ratione convincuntur : quoniam ostendimus supra illud fore sensatum proprium, quod uno tantum sensu sentitur : commotio autem multis sentitur sensibus, et ideo commotio proprium sensatum sensus esse non potest. Et ad hoc dixerunt quod sonus nihil est in medio, sed tantum in aure : sonus enim nihil aliud est nisi perceptum per auditum ex aere commoto : et quando non est in auditu, tunc dicunt sonum non esse nisi ipsam aeris commotionem, qua potentialiter percipitur sonus, quando pertundit vel percutit auris tympanum. Sed hoc citius refellitur si ad memoriam revocetur, quod audiens sonum percipit ex qua parte soni ad ipsum deveniant :

percipimus enim utrum sonet ante vel retro, vel a dextris, vel a sinistris : et hoc non fieret si sonus tantum in aure generaretur. Si autem dicunt hoc fieri, non propter sonum, sed propter commotionem ab illa vel illa parte ad aurem venientem, hoc ideo falsum est, quia ut frequentius sentimus sonum nihil omnino percipientes de commotione : licet enim sonus non sit sine commotione, eo quod ejus esse est in fieri : et oportet aliquid generantis secum habere ad hoc quod sit, tamen sonus est primum sensibile auris : et ideo ipsum sic afficit tympanum auris, quod afficit sine sensu commotionis : afficit enim secundum esse spirituale per formam simplicem soni, sine esse materiali quod habet. Patet igitur falsitas istius sententiæ.

Scias autem, quod cum sonus sit in aere et in aqua, est tamen magis in aere quam in aqua : quoniam in aqua non est, nisi sicut in medio per quod venit ad auditum secundum esse spirituale, quod agitur a simplici forma sonantis secundum quod est sonans : et ideo auditur sub aqua, sed in aere est sicut in materia et sicut in medio : in materia quidem sicut in aere commoto et percusso : in medio autem quando ipse sonus intentionem suam solam facit in aere, sicut et coloratum, licet non omnino sit ita spirituale sensibile intentio soni sicut intentio coloris, ut supra diximus. Quando autem sonus fit in aqua ita quod generatur in ipsa, oportet quod aer sit tangens, aut percutiens, aut percussum, aut utrumque : audimus enim sonum de sub aqua, ut si quis immisso aliquo ferrato ligno fortiter tetigerit fundum aquæ durum, propter hoc quod percutiens tangit aerem et secum habet aliquid aeris, quod significant ampullæ elevatæ in superficie aquæ. Similiter autem sonant naves quando fundo tangunt arenas vel lapillos sub aqua : eo quod tunc fundus aquæ percutit fundum navis, qui tangit aerem. Et ideo aqua non est propria materia soni, sed potius medium tantum, in quo

Documentum.

sonus est sicut in via, et non sicut in subiecto in quo habet generari: cuius signum est, quod pisces sub aqua aquam natando percutientes, et pinnulis moventes, nullum omnino faciunt sonum: statim autem quando percutiunt in superficie aquæ, sonant. Sicut igitur unumquodque sensibilium habet materiam unam in qua generatur, sic etiam habet sonus aerem percussus secundum quod supra dicto modo percussus est: et sicut unumquodque sensibile præter materiam habet medium, quod est via ejus ad sensum, et sic habet sonus et aerem et aquam per quamdam naturam communem utrique, de qua infra dicemus.

CAPUT XIX.

De echo qui est sonus reflexus.

et com.
10.

Echo autem fit, cum aere uno et continuo fracto per vas vel simile vasi determinans et prohibens processum ejus secundum durationem vel dilationem, iterum idem aer repellitur, sicut pila repercutitur ad parietem projecta. Ad hoc autem intelligendum, sciendum est quod sicut omne sensibile, ita præcipue sonus generatur circulariter, et est simile de sono et de lapide projecto in aquam, qui ubi cadit, quasi centrum est, et commovetur aqua in circuitu circulariter, et dilatantur circuli plus et plus distantes, quamdiu durat impetus lapidis, qui primo percussit aquam, et si aliquid prohiberet generationem et processum circulatorum, rediret circulatio versus centrum ubi cecidit lapis: et similiter generatur sonus in aere, et est primum sonans sicut locus centri, et inundat sonus super circulos aeris: et si sit paries solidus et concavus aliquantum, et altus, obvians circulationibus illis reflectetur ad primum sonans

et sonus in eis: et hoc vocatur *echo*, scilicet reflexus sonus. Tinnitus autem ab Avicenna vocatur echo: sed secundum idioma Latinum differunt tremitus vel tinnitus, et echo: quoniam tinnitus est proprie metallorum reflexus sonus, sicut est in cymbalis et campanis, quando ibi in vase continetur et prohibetur exire, et de pariete in parietem reflectitur: et ob hoc talia tinnunt: et propter hoc quod supra diximus, quod scilicet aere plena sunt: et ideo percussa et tremantia diu sonum emittunt. Si igitur, sicut dictum est, echo est talis reflexio soni, videtur semper fieri echo, licet non manifestus: non enim est manifestus, nisi quando reflectitur idem aer primo percussus ab aliquo obviantem solido, et aliquantulum concavo. Diximus autem supra, quod etiam aer resistit aeri quando fortiter et velociter percutitur ab uno aere, quod tunc etiam necesse est fieri reflexionem: hoc autem omnino in sono fit: oportet igitur echo omnino in sono fieri, licet non manifeste percipiatur. Quod autem idem numero aer reflectatur, ex hoc patet quod quando vox litterata et articulata clamatur, per easdem litterationes et articulationes reflectitur: et in tales figuras aer non potest reflecti a reflectente: oportet igitur quod primus aer percussus idem numero reflectatur. Licet igitur non percipiatur, ut diximus, tamen semper fit aliqua soni reflexio, eo quod accidit in sono sicut in lumine. Hic in domum si lumen non reflecteretur non videremus, nec illuminaretur aer sub pariete ubi non incidit radius, si non illuc reflecteretur lumen: sed tamen reflexio quæ est ab aere, non est manifesta: quæ autem est a solido plano, manifesta est: et ideo quando aliquis latitudinem manus ponit in radium, multo plus reflectitur lumen quam prius. Si autem in ipsum ponatur politum et tersum, tunc reflectitur per irradiationem splendoris. Et hoc patet, quia ab aqua licet sit pervia, multo magis repercutitur lumen quam ab aere: nec tantum ab aere sicut ab aliquo alio cor-

Nota differentia inter tinnitum et echo secundum Latinos.

pore leni et plano in superficie, quod ob-
jectum lumini tenebras potest facere,
hoc est, quod supra vocavimus corpus
terminatum, quod quidam Philosophi
diaphanum terminatum vocarunt : sic
enim lumen reflexum est actus perspicui,
secundum quod diffinivimus ipsum su-
perius cum de visu loqueremur.

Text. et com.
81.

Cum autem talis soni inundatio et
reflexio fiat in aere invisibili et intangi-
bili, quidam recte dixerunt vacuum esse
proprium audiendi : vacuum enim vo-
caverunt aerem subtilem ad hoc quod
verberaretur bene aptum : talis enim aer
est faciens audire secundum actum,
quando supra dicto modo, movetur
continuus et unus existens et salvatus :
sed tamen propter id quod frangibilis
est et divisibilis multum, non sonat,
nisi lene et solidum sit quod percutitur :
tunc enim fit simul a superficie percussi
expulsio aeris propter superficiei plani-
tiam : uniformis enim est planities ejus
quod est lene et solidum corpus : et
ideo si fuerit aspera superficies, tunc per-
cussa una parte non percutitur altera :
quia partes non sunt in superficie una,
sed in multis : et inter asperitates ipsius
continetur non expulsus aer : lene au-
tem percussum sonat vehementer si
habuerit condiciones supra determinatas,
et præcipue si fuerint multa non con-
tinua ipsum aerem percussum quasi re-
percutientia : et ideo sylvæ et montes
lapidei, mirabiliter sonora sunt loca, et
cavernæ bene celatæ. Et si sonans sit
super concavum, tunc ad sonans con-
tinue redit sonus ejus : et generabitur
harmonia : et ideo musica instrumenta
fere omnia sonant super concavum. Et
quia aer subtilis magis sonat : et ideo
pluviæ et frigus inspissantia aerem, ob-
scurant sonos : auditus enim, ut dixi-
mus, fit in aere qui quasi vacuum non
impediens sonorum generationem et
inundationem.

Quare plu-
viæ frigus
obtundunt
sonos.

Sonativum enim motivum est unius *Text. et com.*
aeris continui usque ad auditum : et si ^{82.}
sit aliquid interceptans sonum in aere,
non auditur sonus : et ideo sonans longe
non auditur, quia aerem usque ad audi-
tum movere non potest : et diximus
supra quod cessante motu cessabit so-
nus.

Sed dubitabit aliquis duobus sonis *Dubium su-
btile et pul-
chrum.*
sibi obviantibus in aere, sicut si dicamus
spatium ab infra, quod unum sonans sit
in A et aliud in B, et C sit medium ubi
soni sibi obviant : aut enim æquales
sunt soni, et tunc uterque debet sistere
reliquum : aut alter est fortior, et tunc
ille prævalebit et alter non audietur : et
hoc falsum est, quia uterque auditur
clare et distincte : quia aliter non audi-
rentur duo loquentes, ita quod unus stet
contra alterum. Ad hoc enim est incon- *Solutio falsæ
aliorum.*
veniens solutio quorundam dicentium
sonum fieri secundum circulum : circu-
lationem autem unam non esse contra-
riam alteri circulationi, et ideo unum
non constringere alterum. Hoc enim
ideo falsum est, quia circuli aquæ ex
opposito venientes se collidunt et con-
stringunt, sicut experta docent : licet
enim circulus contrarius non sit circulo,
tamen impetus unius contrariatur alte-
rius impetui, et una numero aqua non
est figurabilis simul et semel in duos
circulos ex opposito venientes : et simi-
liter videtur hoc esse in aere. Et ideo *Solutio pro-
pria.*
dicendum nobis videtur, quod circuli lati
ex opposito venientes, se tangunt in parte
quæ est quasi punctum, et ibidem unum
constringit aliud : sed arcus in aliis par-
tibus se nec tangunt nec constringunt,
et in illis est soni figuratio, et ab illis
iterum sic in aere vicino ubi obviant
opposito circulo confractus fuit, fit aer
non per iterationem sonans, sed per re-
flexionem, ut supra diximus : est enim
facilis generatio soni, eo quod in aere
aliquo non est nisi per intentionem, sicut
supra diximus : duo autem soni possent
in adeo parvo aere figurari, quod se in-
vicem corrumperent, et generaretur con-

fusus sonus : et ideo duo soni in aure venientes propter paucitatem aeris in aure, confuse audiuntur.

CAPUT XX.

Qualiter sonus venit ad auditum auris, et qualiter auris connaturalitatem habeat ad audiendum.

Auditus autem sonorum fit in aere per eandem causam quæ dicta est. Aer enim quidam connaturaliter tenetur in aure, et connaturalis est auris tympano : *tympanum* autem *auris* voco nervum audientem, qui expanditur in interiori auris : qui quando pulsatur ab aere qui est in aure, fit auditus : aer enim qui est in aure, continuus est aeri qui est extra : et ideo ab exteriori moto aere movetur interior auris : et ille movet nervum auditivum : et facit natura latera auris dura, ut bene percutiant percussa : et exteriora auris facit lata, ut ubique hauriant sonum : et facit foramina tortuosa, ut prohibeatur aer exire : et purgationem capitis quæ est cholerae purgatio, facit descendere per aures, ut ex calido sicco auris tympanum et latera sicca et dura conserventur, sicut pellis tympani sicca bene sonat, et emollita sonum perdit. Similiter autem faciunt chordæ musicorum. Quia hæc connaturalitas ad soni subjectum non est penitus in toto corpore animalis, propter hoc non secundum totum corpus audit, alias secundum omnia membra. Quia etiam non penitus secundum omnia membra transit aer ad interiora nervi auditivi : pars enim movenda ad auditum, non pene in omnibus membris connaturalem in se habet aerem : nec ipsum animatum in omnibus membris habet connaturalitatem ad percipiendos sonos in aere generatos.

Aer igitur secundum se est nullum Text. et com. 83. omnino habens sonum, ut omnes suscipere possit : cum autem prohibetur dividi vehementia verberantis, remanet continuus et unus resistens per modum supra dictum : tunc motus talis est vera causa soni : aer autem qui est in auribus animalium, ædificatur a natura circumponente latera tortuosa auris, ut sit immobilis, quatenus certe et non confuse sentire possit omnes soni differentias : quod esse non posset, si motus esset aer qui est in aure : quia tunc motus exteriores non reciperet nisi confuse. Et hæc est causa, quod quando aliquis caput mergit sub aqua, adhuc audit sonos qui fiunt super aquam, quamdiu manet ei auris plena aere : quia tunc soni intentio per aquam ut per medium delata venit ad aerem qui est in aure, et tunc percutit tympanum auris, et fit auditus : et hoc sumus experti. Sed tamen aqua percutiens aerem qui est aure, multum confundit sonum auditum sub aqua. Si vero contingit evolare totum aerem de aure, et subintrare aquam in ejus locum, tunc non fit auditus aliquo modo quamdiu hoc durat. Et ex hoc apparet non aquam, sed aerem esse proprium soni subjectum, sicut diximus supra. Sicut etiam destruitur visus, quando pellis alba vel aliqua alia occasio texerit oculi pupillam.

Propter quod aliquis habens caput immersum sub aqua sonos audit.

Signum autem quod fiat sic auditus, Text. et com. 84. sicut dictum est, et non fiat auditus si hoc destruatur, est quod actu semper sonat : sicut quando aliquis cornu applicat ad aurem, audit trepidantem aerem in aure : et hoc facit aer, eo quod calor auris movet eum : et tunc percutiuntur latera auris : iste tamen tremitus aeris in aere non tantus est, quod impediatur alios motus exterioris aeris : aer enim proprio quodam motu semper movetur in auribus : sed tamen sonus non est ex motu proprio aeris, sed potius ex motu alieno. Et quoad hoc bene dixerunt

Antiqui, quod auditus fit in vacuo exteriori et in sonanti interiori : quia nos audimus in aere determinato in aure semper tremante et trepidante, et in aere exteriori vacuo et libero per motum quo supra dicto modo commovetur.

CAPUT XXI.

De differentiis sonorum quæ non fiunt nisi in sono secundum actum facto.

Text. et com.
85.

Stat aliquid
ex parte ge-
nerantis
violentum
esse, quod
tamen mate-
riæ sit na-
turale.

Quærendum autem est utrum sonat id quod verberatur, aut id quod verberat, aut utrumque : et dicemus quod utrumque illorum sonat, hoc est, facit sonum altero et altero modo : verberans enim facit eum sicut percutiens primum : verberatum autem facit eum verberatum et expellens sicut aerem a se modo quo supra dictum est. Sonus enim est ex motu ejus quod tali modo movetur et possibile est moveri, quo a levibus superficiebus movetur aer cum aliquis ipsas percusserit, sicut dictum est superius. Igitur sicut dictum est, non omne sonat quod verberatur, sicut si punctum acus puncto alicujus alterius acus obijciatur : sed oportet superficiem percussi corporis regulariter planam esse et solidam. Sed forte ex hoc credit aliquis sonum non esse naturale sensibile in natura cum a violenta excitetur percussione : sed non est ignorandum quod determinatum est ante finem octavi *Physicorum*, et in tertio et quarto de *Cælo et Mundo* : dictum est enim ibi, quod motus violentus secundum aliquid naturalis est aeri et aquæ, licet secundum movens sit violentus : et sic est hic, quod sonus generationem habet a violentia, et in aere est naturaliter : et tamen non diu durat sicut naturalia, eo quod secum aliquid vult habere de impetu violentiæ :

et similiter est de igne excusso ex lapide, cujus omnia generantia violenta sunt, et tamen generatum illi materiæ naturale est in qua generatur.

Licet autem, sicut superius diximus, *Text. et com.*
86.
differentiæ sonorum sequantur sonantia percussa maxime : hæ tamen differentiæ sunt in sono secundum actum soni, et secundum motus ejus : sicut enim non videntur colores sine lumine, et sic nec acutum, nec grave, et hujusmodi differentiæ percipiuntur sine sono secundum actum facto : acutum enim et grave secundum metaphoram de differentiis soni dicuntur, et transumptio ab acuto et gravi fit in angulis tangibilibus : in angulis enim dicitur acutum, quod movet sensum multum penetrando in paucio tempore : grave autem, quod movet sensum secundum parum penetrando in multo tempore : et tamen non proprie dicitur velox acutum, et grave, sive hebes tardum : quia, sicut diximus, hæ sunt proprietates motus et acutum et grave, sive hebes, non sunt motus, sed attribuitur acuto velox propter velocitatem hujusmodi motus qui est in penetrando hoc quod tangit : et alii gravi sive hebeti attribuitur tardum, sicut hebeti propter tarditatem hujus motus qui est in penetrando in tactu, et quoad hoc et grave et acutum videtur habere similitudinem cum acuto et gravi sive hebeti in angulis tangibilibus : acutum enim sonum vocamus, ubi quasi pungat multum velociter penetrando in auditum : gravis autem sonus est, ubi quasi pellit sicut si lassatum sit : acutum ergo penetrat in paucio ad auditum, grave autem in sonis pungit vix in multo : et ideo accidit acuto esse velox : gravi autem accidit tardum : et acutum in veritate est sonans et quasi constricto aere fortiter, et ideo etiam acutum penetrando lædit auditum : grave autem est multo aere quasi lente pulso, et ideo non lædit

auditum. Hujus autem probatio est in listulis, in quibus stationes acute maxime aut gravissime sonant. De sono igitur quantum ad hanc spectat intentionem sic determinatum sit : de differentiis enim sonorum in libro de *sensu et sensatio* dicemus.

CAPUT XXII.

De voce qualiter fiat.

De voce. Vox autem est sonus non quilibet, sed animati anima sensibili : sonus enim inanimatorum nullam habet vocem nisi æquivoce secundum similitudinem, sicut tibia, et lyra, et alia musica multa vocare dicuntur. Similitudo enim est in eo quod proportio sonorum in eis ad imitationem musicorum ab aliquo animato perficitur, quod necesse est per imaginem illam perficere, et taliter vocant quæcumque extensa secundum proportionem musicas non habent simul et melodiam et locutionem : organa enim illa melos quidem habent, sed locutionem in qua sit melos non habent. Vox enim in substantia hæc duo habere videtur necessario : et ideo ubicumque hæc duo non sunt, vox non erit : melos enim quod est in voce quæ est in loquendo, proportionatum est in brevi longo et acuto et gravi accentu significatum : et ideo in omni locutione melos est accensus temporis in pronuntiando : et ideo multa animalium non habent vocem, ut quæ sunt sine sanguine, et pisces : hi enim non tantum carent voce, sed sono etiam qui in eis formetur : et hoc est rationabile, siquidem secundum prædicta aeris quidam motus est causa soni : et quia aer taliter sonans non est nisi in spirantibus, sanguinem autem non habentia, ut pisces, non respirant, ideo ra-

tionale est ea non sonare : et quando sonant, non sonant in aere respirato, sed potius in aere exteriori offendenti ad alas eorum, et ad reliquas partes corporis, et ad diaphragma, sicut in libro de *Animalibus* expresse dicitur. Inveniuntur etiam hujusmodi serpentia, et causantia, sicut grilli, et cicadæ, et locustæ : sed quando hoc faciunt, tunc fit magnus motus circa diaphragma eorum : et ideo sonus ille fit, ut creditur, offendente exteriori aere ad diaphragma : si enim esset per respirationem, tunc emitteretur per caput vox : nos autem experimento probavimus quod grilli cantant per magnum tempus, adhuc capitibus amputatis : et non cantant in parte ubi est caput, sed in parte ubi est diaphragma, quod a quibusdam vocatur succinctorium : licet enim multa sint non respirantia, tamen nulla sunt viva sine spiritu : et ideo tali spiritu pulsante in eis sonant, et faciunt quamdam cantus melodiam. Pisces autem nihil horum habent, et ideo non sonant. Et quod dicitur, quod pisces qui sunt in fluvio qui vocatur Acheolus, sonant, fit hoc non spiritu, sed brachiis in superficie fluminis percipientibus aerem : vel forte naso, eo quod spiritu in cerebro generato exsufflatur ab eis superfluitas quæ est in cerebro, sicut ab homine fit in sternutatione : non ergo hoc faciunt spiritu, sed vel naso, vel brachiis, vel aliquo alio hujusmodi membro.

Nota causam quare grilli amputatis capitibus adhuc cantant.

Vox autem est sonus animalis et non in qualibet parte, sed in parte quæ verberat aerem et ad aliquid et in aliquo, sicut superius diximus de sono : et ideo oportet habere pulmonem qui aerem exsufflet sicut follis, et cannam duram quæ vocatur arteria vocativa, ad quam verberetur aer : et linguam quæ figuret et verberet aerem : et quia in aere necesse est fieri hujusmodi verberationes, ideo rationale est quod illa sola vocent, quæ

Text. et com. 88.

aerem attingunt per huiusmodi membra respirando : respiranti enim congruit natura per quam respirant in duo opera, sicut lingua congruit in duo, quorum alterum necessarium est ad esse et salvare, quod est gustus : alterum autem est ad bene esse, quod est locutio quæ fit per linguam. Gustus enim est ad esse, sine quo non salvatur natura animalis : et ideo gustus pluribus animalibus inest etiam non respirantibus. Interpretatio autem est propter bene esse : et sic est de natura respirandi. Spiritus enim respirans in omnibus ambulantiis et sanguinem habentibus est ad esse, sine quo non salvatur respirans, et est ad calorem cordis et interiorum mitigandum et refrigerandum : in vocantibus autem est ad bene esse, ut fiat interpretatio. Quæ autem sit causa respirandi vel spiritus respirati, in aliis locis dicitur quando agatur de respiratione in libro quem de *Respiratione*, favente Deo immortalis, faciemus : sed hic dixisse sufficit quod id quod de spiritu attrahitur ad vocem, non est ad esse, sed ad bene esse, sicut diximus.

Text. et com.
89. Organum autem respirationis est arteria vocalis quæ *canna* vocatur, et duris annulis componitur, et pulmone sicut continue continenti aerem et quasi folli continuatur, et in ipso radicatur. Causa autem quare per hanc fit respiratio est, quia hæc pars superiora attingit, et in compositione est gutturis, et ad illa præcipue pertingit calor cordis : et ideo indiget ut per illa attrahatur calor refrigerans : locus enim primus qui indiget respiratione, est circa cor : et ideo necesse est quod interius respiratus aer ingrediatur.

Text. et com.
90. Concluditur igitur vocis diffinitio, quod vox est percussio respirati aeris

ad arteriam vocativam, ab anima per imaginationem aliquam eam formantem, quæ est in partibus illis quæ ad respirationem congruunt. Non igitur omnis animalis sonus vox est, sicut diximus : contingit enim aliquando linguam sonare sono quem non format imaginatio, sicut sonant tussientes : oportet enim in voce et animatum esse verberans, et quod cum imagine significandi aliquid per vocem verberet et figuret : vox enim est sonus aliquid significans, et vox non est simpliciter respirati aeris, sicut est tussis : et cum duo sint in anima affectus scilicet doloris, vel gaudii, et conceptus cordis de rebus, non est vox significans affectum, sed potius conceptum : conceptus enim cordis interpretativus sonus vox est : et ideo vox non est nisi habentis intellectum concipientem intentiones rerum : et ideo ad exprimendum conceptum format voces. Cætera autem animalia affectus habentia, sonos suos affectus indicantes emittunt, et ideo non vocant : et quæcumque illorum plurium sunt affectus, neque sunt etiam plurium sonorum, et quæ levioris sunt complexionis : et ideo aves plurium sunt garritorium quam gressibilia : et illæ quæ inter aves sunt latioris linguæ et melioris memoriæ, magis imitantur locutiones et cæteros sonos quos audiunt. Licet enim bruta habeant imaginationem, sicut superius ostendimus, tamen non moventur ab ipsis imaginatis secundum rationem imaginatorum, sed a natura : et ideo omnia similiter operantur : una enim hirundo facit nidum sicut et alia : et hæc imitatio est naturæ potius quam artis : ideo imaginativa in eis non regit naturam, nec agit eam ad opera secundum diversa imaginata, sicut facit homo, sed potius regitur a natura et agitur ad opera ab ipsa : et ideo fit quod licet apud se habeant imaginata, tamen ad exprimendum illa non formant voces. Affectus autem lætitiarum et tristitiarum magis profundantur in natura quam in anima : et ideo illos exprimunt sonis et garritis.

Inditum. Forte autem dubitabit aliquis, cum duo sint in voce, scilicet significatio dictionis, et significatum, quid faciat in ipsa significatum. Et ad hoc aliquando aliqui dixerunt, quod conceptus qui est ex parte intellectus, descendit in imaginationem, et organum illius est in anteriori parte capitis, ad quam pervenit respiratus aer in quo vox figuratur, et ibi generat vis imaginativa intentionem rei in voce. Sed hoc absurdum esse videtur, quia et sic vox esset ex duobus composita : et hoc non est vox. Adhuc autem talis generatio vocis posset esse in qualibet sonante voce : et sic loquens intelligeretur, quacumque voce loqueretur : quod falsum est, quia sicut generaretur in voce intentio rei, ita per eandem rationem generaret illam intentionem in audiente.

Ratio propria. Et ideo dicendum esse videtur, quod vox est sonus formativus in signum quod ad placitum significat : et ideo de re facit notitiam sicut signum, et ideo non percipit illam vocem qui nescit institutionem signi : propter quod de diversis idiomatibus loquentes non se intelligunt. Oportet igitur quod anima imaginans et intendens significare conceptum, verberet aerem in arteria existentem ad arteriam ipsam : et in necessitate pulso aere ad arteriam, fit sonus qui est materia vocis : sed figura ipsius soni in dictiones, est per linguam, et dentes, et palatum, et cætera interpretationis organa. Signum autem veritatis eorum quæ dicta sunt, est, quod ille qui respirat vel inspirat respirando non potest formare voces, sed potius oportet tenere spiritum sonantem in quo format voces. Et ideo diu loquentes dum respirant, oportet interrumpere voces, quia movent per organa vocis locutionem dum retinent spiritum : et quia numero talium motuum formantur syllabæ et dictiones, propter hoc mensurantur diu, vel brevi tempore, et incidunt in genus quantitatis : et quia singulæ formationes elementorum et syllabarum distinctæ

sunt, nec aliquo modo continuantur, ideo sunt de numero discretorum et non continuorum : quia tamen continuo tempore mensurantur, ideo non sunt numerus : et quia sunt in motu, licet motus non sint, sicut superius ostendimus, et motus permanentiam in partibus non habent, ideo permanentiam in suis partibus nullam habent.

Et quia non fit vox nisi in aere respirato retento, manifestum est quod hæc est etiam una causa quare pisces sunt sine voce : non enim habent guttur de cuius compositione est canna radicata in pulmone. Partem autem hanc non habent, quia non indigent recipere aerem per respirationem. Propter quam autem causam sit hoc, alia ratio est quæ ad scientiam de natura animalium pertinet, et ibi explicabitur.

Text. et com.
91.

CAPUT XXIII.

Quare homo non bene odorat, sed bene tangit, et ideo prudens.

De odore autem et de olfactu minus bene determinabile est, quam de supra dictis sensibus. Licet enim homo habeat ingenium per quod possit excitare odores, et conferre de differentiis eorum plus quam aliud animalium, tamen in organo odoratus non bene sentit odores : et ideo non est manifestum homini per sensum, quale quid sit odor, sicut manifestum est quale quid sit sonus, et quale quid color. Causa autem hujus ad scientiam libri de *Animalibus* pertinet : sed tamen propter doctrinæ bonitatem etiam hic aliquid dicitur. Est enim causa hujus, quod homo inter cætera animalia ma-

Text. et com.
92.

jus habet cerebrum, et majus caput proportionem sui corporis : cerebrum autem humidum et frigidum est : id autem quod connaturale est odori, siccum et calidum esse oportet. Quod autem cerebrum hominis sit frigidum et humidum respectu aliorum animalium, indicat longitudo dormitionis hominis : diutius enim et sæpius dormit homo cæteris animalibus, ita quod quasi medietas vitæ hominis somno deputatur : et ideo non per accidens propter defluentia reumata, ut quidam dicunt, homo male odoratur, sed naturaliter ex ipsa cerebri quantitate et complexione. Propter quod animalia sicca habentia cerebrum, sicut canes qui breves habent nasos, et vultures, et tigrides, bene odorant. Causa igitur quod odor non bene determinabilis est quale quid sit, est quia sensum odoratus habet homo incertiore animalibus aliis et aliis sensibus, et habet eum aliis animalibus multis deteriore. Prave enim sive debiliter homo odoratur : cujus signum est, quia differentias quas ad saporum non refert, non discernit in odore subtiliter, sed excellentias tantum percipit, quarum una est cum lætitia quæ est redolens sive bene odorans : alia autem cum tristitia quæ est fœtens, sive male odorans : medias autem non considerat differentias, sicut non existente sibi certo eo quo sicut agente sentimus in hoc sensu.

Text. et com.
93.

Rationale autem est et sic esse hominem odorantem, sicut sunt quædam animalia videntia : animalia enim aquatica duos oculos habentia, non sentiunt bene colores, et differentie colorum mediorum non sunt his manifestæ valde, sed excellentias sentiunt, quæ cum terrore sunt et non terrore : quoniam excellentia visibilis cum terrore immutat oculum, præcipue multum humidum humiditate aliena : quoniam hæc humiditas movetur et discurrit in oculo, et foramina lucis vel

albedinis intensæ receptiva diffundit et divaricat, et sic facit magnæ et monstruosæ quantitatem : et ideo cum terrore videt quod videt. Hanc autem humiditatem habent in oculis aquatica magnos et duos oculos habentia. Indicant autem id hoc quod accidit in homine : si enim homo indigesta humiditate in oculis discurrente post somnum subito candelæ lumen videat, videbitur lumen esse magnæ coruscationis vel incendii, et terretur ad visum. Alia autem his opposita vident talia animalia sine terrore propter malitiam sui visus. Sic autem et hominum genus sentit odores quoad hoc quod non valde manifestæ sunt sibi odorum mediæ differentie : sed tamen differentias quas in natura odorum non permanifeste sentit, ingenio adjutus potius quam olfactu, secundum analogiam ad saporum gustus distinguit et accipit per similitudinem species saporum cum speciebus illis quæ sunt odorum.

Hoc enim modo juvatur optime in *Text. et com.*
91.
odorum differentiis cognoscendis, quia gustus est quidam tactus, ut infra dicemus : tactum autem habet homo certissimum inter omnes sensus, et inter omnia animalia. In aliis enim sensibus multum deficit ab aliis animalibus : secundum tactum autem multum differt in bonitate sensus ab aliis animalibus. Propter quod et homo prudentissimum est aliorum animalium : causa autem hujus est, quia tangibiles qualitates mixtione sua complexionem faciunt, quæ complexio cum magis ab excellentis recedit, tunc medietati et æqualitati est vicinior : et ideo cælo similior, in quo nulla est omnino contrarietas : et quia secundum merita materiæ dantur formæ, sicut dixit Plato, et unicuique complexionem propria respondet forma, ideo æqualiori complexionem debetur anima nobilissima, quæ est intellectiva secundum prudentium dicto intellecto. Inter homines autem

quicumque æqualiorem habent complexionem, habent eam in hoc quod magis recedunt ab excellentiis : et ideo illi optimum habent intellectum, alias tactum, et aptiores sunt secundum industriam intellectus, ita forte quod tantum ad æqualitatem reducetur complexio, quod videbuntur esse quidam dii terrestres, omnia quasi per seipsos intelligentes : et hi omnes sunt mollis et non laxæ carnis, quoniam mollities provenit ex sicco bene commixto cum humido : et hoc est spumoso subtile generans spiritus. Laxitas autem carnis provenit ex multo humido frigido : sed caro debet esse terminata temperamento calido, quod proportionaliter moveat spiritus, et non commisceat operationes suas, sicut facit superfluum calidum. Signum autem huius complexionis est tenuitas unguum et subtilitas capillorum : hæc enim indicant lucidos et subtile esse spiritus cordis, qui ad cerebrum venientes optime deserviunt virtutibus animalibus : et inde proveniunt sapientiæ et industriæ : et quibus prudens et ingeniosus efficitur homo quantum est de natura, et ad actum prudentiæ venit, nisi per inertiam naturæ destruat aptitudinem. Hæc igitur est vera causa prudentiæ : et nunquam errantes dicunt esse bonitatem imaginationis : bonitas enim imaginandi ex frigida et sicca provenit complexione : et hoc indicat vel facit industriam et ingenium. Hæc autem omnia dicta sunt, ut sciatur quod certificatione sunt ambæ differentiæ odorum cognitæ per saporum differentias, eo quod saporis melius scimus, cum gustus sit tactus quidam.

Ex dictis autem oportet accipere falsum esse vel dictum Antiquorum quorundam dicentium quod aranea cuncta animalia excellit tactu : hoc enim dicentes non sufficienter crediderunt signo. Videbant enim araneam sentire vermiculos tangentes fila sui retis ad magnam distantiam : et hoc ob bonitatem sensus tactus fore credebant. Quod pro certo minime verum est : nihil enim spissæ

pellis, et frigidæ complexionis, et viscosam habens humiditatem, præcellit in tactu, sed habet tactum quasi stupidum : cuius signum est, quia aranea etiam cum tangitur cum igne, lente et non cito sentit : et ideo perceptio vermiculorum tangentium recte, est propter motum retis, quia continuum est : mota enim una parte continui movetur totum continuum.

CAPUT XXIV.

Qualiter odorum differentiæ per analogiam ad differentias saporum accipiuntur.

Determinantes igitur species odorum et per analogiam ad saporis rationabiliter determinabimus eas : quia odor sequela est saporis ut frequenter, excepto hoc solo, quia odor sicci est, et sapor humidi terminati et complexionalis. Unde sicut sapor alius est dulcis, et alius amarus : ita odor alius est dulcis, alius amarus : et plerumque est dulcis odor resolutus a dulci sapore, et ab amato sapore plerumque resolvitur amarus odor. Quædam proportionabiliter habent odorem et saporem : verbi gratia dulcem habens saporem, dulcem habet odorem. Alia autem non ita, sed contrarie habent saporis et odores. Et hoc convenit per accidens : est enim aliquid dulcem habens saporem, quod cum exsiccatur a calido adurente faciente ipsum evaporare odorem, accipit amarum odorem, et fit hoc multis modis : aliquando enim ipsum calidum complexione terminando et digerendo humidum, facit dulcem saporem : et quia non potest terminare humidum nisi aliquid de terrestri comburat, ideo est in eo quoddam respersum amarum : quod quia siccus et calidus est,

Text. et com.
95.

vincit odorem spargendo aliud : et ideo dulcem habens saporem, amarum habebit odorem. Aliquando autem fit e converso, quod dulcem habens odorem, acrem habet saporem : hoc autem contingit ex caliditate inæqualiter terminante humidum complexionale : tunc enim in exterioribus ubi calidum a sole et calore loci sufficienter terminatur, et interioribus adhuc est in eo cruditas propter frigidum : et quia exterius calidus est, magis respergit odorem et est dulcis odor : quando tamen gustatur, propter multitudinem acredinis interioris videtur acre. His ergo ex causis et multis aliis non proportionales sunt odores saporibus.

Sicut autem diximus de amaro et dulci saporibus et odoribus, ita est etiam acer sapor et odor, et acutus sapor et odor, et austerus, et pinguis. Acer autem causatur a frigido expellente calidum : tunc enim remanent partes quædam intensæ quæ acredinem faciunt : unde acredo est ex cruditate. Austerus autem est, qui provenit ex majori caliditate quam acer. Acutus autem est ex caliditate omnino vincente. Pinguis autem ex caliditate terminante et digerente, sed magis convertente quam consumente : in illa enim vincit humiditas acris spumosa quæ facit pinguidinem. Hæc autem superficialiter dicta sunt : sed in libro de *sensu et sensato* subtiliter dicentur.

Acceperunt autem odores nomina a saporibus : eo quod non multum in proprio genere permanifesti sunt odores, sicut permanifesti sunt sapor, secundum rerum saporosarum similitudinem : dulcis enim sapor est in melle et in croco : et ab his est etiam dulcis odor. Alter autem sapor est in herba quæ dicitur thymus, et in ea quæ dicitur ophius : et ab his est etiam alter odor, qui fere similis est sapor et odori serpilli : in aliis autem plerumque similis est. Forte autem alicui videbitur sapor et odor inductarum herbarum magis esse acutus : sed ea quæ hic dicuntur, exempli gratia dicuntur. Similiter autem acutus sapor est

in alio, et in illo similiter est acutus odor, cujus causa jam dicta est : quia sicut sapor sequela est complexionis siccæ, vel humidæ, combustæ, vel frigidæ, vel secundum alios modos, quibus calidum in complexione vincere vel vinci potest. Sic generantur pepana vel obsetica vel optetica vel oppositis indigestionibus indigesta : et ex hoc constituuntur sapor. Sed odores sunt ex allatione taliter vel alio modo digesti vel crudi : et ideo sicut sapor sequuntur complexion, ita odores sequuntur sapor. Ex hoc autem patet quod in simplicibus corporibus quæ vere simplicia sunt, nec sapor, nec odor esse potest : quia in eis sunt qualitates primæ non contrariæ : et ideo per suas excellentias sunt in ipsis. In plantis autem præcipue sunt, eo quod in plantis præcipua sunt agentia qualitates primæ, cum non habeant nisi partem partis animæ. In animalibus autem non ita, quia ibi magis agitur ad operationes animæ : et ideo non ita manifestantur in eis primarum qualitatum actiones elementales. Hæc autem plenius scientur in libro de *Vegetabilibus*.

CAPUT XXV.

Qualiter odor se habet ad olfactum et ad medium, et utrum sit evaporatio fumalis.

Sicut esse diximus auditum compara- *Text. et cum*
98. tum ad suum sensibile, sic est quilibet sensus se habens ad sui sensibilis primas differentias : auditus enim est audibilis et non audibilis, visus visibilis et non visibilis, et similiter etiam olfactus est odorabilis et non odorabilis. Non odorabile autem sive inodorabile dicitur tripliciter, scilicet quod impossibile est habere odorem, quod sentiatur odoris privatione,

sicut simplicia : et dicitur non odorabile, quod parvum habet odorem vix comprehensibilem per bonum olfactum : et dicitur inodorabile, quod habet odorem prævum, aut quia fœtidum est, aut quia corrumpens est, sicut sunt odores quorundam venenorum et cadaverum corruptentium. His autem modis et ingustabile dicitur.

*et cum
et* Similiter autem olfactus est per medium distans quod est aer vel aqua, sicut et duo sensus, de quibus jam supra determinatum est : aquatica enim animalia propter eandem causam videntur habere odoris sensum, sicut et animalium sanguinem habentia : in omnibus enim his unum signum est, quod olfactum habeant : eo quod a longe currunt ad alimentum, cum non moveant nisi ab odore.

*An odor sit
fœnalis?* Propter hoc etiam falsum est quod dicit Plato, quod scilicet odor sit fumalis evaporatio rei odorabilis : et hanc Platonis opinionem ponit et improbat Aristoteles in libro de *sensu et sensato*, et ibi etiam nos eandem improbamus vel improbavimus. Sed hoc mirandum est quod quidam antecessorum nostrorum dicunt Aristotelem sentire quod odor sit fumalis evaporatio, cum omnino Aristoteles illud improbet : unde non est dubium illos Aristotelem non intellexisse ¹. Signum autem quod odor non sit evaporatio fumalis, est quod fumus est quædam pars substantialis subtilis fumantis corporis resoluta ex ipso : propter quod fumans levius efficitur quando multum fumaverit : materiæ enim generabilium major extensio et raritas quam potest habere, est in forma ignis. Dicamus igitur quod ex uno pugillo terræ fiant per rarefactionem mille pugilli ignis : eo quod corpus rarius majorem habet quantitatem : pars autem quæ fumat et in fumum resolvitur

ex aliquo odorifero, non est quantitas pugilli : nec fumus est ita attenuatus sicut substantia ignis. Diximus autem quod sensata sphaerice in circuitu generantur : diffunditur autem odor alicujus in circuitu per quingentas leucas ad minus : cum autem a centro rei odoriferæ distet odor diffusus per quingentas leucas, tunc diametri sphaerici odoris sunt mille leucarum in circuitu : et replet odor sphaerice diffusus totum spatium illud : si igitur esset fumalis evaporatio, oporteret quod fumosa pars rarefieret spatium mille leucarum non linealiter, sed sphaerice in longum, latum et profundum : tanta autem materia non habet tantam extensionem, nec etiam sub forma ignis : ergo fumosa pars incomparabiliter rarior esset igne, quod est impossibile : falsum est igitur quod odor sit fumalis evaporatio. Quod autem ad spatium aliquando extendatur, experimento constat : cæde enim grandi facta in terra Græcorum, advenerunt ad cadavera vultures et tigrides ab odore tracti, qui nunquam ante in terra illa visi fuerant : et locus propinquior ubi antea fuerant visi, a loco cædis distabat spatio quingentarum leucarum. Aliud autem experimentum est, quod in aqua missa parva parte camphoræ, inficitur aqua multo longius quam camphora per fumum posset extendi : sicut igitur diximus quod omnes species sensibilis per esse spirituale et intentionale se multiplicant in medio, ita et odor. Et ideo sine omni materia rei odorabilis diffunditur in medio sola qualitas odoris. Si enim in summo diffunderetur, tunc materia veniret ad sensum, et non esset necessarium medium ad sensum, sed esset propter bene esse : et hoc nos supra improbavimus : sensus enim secundum hoc non esset susceptivus speciei tantum, secundum quod est species, sed potius secundum hoc esse quod habet in materia : et hoc nos inferius omnino ostendemus fore falsum. Adhuc au-

¹ An odor sit fumalis vaporatio? Vide etiam

pro hoc Averroem in præsentī commento 97.

tem non esset sensibile per se motivum sensus, sed per aliud suæ materiæ, quod omnino falsum est, sicut supra est probatum. Etiam hæc moverunt Aristotelem ad hoc quod dixit odorem non esse fumalem evaporationem.

Avicennæ
positio et
responsio-
nes ejusdem
ad argumen-
ta adducta.

Avicenna autem sequens Platonem dicit odorem non sine evaporatione diffundi, et concedit medium sensus non esse necessarium ad hoc quod sit sensus secundum actum, sed ad bene esse ipsius : et ideo dicit quod si aliquod sensibile conjungi posset sensui, secundum esse spirituale sine medio, tunc non exigeret medium : et tale dicit esse evaporationem : quia illa est spiritualis, et odor in ipsa est secundum esse spirituale. Ad experimenta autem dicit, quod per geometriam in scientia visus scitur, quod visus extenditur ad loca longiora quando exaltatur oculus videns : aves autem vultures, et tigrides aves, quæ sunt aquilæ variæ, altissimæ super eminentias montium volant, et ideo longissime vident. Adhuc autem poterat esse, quod venti validi illuc detulerunt odores cum evaporatione fumali. Signum ponit ejus quod dicit, quod pomum quod diu odoratur, per exsuctionem odoris levius efficitur, et citius corrumpitur. Similiter autem quod odores venenosi necant homines et animalia, quod minus facerent si solæ et simplices essent qualitatum intentiones.

Opinio alio-
rum.

Quidam autem utriusque volentes satisfacere opinionibus, dicunt quod duplex est evaporatio : quædam spiritualis, et quædam materialis : et quod odor est evaporatio spiritualis et non materialis. Et isti ignorant dicta sua : quia si vocant spiritualement evaporationem corpus rarum et tenue, sicut est aer, tunc omnis evaporatio spiritualis est. Si autem vocant evaporationem spiritualement alterationem medii, quæ fit sola et simplici qualitate odoris, tunc non salvant Platonem, quia ipse negat hoc : et insuper improprie loquuntur, quia spiritus in physica corpus est subtile et aereum.

Et ideo nobis videtur Aristoteli et Averroi fore consentiendum, non propter experimenta, sed propter rationes inductas, et quod Plato et Avicenna in hac parte non bene dixerunt. Quod autem odores corrumpunt aliquando, hoc sine dubio est, ideo quia ingrediuntur per poros occultos et apertos ad interiora animalium cum evaporatione corporis venenosi, et evaporatio illa confortat odorem : sed non ipsa tantum agit eum, sed potius medii alteratio quæ est a qualitate odoris simplicis. Quoniam autem evaporatio est spiritualis sicut et medium, ideo aliquando est in loco medii, et defertur ad instrumentum odorandi in odoratu : materia enim odoris non est fumalis evaporatio nisi in medio, et non in odorifero : cum autem venit ad olfactum, non agit in ipsum per esse materiale, sed per esse intentionale quod habet in eo in quantum est medium, et non subjectum ejus secundum esse materiale.

CAPUT XXVI.

Qualiter olfactus est in respirantibus, et non respirantibus.

Ex prædictis autem oritur dubium, utrum omnia olfacientia odorant omnes differentias quæ sub odore sunt : homo enim non odorat nisi spirans sive attrahens spiritum : et si quod non inspirat, sed aut expirat emittendo spiritum, aut retineat spiritum, non odorat, sive odorabile sit proprie, sive longe : si enim odorabile intra natum supra organum odoratus ponatur, tunc homo non odorat : medio enim indiget sensus, non propter bene esse sensus, sed omnino propter esse sensum secundum actum, sicut sapius diximus : hoc enim omnibus sensibus commune est. Odorabile autem vocamus pri-

Test. et cum
18.

num odorans, sicut corpus mixtum a quo resolvitur odor, non evaporationem ab ipso resolutam quæ jam habet formam et naturam medii in esse spirituali : et ideo specie immutat sensum tangens organum intus : sed si non respirant, non sentiunt : nam sentire proprium est hominum : hoc autem manifestum est tentantibus in seipsis per experimenta. Dico autem proprium quod quidem convenit homini omni, sed non soli, sed aliis etiam animalibus spirantibus pluribus. Causa autem hujus est, quia organa sensus sunt duæ papulæ ad modum papularum, quæ sunt in mamillis in anteriori parte cerebri constitutæ porrectæ directe contra ossa triangularia nasi : et sunt coopertæ pelle tenui, ne occasiones contingant eis ex aere attracto : nec habent motum ex se ipsis pelles illæ, sed vento inspiratæ exsufflante elevantur : et odores tunc simul cum aere venientes, immutant eas. Hujus autem signum est quando strictissimum habentes nasum propter clausuram foraminum quæ per ossa triangularia ascendunt, aut non odorant omnino, aut valde parum odorant. Hoc autem in anatomia libri *Animalium* sciatur plenius.

Text. et com.
99.

Ea autem animalia quæ sanguinem non habent, non respirant : eo quod frigida habent corda, et non indigent eventatione refrigerante : et ideo quidam talia dixerunt habere alium sensum præter eos qui dicti sunt, quo participant odorem : hoc tamen impossibile est, quia olfactus est ille qui patitur ab odore : et ideo sive fiat inspirando, sive non, semper unius rationis est sensus secundum quod est potentia passiva a tali actione quod est odor : olfactus enim est sensus odorabilis et differentiarum odorabilis, quæ sunt ea quæ sunt boni odoramenti : et talia sentiunt et spirantia. Amplius autem non respirantia corrumpuntur aliquando a malis odoribus,

ut sulphure, et hujusmodi, ex quibus etiam corrumpitur homo. Sulphur enim in lacunis projectum, odore interficit pisces. Oportet igitur talia olfactum habere, sed non per modum quo habet ipsum homo et animalia respirantia : talibus enim occurrunt odores in medio sine attractione aeris. Et hoc est ideo quia instrumenta odoratus discooperta sunt eis, ad quæ liberum habent ingressum per medium per quod est odoratus.

Videtur autem hic sensus prout est in hominibus et aliis respirantibus, ad eundem prout est in non respirantibus differre, sicut differt visus animalium habentium duos oculos, ad visum eorum quæ molles habent oculos. Molles enim oculos habentia, habent velamina quæ sunt lachrymalia, et palpebras super oculos, quas aliquis non movens, nec concutiens non videt. Animalia autem duos habentia oculos, et non velatos habent oculos, et mox vident sine impedimento quæ apparent in perspicuo secundum actum lucido. Et similiter organum olfactus quibusdam est non coopertum, quæ scilicet non respirant : et ideo occurrunt eis mox odores qui sunt in aere. Aliis autem quæ attrahunt spiritum, inest hoc instrumentum coopertum, quod tamen discooperitur quando respirant attrahentia spiritum, eo quod tunc ampliantur venæ odoratus ex spiritu, et pori qui sunt foramina nasi, et elevantur in spiritus velamina organorum olfactus. Et propter hoc quæcumque inspirando odorant, non odorant in aqua, licet aqua medium sit odoris sicut et aer : et hoc ideo est, quia talia olfactum secundum actum non habent nisi quando inspirant : inspiratio autem in aqua esse non potest, et ideo talia in aqua odorare est impossibile. Comparisonem autem quam fecimus inter odoratum et visum, non fecimus nisi quoad similitudinem illam quæ est habere velamina, et non propter ne-

Text. et com.
100.

cessitatem utriusque sensus, sed propter bene esse utriusque. Non velatos enim habentia oculos, pejus vident : et non velatum habentia olfactum, melius odorant : et hujus causa est supra dicta. Sed homo prave odorat, et non discernit odores rerum, nec odorabilia discernit per odores, sicut faciunt multa animalia alia, neque res ejusdem speciei individuales per odores discernunt, sicut canes qui discernunt vestigia unius cervi a vestigiis alterius cervi, et inveniunt cervum per modum odoris quod adhærent vestigio. Et discernunt vestigium unius hominis a vestigiis alterius hominis, sicut patet in canibus qui inveniunt fures. Hoc autem multo melius facerent non respirantia, si essent ita disciplinabilia sicut canes. Pauca etiam aut nulla animalia sanguinem non habentia disciplinabilia sunt. Et horum omnium causam in libris *Animalium* determinabimus. Est autem, sicut a principio diximus, odor sicci alicujus, sicut sapor est humidi complexionalis. Organum olfactus potentia est omnis odor, et actu nullus : quia aliter non omnes reciperet odores, sicut dictum est superius. Hæc igitur de olfactu superficialiter sint dicta. Adhuc enim de odore subtiliter tractabimus in libro de *sensu et sensato*.

CAPUT XXVII.

*De gustu secundum quod est in medio
secundum esse materiale ipsius.*

Text. et com.
101.

Gustum autem eo quod est potentia passiva sicut alios sensus per suum objectum determinabimus. Dicamus igitur quod gustabile quoddam est de numero tangibile. Et hac de causa non fit gustus gustabilis per medium corpus extrinse cum, quod tamen est a gus-

tante distinctum, ita quod non est actu pars ejus, sed ducitur eo tanquam instrumento mediali in quo percipiat sapor. Est autem hujus corpus humor salivialis in ore et lingua. Cum enim gustabile sit tangibile, sicut tactus non potest esse medium per extrinsecum, ita nec gustus. Gustabile est autem corpus in quo est actu humiditas, eo quod gustabile est in humido sicut in propria materia et in medio : humidum autem est de numero tangibile. Propter quod etiam gustus formaliter differt à tactu : quia humidum in gustu materiale tantum est, et sapor in eo est forma agens in gustum : et ideo gustus non est species tactus, sed species quædam sensus sicut et tactus. Si enim gustus formaliter acceptus pars esset tactus, tunc non essent quinque sensus, sed quatuor quorum unus haberet plures partes. Et ideo cum dicitur gustus esse quidam tactus, intelligitur quidam tactus qui non simpliciter est tactus, sed quodammodo : quia scilicet id quod est materiales in gustu, est tangibile. Et quia humidum est propria materia saporis in qua diffunditur, et est secundum esse materiale ipsius. Et ideo si in aqua esse possemus, et permisceretur dulce aliquid cum aqua, non gustaremus dulcedinem ab aqua separatam, sicut accipimus speciem coloris, sed potius gustaremus dulce aquæ permixtum simul in humido aquæ extraneum lingua tangente. Et ideo tunc sensus dulcis non esset nobis per aquam sicut per medium tantum : quia in eo quod est medium tantum, non est sensibile, nisi secundum esse spirituale et intentionale : dulce autem istud esset in humido aquæ sicut in materia cui corporaliter permiscetur : sicut gustamus etiam sapor in potu, quia in humido vini sunt, et cum humido gustum immutant, et non ab humido sicut a medio secundum esse intentionale accipiuntur. Color autem non sic videtur, quod misceatur medio secundum esse materiale : nec videtur sic, quod aliquid de partibus materialibus colorati defluat ad visum, sed sic, quod in medio

videtur secundum esse intentionale tantum : et hoc est potius a medio accipere sensibile, quam in medio.

Et ut hoc melius intelligatur, oportet scire quod gustus non accipit speciem saporis denudatam a corpore saporoso, sicut faciunt tres sensus de quibus dictum est, sed accipit eam in defluxu partium corporis saporosi ad ipsum : et ideo hoc quod gustatur non qualitas vel intentio est, sed corpus quod venit ad linguam : propter quod verissime gustus quidam tactus est, et indiget medio intrinseco quod est pars animalis. Est autem hoc medium non humor salivaris : eo quod ille humor non est pars animalis, sed potius linguæ vel faucium extremitas, in qua diffusi sunt nervi gustativi. Humor autem salivaris est medium ad bene esse gustus, et non ad esse : quia partes corporis saporosi permixtæ humido salivari, subtiliantur et fluidæ efficiuntur, ut possint penetrare per seipsas ad gustum. Et ex hoc patet quod odor non est fumalis evaporatio : quia cum omnis fumus corpus sit, si odor non nisi in fumo pertingeret ad olfactum, olfactus esset quidam tactus, sicut et gustus.

Quomodo
gustum a tactu
distin-
guitur.

Si autem aliquis quæsierit qualiter gustus dividitur a tactu, dicendum sicut prius : quoniam sapor in humido secundum actum tangit tantum humidum in quantum humidum : gustum in quantum gustus est, non immutat, sed potius sapidum, in quantum est sapidum : propter quod gustus in eo quod gustus iudicium saporis est : et sic a tactu discernitur, et non est pars quædam tactus. Et in hac sententia auctores tres concordant secundum Aristotelem et Avicennam et Averroem.

Text. et com.
102.

Et sic dicendo, patet quod gustus nullo medium est extrinsecum : sed tamen sicut color est sensibilis et proprie agit in sensum visus, sic sapor est gustabilis et per se agit in gustum, sed non agit et perficit sensum saporis in gustu sine humi-

ditate actuali, sicut diximus : sicut experiri potest cum salsum agit in gustum : illud enim non agit sine humiditate : quia salsum est bene liquidum, et tactu humido dissolvitur et liquefacit linguam, et commixtum incorporatur illi humido et agit in gustum, et non aliter.

CAPUT XXVIII.

Qualiter saporis differentię se habent ad gustum, et e converso.

Sicut autem visus est sensibilis et invisibilis : tenebræ enim sunt invisibiles, et visus iudicat tenebras, lucidum, et coloratum. Adhuc autem visus est invisibilis quod est valde splendidum, quod non est ex se, sed ex impotentia visus dicitur invisibile : et ideo alio modo dicitur invisibile quam tenebræ. Similiter autem sicut auditus est soni, et silentii quod dicitur inaudibile, et est magni et excellentis soni, qui etiam dicitur inaudibile, sed aliter quam silentium : dicitur enim inaudibile sicut valde splendidum dicitur invisibile : sicut enim parvus sonus et debilis dicitur inaudibilis quodammodo, eo quod non movet auditum : ita et magnus et violentus sonus est inaudibilis, eo quod corrumpit auditum. Invisibile enim et inaudibile dicitur multipliciter : aliud enim dicitur omnino invisibile a quo privatur universaliter per se visus : aliud autem dicitur invisibile, quod etsi de se aptum natum sit videri, cum non habet visum, aut pravum habet et corruptum vel debilem : sicut et inaccessibile dicitur illud quidem quod omnino privatur gressu, aut quod non habet prout debet habere, sed habet debilem et pravum. Similiter quilibet sensus se habet ad sui sensibilis differentias. Unde etiam sic gustus est gustabilis et non gustabilis. Et non gustabile

Text. et com.
103.

multipliciter dicitur, scilicet quod habet privationem omnimodam ad gustum, sicut insipidum : aut quod habet parvum, aut pravum, et corrumpentem gustum. In omnibus autem his principium materiale saporum esse videtur potabile, et non potabile. Dico autem potabile quod est humidum non simplex, sed aliquid passum a sicco : hoc enim subjectum est saporum quos influere facit in gustum, sicut in potu est. Et impotabile dicitur multipliciter sicut et non gustabile. Unde cum gustus sit potabilis et non potabilis, tamen gustus est potabilis : et ita potabile facit aut non gustum, aut debilem, aut pravum gustum : potabile autem est gustus secundum naturam. Potabile tamen et non potabile sunt communia tactus et gustus : sed simplex est tactus, et sic proprie vocatur humidum : non simplex autem sed aliquid passum a sicco, est gustus, et sic vocatur proprie potabile.

Text. et com.
101.

Et quoniam humidum sic potabile est gustabile a quo passivo accipit gustus, oportet quod organum quo sentimus, sit tale quod non sit humidum tali potabili actu, et quod non sit ipsum impossibile fieri a tali potabili humidum. Sic enim actu nulum saporem habebit, et potentia habebit omnes. Gustus enim cum sit passiva potentia, sicut et cæteri sensus, patitur aliquid et immutatur a gustabili secundum quod gustabile et non tangibile est. In tali autem passione necesse est quod organum fiat humidum humido potabili : quia, sicut dictum est supra, saporosi partes non pertingunt ad organum gustus nisi fluentes commixtæ humido potabili. Si autem in tali passione fiat humidum, et tunc oportet quod fuerit tale, quod possibile fuerit fieri humidum, et tamen in se salvatum sit ab humido potabili : quia aliter non omne taliter agens potabile reciperet. Gustativum enim organum quo sentimus, non est actu essentialiter humidum, sed potius salvatum ab ipso.

Hujus autem signum est, quod duo impediunt sensum saporum in lingua : si enim sit multum sicca et quasi adusta, sicut est in febricitantibus febre acuta, non sentit lingua saporos. Adhuc si sit multum humida, lavantur ab ipsa saporos, sicut fit in his qui aqueum phlegma multum habent descendens in linguam, eo quod multum talem humorem in stomacho habent, non bene sentiunt saporos : quia omnia videntur eis insipida, sicut aqua, vel sicut albumen ovi. In lingua enim, sicut diximus, tactus fit primi humidi quod subiecitur saporibus. Hæc autem duo impedimenta percipimus : quia sicut quando aliquis gustat fortem saporem alicujus viscosi humidi, sicut mellis, et postea gustet alterum, videbitur secundus impeditus per primum : et sic est qui multum humidum et superfluum habent in lingua, semper impediti sunt a discretionem certa saporum. Secundum autem impedimentum est, sicut in infirmis laborantibus ex cholera adurente, omnia amara esse videntur, eo quod talis sapor est in lingua eorum sicca et adusta. Ad hoc igitur quod bene gustet lingua, oportet ipsam esse salvatam a superflua humiditate, et non impossibilem ad humoris receptionem. Ex omnibus autem his patet Peripateticorum sententiam esse, quod medium in gustu extremitas est linguæ, tangens saporosa quæ sunt actu pars gustantis. Humidum autem salivale salvat in esse medium ad convenienter tangendum id quod est medium in gustu : organum autem est nervus gustativus, qui diffunditur ex maxima parte super linguæ latitudinem, et in aliqua parte in superficie concava faucium.

CAPUT XXIX.

De differentiis saporum secundum speciem, et qualiter se habent ad gustum.

Text et com.
105.

Licet autem in libro de *sensu et sensato* proprium est dicere de generatione saporum, tamen propter doctrinæ bonitatem aliquid hic dicemus. Dicimus autem quod species saporum, sicut et in coloribus et in aliis sensibus, primæ quidem et extremæ sunt simplices et contrariæ, et hæc, dulce et amarum : consequentes autem et proximæ mediisque propinquiores sunt extremis, sunt pinguis qui proximus est dulci, et salsus qui proximus est amaro : qui autem magis distant ab extremis versus medium per æque distantiam sumptum, sunt sicut acer, et austerus, et ponticus, et acetosus, et acutus. Istæ enim fere videntur saporum omnes differentiæ, et est in eis magna diversitas inter Auctores : quoniam in rei veritate Galenus et Avicenna volunt, quod causa saporum sit calidum et frigidum diversimode vincentia humidum a sicco passum : et si calidum et frigidum essent causa contrariorum et mediorum saporum, tunc oporteret quod maxima contrarietas in saporibus oriretur a calido et frigido : et nos videmus quod hoc non est verum, quia calidum et frigidum causant in diversis saporem eundem : amarum enim causatur aliquando a calido terrestri combusto, et tunc causa ejus est calidum : aliquando autem causatur a frigido, sicut in saporibus plantarum quæ cum pepanæ sunt, dulcescunt : illarum enim omnium fructus ut multum in principio est amarus. Et similiter licet dulce frequenter causetur a calido in humido subtili bene admixto cum sicco subtili, tamen potest etiam causari aliquando a frigido, sicut in plan-

tarum fructibus, quæ cum pepanæ sunt, fiunt amari : illi enim a principio sunt dulces vel insipidi. Constat igitur quod calidum et frigidum nec essentialiter nec generaliter causant contrarios et extraneos sapes. Et adhuc etiam hoc constat alia ratione : quoniam multa sunt calida complexionis hominis, quæ inter omnes est æqualior, quæ tamen non necessario sunt in se et simpliciter calida, vel etiam alii complexionis calida, sicut aliquid calidum homini frigidum est leoni qui calidior homine est. Et ideo si forte Galenus et Avicenna experimentis probant amarum universaliter operari calorem in homine, non est propter hoc probatum, quod amarum in se et simpliciter sit calidum, vel cuilibet sit calidum. Et si omnia hæc non curemus, tamen constat quod agens de generatione sensibilis causas dare debet, quæ sunt essentielles, ut formæ quædam in illo sensibili de quo agit : et ideo secundum proprietatem istius sententiæ dicimus nos, quod extremi simplices sunt sapes, dulcis et amarus : et quia duplex est medium, scilicet per æque distantiam, et per vicinitatem ad unum contrariorum sumptum, dicimus quod dulcis propinquiorem juxta se habet salsum : alii autem quinque sunt magis remoti : et videtur quod omne illi sint versus amarum, qui sunt acer, et acutus, et acetosus : et alii qui sunt austerus, qui idem vocatur stipticus, et ponticus, videntur esse magis versus dulcem. Isti autem medii sunt causati ex diversis viis quibus movetur dulce in amarum, vel e converso : licet enim plura media habeant aliqua contraria, tamen non semper per illa omnia moventur quando fit motus de contrario in contrarium : quando enim movetur album in nigrum, vel e converso, non semper prius venit in colorem extremum, sed aliquando in illum medium, et aliquando in viridem, aliquando autem in croceum, secundum diversitatem ejus quod alteratur ¹. Ita est etiam in

¹ Et hæc est sententia Averrois in comm. 103.

saporibus, quod alteratio quæ est de dulci in amarum, aliquando est per pingue et ponticum, aliquando per acre et acutum, secundum diversitatem naturæ ejus, et sic quod alteratur: et cum in omni motu sint multa facta, sicut in *Physicis* est determinatum, ubicumque timetur motus antequam sit in extremo simplici, ibi constituet medium compositum ex utroque extremorum: et hæc generatio mediorum est propria et formalis, cum nos jam in tertio *Physicorum* ostendimus quod motus alterationis non est nisi forma post formam secundum continuum fluxum potentiæ ad actum. De numero autem saporum et cætera secundum speciem generatione dicemus in libro de *sensu et sensato*. Organum autem gustativum est potentia quælibet differentia saporis: et sapor qui est gustabilis, est illud quod facit gustum actu hujusmodi esse qualis est sapor.

CAPUT XXX.

De tactu, utrum sit unus an plures.

Text. et com.
106.

De eo autem quod potest tangi et de tactu eadem ratio est quæ dicta est de aliis sensibus, quoad hoc quod tactus virtus passiva est, quæ ad actum ducitur per species tangibilem qualitatum: et cum communicatio sit inter agens et patiens, si agentia in actu sunt plura genere, quorum nullum agit per aliud, oportet quod tactus sint plures virtutes, diversas habentes communicantes ad diversitatem generis agentium. Unde si tactus non est unus, tunc necessarium est quod ea quæ tanguntur, sint genere plura, et e converso, si ea quæ tanguntur sint genere plura, necessarium est tactum plures virtutes esse. Adhuc autem habet dubitationem magnam, utrum tactus sit plures virtutes, aut non.

Adhuc autem habet dubitationem quid *Text. et com.*
107.
est quo ut instrumento et ut medio sentimus in tactu, et si aliquo ut medio sentimus in ipso: hoc enim multi negaverunt. Dubitatur enim mox sensibili occurrens, caro fit quo sicut instrumento sentimus: et in his quæ non habent carnem, fit membrum simile carni, quo sentiunt aliam carnem et sanguinem non habentia, an non sit hoc organum quo sentimus, sed potius caro vel simile carni sit medium per quod redditur sensus, et organum sit aliud aliquid intrinsecus, quod est primum et principale quo sentimus in tactu. Hæc enim ambo habent dubitationem. Quod enim non sit unus sensus, sed plures, videtur probari ex hoc quod, sicut sæpe diximus, omnis sensus unus unius contrarietatis esse videtur, sicut visus albi et nigri, auditus gravis et acuti in sonis, gustus autem amari et dulcis: in eo autem quod potest tangi, quod speciem suam generat in tactu, multæ insunt contrarietates, quarum nulla sentitur per alteram, sicut calidum et frigidum, et humidum et siccum, quarum neutra per alteram sentitur. Est autem talis grave et leve, quæ tactu sentimus, et per aliam aliquam contrarietatem. Et quidam ponunt durum et molle, asperum et lene: sed hæc non sunt adeo prima sensibilia, sicut ea quæ dicta sunt, quia durum quod resistit tangenti est aliquo modo siccum: et molle est quod cedit tangenti, et est aliquo modo humidum. Similiter autem asperum quod in pluribus partibus suæ superficiei tangenti resistit, est aliquid sicci: sicut et lene cujus partes in unam superficiem confluentes, est aliquid hujusmodi. Sed primo enumeratarum contrarietatum nulla omnino sentitur per aliam. Est autem etiam tactus quorundam aliorum quæcunque sunt hujusmodi, quod tangentia immutant ad speciem suam per tactum, et non per aliquam aliam priorem naturam sentiuntur: et talia sunt sicut dissolutio continuitatis in corpore, quæ est ex verbere, vel vulnere,

vel aliquo alio. Et sicut oppositum ejus quod est consolidatio continuitatis. Dissolutio enim non sentitur, nec ex calido, nec ex frigido, nec ex humido vel sicco, nec ex gravi vel levi. Similiter autem est de consolidatione. Corruptio quidem complexionis sentitur ex aliqua primarum qualitatuum corrumpente complexionem : sed dissolutio non est contraria complexionem, sed potius compositionem : et inter complexionem et compositionem superius distinximus. Tale autem sensibile tactus est etiam delectatio quæ est in venereis : sed non ea quæ in potu et cibo : quia illa est calidi et sicci et humidi prout respondet fami : sed illa est frigidi et humidi prout respondet siti. Hæc autem omnia tangibilia plurium generum sunt non subalternatim positorum : et ideo videtur passivum his activis respondens, plures esse sensus, et non unus specie vel numero vel genere : non enim sufficit quod hæc omnia in uno sint genere generalissimo, quia sic omnia sensibilia essent unus sensus.

in colore. In tangibilibus autem non invenimus aliquod subjectum primum quod sit genus contrarietatum superius inductarum. Et ideo adhuc remanet dubium, utrum tactus sit sensus unus vel plures. Inductæ etiam differentię non dicunt contraria ultima : quia ultima contraria in quolibet genere sunt simplicia, sed magnitudo et parvitas, et lenitas et asperitas non sunt ultima in voce, sed differentię sunt vocum mediarum, sicut in libro de *sensu et sensato* ostendimus. Similiter autem est de his quæ sunt in colore. Quod autem in sensibus tactus non sit genus unum, patet : quia si consideramus ea secundum esse prout physicus ista considerat, tunc calidum frigidum et humidum et siccum sunt in qualitate, et leve et grave quæ causantur a raro et denso, sunt in substantia, eo quod super substantiam non addunt nisi situm quemdam qui est in partibus materiæ. Ostensum est igitur demonstrative, quod sensus tactus est plures virtutes tactivæ : et sic determinata est una superius inductarum dubitationum.

Nota quomodo grave et leve sunt in substantia.

Text. et com.
108.

Habet autem solutionem sophisticam ad hanc inductam dubitationem, eo quod aliquis forte instabit et dicet quod probatio quam induximus, quod omnis sensus unus, unius sit contrarietatis, sit falsa : quoniam etiam in aliis sensibus plures videntur inesse contrarietates, sicut in voce non solum est una contrarietas quæ est acutio et gravitas, sed etiam magnitudo et parvitas vocis, et lenitas et asperitas ejus, et his similia contraria quæ circa vocem inveniri possunt. Sunt autem et circa colores hujusmodi plures differentię contrariæ. Sed causaliter solvendi inductam dubitationem etiamsi concedamus plures contrarietates quas dicit, tamen omnes has esse videbimus circa subjectum unum commune, quod est primum genus earum : primæ enim omnes sunt in voce, et secundæ omnes

CAPUT XXXI.

Quod caro non est organum tactus.

Remanet autem quærenda hæc quæstio, utrum hoc organum quo sentimus, intus sit, an non ? Quod autem organum tactivum exterius sit, et sit caro quæ mox occurrit tangibilibus, sicut quidam dixerunt, illud est signum quod inducunt ad hoc probandum, quod statim fit sensus secundum actum quando tangunt carnem tangibilia. Hæc fuit causa, quod dixerunt carnem esse organum tactus : viderunt enim in aliis sensibus quod non sit sensus secundum actum, nisi quando

Text. et com.
109.

species sensibilis est in actu vel in sensu : et arguebant ex hoc quod cum sensus sit secundum actum, quod tunc habet speciem sensibilem in organo : sed tactus carnis ad tangibilia mox est sensus tactus secundum actum : mox igitur species tangibilis recepta est in organo tactus : caro igitur organum est, et non medium. Amplius autem prius tempore sensibile est in medio quam in organo : quoniam organum accipit quod redditur a medio, et medium accipit ab objecto, sicut constat ex prædictis : si igitur medium esset caro, prius esset qualitas tangibilis in carne quam in organo, sed non est secundum actum sensus, nisi quando immutatum est organum : ergo qualitate sensibili existente in carne, non esset adhuc secundum actum sensus : et hoc nos experimur fore falsum. Et propter istas rationes magni viri de Peripateticorum secta, dixerunt carnem nervosam esse organum tangendi, Alexander scilicet et Themistius, et posterior eis Avicenna. Sed quia Aristotelis opinio his non concordat, dicimus nos nullum esse signum quod induxerunt ad probandum quod caro mox sensibilibus occurrens sit organum sensus. Cujus probatio est, quod si aliquis nunc circa carnem suam extenderit aliquid tenue, sicut pellem, vel membranam, et faciat sensum per tactum tangibilium similiter sicut prius, mox ut tetigerit tangibile, significabit se sensui : et non est qualitas tangibilis prius tempore in membrana vel pelle quam sentiatur in corpore : et tamen constat quod membrana non est organum sensus. Si autem aliquis dicat quod non est simile, quia membrana super inducta carni, et extranea, et caro est conaturalis et membrum animati corporis, dicimus quod est simile quantum ad hoc quod non intercidit aliquod tempus inter sentire et esse qualitatem sensibilem in pelle : sed in hoc est dissimile, quia caro eo quod naturalis est, certificat et demonstrat certius sensibile quam pellis, eo quod, sicut diximus, ipsa est pars sen-

tientis. Signum igitur quod induxerunt, fallax est.

Caro autem ad tangibilia videtur sic ^{Text. et com. 110.} se habere, sicut si circulariter nobis ap- tatus esset aer sicut pars actualis animalis sentientis existens : tunc enim per unam partem nostram videremur sentire, et sonum, et odorem, et colorem : et ab unitate illius partis qua sentiremus, videretur esse unus quidam sensus auditus et visus et olfactus : nunc autem quoniam determinatum et distinctum est a nobis medium per quod sentimus tria sensata inducta, quia determinata sunt organa ipsorum sensuum, ideo manifestum est quod prædicti sensus plures sunt et non unus. Medium autem forma conjunctum nobis vel determinatum non facit sensum unum vel plures, sed potius una proportio passivi et activi facit unam, et plures proportionem faciunt plures.

In tactu autem est hoc immanifestum ^{Text. et com. 111.} et latens : eo quod medium in ipso non potest esse a nobis distinctum, cujus causa est, quod animata corpora sentientia omnia componuntur ex tangibilibus per essentiam corporis : et ideo oportuit quod non per species suas tantum, sed etiam per suas essentias corporibus animatis conjungerentur in sensu : et ideo oportuit quod actu pars esset animati medium per quod talia sentit. Nec potest esse simplex corpus ex quo componitur corpus animatum, tribus de causis. Quarum una est secundum hanc intentionem principalis : quia sicut diximus supra, medium nullam actu debet habere qualitatem illius sensibilis cujus est medium. Et hoc non potest nisi altero duorum modorum. Quorum unus est, quod sit omnino privatum, sicut absonum, et non coloratum ad sonum et colorem se

Quare corpus animatum ex simplicibus corporibus non possit triplici de causa.

habent. Alter autem est, quod sit temperamentum ad æqualitatem, et reces-
 rit ab excellentiis qualitatū sensibi-
 lium : et hoc oportet in tactu esse me-
 dium, eo quod sentiens potest omnino
 destitui qualitatibus primis, cum ex illis
 componatur. Cum igitur istæ qualitates
 secundum excellentiam sint in simplici-
 bus, simplex corpus non potuit esse me-
 dium ad eas, nec ex ipso potest fieri cor-
 pus animatum. Secunda ratio est, quia
 si esset ex his, non est susceptibile di-
 versitatis organorum, hoc autem requirit
 omnis anima terrena, ut supra diximus.
 Tertia vero ratio est, quia oportet ali-
 quod firmum esse animatum corpus
 commixtum ex aqua maxime et terra,
 ut possint in eo fieri operationes vitæ et
 spiritus. Si enim foret simplex aereum
 vel aqueum, tunc omni corpori continua-
 retur quod tangeret ipsum. Si autem
 esset ex terra, tunc non haberet aptitudi-
 nem ad vitam propter frigus et siccita-
 tem, quæ sunt duæ qualitates mortifica-
 tivæ. Relinquitur igitur animatum cor-
 pus esse mixtum ex aqua et terra, et ex
 aliis : et oportet ut medium sibi habeat
 coaptatum, ut indique tangat nocentia
 et convenientia, et recedat a nocentibus,
 et convenientibus per suam essentiam
 jungatur : necessarium ergo est, quod
 in eo quod potest tangere et habet po-
 tentiam tactivam, sit aliquod corpus me-
 dium sic mixtum, per quod fiunt omnes
 sensus tangendi, cum, sicut habitum est,
 sint plures : hoc autem est caro quæ
 mox occurrit tangentibus. Et etiam ideo
 quia nulla pars hominis vel alterius sen-
 tientis ita ad æqualitatem medii sit mixta
 sicut caro. Nervus enim et venæ et alia
 non ita ad medium sunt temperata sicut
 caro : et ideo non inconvenienter sunt
 media. Et si forte aliquis inferat ex hoc,
 quod tactus est unus sensus ab unitate
 medii, non valet illatio : quoniam, sicut
 diximus, ab unitate medii non probatur
 unus fore sensus, sed potius ab unitate
 organi passivi secundum rationem et pro-
 portionem ad suum agens.

si unitate
 non
 sequitur
 rationem po-
 tentie.

Hoc autem quod demonstrat quod ta-
 ctus est plures et non unus, est præci-
 pue tactus qui est in lingua : ille enim
 tactus omnia tangit quæ tangi possunt :
 et insuper tangit saporosa, sicut diximus,
 secundum eandem partem linguæ in qua
 est tactus : et siquidem ita esset in toto
 corpore sensibili, quod etiam alia pars
 quælibet sentiret saporem cum tangibili-
 bus, tunc universaliter videretur esse
 unus numero et specie sensus gustus et
 tactus : et hoc idem videretur si lingua
 esset animal. Nunc autem discernuntur
 tactus et gustus, eo quod non secundum
 quamlibet partem convertuntur : quid-
 quid enim gustat saporos, secundum
 idem discernit tangibilia : sed non con-
 vertuntur, quod quidquid sentit tangibi-
 lia, quod secundum id iudicet saporos.
 Quæ autem subjecto separata sunt, es-
 sentialiter sunt diversa : et ideo gustus et
 tactus essentialiter sunt diversi sensus.
 Licet autem ipsi tactus subjecto non di-
 versificentur, tamen formaliter propter
 causam prius inductam necesse est tacti-
 vas virtutes diversas esse.

Text. et com.
 112.

CAPUT XXXII.

*Utrum tactus indigeat aliquo medio
 extrinseco.*

His autem sic convenienter demon-
 stratis, quæramus an medium quod est
 in tactu actualis pars tangentis, immute-
 tur semper per tactum corporis cuius ac-
 cipit qualitates, an etiam indiget medio
 exteriori ? Hoc enim videtur : scimus
 enim tactivam virtutem habentia non
 habitare nisi in aere vel in aqua. Sci-
 mus etiam quod nihil tangit in aqua nisi
 secundum superficiem humidam vel hu-
 mefactivam esse : humidam autem vel
 humefactivam habens superficiem, habet

Text. et com.
 113.

aliquid corporis humidi sibi in superficie adhærentis. Sed omne corpus habet profunditatem, cum profunditas sit tertia magnitudo sive dimensio corporis : ergo inter quælibet se tangentia in aqua intercidit medium profundum habens, in quo qualitas tangentis prius est quam in sensu tactus : et sic cum omnium habitantium in aquis ultima repleta et infusa sint aqua, omnia tangentia in aqua medio extrinseco utuntur in aqua per quod fit tactus ipsorum : eadem autem necessitate sequitur hoc in aere, quia aer etiam humidus est, et replet et infundit ultimas superficies se tangentium. Fit igitur tactus non tantum per medium intrinsecum. Hoc autem est contra rationem tactus : quia illa se contingunt, quorum ultima sunt simul, non intercidente aliquo alio corpore. Sic igitur verus tactus non potest esse habitantium in aqua vel in aere : licet in aere magis lateat quam in aqua, eo quod nihil est aer : sicut etiam animalia habitantia in aqua, ut pisces, magis non latent quam in aere habitantia : eo quod aer est magis pervius, et minus tegit ea quæ sunt in ipso.

Text. et com.
114.

Ex his igitur dubium oritur, utrum omnium sensibilibus secundum unam similitudinem sit sensus per medium extrinsecum, an quorundam sensuum sit aliter quam in aliis, sicut gustus et tactus videntur accipere sua sensata in eo quod tangunt sua sensibilia corporali tactu secundum sua ultima ? Si enim omnis sensus est per medium extrinsecum, licet quidam cum hoc tangunt sua sensata, et quidam non, sed sunt longe distantia ab ipsis, redduntur eis a mediis quæ primo a sensibus immutata sunt, tunc omnia sentata sentimus per altera a nobis et extrinseca media : et tunc per medium extrinsecum sentimus durum et molle et alia tangibilia, sicut et sonabile, et visibile, et odorabile : et non erit differentia

in habendo medium extrinsecum istorum quinque sensuum, sed potius in sentiendo per medium extrinsecum longe vel prope : et propinquitas sentiendi per medium extrinsecum, erit causa quare latet quod quidam habent medium extrinsecum, cum tamen habeant : sed quod latet, non erit causa non essendi media. Quoniam autem superius diximus, si ponamus nos sentire per pellem membranæ nobis superinductam, quæ sit adeo tenuis quod lateat non omnino, quia prohibet sensum : eo quod percipi non potest si prius sit qualitas sensata in pelle, et per pellem in carne, licet sic lateat, tamen procul dubio pellis est media per quam sentimus, et est medium extrinsecum, sicut diximus de aqua et de aere. Videmus enim nunc tangere omnia quæ tangi possunt : et nihil in sensu tactus videtur esse per medium, cum tamen inter ultima tangentium intercidat humidum aeris et aquæ, quo repleta sunt ultima tangentium, sicut diximus supra : videtur igitur medium extrinsecum habere sensus tactus. Sed ad hæc omnia dicimus solventes, quod in veritate ita est, quod humido aquæ vel aeris se tangentia habent inter suas superficies intercidens aliquod humidum corpus : sed tamen hoc non est medium necessarium ad sensum, sed accidit. Et in veritate est adeo tenue et ita adhærens se tangentibus, quod uno tactu numero tangit illud medium et immutat sensum : et ideo tangit per illud, non sicut per medium, sed sicut per aliquid accidentaliter sibi circumpositum.

Et ideo differt hoc medium a medio quod est in speculativis secundum visum, et in sonativis secundum auditum : quoniam in visu, in auditu, et olfactu fit sensus : ita quod nos in eis facimus nobis medium aliquid quod agat in organum, et ab objecto agatur in ipsum. Et ideo in illis sensibilibus medium aliquo

Text. et com.
115.

modo secundum intentionem sensibilis agit in nos sensibile, quod ipsum egit forma sensibilis. Non quidem temporis prioritate : quia in momento præcipue in visu immutatur et medium a visibili, et visus a medio : sed tamen est ibi prioritas causæ, quoniam sensus non immutatur, nisi causaliter immutatum sit medium : et hoc medium necessarium est ad sensum. Sed quæ sentiuntur vel sentiri possunt in gustu et tactu, non requirunt medium extrinsecum propter esse sensus, sed per accidens, vel ad bene esse sensus : ad bene esse quidem gustus, sicut diximus, et per accidens etiam tactus propter infusionem ultimorum ab humido aquæ vel aeris. Et ideo tangibilia non sentiuntur a medio, sicut fit in sensibus visus et auditus et odoratus, sed potius sentiuntur simul cum medio quod infundit ultima. Et hoc simile est clypeato qui percutitur : non enim sic percutitur clypeus, quod clypeus percussus ulterius percutiat hominem, et reddat sibi percussione : sed potius simul uno ictu percutitur clypeus et clypeatus : et ita est in his quæ se tangunt in humido aquæ vel aeris. Hæc igitur quæ hic dicta sunt, sententia est Aristotelis secundum verum et subtiliorem intellectum eorum quæ dicit in secundo de *Anima* de tactu.

CAPUT XXXIII.

Et est digressio dicens intentiones Alexandri, Themistii, Averrois et Avicennæ.

Sed Alexander et Themistius hic diverterunt a veritate et erraverunt. Opinati sunt enim Aristotelem dixisse non esse tactum habitantium in aere et aqua nisi per medium aerem vel aquam, tan-

quam tactus indigeat medio extrinseco : et tunc negant hoc de ratione dicti Aristotelis, opposcentes quod tactus animalium in aere et aqua sentit qualitates aeris et aquæ sine medio : et ita non fore medium necessarium semper in his quæ se tangunt in aere vel in aqua : et intellectum hunc etiam multi modernorum vel Latinorum habuerunt ante hæc tempora, sequentes Alexandri et Themistii errorem. Sed contra istos est sententia Averrois dicentis, quod locus et locatum similia sunt secundum naturam : et ideo habitantia in aqua, non sentire dicit qualitates aquæ secundum quod est locus connaturalis talibus animalibus : et idem dicit de qualitatibus aeris et in aere habitantibus. Cum autem intenduntur qualitates istorum elementorum, et efficiuntur dissimiles animalium qualitatibus quæ habitant in eis, hoc non fit nisi, ut dicit, per admixtionem corporum calidiorum vel frigidiorum cum ipsis. Et in tantum producit suum sermonem, quod dicit aquam non calefieri nisi per admixtionem corporum calidiorum : et est ratio sua, quia frigiditas est naturalis proprietas aquæ sicut caliditas ignis : et ideo manens aqua pura non deserit frigiditatem, ut dicit.

Nos autem nullatenus hoc credimus fore verum : quia nos videmus oculis aquam calefactam per seipsam redire ad frigiditatem : et hoc non faceret nisi in natura sua frigida esset : et cum nihil videamus separari ab ea, non debet redire ad frigiditatem quamdiu est commixta corporibus illis calidis. Adhuc autem secundum eum nunquam alteratio fit in simplicibus elementis : quæ mutatio est secundum solam qualitatem : quæ omnia absurda sunt : propter quod dictum suum non credimus esse verum. Bene enim dixerunt Alexander et Avicenna opinantes qualitates aeris et aquæ sentiri sine medio extrinseco, sed non subtiliter Aristotelis dicta intellexerunt : quoniam opinati sunt Aristotelem intellexisse tactum medio extrinseco indigere. Quid

Opinio
Averrois in
com. 115.

Improbatio.

Opinio pro-
pria.

Solutio ad
motivum
Averrois.

autem sit medium in tactu, posterius dicetur. Quod autem dicit Averroes quod similia per tactum non sentiantur, et quod locus et locatum similes habent qualitates, in parte est verum, et in parte falsum. Cum autem omnis passio primo sit dissimilium, postea facta mutatione sit similiium, et sensus est passio quædam, oportet quod omnis sensus primo dissimilis sit: et tunc suam sentit per objectum immutationem: facta autem immutatione, tunc sensus est similis rei sensatæ in specie sensibili: et tunc non sentit se immutari, sed jam perfectius iudicat de sensibili, cujus apud se speciem habet: et ita est de tactu, quamdiu ei qualitates tactivæ qualitatibus animalis tangentis dissimiles sunt, tunc sentitur hoc quod tangitur: si autem penetraverint et informaverint carnem et cætera membra tangentia, tunc non sentiuntur amplius. Et hujus signum est, quod febricitantes sentiunt calorem innaturalem, eo quod excedit calorem complexionis, sed ethicus qui majorem quam febricitans habet calorem, non sentit eum, quia informat membra, et factus est quasi naturalis: et sic est in omni passione et in omni sensu. Quod autem dicit locum et locatum similes habere qualitates, non omnino verum est: quia loci qualitates sunt qualitates simplices, et locati qualitates sunt compositæ. Probatum autem est in libro *Peri geneseos*, quod qualitates mixtorum sunt reductæ ad medium, et qualitates simplicium sunt in excellentia. Et si dicatur quod simplicia in locis generatorum compositorum non sunt simplicia, sed permixta, videtur hoc esse non omnino verum: quia licet permixta sint, non tamen habent talem permixtionem quæ miscibilia ducat ad medium, sed potius in qua unum elementum suis in qualitatibus salvatum est: sed non est omnino depuratum ab altero quod evaporabiliter elevatur in ipso.

Qualiter febricitantes febre ethica, cum habent majorem calorem febricitantibus febre putrida, non sentiunt calorem suum.

Non omnis permixtio in elementis existentibus in locis generatorum simplicitatem tollit ab ipsis.

CAPUT XXXIV.

De medio tactus, quid sit, et quot modis dicatur.

Omnino autem videtur caro et extre-^{Text. et cum 116.} mitas in lingua in gustu, et sic per omnia se habere in mediando, sicut se habent aer et aqua in visu et auditu et olfactu: in omnibus enim sensibus generaliter videtur convenire, quod illius nullus sit sensus, quo sicut instrumento sentimus, quando sine medio tangitur a sensibili primo: ut si quis ponat corpus album oculi ultimum quo videmus, sicut instrumento, qui est humor crystallinus sive glacialis. Manifestum est igitur ex hoc quod possibile tangi quod est instrumentum tactus, est intus sub carne: tamen non est caro ipsa: quia sic necesse est accidere in tactu, sicut in aliis sensibus: sensibilia enim apposita sine medio sunt id quo sentiunt animalia sicut instrumento non sentiunt, sed tangibilia posita super carnem sentiunt, ergo caro erit medium in tactu et non instrumentum. Causa autem quare non sentiunt instrumenta nisi a medio, hæc est, quia in instrumento est vis sensitiva, et hæc non accipit nisi speciem in omni sensu: et ideo oportet quod in organo non sit nisi species, et ideo non potest fieri tactus corporis secundum naturam sensus: sed oportet quod species sit in medio et a medio fiat in instrumento. Sed hoc videtur forte mirabile, cum omni tentanti per experimentum constet nervos fore magis sensibiles quando tanguntur a sensibus, quam ipsam carnem, quod est contra prædicta. Adhuc autem per anatomiam probatum est, quoniam caro non habet sensum nisi sibi ministratum a nervo: et ideo videtur scientia inducta esse falsa, nec

Avi
de
que
que

solum in carne sit sensus, sed in ossibus quibusdam, sicut in dentibus, sicut experimento probatur. Et ideo Avicenna et multi alii hanc scientiam Aristotelis imitari contempserunt, et dixerunt carnem nervosam esse organum tactus, et non esse in tactu sicut in cæteris sensibus: quoniam tactus non tantum est vis quædam et potentia sensitiva animæ, sed est forma quæ facit alias esse: quoniam nullo animal est sine tactu: et omne quod habet tactum, est animal: et ideo tactus non est in uno membro, sed est in multis, sicut omnis forma substantialis actum quem habet essentialem, operatur in tota materia, et non in una ejus parte tantum: et ideo dicunt tactum non habere medium aliquod. Cujus adhuc inducunt rationem: quia scilicet animal sentiens ex tangibilibus componitur, et ex illis salvatur et corrumpitur: et ideo oportet quod sine medio eisdem conjungatur.

Nos autem veritatem salvare cupientes et reverentiam exhibere Aristoteli principi Philosophorum, dicamus carnem esse medium tactus: sed carnem generaliter vocamus id quod vere caro est, vel id quod est simile carni. Simile autem carni dicimus tripliciter accipi. Uno quidem modo membrum quod loco carnis est in animalibus sanguinem non habentibus. Alio autem modo dicitur caro vel simile carni id quod vicinatur medietati et æqualitati complexionis quæ est in carne, sicut dentes: et ideo dentes crescunt in his in quibus alia ossa non crescunt: et experimentum hujus est, quod ei qui dentes superiores vel inferiores habet extractos, ille videbit dentes illis oppositos super alios prolongari: et hoc non esset, nisi crescerent per nutrimentum: videmus enim in senibus quibusdam dentes extractos crescere: quod non fieret, nisi essent vicini carnis complexionem, quoniam caro sola est quæ influit et effluit per nutrimentum restaurata per totam vitam animalis. Et ideo dixerunt Galenus et Avicenna quod dentes habent me-

dium in tactu sicut et caro. Propter quod etiam membra mollia quorum complexio ad æqualitatem carnis non accedit, non sentiunt, hepar, et cerebrum, et hujusmodi: et si aliquando in eis sentitur dolor, hoc est in panniculis qui sunt circa substantias eorum. Tertio autem modo dicitur simile carni quod carni est commixtum, sicut nervi: non enim potest esse quod nervi multum immixti carni non multum sint similes carni, cum ex corde vel eodem trahant nutrimentum: cujus signum est, quia nervi in utroque fine conjuncti ossibus, sicut nervi qui vocantur funes sive ligamentum ossium propter similitudinem quam habent ad ossa, non sentiunt. Dicimus igitur nervos sensitivos in loco ubi sensum hauriunt, non sentire si sine medio tanguntur a sensibili: et hoc est in loco ubi a cerebri anteriori parte oriuntur: illi enim complexionem carnis non habent, sed potius cerebri unde oritur sensus. Alibi autem ubi carni immixti sunt et medietati carnis vicini, sensum habent: quia illi sunt plus habentes rationem medii in tactu quam organi rationem.

Nota qualiter hepar, cerebrum, et hujusmodi non sentiunt nisi merito panniculi involventis.

CAPUT XXXV.

Qualiter se habet tactus ad tangibilia.

Nunc autem ea quæ tangi possunt quæ tangibilia vocamus differentię corporis physici secundum quod est corpus physicum: dico autem illas esse differentias tales quales eas qualitates quæ elementa ad invicem distinguunt et determinant, scilicet calidum, et frigidum, et humidum, et siccum, de quibus prius in secundo *Peri geneseos* diximus, ubi tractatum est de *elementis*. Id autem quo sentimus sicut organa in quo situs est sensus qui vocatur tactus, primo est poten-

Text. et com. 117.

tia huiusmodi pars: post alterationem autem a sensibili factam est actu huiusmodi.

Text. et com.
118.

Sentire est enim quoddam pati: et ideo faciens et agens sensum ad similitudinem suæ speciei est actu, et patiens est potentia habens formam agentis: et cum oporteat omnes partes animati corporis esse mixta ex tangibilibus differentiis, necesse est quod organum et medium in tactu aliquo modo habeant istas qualitates, et secundum quod habet eas non suscepit eas: quia nihil suscipit id quod jam habet. Cum igitur habet eas ad æqualitatem medii reductas: hoc modo non suscipit eas: et ideo nullus omnino tactus sentit qualitates sibi per omnia similes: sed tactus privatus est excellentia illarum qualitatuum, ideoque in potentia est ad illas excellentias et illis immutatur a tangibilibus: et ideo tactus simile sibi calidum et frigidum et durum et molle et reliqua non sentit, sed excellentias tanquam ipse sensus existat in medietate quadam complexionis inter sensibiles contrarietates, et ideo non discernit sensibilia tactus: quia medium neutrum est extremorum, et cum privatum sit, utroque modo potentia est utrumque: et ideo discretivum est ipsorum: ad utrumque enim ipsorum comparatum est sicut alterum, quia medium comparatum extremo, est extremum etiam: cum extremo fit privatio quæ potest immutari ad sum oppositum hoc modo considerarum, id quo tangimus, potest immutari ad sensum ab extremorum utroque.

Et oportet esse in tactu sicut et in visu. Id enim quo sentimus in visu album et nigrum, nec album nec nigrum est in actu, sed utrumque potentia, et similiter est in omnibus aliis sensibus: et ita est in tactu, quod id quo sentimus, nec frigidum, nec calidum est excellenter, sed medium quod est in potentia utrumque et actu neutrum.

Text. et com.
119.

Amplius autem sicut visibilis et invisibilis erat visus modo quodam diverso, sic facit in omnibus sensibus sicut determinatum est: ita etiam tangibilis et non tangibilis est tactus. Non tangibile autem dicitur multipliciter, quod scilicet habet parvam differentiam et minorem quam sensum movere possit, sicut passus est aer, quia non sentitur tactu. Dicitur etiam non tangibile excellens quod corrumpit tactum, sicut ignis. Non tangibile autem quod nullam habet tactus differentiam, nullum omnino est corpus: quia, sicut diximus, tactus differentie corpora physica determinant: quia ex solis qualitatibus tactus corpus animatum constituitur: ideo sola illa quæ per se corpori animato conveniunt, contrariantur: et ideo sensibilis delectatio et sensibilis tristitia non est nisi in tactu: in aliis autem sunt in quantum vicinius vel distantius tactus indicant delectationes. Hoc autem in libro de *sensu et sensato* certificabitur. Sic igitur dictum sit figuraliter, hoc est, superficietenus de unoquoque propriorum sensuum.

Text. et com.
120.

TRACTATUS IV

DE COMMUNIBUS SENSUUM.

CAPUT I.

Quod omnis sensus susceptivus est specierum sensibilium.

Text. et com.
121.

Communiter autem convenientia sensibus et de sensu communi dicendum est post hoc. Primum autem quod communiter convenit omni sensui secundum quod est sensus, est, quod omnis est in gradu illo apprehensionis quod accipit speciem sensibilem sine materia, materia tamen præsente, sicut cera accipit figuram sigilli solam, absque eo quod aliquid de materia sigilli confluat in ceram, accipit figuram annuli sive sigilli aurei vel ferrei, sine auro vel ferro : et tamen accipit auream sive ferream figuram, hoc est, eam quæ secundum esse materiæ fuerit, et est auri vel ferri et non alterius, nihil accipit tamen de auro et ferro : et similiter sensus accipit uniuscujusque sensibilis speciem, colorem scilicet, et saporem, et sonum, patiturque ab hujus-

modi sensibilibus speciebus, non in quantum unaquæque sensibilium est unumquodque sensibilium secundum esse materiale, sed in quantum unumquodque illorum est in esse intentionali et secundum rationem, sicut prius in antecedentibus diximus. Videtur autem fortassis hoc de tactu et gustu non fore verum secundum prius determinata : quia diximus sensibilia eorum secundum esse materiale fieri in sentientibus. Sed ad hoc intelligendum est, quod nos vocamus hic sensum virtutem sensibilem in primo organo sensitivo sitam : illi enim a medio non redditur nisi species sola sensibilis secundum quod unaquæque virtutum sensibilium judex quidam est differentiarum sensibilium quæ sibi obijciuntur : et hoc modo omni sensui convenit ipsum esse susceptivum sensibilium specierum, sine omni materia et esse materiali, materia tamen præsente.

Nota quomodo tactui competat hoc quod est recipere speciem sine materia.

Id autem quod primum est quo sentimus, est id in quo sensibilium species solæ sine materia potentia sunt primo, et post in actu, quando jam habet eas : et sequitur ex isto quod primum sentiens

Text. et com.
122.

cum est in actu, est tale quale quidem ipsum sensibile : sed alterum est esse ejus hinc et inde secundum quod est in esse intentionali actus sensus, et secundum quod est in esse materiali magnitudo quædam, sive corpus subjectum sensibus : magnitudo enim materialis subjecta sensibus, non est id quod sentitur secundum quod sensatum actus est sensus, sed quia esse sensitivum quod est esse intentionale. Similiter autem nec ipse sensus secundum actum factus est magnitudo : sed est ratio quædam intentionalis ipsius sensibilis et sensus habens talem intentionem in potentia sensibilis, quæ judex est ipsius : omnis enim potentia alicujus et ratio habet proportionem ad ipsum recipiendum : quæ proportio si solvatur, non erit amplius potentia : oportet enim potentias proximas per aliquid esse proximas, et præcipue potentias habituales, quæ sunt sicut esse primum harmoniam habentes ad actus secundos qui eliciuntur ex ipsis. Diximus autem superius, quod sensitivi primi perfectio est a generante et species sensibilibus sunt in ipsis, sicut actus secundi harmonice : ergo potentia sensitiva proportionatur sensibili quod accipit.

Text. et com.
123.

Et ideo ex illo manifestum est propter quid excellentiæ sensibilibus corrumpunt sensum : quoniam excellentiæ excedunt harmoniam : et solvitur tunc proportio quoad sensibile comparatum ad organum sentiendi, sicut in symphonia quando harmonice extensæ sunt chordæ, si quis fortius quam harmonia permittat, percussit chordas, corrumpit harmoniam.

Text. et com.
124.

Ulterius autem ex dictis manifestum est, quia plantæ non habent sensum : licet enim patiantur a tangibilibus quæ agunt actione materiæ et non tantum actione speciei, et licet habeant quam-

dam partem animæ : tamen quia organa plantarum non sunt harmonice proportionata ad solas sensibilibus species recipiendas, non possunt sentire plantæ : carent autem hujusmodi harmonia in organis, propterea quod terrestres sunt : et ideo actiones earum ab actionibus materialibus elevari non possunt, sed patiuntur passione materiali, non formali, sicut diximus. Ideo dicentes plantas habere duos sensus, gustum scilicet et tactum, absque dubio errant : quia licet trahant nutrimentum et alterentur tangibilibus, tamen non judicant sapes, nec alterantur alteratione speciei tantum, sed alteratione materiæ. Hoc est igitur quod convenit sensui omni in quantum est sensus.

CAPUT II.

Utrum aliquid non habens sensum patiatur a sensibus.

Dubitabit autem fortasse aliquis, si aliquid patiatur ab odore, hoc est, ab odoris simplici specie, quod impossibile est habere olfactum, aut a colore sive a coloris simplicis specie, quod videre non potest. Similiter autem eadem ratio dubitationis est in aliis : si enim quod est olfactus activum ad actum est, odor, et relative dicuntur ad invicem proprium activum et proprium passivum, tunc posito uno ponitur alterum, et destructo uno necesse est alterum destrui : igitur in quo est odor sicut in proprio passivo, necesse est habere olfactum : sicut sequi videtur quod nihil habens olfactum modo prædicto, patiatur ab odore. Eadem autem est ratio in aliis sensibus : quia sicut sæpe diximus, non quælibet passiva vel passibilia recipiunt actus activorum quo-

Text. et com.
125.

runlibet : sed actus sensibilibus recipiunt quædam passiva secundum quod harmonice sunt sensitiva eorum.

Similiter autem hoc idem manifestum est etiam, sicut lumen enim, tenebræ, odor, sonus, et aliæ simplices species sensibiles secundum quod huiusmodi, nihil omnino agunt in corpora non habentia sensus actione speciei tantum : sed si agunt in ipsa, hoc est actione non speciei, sed materiæ : sicut quando dicitur quod tonitruus scindit lignum, non agit ad scissuram ligni videlicet soni species simplex, sed potius aer per motum quo movetur qui est causa sonandi. Et per causam eandem multum sonantia scindunt turre et muros, quia aer continuus usque ad auditum movetur : quoniam defert sonum, et cum est in muris, commovet muros : et ideo etiam acuti sonis dentes lædunt commovendo eosdem. Licet autem ita sit de speciebus sensuum qui sunt per medium distans, tamen tangibilia et sapes videntur agere alterando in ea quæ nullum habent sensum et quæ sunt inanimata. Si enim illa dicerentur non agere quæ sunt inanimata, tunc non possunt aliqua inveniri a quibus inanimata et animata alterentur.

Si autem conceditur quod a sensibus tactus et gustus patiuntur inanimata, quæramus utrumne etiam a sensibus aliorum sensuum trium patiantur inanimata? Sed dicendum utique quod non omne passivum est ab odore suo et colore, secundum quod sunt intentiones sensibiles : quia etiamsi media eorum patiantur ab intentionibus sensibilibus, tamen media sunt indeterminata, et non manent in eis tanquam formæ permanentes istæ intentiones : et ideo non vere et physice patiuntur ab eis, sed transeunt per ea ad sensus et feruntur per ea sicut aliquid

patientia secundum quid et non simpliciter.

Sed tunc quæritur : quia si odorare est etiam pati aliquid a specie, tunc una ratione patitur medium, quod est corpus inanimatum, et sensus a specie sensibili : et tunc secundum eadem patiuntur et alterantur animata et inanimata. Cujus contrarium in libro de *Cælo et Mundo* nos determinavimus. Et ad hoc dicimus, quod odorare non est absolute pati aliquid a sensibili percepto, sed potius odorare est sentire et judicare odorem, quod est secunda sensus perfectio : et non est tantum pati, sed operari aliquid : et hoc modo sensibile ad operationem sensus non agit in id quod est inanimatum. Est igitur totius huius quæstionis solutio sive determinatio, quod sensibile dupliciter accipitur, formaliter scilicet, et materialiter, hoc est sensibile in eo quod est sensibile, et hoc est quod agit ad operationem sensus et secundum hoc non agit nisi in corpus animatum anima sensibili. Sic sensus et sensatum sunt correlativa, quæ posita se ponunt, et perempta se perimunt. Si autem accipiatur id quod est sensibile in quocunque sensu : tunc illud agit alterando etiam corpora non animata : et hoc modo sensus et sensatum correlationem ad invicem non habent : et hoc modo quæcumque alterant animata, alterant etiam inanimata.

Dubium.

Solutio.
Odorare non est absolute a sensibili pati, sed odorare est sentire et judicare odorem.

Nota quomodo sensus et sensibile sunt correlativa et quomodo non.

CAPUT III.

In quo est probatio, quod non est sensus præter quinque per naturam mediorum.

Quoniam autem nullus est sensus proprius præter quinque qui sunt visus, auditus, gustus, tactus, et olfactus, ex his quæ nunc dicemus, accipere potest ali-

Text. et com.
128.

cum est in actu, est tale quale quidem ipsum sensibile : sed alterum est esse ejus hinc et inde secundum quod est in esse intentionali actus sensus, et secundum quod est in esse materiali magnitudo quædam, sive corpus subjectum sensibus : magnitudo enim materialis subjecta sensibus, non est id quod sentitur secundum quod sensatum actus est sensus, sed quia esse sensitivum quod est esse intentionale. Similiter autem nec ipse sensus secundum actum factus est magnitudo : sed est ratio quædam intentionalis ipsius sensibilis et sensus habens talem intentionem in potentia sensibilis, quæ iudex est ipsius : omnis enim potentia alicujus et ratio habet proportionem ad ipsum recipiendum : quæ proportio si solvatur, non erit amplius potentia : oportet enim potentias proximas per aliquid esse proximas, et præcipue potentias habituales, quæ sunt sicut esse primum harmoniam habentes ad actus secundos qui eliciuntur ex ipsis. Diximus autem superius, quod sensitivi primi perfectio est a generante et species sensibilibus sunt in ipsis, sicut actus secundi harmonice : ergo potentia sensitiva proportionatur sensibili quod accipit.

Text. et com.
123.

Et ideo ex illo manifestum est propter quid excellentiæ sensibilibus corrumpunt sensum : quoniam excellentiæ excedunt harmoniam : et solvitur tunc proportio quoad sensibile comparatum ad organum sentiendi, sicut in symphonia quando harmonice extensæ sunt chordæ, si quis fortius quam harmonia permittat, percussit chordas, corrumpit harmoniam.

Text. et com.
124.

Uterius autem ex dictis manifestum est, quia plantæ non habent sensum : licet enim patiantur a tangibilibus quæ agunt actione materiæ et non tantum actione speciei, et licet habeant quam-

dam partem animæ : tamen quia organa plantarum non sunt harmonice proportionata ad solas sensibilibus species recipiendas, non possunt sentire plantæ : carent autem hujusmodi harmonia in organis, propterea quod terrestres sunt : et ideo actiones earum ab actionibus materialibus elevari non possunt, sed patiuntur passione materiali, non formali, sicut diximus. Ideo dicentes plantas habere duos sensus, gustum scilicet et tactum, absque dubio errant : quia licet trahant nutrimentum et alterentur tangibilibus, tamen non judicant sapes, nec alterantur alteratione speciei tantum, sed alteratione materiæ. Hoc est igitur quod convenit sensui omni in quantum est sensus.

CAPUT II.

Utrum aliquid non habens sensum patitur a sensibus.

Dubitabit autem fortasse aliquis, si aliquid patitur ab odore, hoc est, ab odoris simplici specie, quod impossibile est habere olfactum, aut a colore sive a coloris simplicis specie, quod videre non potest. Similiter autem eadem ratio dubitationis est in aliis : si enim quod est olfactus activum ad actum est, odor, et relative dicuntur ad invicem proprium activum et proprium passivum, tunc posito uno ponitur alterum, et destructo uno necesse est alterum destrui : igitur in quo est odor sicut in proprio passivo, necesse est habere olfactum : sicut sequi videtur quod nihil habens olfactum modo prædicto, patitur ab odore. Eadem autem est ratio in aliis sensibus : quia sicut sæpe diximus, non quælibet passiva vel passibilia recipiunt actus activorum quo-

Text. et com.
125.

rumlibet : sed actus sensibilibus recipiunt quædam passiva secundum quod harmonice sunt sensitiva eorum.

et com.
136.

Similiter autem hoc idem manifestum est etiam, sicut lumen enim, tenebræ, odor, sonus, et aliæ simplices species sensibiles secundum quod hujusmodi, nihil omnino agunt in corpora non habentia sensus actione speciei tantum : sed si agunt in ipsa, hoc est actione non speciei, sed materiæ : sicut quando dicitur quod tonitruus scindit lignum, non agit ad scissuram ligni videlicet soni species simplex, sed potius aer per motum quo movetur qui est causa sonandi. Et per causam eandem multum sonantia scindunt turres et muros, quia aer continuus usque ad auditum movetur : quoniam defert sonum, et cum est in muris, commovet muros : et ideo etiam acuti sonis dentes lædunt commovendo eosdem. Licet autem ita sit de speciebus sensuum qui sunt per medium distans, tamen tangibilia et saporis videntur agere alterando in ea quæ nullum habent sensum et quæ sunt inanimata. Si enim illa dicerentur non agere quæ sunt inanimata, tunc non possunt aliqua inveniri a quibus inanimata et animata alterentur.

et com.
127.

Si autem conceditur quod a sensibus tactus et gustus patiuntur inanimata, quæramus utrumne etiam a sensibus aliorum sensuum triumphantur inanimata? Sed dicendum utique quod non omne passivum est ab odore suo et colore, secundum quod sunt intentiones sensibiles : quia etiamsi media eorum patiantur ab intentionibus sensibilibus, tamen media sunt indeterminata, et non manent in eis tanquam formæ permanentes istæ intentiones : et ideo non vere et physice patiuntur ab eis, sed transeunt per ea ad sensus et feruntur per ea sicut aliquid

patientia secundum quid et non simpliciter.

Sed tunc quæritur : quia si odorare est etiam pati aliquid a specie, tunc una ratione patitur medium, quod est corpus inanimatum, et sensus a specie sensibili : et tunc secundum eadem patiuntur et alterantur animata et inanimata. Cujus contrarium in libro de *Cælo et Mundo* nos determinavimus. Et ad hoc dicimus, quod odorare non est absolute pati aliquid a sensibili percepto, sed potius odorare est sentire et judicare odorem, quod est secunda sensus perfectio : et non est tantum pati, sed operari aliquid : et hoc modo sensibile ad operationem sensus non agit in id quod est inanimatum. Est igitur totius hujus quæstionis solutio sive determinatio, quod sensibile dupliciter accipitur, formaliter scilicet, et materialiter, hoc est sensibile in eo quod est sensibile, et hoc est quod agit ad operationem sensus et secundum hoc non agit nisi in corpus animatum anima sensibili. Sic sensus et sensatum sunt correlativa, quæ posita se ponunt, et perempta se perimunt. Si autem accipiat id quod est sensibile in quocunque sensu : tunc illud agit alterando etiam corpora non animata : et hoc modo sensus et sensatum correlationem ad invicem non habent : et hoc modo quæcumque alterant animata, alterant etiam inanimata.

Dubium.

Solutio.
Odorare non est absolute a sensibili pati, sed odorare est sentire et judicare odorem.

Nota quomodo sensus et sensibile sunt correlativa et quomodo non.

CAPUT III.

In quo est probatio, quod non est sensus præter quinque per naturam mediorum.

Quoniam autem nullus est sensus pro-
prius præter quinque qui sunt visus, auditus, gustus, tactus, et olfactus, ex his quæ nunc dicemus, accipere potest ali-

Text. et com.
128.

quis fidem : si enim nos omnia sensibilia per medium nobis conjunctum et omnia sensibilia per medium distans sentimus istis quinque sensibus quos habemus, tunc nullus nobis debet deesse sensus : quoniam sensus non habetur nisi per sensibilibus cognitionem, quæ per medium conjunctum vel per medium distans sentiuntur. Quod autem his quinque omnia talia sufficienter sentiantur, inducendo monstratur sic : in *Physicis* enim ostensum est quod omnis animalis cujus est aliquis sensus, ille est tactus, sed non convertitur. Hunc autem sensum qui tactus dicitur, et est per medium conjunctum nobis, sufficienter habemus cum sint plures. Quod autem sufficienter tactum habeamus, patet, quia omnes differentias possibles tangi per hos tactus quos habemus, sufficienter sentimus : si enim deesset nobis aliquis illorum sensuum, deesset nobis etiam organum et medium illius sensus

Text. et com.
129.

Quæcumque autem tangentes sentimus illa sunt sensibilia objecta tactus : et illa habentes in sensu tactu contingimus. Similiter autem est de gustabilibus quæ sufficienter sentimus per extremum linguæ tangentes. Igitur non sunt plures sensus ad sentienda ea que tactu sentiri debent, sive universaliter, sive particulariter, secundum quod gustus est quidam : non ergo nobis deest aliquis illorum sensuum qui sunt per medium intrinsecum. Similiter autem probavimus quod non deest nobis aliquis illorum qui sunt per medium extrinsecum : quæcumque enim sentimus per media et non ipsi tangentes, jam sentimus per sensum intentionaliter per distantias simplicium corporum, quæ sunt aer, et aqua, quæ sunt media trium sensuum : illa enim sic se habent, quod sunt mediantia distanter ad sensus : et ideo si plura sensibilia possent sentiri per organum unum, tunc habens illud organum per quod sentiret sufficienter

illa plura sensibilia, sufficienter haberet plures sensus : quoniam non deesset ei sensibilibus cognitio : sicut si diceremus quod organum sensitivum esset ex aere, et quod aer est medium soni et coloris, ille qui haberet hujus organum, sufficienter sentiret per organum unum duo sensata differentia genere. Similiter autem si plura organa et media sunt ejusdem sensati, sicut aer, et aqua, quæ sunt media coloris in quantum lucida sunt, tunc habens illa plura organa, iterum sufficienter sentiret illud sensatum, et non deesset ei aliquid in sensibilibus cognitione. Ex omnibus autem hujusmodi arguo, quod habens organa sufficienter omnia sensibilia sentientia per medium conjunctum et per medium remotum, non habet defectum alicujus sensus : animal autem habens quinque sensus, habet organa sufficienter omnia sensibilia tam per medium conjunctum quam per medium remotum accipientia : ergo non deest aliquis sensus habenti quinque sensus prædictos. Et hæc ratio est penes media sensuum accepta : medium enim ad omnem sensum essentialiter exigitur. Sed medium aut est conjunctum, aut distans. Et si conjunctum est, aut est per hoc medium quod est æqualitas inter sua sensibilia, aut privatum eis omnino : medium autem quod est æqualitas, est in tactu, quoniam omnino non potuit privari tangibilibus, eo quod ex talibus consistit compositio essentialis animati corporis. Si autem est medium per privationem sensibilibus conjunctum, tunc est gustus : ille enim est per conjunctum medium, eo quod ipse est quidam tactus, et suum medium privatum est sensibili, eo quod ex illo non componitur sentiens, sed potius suum sensibile est indicans hoc quod est maxime conveniens compositioni essentiali, et hoc est sapor, qui ideo quod sequela est complexionis, indicat nutrimentum quo salvatur compositum animalium. Si autem est medium distans, non potest esse terminatum corpus, quia per illud non posset esse transitus sensibi-

LIBER II DE ANIMA, TRACT. IV

lium : oportet igitur quod sit pervium. Hoc autem est secundum duplicem naturam : aut enim est secundum eam quæ est a superiori corpore, et sic est medium visus, et hoc est in quatuor corporibus perviis. Aut secundum naturam alicujus elementi in seipso, et hoc est dupliciter : aut enim est cum motu generante sensibile ipsum, aut secundum generationem a solo sensibili factam. Et primo quidem modo est medium soni, et hoc est aer, quod aer quam aqua nobilior est, magis est in aere quam in aqua. Secundo autem modo medium est odoris, quod est etiam plus in aere quam in aqua : quia licet humidior sit quam aqua, tamen propter spiritualitatem sui humidi calido sicco minus contrariatur quam aqua quæ incorporatum habet humidum : et ideo plus diffunduntur odores in aere quam in aqua. Est autem sciendum sensibilibus per media sua non esse motum localem, sed potius, sicut diximus supra, sensibile formaliter generat intentionem suam in omni parte medii per circulum et sphaeram in circuitu. Nec est una numero intentio sensibilis quælibet in parte medii, sed diversæ : sicut etiam superius diximus de soni generatione : et hoc magis est alteratio quam motus localis : non tamen vere est alteratio, ideo quod non res sed potius intentio rei est generata in medio, quæ intentio non est res separata vel rara in esse, sed potius raræ rei similitudo spiritualis.

Dubium.

Si autem aliquis objiciat, quod si motus localis non est intentionum sensibilibus in medio, quod tunc distantia non debet impedire sensum, et debemus æqualiter cito sentire remotum et propinquum. Adhuc autem si est alteratio, et omnis alteratio est cum transmutatione subjecti, et ita videtur media debere transmutari. Dicimus ad hoc, quoniam omnis virtus agens efficacior est in propinquum agere quam in remotum, sicut dicit Philosophus Alpetrans : et ideo sensibilia in propinquo proportionatas suas generant formas, et non in remotis

quorum distantia extra possit esse generantis : et licet concedatur mediis secundum aliquid posse transmutari, non tamen simpliciter transmutantur, eo quod ista non res sunt, velut diximus, sed rerum intentiones quædam, et præcipue in visu : in auditu autem sonus esse materiale habet in aere, et per reflexionem habet esse spirituale : odor autem habet intentionale esse in remoto, et in propinquo aliquid habet de esse materiali. Gustabilia autem et tangibilia per materiam conjunguntur mediis : sed tamen medium non agit in organum nisi esse intentionale : et ideo videtur, quod sicut in aliis sensibus sensibilia ad medium se habent, ita in gustu et tactu se habent media ad sensum. Hæc igitur est ratio media sensuum probans nullum in aliquo animali perfecto deesse sensum.

CAPUT IV.

In quo probatur non esse nisi quinque sensus per naturam organorum.

Inducemus autem hic aliam rationem Text. et com. 130. ex parte organorum sensus acceptam, dicentes quod organa quibus sentiunt animalia, non possunt esse commixta, nisi sic, quod sint ex duobus elementis mediis, quæ sunt aer, et aqua, dominantibus in eis, sicut pupilla cujus perfectio est visus, est ex aqua : et aer connaturalis est auri per quam est auditus : et olfactus etiam ex altero illorum est, quoniam in spirantibus fit per aerem, in aquaticis autem fit per aquam adducentem odorem. Similiter in animalibus non habentibus sanguinem et non spirantibus quæ in aere habitant, sicut sunt apes : fit enim in aere in quo eisdem odores occurrunt vel concurrunt, sicut superius est determinatum. Ignis autem

Solutio.

per seipsum quidem nullius est : eo quod est consumens et interminans omne animatum : sed per proprietatem sui caloris incomplexionatus, tunc est in omnibus sensibus operatio ejus : quia calor facit vigiliam et expandit spiritus animalium ad organa sensuum, et sic organa omnia solvit ad operationem, sicut frigiditas ad interiora propellens spiritus, immobilizat et stupefacit omnia organa sensuum, sicut in *somno et vigilia* determinabitur. Terra autem cum sit frigida et sicca, et ex utraque qualitate sit terminatum corpus, et non receptibile sensibilium, nec reddibile eorundem, sed potius hoc quod tarde recipit, fortiter in se ipsa tenet, non potest esse dominans in organo alicujus sensus, nec adjumentum præbere ad actus et operationes sensibiles. Quia vero organicum corpus terminatum et figuratum est, et non tenet nisi terra, ideo permixta aliis magis dominantur in tactu : quia in omnibus animatis magis terra dominatur propter soliditatem et firmitatem quæ debet esse secundum naturam in corporibus animatis : eo quod aliter distinctionem et figuras membrorum corpus animatum non retineret. Unde ex dictis relinquitur nullum organum esse in quo dominetur aliquod simplicium, nisi aer et aqua. Et hujus signum est, quod si oculus pungatur, non egreditur ex ipso nisi aqua. Licet autem perspicuum quod est medium visus, sit plus in aere et igne et cælo quam in aqua : tamen illa non plus dominantur in visu : lux enim cæli vel ignis si in oculo dominaretur, sicut dicit Plato et Calcidius, non adunarentur in oculo formæ, sed potius divaricarentur, sicut expresse deprehenditur in speculo luci opposito, in quo aut nullæ apparent formæ, aut apparent valde obscuræ et confusæ : et ideo sagax sollicitaque natura sapienter obumbravit oculum fovea, et lacryma, et superciliis, et humore nigro circa aciem oculi posito, ut forma adunata certius ostendat visibile, et luce un-

dique circumfusa non divaricetur visibile. Adhuc autem si ignis abundaret in oculo, rarus esset nimis ad tenendas formas, nec repræsentaret, sed traduceret : organum autem tenere et repræsentare debet formas : oportuit igitur quod fieret ex aqua frigida glaciale, quæ puritate sua et pervietate et humiditate reciperet, et frigiditate et spissitudine teneret et repræsentaret. In auribus autem non est eadem causa, quia sonus est cum motu, sicut supra demonstratum est, et motus non potest esse permanens in spisso, sed in tenui, quod hoc est secundum aliquid leve et grave, sicut in libro de *Cælo et Mundo* determinavimus. Hæc ergo causa est quare in organis hæc duo elementa dominantur et non alia. Quod autem diximus, odoratum fieri utroque illorum, non debet intelligi quod organum ipsum habeat dominium utriusque illorum elementorum, quia organum olfactus in anteriori parte cerebri collocatur : et ideo oportet esse frigidum et humidum, non tamen fluidum, sed commixtum cum terra : sed actus odoratus fit per tactus aeris in quibusdam, et per tactum aquæ in quibusdam, sicut diximus.

Quomodo intelligitur sensum olfactus fieri per aquam et aerem.

Cum igitur organa sentiendi aliter componi non possint, nisi ex his quæ diximus, et animalia perfecta omnes habeant istas organorum perfectiones, animalia perfecta omnes habent sensus : omnes enim sensus habentur a perfectis animalibus et non ab imperfectis, sicut in tertio hujus scientiæ libro ostendimus : natura enim solers et sollicita nihil negat necessariorum, et non dat superfluum aliquid : et hoc perpendere possumus in hoc quod talpæ dedit oculos et cooperuit eos pelle : quia illud animal cibum sub terra venatur, et ibi oculis non indiget : raro autem est extra terram, et propter consuetam opacitatem terræ et tenebras sustinere lumen non posset

Text. et com. 131.

Qualiter natura cooperuit in talpa oculos pelle.

nisi oculos tectos pelle haberet : ob quod in loco oculorum exterius pilos non habet pellis ejus, ut magis sit spissa.

CAPUT V.

In quo probatur, quod nullus deest sensus ab ipsis sensibilibus.

¶ *et com.*
132.

Adhuc autem et tertiam inducemus rationem sumptam a sensibus, per quam nullum deesse sensum animalibus perfectis ostendemus : hæc enim efficacior est ad probandum quod numerus propriorum passivorum ex numero propriorum activorum convenientissime probatur. Non enim alterum aliquod corpus sensibile est et alia passio sive qualitas sensibilis quæ nulli sensui est propria, quam illæ quæ dictæ sunt : ergo nullus deest animalibus perfectis sensus : nullum autem aliud sensibile est ab his quæ dicta sunt, sicut probabimus. Si enim esset aliud aliquod sensibile, sensus illius ab aliquo animali haberetur : sed animal perfectissimum est homo : ergo sensus illius haberetur ab homine. Nos autem videmus hominem non habere plurimum sensibilibus sensus, quam qui dicti sunt : quoniam sensibilia judicant convenientia et inconvenientia animalibus quorum sunt sensus. Judicium autem convenientis potest accipi per illud quod substantialiter convenit, aut nocet, aut per signum illius. Et siquidem est de eo quod substantialiter convenit, tunc oportet quod sensibile innotescat per seipsum, et aliquid quod est pars animalis : quia ad hoc quod aliquid substantialiter conveniat, oportet ista duo concurrere, scilicet quod substantia sensibus per seipsam conveniat : quia species generata ab ipso, non constituit substantiam corpoream : et oportet ut

substantiæ conveniat sentientis : et sic sensibile necesse est conjungi per substantiam sentienti : et ex hoc convincitur esse tactus, et sufficienter habetur, quando omnia contingibilia nobis substantialiter per tactum sentimus. Si autem per signum innotescit, aut illud signum est propinquum, aut remotum, aut medio modo se habens. Et siquidem est propinquum, tunc erit sequela commixtionis : et sic erit sapor per substantiam conjunctus gustui. Et si est medio modo se habens, tunc est odor, qui causatur a sapore. Si autem est remotum, tunc significat per ipsam rei formam, aut per illud quod est ejus signum et non res ipsa, et sic est sonus.

Est autem numerum hunc aliter accipere : quoniam sensus est ad notitiam ordinatus, et ad cibum convenientem, et ad substantiam : his enim tribus perficitur animal perfectum : substantia enim dat esse, cibus autem conservationem in esse, disciplina autem est de perfectione animæ præcipue humanæ. Si ergo sensibile sit magis disciplinabile, tunc erit aut ex ipsa rei forma deserviens inventioni, et tunc est sensus visus : et ideo delectatio visus maxime signum est quod homo naturaliter scire desiderat : aut est per signum intentionis rei, et sic est auditus deserviens doctrinæ. Quia autem omne quod quisquam scit, aut addiscens ab alio, aut inveniens per seipsum novit, ideo isti duo modi sufficiunt ad disciplinam. Si autem sensus sit magis ad cibum persequendum, cum cibus non sit nisi aliquid commixtum, oportet quod species sensibilis sit alicujus commixti species : species igitur ista consequitur proxime mixturam, ita quod est proximus effectus ejus, et sic est sapor : aut est effectus ejus non proximus, et sic est odor qui saporem sequitur. Si autem est de his qui ordinant ad substantiam, tunc est species tangibilium.

Et ex his patet quare homines visum et auditum habentes optime disciplinabi-

les sunt : et si carent odoratu, visu, et auditu, nunquam disciplinantur perfecte. Sunt tamen omnes sensus aliquo modo et secundum quid disciplinabiles : et ideo dicitur quod destructo quolibet sensu perit scientia sensibilis ejus : et sunt aliquo modo judicantes cibum : sed tunc aut judicant per intentionem pure spiritualement, aut medio modo se habentem. Et primo quidem modo judicat visus a remotissimo. Secundo autem modo aut est substantialiter judicans, aut proxime judicans conveniens et inconveniens in ipso : et primo quidem modo est tactus, secundo autem modo est gustus. Si autem habet se medio modo, aut plus est materiale quam spirituale, aut e converso. Et primo quidem modo est odor, qui mixti corporis est. Et secundo modo est sonus, qui esse spirituale habet in medio, non tamen sicut visus. Hæ autem sunt rationes ab Aristotele in II de *Anima* confuse et breviter positæ : propter quod Avicenna professus est se Aristotelem illo in loco non intellexisse.

CAPUT VI.

Quod sensorum omnium non potest esse aliquis sensus a prædictis.

Text. et com.
133.

Forte autem aliquis dicet, quod organum aliquod proprium quo sentimus est eorum sensibilium quæ supra vocamus sensata communia : et sic ille sensus qui est illius organi, erit sextus sensus primus, ita quod sensata communia sunt sibi propria. Sed si hoc esset verum, tunc sensata communia sentiremus unoquoque sensu secundum accidens et non essentialiter. Id quod sentimus per accidens, dicitur dupliciter, quorum unum est quod accidit huic sensui in

quantum est hoc, licet non accadat sensui in quantum est sensus, sicut nos visu sentimus dulce : hoc enim accidit visui in quantum conjunctum est suum sensibile cum sensibili, gustus tamen dulce non accidit sensui in quantum est sensus : quia tunc a nullo sensu perciperetur sive sentiretur. Aliud autem est quod accidit huic sensui in quantum est hic sensus, et etiam sensui in quantum est sensus, sicut dicimus quod videmus filium Dionis : et de illo diximus supra, quod est sensatum per accidens. Primo ergo modo per accidens sentitur ab aliquo sensu hoc quod ab alio sensu sentitur per se. Si ergo sensata communia sentirentur ab aliquo proprio sensu per se, tunc absque dubio non sentirentur ab aliis nisi per accidens, ita quod forma eorum nullo modo depingeretur in sensu alio, sicut nec forma dulcis describitur in visu. Communia autem sunt quinque quæ supra diximus, quæ sunt motus, status, figura, magnitudo, numerus : et unum tamen quod ad numerum reducitur : et si aliqua alia inveniantur quæ a pluribus sensibus essentialiter sentiuntur, ad ista reducuntur, sicut situs qui est dimensio, et magnitudo quædam, et sicut propinquitas et remotio quæ sunt etiam reducta ad magnitudinem, et sicut asperitas et lenitas, et rectum et curvum quæ videntur et tanguntur, quæ sub figura videntur collocari, et quæcumque alia talia possunt inveniri : et ideo Avicenna in suo sexto *Naturalium*, similiter autem Avicbron et Hebucham plura quam quinque ponunt sensata. Quod autem omnia ista a quocumque prædictorum quinque sensuum essentialiter et non accidentaliter sentiantur, probatur per hoc quod omnia hæc quæ sentimus, motu quodam qui est a sensibili in sensum sentimus. In illo autem motu forma sensibilis ut passio quædam efficitur in sensu : tali enim motu sentimus magnitudinem, et ideo magnitudo sensibilis in sensu efficitur : et quia magnitudinem sentimus motu, oportet quod etiam figuram sen-

tiamus tali motu : quia figura magnitudo est quædam sic vel aliter terminata : et quia oppositorum est idem sensus essentialis, ideo quiescens sentimus in eo quod non movetur sive privatum est motu : numerum autem sentimus negatione continui, et per numerum proprietates : jam autem probatum est, quod continuum quod est magnitudo quædam, essentialiter sentitur : et ideo oportet quod ejus privatio quæ est numerus, essentialiter sentiatur : et universaliter dicatur quidquid sentitur motu qui sit a sensibili in sensum, et passio est sensus, et sic perfecta ab agente sensibili a pluribus sensibus, illud sentitur essentialiter, cum talis motus sit factus per se sensibili forma : motus enim ille est forma post formam : quia quod a sensibili patitur per medium, hoc patitur a medio organum sensus : communia autem omnia tali motu sentiuntur a pluribus sensibus : nihil igitur eorum sentitur per accidens, sed unumquodque eorum sentitur essentialiter : et hoc non posset esse, sicut diximus, si sensata communia propria essent alicujus sensus particularis : quia unusquisque propriorum unum sentit tantum primo secundum naturam, sicut visus qui primo non accipit nisi colorem, et sub ipso colorum differentias : est enim visus primo coloris, et postea differentiarum coloris secundum quod probavimus in principio *Physicorum*, quod universale prius est particulari in sensu : similiter autem est in quolibet alio sensu.

sicut nec sentimus dulce per visum : hoc enim ita contingit, quia nos habemus utriusque, scilicet tam albi quam dulcis proprium sensum, secundum quod essentialiter et substantialiter utrumque cognoscimus, sed album visu, et dulce gustu : et ideo accidit nobis videre album quando judicium gustus prius fuit de dulci in hoc albo : et ideo non videmus dulce in eo quod dulce, sed videmus hoc quod est dulce secundum materiam. Et si diceretur quod non hoc modo videmus dulce per accidens quod scilicet accidit huic sensui in quantum est sensus hic, tunc oporteret quod videremus ipsum per accidens omnino, ita quod accideret sensui in quantum est sensus, sicut videmus filium Dionis non in quantum est Dionis filius acceptus per aliquem alium sensum, sed in quantum est albus, cui accidit Dionis filium esse, cujus formam nequaquam in visu describitur, sed ab alia altioris sensus comprehensione cum visibili accipitur. Nos autem jam ante probavimus, quod nos habemus sensum communem a pluribus sensibus eorum quæ sunt sensata communia, non secundum accidens, sed per se : non igitur est de ipsis aliquis proprius, nequaquam sentiremus ipsa essentialiter a pluribus communiter, sed tantum secundum accidens, sicut sentitur filius Dionis : propria enim sensibilia sentiunt proprii sensus ad invicem, ita quod unus sentit sensibile alterius, non quidem secundum quod ipsi sunt essentialiter distincti, et ad hoc sensibile vel ad aliud, sed potius secundum quod sensus plurium sensibilium est unus in subjecto, non in quantum sensus, sed potius secundum quod sensibilia plurium unum sunt in subjecto, sicut citrinum et amarum in cholera : tunc enim dicimus nos videre amarum, quando videmus citrinum : et non potest dici, quod si alterius proprium cujuscumque duorum, visus scilicet vel gustus, quod dicat quod hæc duo unum sunt : quoniam hoc dicere est alicujus virtutis quæ comparat secundum

f. et. et com.
131.

Cum igitur ista communia sint plura sub una universali natura contenta, non erit ipsa alicujus sensus sensata propria. Si autem diceretur ab aliquo, quod esset propria alicujus sensus, tunc sequeretur quod ab aliis sensibus propriis ista non comprehenderetur nisi per accidens : et sic motus sentiretur per visum per accidens, quia ille motus sentiretur a visu :

divisionem et compositionem sensata plurium sensuum : et hoc non potest esse proprium alicujus eorum : quia quaecumque virtus comparat inter sensata plurium, oportet quod accipiat sensata plurium : et hoc non potest facere aliquis sensus proprius : et quia hoc non est proprium alicujus sensus particularis, ideo frequens fit deceptio circa hoc, cum supra ostenderimus proprium sensum in sensibili proprio nullatenus decipi : deceptio enim est ejus virtutis quæ componit et dividit inter sensata : quia sæpe cum accedit citrinum hoc ipsum putat esse amarum, et ita mel aliquando opinatur fore fel. Cujus autem potentiæ sit inter sensata componere et dividere, posterius dicetur.

Text. et com
135.

Inquiret autem aliquis, cujus causa natura dat nobis sensus plures, ita quod plura sensata sentimus, et non dat nobis natura unum solum sensum per quem omnia sensata sentiremus? Ad hoc dicendum est, quod hoc facit natura quatenus nos non lateant communia sensata quæ convenienter sentimus post sensata propria : illa enim nesciremus esse communia, si omnia propria sentiremus per unum et eundem sensum, quæ sunt motus, et magnitudo, et alia quæ supra dicta sunt. Si enim solus visus per quem sentiremus per omne sensatum, et visus esset albi et aliorum priorum, tunc laterent magis communia esse communia quam modo faciant : videntur enim omnia communia eadem esse cum propriis, eo quod non consequerentur nisi ad sensibilia ejusdem sensus, et videretur color esse magnitudo : nunc autem quia eadem communia etiam in altero sensu sentiuntur, facit manifestum esse quod communia altera sunt a propriis : quidquid enim aliquando sequitur ad unum, aliquando ad alterum, diversum est ab utroque : et cum communia uniant in se propria, si communia non bene essent

distincta a propriis, oporteret quod totum judicium sensibilibus esset errore implicitum, et nihil esset certum in judicio sensibilibus. Hæc igitur dicta sunt ad hoc quod non sit sextus aliquis sensus proprius præter quinque determinatos.

CAPUT VII.

Et est digressio declarans quinque vires animæ sensibilis interiores.

Volentes autem inquirere de virtutibus animæ sensibilis interioribus, propter faciliorem intellectum primo enumerabimus eas, et postea sigillatim exsequemur de ipsis. Dicamus igitur quod in omni natura quæ pluribus communis est, oportet esse unum fontem ex quo illa communitas oriatur : sensibilis autem cognitio est communicata quinque sensibus : et ideo oportet esse unum fontem ex quo omnis sensus oriatur, et ad quem omnis motus sensibilibus referatur sicut ad ultimum finem : et hic fons vocatur sensus communis : qui quædam habet in quantum sensus est, et quædam habet in quantum sensus communis est : in quantum enim sensus est, habet quod recipit rerum species sine materia, et tamen præsentem materiam, quod proprium est omnis sensus. In quantum autem communis est, habet duo sine quibus sensibilis cognitio non perficitur, quorum unum est judicium sensibilis operationis, sicut nos apprehendimus videre quando videmus, et audire quando audimus, et sic de aliis. Si enim hoc judicium non esset in animalibus, non esset satis utile videre et audire, secundum alios sensus apprehendere. Secundum autem est comparare sensata diversorum sensuum per hoc quod invenit ea in uno communi

Aliaque debentur sensui communi in quantum sensus est aliqua in quantum talis sensus

Sensui communi ut communis est duo conveniunt.

sensato conjuncta vel distincta : hoc enim non potest facere aliquis sensus propriorum : quia comparatio inter plura est : et oportet comparantem plura simul habere apud se : et ideo sensus communis comparat sensata, dicendo citrinum esse dulce, et unum dulcius alio, per hoc quod ad ipsum referuntur omnium propriorum sensuum sensata. Hæc igitur cogunt ponere sensum communem.

Hæc enim
quædam res
sunt in
sensu
communi.

Nos autem percipimus in nobis esse cognitionem sensibilibus formarum etiam quando res non est præsens : et hæc cognitio est altioris abstractionis quam cognitio sensibilis, sicut superius determinavimus : scimus enim quod altera est virtus quæ bene tenet, et altera est virtus quæ bene recipit : quoniam bene tenens perficitur sicco frigido, et bene recipiens perficitur humido : et cum sensibilis bene recipiat et non teneat re absente, scimus sensibilem virtutem universaliter natura esse illam quæ tenet imagines rerum apud nos quando res ipsæ non sunt præsentis.

Hæc enim
quædam res
sunt in
sensu
communi.

Nos autem in nobis circa sensibiles formas triplicem experimur in genere cognitionem, quarum una est quæ est circa formas acceptas per sensum hoc modo quo sensatæ sunt : alia autem quæ est circa intentiones quæ nunquam in sensum fuerunt, sed tamen a sensibilibus conditionibus non sunt separatæ, sicut esse conveniens vel inconveniens, et amicum vel inimicum, et esse filium et non filium, matrem et non matrem, sicut ovis noscit filium, et illi et non alii porrigit ubera lactando, et fugit lupum ut inimicum, et canem sequitur ut custodem : et utraque istarum cognitionum est de his quæ sunt apud nos re non præsentis. Est autem et quædam tertia quæ agit tam in formis sensatis quam in intentionibus componendo et dividendo quæ est quasi communis virtus, ad quam referuntur tam formæ sensatæ quam intentiones elicite sicut sensata particularia ad sensum communem.

Resumamus igitur duo principia, per quæ distinguuntur vires istæ, dicentes quod activum quod est formale, non perficitur eodem quo perficitur passivum quod est recipiens et tenens. Cum igitur quædam virtus sit quæ tenet et recipit formas prius sensatas, illa erit passiva perfecta frigido sicco in complexione organi, cujus ipsa est actus. Cum autem in nobis experiamur esse cognitionem intentionum elicitarum ex sensibilibus formis, oportet esse aliquid quod eliciat et agat illas intentiones : et illius erit quasi potentia activa agens intentiones illas ex sensibus, cujus perfectio in complexione sui organi est calidum spirituale et formale valde reservatorium : ergo formarum sensatarum vocaverunt Peripatetici imaginem, alias imaginationem : et quibusdam placuit quod vocitetur virtus formalis, eo quod servat apud nos formas : activum autem et elicativum intentionum vocarunt æstimationem. Quia vero etiam experimur apud nos iterum teneri intentiones elicite sicut tenentur formæ sensatæ : et non est ab eadem potentia tenere et agere, sicut dictum est, nec idem tenens est quod tenet formas sensatas et intentiones elicite ex eis, eo quod altior gradus abstractionis est intentio quam forma, sicut supra diximus, ideo coacti sunt invenire virtutem animæ quæ tenet intentiones elicite ab æstimativa virtute : et hanc vocarunt memoriam. Adhuc autem nos experimur nos uti componendo et dividendo tam formis quam intentionibus, facimus enim hominem cum duobus capitibus, et aliquid compositum ex multiplici forma sensata, et componimus hæc cum intentionibus quas elicite habemus apud nos : et oportet quod faciens illud sit aliquid commune ad quod tam formæ quam intentiones referuntur sicut ad quoddam commune.

Et hoc vocarunt phantasiam, quæ existens inter memoriam in qua sunt intentiones, et imaginativam in qua sunt formæ acceptæ per sensum, utitur utrisque componendo et dividendo : et hæc ope-

Nota est
eiusdem
virtutis
tenere et
agere.

Phantasia
operatur in
somno et in
vigilia, et a
vulgo cogi-
tativa in ho-
minibus
nuncupatur.

ratur in somnis, sicut et in vigilia. Phantasia autem ab apparitione dicta est : quoniam illa est major cognitio quam habeat anima sensibilis, et est ultimum virtutis ejus, et hæc a vulgo in hominibus vocatur cogitativa : cum tamen proprie cogitare rationis sit proprium. Hæc autem phantasia plurimum confert ejus recordationi quod oblitum est per hæc quod movet intentiones ad formas, et formas ad intentionem : per hoc enim venit in simile aliquid ejus quod prius scitum fuit, et per illud venit in oblitum, sicut nos in libro de *Memoria et Reminiscentia* ostendemus.¹ Hæc etiam est illa quæ intellectualia assimilant corporalibus. Intellectuales enim divisiones unius in multa assimilant divisioni arboris in multos ramos, sicut id quod facimus in arbore Porphyrii de divisione prædicabilium, et resultatione quam facit ipse intellectus posterioris in primis, assimilant scalis, sicut est id quod tradidit Pythagoras de *scala aurea*. Secundum congruentiam autem operum Peripatetici tradiderunt istis viribus situm : omnes enim organicas esse tradiderunt, eo quod sunt circa particularia tantum : omnis enim forma particularis in materia aliqua est : quoniam forma sine omni materia accepta est universalis, circa quam operatur intellectus : sensum igitur communem in anteriori parte cerebri posuerunt in loco ubi concurrunt nervi sensitivi quinque sensuum sicut in quodam centro, qui locus medullosus est et humidus, post quem locum est durities major ex frigiditate cerebri proveniens : et illum dixerunt thesaurum formarum in quo retinentur formæ et immobilitantur, qui thesaurus imaginativa vel formalis vocatur. In prima autem parte mediæ cellæ cerebri vel cellulæ quæ calida est ex motu multi spiritus, ad ipsam posuerunt æstimativam quæ elicitiva et activa est intentionum. Thesaurum au-

tem ejus reservantem intentiones, qui memoria vocatur, in posteriori parte cerebri posuerunt, qui locus est siccus propter nervos motivos qui oriuntur ab ipso. Cujus signum est, quia læsa illa parte perditur vel læditur memoria in omnibus animalibus : phantasiam autem quæ convertit se tam super intentiones quam super formas, posuerunt in medio mediæ cellæ tanquam centrum inter imaginativam et memoriam. Hujus signum est, quia læsa media cella non habetur ab aliquo animali ordinatum regimen vitæ, eo quod non potest uti sensatis formis et intentionibus secundum quod oportet : et tunc efficiuntur animalia furiosa et rabida. Hæc igitur sunt quæ prælibare volumus de istis virtutibus, et modo prolixius determinabimus de unoquoque istorum, et primo de sensu communi.

CAPUT VIII.

De eo quod sensu communi nos sentimus videre et audire, et secundum alios operari.

Dicamus igitur quod quia nos senti- *Text. et com.*
136. mus, quia videmus quando videmus et sentimus, oportet quod virtus qua hoc sentimus, sit aliqua virtus animæ sensibilis. Quæramus igitur utrum visus sit illa virtus qua videmus nos videre, aut altera a visu? Similiter autem quæritur de virtute qua sentimus nos audire et olfacere, et sic de aliis utrum fiat hoc per sensum proprium cujus est operatio illa, aut per aliquam aliam virtutem? Si autem detur quod sensus quo sentimus nos videre quando videmus, sit alter a visu, tunc

¹ Nota hic de operationibus virtutis cogitativæ : vide etiam Averroem, III de Anima, com.

6 et 20 ; et II de Anima, com 53 ; et super lib. de Somno et Vigilia.

oportet quod ille sensus sit visus, eo quod illo videmus nos videre : et oportet quod ille etiam sit coloris qui subicitur visui : quia non videmus nos videre, nisi per hoc quod videmus nos in visu speciem coloris habere : et qui videt speciem coloris in visu, videt colorem : et ex hoc sequitur, quod duo sensus ejusdem sint subjecti sive objecti, scilicet visus, et ille quo videmus nos videre, quod est impossibile : quia non multiplicatur proprium patiens ex ejusdem speciei agente. Si autem daretur quod est idem visus quo videmus colorem, et quo videmus nos videre colorem, tunc visus erit suiipsius sicut objecti : et cum objectum sit agens, sensus patiens, sequeretur eundem sensum esse agens et patiens, quod iterum est impossibile. Si autem propter hoc iterum diceretur, quod esset sensus alter, tunc quæramus de illo altero, utrum videat se videre, an non ? Et si non, tunc cognitio sui sensibilis est incerta comprehensio : quoniam quando videt, non comprehendit se videre : tunc eadem ratione alio sensu videt se videre sicut et in principio : et tunc iterum de illo quæretur, et procedet hoc in infinitum : aut oportet dicere, quod ille alius sit suiipsius iudex : cum autem eodem sensu videat se videre, et videat visibile : et hoc in principio dicendum fieri, eo quod natura nunquam abundat superfluis, sed explet opera sua per necessaria : ergo relinquitur quod eodem sensu videamus visibilia, et videamus nos videre.

Text. et com.
137.

Hoc tamen adhuc dubitationem habet : constat enim ex præmissis, quod nihil est videre secundum actum nisi visu sentire colorem secundum actum : quoniam nos supra probavimus quod species objecti quando est in sensu, perficit ipsum secunda perfectione quæ est. agere : oportet igitur, ut videtur, ex hoc sequi, quod videns se videre, nihil aliud sit ni-

si videns colorem, aut visum habere colorem : et ita primum videns quo videmus nos videre, habebit colorem sicut et pupilla : primum autem videns dicimus quod influit oculo visum : illo enim videmus nos videre, sicut diximus supra. Si autem hoc detur, tunc sequitur quod quando videmus nos videre, quod videre sit color vel coloratum, quod est valde inopinabile.

Dicamus igitur solventes hanc quæ-
stionem, quod manifestum est quod non omnino est unum et uno modo dictum sentire per visum. Et hujus signum quidem est, quia etiam quando videmus res exteriores, non videmus uno modo : nec uno modo judicamus per visum discernendo tenebras et lumen : et similiter possumus dicere quod visus sit diversorum sicut colorati est aut objecti, et est operationis aliter quam objecti : et tunc non sequitur quod videre sit aliquid coloratum vel color. Amplius autem solventes inductam dubitationem aliquantulum possumus aliquo modo concedere conclusionem, quod scilicet videre videntis secundum actum sit tanquam coloratum, licet non sic simpliciter sit coloratum. Id enim quo sentimus, est susceptivum sensibilis formæ, et informatur ea, sed suscipit eam sine materia, ut supra diximus. Cujus signum est, quia etiam abeuntibus sensibilibus rebus a potentia sentientium, adhuc insunt sensus, id est, formæ sensibiles et phantasiæ, quibus sensibiliter operantur animalia quando imaginantur et rememorantur, sicut supra diximus : actus enim sive perfectio rei quæ sentitur, et sensus secundum actum factus est unus : quia una forma perfectio est utriusque : sed alterum est esse ejus in sensibili, et alterum in sensu : quia esse spirituale et intentionale habet in sensu, materiale autem et naturale habet in re sensata. Hoc autem dico de sensu et sensibili secundum actum acceptis, ut quan-

Text. et com.
138.

do accipitur s'onus secundum actum, et auditus secundum actum : tunc enim in unius formæ actu sunt sonans et auditus : quæ forma est sonus alterum esse habens in sonante, et alterum in auditu. Contingit enim aliquando quod id quod habet auditum, non audit secundum actum : et contingit quod id quod habet sonum in potentia, non sonat secundum actum : et tunc non sunt in unius formæ actu audiens et sonans. Cum autem id quod possibile est audire, operetur et actu aliter audiat : et cum id quod potest sonare actu, aliter sonat : tunc secundum actum audiens, et secundum actum sonans sunt simul in una forma secundum actum : sed prout est in audiente, vocatur auditio, et prout est in sonante vocatur sonatio, propter diversum esse quod habet in auditu et sonante, sicut diximus : et similiter est de visu et cæteris sensibus. Sicut igitur auditio est soni quædam perfectio secundum auditum, ita visio est coloris aliquo modo : propter quod videns se videre, iudex est ejus quod est circa coloris actum in visu. Est igitur determinatio quæstionis hujus totius, quod videmus nos videre, et sentimus nos audire, et secundum quemlibet sensum operari sensu ommuni, qui aliquo modo est idem cum particulari, et aliquo modo diversus. Sunt omnes sensus unum in forma virtutis sensitivæ, quæ fons est virtutem sensuum particularium : et ipsi particulares sensus sunt sicut rivi ex communi fonte derivati : et hoc sensu communi est iudicium circa particulares actiones quæ sunt sensuum particularium : et hoc modo reflectitur virtus sensitiva super se, quando iudicat de seipsa : sensus enim communis qui formalis est, reflectitur super particularem iudicando sensibiliter de actione et operatione ejus. Et hoc modo nihil prohibet quando idem sit activum et passivum : agere enim quoddam est iudicare et componendo et dividendo, et hoc est communis sensus, qui est formalis : recipere autem et habere formas sensibiles

est pati, et hoc est sensuum particularium. Nos tamen ad hanc quæstionem inferius in sequenti capitulo redibimus subtilius de eadem disceptantes.

CAPUT IX.

Qualiter sensitivum sensibileque idem in actu sunt et diversa in esse, et qualiter correlativa.

Hic autem jam dictum est quod sensus secundum actum et sensibile secundum actum sunt simul et idem in actu, et diversa in esse. Hoc autem sic probatur : omnis enim motus qui est exiens de potentia ad actum, et similiter omnis actio secundum quod est actio ab agente in patiens, et similiter passio qua abicitur aliquid ab eo in quod agitur et quod movetur, sunt in eo quod agitur sive patitur secundum rem, sicut ostendimus in *Physicis* : quia autem omnis sensus patitur ab objecto, sicut auditus a sono, oportet necessario sonum secundum actum in quo est sonus, primo secundum potentiam inesse : actus enim omnis est in eo quod de potentia exivit in actum, et hoc est patiens et motum : activi enim et motivi actus fit in patiente generaliter, et non e converso : et ideo non generaliter est verum, quod omne movens moveatur : non enim est verum nisi in physicis, quorum materia est unica per contrarietatem movens et mota, sicut determinatum est in *Physicis*, et in libro *Peri geneleos*. In aliis autem invenitur aliquid agens non actum, et aliquid movens non motum, sicut est in spiritualibus, in quibus sensibile est movens et non motum, et medium movens motum, et sensus motum et non movens. Cum igitur sic est, tunc oportet necessario, quod sonantis actus qui est sonatio, sit in potente

Text. et nom.
139.

sonare : et hoc est solidum planum cum aere sibi conjuncto : similiter autem potentia habens sonum est sensus auditus : actus ergo soni fit etiam in auditu : igitur sonantis et auditus est idem actus secundum esse differens secundum quod est in diversis potentia sonum habentibus, sortitur nomina diversa. Quando enim est in potentia sonante, tunc vocatur sonatio : et quando est in potentia audiente, tunc vocatur auditio. Dicitur enim sonus dupliciter, secundum actum et potentiam, sicut et dupliciter dicitur auditus, secundum actum et potentiam.

Id. et com.
110.

Eadem autem omnino ratio est et in aliis sensibus et sensibilibus : sicut enim actio est aliquo modo in agente, et aliquo modo in patiente : quia est in agente secundum quod per ipsam denominatur quando dicitur agens, et secundum quod ipse potens est agere quando est in otio, et exit in actualiter agere quando agit post otium. In patiente autem est ipsa forma quæ influitur ab agente. Similiter est de sensibili et sciente : quando enim sensibile non agit in sensum, tunc est quasi in otio, habens tamen formam qua perfectum est ad agere : quando autem actu agit in sensum, tunc est actus sensus in ipso a quo denominatur, et est eadem forma profluens ab ipso : et est in sensu qui potentia habuit eam, non sicut mutatio de actione in actum, sed potius sicut in patiente quod recipit formam agentis : et sic activi et passivi est idem actus. Potentis enim agere et potentis actionem agentis recipere idem actus est, diversus secundum esse potentialiter agentis et potentialiter patientis. Sed in quibusdam sensibus secundum diversum esse habet duo nomina, in quibusdam secundum alterum est innominatum, sicut diximus de potentia audiente et potentia sonante, quod actus unius est auditio, et actus alterius sona-

tio. In visu autem actus potentiae videntis dicitur visio : ille autem qui est ejus quod de otio exit in actum, quando ut activum perficit visum, quæ est actio coloris, non est nominata nisi per circumlocutionem exprimatur, dicendo quod est actio coloris in visum secundum actum factum. Similiter autem in potentia gustante actio gustus vel gustatio vocatur : saporis autem actio innominata est.

Quoniam autem sic unus est actus *Text. et com.*
141.
sensibilis et sensitivi, quando utrumque secundum actum est, necesse est tunc ea sic dicta simul corrumpi et salvari : quia sic correlativa sunt quæ posita se ponunt, et perempta se perimunt : et sic simul sunt et corrumpuntur auditio et sonus, et gustatio et saporis actio, et sic de aliis. Quando autem utrumque secundum potentiam dicitur, et non secundum actum, tunc non sunt correlativa : et tunc non necessarium est quod simul corrumpantur et salventur.

Sed antiqui physiologi non bene dicebant, quando opinati sunt sensibile et sensum quocumque modo accepta esse correlativa, dicentes nihil esse album vel nigrum, nisi quando est visus de ipso : et nihil esse saporem, nisi prout est in gustu, et sic de aliis sensibilibus. Hoc enim uno modo recte dicebatur, et alio modo non recte : sensibili enim et sensu dictis dupliciter, his quidem secundum potentiam, illis vero secundum actum, de secundum actum dictis recte dixerunt Antiqui, de dictis autem secundum potentiam, non recte dicebant. Pecant igitur in hoc quod simpliciter sine distinctione correlativa dixerunt ea quæ non simpliciter et sine distinctione correlativa dicuntur.

Text. et com.
142.

Text. et com.
143.

Ex isto autem ulterius elicitur, quia excellentiæ quædam corrumpunt sensum. Est enim vox et sonus prout movent sensum, symphonia quædam et consonantia sive proportio et contemperatio agentis ad patiens : vox autem sive sonus sunt quodammodo unum et idem, sicut diximus, tunc oportet quod etiam auditus sit symphonia quædam et proportio ad eundem actum ad quem proportionatur sonans : et quia excellens plus movet quam mobilis sit sensus, ideo excellenter acutum et grave corrumpunt auditum, et similiter excellentiæ saporum corrumpunt gustum, et in coloribus sive visibilibus excellenter fulgidum sive excellenter opacum corrumpunt visum : et hoc de fulgido constat. Opacum autem etiam corrumpit, licet

Propter quod in carcere obscuro clausi, si in lucem prodeant, lumen non possunt aspiciere.

non ita cito sicut fulgidum : cujus signum est, quod in carceribus tenebrosis diu inclusi, lumen non possunt respicere quando egrediuntur ad lumen. Causa autem est, quia spiritus visivus qui in nervo optico fluit ab oculis, avertitur, et repellitur per tenebras : et quia spiritus calidus est, cum avertitur, tunc frigiditas obdurat porum oculi, et excæcatur oculus. Similiter autem excellentiæ odorum corrumpunt olfactum, eo quod sensus in compositione organi ratio quædam contemperantiæ et proportionis est : et ideo ipsa sensibilia sunt dulcia sensui, quando parva adducuntur ad sensum sine excellentiis : et quando mixta sunt proportionabiliter, sicut acutum proportionatum, et dulce salitum : proportionabiliter enim ista ad sensum ducta, et delectabilia sunt, eo quod organum quasi medium est sensibilibus secundum proportionem medii compositum. Universaliter autem symphonia et consonantia sive proportio, magis est mixta quam acutum et grave excellentia. Similiter autem et tactus medium infrigidabile et calefactibile proportionatur : sensus enim semper est proportio et contemperatio : ab excellentiis autem tristatur et corrumpitur.

CAPUT X.

De probatione sensus communis per hoc quod componit et dividit inter sensata diversorum sensuum.

Sed nunc volentes redire ad inquirendum subtiliter de sensu communi, præmittimus ea quæ determinanda sunt, quod unusquisque sensus proprius est sibi subjecti sensibilis, qui sensus sicut in organo est in eo quo organice sentiunt animalia secundum quod sentiunt secundum actum : et ille sensus discernit sibi subjecti sensibilis differentias, sicut dicimus album quidem et nigrum esse visus, dulce vero et amarum dicimus esse gustus : similiter autem se hoc habet in aliis.

Text. et com.
144.

Quoniam autem non solum sic sentimus sensibilia, sed etiam sentimus, quia differunt vel conveniunt album et dulce, sic de unoquoque sensibilibus : in omnibus enim ponimus convenientias et differentias comparando et componendo et dividendo sensata diversorum sensuum, necesse est ut unoquoque sensu hoc faciamus. Non enim alia virtute superiori quæ non sit sensus, hoc facere possumus. Quia omne iudicium quod est circa sensibilia, re sensibili potestate est iudicium sensus. Iudicium autem quo dicimus album esse dulce, vel non esse album dulce, est circa sensibilia et sensibilibus : et ideo virtus cuius est hoc iudicium, necessario est sensus. Hoc autem iudicium non possumus facere aliquo sensibilibus propriorum. Si enim aliquo fieri posset, tunc videretur hoc debere fieri per tactum, quia tactus plures est, sicut superius diximus.

Text. et com.
145.

144. Sive autem caro sive aliud dicatur
145. esse instrumentum tactus, manifestum
est quod illud instrumentum tactus non
est ultimum ad quod referuntur sensibi-
lia diversorum sensuum : si enim sic
esset, tunc oporteret quod quando discern-
ens discernit album esse vel non esse
dulce, tangeret substantia album et dulce :
quia supra ostendimus quod tactus non
discernit aliquod sensibile, nisi tactu
substantiali tangibilis : hoc autem
videmus fore falsum, quia album esse
vel non esse dulce discernimus non tan-
gentes ipsum. Nec potest dici quod duo-
bus sensibus fiat iudicium illud, quia in
separatis per organa et per formas vir-
tutibus non contingit discernere album
esse vel non esse dulce : sed oportet una
quodam virtute utramque manifestam
esse, quæ dicit album esse vel non esse
dulce, et alterum esse dulce ab albo. Si
enim duo sensus hoc dicerent, hoc esset
simile ei quod ego sentirem album et tu
dulce : per hoc autem neuter nostrum
sciret dare convenientiam vel differen-
tiam inter album et dulce. Duo enim
sensus particulares forma et subjecto dif-
ferunt : quia subjecta eorum sunt duo
organa : et formæ sunt sicut visus et au-
ditus : sicut duo homines differunt suis
formis et suis subjectis, et non est quod
uniendo vel dividendo comparet unum
alteri : quod tamen necessarium est,
quando dicitur album alterum vel idem
esse dulci. Oportet igitur quod alicui uni
manifestum sit, quoniam altera vel ea-
dem ad invicem sunt album et dulce :
oportet igitur quod unum numero sit
quod ponit alteritatem vel identitatem
inter ea : et dicat quoniam altera vel
eadem sunt, et quodammodo altera vel
eadem : quoniam eadem sunt aliquando
subjecto, et altera formis sensibilibus.
Id ergo quod dicit sic iudicando de albo
et dulci, est idem : et sicut dicit unum
solum iudicium quod est alteritas vel
identitas duorum sensibilibus, ita oportet
quod sit in intellectu non compo-
nente vel dividente duo sensata, qui ha-

beat aliquo modo utrumque. Patet igitur
ex dictis quod non est possibile iudicare
separata sensibilia separatis sensibus
particularibus, sed oportet quod unico
communi sensu fiat. Ex isto autem
sequitur et quod adhibitum est ei quod
non sit iudicium illud in separato tem-
pore : sicut enim idem est quod dicit alterum
esse bonum vel malum vel album et dulce,
ita etiam idem momentum est quando dicit
sic iudicando. Quæcumque enim componuntur
vel dividuntur vel comparantur, et hoc patet,
quia in eodem momento sunt composita vel
divisa secundum rem. Iudicium autem est
secundum quod res est. Oportet igitur
quod iudicium sit in eodem momento, et non
ita quod prius sentiat unum et iudicet de
illo, et postea alterum et tunc de illo ponat
iudicium. Est igitur idem et in eodem
momento iudicans, quoniam alterum et
alterum bonum et malum, vel album et
dulce, quando ipsa secundum rem altera
sunt. Nec volo dicere quod idem sit
momentum secundum accidens, scilicet quod
est idem continuum tempus quod habet
partes priores et posteriores : hoc enim non
est idem nisi per accidens, scilicet quia
adjicimus uni motui continuo : sed volo
dicere, quod in uno indivisibili momento
ponitur alteritas inter duo quando altera
sunt, vel identitas quando eadem sunt. Est
enim alteritas et identitas relatio quæ est
simul in indivisibili momento duorum
secundum rem. Et iudicium animæ ad rem
refertur. Intendit ergo in uno momento
facere iudicium. Dico igitur alterum esse
bonum a malo, vel album a dulci ut nunc :
dico enim, quoniam unum alterum est ab
alio : et non dico quod alterum sit nunc
in quo est alteritas unius ad alterum, et
alterum in quo est alteritas reliqui ad istud.
Sed potius anima dicit sic altera et in
eodem nunc dicit ea altera esse : igitur
utriusque ad alterum simul est. Oportet
igitur quod dicens illud sit unica et
indivisibilis virtus, et dicat iudicium in
uno et indivisibili tem-

pore. Istud autem quod dictum est, verum est de intellectu et phantasia et sensu communi et de omni potentia animæ componente et dividente et compariante diversa.

CAPUT XI.

In quo declaratur qualiter sensus communis est unus et indivisibilis, et qualiter diversus.

Text. et com.
147.

At vero objiciet forte aliquis, quod ea quæ dicta sunt, esse vera non possunt, quia idem numero in uno indivisibili tempore non potest simul moveri contrariis motibus. Constat autem quod judicans de sensibus oportet moveri ab ipsis sensibus: judicans igitur de albo et dulci, vel de albo et nigro, quoniam eadem vel altera sunt, oportet quod simul moveatur motu formæ utriusque: hoc autem impossibile videtur: si enim dulce sit, hoc est, secundum proprietatem formæ suæ movit sensum et intelligentiam, amarum movebit utroque modo vel motu contrario, et album iterum movet secundum aliam: formationis autem diversitas oritur a formarum contrarietate: et sic idem numero et indivisibile movetur in tempore indivisibili motibus contrariarum formarum, quod est impossibile. Et licet hoc uno verbo solvere possumus dicentes, quod formæ non habent contrarietatem nisi prout sunt in materia per esse materiale: et intentiones contrariorum in anima acceptæ non sunt contrariæ, et ideo in eodem esse possunt: tamen quia intendimus ad plenum declarare qualiter sensus communis unus et non unus sit, aliter solvimus inductam dubitationem: et primo volumus dare solutionem ad hominem,

postea autem solutionem veram quæ demonstrat veritatem naturæ sensus communis. Dicimus igitur primo, quod sensus communis est quoddam inseparatum, et indivisibile est iudicium ejus, et in tempore indivisibili secundum suum subjectum: esse autem suum est divisum et separatum: contingit igitur dicere, quod quodammodo inseparatum et indivisibile sentit diversa et separata: et contingit dicere, quod divisum et separatum quodammodo, alio modo est illud quod sentit divisa et separata: dicimus enim, quod nullius sensibilis iudicium perficitur in organo proprii sensus qui recipit illud sensibile, sed omnes particulares nervi qui ad organa priorum sensuum diriguntur, et concavi sunt ut in eis discurrat spiritus qui est vehiculum virtutis sensitivæ, diriguntur ad anteriorem cerebri partem, quæ medietas quædam est, et symphoniacæ composita ad omnia sensata propria, et nullum habet sensum potentem omnes suscipere, et ibi est ad organum sensus communis: et ab illius unitate sensibilis virtus quæ est sensus proprii, eo quod est finis sensuum, est una loco et subjecto, sed pluralitate formarum particularium sensuum est plures. Omnes enim proprii sensus emanant ex ipso.

Et dicemus tunc solventes inductam dubitationem, quod non est inconveniens quod id quod est uno modo unum et alio modo plura, sentiat diversa et contraria. Ista autem solutio licet impediatur objectionem quoad hominem, non tamen solvit inductam dubitationem quoad materiam sensus communis. Idem enim subjecto et indivisibile est potentia habens contraria: et si intelligatur divisum per subjectum, adhuc potentia habet contraria: et ideo contraria potentia insunt ei quod est indivisum subjecto, et ei quod est divisum: sed esse ejus quod actu habet contraria, non potest

Text. et con
148.

esse indivisum subjecto, sed oportet quod divisum subjecto sit. Contraria enim actu non possunt in subjecto eodem esse : et ideo in eo quod agit aliquid per formas contrariorum, oportet quod sit divisum : igitur impossibile est album et nigrum esse simul in eodem subjecto : ergo non potest aliquid pati per receptionem speciei eorum actu unum et indivisibile subjecto : sed secundum prius habitam solutionem sic se habent sensus communis et intelligentia, quoniam vel quando habent species contrariorum et diversorum. Dictum est enim quod sunt unum subjecto, et plures secundum formas derivatas ab ipsis : non ergo conveniens fuit dicta solutio. Convertemus ergo sermonem et dicemus, quoniam sensus communis est sicut terminus sensuum particularium : et quia terminus est forma, apprehensio enim diversorum sensorum est ad hoc finaliter ut discernatur convenientia et differentia quæ est inter ea : et quia terminus talis et finis est forma, ideo dicemus sensum communem essentialiter et formaliter unum et indivisibilem esse, et per subjecta particularia ad quæ dirigitur virtus ejus, esse plures.

modo per attributionem et influentiam, et non per substantiam et formam, quoniam substantia una est : et forma medians quæ est causa æqualitatis, una est : secundum tamen quod dividitur, non unum est : quia et sic bis utitur eodem signo : hoc enim modo significat divisionem diametri in puncto quod est centrum : et est attribuens uni semidiametro æqualitatem per hoc quod est ejus principium : et æqualitatem attribuit alteri per hoc quod est ejus finis, et in quantum sic uno termino ut duobus utitur : judicat enim duo, quia judex est æqualitatis duarum semidiametrorum, et sic separata sunt, ut quodam separato dijudicata. In quantum vero est unum in forma et substantia mediationis, fit judicium unius et multorum unitorum uno quodam et simul. Unius enim totius circulationis judicium est unum centrum, et multarum linearum æqualium est judicium per unicam centri mediationem : eo quod illa causa universalis est omnis æqualitatis, quæ est in lineis ab eodem centro ad circumferentiam protractis. Sic omni eodem modo dicimus sensum communem formaliter principium omnium sensuum particularium, et esse formam a qua est influentia in omnibus propriis sensibilibus, et esse unum in substantia et forma sensibilitatis, sed distinctum per hoc quod influit particularibus organis particulares sensus, et prout dirigit sensum huic vel illi proprio organo : et sic judicium diversorum sensibilibus per hoc quod dicit esse ea altera vel eadem ad invicem, est per unum in forma et substantia et per diversa, per hoc quod illud unum aliquid attribuitur diversis, et influentiam habet super diversa : et hoc non dicitur diversum nisi per hoc quod est diversorum, simpliciter tamen unum et indivisum est.

*Prout et com.
110.*

Eo modo quo mathematici quidam dicunt punctum in circulo quo dicitur esse centrum unum in substantia et forma, non in quantum duo sunt, quia sic in se indivisibile est et non ex diversis compositum : et hoc modo non discernit nisi unum quod est medium circuli. Per hoc autem quod ipsum substantialiter est medium circuli, est ipsum principium æqualitatis linearum protractarum ab ipso ad circumferentiam. Sic uno et unum et multa discernuntur. Oportet enim unum esse per substantiam et formam per quod judicatur in omnibus æqualitas, et oportet ipsum esse plura per hoc quod est plurium quibus sua medietas dat æqualitatem : et sic dividitur quodam-

CAPUT XII.

Et est digressio declarans qualiter sensus communis est medietas omnium sensuum.

Forsitan autem objiciet aliquis contra ea quæ dicta sunt, dicens quod omne movens formale est ad id quod movetur ab ipso : movet autem sensus proprius communem eo modo quo ipse movetur a sensibili : non enim esset judicium sensorum propriorum in sensu communi dicente ea altera esse vel eadem, nisi ad ipsum transirent a sensu proprio cui prius occurrunt. Videtur igitur sensus communis esse materialior quam proprius. Omne enim recipiens recipit secundum potentiam materiale, sicut in antehabitis sæpe determinatum est : oportet autem quod sensus communis recipiat eadem quibus discernit et iudicat : recipit autem secunda receptione : videtur igitur materialior esse quam sensus proprius qui prima recipit receptione. Adhuc autem si sensus communis omnium propriorum sensuum recipit sensata, et nihil recipitur nisi quod habet aliquam communicantiam cum recepto, sicut visus qui non recipit nisi colorem propter communicantiam quam habet cum ipso, et non recipit sonum, eo quod nullam habet comparisonem communicantiæ et proportionis ad sonum : tunc videtur sensus communis esse compositum quid ex omnibus harmoniis sensuum propriorum : est ergo materialior, quia compositior cum omni sensu particulari : et sic videtur iterum non esse vera prius inducta solutio. Non enim potest dici, quod sensus communis sit communis per modum prædicati communiter de omni sensu proprio :

quia et sic esset sensus communis aliquid de ratione sensus proprii, nec posset diffiniri sensus proprius, nisi in diffinitione sua poneretur sensus communis, sicut hominis diffinitio in se habet animal, quod est prædicatum commune de homine : hoc autem non est verum, sicut per se patet cuilibet.

Propter hoc dicimus ad hoc et his similia omnia, quod sensus communis est una numero forma quæ est universalis non ut prædicabile : sed sicut causa formaliter præbens ea quæ oriuntur ex ipsa : sicut architectonica præbet formam domus. Sicut enim a principio diximus, anima est super naturam totam corporis : et ideo imprimit et influit in totam naturam corporis suas impressiones et suas vires, absque eo quod imprimatur sibi aliquid a natura : et ideo natura non agit in naturam, nisi etiam agatur et patiatur ab ea. Omne enim movens physice movetur, eo quod in ordine unum physicum non supponitur alteri physico : sed anima cum sit incorporea, agit in naturam, et non patitur ab ipsa natura, sicut etiam diximus supra : et ideo primum augens quod est virtus animæ, non auget nec alteratur augmento : et similiter est in omnibus sicut de primo digerente. Similiter autem primum sentiens non quidem in tempore sed natura, hoc est in quo prius salvatur tota virtus sensitiva, est sensus communis qui est origo sensuum propriorum, ita quod ab ipso derivantur sensus proprii, ita quod non e converso constituitur ab eis, nec aliquid sui esse habet ab eis. Et quod dicitur, quod sensus proprii movent ipsum, falsum est omnino : oportet enim quod sensibile proprium spiritualius et simplicius fiat in sensu communi quam in proprio : et hanc majorem simplicitatem non dat ei sensus proprius, sed potius communis. In ipso enim est spiritus lucidus, qui est vehiculum et instrumentum ipsius : et ille prout est instrumentum sensus communis, confert ei majorem simplicitatem, sicut lux coloribus : et in

Solutio.

Majorem simplicitatem quam habet objectum sensus communis non habet a sensu proprio, sed a sensu communi.

tali actu et forma facta sensibilia propria pertingunt ad organum sensus communis : et tunc iudicat de eis. Nec potest dici quod aliquid corporeum omnino conferat eis agere in organum sensus communis : eo quod formæ corporales sunt ipsa sensata, non separatæ ab appendiciis materiæ : et ideo corporale agens, quod tamen est instrumentum ejus quod est incorporeum, habet quod dat eis agere in organum sensus communis, quod formalius est quam organa sensuum propriorum : et hoc est quod intendit dicere Augustinus, qui dicit quod corporales formæ non movent animam, sed potius talibus formis factis in corpore, anima luce sua facit eas in ipsa. In tali autem ordine moventium et motorum, id quod ultimo movetur, formalissimum est omnium, et primum movens omnium materialissimum : et hoc ideo est, quia in tali ordine secundum movens non accipit virtutem motivam a primo movente, sed ab alio quod est aliquid ejus quod movetur : sed in his in quibus secundum movens accipit virtutem motivam a priori movente, verum est quod ultimum motum est materialissimum omnium, et minus habens dignitatis et simplicitatis : cum autem anima rationalis sit supra naturam et infra intelligentiam erit, anima sensibilis infra rationem et supra naturam, sicut anima vegetabilis infra sensibilem et supra naturam, et ideo ipsa est substantia et for-

ma quædam habens vires multas, quarum quidem ipsa sensibilis vis est potentia a generatione perfecta habitu connaturali sibi, qui habitus est inchoatio quædam et harmonia omnium sensibilibium formarum, sicut in genere est inchoatio et harmonia omnium differentiarum illius generis : et illa potentia sic habitu connaturali perfecta, omnia sensibilia habet potestate et actu nullum antequam distinguatur ab eis : et in sensu dicitur a Philosopho, quod sensus est species sensibilibium, et intelligens species intelligibilium. Talis autem forma una simplex præhabens potestate eorum ipsa est causa, et habet ea actu quando distinguitur ab aliquo illorum. Et per hoc patet solutio omnium inductarum dubitationum. Et hæc est causa quare Avicbron dixit species sensibiles esse in anima, et non acceptas ab extra. Hac etiam de causa dixerunt quidam virtutem sensibilem per se esse activam, et nullius speciei esse receptivam : quia non recte recipit eas, sed una species quæ est habitus potentiæ sensitivæ, distinguitur ad sensibilia quæ sunt in organis, sicut distinguitur virtus universalis ad particulare in quod agit, et circa quod operatur. De principio igitur et virtute secundum quam dicimus animal habere sensum et posse sentire, sit hoc modo determinatum : de aliis autem virtutibus quas supra detegimus, sub alterius libri principio inquiremus.

LIBER III

DE ANIMA,

Qui est de apprehensivis viribus deintus.

TRACTATUS I

DE VIRIBUS ANIMÆ SENSIBILIS.

CAPUT I.

Et est digressio declarans libri intentionem, et de imaginatione.

In hoc autem tertio libro de *Anima* intendimus certificare de aliis potentiis animæ quæ restant, quarum prima divisio est in apprehensivas et motivas, quæ differunt per rationem potentiæ activæ et passivæ : quarum potentialium nos superius assignavimus differentiam : quoniam potentia activa semper sibi similis est, eo quod ipsa est actus, et sem-

per completa ad agendum : et si aliquando non agit, hoc est propter defectum ejus in quod agit, et non propter hoc quod ipsa indigeat acquirere aliquid per quod ad agendum perficiatur. Passiva autem dissimilis est sibi, quia aliquando habet formam, et aliquando non habet eam : sed cum acquirit eam per alterationem, tunc potest agere actionem, cujus principium est forma quæ est acquisita per alterationem in ipsa. Hæc tamen forma aliquando datur ei a generatione, sicut superius diximus de potentia sensitiva : aliquando autem requirit per alterationem, sicut est de scientia quæ est perfectio intellectus. Potentiæ igitur apprehensivæ generaliter potentiæ sunt passivæ, nec habent principia agendi nisi per formam quam per apprehensionem acquirunt : propter quod etiam appre-

hensivæ dicuntur. Tales autem non generaliter sunt omnis animæ, sed sensitivæ, et intellectivæ tantum. Et earum quædam sunt apprehensivæ de foris existentibus suis agentibus, quædam autem sunt apprehensivæ, ita quod sua agentia proxima sunt et intus. Et illæ quæ habent sua agentia de foris, sunt sensus de quibus jam secundum quod sunt vires animæ, expeditum est : de his autem quæ sunt apprehensivæ deintus, nunc determinabimus. Omnes enim has sive sint partes animæ sensibilis, sive sint rationalis, conjungemus : eo quod Antiquorum quidam omnes illas quamdam partem intellectus fore dicebant, sicut in sequentibus ostendetur. Ad faciliorem autem intellectum Antiquorum sententiæ de hoc, volumus loqui de tribus virtutibus quas supra enumeravimus, scilicet de imaginativa, et æstimativa, et phantastica.

Imaginativæ virtutis descriptio et ejusdem differentia a sensu.

Bene imaginantes ad duo bene disponuntur.

Dicimus igitur imaginativam esse in qua imagines sensibilibus rebus sensibilibus absentibus reservantur. Hæc autem imaginativa plus abstrahit quam sensus, quoniam sensus non accipit formam nisi re præsentem : ista autem reservat eam etiam re absente : propter quod etiam secundum Avicennam et Algazelem, alia potentia est a sensu communi. Bonitas autem hujus organicæ virtutis alia est a bonitate sensus, quia bonitas sensus est in recipiendo, et bonitas hujus in retinendo est, et pure repræsentando : propter quod et plures videmus esse subtiles in discretionem sensibilibus et non bene imaginantes. Bene autem imaginantes ad duo disponuntur, quorum unum est in mathematicis : quia tales bene distribuunt figuras : cujus est causa, quod licet in organo imaginationis omnia distribuuntur, tamen sensibilia distribuuntur in ipso prout sunt unita suis subjectis : et ideo non est imaginabilis sonus prout est actus sonantis, et color prout est qualitas colorati, et sic de aliis : et ideo quod principaliter in eo distribuitur, est quantitas et figura : propter quod habentes hujusmodi organum purum et

bene compositum, optime efficiuntur imaginativi : et quando cum hoc subtilis sunt intellectus cum bonitate imaginationis, proficiunt multum in mathematicis disciplinis. Si autem hujusmodi homines abstrahantur a motibus sensuum, et sunt semper solitarii, et abstrahantur a cura carnis et deliciis corporis, efficiuntur prophetæ. Motus enim multus sensibilibus suo tumultu impedit manifestari in eis effectus cœlestium. Similiter autem cura carnis et deliciæ et sollicitudines et actus multi mundani occupant animam, ita quod non potest percipere impressiones cœlestium : quia anima propter unionem suarum potentialium in sua subjecta, talem habet colligationem virium suarum, quod quando intenditur operatio ejus secundum unamquamque potentiam, tunc abstrahitur ab intentione circa alias. Cujus signum est, quod intente cogitans aliquid non advertit ea quæ habet præ oculis : et similiter sit, quod anima occupata circa exteriora non advertit motus et impressiones cœlestium quæ fiunt in suo corpore abstracta. Ab his autem sentit talia et parat eis imagines, quia connaturale est sibi sub imaginibus corporalibus cognoscere quidquid ipsa cognoscit : et in talibus impressionibus cœlestium radicanter illa somnia quæ aliquid signant de futuris. Qualiter autem impressiones tam motuum cœlestium quam intelligentiarum quæ sunt motores, veniant ad animas animalium, in *prima philosophia* ostendetur. Sed quod hic sufficit, est quod organum imaginationis non oportet omnino idem esse cum organo sensus communis, sed secundum esse differens, licet forte in substantia sit idem : et hoc magis inferius erit manifestum.

CAPUT II.

Et est digressio declarans ea quæ conveniunt ex æstimatione.

Ea autem potentia quæ æstimativa dicitur, ab imaginatione differt in ipsa specie quæ comprehenditur: quoniam, sicut in prælibatis est determinatum, ista elicit intentiones quæ in sensu non sunt scriptæ. Nec potest dici quod hoc sit sensus officium secundum quod determinavimus sensatum per accidens in superioribus: quoniam nunquam contingit cognoscere quod iste est filius Dionis, nisi habeatur notitia filiationis secundum quod est in isto: nec unquam lupo miseretur nato suo, nisi habeat cognitionem et huius individui, et quod hoc individuum est natus ejus: oportet ergo aliquam esse virtutem animæ elicientem huiusmodi intentiones, et quod non potest esse imaginatio nec penitus separata ab ea. Quod enim non sit imaginatio, patet, quoniam ad imaginem rei solam non sequitur motus, vel affectus vel lætitiæ vel tristitiæ, vel fuga, vel insecutio: ad æstimationem autem mox sequitur istorum quoddam, vel quodlibet: separata autem ab ipsa penitus esse non potest: quoniam huiusmodi intentiones non accipit secundum rationes communes et universales, sed potius in hac imagine vel illa nihil continens de communi: oportet igitur quod sicut intellectus practicus se habet ad speculativum, ita se habeat æstimativa ad imaginationem: et ideo hæc virtus non penitus apprehensiva est, sed et motiva est, per hoc quod determinat ad quid movere debet animal, et quo fugere. Propter quod quidam Philosophorum hanc opinionem esse dicebant, quod tamen non congruit: quia opinio rationalis animæ

quidem habitus est, æstimatio autem omnium est quorum est sensus, sicut jam ostendimus: superius enim diximus omnia quæ habent sensum, habere motum dilatationis et constrictionis ad minus: et cum ista aliquo modo motus moveantur ad cibum, oportet imaginationem cibi esse apud eam: sed imaginatio sola non movet, ut dictum est: oportet igitur ista talia omnia habere æstimationem qua moveantur. Tres ergo istos inferiores sensus, sensum communem scilicet et imaginationem et æstimativam habet omne animal, quod aliquem vel aliquos habet de sensibus exterioribus: propter quod supra diximus quod omne habens sensum, habet desiderium cibi quod est famæ: et omne habens desiderium, habet imaginationem et æstimationem quæ non substantia, sed secundum esse differt ab imaginatione, sicut jam diximus. Est autem æstimativa magis activa quam imaginativa: quoniam elicere intentiones est aliquid agere, et magis perfectum est quam speculari imagines solas, sicut si speculum animatum imagines sibi impressas dicere-mus speculari: omnes tamen vires animæ aliquo modo activæ sunt: eo quod omnes agunt aliquod opus vitæ, sicut superius diximus, cum de diffinitione animæ secundum suam substantiam loqueremur. Licet autem plus actionis habeat æstimativa quam imaginativa, tamen proprietatem passivæ potentiæ habet in hoc quod non agit per se, sed per intentionem quam elicit a forma acquisita. Est autem adhuc advertendum, quod ista virtus animæ in homine, sicut et cæteræ, aliquando conjungitur rationi: et tunc juvatur a ratione, et suadetur ad imitandum quod æstimat vel fugiendum: et ob hanc similitudinem sui in homine ad opinionem Philosophorum quidam, sicut Plato, eam opinionem quamdam asserebant, non differre in homine et in brutis, nisi per magis esse obumbratam in brutis, et minus in hominibus: sed falsum est quod dicunt, quia opinio est de communi prout est in pluribus: æstimatio

In quo differat æstimativa ab imaginativa.

autem secundum quod huiusmodi non recedit ab hoc individuo secundum quod hoc est : et ideo in homine adjuta ratione non iuvatur nisi prout est circa hoc vel illud, et tunc dicitur proprio nomine *æstimationis*. Si autem compositio alias opiniones similes de pluribus particularibus secundum unam intentionem in eis inventam acceperit, jam hoc non est æstimationis, sed cognitionis experimentalis quæ rationis est : sed tamen ipsa ministrat sibi sensus et æstimatio. Quia utem ista virtus sic conjuncta est imaginationi, ideo organum ejus etiam aut idem est cum organo imaginationis, aut propinquum est unum alteri substantialiter idem existens, et secundum esse dispositionis differens, sicut supra diximus.

CAPUT III.

Et est digressio declarans naturam phantasie.

De phantasia post hoc determinantes dicimus ipsam esse potentiam componentem imagines cum intentionibus, et intentiones cum imaginibus, et imagines et intentiones cum intentionibus ad duplicem finem qui est in particularibus. Unus autem finis est cognitio *particularium* major quam in sensibili anima haberi potest : et illius finis est scientia de hoc quod sit id et de alio quod sit aliud : et sic de omni eo de quo sententia profertur per modum affirmationis vel negationis. Secundus autem finis est opus quod intenditur ex huiusmodi particularibus, sicut opus in habentibus rationem est finis artis : et quia talis cognitio in pluribus animalibus expresse apparet, eo quod videmus ea quædam eligere, et alia quædam quasi refutare : ad electionem autem et refutationem præexigitur sententia et de-

cretum, et ideo multi dixerunt quod phantasia est aliquid rationis. Non autem est intentio nostra veram esse electionem animæ sensibilis, sed aliquid simile electioni quod expresse videtur quibusdam in brutis, et in uno plus et alio minus : nos autem videmus ea per modum artis facere casas, et providere cibum in longum tempus : cujusmodi operum oportet esse principium animæ sensibilis potentiam aliquam : hoc autem esse non potest, nisi illa virtus quæ componit et dividit imagines et intentiones modo supra dicto : hæc etiam opera non in omnibus videmus in quibus est imaginatio, et æstimatio, sed in quibusdam quæ perfectiora sunt. Oportet igitur phantasiam secundum aliquid esse differentem ab imaginatione et æstimativa : licet enim omnes istæ potentiæ passivæ animæ sint et patiantur a formis individui, quæ sunt principia cognitionis sensibilis, quæ formæ eadem esse videntur, tamen motus passionis non est idem, sed est secundum differentem gradum abstractionis : propter quod et ipsæ potentiæ non penitus sunt eadem : sed, sicut superius diximus de sensu communi, videtur tota formalitas sensibilis virtutis esse phantasia : et hoc materialiter differentiam habet secundum quod inchoat ab organo unius motus ejus, vel ab organo alterius : et hoc modo videntur omnes istæ vires animæ sensibilis esse interiores in una essentialitate communi et substantia, differentes autem secundum esse materiale in diversis partibus cerebri, in quo organizantur istæ potentiæ : quæ omnes sunt organice. Et hæc est causa quare Aristoteles plerisque in loci utitur istis virtutibus tanquam eisdem, et æquivoce ponit nomen unius pro alterius nomine, sed si tamen subtiliter distinguantur, ut hic sunt distinctæ, sic habent distinguui.

Oportet autem non latere, quod quando hæc potentiæ conjunctæ sunt rationi, sicut sunt in homine, accipiunt ordinem agendi et operandi et regimen a ratione : et quia ratio diversificatur secundum diversitatem eorundem de quibus ratiocin-

Nota quomodo quando huiusmodi potentiæ sunt conjunctæ rationi, differunt a seipsis absolute consideratis, et cum ratione non conjunctis.

natio fit, ideo operationes etiam phantasiæ multiplicantur valde : quando autem sunt non cum ratione, tunc ipsæ regunt ad instinctum naturæ solum : et quia natura uno modo est in habentibus speciem unam, ideo opera phantasiæ in omnibus habentibus speciem unam in irrationabilibus sunt uno modo : et ideo omnis hirundo uno modo facit nidum, et omnis formica uno modo providet cibum, et sic de aliis secundum visa phantasiæ ad instinctum naturæ operantibus. Homo autem non sic operatur propter diversa principia operis de quibus inquit per rationem. Et hoc est quod dixerunt Philosophi quidam in philosophia naturali admodum excellentes, quod istæ virtutes in brutis potius aguntur a natura quam agant, in homine autem potius agunt quam agantur : quia in homine natura instrumentaliter tantum subservit eis, in brutis autem secundum aliquid movet eas potius quam moveantur ab eis : ita etiam vis est quæ multum impedit intellectum, eo quod nimis occupat animam compositione et divisione imaginationum et intentionum, quarum magna copia est apud eam : et non tantum potest componere accepta a sensibus, sed etiam fingere his similia : et quia intellectus conceptiones ut frequenter sunt similes imaginationibus et fictionibus phantasiæ, ideo quando miscet concepta imaginibus et intentionibus, plerumque generat deceptionem et errorem, maxime autem quando aliquid de cœlestibus et divinis intellectui imprimitur. Hæc est causa quod somnia quæ sunt prophetiæ futurorum, plerumque applicata ad imagines, fiunt illusiones et deceptiones. Sed quando applicat conceptibus intellectus imaginationes et intentiones congruas, tunc adhuc indigent interpretationibus propter compositiones imaginationum et intentionum : eo quod non conveniunt conceptibus divinis et cœlestibus imagines sensibilium et intentiones, nisi secundum metaphoram. De his autem in scientia de somno et vigilia dicemus. Multa vero sunt animalium hanc potentiam non habentium : cujus causa est cerebri defectus in talibus animalibus vel diminutio. Totum enim cerebrum talium parumper differt a medullosa natura fluida, in qua est sensus et tenuis imaginatio : et ideo spiritus istorum non depurantur, et cerebrum eorum non confortatur ad hujusmodi operationes animales perfectas.

CAPUT IV.

Et est digressio declarans quod omnes vires animæ sunt organicæ, et agunt mediante corpore.

Omnes autem dictæ vires animæ sensibilis organicæ sunt, et per instrumenta corporalia suas operationes perficiunt. Et hoc quidem de sensibus quæ apprehendunt de foris, ostendere non est difficile : quoniam jam habitum est, quod illi non apprehendunt nisi per rei sensibilis præsentiam : sensibilia autem corpora sunt : corpus autem non est præsens nisi corpori : ad virtutem enim incorpoream non exigitur præsentia secundum situm et locum, nec operatur in ipsa aliquid propinquitas localis vel remotio, sicut apparet in intellectu et intelligibilibus : sic ergo constat quod etiam virtutes sensibiles sunt in corpore, cui etiam res sensibilis præsentia in situ et loco opponitur. De virtutibus autem interioribus quæ sunt imaginatio, æstimatio, et phantasia, idem constat quoniam in omnibus illis est apprehensio formæ singularis secundum situm partium ejus, et lineamenta, et quantitatem : cujus descriptio et pictura non potest esse nisi instrumentum corpore : quod sic probatur. Imagine-mur enim quadratum A B C D, et adjungamus eidem duo quadrata per omnia illi æqualia et omnino similia, quorum unum sit E F G H adjunctum ei in angulo A qui

Nota qualiter quando intellectus divinis intellectui aliquid imprimitur, contingit si illud est deceptio.

Nota pulchram rationem ad probandum organum imaginativæ esse corpus, et quod ipsa organica sit.

sit angulus dexter quadrati prius imaginati, et alterum sit $\Gamma \text{ K L M}$ adjunctum primo quadrato in angulo B qui sit angulus sinister : et statuamus ista tria quadrata in imaginatione nostra : quæro qualiter apprehenditur unum horum esse a dextris, et alterum a sinistris, et tertium fore medium cui duo adjunguntur? Aut enim hoc est ex subjecto in quo distribuuntur, aut ex ipsis quadratis, aut ex comparatione quadratorum ad aliquid extra. Non autem potest dici quod sit ex comparatione quadratorum ad aliquid extra, quia sæpe imaginamur hoc quod non comparatur ad aliquid extra, sicut chimæram, et fligantem, et tragelaphum, et alia multa monstra quæ imaginantes fingimus. Si autem dicatur esse ex ipsis quadratis, aut erit hoc ex essentia et figura quadratorum, aut ex aliquo accidente. Non autem potest esse ex ipsis quadratis, quia illa sunt unius rationis et æqualia per omnia et similia, ita quod nulla, in quantum talia, cadit inter ea diversitas. Si autem dicatur esse ex aliquo accidente quod accidit eis, aut hoc erit accidens inseparabile, aut separabile. Non autem potest esse ex accidente inseparabili : quoniam accidens inseparabile causatur ex essentialibus sui subjecti, et quorum essentialia eadem sunt, horum accidens inseparabile est idem : essentialia autem trium quadratorum per omnia sunt eadem : et sic propter accidens inseparabile non potest esse dicta quadratorum imaginata diversitas. Si autem dicatur, quod hoc est accidens separabile, tunc intelligatur illud non inesse : et cum illud sit causa diversitatis in magnitudine, tunc jam non imaginabimur unum fore dextrum, et alterum sinistrum : quod omnino falsum est, quia adhuc stat imaginatio sicut prius, quamdiu dicta quadrata sic ponuntur esse conjuncta. Remanet igitur quod hoc sit propterea quod tali modo distribuuntur in organo imaginationis, quod est cerebrum. In quacumque autem forma sub differentiis situs depingitur, illud est

corpus : ergo organum imaginationis est corpus. Si autem forte aliquis dicat quod ista situs diversitas per dextrum et sinistrum et medium, ex intellectu est attribuente eis rationem dextri et sinistri et medii : hoc constat esse falsum, quia intellectus dextri et sinistri universalis est, et non attribuitur huic vel illi, nisi per situm particularem quo illud est dextrum, et illud sinistrum, et tertium est medium : et tunc redibit eadem quæstio, unde causetur hujusmodi situs. Oportet igitur quod illud causetur ex imaginatione, sicut et in continuo in quo distribuuntur tria quadrata modo prædicto : quia in continuo non efficitur unum dextrum, et alterum sinistrum, et tertium medium, nisi per hoc quod distribuitur unum in dextra parte spatii, et alterum in sinistra, et tertium in medio. Ita ergo est imaginatione quod unum in una parte organi est, et alterum in altera, et tertium in tertia : virtus autem imaginationis considerat ipsum sic distributum, et per hoc quod sic distribuitur in organo : ergo ipsa operatur in organo, et est organica.

Amplius autem nos imaginamur figuram et imaginem hominis ejusdem majorem et minorem : et hoc causari non potest ex re, quia illa est uno modo : nec causatur a forma, quia forma non causat sui diversitatem propter majoritatem et minoritatem : ergo fit hoc ex subjecto in quo distribuitur, in quo ostenditur plus et minus : non autem describitur plus et minus nisi in corpore : ergo organum imaginativæ est corpus, et ipsa virtus organica, qua tali in corpore operatur. Idem autem est de æstiativa et phantasia, quoniam et illæ intentiones ab imaginibus apprehensis non separantur : omnes igitur dictæ virtutes organicae sunt, corpore indigentes ad suas operationes. Et per ista intelligimus differentiam intellectus ab hujusmodi virtutibus : quia ille omnino incorporeus est.

CAPUT V.

*De improbatione erroris Antiquorum
qui dixerunt quod intelligere et sen-
tire sunt idem.*

^{150.} Quoniam autem, sicut diximus superius, duabus differentiis quibus animatum differt ab inanimato Antiqui præcipue diffiniunt animam, motivo secundum locum scilicet, et in eo quod ipsa discernit et intelligit et sentit, videtur eis quod intelligere et sapere, quod tamen simplicissimum intelligere est, sit corporalibus instrumentis perfectum, sicut quoddam sentire. Dicebant enim quod intelligere est secundum phantasiam re non præsentem operari : et syllogizabant hoc ex duabus affirmativis in secunda figura, dicentes quod sensui interiori convenit judicare et discernere aliquid entium cujus forma est apud ipsum : et intellectui convenit idem : ergo intelligere est quoddam sentire. Et in hoc errore fuit Empedocles, qui dixit voluntatem et appetitum augeri vel minui ad præsens delectabile, tam in hominibus quam in animalibus aliis : voluntas autem et appetitus non sunt nisi de aliquo apprehenso, cujus habetur jam notitia. Id ergo quod auget præsentialiter voluntatem et mutat eam, est id quod semper sapere altera et altera præstat : præsens ergo præstat sapere et intelligere : præsentia autem est secundum formam corporalem, sicut jam ante ostendimus : ergo intelligere et sapere est secundum præsentiam corporalem, sicut et sensus. Idem autem vult et illud dictum quod Homerus dixit, qui dixit quod talis est intellectus in terrenis hominibus,

qualem in die ducit sive conducit pater deorum et virorum¹ : pater enim deorum cælestium, id est, planetarum est sol, eo quod attribuit eis lumen et motum, sicut in libro de *Cælo et Mundo* ostendimus. Et idem est pater virorum, quia homo generat hominem ex materia et sole. In die autem per lucem conducit sol calorem ab interioribus ad organa sensuum exteriora, et perficit operationes sensibiles : et si talis est intellectus, tunc intellectus est virtus corporea, sicut et sensus.

Unde omnes hi opinantur quod intelligere sit perfectivum organo corporeo sicut et sentire : et isti sunt qui dicunt quod non contingit sentire nec intelligere, nisi simile simili, sicut declaravimus in primo libro ubi posuimus principia rationum disputationis istius de animæ natura. Et hoc mirum fuit de Antiquis : quia licet dicerent causam quare res sentitur et scitur, non dixerunt deceptionis causam et ignorantiam, et hoc non fecerunt, cum tamen error et ignorantia magis sit propria animalibus, cum pluribus animalibus conveniat quam scientia. Et anima plus temporis perficit in errore quam in scientia : quia infantia et pueritia et senium in errore perficiuntur, et a paucis quædam pars vitæ parva adhibetur scientiæ. Quidam autem videntes non causari scire nisi per hoc quod dixerunt simile simili sentiri et intelligi, et concedentes animam esse compositam ex omnibus quæ sunt, dixerunt errorem et ignorantiam omnino nihil esse, sed omnia quæ videntur alicui, esse vera. In qua opinione fuerunt plurimi Philosophorum, in tantum quod dixerunt contraria et contradictoria simul esse vera, quando uniuntur diversis : et hoc oportuit eos dicere aut concedere, quod deceptio et

Text. et com.
151.

¹ Tales namque insunt mentes mortalibus ipsis,
Quales quotidie summi fert rector Olympi.

ignorantia causabantur ex tactu corporali dissimilis alicujus ad animam : et tunc sequebatur animam non ex omnibus componi, sed ex quibusdam : et quando illa ex quorum similibus erat composita, tangebant eam, tunc habuit discretionem sensus et intellectus de rebus illis, et quando tetigit eam aliquid cujus non erat similitudo apud eam, tunc generabatur deceptio et ignorantia : quia hoc contrarium est illi dicto eorum, quo dicunt quod simile simili cognoscitur : contraria autem causantur a contrariis secundum istos : et ideo similitudo tangentis ad tactum causat scientiam, et dissimilitudo ejusdem tactus causavit ignorantiam et deceptionem. Error autem dicti istius inde deprehenditur : quia expressum in omnibus videtur, quod tam scientia quam deceptio sunt contrariorum eadem : et sic falsum dicunt, quod similis sit scientia, et dissimilis ignorantia et deceptio.

Text. et com.
152.

Quod autem falsum dicatur etiam in hoc quod idem dicunt sentire et sapere, manifestum est ex his quæ nunc inducimus : sentire enim est in omnibus aliquo modo animalibus, intelligere autem in paucis de numero animalium. Sed nec etiam intelligere communiter acceptum quod est quicumque actus rationis in quo est intelligere recte et non recte : recte enim intelligere est secundum virtutes intellectuales, quæ sunt sapientia, et prudentia, et scientia, et opinio vera : non recte autem intelligere sive non vere intelligere, est secundum habitus contrarios istis habitibus : et hoc intelligere communiter dictum non est idem cum sentire : sensus enim propriorum sensorum semper est verus et inest omnibus animalibus, intelligi autem, sicut jam diximus, convenit et falso, et nulli inest animali nisi cui inest ratio.

CAPUT VI.

Quod imaginatio vel phantasia, neque sensus sunt, neque opinio cum sensu.

Similiter autem imaginatio large accepta prout ambit imaginationem et phantasia quæ utitur imaginibus, altera est a sensu et ab intellectu : hæc enim imaginatio quidem nunquam fit sine sensu, hoc est, non fit nisi in habente sensum, et sine imaginatione non fit æstimatio, nec etiam opinio : quia licet opinio sit quædam acceptio rationis per probabilia, tamen quia incerta est, oportet quod immixta sit phantasiis. Simples enim conceptiones intellectus non sunt incertæ, sed semper veræ. Quod autem intelligentia et opinio non sint eadem imaginationi de qua diximus, manifestum est ex his quæ dicuntur nunc : imaginari enim est passio quædam quæ est in potestate nostra quando voluerimus : possumus enim fingere in nobis idolum, sicut si coram oculis quandocumque voluerimus, sicut faciunt illi qui positi sunt in opere recordationis. Illi enim ex hoc quod repositum est apud animam, veniunt in his vel id quod fuit præ oculis prius, et referunt idolum ad rem in præterito acceptam : et similiter possumus nos fingere idolum, non referendo ad rem, et tunc imaginari : sed non est in nobis opinari vel intelligere, quia oportet habere rationem quæ faciat credere : et hanc a re et a natura, et non alibi oportet accipere. Similiter autem est de æstimatione : quia in his tribus oportet aliquid falsum vel verum dicere et discernere, sicut ex sententia : et hoc non est in nobis, sed potius a re de qua sententia veri vel falsi profertur.

Text. et com.
153.

Amplius autem cum opinamur vel æstimamus aliquid difficile vel terribile, statim sequitur in effectum compassio timoris vel tristitiæ : et hoc est ideo quia opinio et æstimatio sunt secundum intentiones rerum, vel scientiæ quædam de rebus. Similiter autem fit si opinamur vel æstimationem habemus de aliquo de quo est confidendum, sicut de convenienti : statim enim sequitur in affectu gaudium vel spes huiusmodi opinionem vel æstimationem. Quando autem secundum phantasiam vel imaginationem fugimus aliquod terribile, vel de quo esset confidendum, non sequitur aliqua compassio in affectu : sed habemus nos ad talia idola, sicut ad ea quæ non sunt in re necessario, sed sicut videmus in pariete res pictas quæ non sunt in re : et ideo nemo timet leonem pictum, vel lupum pictum. Imaginatio autem in phantasia adhuc minus habet de rei veritate quam in pariete, sicut fictum minus habet de veritate rei quam depictum. Amplius autem scientia et opinio et prudentia et cæteræ virtutes intellectuales, sicut et æstimatio in sensibilibus, sunt partes acceptionis : non accipitur autem quod non acceptatur pro vero : imaginatio autem et phantasia fingens idola, a nullo tanquam vera acceptatur : igitur non est pars acceptionis : ergo imaginatio et phantasia non sunt opinio vel æstimatio. De virtutibus autem intellectualibus quæ partes acceptionis sunt, et quibus consentitur ut veris, disserere altera est ratio : hæc enim ad VI *Ethicorum* pertinet librum, in quo de intellectualibus virtutibus determinari habet. Per ista igitur constat quod imaginatio et phantasia ut est cum imaginibus, non est opinio vel æstimatio.

CAPUT VII.

Quare imaginatio vel phantasia, neque sensus sunt, neque opinio cum sensu.

Sed nunc aliter oportet procedere ob Antiquorum quorundam dicta. *Text. et com.*
155. Habitus est enim de eo quod est intelligere, quoniam alterum est ab eo quod est sentire. Dicebant autem Antiqui, quod quædam pars ejus quod est intelligere, est phantasia : quædam autem opinio et scientia : et illi dixerunt quod phantasia et imaginatio sunt intelligere quoddam, licet non omne intelligere sit imaginatio vel phantasia. Hanc autem disputationem sic inchoamus : quia enim jam quædam de phantasia determinavimus, in quibus ostendimus ipsam non esse opinionem vel æstimationem, oportet nos nunc loqui de altero quod isti dicunt, utrum phantasia sit intelligere quoddam : et accipiemus modo phantasiam generaliter pro imaginatione et phantasia, vocantes totam illam animæ potentiam secundum quam nobis fit phantasma vel idolum re non præsentem : sic enim accipitur phantasia proprie, quando non dicitur secundum metaphoram : metaphorice enim aliquando dicitur phantasia intellectus qui est cum phantasmate. Secundum istos ergo qui dicunt phantasiam fore intelligere quoddam, oportet quod phantasia potentia sit habitualis, secundum quam contingit verum dicere de re ipsa : hæc autem potentiæ etsi multæ sint, tamen ad præsens sufficiunt quatuor quæ sunt sensus communis, opinio, scientia, et intellectus. Ars enim et prudentia quæ sunt etiam virtutes intellectuales, similiter autem et sapientia secundum quam contingit verum dicere, nihil habent similitudinis cum phantasia : quia sapientia de

altissimis et primis et divinis est, quæ non imagines habent: ars autem est principium factivum cum ratione dirigente factionem et facturam: prudentia autem est principium activum cum ratione, et dirigit in operabilibus per nos. Imaginatio autem nihil omnino dirigit, sed potius impedit omnem directionem, sicut supra ostendimus. Similiter autem probabimus quod non est aliquis habitus istarum virtutum quas enumeravimus. Si enim est sensus vel aliqua pars ejus quod est intelligere, sicut illi dicunt, tunc oportet quod sit habitus vel potentia habitualis secundum quam discernimus sententiando, vel secundum quam verum vel falsum dicimus affirmando vel negando: et tunc erit aliquis habituum prænotatorum.

Text. et com.
156.

Quod igitur non sit sensus, manifestum est ex his quæ dicuntur. Sensus enim, sicut ex supra dictis patet, duplex est, scilicet dictus secundum potentiam, sicut est sensus in habente sensum etiam quando dormit et sensibus non utitur: et dictus secundum actum, sicut est sensus in utente sensu: et sicut est visus potentia sensus, et sicut est visio actu sensus. Licet autem imaginatio nunquam sit nisi in aliquo qui habet sensus, tamen ipsa non essentialiter est sensus: quia si ipsa esset essentialiter sensus, nunquam esset sine sensu in potentia vel actu accepta: sed aliquo sensu non actu existente apparent idola secundum phantasiam: sicut in excæcato qui somniat vel imaginatur colores quos aliquando vidit. Postea adducimus etiam hoc quod sensus quidem semper est ejus quod præsentialiter adest, non autem phantasia vel imaginatio: sunt enim re non præsentia. Adhuc autem si actu et essentialiter idem esset sensus et phantasia hoc modo dicta, tunc quibuscumque inesset sensus, inesset et phantasia omni modo dicta, et secundum quamlibet suam operationem:

et hoc modo non est verum, quia vermes qui sunt lumbrici terræ, et muscas et cimices et pediculos et hujusmodi incompleta animalia nihil videmus ad phantasiam operari, eo modo quo supra determinavimus opera phantasiæ: inest tamen talibus inaginatō aliqua et æstimatio: superius enim hoc est probatum. Videtur tamen Aristoteles dicere formicas et apes non habere phantasiam: quod omnino falsum est, cum talia animalia artificiose operentur casas, et provideant in futurum sibi, et operentur in commune. Puto autem non ex vitio esse Philosophi, sed ex vitio translationis: quia Translator non intellexit nullum animalium quæ dixit Aristoteles phantasiam non habere, et loco eorum transtulit formicas et apes, et corrumpit veritatem mala ex translatione. Præterea sensus quidam qui sunt propriorum, semper sunt veri: phantasiæ autem et imaginationes ut in pluribus sunt falsæ, non quidem verum dicentes vel falsum: quoniam habitum est quod non discernunt affirmando vel negando: sed hoc modo falsum quo ens fictum dicitur falsum cum non sit in rei veritate sicut fingitur. Amplius autem quando operamur sensibiliter circa rem, non dicimus quod videtur nobis homo, aut aliquid aliud quod non sit secundum rem, sed potius dicimus quod hoc est homo in re, eo quod sensus judicat rem præsentem: cum autem aliquid non ex opere reali sentimus, sed fingimus ipsum, re non existente, tunc dicimus quod esse videtur, et non quod ita sentit in re: et tunc talis sensibilis cognitio aliquando est vera, et aliquando falsa: quia quando fingit ut est in re, tunc est vera, et quando aliter, tunc est falsa: aliquando enim, sicut prius diximus, visiones apparent dormientibus: et de his non dicimus quod sunt, sed quod videntur et non sunt.

An formice et apes habent phantasiam

At vero nec ipsa imaginatio sive phantasia non est aliqua virtus quæ sit de earum numero quæ semper vera dicunt, sicut intellectus et scientia et sapientia: phantasia enim et imaginatio sunt frequenter falsæ: intellectus autem et scientia et sapientia et virtutes sunt semper veræ, sicut in VI *Ethicorum* habet ostendi¹. Relinquitur ergo videre si sit opinio, eo quod opinio est intelligere quoddam, ut Antiqui dixerunt: et opinio est aliquando vera et aliquando falsa: sed opinioni quæ est intelligere quoddam, inhæret fides conditionis: non enim potest esse quod opinans non habeat fidem de his de quibus habet opinionem. Cum enim dubitatio indeterminatus motus sit rationis ad utramque conditionis partem, ambiguitas autem ambit utramque partem rationis per rationes æqualiter fortes, opinio stat in una parte, et credit illi per rationes quas habet ad illam, et non ad aliam: sed tamen formidat adhuc alteram conditionis partem, propter hoc quod suæ rationes quas habet ad alteram, non sunt demonstrativæ, sed probabiles: et ex hoc patet quod omnis opinans opinione quæ est intellectus, habet fidem ejus de quo habet opinionem: nulli autem bestiarum talis inhæret fides, licet multæ bestiarum habeant phantasiam: licet enim bestiæ acquiescant suis æstimationibus, tamen non habent fidem et credulitatem: quia sicut scientia effectus est demonstrationis, ita fides et credulitas effectus est syllogismi probabilis. Amplius si omnem opinionem consequitur fides, quicumque opinatur, habet fidem: sic autem fidem sequitur persuasum esse, eo quod nullus est persuasus, nisi qui habet fidem: persuasum autem esse consequitur ratio, eo quod nulli persuadetur nisi per rationem: bestiarum autem quibusdam potest phantasia inesse, sicut supra ostendimus, licet non omnibus insit: sed ratio nulli inest bestiæ: ergo phantasia non est ratio, nec opinio per consequens.

Ex istis autem ulterius manifestum est, quod imaginatio etiam non est opinio sive æstimatio conjuncta cum sensu, sicut quidam dixerunt, nec est opinio quæ fit per sensum sibi conjunctum, nec est complexio et compositio opinionis et sensus sive æstimationis et sensus: quia si esset opinio cum sensu phantasia, tunc non esset phantasia nisi ejus cujus est sensus secundum actum vel potentiam: et hoc ostendimus superius esse falsum. Idem autem sequeretur si phantasia esset opinio facta per sensum. Si autem esset complexio sive compositio operationis et sensus, tunc oporteret quod aliquo modo haberet proprietates sensus et proprietates opinionis: quoniam componentia secundum aliquem modum dicuntur de composito, et proprietates eorum aliquo modo conveniunt ei: nihil autem horum convenit phantasie. Est autem manifestum non esse phantasiam, sive imaginationem et opinionem cum sensu, propter id quod dicunt quod vere opinio non est aliud ab eo cujus vere est sensus. Dico autem ac si dicatur quod phantasia est resultans ex albi opinione: cujus albi etiam est vere sensus et per se: non enim, ut dicunt, phantasia est ex albi quidem opinione: ex sensu autem boni: quoniam tunc phantasia esset opinio, et sensus ejusdem solum per accidens: apparet igitur ex eorum dictis, quod phantasia est aliquid opinari: quod etiam sentitur non secundum accidens, sed per se et essentialiter.

Sed contra istos est quod nos frequenter videmus secundum sensum res falsas, de quibus tamen cum sensu falso habemus veram acceptionem opinionis vel scientiæ: sol enim secundum sensum visus videtur esse unius pedis in quantitate diametri, et tamen credimus ipsum esse majorem habitatione terræ tota per opi-

¹ Cf. VI *Ethicorum*, capit. 4.

nionem vel per scientiam : si ergo phantasia est opinio et sensus vel compositio utriusque, aut homo abjicit opinionem talem et retinet sensum, aut retinet utrumque scilicet sensum falsum et opinionem veram. Si autem abjicit opinionem propter sensum, tunc abjicitur acceptio vera de re aliqua quæ est salvata in eadem veritate : et talem acceptionem contingit abjicere eum qui non est latens nec discredens : contingit ergo idem salvatum discredere et credere et non credere simul : quia salus rei facit credere, et abjectio acceptionis facit non credere : et hoc est impossibile, quia, sicut diximus, non potest dici quod lateat cum nihil mutationis factum sit in opinante vel in re de qua est opinio : aut si retinet opinionem et non abjicit eam, et phantasia est talis complexio opinionis et sensus, tunc phantasia erit simul vera et falsa : sed hoc stare non potest, quia opinio vel acceptio alia falsa facta est, quando mutata re, mutatio ipsa latet discredentem : hic autem nulla est facta mutatio omnino : non ergo potest dici quod phantasia sit aliquid unum supra numeratorum, vel sit ex illis compositum quid.

CAPUT VIII.

Quid sit phantasia secundum veritatem, prout communiter agitur de imaginatione phantasie.

Text. et com.
160

Si autem volumus scire secundum veritatem quid est phantasia, prout communiter accipitur pro imaginatione in qua distribuuntur imagines, et pro phantasia quæ constituitur ipsis secundum superius determinatum modum, sciendum est quod in omnibus quæ sic se habent, quod aliquid est motum ad formam primi moventis, sicut sensus secundum actum factus

motus ad formam sensibilis, necessario etiam movet ad consequens ipsum et proportionatur sibi secundum communionem moventis et moti : oportet igitur quod sensus secundum actum factus, et habens formam sensibilis moveat virtutes apprehensivas interiores sibi proximas ad speciem sensibilem quam habet : videmus autem phantasiam esse motam sicut ad formam : igitur phantasia erit motus quidam : et quoniam phantasia nunquam est nisi in eo subjecto in quo est et sensus, et non est unquam in aliquo nisi in quo est etiam sensus, et est tantum de his quorum est sensus : fit autem motus moventis non a sensu in potentia, sed potius ab actu sensus : quoniam movetur secundum formam sensibilis quæ facit ipsum actu.

Motus autem talis quem facit sensus secundum actum, necesse est esse similem in forma sensui secundum actum facto : igitur phantasia secundum veritatem est potentia in qua est motus sensus secundum actum simul. Non autem hic vocamus motum ipsam motus successionem, sed potius cum in motu sint duo, unum quod est ipsa successio secundum fieri, alterum autem quod est forma facta post formam, vocamus hic motum formam factam post formam : quia forma quæ est in phantasia fit post illam quæ est in sensu communi et proprio : et quando dicimus quod est motus a sensu, intelligimus hoc, quod sensus est effectivus huius motus, et non terminus a quo fit motus : quia ille abjicitur in motu. Si autem phantasia dicatur motus a sensu factus, et non potentia in qua sive in quam fit huiusmodi motus, erit descriptio potentie per suum proprium actum, sicut habent describi potentie passive, prout supra determinatum est. Ex quo autem phantasia est talis motus, constat quod non est contingens sine sensu qui aliquando fuerit, licet forte cum ipsa sen-

Text. et com.
161.

sum esse non sit necessarium : et ideo phantasia nunquam contingit in his quæ non sunt sensibilia, sicut plantæ : sed illud quod habet eam, multa contingit secundum ipsam facere et pati : et hujusmodi causam superius assignavimus, ubi sigillatim de interioribus viribus animæ sensibilis egimus : et convenit ipsam esse aliquando veram, aliquando falsam : hujusmodi autem causa oritur ex diversitate sensibilibum quæ sunt tripliciter dicta, sicut in superiori libro determinavimus : et sensus per se et priorum sensatorum semper est verus : et si habet falsum, hoc est parvissimum : quia non convenit ei falsum ex se, sed potius ex sentiente, vel ex medii diversitate, vel ex sensibilis distantia, sicut superius ostendimus : et voco diversitatem sentientis quando contingit per infirmitatem malæ dispositionis organum sentiens : diversitatem autem medii quando ipsum non in sincera et pura natura medii mediat, sed habet aliquid sibi immixtum. Distantia autem sensibilis impedit vires sensibilis agentis in sensum, eo quod vis omnis agentis in aliud est proportionata ad determinatam distantiam. Aliter autem non posset errare sensus proprius circa sensibile proprium : quoniam, sicut supra probatum est, sensibile proprium est per se activum in sensum, et per se activum non imprimit in passivum, nisi tantum formam propriam : et cum illam recipit sensus, non potest esse error circa id quod sic recipit : et quoad hoc motus a sensu factus est verus eadem veritate qua sensus est verus, nisi aliquid aliud impediat. Est autem aliud sensibile ut hæc individua demonstrata accidunt sensui, quod vocamus sensibile per accidens : et in illo incidit medium in sensum : quia illud est per compositionem et divisionem sensibilis per se, ad aliud quod non accipit sensus, et aliquando componit vere, aliquando false. Visus enim albi non mentitur quod album sit : in quantum autem album dicit esse hoc vel illud per affirmationem vel negationem, sæpe menti-

tur. Tertium autem sensibile est commune sensibile, et hoc est consequens propria sensata : propria enim sensata insunt communibus : communia enim sunt in magnitudine et figura : et ideo iterum hoc componit et dividit : et ideo circa illa maxima fit deceptio secundum sensum : et ideo sensus interior qui est phantasia, fit ab actu sensus exterioris, qui est ab his tribus sensibus : et ideo duas habet causas falsitatis, quarum una est distantia a re, quia accidit re non præsentem, et non dirigit formam sensibilis quam habet ad rem sicut facit sensus : et ideo frequentes sunt illusiones in ipsa phantasia et in sensibus propriis. Alia autem causa falsitatis est quam habet a sensibili per accidens, et a sensibili communi, in quorum compositione et divisione frequens est deceptio : unde licet exterior sensus præsentis aliquando sit verus, tamen alteri interiores sensus qui sunt præsentis et absentis, erunt utique frequenter falsi, et tunc maxime cum procul sit quod sentimus secundum rem. Si igitur ea quæ dicta sunt, nulli alii conveniunt quam phantasie, sicut jam ostendimus, tunc absque dubio phantasia erit motus a sensu secundum actum facto, sicut diximus supra.

Phantasia
duas habet
causas falsitatis.

CAPUT IX.

De ratione nominis phantasie et utilitate ejus.

Quoniam autem visus inter omnes sen-
sus maxime est sensus, eo quod magis
habet sensibilis cognitionis : propter quod
etiam disciplinabilis est maxime et maxi-
me formalis, in quo est operatio sensi-
bilis animæ, et quasi nihil operationis natu-
ræ : quam etiam ob causam inter sen-
sus primus est : et ideo lumen etiam a

Text. et com.
162.

luce accipit, quoniam oculi luminaria dicuntur, et visus lumen luminarium illorum : et hoc est ideo, quia sine lumine non potest videre : ideo phantasia determinatum vel derivatum nomen a visu habet, quia phantasia dicitur *visio* vel *apertio* Latine. Et hujus causa est etiam, quoniam sensibilia visus maxime permanent et finguntur in phantasia, et alia minus, et minime sensibilia olfactus : et ideo rarissime somniat quis de odoribus : et hujus causa est, quia debiliter habemus hunc sensum : tactum autem maxime habemus : tamen servat qualitates in corpore magis quam intentiones qualitatuum in anima, et ideo raro somniat aliquis frigus vel calorem, nisi frigescat vel caleat interius corpus, sed colores et figuras frequentissime somniat et sonos, eo quod magis sunt illa habentia de proprietate intentionum spiritualium : et ideo de facili transeunt ad phantasiam. Quia autem phantasmata sunt similia sensibus, fit conversio ad ea sicut ad sensibilia :

Nota quare
raro aliquis
somnia de
qualitatibus
tangibili-
bus, fre-
quenter de
coloribus,
figuris, et
sonis.

quoniam non est advertens ratio vel æstimatoria cognitio : et ideo multa per phantasiam operantur animalia, sicut superius diximus : alia quidem quia intellectum non habent. sicut bruta : alia vero ex hoc quod habent intellectum velatum ob aliquam amentiam melancholiæ, vel ebrietatis, vel ægritudinis cerebri : aut propter somnum, qui licet per se sit ligamentum sensuum, tamen etiam ligat intellectum per accidens, sicut quidam homines sunt, et ibi operantur per solam phantasiam. Sic igitur sicut sunt quinque sensus exteriores, visus, auditus, olfactus, gustus, et tactus : ita sunt quinque sensus interiores, sensus communis, imaginatio, æstimatoria, phantasia, et memoria. Phantasia communiter accepta claudit in se imaginationem et phantasiam proprie dictam. De phantasia quidem igitur et cæteris interioribus sensibus quid et propter quid sint, in tantum a nobis dictum sit.

TRACTATUS II

DE PARTE RATIONALI.

CAPUT I.

*Qui tractatus est qualiter intellectus
possibilis est.*

Text. et com.
1.

De parte autem animæ-rationalis qua ipsa anima cognoscit distinguendo et formando agibilia et factibilia, quæ pars intellectus activus arte et prudentia perfectus vocatur, et de parte animæ qua anima sapit prima et vera, et ea quæ per prima et vera accipiunt fidem, quæ pars sapientia et intellectu principiorum perficitur et scientia, et vocatur intellectus contemplativus, quærere intendimus in hoc secundo tractatu hujus tertii libri de *Anima*. Quæramus autem principaliter de ista parte, tertia scilicet, utrum separata sit hæc pars a sensitivo et vegetativo secundum magnitudinem, hoc est, subjectum organi et locum, sicut dixit Plato, qui dedit ei locum et subjectum organum, quod est media pars cerebri, propter hoc quod est secundum ipsum

sedes rationis, *cellam syllogisticam* appellavit, ut altitudo situs organi sui altitudinem rationis super alias virtutes demonstraret. Quæremus igitur utrum ista pars sic ab aliis differat per subjectum corporale, quod est magnitudo quædam loco a quantitativis organorum aliorum divisa, aut non differat subjecto corporali, sed ratione tantum, quæ ratio sumitur in animæ partibus quæ unitæ sunt in subjecto uno, quod est ipsa animæ substantia. Et ad illam quæstionem reducitur alia. Si enim supponamus quod pars ista quæ vocatur rationalis vel intellectualis, pertinet eum aliis viribus animæ ad unam animæ substantiam : tunc debet certificare quam habet differentiam ab eis, quæ etiam partes ejusdem animæ sunt et dicuntur. Et quæramus tunc forte quomodo contingat intelligere ipsi animæ, hoc est, quærere per quæ principia quæ sunt partes animæ vel non, et qualiter intellectiva et speculativa cum anima uniantur et continentur : et hoc omnium ad sciendum gravissimum.

Quæramus etiam, utrum intelligere sit *Text. et com.*
2.
omnino simile ei quod est sentire, ita

quod sit per potentiam passivam ab aliquo objecto, sicut habitum est de sentire, aut ipsum sit passionis genus aliquod ab intelligibili in anima factum alterum quam sentire, aut sit aliquid huiusmodi simile passioni sensus, alterum tamen ab ipso. In his autem determinandis quaestionibus procedere non possumus ordine eodem quo enumeratæ sunt: quoniam, sicut supra diximus, operationes sunt priores, et præviæ potentiis secundum nos: et ideo ab ultima sumemus initium: et quia adipiscor res difficilimas et cognitione dignissimas, ideo volo primo totam Aristotelis scientiam pro nostris viribus explanare, et tunc aliorum Peripateticorum inducere opiniones, et post hoc de Platonis opinionibus videre, et tunc demum nostram ponere opinionem: quoniam in istarum quaestionum determinatione omnino abhorremus Doctorum Latinorum verba: eo quod nobis videtur quod etiam in eorum verbis non modo quiescat anima: propter quod scientiam veritatis nec ostendunt, nec verbis propriis attingunt. Rogo autem et repetens iterum iterumque rogo socios nostros, ut dubitationes quæ hic inducuntur, diligenter animadvertant: et si invenerint earum solutionem perfectam, Deo immortali gratia agant immortales. Si autem minus invenerint, hoc ad minus lucri reportabunt, quod scient dubitare de rebus mirabilibus et altis et annotatione dignissimis ad scientiam divinam multum proficientibus. Cum enim scientia de anima, sicut a principio diximus libri de *Anima*, sit de mirabilibus, id quod hic quaerendum est in ea admirabilius quidem cæteris et altius, et est id quod homo per seipsum scire desiderat. Accipiamus ergo Aristotelis verba prout in tertio de *Anima* jacent.

oportet esse impassibile quoddam: quia esse passibile est corpus vel virtus in corpore, et omne tale transmutabile est aut secundum se, si corpus est passioni subjectum: aut per alterius transmutationem, si est virtus in corpore sicut est visus in oculo, qui transmutatur et patitur passionibus oculi, sicut supra ostendimus, ubi diximus quod hoc non est propter transmutationem virtutis visus, sed propter transmutationem pupillæ: neutrum autem horum potentiæ convenit intellectivæ, sicut in sequentibus ostendemus. Licet autem isto modo sit impassibilis potentia intellectiva, oportet tamen eam fore susceptivam specierum: quia aliter de potentia agente non efficeretur actu intelligens: et oportet quod ipsa sit potentia species illæ: talis autem potentia non est hoc aliquid demonstratum et individuum in natura: quia si esset, aut hæc materia, aut hæc forma, aut hoc compositum, tunc esset hoc aliquid determinatum: materia autem non est hæc materia nisi per hanc formam facientem eam esse materiam huius: et ideo hæc materia non est potentia quælibet forma, quod universalitas proportionis ejus ad omnem formam impeditur per hoc quod est materia huius. Verbi gratia, materia enim carnis non potentia habet omnes formas, sed tantum potentia materiæ primæ quæ non habet formam aliquam: nihil enim est potentia id quod jam habet: hæc autem materia potentia habet formam: et ideo non est potentia forma illa nec aliqua formarum quæ est de intellectu suæ formæ habitæ: et illius exemplum est, quod materia Socratis nec potentia est animal, nec animatum, nec corpus, nec substantia: quia omnia illa jam actu habet. Intellectus autem potentia suscipit omnes species: ergo actu nullam habet: ergo non est hoc aliquid sicut hæc materia. Et per istam eandem rationem ostendetur quod non est hoc aliquid sicut hoc compositum: nec hoc aliquid sicut hæc forma: hoc enim patet per se, quia forma non est potentia sus-

Non est
hæc materia
nisi quia
stat sub
hæc
forma: et
ideo impeditur
universa
proportio
ejus ad omnem
formam.

Text. et com.
3. Dicit autem Aristoteles quod partem
qua supra dicto modo cognoscit et sapit,

ceptiva alicujus secundum quod est forma : ergo pars animæ quæ est intellectus possibilis, non est hoc aliquid per hoc quod est intellectus possibilis. Licet autem sit supra dicto modo impassibilis et intransmutabilis, tamen contingit ei per hoc quod est possibilis, quod similiter se habet intellectiva pars quæ vocatur possibilis intellectus ad intelligibilia, sicut se habet sensus ad sensibilia : sensus enim se habet ad sensibilia, sicut medietas et proportio formalis harmonice media existens sensibilibus : propter quod omnia suscipit quodammodo : et sic ostendemus quod intellectus qui vocatur possibilis, medietas est intelligibilium omnium, et per hoc suscipit ea, licet alia ratio sit medietatis in sensu, et alia in intellectu : habet ergo solum hoc genus potentiæ passivæ, quod secundum aliquem modum recipit species intelligibiles, et simpliciter non est passibilis. Hæc autem in sequentibus apparebunt evidentius.

CAPUT II.

Qualiter intellectus possibilis sit natura quædam immixta receptibilis omnium eorum quæ sunt.

^{1. ut, et com.}
^{4.} Ulterius autem de intellectu possibili loquens Aristoteles, dicit quod ideo quoniam omnia intelligit apprehendendo formas omnium, necesse est quod sit immixtus, hoc est, non mixtus cum corpore sicut forma corporis, aut sicut forma quæ est virtus in corpore. Forma enim corporis duplex est, simplicis scilicet et compositi. Simplicium autem formarum quinque sunt, quæ multiplicantur secundum numerum compositorum corporum, ex elementis quæ sunt prima simplicia. Forma autem quæ est virtus in corpore,

est virtus organica animæ vegetabilis vel sensibilis : et ideo laudandus est Anaxagoras qui veram dedit causam hujus, quod intellectus possibilis sit immixtus, quando dixit quod immixtus est ut imperet tanquam superior omnibus : et hoc est ut cognoscat omne despectum ab ipso : despectum enim vocat id cujus forma non informatur : has enim formas omnes despiciunt intellectus tanquam indignas sibi, quasi prohibentes ipsum intelligere. Si enim esset aliqua forma informatus ad hoc quod esset hoc aliquid, tunc hoc ipsum prohiberet, nec appareret ei in cognoscendo alienum et contrarium ab ipsa forma, et impediret omnis rei cognitionem quæ obicitur ei : quia contrarium et diversum ab illa forma recipi in eo non posset, eo quod nec contraria nec disparata possunt esse in eodem : et id quod inesset ei, non haberet in potentia : et ideo si esset aliqua forma mixta, impediretur ne potentia intelligeret omnia materialia. Sic igitur eo quod est immixtus, est immaterialis et impassibilis, eo quod potest intelligere aliqua vel omnia, est aliquo modo de genere virtutum passivarum. Id enim quod est receptivum alicujus, non habet illud quod natum est recipere in specie, licet possit habere formam in genere cum his quæ recipit convenientem. Diximus enim superius de organo tactus, quod recipit excellens se tangibile, cum tamen habeat media in se tangibilia : medium enim ab extremo differt specie, et convenit genere : ita etiam non est inconveniens intellectum possibilem habere quidem aliquam formam, qua efficitur unum de entibus mundi in genere naturæ incorporeæ, licet nullam habeat formam eorum quæ intelliguntur ab ipso : eo quod illa forma qua determinatur in ens in genere naturæ incorporeæ, cum intellectis ab ipsa convenit in genere, et differt specie ab eis omnibus, sicut nos infra ostendemus : ista enim propositio qua dicitur, quod recipiens denudatum est a formis eorum quæ recipere est natum,

In omnibus recipientibus est necessaria propositio dicens recipiens esse denudatum a natura recepti.

necessaria est in omnibus recipientibus, sicut probatur tam in materia quam in potentiis omnium sensuum : et ex isto necessario probatur, quod intellectus possibilis est in genere potentiarum passivarum et immixtus omnino, eo quod nullæ est formarum quæ recipiuntur in ipso, quæ sunt aut formæ corporum, aut formæ quæ licet non sint corporum, tamen sunt organicæ in corpore : et per hoc concluditur ulterius, quod non est passibilis nec transmutabilis : quia nihil est passibile et transmutabile nisi mixtum. Quia autem est de genere virtutum passivarum, necesse est quod ipse sit motus ab aliquo quod est actu, sicut videmus potentias sensuum moveri : quoniam ideo quod sensibilia sunt in actu, ideo movent sensus qui sunt in potentia ¹. Formæ autem universales prout sunt in multis et non sunt divisæ ab illis, non sunt nisi in potentia universales et intellectæ sicut colores in potentia sunt in tenebris : tales autem formæ non movere possunt intellectum : et ideo cogemur inferius investigare alium intellectum agentem, qui formas faciat actu separatas et universales, ut movere possint intellectum possibilem, qui faciat in formis rerum particularibus quod lux facit in coloribus.

autem quod est possibilis respectu omnium, oportet quod privetur omnium formis quæ potentia sunt in ipso. Utrum autem intellectualitas sua specificando eum in ens naturæ incorporeæ, claudat et diminuat potentialitatem suam ad intelligibilia, inquiremus posterius. Hunc autem possibilem intellectum vocamus intellectum generaliter, per quem anima distincte opinatur res probabiliter et intelligibiliter distinguendo unum ab alio, et cogitat cum ratione, et nihil est actu eorum quæ sic diversimode judicat antequam actu intelligat et distinguat ea, sicut omnes potentiæ passivæ nihil eorum sunt a quibus moventur ante habitum formarum suorum motorum : ad hoc enim movetur, quod dent eis suas formas : et post motum illum ea quæ moventur, habent eas in actu : hoc tamen in intellectu possibili aliter est quam in aliis potentiis passivis, sicut in sequentibus declarabitur. Ecce hæc est intentio Aristotelis de natura possibilis intellectus, quem posteriores eo Peripatetici hanc usque in diem exponunt : et nullus ad plenum intellexit ob dubiorum difficultatem quæ sunt in dictis istis.

CAPUT III.

Text. et com.
5.

Ex omnibus autem his concludit Aristoteles quod intellectus possibilis non est natura aliqua specificata per formam : quia id quod est potentia omnia, non potest esse specificatum, sicut nec prima materia specificata est per aliquam formam, sed ad hoc tantum est natura ejus posita potentialiter ut sit vocatus intellectus possibilis. Et in hæc duo dividitur, quorum unum est quod est intellectus, et alterum quod est possibilis : et per hoc quod est intellectus, determinatur in ens quoddam incorporeæ naturæ : per hoc

Et est digressio declarans dubia quæ consequuntur ex dictis de intellectu possibili.

Expedire autem nobis videtur dubia prius tangere, et postea videre solutiones Peripateticorum posteriorum in solutione eorum : quia tunc congruentius ostendetur quod nobis verum esse videtur. Dubia autem quæ oriuntur ex dictis istis, insurgunt ex quatuor quæ Aristote-

¹ Ratio ista est Commentatoris in commento quarto.

les dicit de intellectus possibilis natura, ex quibus determinat talem, qualis dicta est fore naturam ejus. Et in his quatuor necesse est ut omnis homo consideret, qui non adversus veritatem vult protervire. Unum autem de quatuor est, quod intellectus possibilis immixtus est, hoc est, non mixtus corpori alicui. Secundum autem est, quod ipse est separatus. Tertium autem, quod est impassibilis, licet sit receptivus intelligibilium. Quartum autem, quod non est hoc aliquid, Quare autem sit *immixtus*, jam dictum est satis quantum spectat ad hanc intentionem, *Separatus* autem est ab intelligibilibus, et in seipso. Ab intelligibilibus quidem ut sit susceptivum omnium eorum: quod non esset si esset alicui eorum vel pluribus conjunctus, sicut patet ex dictis: et ideo ex his duobus concluditur, quod ipse est potentia omnia intelligibilia tanquam omnium susceptibilis. Quod autem susceptibile est omnium, nihil habens eorum hoc aliquid non est specificatum in natura in aliquod ens mundi, et sic ex his tribus sequitur quod non est *hoc aliquid* nec aliqua natura, nisi illa quæ est similis materiæ primæ, quæ vocatur potentia omnia quæ sunt, et nihil eorum est actu antequam actualiter illud intelligat.

Accipiamus igitur dubia quæ sequuntur ex primo¹. Si enim est immixtus et impassibilis et intransmutabilis, tunc videtur nunquam fieri eorum aliquid quæ sunt secundum esse hoc modo æternum quo intransmutabile est æternum: ergo non fit aliquod intelligibile: et sic intellectus speculativus in eo non est factus. Amplius in quo omnino nihil fit, illud non est potentia quæ præcedat actum: est autem talis omnino intransmutabilis intellectus possibilis: igitur omnino nihil fit nec est factum aliquid in ipso: et sic intellectus speculativus omnino non est factus. Adhuc autem agens intellectus

magis est intransmutabilis quam possibilis: et sic uterque intellectus, tam agens scilicet quam possibilis, sunt hoc modo æterni, sicut sunt æterna necessaria et intransmutabilia: quandocumque autem agens est necessarium et non factum agens, sed semper agens, et passivum est necessarium et intransmutabile, tunc etiam factum ab agente in eo quod patitur, est semper intransmutabile: ergo speculativus intellectus qui fit ab agente intellectu, in eo qui vocatur possibilis, semper est et nunquam factus: et videtur tali factione quæ sit terminus ejus, quod est fieri, et quam præcedat potentia secundum generationem et tempus. Et hæc dubitationes de hoc verbo eliciunt Theophrastus et Themistius.

Separatus autem potentia ab omnibus Peripateticis intellectus possibilis, secundum quod separatum duo importat, quorum unum est, sicut separatum dicimus denudatum esse a specificantibus et individuantibus, sicut prima universalis dicimus fore separata. Secundum autem est, sicut dicimus separatum id quod est potentia aliquid antequam habeat illud. Plato autem tertium modum separati posuit, secundum quem separata dicimus quæ sunt divisa subjecto et loco: et hoc modo intellectivam animam separabat a sensitiva et motiva secundum locum et vegetativa: sed hoc modo minus curarunt loqui de separato Peripatetici, quod certum fuit apud eos animam esse substantialiter unam et diversificatam in esse secundum vires. Ratio autem demonstrativa quæ induxit Aristotelem intellectum possibilem posuit separatum primo modo separationis, fundatur super duo necessaria, quorum unum est, quod omnis cognitio animæ secundum congruentiam aliquam existit ei²: et ideo congruentiam harmonicam oportuit esse sensus ad sensibile, et imaginationis ad imaginabile: et sic ergo cognitio universalis erit se-

Separatum apud Peripateticos duo importat.

Nota rationem quæ movit Aristotelem ponere intellectum possibilem separatum primo modo

¹ Adverte rationes quas etiam adducit Commentator in prima parte digressionis in comm. 5 ex intentione Themistii et Theophrasti.

² Vide etiam istam rationem ab Averroë, III de Anima, com. 19 et 28.

cundum congruentiam aliquam animæ : specificatum autem et individuatum non habet aliquam congruentiam ad universale, sed potius oppositionem in modo : cum ergo cognitio universalis sit secundum possibilem intellectum, oportet ipsum fore separatum hoc modo quo universale est separatum. Secunda autem propositio est, quod certum est universale secundum quod universale est, non esse in re : quia quidquid est in re, secundum esse in ipsa est : et hoc est divisum et particulare, et non universale, nisi secundum potentiam : non ergo est universale nisi prout est in anima : per esse ergo quo est in anima, oportet ipsum esse universale : hoc autem esse habere non potest in conjuncto subjecto, sed separato tantum : ergo erit ejus subjectum separatum.

Huic autem adhuc duas adjungemus rationes : unam quidem Averrois, et alteram Avicennæ. Averrois quidem est ista : quoniam si intellectus possibilis non esset separatus a materia et appendiciis materiæ, tunc esset aut forma corporis, aut forma operans organice in corpore : et quocumque modo diceretur, sequitur quod id quod foret in ipso, individuaretur per ipsum, sicut quælibet forma individuatur per suum subjectum individuum : et sic universale non esset in ipso, sed particulare : particulare autem non nisi secundum potentiam est intelligibile : sequeretur ergo quod actu intellectum ab ipso non esset, nisi secundum potentiam intellectum, quod est impossibile : ergo impossibile est intellectum possibilem non esse denudatum a materia et appendiciis materiæ.

Ratio Avicennæ ad idem efficacissima.

Avicenna autem fortius id conatur probare dicens, quod id quod est universale, oportet quod sit alicujus et in aliquo. Dico autem alicujus, quoniam est illius de quo prædicatur : et est in aliquo, quoniam est in intellectu. Aut igitur quod est universale habet ab ipsa re cujus est universale, aut habet ab eo in quo est. Si autem habet ab eo cujus est, hoc est, a

re : ergo universale prout est ab ipsa re sumptum, actu est universale : sed actu esse aliquid non indiget agente ut agat universale sibi prout est rei universale de qua prædicatur, per se ipsum potest agere et movere intellectum possibilem, et perficere ipsum : ergo ad hoc quod agat, non indiget intellectu agente, quod contra omnes Peripateticos est : quia omnes illi posuerunt intellectum agentem concorditer, licet eorum quidam negaverunt intellectum possibilem, sicut patebit in sequentibus : non ergo universale quod universale sit, ab ipsa re habet de qua prædicatur. Adhuc autem universale prout est in re, non est nisi potentia universale ; si ergo a re ipsa habet quod esset actu universale, oportet quod idem per se esset in potentia et in actu : quod impossibile est, quoniam id quod est in potentia, non fit in actu nisi per id quod est in actu : relinquitur ergo quod habeat esse universale in actu per intellectum in quo est : et ideo oportet intellectum esse separatum et universalem, quia aliter individuaretur id quod est in ipso : separatum igitur dicitur, sicut diximus prius, sicut potentia ab actu **quando** nihil eorum est quæ aptus est intelligere : et hæc separatio similis est separationi **qua** dicimus tabellam rasam et bene planatam et præparatam esse separatam ab his omnibus quæ pingi in ipsa et scribi possunt, et ideo habilem ad omnis scripturæ et picturæ receptionem. Istos duos modos separationis omnes Peripatetici concorditer intellectui possibili et animæ rationali attribuerunt. Stoicorum autem philosophia via hac non incessit : sed de hac minus curamus, quia non quærimus hic dicere nisi tantum Peripateticorum opinionem : de aliis autem, Deo glorioso favente, in *prima philosophia* diceptabimus. Istis ergo rationibus et causis possibilis vocatus intellectus, impassibilis et immixtus et separatus vocatus est.

Ex his autem sequitur quartum quod ei attribuitur, quod scilicet non sit hoc aliquid unum, sicut determinatum est, et

unum ens in natura : quod enim est hoc aliquid, nullo modo potest esse separatum, cum ipsum in sua compositione jam habeat materiam per quam particularizatur et individuatur forma ejus, et habet formam et est hoc aliquid, et non potest esse ab illa forma separatum. Hæc igitur quatuor sunt quæ intellectui possibili attribuuntur.

Et videtur sequi ex isto, quod intellectus possibilis est unus numero in omnibus hominibus qui sunt, qui fuerunt, et erunt : separatum enim prædicto modo non habet aliquid in se, per quod efficiatur istius vel illius, cum separatum non individuatur : denudatur autem a materia et individuantibus sic separatum, et intellectus possibilis secundum id quod est, et sic ergo separatus : erit ergo unus in omnibus quorum dicitur esse intellectus. Adhuc autem id quod in natura sua commune est, non efficitur proprium nisi per aliquid proprium sibi adjunctum : sed simpliciter separato nihil est adjunctum de propriis : ergo simpliciter denudatum nunquam efficitur proprium : est autem intellectus possibilis secundum id quod est simpliciter denudatum quid : nunquam igitur efficitur proprius : erit ergo unus communis omnibus, et nulli de se proprius. Hoc autem deliramento videtur esse simile : quoniam quod est unum in omnibus, unicam habet perfectionem : scientia autem perfectio est intellectus possibilis : in quocumque ergo accipiat scientiam in omnibus habebit eam : et sic sequitur quod me acquirente scientiam aliquam, omnis homo habebit et acquiret eandem : quod experimento falsum esse probatur, quod philosophia habita a multis non ob hoc alii sciverunt eandem.

Est autem adhuc dubium in his dictis : quia si separatus esse dicatur intellectus possibilis sicut potentia ab actu sicut præparata tabula a picturis : tunc non videtur habere relationem et proportionem ad intelligibilia nisi sicut materia ad formas : quorum autem una est ratio et proportio

potentiæ passivæ et receptivæ, ipsa sunt eadem : et sic igitur videtur non esse differentia aliqua inter primam materiam et intellectum possibilem : et hæc est objectio Theophrasti contra Aristotelis positionem.

Redeunt igitur omnia ista dubia difficilia ad tria problemata, quorum primum est, qualiter hic simul verificetur de intellectu possibili, quod sit impassibilis et intransmutabilis, et tamen sit in potentia susceptiva perfectionis et suscipiat eam ab agente movente ipsum. Secundum autem est, qualiter hæc stent simul, quod ipse sit ab omni individuitate omnino denudatus : et tamen unusquisque homo habeat suum intellectum proprium. Et tertium, qualiter hæc simul verificentur, quod ipse sit id quod est, et sic vocatur possibilis ad omnia quæ sunt, et tamen non sit materia prima. His autem dubiis primo vultus aptare responsionem Philosophorum quorundam, et postea adjungere quod nobis videtur dicendum de his. Conveniunt autem omnes Peripatetici in hoc quod Aristoteles verum dixit : quia dicunt quod natura hunc hominem posuit quasi regulam veritatis, in quo summan intellectus humani perfectionem demonstravit : sed exponunt eum diversimode prout congruit unicuique intentioni.

Summa omnium dubiorum.

CAPUT IV.

Et est digressio declarans opinionem Alexandri et ejus improbationem.

Alexander autem qui inter discipulos Aristotelis aliquando summus habitus est, dicit intellectum possibilem formam corporis et virtutem causatam ab elementis, supra quam irradiat intelligentia agens quæ non est pars animæ hominis, sed se-

Alexandri opinio.

parata¹. Dicit enim quod forma habita materiæ primam magnam in simplicibus operatur diversitatem : facit enim unum ignem, et alterum aquam, et tertium aërem, et quartum terram : quando autem non solum unica forma operatur, tunc facit mirabiliores diversitates. In compositis autem remanent secundum aliquem modum formæ elementales, et insuper adjiciuntur eis formæ compositorum : et ideo quando elementa per mixturam ab excellentiis recedunt, tunc in natura mirabilia operantur : et primus quidem recessus facit mineralia et lapides, quorum sunt formæ naturales. Secundus autem recessus animata perficit, quorum est potentior forma quam mineralium : et ita per gradus majoris et minoris temperantiæ et æqualitatis elementa venientia ad medium secundum mixturam, tandem perficiunt formam quæ vocatur intellectus possibilis, quæ potentia est omnia intelligibilia et actu nullum : hic autem intellectus est in corpore hominis, ut dicit, sicut rasura et planatio in tabula, et non sicut ipsa tabula : sed potius corpus est sicut tabula, et intellectus sicut præparatio tabulæ ad scripturam : nec dicitur esse separatus a corpore, sed potius ab intelligibilibus, sicut privatio quæ dicit habilitatem ad recipiendum, separata est ab his quæ recipit, sicut etiam rasura et planatio separata sunt a scriptura, et sicut quælibet privatio materiæ : non tamen ipse actus : et hoc dicit Aristotelem sentire quando dicit intellectum possibilem esse separatum.

Rationes
Alexandri.

Habet autem adhuc rationes duas : unam quidem quam sumit ex Aristotelis verbis, ubi dicit animam secundum substantiam universaliter esse corporis organici endelechiam. Si enim hoc est verum, tunc univoce omnes animæ partes sunt endelechiæ corporis. Oportet igitur intellectum esse corporis endelechiam sicut formam corporalem, et sic erit causata forma ex elementorum mixtura. Amplius autem po-

tentia materiæ corporalis et physicæ non perficitur nisi per formam quæ est in ipsa potentialiter, et educitur de ipsa per motum et mutationem : stat autem quod anima rationalis quæ est intellectiva, est perfectio corporis hominis quod est materia corporea : oportet igitur quod potentialiter sit in ipso semine corporis, et educatur de ipso per motum et mutationem : igitur intellectus qui est perfectio hominis, est forma corporis operans in corpore sicut aliæ formæ naturales.

Sed illud quod magis irrationabile est in dicto isto, est hoc quod iste ponit, quod prima perfectio quæ est præparatio ad secundam, hoc est, ad intelligibilia suscipienda, sit facta ex complexione elementorum : quia apud Peripateticos omnes est ab antiquo vulgatum, quod intellectus est ingrediens ab extrinseco, et non factus ex elementis : nec potentialiter existens in eis : non enim aliquo modo probabile vel intelligibile est, qualiter virtus incorporea quæ discernit res omnino incorporeas et immateriales, educatur ex elementis. Adhuc autem ex isto videtur sequi, quod materia secundum se compositionis varietate faciat omnes formas, absque eo quod necessariae sunt aliæ causæ, sicut dixerunt hi qui casum et fortunam moventia esse dixerunt, et negarunt causas per se agentes, quod tamen Alexander dicere non intendit, qui alibi ponit causas agentes.

Impugnatio
opinionis
Alexandri.

Id autem quod demonstrative destruit dictum Alexandri, est quod omne quod recipitur in eo quod est in corpore sicut forma corporis, est particulare et individuum, sicut probatur per omnia quæ sunt in virtutibus animæ sensibilis : si ergo intellectus possibilis esset hujusmodi forma, receptum in ipso esset particulare : et sic non esset intellectus acceptivus universalis. Adhuc autem in physica doctrina parum faceret Aristoteles si doceret nos præparationem tantum ad intelligibilia,

¹ Pro Alexandri ratione, vide Commentato-

rem in comm. 5.

et non determinaret nobis subjectum illius præparationis: non est ergo intentio Aristotelis vocare intellectum possibilem solam præparationem ad intelligibilia suscipienda, sed potius id quod subicitur tali præparationi, vocat intellectum possibilem. Et hæ rationes Averrois contra Alexandrum tenendæ: quia absque dubio Alexander, etsi in multis bene dixerit, tamen in materia hac pejus omnibus determinavit: et sequitur ex dicto ejus animam cum corpore perire, et animam alterari alterato corpore, et multa alia, quæ absurdissima sunt, et claro Philosopho minus digna: quam ob causam abjicienda est penitus scientia ista, et extra genus hominum exterminanda tanquam error pessimus, ex quo totius nobilitatis et perpetuitatis animæ intellectivæ sequitur destructio.

hæc ad
rationes
Alexandri.

Rationes quas inducit, super falsas propositiones fundavit. Quod autem dicit Aristotelem dicere, quod anima est perfectio corporis organici, et quod perfectio secundum unam et eandem rationem dicitur de vegetabili et sensibili et rationali, omnino falsum est: quinimo dicit Aristoteles, sicut ex superioribus patet, quod intellectus nullius corporis est actus: et hoc non est repetere necessarium, cum de his ex superioribus satis constet. Similiter autem quod dicit, quod intellectualis anima educatur de semine, falsissimum est omnino, sed potius ipsa est ingrediens ab extrinseco a datore formarum in materiam, et est similitudo datoris formarum qui est intelligentia prima, et non mixta corpori sicut commiscetur virtus vel forma corporis: et ideo hoc etiam est falsum. Verum est tamen, quod ipsa est finis generationis: sed iste finis non efficitur in materia virtute qualitatum primarum transmutantium materiam, sed potius intelligentia dat quando materia est disposita per principia naturalia. Et de hoc in libro de *Animalibus*, ubi de *generatione* tractabitur, erit agendum. In tantum igitur dictum sit de opinione Alexandri.

CAPUT V.

Et est digressio declarans opinionem Theophrasti et Themistii, et improbationem ejusdem.

Theophrastus autem et Themistius viri in secta Peripateticorum clarissimi, aliam secuti sunt viam, dicentes in anima non esse nisi intellectum agentem, et nullum intellectum possibilem in ratione possibilis, qui sit pars animæ rationalis. Dicebant autem hoc per unam præcipue rationem, quæ est ita, quod scilicet in omnibus in quibus est prima perfectio et secunda, ita se habent ad invicem, quod si prima est intransmutabilis et æterna, quod secunda est intransmutabilis et æterna. Prima autem perfectio hominis est intellectus. Secunda est intelligere: et ideo si intellectus est immixtus separatus et impassibilis et æternus, et intelligere erit similiter intransmutabile et æternum: constat autem quod intellectus agens est æternus hoc modo quo dicimus æternum esse intransmutabile: agente autem uno modo se habente erit id in quo agit uno modo se habens, quod aliter agens esset otiosum: et sic id quod vocatur intellectus possibilis, est æternum et actum est æternum. Si enim probatum est in octavo *Physicorum*, quod motore existente æterno et moto, motus necessario est æternus. Similiter autem isti viri videntur dicere quod actum ab agente est speculativus intellectus, et intelligere nihil aliud est quam denudare formas, et hoc est opus intellectus agentis. Sed hoc omnino stare non potest, quia factum secundum suum nomen ostendit, quod ipsum non est semper, nec æternum nec necessarium: speculativus autem factus est: igitur non potest esse æternus et necessarius. In alio autem

loco isti viri dicunt, quod intellectus materialis est pars animæ, sed non perficitur nisi ab agente, et non ab intelligibili : et ideo cum tam agens quam possibilis sint intransmutabiles, factum per compositionem ex utroque erit intransmutabile et æternum : propter quod negant etiam intellectum possibilem esse ut possibilem ante actum, licet concedant eum esse in anima prout est subjectum luminis agentis. Si autem quæretur ab ipsis de dictis Aristotelis, qualiter intelligantur quæ dicit de natura possibilis intellectus, dicunt quod intelliguntur de eo quod est subjectum agentis luminis : et illud lumen habitum ab ipso est speculativus intellectus. Cum autem dicitur quod potentia est omnia intelligibilia et actu nullum, dicunt quod hoc sic est : quia lumen ejus aliquando est super intelligibilia, et tunc ipsa denudatio est actu intelligere, quod vocatur speculativus intellectus, qui dicitur adeptus : illi enim ponunt quadruplicem intellectum in anima, agentem scilicet qui denudat formas, et possibilem qui recipit lumen agentis, et tertium compositum ex utroque sicut diaphanum lucidum, quem vocant speculativum : et quartum qui fit splendore luminis habiti super intelligibilia, quem vocant adeptum : et hæc opinio multum rationabilior est quam Alexandri et aliorum Peripateticorum quorundam.

Si autem quæretur ab eisdem de hoc quod dicit Aristoteles, intellectum sic se habere ad intelligibile, sicut sensus ad sensibile se habet : et ita cum sensus sit susceptivus specierum sensibilium, erit et intellectus susceptivus specierum intelligibilium : et sic intelligere non est solum denudare, sed etiam intelligibilia recipere. Amplius per se agens sine possibili potest denudare. Si ergo hoc sufficit ad intelligere, non oportet ponere aliquem intellectum possibilem vel speculativum, sed tantum agentem et speculativum adeptum. Sed ad hoc illi respondent agentem absolutum nullum esse in anima : quoniam intelligentia absolute agens non

potest esse pars animæ, sed lumen agentis in possibili agentem vocari vel vocant : et quando distinguitur intellectus in agentem et possibilem et speculativum, est talis divisio sicut substantia dividitur in materiam et formam et compositum : non fit hoc ideo quod forma divisum esse habeat a composito, vel a materia, sed ut ostendatur componentia esse diversarum naturarum, et a composito differre per modum simplicitatis eorum. Hæc autem opinio ponit animam rationalem secundum nullam sui partem esse subjectum intelligibilium, et non esse species intelligibiles in anima, nisi sicut in agente eas : sicut colores actu existentes sunt in luce, quæ est hypostasis eorum. Et esset simile, quod si a visu procederet lumen dans esse formale coloribus, et hoc esset videre : sic volunt dicere, quod lumen agentis in possibili intellectu et intellectualitatis formam dans intelligibilibus, sit intelligere et hoc sit esse intelligibilia in anima.

Et si vellemus recedere a dictis Aristotelis, non esset ista via abjicienda : nunc autem quia expresse dicit Aristoteles quod sicut sensitivum se habet ad sensibile, sic intellectivum se habet ad intelligibile, sicut diximus, non videtur hæc opinio cum verbis Aristotelis consonare. Movit autem Theophrastum præcipue hoc, quod si esset possibilis in anima intellectus separatus, et non hoc aliquid distinctum, quod ille a materia prima non differret : quoniam utrumque potentia est omnia et nihil actu : et ideo materia prima deberet cognoscere similiter formas sibi advenientes, sicut intellectus possibilis : quod omnino est absurdum. Non igitur taliter possibilis vocatus intellectus est sicut in anima. Adhuc autem taliter possibilis intellectus non fit intelligibilia sine transmutatione et tempore : ergo iste intellectus possibilis est et transmutabilis et mixtus intellectus in anima, sicut ex supra dictis est manifestum : ergo in anima non est taliter possibilis vocatus intellectus : et

Impugnatio
opinionis
Theophrasti
et Thomæ
tiii.

ideo ista opinio dubitavit in quæstione illa qua quæritur, qualiter contingit possibilem esse intellectum et recipere intelligibilia, quando supponitur esse impassibilis et intransmutabilis et immixtus.

CAPUT VI.

Et est digressio declarans opinionem Avempacis et Abubacher, et improbationem ejusdem.

Abubacher autem magnus apud Arabes et Avempace aliam viam elegerunt. Propter superius enim inductas rationes et propter quasdam quæ adhuc inducuntur, consenserunt quod in hominibus omnibus præsentibus, præteritis, et futuris, unus et unicus numero et specie est intellectus. Et quærentes qualiter ille continuaretur homini cuilibet, non continuationem illam viderunt et unionem causari ex parte intellectus possibilis vel agentis, cum ambo sint separati et immixti et nulli habentes aliquid commune, sicut dixit verissime Anaxagoras. Viderunt autem ab alia parte, quod id quod est unum specie et numero apud omnes, unam numero et specie habere perfectionem : et sic deberet sequi quod uno homine accipiente scientiam quilibet homo haberet scientiam eandem, quod viderunt minime fore verum, et ideo dixerunt in anima rationali non esse intellectum separatum nisi agentem : possibilem autem intellectum esse conjunctum corpori, eo quod hoc nihil aliud est quam phantasia : phantasmata enim sunt potentia intellectus, et efficiuntur, ut dicunt, actu intellectus, quando separantur ab intellectu agente : et quia phantasia non est una apud omnes, per phantasiam continuantur et

uniuntur intellectum et intellectus cum particulari quolibet homine. Et ut eorum melius intelligatur opinio, dixerunt isti quod non est aliquis possibilis intellectus in homine, qui sit subjectum intelligibilium secundum quod intelligibilia sunt : quia dicunt forma speculationis de sui subjecto in quo sit in luce agentis intellectus denudatum esse intellectum : et hoc non potest habere subjectum in quo sit, quoniam universalis est, et ideo est ubique et semper : si autem haberet subjectum, individuaretur necessario, quoniam omnis forma per suum subjectum individuatur et terminatur : et ideo dixerunt isti quod vocatur id possibilis sive potentia intellectus, quod est potentia speculativus intellectus, et hoc est phantasma in phantasia. Et sic videntur in partem convenire cum Theophassto et Themistio, in parte videntur illis contradicere, quoniam in hoc conveniunt quod dicunt intelligere animæ nihil aliud esse quam formas denudatas in luce agentis, et quod non est aliqua animæ rationalis pars quæ sit subjectum intelligibilium. Dissentiunt autem ab illis in eo quod Theophrastus et Themistius dicunt intellectum possibilem esse animæ rationalis partem, sed nunquam esse in potentia, quod semper habet in se lumen agentis vel ipsum agentem, prout lumen est, sicut diaphanum illuminatum habet in se actum lucis. Isti autem duo viri omnino nullum hoc modo possibilem intellectum esse in anima dicunt : hoc autem quod dicunt esse intensionem Aristotelis in III de *Anima*, dicunt quoniam, sicut inferius ostendemus, dicit Aristoteles quod si formæ denudatæ essent in rebus extra animam, res essent intelligentes : dicunt igitur quod ipsa forma denudata est intellectus in actu, et permixta particulari est intellectus in potentia : et quia non subjicitur formæ intellectus agens qui pars animæ est, ideo est immixtus et intransmutabilis et immaterialis : nec efficitur hoc aliquid per seipsum : quoniam non subjicitur

Nota in quo opinio istorum concordat cum opinione Theophrasti et Themistii, et in quo discrepat.

ei : et hoc modo solvunt dubia supra inducta.

Impugnatio.

Sed omnino videtur mirabile de viris istis qui multa subtiliter intellexerunt, quod non viderunt Aristotelis esse scientiam, quod phantasma movet intellectum : movens autem non est motum¹ : oportet igitur quod motum a phantasmate non sit phantasia vel phantasma : constat autem potentiam nunquam movere actum qui educitur de ipsa : ergo phantasma non potest dici movens ipsum speculativum intellectum : oportet igitur omnino, quod aliquis intellectus qui sit pars animæ rationalis, sit motus a phantasmate : et ista ratio cogit Aristotelem

Rationes
pro opinio-
ne Abuba-
cher et
Averrois.

ponere intellectum possibilem. Ratio autem quæ decepit Abubacher et Averrois, pace fuit ista, quod movens et motum debent habere communicationem sicut agens et patiens communicat in subjecto : si igitur phantasma est movens, oportet quod id quod movetur, communicationem habeat cum ipso in subjecto eodem : sic cum phantasma sit particulare, oportet quod motum ab ipso sit particulare. Amplius movens speciem suam dat ei quod movetur ab ipso, quando fuerit movens univocum : in anima autem non est movens nisi univoce secundum formam : igitur motum a phantasmate oportet habere phantasiam formalem : formalis hæc autem phantasia est sensibilis, et particularis forma : talem autem non habet pars animæ separata : non est igitur aliqua pars animæ separata quæ moveatur ut subjectum a phantasmate.

Solutio.

His autem respondere non grave est : quoniam nos ostendimus inferius, quod communicantia quæ est inter agens et patiens, movens et motum physice, non est inter intellectum possibilem et id quod movet ipsum ad formam intelligibilis, et hoc quidem dicit Aristoteles, sed nos probabimus et modo supponamus. Licet autem phantasia sit particulare et

sensibile, non tamen movet intellectum separatum possibilem existens in actu particularis sensibilis, sed potius in actu denudationis et abstractionis, quam accipit a lumine intellectus agentis : sicut etiam colores esse materiale habent in corporibus coloratis, non tamen per hoc movent ipsum, sed esse formale quod accipiunt a lumine corruptibili. Totum autem quod fugiunt et isti et illi de quibus prius habitum est omnes præter Alexandrum, hoc est ne cogantur dicere intellectum possibilem aliquid esse primæ materiæ, sicut supra patuit ex Theophrasti dubitatione.

CAPUT VII.

Et est digressio declarans opinionem Averrois, et improbationem ejusdem.

Post omnes autem istos venit Averroes, qui gloriatur quod ipse solus satisfecerit omnibus dubiis, eo quod ipse omnia quæ dicit Aristoteles de intellectu possibili visus est salvare. Concedit enim quod sicut sensus se habet ad sensibilia, et sic intellectus se habet ad intelligibilia recipiendo ea : sed dicit quod non est omnino simile, licet in aliquo sit simile, sicut et Aristoteles dicit non esse impassibilitatem sensus eandem cum impassibilitate intellectus. Dicit enim universale quod intelligitur, habere duplex subjectum. Unum quidem quo est verum, et alterum quo est unum entium mundi. Et vocat subjectum quo est unum particulare secundum rem, eo quod in eo quod res est vel non est, notitia animæ vera est vel falsa, cum veritas intellectus sit adæquatio rerum et intellectuum : et quoad hoc subjectum est

¹ Pro impugnatione istius opinionis vide

Commentatorem III de Anima, comm. 5 et 30.

in potentia universale, quia confusum est in particulari, et est in aliquo sensibilibium potentiarum. Et hoc modo universale non est unum entium mundi quod vocamus universale : quia universale prout est unum entium mundi, quod vocamus universale, quod dividitur contra particulare, secundum eum, et secundum veritatem est in solis nudis et puris intellectibus, et non in rebus extra animam. Et de hoc tamen alibi tempus erit inquirendum. Sed quæ hic dicimus, tantum ad suæ intentionis manifestationem inducuntur. Dicitur igitur quod cum universale habeat duplex subjectum, quod non habet transmutationem nisi ex subjecto quo est unum : quia ex illo educitur potentia ad actum, sic indiget fieri et tempore aliquo, et ex illo etiam inducitur lassitudo per frequens intelligere : ex subjecto autem quo efficitur ens in mundo, non habet transmutationem, sed recipitur in eo sine transmutatione aliqua sicut determinans et distinguens a determinato et distincto. Sicut enim supra diximus, quod sensus non est materia sensibilibium, sed species, quæ quia media est sensibilibium, distinguitur et determinatur ad ipsa : sic etiam intellectus et multo amplius est species intelligibilium quæ est privatio ad ipsa, sicut medium et non sicut materia ex qua educantur de potentia ad actum, sicut inferius ostendetur : et ideo sic subieitur eis sicut determinatum subieitur determinanti, et ideo non efficitur unum de intellectu possibili et intelligibili, sicut sunt unum materia et forma, vel sicut subjectum et accidens, sed potius sicut perfectio determinans est in determinatio et perfectio : propter quod etiam formalis intellectus, quod est forma speculativa, non habet transmutationem ex intellectu possibili, sed ex phantasmate in quo est, sicut diximus. Et sic satisfacit Theophrasto quærenti qualiter esse possit, quod intellectus pos-

sibilis sit separatus et intransmutabilis, et similiter agens, et tamen speculativus sit transmutabilis et temporalis sicut id quod exit de potentia ad actum? Et in veritate in ista solutione bene satisfacit et verum dicit Averroes.

Iste autem propter superius inductas rationes, sicut fere omnes alii concedunt unicum possibilem esse intellectum in omnibus hominibus, et quod ad hoc sequitur, universalis esse eadem apud omnes, ex quibus est scientia omnium eorum quæ sciuntur : et quod quæritur, qualiter tunc intellectus et ista scientia uni uniantur et non alii? solvit sicut alii dicunt intellectum nihil intelligere sine phantasmate, et non est idem apud omnes et jam nec scientiam elicitam esse eandem apud omnes¹ : et hoc sensisse Aristotelem ubi dicit quod intellectus separatus a corpore non reminiscitur, quod sine phantasmate non intelligit, et hoc non retinet apud se quando absolvi-
tur. Et iterum in hoc est quod dicit Aristoteles, quod intellectus corrumpitur alio quodam interius corrupto : hoc enim de speculativo est dictum, qui corruptionem non habet ex possibili in quo est, sicut diximus, sed potius ex phantasmate quod oportet esse unicum intellectum possibilem, sicut alii, et hunc fore immortalem : et ideo speciem hominis esse unicam et incorruptibilem dicit, quæ non corrumpitur ex differentia quæ constituit speciem, sed potius si corrumpitur, hoc habet ex genere : quia hanc speciem cum sua perfectione quæ est scientia philosophiæ, semper dicit manere unicam aliquibus hominibus, quando dicit, dicunt astronomi et Aristoteles. Loca mundi vicissitudinaliter efficiuntur habitabilia, et inhabitabilia, et non destruitur habitatio quartarum mundi cito vel subito : sed cum non est habitata una quarta, tunc habitatur alia : et philosophia quando non est in una quarta, tunc est in alia :

¹ Cf. III de Anima, tex. com. 20.

et hoc totum dicit ut sciatur quoniam intellectus speculativus ex possibili intellectu non habet transmutationem. Adhuc autem cum detur non esse unus in omnibus, cum ex dictis necessario probatum sit esse incorruptibilem, tunc maneret post mortem, et tunc secundum naturam foret otiosus, cum sit motivus corporis et non moveret tunc ad corpus, nisi diceremus quod ipse transiret de uno corpore in aliud corpus, sicut dixit Plato. Sed hoc est absurdum : quia tunc non multiplicarentur homines in diverso numero, sed oporteret quod tantum tot essent homines quot intellectus, sequeretur sic quod nunquam nasceretur aliquis homo, nisi aliquo homine mortuo, quod est ad sensum falsum et absurdum : propter quod Averroes dicit qualiter indeficienter unus existens semper movet aliquod corpus, et nunquam est sine corpore et sine scientia.

Rationes
Averrois.

Probat autem dictum suum per duo quæ videntur sibi esse necessaria : quorum unum est, quia omne quod numeratur, dividitur ex uno aliquo, cum divisio sit numeri causa : non autem dividitur secundum naturam nisi materia corporalis : quod igitur est omnino sine materia, indivisibile est et unicum : possibilis autem intellectus sine materia est omnino : igitur unicus et indivisibilis in omnibus. Inducit etiam Aristotelem hoc sentientem in libro de *Cælo et Mundo*, ubi probat unicum esse mundum : quoniam si essent plures mundi, oporteret quod plures essent cæli primi, et hi moverentur a diversis motoribus : et sic motores primi essent diversi : ex numeratione autem numeratum habet materiam : erunt igitur materialiter motores primi. Ex quo vult habere quod secundum Aristotelem numeratum numeratur per suam materiam divisam, et differentia numero sunt differentia per materiam : non autem differentia materialis invenitur qua numeretur intellectus possibilis : manet igitur unicus in omnibus hominibus. Aliud autem deducens ad impossibile :

quia si detur quod intellectus possibilis est unum aliquid, tunc receptum in ipso est sicut individuatum receptum, et sic non erit universale in ipso : omnes enim concorditer conveniunt in hoc, quod universale est universale ab universitate intellectus in quo est, et quod non unitur huic et illi nisi per phantasma movens in uno aliter quam in alio.

Sed hoc videtur omnino mihi deliramento simile, et inducam ad hoc quatuor rationes fortissimas, quarum una est, quod nos scimus quod omne compositum efficitur hoc aliquid per unam formam substantialem, quæ est sua perfectio prima, sicut plerisque in locis dicit Aristotelis. Constat autem quod quilibet individuus homo est hoc aliquid : ergo sua forma est unica, quæ est perficiens ipsum sicut prima perfectio : hæc autem est anima rationalis, quam illi vocant intellectum possibilem : ergo ipse est unus in uno, alius in alio. Secunda est, quoniam Aristoteles dicit in *prima philosophia* contra Platonem loquens, quod principia rerum particularium sunt particularia, potissimum autem principiorum est forma : ergo ipsa est particularis in hoc particulari : et sic cum anima rationalis quæ potissimum est intellectus possibilis, sit principium huiusmodi particularis, ipsa erit particularis. Tertia autem est, quod nullus motor unus specie et numero in eodem tempore utitur duobus motis ab ipso : quoniam nos videmus, quod nullus motorum cælestium habet duo corpora quæ moveat, cum secundum numerum mobilium Aristoteles probat esse numerum motorum : et similiter in artibus videmus quod nullus nauta duabus navibus simul utitur in una navigatione, nec textor duobus instrumentis in uno opere, et sic est in aliis. Si ergo detur unus numero esse possibilis intellectus, cum constet eum esse individuato corpori attributum, utetur ille multis motis ab ipso corporibus : quod omnino est contra rationem, et contra determinata in philoso-

Nota tota
nos contra
Averroes
tuitatem.

phia. Quarta est, si esset unus numero intellectus qua est substantialis forma hominis, contingeret quod plures homines unam in numero haberent formam et non unam animalitatem : quoniam homo est animal ex sensitiva, et hoc individuatur : et homo est ex intellectu, qui non individuatur : et sic contingeret quod natura generis individuaretur, et differentia maneret uniserialis non individuata : et cum species secundum esse componatur ex utraque natura, contingeret quod idem individuatum sicut species, esset compositum ex individuato secundum esse, et ex non individuato, et ex corruptibili, quæ omnia sunt absurdissima. Inconueniens autem quod illi conantur evadere, minus evadunt, scilicet qualiter uno intellectu existente in omnibus, non omnes accipiunt scientiam uno solo scientiam accipiente : quoniam licet phantasma moveat intellectum possibilem, tamen intellectus possibilis solus habet scientiam speculativam, et habet eam prout est communis omnium : et non potest dici quod secundum partem habeat, et secundum partem non habeat : quoniam indivisibilis substantia est intellectus : ergo necessario videtur sequi quod omnes habeant eam quorum est intellectus : et sic redit super eos inconueniens propter quod evadendum confinxerunt fere omnia quæ dixerunt.

CAPUT VIII.

Et est digressio declarans opinionem eorum qui dixerunt nullam partem animæ esse intellectualem, et errorem eorundem.

Quærun autem nonnulli Anaxagoram sequentes quos in aliquo videtur sequi Algazel, et in aliquibus dictis suis Avi-

cenna, qui propter dictas dubitationes dixerunt nullam partem animæ esse intellectum. Dixerunt autem quod omnis natura intellectiva est separata, et nulli habet aliquid commune, et ideo non est intellectualis naturæ homo, sed intellectivæ. Sunt intelligentiæ tantum, et has ponunt in decem ordinibus cuilibet cælo, quos novem esse dicunt, attribuentes unum ordinem, decimum scilicet, toti sphaeræ activorum et passivorum, quæ movet omnia illa ad formas, et omnibus generabilibus et corruptibilibus formis attribuitur, secundum modum quo possunt illas recipere. Dicunt autem isti per splendorem intelligentiarum dari formas : et ideo quia anima hominis nobilior est aliis, ideo plus splendoris intelligentiæ resultat in ea quam in aliis, sicut plus splendoris lucis resultat in claro colore quam in obscuro, et hunc splendorem intellectum esse in nobis dicunt, et quod intellectus in nobis sit idem quod splendor alicujus intelligentiæ separatae in nobis.

Hoc autem confirmant per duas rationes, quarum una est, quoniam ea quorum operatio substantialis est eadem, sunt eadem in natura : operatio autem intelligentiæ in nobis et operatio intelligentiarum separatarum est una et eadem, quæ est dare formas speculationis et dividere eas : ergo quod est in homine de natura intellectuali, est aliquid intelligentiæ separatae. Alia autem est ea quæ jam sæpius inducta est : quoniam intelligentiæ non sunt nisi ut moveantur subjecta sibi, et non ut moveantur ab ipsis : et ideo dicunt quod intellectus moveri non potest a phantasmate, sed ipsemet habet formas et dat eas sicut intelligentiæ separatae. Sic igitur absolvunt omnia quæ sunt inducta.

Facile autem istud refellitur : quoniam secundum hoc homo diffiniri non potest intellectuali et rationali, cum nihil sit de essentia sua : secundum hoc etiam vane et falso vocavit Aristoteles partem animæ qua cognoscit et sapit. Secundum hoc

Rationes
opinionis.

Impugnatio.

etiam animatum ab animato non differret tribus, vegetativo scilicet, sensitivo, et rationali. Et secundum hoc in rationali non esset sensitivum sicut trigonum in tetragono. Quæ omnia sunt absurda. Secundum hoc iterum non esset unquam aliquis secundum intellectum potentia sciens, sed semper actu sciens : et hoc nullo modo est verum, nec secundum Stoicos, nec secundum Peripateticos. Stoici autem quorum pater et princeps fuit Plato, eo quod viderunt secundum superius inductas rationes possibilem intellectum esse separatum et impassibilem, dixerunt ipsum non posse perfici aliquo corruptibili, et ideo dixerunt universalia esse incorruptibilia et semper esse apud eum. Peripatetici autem hominem in potentia scientem esse dixerunt dupliciter, potentia scilicet remota, et potentia propinqua. Potentia remota propter privationem præparationis ad sciendum, quando scilicet non habet habitum aliquo modo. Potentia propinqua, quando habet habitum. Sed quia intellectus est in potentia in phantasmate, sicut diximus, dixerunt potentia scientem qui non habet phantasma actualiter in luce agentis intellectus movens : sententia enim eorum est intellectum nunquam esse in actu, nec ante scientiam, nec post, nisi sit phantasma movens. Et in hoc secundo non consentit Avicenna nec Algazel : quia dicunt quod sicut via non est amplius necessaria, quando est perventum ad domum in qua manendum est, et sicut scalæ non sunt necessariæ ei qui jam exaltatus est in solio : ita phantasma non est necessarium ei qui jam habet habitum scientiæ : et ideo sæpe intelligimus nihil omnino de particulari curantes vel reminiscentes ista. Et quia inconvenientia undique videntur sequi, videtur mihi fore per arduum veritatem attingere, et difficultatem in his esse, et hoc probat nobis tam clarissimorum virorum tanta diversitatis dissentio.

CAPUT IX.

Et est digressio declarans opinionem Avicbron, et errorem ejusdem.

Ab omnibus superius inductis dissentit Avicbron in libro quem *fontem vitæ* appellavit : quæstionem enim Theophrasti non valens dissolvere, cum intellectus possibilis sit quo est omnia fieri, et materia prima similiter quæ est omnia fieri, consentit quod materia prima et intellectus possibilis sint ejusdem naturæ. Dicit enim, quod et verum est, quod materia est potentia habens formas omnes et rerum corporearum et incorporearum, et per quamlibet formam susceptam clauditur communitas potentiæ ejus et coarctatur. Est autem prima forma quam suscipit, intelligentiæ forma, quæ dicitur intellectualitas : et ideo potentia intellectus possibilis non est in potentia ad intellectualitatem, sed remanet in potentia ad omnia alia. Postea autem cum suscipit corporeitatem, amplius coarctat potentiam ejus, tamen illa est in potentia ad omnes corporales formas secundum species corporum differentes, et cum suscipit corporeitatem cum contrarietate, jam non est in potentia nisi ad physicorum corporum formas : et sic restringitur potentia ejus per formarum susceptiones usque ad individuum materiam quæ est in hoc vel in illo, cujus potentia non est communis. Sic igitur intendit dicere Avicbron, quod potentia intellectus possibilis communis est sicut et materiæ, et ideo separata est a determinatione formarum quas potentia et non actu habet. Et quoniam sic universalis est potentia ejus, ideo universale est quod hoc modo est in ipsa.

Phil. Avic.
habet pro
positio-
nem

Quod autem ita sit uti senserit, inducit rationem potissime unam : dicit enim quod substat et in potentia susceptiva esse materiæ primæ quidem proprietates existunt. In quocumque igitur ista inveniuntur, oportet quod in illo causentur a materia. Inveniuntur autem in natura possibilis intellectus. Oportet igitur naturam materiæ hoc conferre intellectui possibili. Non enim potest esse quod idem participatum a multis, non causetur ab uno quod est primum in genere illo : suscipere autem formas et esse in potentia ad illas et perfici per ipsas, est participatum a multis, quoniam ab intellectu possibili, et a materia corporea, et a materia physica : oportet igitur quod hoc causetur ab eo quod est primum in genere istorum : hoc autem est materia prima : et sic oportet, ut inquit Avicbron, quod per naturam materiæ primæ intellectus possibilis susceptivus sit specierum intelligibilium per naturam et potentiam materiæ primæ quæ est in ipso. Si autem quæritur, qualiter hoc contingit, quod possibilis intellectus discernit formas et non materia prima : dicit hoc esse propter formam possibilis intellectus, quæ est intellectualitas : hoc enim natura facit ipsum esse imaginem lucis intelligentiarum : et ideo formæ quæ sunt in ipso, sunt illustratæ et non in materia prima vel in materia corporum : et ideo est quod discernit ea quæ in ipso sunt, et non materia alia quæ talem non habet formam : et si dicitur quod potentia intellectus ab Aristotele dicitur esse absoluta simpliciter et non determinata per aliquam formam, eo quod ipse non est hoc aliquid determinatum in natura, hoc dicit esse dictum de formis communicantibus ambitum et communitatem potentiæ intellectus : sed intellectualitas non est nisi illustrans et non coarctans. Hæc igitur est scientia Avicbron, sicut potest intelligi ex ejus verbis.

Impugnatio. Hæc autem scientia nequaquam stare potest : non enim potest dici quod id quod absolute est forma, quod hoc sit

aliquo modo materia : anima autem rationalis in se et omnes potentiæ ejus sunt absolutæ formæ, et omnibus naturalibus formis nobiliores : non igitur potest dici quod sit materia aliquo modo : quia, sicut in II *Physicorum* probatum est, materia et forma nunquam incidunt unam in rem. Amplius formæ determinantes materiam sunt ordinatæ, ita quod prima remanet in secunda, et secunda in tertia. Si igitur intellectualitas est prima forma determinans materiam, illi debet addi tertia quæ est corporeitas, et quarta quæ est contrarietas, et sic ulterius : hoc autem videmus non esse verum. Amplius autem dictum illud non fulcitur ratione sufficiente, quoniam idem ens in multis non causatur ab uno quod primum est in illis, nisi univoce sit unum in multis : substat autem et esse in potentia ad formas non univoce est in intellectu et in materia, sicut Aristoteles dicit, et nos inferius demonstrabimus : et ideo ratio Avicbron non procedit. Adhuc autem non concordat dictum suum cum scientia Aristotelis : quoniam Aristoteles dicit quod si formæ universales secundum actum essent in rebus extra animam, res ipsæ quarum sunt formæ, intelligunt eas. Intellectum igitur non facit intellectualitas, sed ipsa formarum simplicitas denudatioque secundum Aristotelem. Causa autem dicti Aristotelis infra assignabitur, ubi et dictum ejus probatur fore verissimum. Amplius autem non prodest ad intellectum et discretionem rerum ejus dictum : constat enim quod res in potentia ens intellecta, imperfectam generat scientiam de re : formæ autem non secundum actum sunt in materia, sed in potentia confusa et indeterminata : si igitur cognoscantur prout ab intellectu confuse et indeterminate cognoscuntur, et non prout sunt distincte et determinate : talis autem cognitio rerum omnino est inutilis ad scientiam rei : et sic dictum Avicbron nullam facit in intelligendo utilitatem. Amplius autem si solum hoc sufficit ad in-

telligere, quod est esse formas secundum potentiam in intellectu, cum potentia semper sit in intellectu, semper omnium formas intelligimus. Adhuc autem secundum hoc non phantasmate indigemus movente intellectum, nec sensu accipiente formas sensibilibus, ex quibus universale elicitur. Adhuc autem secundum hoc ex intellectu et intelligibili efficeretur unum sicut ex materia et forma est unum : igitur per intelligibile specificaretur intellectus et determinaretur ad ens naturæ, et sic aliquando esset lapis, aliquando lignum, quod est admodum absurdum. Et ideo dictum Avicbron dubia de intellectu inducta solvere non potest, nec hominis mens ejus dictis acquiescere potest.

CAPUT X.

Et est digressio declarans opinionem Platonis et Gregorii Nysseni, et ejus errorem.

Gregorius autem Nyssenus et Græcorum sapientium quamplures, Platonis philosophia imbuti, videntes ex inductis rationibus necessario sequi animam rationalem esse separatam et non conjunctam corpori ut actum corporis, dixerunt esse causam animæ æternitatem secundum substantiam : eo quod non incipit cum corpore, ut dicunt, sed potius in cælo existentes animæ a comparibus sibi stellis descendunt et incorporantur, et ideo corpori uniri non possunt ita quod sint corporum actus : et quia sic sunt separatæ, cum tamen in se sint individuæ, est etiam pars animæ quæ est intellectus sic separata : universale autem quod est objectum intellectus, aliquando esse habet in anima, et aliquando esse extra ani-

mam. Est enim universale, ut dicitur incorruptibile, aliquando in re existens, aliquando in anima, aliquando in utroque : et hoc non est inconveniens, quoniam est ubique et semper : et ideo cum anima sit locus ejus, eo quod est in potentia ad ipsum, est in ea, et cum res extra sit locus ejus, etiam est in re : sed verius est tamen ubi secundum formam est tantum, quam ubi est secundum esse materiale quod accidit formæ : et ideo universalis verius dicit esse extra rem quam in rebus. Dicit enim quod omnis forma per hoc quod est causa, est ante rem cujus est causa, non solum secundum rationem, sed etiam secundum esse formale : et secundum hoc præhabet omnia in se quibus multiplicantur postea secundum esse : et hæc forma sic existens est objectum ipsius intellectus quando intelligitur. Hujus autem causa est, quoniam scientia est ex necessariis. In rebus autem mutabilibus nihil est permanens necessarium. Oportet igitur quod necessarium per quod est scientia ipsorum, sit extra res ipsas. Adhuc autem intellectus est quoddam permanens et necessarium : quod autem est in ipso, est in eo secundum potestatem et naturam illius in quod est : quia hoc generaliter est verum de omni eo quod est in aliquo, quod scilicet semper est in eo in quo est secundum potestatem ejus in quo est, et non secundum naturam et potestatem ejus quod inest : oportet igitur quod id quod est in intellectu, sit permanens et necessarium. Istis igitur de causis et similibus posuit Plato intellectum separatam, et universale sic separatam : et cum universale secundum ipsum nunquam sit in potentia, sed semper est in actu separatam, et hoc sufficit ad intellectum, dixit non esse universale collectum ex pluribus memoriis et experimentis, sed omnium scientias ex intellectu, sed non considerare animam ea quæ sunt in ipsa, eo quod occupatione corporis et delectatione abstrahitur, ne convertat oculum ad ea quæ semper sunt

in ea : per studium autem nihil fieri de scientia in homine, sed potius reordinari animam ad contuendum ea quæ sunt in ea ut reminiscatur eorum quæ delectatione carnis et occupatione sensibilibum oblivioni tradiderat. Et hoc tangit Boetius in libro quem de *Consolatione philosophiæ* edidit, dicens quod si Platonis musa personat verum, quod quisque discit, immemor recordatur. Sed de his in scientia de *intelligibili* erit quærendum. Nunc autem dictum est opinionem Stoicorum fuisse, intellectum non sic esse separatum, quod non sit ens hoc aliquid, sed potius sic quod non sit forma corporalis vel actus corporis, et non esse cum potentia susceptibilem intelligibilem, sed actu semper habere universalis secum, quæ tamen non tantum sunt in ipso, sed etiam extra animam et ante res particulares.

Impugnatio
opinionis
Platonis.

Hujus autem opinionis absurditas maxima et error pessimus : quoniam secundum hoc una anima diversa recipere potest corpora : quia qua ratione descendit in unum a stella compare recedens, eadem ratione potest intrare aliud post recessum ab eo in quo est : et hoc Plato esse verum asseruit : hoc autem in primo hujus scientiæ libro sufficienter est improbatum. Dictum autem Platonis non curat morbum illum quem induximus : quoniam ponitur intellectus esse in se quoddam individuum : et jam superius conclusimus quod quidquid est individuum, non recipit in se aliquid nisi secundum esse individuetur illud : et sic id quod est in intellectu, non est universale, sed intentio particularis : et hoc non est principium artis et scientiæ secundum ipsam veritatem. Adhuc autem secundum istam scientiam sensus et phantasie non erunt nisi impedimenta scientiæ : et tunc est mirum quod anima eligeret tale corpus, quod eam a perfectione impediret. Amplius si dii incorporant animas, ut dixit Plato, sequitur malos et insipientes esse omnes cœlestes deos in tale corpus detrudentes similes

sibi intellectuales animas, in quibus per maximos labores vix possunt unquam attingere contuitum pulchritudinis quam habent in seipsis. Ratio autem etiam quare hoc dicit Gregorius Platonem sequens, nulla est omnino. Fugit enim inconueniens, ne forte cogatur concedere animam corrumpi cum corpore, si concesserit quod incipit cum corpore : et illius nulla est necessitas, quoniam non sequitur quod si aliquid incipit cum aliquo, continuo corrumpatur corrupto illo : quoniam non incipit cum ipso ut sit aliqua pars ejus vel aliqua forma, quæ non habeat esse nisi in ipso : et hoc nos in sequentibus ostendemus. Adhuc autem absurdum est quod anima cœlestis fiat terrestris, quia æquivoce habent nomen animæ cœlestes et terrestres : anima autem comparis stellæ, stellæ est proportionata, et est cœlestis : hoc igitur ad inferiora non descendit ut terrestre fiat : hoc enim non modo esset tectoricam tibicines indui, sed jam terram indui virtute cœlesti et forma, quod omnino absurdum est. Est ideo hæc Stoicorum opinio aut metaphorice dicta, aut est omnino falsa : quoniam Plato, sicut et alii Antiqui omnia per metaphoricis similitudines tradiderunt, quæ de *Physicis* intellexerunt. Cujus causa fuit, quia per propria exprimere quæ senserunt nesciverunt.

CAPUT XI.

Et est digressio declarans opinionem Latinorum, et errorem eorundem.

Latinorum autem Philosophorum pluri cum opinione Platonis in multis consentire videntur. Dicunt enim animam rationalem esse individuum duplici individuitate, quoniam dicunt eam in se

esse hoc aliquid per materiam incorporam et spiritualem, quæ est subjectum formæ ejus, et ex forma habetur etiam individuans extra naturam ejus quod est corpus cujus ipsa est actus. Concedunt etiam per hoc quod est in ipsa secundum esse est individuata forma. Dicunt enim quod intentiones quæ sunt in intellectu possibili, dupliciter considerantur, scilicet prout sunt abstractæ, et prout habent esse in abstrahendo. Et primo quidem modo sunt formæ universales liberatæ a materia et appendiciis materiæ. Secundo autem modo habent esse individuatum in intellectu possibili. Et primo quidem modo esse universalis principia intelligendi : secundo autem modo non convertitur ad ea intellectus : et ideo non impedit scientiam talis individuatio formarum. Intellectum autem dicunt esse abstractum et immixtum, et non esse hoc tali ratione, quia immixtus est, quia non actus corporis, et quia non est aliquid intelligibile actum sed potentia tantum : et non est hoc quia non sensus est, licet sit sicut sensus : dicunt enim Aristotelem non dicere quod intellectus simpliciter non est hoc, sed præmisit de similitudine potentiæ sensus et potentiæ intellectus, et subjunxit quod est ut sensus et non est idem quod sensus.

Impugnatio
opinionis
Latinorum

Sed isti absque dubio nunquam bene intentionem Aristotelis intellexerunt : quoniam ex duobus his concessis, quod neque est immixtus, et separatus, sequitur necessario ipsum non esse hoc : et ideo nihil est quod dicunt isti. Adhuc autem animam, sicut dicunt, esse compositam et individuam, nulla omnino probant ratione, nisi quod dicunt Boetium dicere, quod in omni quod est circa primum, est hoc et hoc : et sic in anima concedunt esse hoc et hoc, non continuo inferri potest hoc et hoc esse materiam et formam : quoniam etiam omnes Peripatetici dicunt in anima rationali esse intellectum agentem et pos-

sibilem, et tamen non ob hoc concedunt in ea esse materiam et formam. Et ideo quidam videntes hujus rationis debilitatem, aliud inducunt pro ratione, dicentes nihil omnino esse subjectum accidentium, nisi quod est compositum : cum forma accidentalis sit compositioni contingens : materiæ enim simplici sine forma nihil accidit omnino : forma autem secundum se subjectum esse non potest. Cum igitur animæ accidant scientæ intellectuales et multæ virtutes intellectuales, videbitur ipsa esse individuata substantia et composita. Nos autem in hac ratione non esse necessitatem ostendimus superius : quoniam scientia quæ est in anima et aliæ virtutes intellectuales, non habent esse reale et ratum in natura, sed in anima tantum : et hoc est esse debile, et potius est entis aliquid quam ens, et talibus entibus rationibus bene subicitur id quod in se non est individuum sed forma.

Nota contra
ter formam
potest subji
ci aliquid
accidentia
lus

Adhuc autem hæc opinio supponit quod universale sit in anima sicut in subjecto, et forte hoc non est verum : hoc autem in libro de *intelligibilibus* habet declarari. Est autem et hæc opinio omnino contraria dictis Peripateticorum : quoniam sicut sensitiva potentia primam perfectionem habet a generatione, ut superius ostendimus, et secundam quæ est sentire, habet a sensibili forma : ita etiam intellectus prima perfectio est sibi cognata, et secundam quæ est intelligere habet ab intelligibili : aliter enim nunquam intelligeret aliquid nisi post habitum scientiæ : et hoc omnino est falsum : contuitus enim intelligibile unus et indivisibilis est ante scientiam sicut et post. Est igitur intelligere intelligibilis speciem in intellectu habere : per esse ergo quod intelligibilia habent in intellectu, intelliguntur : hoc autem est esse individuum, ut dicunt : ergo per intentionem individuam res universales intelliguntur vel universaliter : et hoc intelli-

gi non potest. Adhuc autem objicit Averroes ¹ : quia si forma in intellectu possibili habet esse individuum et particulare, cum omne individuum in se potentia claudat universale, erit illud potentia intelligibile et non actu : et sic intelligibile unius erit aliud intelligibile, et de esse illius iterum quæreretur, et ibit hoc in infinitum. Amplius autem ex superius demonstratis constat per rationem Avicennæ et Aristotelis et Averrois, quod nulla necessitas est quod intellectus ponitur separatus et immixtus, nisi quia universale cui subicitur in tali est separatione : ergo omnino falsum est quod per esse individuum universale sit in ipso. Adhuc autem secundum hoc non erit movens intellectum meum idem cum eo quod est in intellectu tuo : et sic cum dicitur Socrates currere, hoc dictum erit commune ad id quod est in intellectu meo, et in intellectu alterius : et sic omnia dicta quæ sunt rerum significata erunt communia, secundum quod exprimit intellectus rerum quæ sunt in anima, quod est omnino absurdum, cum ipsa res sit singularis. Adhuc autem secundum hæc, scientia quæ est in anima Doctoris non eadem efficitur in discipulo, sed generatur alia, sicut si ignis generaretur ab igne, quod est absurdum, cum scientiæ non differant nisi per subjecta de quibus sunt : scientia autem Doctoris et scientia discipuli semper sunt de subjecto eodem. Et istæ duæ ultimæ objectiones sunt Averrois in commento libri de *Anima*.

CAPUT XII.

Et est digressio declarans veram sententiam de omnibus inductis dubiis Peripateticorum.

Omnibus autem his habitis, videtur esse dicendum cum Peripateticis, quod intellectus possibilis est immixtus et separatus et impassibilis, et non hoc aliquid. Sed qualiter hoc sit ut melius intelligatur, Avicennæ dicta accipiamus, quo Aristoteli plus concordant, quoniam anima rationalis non est intellectus possibilis, sed intellectus possibilis una ejus pars est : et hoc sensit Aristoteles quando dixit : « De parte autem animæ qua cognoscit et sapit anima ». Et vocavit intellectum partem animæ et non totam animam rationalem. Quales autem partes habeat anima, supra expeditum est in secundo libro hujus scientiæ. Dicimus igitur animam illam quæ perfectio hominis est et rationalis vocatur, esse totum quoddam et esse quamdam essentiam incorpoream in animæ potestate completam : et ideo habet in se potestatem vitæ sensitivam, et potestatem vitæ vegetativam, et potestatem vitæ agendi opera intellective, et ipsa est una in substantia uniens in se omnes istas potestates naturales sibi : et hoc licet supra probatum sit, tamen adhuc volumus hoc inferius certius et fortius ostendere, eo quod supra multa de solutione dubiorum introductorum nobis videntur esse fundata. Hæc igitur substantia habet quasdam virtutes ex ipsa fluentes quæ sunt virtutes incorporeæ : et hoc convenit ei ex hoc quod ipsa est inter omnes naturales formas propinquior et similior intelli-

¹ Vide rationes Averrois in III de Anima, comm. 5 versus finem.

gentiæ : et ideo multas habet virtutes intelligentiæ separatæ convenientes : et hujusmodi simile videmus omnibus in formis, quæ propter nobilitatem suæ materiæ, quasi posse totum sumunt agentis : ignis enim si invenit materiam subtilem aridam et aeræ humiditatis multum habentem, operatur in ea proprietates ignis plurimas, scilicet lucem, et calorem, et alia. In materiis autem magis dissimilibus sibi negligit lucis puræ operationem, et operatur flammam fumosam et calorem, et in quibusdam nihil de flamma, sed calorem tantum et fumum. Similiter est de anima quam operatur agens primum animæ in corpore humano, quod maxime recedit ab excellentia contrariorum, et appropinquat æqualitati cœli, agens primum simillimam sibi formam operatur, quæ non tota immixta potest esse materiæ, sed multas habebit virtutes non immixtas : et in hoc consentimus Alexandro, sed differimus ab ipso in hoc quod ipse ponit animam generari ex elementorum mixtura, nos autem dari et produci ab agente extrinseco, sicut vulgatum est apud Peripateticos omnes, quod anima rationalis sola inter formas naturales ex materia non educatur, sed detur ab extrinseco : quia similitudo separatæ substantiæ est quæ agit eam, ideo ex maxima sua potestate separata est, et nullo modo juncta et umbrata materia corporis¹. Licet autem sic dicamus intellectum esse separatum, tamen anima est conjuncta per alias virtutes suas, quæ sunt naturales sibi in quantum est corporis perfectio : et ideo licet intellectus secundum se sit separatus, tamen intellectus est potentia conjuncti : quoniam est potestas animæ quæ secundum potentias quasdam conjungitur corpori : omne autem tale quod est conjuncti et non est ejus secundum quod est conjunctum, licet non communicet corpori, tamen communicat communicanti corpori : et hoc est quod supra diximus,

quod intellectus communicat non corpori, sed potestati quæ communicat corpori, scilicet phantasie et imaginationi et sensui : et ideo secundum veritatem anima est una numero, et efficitur una numero : quia per naturales potestates communicat corpori. Quia tamen in essentia sua et perfectiori potestate non communicat corpori, ideo habet potestates absolutas a corpore. Hoc autem est videre in omni essentia nobili et in formis corporalibus. Sol enim unus est numero per materiam suam, et tamen lux sua non est determinata ad unum numero eorum aliquod quæ agit : est enim solis virtus indeterminata et universalis in agendo vitam in omnibus et generationem, et determinatur conjuncta huic particulari agenti, vel illi : et sic est in omni substantia nobili. Et hæc est causa dicti Philosophi, quod omnis anima tres nobiles habet operationes, divinam, et intelligentiæ operationem, et illam quæ est animæ propria.

Hac autem via electa de omnibus viis probabilioribus dictis omnia dubia solvuntur. Quia quando dicitur, quod intellectum possibilem oportet esse absolutum duplici absolutione, dicimus nos quod non potest esse absolutus ab omni eo quod est : quia et sic nihil esset omnino nisi potentia pura, et illa in rerum natura nihil est : intellectum ergo possibilem secundum hoc in rerum natura nihil esse confiteremur, quod est omnino absurdum. Et consentio Avicbron in hoc quod sua potentia per formam intellectuales naturæ terminatur ad ens unum in mundo, et in natura est determinata : sed dissentio in hoc quod non videtur mihi sua potentia esse materiæ potentia, et sua natura esse materiæ natura, sed æquivoca ad ipsam. Intellectus autem illius probationis quæ inducta est, quod id quod est in potentia omnia fieri, oportet absolutum esse, est quia oportet eum absolutum esse a formis eorum quæ sunt : licet enim intelligat seipsum, ta-

Solutio ad
objecta.

¹ Vide pro hoc auctoritatem Philosophi in

II de Generatione animalium, cap. 3.

men inferius ostendemus quod non oportet eum esse absolutum a natura sua propria, quæ determinat eum in ens unum in numero entium mundi. Si igitur intellectus est et unus eorum quæ sunt per substantiam animæ in qua est, qua individuatur ad corpus per suas potentias communicantes corpori, et determinatur in potestate ab aliis animæ potestatibus divisa per intellectualitatem, per quam alia vitæ opera peragit quam aliæ potentiæ, et remanet universalis et immixtus et non determinatus ad hoc aliquid per comparisonem intelligibilem. Et de hoc bonum simile ponit Averroes de medio in tactu, quod privatum est excellentiis tangibilem et separatum ab eis, eo quod potentia est omnia illa : et tamen non absolutum est ita quod nullo modo sint in ipso formæ tangibiles, quia sunt in ipso prout ad medium sunt reductæ. In hac autem sententia nobiscum conveniunt et Averroes et Avicenna, et plures alii Peripateticorum. Sic igitur intellectus possibilis dicitur esse separatus : immixtus autem, eo quod non est mixtus corpori sicut forma corporis, aut sicut virtus organica operans in organo corporis : sicut enim jam diximus, intellectus est virtus substantiæ verissime existentis quæ est anima rationalis, quæ licet non permixta corpori prædictis duobus modis, tamen est habens virtutes quasdam permixtas corpori : sed intellectus est virtus ejus non secundum quod commiscetur corpori, sed potius secundum quod ipsa est imago intellectus primi agentis et dantis animam rationalem : et ideo impossibile est quod intellectus sit corpori permixtus : et ideo etiam agere non potest instrumento corporeo. Istæ autem duplices virtutes sunt naturales animæ rationali, secundum quod ipsa est media æternitatis et temporis in horizonte constituta, sicut diximus supra ¹. Et ideo dicit Isaac Philosophus, quod est creata

in umbra intelligentiæ : est enim ipsa umbra et vestigium quoddam et resultatio intelligentiæ separata : propter quod quidam Philosophi dixerunt, quod creata esset ab intelligentiis : sed de hoc inferius determinabimus postquam de partibus animæ exsequemur. Jam igitur patet intellectus horum trium quæ attribuuntur intellectui possibili, quod scilicet est separatus, et immixtus, et non hoc aliquid determinatum.

Quantum autem est quod dicitur esse impassibilis. Et hoc dubitationem habet ex eo quod dicimus intellectum esse de numero virtutum passivarum, et aliquando esse in actu, aliquando esse in potentia. Sed ad hoc nos dicimus, quod intellectus speculativus qui est forma speculativa in intellectu possibili, in duplici est potentia, quarum una est secundum comparisonem ejus quod intelligitur ad particulare in quo ipsum non est nisi in potentia : quia particulare non est nisi secundum potentiam habet in se universale, et secundum exitum illius potentiæ ad actum habet vices et tempus intellectus et transmutationem, et quoad hoc est passibilis. Alio autem modo in potentia est secundum comparisonem ad intellectum possibilem, in quo est universale in actu intellectum, et in isto non est nisi sub actu et forma intelligibilitatis : et hanc habet a luce perpetui intellectus qui est agens : sicut colores esse formale quo movent visum, habent a luce corporali : et quando sub luce istius intellectus unitur universale intellectui possibili, non unitur ei sicut organo sicut fit in formis sensibilibus, sed unitur ei sicut determinato : quia habitus connaturalis intellectui possibili qui est ipsa intellectualitas, qua possibilis intellectus vocatur et est natura intellectualis, ejusdem naturæ est cum intelligibilibus in quantum sunt intelligibilia : sed sua intellectualitas est confusa et indeterminata : determinatur autem sicut po-

Intellectus
speculativus in
duplici est po-
tentia.

¹ Tex. et com. 6.

Quomodo
ex intellectu
et intelligi-
bili fit
unum.

tentia per actum, et sicut perficitur indeterminatum per determinatum, et ideo intelligibile cum intellectu possibili non fit unum sicut subjectum et accidens sunt unum, quia accidens non est perfectio subjecti : nec etiam est unum sicut materia et forma sunt unum, quia forma non perficit materiam nisi secundum esse et distincta et divisa : universale autem est indistinctum et indivisum, et non perficit esse, sed potius est principium cognitionis eorum quæ sunt : alioquin oporteret nos dicere quod intellectus esset lapis quando intelligit lapidem, et asinus quando intelligit asinum : et in hac scientia convenit nobiscum Averroes in commento de *Anima*, et sic universale comparatur intellectui : ideo speculativus intellectus ex subjecto quod est intellectus possibilis, non habet aliquam transmutationem nec passionem veram. Et sic soluta est prima quæstio de tribus inductis quæstionibus, scilicet quomodo potest esse quod agens est substantia stans, et similiter possibilis : et tamen speculativus sit factus et mutabilis.

Similitudines rerum in sensu aut in intellectu existentes, proprie non sunt entia, sed aliquid entis, non secundum esse raturum, sed secundum esse abstractionis.

Et ex isto intelligitur, quod vere dictum est, quod sicut se habet sensus ad sensibilia, ita intellectus ad intelligibilia, non quidem quoad organum sensus, quia organum unitur formæ sensibili sicut subjectum accidenti, si tamen vere accidens dici debet intentio sensibilis quæ est in organo, quoniam secundum veritatem non est ens, sed est aliquid entis non secundum esse entis naturæ, sed secundum esse abstractionis, sicut patet ex supra determinatis : sed est similitudo inter sensum comparatum ad sensibilia et intellectum comparatum ad intelligibilia quoad ipsam virtutem sensus sine organo consideratam et ad sensibilia comparatam : superius enim diximus quod prima et principalis forma sensitiva quæ est sensus communis, comparatur ad ista sicut determinata ad ipsa : et sic est comparatio intellectualitatis possibilis ad universalis sicut ad

quæ determinatur ejus formalis intellectualitas : et ideo diximus in VII *Physicorum* in intellectualibus nullam esse alterationem, sed potius perfectionem indeterminatam materiam finientem. Universale autem sic ad duo subjecta comparatum duplex habet esse : secundum enim quod comparatur ab subjectum in quo est potentia, et a quo abstrahitur, facit intellectum verum, quia veritas est adæquatio rerum et intellectuum : secundum autem quod comparatur ad intellectum possibilem, in quo est sicut determinans in determinato, et actus in potentia, sic habet esse unum entium in mundo : quia universale ut universale non habet esse extra animam. Cum autem dicitur a Philosophis, quod universale est actus intellectus, et intellectus possibilis est in potentia, non potest ex hoc inferri quod intellectus possibilis sit materia et universale sit forma : quoniam supra ostendimus ex Aristotelis sententia, quod forma sensus communis indeterminata, formalior est determinantibus ipsum, et est una secundum formam et plures secundum materiam. Et similiter est intellectus speculativus : omnes enim unum sunt secundum formam intellectualitatis, et multi sunt secundum determinantia : quia universale non determinatur nisi secundum comparisonem ad id cujus est universale, et a quo abstrahitur per intellectum : uniens autem multa in actu non semper est magis formale unitis. Et ex hoc ulterius patet intellectus verbi in quo conveniunt probatiores Peripatetici, quod scilicet speculativi sunt unum secundum quod intellectus sunt et non multiplicantur nisi secundum comparisonem ad ea quorum sunt intellectus. Tantum igitur sit dictum in determinatione dicti Anaxagoræ quod intellectus est separatus, et immixtus, et non hoc aliquid, et impassibilis.

CAPUT XIII.

*Et est digressio declarans solutionem
duarum quæstionum difficultum reli-
ctarum ex prædictis.*

Nunc autem duas quæstiones quæ remanent, quantum possumus determinemus. Una autem illarum est quæ contingit ex hoc quod intellectum ponimus esse separatum, et similiter universale separatum ab individuantibus, et quod separatum est idem apud omnes : et ita videtur ad minus de intellectu speculativo, quod idem sit apud omnes, et sic me accipiente scientiam etiam alius accipit eam, quod est omnino falsum. Altera autem contingit ex hoc quod intellectus possibilis potentia est omnia, et similiter materia prima, et ex hoc videtur intellectum fore idem cum materia prima, et materia prima deberet intelligere formas quæ sunt in ipsa sicut et intellectus. Sed istas quæstiones determinare secundum inductam opinionem non est difficile. Jam enim concessimus quod intellectus est separatus secundum se, et conjunctus per hoc quod in eadem substantia existens communicat ei quod communicat corpori per se, sicut sunt phantasia et sensus : et sic intellectus est hoc aliquid, licet non sit aliquid intelligibile, nisi quando intelligit seipsum : et de hoc inferius ex Aristotelis dictis rationem reddemus. Et ideo concedendum est, quod subjectum intelligibile non est unum numero in omnibus : et in hoc discordamus ab Averroe, et concordamus cum Avicenna et Algazele et cum Aristotele, ut videtur, ubi vocat intellectum quo cognoscit anima et sapit, partem animæ, quæ quidem anima est perfectio corporis organici, et

non potest esse eadem numero in diversis : sed universalis est intellectus secundum se, et ideo quod est in ipso secundum se, est etiam secundum actum universale, et hoc oportet secundum Peripateticos concedi esse commune apud omnes et idem intellectum universale in anima mea et in anima tua : aliter oporteret dicere quod hominem sedere et hujusmodi est quoddam commune ad id quod est in anima mea et in anima tua. Licet enim intellectus meus sit individuus et separatus ab intellectu tuo, tamen secundum quod est individuus, non habet universale in ipso, et ideo non individuatur id quod est in intellectu, sicut nec colores individuantur a luce abstrahente eos, sed potius a materia et appendiciis materiæ, quæ sunt situs et figura et hujusmodi. Sic igitur universale ut universale est ubique et semper idem omnino et idem in animabus omnium non recipiens individuationem ab anima : non tamen scientia unius est scientia alterius, vel speculatum ab uno est speculatum ab altero : quoniam speculatio perficitur ex motu phantasmatis. Similiter autem scientia ex universalibus est, quæ fiunt ex multis memoriis et experienciis quæ non sunt eadem omnium. Et hoc est quod supra diximus, quod speculativi intellectus sunt unus in eo quod speculativi intellectus sunt, sed sunt multi secundum quod illorum vel illorum sunt, et hac in determinatione convenit nobiscum Averroes, licet in modo abstractionis intellectus parumper differat a nobis.

Quæstionem autem illam quam Theophrastus volens evitare, dixit intellectum possibilem nunquam esse in potentia, et speculativum dixit perpetuum, facillimum secundum determinata solvere est : quoniam formæ nullo modo similes sunt in materia prima et in intellectu possibili : et est differentia quadruplex. Una quidem et principaliter, quia formæ intelligibiles sunt in intellectu possibili, sicut in magis formali per ipsas deter-

Nota quatuor differentias inter formas existentes in materia, et inter formas existentes in intellectu.

minato : formæ autem sunt in materia prima sicut in materiali in quo subsistere habent : et hæc differentia patet ex dictis. Secunda est, quod formæ universales simplices sunt comparatæ ad intellectum possibilem : formæ autem divisæ secundum esse particulare et hic et nunc existentes sunt comparatæ ad materiam : et ideo non intelligit eas materia sicut intellectus : omne enim ad quod comparantur formæ sicut universales et simplices et denudatæ, habet discretionem formarum comparatarum ad se, ut in sequentibus ostendemus : et omne id ad quod comparantur ut individuæ et divisæ, habet esse in actu ab illis, et nullius earum discretionem et intellectum : et hac differentia convenit nobiscum Averroes. Tertia autem differentia est, quia potentia materiæ non est determinata ad ens intellectualis naturæ secundum quod est primæ materiæ : potentia autem intellectus possibilis determinata est ad ens intellectualis naturæ : et ideo natura materiæ non illustrat sua luce super formas quæ sunt in ipsa, sed remanet in tenebris privationis omnis formæ : natura autem possibilis intellectus super formas quæ sunt in ipsa, illustrat, et ideo omnes eas discernit : et in hac differentia convenimus cum Avicbron in libro *Fontis vitæ*. Quarta differentia est, quoniam formæ quæ sunt in intellectu possibili, sunt in eo non individuatae, eo quod non omnino uniuntur sibi sicut subjecto, nec sicut materiæ : et ideo intellectus possibilis non obligatur alicui earum, sicut materia et instrumentum in quo et per quod formas suas exerceat operationes, sed remanet liber potens operari circa eas : materia autem formas quas recipit, sicut subjectum recipit, et ideo dividitur in partes per formas, et efficitur per partes obligata cuilibet formæ, et illa exerceat operationes suas in ea sicut instrumento et subjecto. Si autem ista subtilius considerantur, satis patet æquivoce dici potentiam passivam de materia et intellectu possibili : et

tunc destructum est fundamentum super quod Avicbron in libro *Fontis vitæ* totam suam fundat intentionem. Utrum autem anima rationalis composita sit ex potentia et actu, posterius inquiremus. Hæc igitur dicta sint ad quæstiones solvendas a Peripareticis de intellectu possibili inductas.

CAPUT XIV.

Et est digressio declarans propter quid intellectus est separatus et immixtus.

Quoniam autem in omnibus his opinionibus supponitur intellectum possibilem esse separatum et immixtum, licet hoc jam probaverimus per demonstrationem, volumus tamen in hoc capitulo breviter inducere decem, ex quibus hoc probaverunt Peripatetici, et præcipue Avicenna in VI *Naturalium* suorum. Septem autem eorum quæ inducimus sunt signa et non causæ : tria autem erunt causæ, per quæ demonstratur intellectum non esse mixtum corpori, sed esse separatum. Quædam autem eorum colliguntur ex jam habitis, quædam autem ex habendis : sed hic breviter volumus ea enarrare.

Primum autem est, quod omnis virtus organica debilitatur et destruitur per se sine quodam alio destructo : vel debilitatur quando aliqua occasio infirmitatis vel destructionis accidit organo suo, sicut patet in sensibus interioribus et exterioribus et aliis virtutibus organicis : intellectus autem nec debilitatur nec destruitur per se sine alio ex debilitate vel alicujus organi ex destructione : ergo intellectus non est virtus organica. Si autem destruitur vel debilitatur operatio ejus, hoc est quodam alio corrupto interiorius, sicut jam ante determinavimus.

Secundum autem est, quoniam nulla vir-

tutum organicarum apprehendit se vel instrumentum suum : quoniam imaginatio nec se nec instrumentum suum imaginatur : et sic est de omnibus aliis organicis. Et hujus causam diximus esse superius, quia forma prout est conjuncta materiæ suæ per esse materiale, non movet aliquam virtutem animæ : et quia figuræ organorum et vires animæ quæ sunt substantiales formæ organorum, conjunguntur animæ per esse materiale et naturale, ideo ea nullo modo apprehendere possunt : intellectus autem apprehendit seipsum et omne instrumentum corporeum, sicut nos inferius ostendemus.

Tertium est, quod virtus organica qualitatē perfecte assimilata qualitatibus sui organi, et etiam qualitates sui organi nullo modo discernit vel apprehendit : quod patet in tactu, qui non apprehendit simile calidum, nec etiam calidum complexionale : et si esset calor sibi assimilatus, sicut complexionalis, quamvis esset complexionem destruens, non sentiret eum, sicut ethicus suum calorem non sentit. Intellectus autem omnem qualitatem et suam et aliorum discernit et apprehendit : discernit enim suam intellectualitatem quæ est sua dispositio naturalis, et considerat scientiam quæ in habitu est conversa in ipso. Igitur ipse non est organicus. Et hoc est signum evidentissimum et convertibile sicut causa quæ est medium in demonstratione.

Quartum est, quod nulla virtutum organicarum apprehendit seipsam sine alio quodam agente instrumentaliter, sicut est spiritus vel calor : intellectualem autem naturam probavimus jam seipsam apprehendere, quoniam in ipsa est agens separatum, et possibile separatum, et factum, quod est speculativus intellectus, est etiam separatum, et ita non indiget spiritu vel calore vel aliquo alio instrumento corporeo.

Quintum est, quod inferius ad demonstrationem reducemus, licet hic eo signotamur : quia virtus corporea post forte objectum non apprehendit debile : sed

intellectus ex forti intelligibili melius apprehendit minus intelligibile quam ante illud.

Sextum signum est, quod omnis virtus corporea nobis communis est cum aliis animalibus brutis : bruta autem quædam habent omnes sensus et virtutes quæ determinantur in tribus cellulis capitis : anima autem rationalis cum suis viribus solis hominibus inest, in quorum capitibus non determinantur nisi tres cellæ : ergo anima rationalis cum suis viribus non est virtus corporea.

Septimum autem est, quod actiones organicarum virtutum post sexaginta annos in pluribus debilitantur : et in illa ætate sapientia et scientia veniunt ad perfectionis statum, et confortantur secundum intellectum.

Octavum autem est demonstratio certa ducens ad impossibile : si enim intellectus esset virtus operans vel mixta corpori, tunc non intelligeret formam nisi receptam a corpore : quod autem recipitur in corpore, aut recipitur in puncto ex quo a quibusdam dicebatur componi corpus : aut recipitur in ipsa corporis quantitate divisibili. Si autem recipitur in puncto, tunc oportet quod punctum actu separatū esset a corpore, quia non potest esse subjectum formæ nisi actu ens : et hoc est falsum. Si autem diceretur quod recipere-tur in puncto prout est in compositione corporis, hoc est, secundum potentiam existendi punctum, tunc cum infinita sint puncta, oportet quod esset ex infinitis, quod absurdum est. Si autem recipitur in ipso corpore quanto, tunc efficitur divisibile : et sic forma intelligibilis divisibilis esset per accidens, sicut albedo quæ dividitur divisione corporis. Constat autem hoc esse falsum, quoniam sunt conceptus quidam intellectus omnino indivisibiles, sicut conceptus entis et unius et aliorum primorum. Si autem quædam in rebus sunt divisibilia, sicut denarius, et alii numeri : non tamen ratio eorum quæ est in intellectu, est divisibilis. Similiter autem licet diffinitio divisibilis sit, tamen diffinitia

Prima demonstratio ducens ad impossibile.

indivisibilia sunt. Et non potest dici, quod unum sit una parte intellectus, et alterum in alia: quia tunc neutrum perfecte intelligeretur. Adhuc autem quaecumque pars in se haberet alterum diffinientium, illa iterum foret divisibilis: et tunc oportet non solum diffinitionem esse divisibilem, verum etiam quodlibet diffinientium in infinitum. Adhuc autem cum diffinitio dividitur, nec sic dividitur sicut quantum in media et medietatis media, sed dividitur penes ea quæ exiguntur ad perfectum esse alicujus quod diffinitur: intellectus ergo nullo modo est corpore utens.

Demonstratio propter quid.

Nonum etiam est demonstratio certa per causam quæ facit intelligibile: quoniam denudans ipsum a mensura, situ, et figura, et aliis conditionibus materiæ corporalis, facit ipsum intelligibile: hoc autem esse non potest corporeum vel corpore operans, quoniam omne corpus habet mensuram et quantitatem et figuram et situm: cum igitur intellectus hujusmodi sit denudans formas intelligibiles, intellectus non potest esse utens corpore.

Decimum est, quod omnes Peripatetici concordanter probant eum esse separatum et incorporeum: quoniam nihil utens forma infinita et indeterminata est nisi incorporeum, cum omne corporeum utatur forma finita et determinata: universale autem est infinitum potentia multitudinis et indeterminatam habens communitatem et non finitam quantitatem: cum ergo intellectus intelligendo tali utatur forma, ipse est incorporeus, separatus, et immixtus¹.

CAPUT XV.

Quo probatur quod intellectus non est mixtus corpori per hoc quod sua passibilitas non est similis passibilitati sensus.

Redeuntes ergo ad propositum, secundum Aristotelis introductionem dicimus, quod ex omnibus quæ dicta sunt, non est rationale intellectum possibilem dicere esse mixtum cum corpore: oportet enim quod si esset mixtus cum corpore, quod duorum alterum fieret. Si enim esset virtus cum corpore, hoc est corporea, tunc esset complexionalis: et tunc esset qualitas corporalis, aut simplex quæ est calor, vel frigus: aut alia quæ sequitur ex mixture illarum: aut esset virtus addita complexioni, sicut anima organica: et tunc oporteret quod uteretur corpore, sicut faciunt virtutes animæ sensibilis. Nunc autem ex prædictis patet quod neutrum illorum est: et ideo Antiqui sapientes quoad hoc bene dixerunt, quod anima non est materia sed locus specierum: præter hoc solum quod non tota est locus: quia sensibilis quæ est virtus, cum corpore transmutatur: et hoc non est loci. Similiter ipsa est subjectum formæ: et hoc iterum loco non convenit. Sed secundum intellectum non est ipsa locus specierum: quia secundum intellectum non essentialiter sed per accidens transmutatur ex speciebus, sicut diximus supra: et hoc est secundum id quod extra intellectum est, et hoc est phantasma a quo elicitur universale, et non secundum ipsum intellectum possibilem. Et ideo si esset aliquis intellectus qui nihil extra se intelligeret, is omnino esset intransmu-

Text. et. 1. 6.

Nota in quo intellectus loco assimilatur.

¹ Vide tertiam demonstrationem quam facit Averroes in III de Anima, comm. 19.

tabilis, sicut est intellectus substantiarum separatarum, et præcipue intellectus causæ primæ: sed de his in *prima philosophia* erit determinandum. Aliud autem in quo loco assimilatur: quia speciebus non subicitur sicut subjectum earum, sed potius formare se habet ad ipsas, sicut patet ex prius habitis. In his ergo duobus similis est intellectus loco et species locato: tamen intellectus non est ipsa species in actu, sed in potentia sola quando est possibilis intellectus.

Deut. et com.
1.

Quoniam autem non sit similis impassibilitas sensui et intellectui, manifestum est ex organis et sensus secundum actum. Diximus enim supra impassibilem esse sensum a formis sensibilibus, eo quod est circa ipsas sicut forma una terminata ad ea sicut ad quinque materialia: et similiter est intellectus circa intelligibilia: formale autem non est passibile a materiali. Et ideo impassibilis est sensus, et impassibilis est intellectus: verumtamen non simili impassibilitate: et hoc convenit, eo quod sensus est virtus in organo: intellectus autem non. Et hoc evidenter ostenditur signo quod supra diximus: sensus enim post valde sensibile sicut post intensam et lucidam albedinem, minus sensibile sive minus coloratum sicut virorem vel aliquid aliud non potest videre. Et hujus causa est, quia forma fortis sensibilis redita organo tenetur ab ipso aliquamdiu: et tunc sub forma illius primi sensati sentitur secundum: et ideo videns aliquamdiu intensam et claram albedinem, et mox convertens se ad virorem, videt viride sicut tectum panno albo tenui. Similiter autem de eo est et eadem de causa qui post magnum sonum audivit debiliorem: et ideo illis qui diu habitarunt in molendino multarum rotarum, videtur etiam postquam inde recedunt, non recedere sonum molendinorum in auribus: et ideo non facile audiunt suaviter loquentes. Similiter est de his qui habent linguam infectam

sapore forti, sicut amaritudine vel dulcedine mellis, postea alios saponem sentiunt quasi mixtos illis: et ideo vina non sapiunt post gustum mellis, et infirmis omnia amara videntur. Hoc autem non est ita mirabile in gustu sicut in aliis tribus sensibus, qui sunt per medium extrinsecum: quia gustabile per substantiam conjungitur gustui, et alia sensata conjunguntur per speciem suam tantum. Idem autem est in odoribus. Sed in intellectu totum est contrarius: quia post valde intelligibile, sicut sunt divina et principia demonstrationum, non minus intelligit minus intelligibile, sicut sunt conclusiones, sed etiam magis intelligit ex illo, quia valde intelligibile principium est ad minus intelligibile: et hoc esse non posset nisi ideo quod intellectus est virtus non organica, et ideo formæ rerum materialiter nullo modo conjunguntur ei: propter quod receptio unius cum simplex sit et depurata ab esse materiali, non impedit receptionem alterius: sensitivum enim non est sine corpore organico, intellectivum autem est separatum.

Cum autem possibilis intellectus fiat speculativus, et sciat unumquodque intellectivum secundum actum, tunc talis intellectus secundum actum factus dicitur sciens: fit enim intellectus possibilis ipsum intellectum, sicut fit potentia actus, quando ad actum mutatur: sed hoc potissimum est in intellectu, eo quod intellectus et intellectum sunt idem formaliter, sicut patet ex dictis: hoc autem tunc accidit quando potest operari per se, ita quod non indigeat aliquo motore: et hoc est quando jam habet formam: et hunc intellectum quidam vocant adeptum: et tunc similiter est in potentia quodammodo, sicut dicimus in potentia esse habentem habitum, et non considerantem, qui non indiget mutari nisi de otio ad agere, et non indiget quod recipiat aliquid: et ideo dissimilis modus potentiæ est iste et

Text. et com.
8.

ille quo in potentia esse dicebatur ante addiscere vel invenire. Istis enim duobus modis adipiscitur scientia, quod omne quod quis scit aut discens aut inveniens novit : et tunc etiam per se potest intelligere, quia omnis potentia receptiva potest operari quando reducta fuerit ad actum : et tunc etiam intelligit seipsum : sicut enim sentimus nos videre et audire una potentia quæ est sensus, ita intelligimus nos intelligere eadem potentia quæ est intellectus : in omnibus enim intelligibilibus secundum actum intellectus intelligit seipsum, quia intelligit ea esse in seipso : hoc enim est intelligere speculari ea scilicet in seipso, quod non esse potest si seipsum non speculetur prout est subjectum intelligibile : et intellectus illi qui nihil intelligunt extra seipsos, illis essentielle est magis intelligere quam hominibus : et hoc maxime est in intellectu primo. Quod autem hic dicimus intellectum esse subjectum intelligibile, non ita oportet accipi, quod sit vere subjectum : quia sic conversio ejus in seipsum, non esset vere intelligere, sed est subjectum formale sicut commune et indeterminatum subjectum determinantis ipsum : et ideo diximus superius quod forma intellectus non operatur aliquid in intellectu nisi determinatione, sed potius e contrario intellectus operatur circa formam intellectam discretionem et iudicium et resolutionem et alias multas operationes : ob quod etiam patet quod non est species intelligibilis in intellectu sicut forma in materia : et in hoc erravit Avicebra et multi alii præcipue Latinorum errant in illo.

Quomodo
intelligitur
intellectum
subjectum
esse intelli-
gibile form-
arum.

CAPUT XVI.

Quod unus intellectus est qui distinguit inter sensibile et intelligibile.

Sicut diximus superius, quod oportet quod comparans duo ad invicem distinguendo vel componendo sit idem in sensibilibus quod est sensus communis, ita etiam est in intelligibilibus : comparans enim intelligibile ad sensibile, vel unum intelligibile ad alterum, et dicens quod est alterum vel idem affirmando vel negando, oportet quod non sit duo sed unum per rationem eandem quam induximus supra ad probandum, quod primum sensitivum operans inter sensata est unum et idem.

Videmus enim in intelligibilibus hanc operationem fieri : quoniam scimus quod aliud est magnitudo ipsa in universali, et aliud esse magnitudinis secundum materiam et in particulari apud naturam. Similiter autem videmus quod aliud est aqua, et aliud aquæ esse secundum naturam et particulare : et sic est in multis alteris, quia in omnibus his in quibus est compositio quæ ex natura communi formæ, et ex natura materiæ particularis et individuantis formam communem. Sed hoc non est in omnibus, quod particulare secundum quod particulare, non habet aliud particulare : nec commune secundum quod commune habet aliud commune : aliter enim procederetur in infinitum hic : et ideo in quibusdam idem est hoc et esse ejus : quia commune secundum quod commune idem est hoc et esse suum : quia non habet esse nisi communis et similiter particulare in eo

Text. et com
9.

quod particulare, idem est hoc et esse suum : quia non habet esse nisi particularis. Sicut verbi gratia, idem est hæc caro et esse ejus : licet enim ab hac carne possit extrahi universale, quia aliter non esset scientia de carne, tamen caro hæc et esse hujus carnis est idem : et exemplum particularis et sensibilis convenientius ponitur in carne quam in alio : quia caro nominat materiam ultimam et propriam quæ nullo modo habet communitatem : quod non facit magnitudo quæ univoce est in omni natura : et ideo commune quidem est magnitudo. Similiter autem et aqua principium est omnium compositorum ex elementis : et ideo commune est : sed caro dicit ultimo mixtum quod minimæ communitatis habet. Hanc autem distinctionem habet ponere intellectus et dicere : quoniam ista altera sunt ad invicem, alterum scilicet magnitudo et magnitudinis esse, et alterum aqua et aquæ esse, et alterum caro in universali, et alterum in particulari : et quia alterum est magnitudo caro, et aqua alterum ab utroque istorum per rationem communitatis. Dicamus igitur quod universale et particulare in anima aut alio et alio, aut eodem aliter se habente discernit : et quidem discernendo sensibile per se et intelligibile per se absque dubio alio et alio discernit : quoniam unum discernit sensu, et alterum intellectu : ponendo autem comparisonem per convenientiam et differentiam inter ea, absque dubio eodem utrumque discernit, aliter tamen se habente : cum enim discernit carnem, cum ratio carnis concipiat materiam sensibilem, eo quod dicit formam quæ non est nisi in hac materia, sicut simum concipit nasum in sua diffinitione, et extra materiam illam non dicitur caro nisi æquivoce, oportet quod intellectus juvetur sensitivo.

cum, et illorum ratio quædam et proportio temperamenti medians in tactu est caro : caro igitur in ratione sua qua concipitur vel intelligitur, concipit materiam sensibilem extra quam non potest intelligi : et sic carnis intellectum oportet esse reflexum ad sensibile quod est anima, et quod concipit ratio carnis in se quando diffinitur caro : et dicitur quod medians in tactu proportionabiliter commixtum ex calido frigido humido et sicco est caro : intellectus autem in eo quod separatum est a tali materia et non concipit eam in diffinitione sua, sicut est intellectus substantiæ in eo quod substantia alio modo intelligit : ratione enim illius intellectivam accipiens non indiget reflecti ad sensibile aliquid : et ideo cum extensa ad sensibile carnis esse per rationem diffinitivam discernit, habet se sicut circumflexa ad seipsam : quia primo egreditur a se ad sensibilem materiam in qua est esse carnis, et regyrat in seipsam trahens universalem rationem ex intellectu communi carnis : hoc autem non oportuit eam facere, si separatum invenit per propriam rationem intellectum quod intellexit.

Licet autem non sit adeo magna reflexio in separatis quibusdam sicut est in conceptis cum materia sensibili, intellectus tamen in his reflexio est quæ mathematica et in abstractione sunt secundum rationem. Rectum enim sicut omnis passio mathematicorum diffinitur, quod esse suum sit in subjecto quodam, sicut simum hoc in hoc : sed in hoc est differentia, quia simum est in eo quod est nasus, quod est physicum cum materia sensibili conceptum : rectum autem concipit subjectum imaginabile, quod est continua longitudo : rectum igitur non intelligitur nisi in hoc : et sic oportet esse reflexionem in suo intellectu : et ideo quandoque intellectus alicujus est alterius quod est ejus principium, sicut caro prin-

Text. et com.
10. Sensitivo enim discernit mixtum calidum, et frigidum, et humidum, et sic-

Text. et com.
11.

cupiatur a calido et frigido et humido et sicco, et rectum quod principiatur a continuo, sicut omnis propria passio principiatur a suo subjecto : tunc oportet intellectum primo egredi ad principium, sive illud sit sensibile, sive imaginabile, sive etiam intelligibile : et tunc reflectitur ad intellectum ejus quod intelligit, sicut in intellectu recti primo venit in continuum habens principium medium et finem, et tunc venit in intellectum recti per hoc quod videt medium non exire ab extremis : sic autem non indiget egredi in intellectu magnitudinis : quoniam licet aliud habeat esse, et aliud sit ipsa : esse tamen suum quod habet in materia, non est de intellectu ejus : et ideo in intellectu ipsius non egreditur intellectus in aliud quoddam. Similiter autem est de aqua : quia illa simplex et primum est, et non habet sese principians aliquid ad quod egredi oporteat intellectum quando accipit naturam aquæ intelligendo : quandoque igitur diffinitio dicit quod quid erat esse, est aliorum quorundam principiantium id quod intelligitur, sicut recti esse est quorundam aliorum, et carnis esse est quorundam aliorum : tunc fit quædam dualitas intellectorum, et tunc oportet quod aut altero, aut eodem aliter se habente talia discernat : et si ea quæ principiant, sensibilia sint, vel imaginabilia, tunc per se altero discernuntur : quoniam discernuntur potentia animæ sensibilis. Quando autem comparantur, tunc discernuntur eodem aliter se habente : quia discernuntur intellectu reflexo ad seipsum postquam fuerat reflexus ad sensibile vel imaginabile. Et universaliter loquendo per modum quo res intellectæ in suis diffinitionibus sunt separatæ vel conceptæ cum materia, ita etiam oportet quod differenter intellectus sit de ipsis : sed aliquando diversitas hæc est in solis intelligibilibus, aliquando inter intellecta et imaginata, et aliquando inter intellecta et sensata : si enim intelligi quærantur passionibus divinæ, sicut intelligentiarum et entis vel substantiæ, se-

cundum substantiam erit aliud esse, et aliud quod ipsa sunt, quia aliorum sunt in quibus habent esse : et tamen ibi intellectus non egreditur extra se, sed in suis intelligibilibus regyrat ab uno in alterum, sed separata omnino in quorum intellectu nihil accipitur, sicut prima principia intelligit intellectus stans in seipso : prima enim communissima principia habet apud seipsum, et alia accipit ab imaginatione et cum ipsa, et alia a sensu et cum ipso, sicut patet ex inductis exemplis : et inde est, quod cogitativa indiget intellectus, quæ dicitur sic : quia cogitat particularia ad eliciendum ea quæ sunt in ipsa : et illa non est sine ratione : sed ratio in ea egreditur et juvatur sensibilibus potentiis : et ideo lassitudo contingit exco- gitando quæ nunquam accideret intellectu si solus staret in seipso, et non egrederetur extra seipsum, sicut patet ex jam inductis : omne igitur quod intelligit intellectus possibilis, aut intelligit intelligentia simplici, sicut ea quæ sunt aliud quod ipsa sunt et aliud esse eorum : et illius causa est, quod illa intellectum suum nulli debent, quia sunt prima, sive sint naturalia, sive mathematica, sive divina : aut intelligit intelligentia circumflexa, sicut ea quæ idem sunt et esse ipsorum, quia intellectum suum debent aliis. Et hoc tripliciter variatur, quia quandoque debent intellectum suum sensibus, et quandoque imaginationibus, et quandoque intelligibilibus : et ideo triplicem oportet esse intellectus egressum et in seipsum reflexionem : et egressus quidem vocatur extensio : reflexio autem circumflexio vocatur, quia terminatur intellectu a quo incipit prima extensio.

Propter quod lassitudo accidit in ea cogitando.

CAPUT XVII.

Qualiter intellectus est subjectum receptionis et non transmutationis, et qualiter intelligit se.

¹² *et com.* Dubitabit autem fortassis aliquis de determinatis a nobis in præhabitis. Si enim intellectus possibilis est simplex et impassibilis, et nulli habet omnino aliquid commune, eo quod ipse non est hoc, sicut optime dixit Anaxagoras, quomodo potest cum hoc dici quod intelligat aliquid, cum intelligere sit recipere aliquid et pati aliquid: cum probatum sit, quod omnis agentis et patientis est commune aliquid quod est subjectum et materia, per cujus communitatem illud agit et aliud patitur, sicut in primo *Physicorum* est determinatum? Videbitur ergo quod intellectus possibilis cum intelligibilibus quæ agunt in ipsum, conveniat in subiecto, et sic habet aliquid commune cum omnibus quæ intelligit: et sic falsum est quod dicit Anaxagoras.

¹³ *et com.* Antequam autem illam solvamus dubitationem, aliam movebimus. Quæramus igitur si ipse possibilis intellectus est unum denumero intelligibilium, aut non? et non potest dici, quod non sit unum de intelligibilibus, quia supra ostensum est quod intelligit se: et ideo est potentia separata. Si autem intelligit se, aut intelligit alia sicut seipsum, aut intelligit se sicut alia intelligibilia: oportet enim dare istorum alterum: quia omne intelligibile in eo quod est intelligibile, est specie intelligibilitatis unum et idem, sicut omne visibile est idem cum alia specie qua visibile est. Si autem dicatur,

quod intelligit alia sicut seipsum: constat autem ex his omnibus quæ superius inducta sunt, quod ipse intelligit se sicut actu separatum a materia, et a materiæ appendiciis: igitur et alia sic separata intelligit: ergo formæ separatæ secundum actum insunt rebus: formæ autem separatæ potentia sunt intellectus, et non esse naturæ: ergo principia intellectus insunt rebus, sed cum natura non deficiat in necessariis, cuipiam insunt principia res intelligendi, illi inest virtus intelligendi: ergo intellectus inest omnibus rebus: hoc autem videmus fore falsum: ergo non potest dici quod intelligat alia sicut seipsum. Si autem e converso dicatur quod intelligit se sicut alia: alia autem intelligit actu mixta cum materia, et separat a materia et individuantibus: ergo etiam intelligit se mixtum cum materia, et separabit se ab ipsa et individuantibus. Ergo ipse est mixtus materiæ, et patitur per communicationem materiæ cum rebus quæ agunt in ipsum: et sic falsum videtur quod dixit Anaxagoras, et totum quod superius inductum est.

Dicemus autem solvendo primam quæ-^{*Text. et com.*}stionem, quod pati physicum quod est cum motu, semper est secundum commune aliquid agenti et patienti quod est subjectum: unde et prius diximus, quoniam intellectus non est simpliciter potentia passiva intelligibilium, sed quodammodo est potentia: est enim potentia receptiva tantum, et non proprie passiva: est enim potentia intelligibilia: et antequam intelligat, nihil est omnino intelligibilium nisi priusquam intelligit actu ea: quod qualiter sit, oportet ad memoriam revocare quæ dicta sunt in fine primi *Physicorum*. Ex his enim intelligitur, quod duplex est potentia passiva: quædam enim ex sua potentialitate non est nisi subjectum et causa receptionis simplicis: quædam autem ex sua potentialitate est causa et subjectum et re-

¹⁴ *Potentia passiva est duplex.*

Nota differentiam inter potentiam passivam primæ materie et intellectus possibilis.

ceptionis et transmutationis : potentia enim materiæ quæ una est contrariorum, est subjectum et causa receptionis et transmutationis : propter duo enim est subjectum transmutationis, et propter unum tantum est ipsa subjectum receptionis : quia enim contrarium inest sibi, oportet hoc abjici per transmutationem : et quia inchoatio formæ inest ei ante perfectionem secundum actum, oportet illam inchoationem procedere ad actum per transmutationem quæ est forma post formam : et eo quod continue fluit potentia ejus in actum. His enim duabus de causis oportet ipsam materiam prius tempore subijci transmutationi quam receptioni. Receptioni enim subijcitur per id quod receptio est finis transmutationis : et ideo receptio est in indivisibili temporis, et transmutatio in tempore : hæc autem omnia manifeste probata sunt in *Physicis*. Sed potentia cui non inest contrarium, nec inchoatio receptibilis, illa non potest esse subjectum motus, sed erit subjectum receptionis simplicis : et illius exemplar est, quod tamen non per omnia simile est, tabula rasa et planata et polita, in qua scriptura nec secundum actum est, nec contrarium scripturæ, nec inchoatio scripturæ per dispositionem mediam inter actum et potentiam, quæ per motum educatur in actum : sed tantum est sufficienter præparata ad recipiendam scripturam, et ideo recipit eam sine motu : et nihil abjicitur a tabula, nec aliquid illi imperfectum procedit in actum, sed quamlibet litteram recipit ut actum sine motu adeptum, ad quem non est in potentia, nisi receptiva solum : et sic oportet accipere de intellectu possibili, quod sit in potentia receptiva tantum, cui intelligibilia prima actu non insunt, nec per dispositionem mediam inter actum et potentiam insunt ei, quod tunc oportet eum esse materialem et transmutabilem ad actum : sed tantum habet recipere ea et meliori modo quam tabula : quia supra diximus quod ipse est quodammodo formalis ad ea, quod non ta-

bula circa scripturam est : et est operativus circa intelligibilia, quod iterum tabula minus facit circa scripturam : tamen tabula exemplum convenientius est quod in rebus corporalibus poterat inveniri ad incorporearum rerum potentiam demonstrandam.

Oportet autem hic cavere Alexandri errorem. Ille enim dicit quod intellectus possibilis non habet similitudinem cum tabula, sed cum præparatione et rasura et politione tabulæ : et causa propter quam hoc dicit, est quia dixit intellectum possibilem esse formam corporis, sicut superius diximus. Nos autem dicimus intellectum esse unam rem perfectam in entibus et incorpoream, et ideo dicimus intellectum esse sicut tabulam, et potentialitatem ejus sicut rasuram et præparationem. Sic igitur cum sit receptibilis intellectus sine passione et motu, suscipit et sine tempore quodlibet intelligibile : et ideo indiget agente duplici, scilicet quod conferat formam moventi, et movente : intellectus enim agens confert formam intellectualitatis et intelligibili et possibili intellectui, sicut unum lumen et perficit diaphanum et facit actu esse colorem : sed intelligibile movet ipsum distinguendo eum, sicut color visum : et hoc simile est, sicut si diceremus quod litteræ scriberent seipsas in tabula : talis autem potentia receptiva soli convenit intellectui possibili, ita quod non sensui : quoniam quædam materiales dispositiones ad sensibile recipiendum præcedunt in sensu, sicut calor vel frigus, vel hujusmodi aliquid : in intellectu autem omnino nihil præcedit : sed puræ receptibilitati acquiritur receptum secundum actum : et in istum sensum concordant nobiscum Averroes, Themistius, et Theophrastus, et Nicolaus Peripateticus. Et per istud nunc perfecte patet qualiter distinguitur intellectus possibilis a materia prima, et quod passio et receptio et potentia, et omnia talia æquivoce dicuntur de intellectu possibili, et aliis potentiis receptivis.

Nota contra Alexandrum.

Text. et com.
15. His autem sic determinatis, solvemus quæstionem secundam, dicentes quod ipse intellectus per intentionem suam est intelligibilis, sicut et alia intellecta. Sed est differentia, quia ideo intellectus est intentio per quam intelligitur, non autem est intentio qua intelligitur alia res, quia ipse est intellectus, non lapis, vel alia res : nihil enim omnino intelligi potest, nisi per suam universalem et formalem intentionem. Nec oportet ob hoc dicere quod intellectus non sit intellectus, quia intelligit se, et antequam intelligat, nihil est intelligibilium : sed puram et simplicem habet ad talia potentiam receptivam : quia cum intelligit, ipse est separatus : et sua intentio per quam intelligit se, est separata intentio. Quæ autem sic separata in intellectu sunt et sine materia, in talibus idem est intellectus et quod intelligitur. Scientia namque speculativa sui et quod speculatum est, idem est omnino, quia cum sit separatus sibi ipsi præsens est per intentionem, et ideo abstractione non indiget. Si autem in aliis similiter omnino esset, tunc semper esset idem scientia et res scita, et hoc est impossibile.

igitur utrumque istorum sit impossibile, oportet dici quod intellectus intelligit se, et sicut alia, et non sicut alia. Sicut alia quidem, quoniam intelligit se per intentionem suam, et sic intelligit alia. Non autem sicut se alia intelligit, quoniam ipse se non abstrahendo intelligit, cum sit separatus : alia autem intelligit separando et abstrahendo, sicut in præmissis dictum est : et quia illa quæ abstrahit, ante abstractionem sunt in potentia intelligibilia, ideo non semper præsentia sunt in anima : et ideo intellectus non semper est de illis, quod intellectus non est talium intellectuum nisi quando sunt sine materia, non autem semper sunt sine materia : illi autem intellectui, scilicet possibili, convenit semper intelligibile esse, eo quod semper denudatus est et præsens sibi : et quia immaterialis est, habet intelligere seipsum. Sic ergo perfecte satis factum est de quæstionibus duabus.

CAPUT XVIII.

De natura intellectus agentis, et qualiter anima est composita.

Text. et com.
16. Sed ad hanc quæstionem plene solvendam oportet quærere quare intellectus non semper intelligit secundum actum alia intelligibilia, et seipsum ? Si enim detur quod omne quod intelligitur, intelligitur per intentionem a se abstractam, tunc oportet quod intellectus seipsum intelligat per huiusmodi abstractionem : abstractum autem non recipitur in eo a quo abstrahitur, sed in alio quodam : ergo si se sic intelligit intellectus possibilis, ipse ad intelligendum se indiget aliquo alio intellectu recipiente suam intentionem : et hoc abibit in infinitum. Si intelligit se et alia non per abstractionem, tunc aliis inerit intellectus speculativus : et sic alia erit intelligentia, sicut patet per supra inductam rationem. Cum

Quoniam autem in omni genere entium secundum naturam in quibus est aliquid *Text. et com.*
17. sicut materia, oportet esse aliquid aliud in quolibet genere, quoniam materia est potentia omnia illa quæ sunt generis illius species : et illud non potest per seipsum fieri actus de potentia : et ideo alterum necesse est esse in eodem genere, quod sit principale et efficiens, quod omnia facit quæ sunt in eo vel fiunt in eo quod est potentia omnia illa quæ sunt in genere suo. Et hoc quidem in præhabitis planum est ex omnibus quæ in *Physica* diximus. In sensibus etiam patet quoniam potentia color non fit actu

color nisi ab aliquo agente : hoc autem in omnibus est : in semine enim ordinavit natura agens quod est formans ad speciem, et id quod format ad speciem, posuit in materia seminis. Similiter est in omnibus : plura enim ad speciem unam formata, necesse est quod habeant agens unicum quod formet ea ad speciem illam : est autem omnium intelligibilium secundum quod intelligibilia sunt, sicut est etiam omnium visibilium secundum quodabilia sunt, species una quaabilia sunt : oportet igitur quod ipsorum sit agens unum ad speciem illam formandam in eis. Hoc autem agens duo facit in omnibus in quibus est, quorum primum est, quod de se facit formas inductas, et quoad hoc est simile arti factorum quæ non accipit formas artificiatorum aliunde, sed faciat ea de se, et inducit eas in materiam : sed in anima non est nisi facere formas intelligibiles secundum quod intelligibiles sunt : et compositio earum non est in anima ad res, sed potius ad intellectum possibilem : et quoad hoc intellectus agens in anima assimilatur arti, et intellectus possibilis assimilatur materiæ. Sed quia forma intelligibilis prout comparatur ad aliud cuius est forma, informando movet et distinguit intellectum possibilem, et non movet nisi prout in actu est. Non autem de se in actu est, sed in potentia : et ideo etiam intellectus agens comparatur lumini, quod potentia colores facit actu colores qui secundum actum lucidi movent visum : et quoad hoc intellectus possibilis alias agens assimilatur visui vel lumini : necesse enim est quod hæc duo sint in omni eo quod est agens universaliter conferens unde moveat actum ab ipso : agens enim facit formas, et cum facit eas per suas intentiones, tunc est factum principium formarum sicut ars : et cum dat eis unde moveant, tunc est faciens, sicut lux facit colores : et per hunc modum in anima rationali necesse est esse has differentias.

Ita quod unus intellectus sit in ea quo anima facit intellecta, qui formatur et distinguitur ab intellectis : et alius sit quo omnia intellecta facit et confert eis formas unde movere possint intellectum possibilem, et ille est non quidem habitus qui sit accidens, quod non est pars animæ : sed habet similitudinem habitus in hoc quod per ipsum agit anima quando vult, et non indiget aliquo ad hoc extrinseco perficiente vel operante : et sicut habitus de se faciens formas separatas intelligibiles, quæ prout sunt intelligibiles, non habent de se formæ esse prout sunt in rebus quarum sunt formæ : et est sicut lumen : lumen enim secundum quemdam modum esse formalis colorum facit potentia colores esse actu colores, sicut diximus supra : et sic ille intellectus potentia intelligibilia facit actu intelligibilia per hoc quod separet ea a materia, et a conditionibus materiæ, resplendendo super ea, sicut lumen resplendendo super colores facit eos resultare in lucido.

Hic autem intellectus est etiam separatus et immixtus et omnino impassibilis et est substantia quæ est actu : et ideo in hoc quod est separatus et immixtus, convenit cum intellectu possibili : in hoc autem quod est omnino impassibilis, possibilis autem intellectus patitur quodammodo, et differt secundum aliquid ab ipso : in hoc autem quod agens actu est, et possibilis non habet naturam nisi qua vocatur et est possibilis intellectus, differt ab eo simpliciter. Et hoc sic esse oportet, quia semper in omni natura in qua est agens et patiens, oportet quod honorabilius sit agens quam patiens, et illud quod est principium per suam formalem actionem, honorabilius est quam materia in qua principiatur hoc quod principiatur. Differt autem hic intellectus a possibili : quoniam cum suum intelligere nihil aliud sit nisi quod suum

Text. et com.
18.

Text. et com.
19.

intellectuale lumen imbuatur intellectus speciebus, et resplendet in eis, non egreditur suum intelligere extra seipsum : non enim est differentia inter intelligens et intellectum in eo, nisi sicut luminis in se, et luminis quo imbuti sunt colores ad actum : et ideo secundum actum sua scientia est res scita prout est scita : sed intellectus possibilis quando intelligit ea quæ non sunt ipsemet intellectus, tunc sua scientia et suum scitum non sunt idem. Sic ergo in duobus differunt simpliciter intellectus agens et intellectus possibilis, et in tertio secundum aliquid differunt, et in duobus conveniunt. Et quia lumen intellectus agentis non egreditur extra se, licet ad aliud terminetur, et hoc est proprium intelligentiarum separatarum, et maxime intelligentiæ primæ et causæ primæ, et ideo quidam crediderunt eum non esse partem animæ, sed esse splendorem resultantem in anima ab intelligentia separata. Et hoc inconveniens est, quia secundum hoc in natura animæ non essent ista duo principia, agens scilicet et patiens : et cum illa sint in omni natura et universali et particulari, virtutes enim cœlestes sunt agentes, et elementales sunt patientes, et in semine et in omnibus generatis est virtus formativa faciens et materia patiens, et impossibile est ita ad eandem naturam reduci : et ideo manifeste errant qui dicunt quod ista duo secundum idem sint in anima : sed differunt in hoc quod eadem forma secundum quod est separata, sit agens : et secundum quod est incorporata, sit patiens : quoniam nos ostendimus supra quod anima non habet intellectum possibilem nisi in quantum est separata : et hoc concorditer dicunt Philosophi omnes. Amplius autem in intelligentiis separatis sunt istæ duæ differentiæ, sicut dixit Averroes ¹ et omnes alii Philosophi : quia nec aliter enumerari possunt, nec intelligibilia habere, et non excipitur ab his duabus dif-

ferentiis nisi sola prima causa quæ nihil omnino intelligit extra seipsam. Dicendum igitur quod ista super duo radican- tur in anima, quorum unum est sicut forma, et alterum sicut materia. Et placet multum nobis hoc dictum Averrois in quæstionis Theophrasti solutione, qui quæsit qualiter differrent potentiæ materiæ, et potentia intellectus possibilis : et dixit quod necesse est alia esse principia rerum corporearum et incorporearum. Corporeæ enim habent materiam et formam, incorporeæ autem omnino sunt formæ, habent tamen in se id quod est universaliter agens, et id quod est possibile : et hoc convenit intelligentiis separatis omnibus : et ideo convenit eis reflectere lumen intellectus sui supra se, quod non posset esse, si esset tantum intellectus agens in eis : quia ille non nisi spargitur ad intelligibiles formas, et reflectitur in seipsum : et ideo omne quod habet lumen intellectus in se reflexum, est compositum ex his principiis : et sic anima rationalis et est hoc aliquid, et non est hoc aliquid : quia est hoc aliquid, eo quod est substantia perfecta formalis et possibili patiente secundum quid et non simpliciter. Non est autem hoc aliquid, quia est hoc perfectum ex materia et forma, et est separata a formis intellectuum. Cum enim anima sit resultatio quædam lucis intelligentiæ separata, erunt in ipsa duo necessaria, quorum unum est forma lucis, et alterum est id in quo lux recipitur et stat ut fiat ens aliquod mundi : et ab hoc esse animæ fluunt duæ virtutes, quarum una est intellectus agens, qui causatur a luce recepta : et alius est intellectus possibilis, qui causatur ab eo in quo lux recipitur : et in his duobus perfecta substantia existens separata, anima est substantia permanens semper et non corrupta per mortem corporis, sicut nos inferius ostendemus. Cum autem separatus et immixtus dicitur intellectus agens et possi-

*Nota contra
patentes in-
tellectum
agentem
non esse
partem ani-
mæ nostræ.*

¹ AVERROES, In III de Anima, com. 5 in solu-

tione tertiæ quæstionis, et in com. 11.

bilis, similiter hoc erit eodem modo in utroque : quia neuter eorum est virtus in corpore : et ideo immixtus est uterque eorum. Similiter autem uterque separatus est a formis intelligibilium : et ideo agens universalis est ad agendum et possibilis universalis est ad recipiendum, quod non posset esse aliquo modo si specificarentur ut esset ens aliquod : quia illud ageret formam suam tantum, et non ad omnia. Ex his igitur patet quæ sit natura et quæ sint agentis intellectus proprietates.

CAPUT XIX.

De comparatione intellectus possibilis et agentis et speculativi.

Ex his autem facile adverti potest, quod duo sunt opera agentis, quorum unum est abstrahere formas intelligibiles, quod nihil aliud est nisi facere eas simplices et universales. Secundum est illuminare possibilem intellectum, sicut lumen se habet ad diaphanum, quod oportet quod species universalis quamdiu est universalis, semper sit in lumine agentis : et ideo quando recipitur in possibili intellectu, oportet quod in lumine agentis recipiatur : et ideo oportet possibilem illuminari lumine intellectus agentis. Similiter autem possibilis dupliciter habet comparationem : comparatur enim ad agentem sicut completus lumine suo, et comparatur ad formas ex phantasiis elicitas sicut motus et formatus ab eis : quæ formæ sic speculatæ ab intellectu possibili vocantur intellectus speculativus. Speculativus autem etiam duo hic habet esse : unum quidem in lumine agentis quo efficitur speculativus, alterum autem ex comparatione rerum quarum ipse est species, et quoad hoc mul-

tiplicatur et variatur secundum potentiam et actum. Ex primo autem esse non habet permutationem, sicut diximus supra.

Et ideo quando comparamus istos intellectus ad se invicem, tunc intellectus qui est secundum potentiam dictus, tempore prior est in individuo quolibet : quoniam prius intelligimus in potentia, et non tantum operatur intellectus agens adhuc in nobis aliquas intelligentias speculativas : postea autem crescentibus experimento et tempore incipit in nobis manifestari operatio intellectus agentis per separationem intelligibilium : sed universaliter secundum substantiam comparando possibilem intellectum ad agentem, tunc non præcedit tempore : quoniam si comparentur isti intellectus non prout manifestantur in nobis, sed secundum suas substantias, tunc agens prior est acto et informans informato. Sed secundum hanc comparationem non potest dici quod possibilis aliquando intelligat, et aliquando non intelligat, sed potius semper intelligit, quia secundum hanc comparationem non coniungitur nisi intellectui agentis, cujus intelligere est semper, eo quod non egreditur extra seipsum, sicut diximus superius. Separatus enim sic intellectus tam possibilis quam agens quam etiam compositus ex utroque solummodo est, quod vere est et æternum est, et non quod aliquando est intellectus, et aliquando non est, sicut est speculatio de rebus particularibus. Et iste sic separatus solus est et immortalis et perpetuus permanens apud animam etiam quando fuerit exuta a corpore : quoniam quod modo intelligit aliquando, et aliquando non, hoc ideo est, quia movetur a phantasmatibus quæ sunt in potentia intelligibilia, et ideo non semper actu movent : et ideo diximus supra, quod non semper permanet talium intellectus. Et ideo etiam quando talis est in

*Text. et cum
20.*

toto separatus intellectus, qui est conversio intellectus possibilis ad agentem, qui totum intelligere suum habet intra seipsum, tunc non reminiscimur, quia reminiscentia fit per conversionem ad particularia quæ sunt in phantasmatibus, et fit mediante cogitativa quæ est actus rationis conferentis de particularibus : et hoc non habet intellectus possibilis per conversionem ad agentem, sed potius per conversionem ad phantasmata : et ex illa parte est vere passibilis intellectus, sicut ostendimus superius : et secundum hoc corruptibilis est, licet in se sit substantia perpetua : sine hoc tamen phantasmate et corruptibili intellectu cogitatio de particularibus nihil omnino determinatum intelligit in particularibus. Et ideo quando contingit ipsum separari ab actibus virium sensibilis animæ, tunc nec reminiscitur, nec imaginatur : licet enim substantia ipsa rationalis tota separetur a corpore, tamen secundum quasdam vires non operatur nisi in corpore : et ideo cum non est in corpore, tunc nullam habet operationem intellectus secundum conversiones ad illas secundum naturam.

hæmon-
tum.

Amplius autem adhuc aliud est consideratione dignum de istis intellectibus : quoniam in veritate quando intellectus possibilis procedit de potentia ad actum, tunc utitur reminiscentia et sensu et imaginatione et phantasia : quoniam ex sensu accipit experientiam, et ex experienciis memoriam, et ex memoriis universale : cum autem jam habet scientiam, vocatur intellectus adeptus : et tunc non indiget

amplius virtutibus sensibilis animæ, sicut qui quærit vehiculum, ut dicit Avicenna, ad vehendum se ad patriam, cum pervenerit ad patriam, non indiget amplius vehiculo. Possumus igitur dicere, quod sic separatus intellectus qui habet jam intelligibilia et non convertitur nisi ad agentem et ad seipsum, est tantum quod est vere : quia verissime est quod est denudatum a materia et a materiæ appendiciis : materia enim propter privationem et mutationem turbat verum esse : et tunc ille adeptus intellectus qui in simplici consistit intellectu, immortalis et perpetuus est : et in illo non reminiscimur nec utimur aliqua virtute sensibili, quia intellectus qui utitur reminiscentia et cognitione, est passibilis et mutabilis : et quia passivus est, corruptibilis est, eo quod communicat corruptibili, et corrumpitur, illo interius corrupto, cum sit in se substantia incorruptibilis. Sine hoc enim talis passivus intellectus nihil omnino intelligit, eo quod omnis nostra scientia oritur ex sensibus. Et ideo intelligere intellectus possibilis post mortem est æquivocum ad intelligere in vita, quando utitur sensibus : et intelligere post habitum scientiæ secundum solam conversionem ad agentem, est æquivocum ad intelligendum accipiendo scientiam per experimentum et memoriam. Sic igitur patet quod intellectus agens est forma possibilis : et sunt isti duo unum sicut compositum, sed operationibus sunt diversi, sicut patet ex omnibus prius habitis.

TRACTATUS III

DE ACTIONIBUS INTELLECTUS POSSIBILIS.

CAPUT I.

citer est unum, quod est impartibile secundum rem, et illud privatione partium est unum. Intellectus autem unus actus, cum sit unum, de omnibus istis unus est.

De intellectu indivisibilium diversimodictorum.

His autem sic pertractatis de natura intellectuum animæ rationalis, videamus de actibus intellectus possibilis : quia sic melius adhuc declarabitur de natura ejus. Et quia prior est actus intellectus super indivisibilia, quam super composita, ob hoc primo de actibus intellectus super indivisibilia est perscrutandum : omne enim quod intelligitur, ut unum intelligitur : quia scire plura possumus simul et semel, sed intelligere minime : omne ergo quod intelligitur, intelligitur unum. Est autem unum quod dicitur indivisum, quando compositioni opponitur, et illud est incomplexum. Est etiam unum quod multitudini dividendum oppositum est et illud est continuum : et est unum sicut ratione unum, et hoc est unum forma : et est unum quod simpli-

Indivisibilium quidem igitur quæ sunt *Text. et cum 21.* incomplexa intelligentia sive intelligere quod est actus intelligendi, in omnibus his est circa quæ non est falsum eo quod, sicut inferius ostendemus, nunquam accidit error intelligibilium in intellectu. Hic autem intellectus vocatur apud Arabes *informatio* : eo quod intelligere talia est informari intellectum possibilem naturis formalibus eorum : intellectus autem complexorum, qui est enuntiationis vel compositionis, vocatur *fides* per assensum intellectus ad talia. In quibus igitur intellectibus jam falsum est et verum, quia enuntiatione alicujus de aliquo jam necessarium est esse compositionem alicujus de aliquo : quia unum incomplexum cum altero componitur, et aliud affirmatur de ipso vel negatur ab eo ; talis enim intellectus est de eo quod inest secundum quod inest prædicatum subjecto : verum enim et falsum non sunt nisi in respectu compositionis ali-

cujus cum alio, vel divisionis alicujus ab aliquo. Est autem prior intellectus incomplexorum quam compositionis, et quodammodo causa ejus qui compositionis est, quemadmodum et Empedocles dixit de natura, inquiens, quod capita secundum naturam germinaverunt et secundum germinum naturam et sibi congruentium fuerunt primo sine cervice, quæ postea per amicitiam suis germanis cervicibus associata sunt, quando amicitia commisit res germanas sibi in generationem rerum¹. Sic enim et hæc separata et incomplexa intelliguntur, et postea germana suis germanis componuntur per intellectum : et ab his quæ non sunt germana, dividuntur per negationem hujus ab hoc. Verbi gratia, incomplexum quod est asimetros, et incomplexum quod est diametros, conjungitur, cum dicitur quod diameter est asimeter : et horum compositorum est etiam intellectus unus, quoniam non simpliciter accipiuntur ut plura, sicut dicit enuntians, sed ut unum in altero, vel unum ab altero. Et hæc non sunt enuntiata ut plura, sicut dicit enuntians, ita intelligit. In his quæ sunt incomplexa cum intelliguntur, nullum confingitur tempus vel differentia temporis. Omnium enim talium intellectus est per rei simplicem speciem, quæ denudata est a conditionibus materiæ, quarum una est motus, et altera tempus : et ideo talium intellectus abstrahit ab omni differentia temporis. Cum autem per compositionem unum de altero signetur, licet in re non sit compositio, sed unio unius cum alio nisi secundum modum cujusdam esse quod habet unum in alio, et hoc esse significatur per verbum notans compositionem : et quia signatur in actione esse, ideo oportet quod figuret differentiam aliquam : esse enim tale mensurat tempus.

Et ideo intellectus intelligens factorum *Text. et com.*
sive præteritorum et futurorum falsum ^{22.} esset, ut si non album albo componitur : verum autem quando componit cum eo quod secundum veritatem est album : et hoc contingit secundum quamlibet differentiam temporis. Non enim solum falsum et verum est secundum præsens tempus, ut si dicatur quoniam Cleon est albus vel non est albus : sed etiam quia erat albus, et quia erit albus, vel non erat albus. In omnibus autem his compositionibus, licet verum et falsum a re causetur, tamen compositio pro certo in anima est componente : quia tria sunt in compositione, scilicet subjectum, et prædicatum, et compositio media : et tantum duæ sunt in re res, videlicet cu : aliquid inest, et quod inest : et unum inest alteri sine medio : et ideo nihil in re respondet compositioni nisi ipsa unitas duorum unitorum : sed compositio est in anima uniente quæ accipit primo divisa, et postea componit falsum esse verum, cum sint relationes uniuscujusque relativorum : et ideo sunt in re sicut in causa efficiente, in anima autem sunt sicut in subjecto. In anima autem dico esse quod est in compositione quam facit anima : in voce autem sunt sicut in signo. Quidquid autem de his sit, sciendum est hic quod quæcumque contingit dicere in componendo, contingit etiam dicere in dividendo : sed cum componit anima, tunc componit divisa : et cum dividit, tunc dividit composita : et ideo ante omnem animæ compositionem est divisio, et ante omnem divisionem est compositio. Est autem in divisione compositio, quæ divisio notatur, quando unum negatur ab altero : et sic divisio et compositio adveniunt, composita et divisa referuntur, et in illo ut unum vel unita intelliguntur : et inde unum compositum facit intellectus componens in unoquoque diversorum prius,

¹ Multorum certe capita, admirabile dictu,
Cervice absque fuere exorta in luminis aura :

Illa tamen dulcis post hoc concordia jungit.

et postea compositorum. Indivisum autem unumquodque aliquando vocatur indivisibile, sicut continuum est unum, eo quod est indivisum.

Text. et com.
23.

Indivisum enim dupliciter dicitur, potentia videlicet, et actu. Indivisum enim actu est continuum, licet potentia sit divisum : et hoc tale intelligibile nihil prohibet una simplici actione intellectus intelligi, sicut indivisibile : et hoc quando intelligit longitudinem. Et illius causa est, quoniam non intelligit longitudinem per partes quæ potentia sunt in ipsa accipiendo eam, licet potius per unam simplicem speciem longitudinis quæ est forma unius quæ unit omnes partes longitudinis faciendo eas unum in esse in actu : actualiter enim una longitudo indivisibilis est : et ideo in tempore uno vel in momento totam per speciem longitudinis intelligit. Quod similiter est in intellectu continuorum, sicut temporis et aliorum : quia tempus similiter est indivisibile actu, et potentia divisibile est, sicut continua longitudo : unde licet utramque partem habeant ante et post, tamen quia intellectus non accipit continuum per partes, sed per speciem totius, quæ nec partium quædam est, nec partes omnes, sed quidditas unius in actu divisi existentis, ideo una et simplici actione intellectus intelligitur. Non enim contingit dicere quod per utrumque istorum intelligitur per medium, quia id quod intelligitur per medium sui sicut per partem, hoc est divisum in actu : non enim habet medium actu nisi divisum in actu : sed illud continuum non est divisum, ita quod partes ejus sequestratæ sunt seorsum, nisi potentia : res autem per quod est in potentia, non intelligitur, sed per id quod est in actu. Si autem intellectus est utrumque intelligens seorsum, hoc est, per partem extra partem, tunc etiam tempus intelligendi unum, dividitur a tempore

intelligendi alterum. Quoniam quando intelligit partem unam, tunc in eodem momento non intelligit alteram : tunc enim intelligere est in tempore quod est sicut intellectus est : in longitudine autem divisa divisum est intelligere : ergo in tempore diverso perficere et intelligere est unius et alterius partis. Si autem intelligit longitudinem sicut unum in actu, quod est ex utrisque partibus, quæ sunt in ea potentia solum, tunc etiam intelligere est in unico tempore, quod proportionatur intellectui longitudinis ex utriusque partibus composito : et hoc est unicum et indivisum tempus intelligendi.

Quia vero non solum est aliquid indivisum quantitate, quod actu est quantitas una : sed aliquid dicitur specie indivisum, quod formaliter est unum, sicut caro, et lignum, licet sit indivisibile non potentia et per se sicut quantum, sed per accidens, eo quod est forma ejus quod indivisibile est per se, et illo diviso accedit illud dividi, sicut diviso ligno species et forma dividitur per accidens : tamen illud quod per accidens sic divisibile est species et forma, indivisibile est secundum quod ipsum indivisibile, sic unica intellectus actione intelligitur et in specie indivisibili et unica. Hanc autem unicam intellectus actionem quidam vocant indivisibilem animam : eo quod in tali, ut ita dicam, intellectione animæ per diversos actus non dividuntur talia : cum sint divisibilia per accidens divisione sui subjecti, et non in quantum sunt hoc quod sunt per formas suas, sicut quæ sunt quidditates subjectorum talium : hoc igitur quod intelligit subjectum, est divisibile : et si dividatur, tunc etiam tempus intellectivæ dividitur, quia in pluribus temporibus intelligit partita et divisa secundum actum, sed non intelligit ea sic, sed potius in quantum forma et species : hoc tamen non est separabile ab eis : quia tales species phy-

Text. et com.
24

sicæ secundum rationem non separantur ab eis, cum materiam in sua ratione concipiant, et hoc indivisibile facit talia unum : et intellectum eorum facit unicum et indivisum : et tale indivisibile quod est forma, facit in longitudinem unam, licet sit divisibilis potentia : tale enim uniens quod est forma et species, secundum similitudinem unam est in omni continuo, sive illud positionem habeat in partibus, ut longitudo : sive non habeat positionem in partibus, sicut tempus. Licet autem talis forma secundum esse non sit separabilis a materia quam unit, et sit indivisibilis per accidens divisione subjecti : tamen simpliciter conceptus ejus est universalis, nec est divisibilis, nec separabilis a materia : omne enim quod intelligitur, denudatum est a materia secundum quod ipsa est individuans : sicut omne universale separatur a particulari : potest tamen ratio diffinitiva esse in se concipiens materiam : sed illa non erit individuans, sed erit quasi differentia constituens ipsam formam : quia non est solum materia, sed potius causa ejus, sicut quando diffiniens carnem, dico quod est medium in tactu ex calido, et frigido, et humido, et sicco, et sic proportionabiliter nominando commixtum calidum et frigidum et humidum et siccum, non dico simplicem materiam, sed etiam causam effectivam commixtionis carnis : multitudinem ergo intelligit componibilium intellectus unus univoce compositionis, et multitudinem potentialem accipit intellectus unicus univoce actus et multitudinem partium materiæ, et sibi accidit unicus intellectus univocæ speciei et formæ.

Tract. et rom.
25.

Id autem quod simpliciter indivisum est, sicut punctum et unitas : omne enim punctum divisio est, et non divisibile : divisio enim semper fit in puncto, et tamen nunquam dividitur : omne autem hujusmodi indivisibile secundum quod est in-

divisibile, nomine privativo monstratur esse indivisibile : sicut dicimus quod punctum est, cujus pars non est, et sic est in omnibus aliis simpliciter indivisibilibus, sicut unitas est, et sicut est nunc. Quando enim illa sumuntur ut privatio suarum quantitatum, tunc non accipiuntur in se, sed in suis quantitibus quas participant, sicut punctum est terminus lineæ, et unitas in aggregatione numeri, et nunc in continuatione præteriti et futuri, et tunc non nosceretur nomine ratione privata. Quando autem secundum se accipiuntur, privationis nomine monstrantur, et tunc etiam ut privationes per suos habitus oppositos intelliguntur : et hæc sunt intelligibilia quasi reflexa, et una et similis ratio est in intellectu omnium illarum privationum : nisi enim ita diceremus, quomodo possemus dicere quod intellectus cognoscat malum, quod privatio est, et ignorantiam, quæ etiam est privatio, sicut alibi monstratum est. In omnibus intelligibilibus oportet intellectum potentia primum esse cognoscentem, et cognoscibile postea esse in ipso secundum actum ipso intellectu eodem remanente. Quoniam, sicut supra ostendimus, intellectus possibilis diversificatur per intelligibilia, sicut materia diversificatur per formas : et ideo accipiendo cognoscibile, accipit aliquid extra seipsum. Si autem alicujus intellectus nullum habet omnino contrarium, sed intelligibilia, oportet quod ille per aliquod cognoscat quod non habet contrarium : et hic intellectus ille qui ratio et causa est intelligibilium, et ille cognoscit seipsum, et cognoscendo se cognoscit alia, et illud intelligere nullo modo egreditur extra se : et cum sit ratio omnium sicut ars artificiorum, oportet ipsum esse separatum ab omnibus : et erit semper in actu, et nunquam in potentia : eo quod intelligere suum nunquam egreditur extra se : sibi enim semper est præsens : et hic est intellectus intelligibilium substantiarum separatarum, et maxime intellectus causæ primæ.

CAPUT II.

Et quis intellectus est semper verus : et quis aliquando verus, aliquando falsus : et quod actus sensus et intellectus sunt actus perfecti et motus simplices.

Text. et com.
26.

Amplius autem intelligibilia invenimus diversificata, quoniam quædam sunt composita : quia aliud dicitur de aliquo, quam compositionem in eis facit intellectus, licet faciat eam secundum rei congruentiam : et quando aliquid dicitur de aliquo sicut affirmatio, vel dividitur unum ab alio sicut negatio, oportet quod omnis talis compositio sit vera aut falsa. Sed non omnis intellectus est verus aut falsus, quia sicut sensum invenimus variari circa sensibilia, ita intellectum circa intelligibilia : sensus enim quando est sensibilis per se, quod de natura sua facit sensum et est causa sensibilitatis, aliter est quam quando est sensibilis per accidens, quod de natura sua non facit sensibilitatem : ita etiam de intellectu intelligibilem : intellectus enim speculativus qui de natura sua speculativus est, aliter se habet quam ille qui est intellectus per accidens : universale autem simpliciter de natura sua intellectus speculativus : quoniam hoc est motivum intellectus possibilis, sicut sensibile proprium est motivum sensus. Compositio autem intelligibilem accidit ex convenientia rerum : et hoc non movet intellectum secundum quod hujus est : et ideo intellectus qui simplex conceptus est, est ejusdem quod est res et forma substantialis qua aliquid erat esse, hoc est, quod erat esse semper et perpetuo esse aliquid : quia per formam substantialem omne quod est aliquid, aliquid et substantialiter est. Et hic intellectus qui proprie et per se intellectus est,

semper est verus veritate rei : secundum quod verum dicimus id quod vere est, et veram habet essentialitatem : et non decipitur intellectus circa id, et hic intellectus non est aliquid de aliquo, sed simplex rei conceptus per formam suam. Sicut enim videtur quod proprium objectum visus semper est verum, et non decipitur visus circa id : sed non semper verum est quando visibile componitur cum aliquo, sicut fit in visibili per accidens vel communi : non enim semper est verum quod album quod videtur sit homo, vel non sit homo, quando visus dicit album esse hominem, vel quando dicit non esse hominem. Similiter est de intellectu quando intellectus qui nihil habet nisi simplicem conceptum mentis, semper verus est : componens autem non semper est verus, quando accidit intellectui intelligibile per accidens, sicut sensui sensibile per accidens : et ideo in illo falsificatur intellectus ipsarum. Quæcumque autem sine materia sunt, sicut substantiæ separatæ, intelligunt res per simplices rerum quidditates : et ideo non falsificatur intellectus ipsarum. Quæcumque autem unum realiter in esse aliquando accipiuntur, non oportet quod hoc fiat per acceptionem rerum et differentiarum et convenientiam ipsarum vel eorum particularium. Et hoc accidit intellectui per extensionem sui ad sensitivas virtutes, et in tali compositione et divisione frequens incidit mendacium.

In talibus autem separatis quæ non habent contrarium in suis intelligibilibus, eo quod intelligibile nullum ex se recipiunt, idem est secundum actum scientia eorum cum re scita : et hoc maxime in intellectu causæ primæ est verum, quod illa omnino simplex est, et suum intelligere et suum intelligibile cum suo intellectu sunt idem omnino : in aliis autem intelligentiis quæ sunt inferioris ordinis, etiam verum est : sed plus differentiæ est inter suum intelligere et suum intelligibile ad

Text. et com.
27.

Nota quod
motus in ho-
minibus in-
tellectus
prior
est.

suum intellectum: hæc autem differentia in parte superius posita est, sed ad plenum etiam subtiliter habet dici in scientia divina. Scientia autem nostri intellectus est prius in potentia quam in actu: et sicut diximus superius, quod in individuo quolibet prior est potentia quam actus: universaliter autem loquendo et simpliciter, tunc prior est scientia in actu quam in potentia et tempore, sicut superius diximus quod est in potentia nunquam fit in actu nisi ex eo quod est in actu: et ideo in intellectu mortalium etiam prior est intellectus agens et habitus primorum principiorum quæ scimus per naturam in quantum terminos cognoscimus: hæc enim principia sunt quasi instrumenta quibus intellectus agens educit possibilem de potentia ad actum. Et hæc instrumenta determinata ex determinatione sensibilibum oriuntur experimentis et memoriis moventibus possibilem intellectum, et sic acquirit hanc scientiam et illam: in tali autem motus intellectus qui est simplex receptio intelligibilium, sine motu et transmutatione, consideratione dignum est qualiter differt ab aliis motibus physicis.

Id est, et com.
28.

In sensu enim expresse videtur, quod sensibile est agens in sensitivum ex potentia existente in hoc quod sit actus ens: et videmus quod id quod est sic agens in actu ipsum sensibile, nihil patitur omnino, etiam quando recipitur a sensu, non abjicitur aliquid a sensu nec progreditur de forma in formam fluendo, quemadmodum forma generata in materia. In motu autem physico et agens patitur aliquid a patiente: et quando patiens recipit eam, quod agens continue fluit de forma in formam quousque venit ad perfectionem perfectio motus: et ideo diximus in *Physicis* quod motus physicus est imperfectus actus existentis in potentia secundum quod est in potentia: unde quando sensibile movet sensum, oportet quod alia sit hæc species

motus a motu physico. Cum duo sint in diffinitione motus physici, cum dicitur actus imperfectus, alterum eorum accidit motui, et non est de essentia sua, quod videlicet est imperfecti: ex sui autem natura convenit ei esse actum: et ideo quando non est imperfecti, tunc est actus perfectus. Sic autem est quando est actus sensitivi a receptione sensibilis. Ille enim est actus simplex, et ideo non fluens de forma in formam: et ideo est actus perfecti, et nullo modo ulterius ad aliquid in potentia existens. Multo magis autem hoc fit in intellectu, quoniam supra ostendimus quoniam impassibilitas intellectus in receptione intelligibilium major est quam impassibilitas sensus in receptione sensibilibum. Et ideo sentire et intelligere simile est actui, qui est dicere solum sive aliquid enuntiare verbis: quia in actione quæ est dicere, statim est actio completa, absque eo quod præcedat ipsum actio diminuta, sicut fit in motu physico, in quo diminutus actus continue præcedit completum quousque compleatur totus motus: dicens autem exprimit dictum simplici actione: et sic est sentire et intelligere plus quam sentire: et hoc præcipue est verum de motu simplicis. Simplicem autem sensum et intellectum voco sensum sensibilis per se, et intellectum per se, et non secundum accidens intelligibile.

CAPUT III.

Quod est idem intellectus componens et dividens intelligibilia, sicut est idem sensus communis.

Cum autem determinatum est aliquid esse conferens sive lætum, aut aliquid esse inconveniens sive triste, tunc est sensus per accidens, aut intellectus per

accidens : quia tunc aliquid firmat aut negat componendo unum cum altero vel dividendo unum ad altero : et tunc aut mutatur per appetitum et motum, si determinant aliquid lætum, aut fugit propter appetitum et motum, si determinant aliquid triste : conferentia autem facientia lætitiā et inconvenientia facientia tristitiā sunt communia, et sunt circa sensibilia tantum.

Text. et com.
29.

Et ideo oportet quod duæ passiones animæ secundum quas est lætari et tristari sit quoddam agere appetitus et motus quidam appetitus animæ, qui motus fit sensibili mediante, quod sit aut bonum aut malum, aut aliquid huiusmodi conveniens vel inconveniens ad lætitiā vel ad tristitiā, quæ est secundum sensibilem animam : et ideo Plato dixit quod omnis delectatio et tristitia sunt generationes factæ in sensibilem animam : et verum est quod dicit de delectatione habente contrarium. Si autem est aliqua delectatio in contemplatione ejus, quod diameter est asimeter costæ, illa non habet contrarium, et non est animæ sensibilis. Et de illis in *Ethicis* erit quærendum. Sed hoc quod hic est sciendum, est quod lætitia et tristitia in sensibilibus sequitur fuga et appetitus, et per appetitum motum : fuga autem et appetitus ideo sunt in prima radice sua secundum actum, quoniam una pars quæ est appetitiva sive motiva pars, agitur : una enim pars animæ est, quæ præsens delectabile appetit, et tristabile præsens fugit : præsens autem est appetitus universalis fuga secundum actum, quia contraria sunt ejusdem potentiae : et ideo ejusdem est fugere et persequi, et non alterum appetitivum et fugitivum : neque ab invicem omnia ista sunt altera nec a sensitivo. Quod autem idem est esse appetitivum et fugitivum, dico in communi, quia utrumque appetitivæ animæ et utrumque est pars animæ sensibilis. Sed esse istarum virium ali-

quando differens est, sicut differunt partes appetitus, quæ sunt irascibilis et concupiscibilis, de quibus nos inferius persequemur, cum de motivis partibus animæ tractabimus.

Sed hoc quidem notandum est, quod *Text. et com.*
30.
animæ intellectivæ sunt phantasmata moventia intellectum, sicut sensibilia movent sensum. Cum autem se extendit cogitans intellectus, et determinat affirmando vel negando bonum vel malum, tunc sequitur fuga vel persecutio : intellectus autem appetibile determinans se habet in ratione utentibus sicut æstimativa in non utentibus ratione. Et hoc apparet, quod in talibus nequaquam anima rationalis intelligit sine phantasmate ex quo universale elicitur : et est unus intellectus comparans et dijudicans omne quod movet cum phantasmatibus.

Sicut enim diximus superius, quod aer *Text. et com.*
31.
immutatus a medio hujus fecit pupillam agendo in eam speciem sensibilem quam recipit a re ipsa : et pupilla alterum est ab aere a quo movetur. Et similiter auditus habet suum motivum, et similiter omnis sensus : sed alterum sensitivum quod ultimum dicitur, quia ultimo venit ad ipsum : primum autem dicitur, eo quod ibi est fons et origo sensibilis virtutis et unum formale ad quod terminatur sensus particularis, et quod unum sensitivum est una medietas omnium sensibilibus : sicut etiam ostendimus superius : sed plura est secundum esse particularium sensuum qui ad ipsum terminantur : prius enim dictum est quod uno et eodem discernit, et quid est illud quod discernit, et quid differt dulce et calidum. Sed nunc dicendum est, quia est unum aliquid quod est primum et ultimum sensitivum, quod est sic unum, sicut terminus ad quem diversa terminantur, est

unum, sicut punctum centri est unum ad quod lineæ terminantur a circumferentia venientes. Et similiter intellectus est unus ad quem omnis motus phantasmatum terminatur, et est formalis respectu phantasias, sicut et phantasia formalis est respectu sensus communis, et sensus communis respectu sensuum particularium. Hæc autem vera sunt de intellectu, sive phantasmata ipsa moveant, sive moveant intentiones boni vel mali ex phantasmatibus elicite.

CAPUT IV.

Quod eadem est analogia phantasmatum ad intellectum, quæ est sensibilibus ad sensitivum.

^{et com.}
^{35.} Est autem eadem prorsus analogia et idem numerus sensibilibus plurium comparationum ad sensitivum unum quod facit inter ea comparationem, et phantasmatum plurium ad intellectum unum quod facit inter ipsa per rationes comparationem: nihil enim omnino differt opponere ab aliquo dicente et quærente, qualiter judicat ea quæ sunt similia genere, alias dissimilia, sicut ea quæ sunt unius generis et potentiæ, quomodo idem judicat album et nigrum, dicemus quod judicat ea sicut ultima virtus ad quam terminatur motus albi et nigri. Et similiter si quærat aliquis quomodo idem est judicans id quod est ex phantasmate albi, et ex phantasmate nigri, dicemus similiter sicut unus et idem terminus ad quem ultimi proveniunt motus utriusque: quoniam sicut se habent res sensibiles ad sensitivum ultimum, ita se habent diversa phantasmata ad intellectivum unum ultimum. Si enim D sit dulce et C amarum, quoad hoc quod sit similitudo et species dulcis et amari C in phantasia: A autem

sit res sensibilis alba, et B sit res possibilis nigra, et C in phantasmate se habet ad D et A aut ad B: tunc oportet quod cum sit phantasma amari et D, quod sicut A C et D dulcis, A et B se habent movendo sensitivum ultimum unum: ita C et D se habeant, quod moveant intellectum idem et commutabiliter: sic est et quodam modo quoad hoc quod sicut se habent species in phantasmate moventes intellectum, ita se habent sensibilia moventia sensum. Et adhuc sicut se habent species quorundam sensibilibus ad ipsa, et e converso: et hoc contingit propter hoc quod phantasia est motus a sensibili secundum actum factus: et ideo oportet quod in phantasmatibus sic sit sicut in sensibilibus, et e converso. Si enim sunt sensibilia eadem in genere vel diversa, ita erunt etiam phantasmata moventia intellectum. Si ergo C et D quæ sunt phantasmata composita, sunt ejusdem generis et ejusdem sensus: sic se habent movendo intellectum sicut A et B movendo eundem sensum: et tunc oportet quod sint unum et idem quoad hoc, et ab eadem virtute apprehendantur, licet esse virtutis illius secundum quod refertur ad hoc phantasma et illud, non sit idem, etiam, sicut diximus, quod est primi sensitivi non est idem quando convertitur ad unum sensibile et aliud, sicut diximus quod esse centri non est idem secundum quod refertur ad unam lineam et ad aliam. Hoc autem modo patet similitudinem esse unam in omnibus phantasmatibus et in sensibilibus, et in numero et in analogia. Eadem autem ratio est si accipiantur sensibilia et phantasmata diversorum generum: diversorum autem generum sunt, sicut supra ostendimus in secundo, quæ sunt diversorum sensuum: si A quidem sit dulce, B vero sit album: ergo ex his apparet quod intellectum intelligit et accipit species quæ sunt in phantasmatibus.

Text. et com.
33.

Hoc autem non tantummodo verum est de phantasmatis quæ a sensu sunt accepta, sed etiam de intentionibus convenientis et inconvenientis, quæ cum sensibilibus accipiuntur, quæ nata sunt movere appetitum : sicut enim in phantasmatis determinatur de convenienti et inconvenienti per rationem, sic decernitur imitabile vel sensibile. Et ideo homo extra sensum secundum actum exiens, quando videlicet sensibile non sit præsens cum sit in phantasmatum motibus, tunc movetur per terrorem vel gaudium, non tantum somniando, sed etiam vigilando aliquando : et hoc signum est, quod quando aliquis est sentiens secundum rerum præsentiam quod est fugiendum, verbi gratia quod videlicet quia ignis est incendens ædificia in quibus habitat : hoc enim ut fugiendum cognoscit communiter omnis homo videns illud, quia omnis videns illud fugit : propter hoc quod dicitur in Horatio :

Nam tua res agitur, paries dum proximus ardet :

hoc enim in quantum videns movetur ad fugam. Similiter autem quicumque videt hostes et sentit, quoniam prælia sunt, sive resistendo, sive fugiendo movetur. Etiam sicut se habet in sensibilibus et sensu, sic se habet in phantasmatis et intellectu in homine vel in phantasia ratiocinatur tanquam videt ea coram oculis suis, et deliberando determinat futura bona vel mala ad præsentia phantasmata, sicut præcipue faciunt melancholici et dormientes in somnis. Sicut enim in somnis ad imagines mulierum moventur membra ad coitum, et perficitur delectatio ac si esset res præsens, propter quam species tales imprimantur in corpora : quandocumque enim in phantasia est conveniens forma vel disconveniens corpori, statim virtutes quæ sunt affixæ membris, movent corpus ad inducendum illam.

Et ideo aliqui facti sunt leprosi et aliis infirmitatibus detenti, quod imaginationibus lepræ frequenter detinentur vel alterius infirmitatis, cum in phantasmatis dicat determinando anima aliquid esse tanquam lætum vel tanquam triste : et si non sit secundum esse, tamen fugit tunc a tristi, aut imitatur lætum. Et universaliter sic est in omni actione : et actionem voco quod actuale potest agi per nos, sic sunt omnia quæ ad delectationes vel tristitias pertinent, vel ac communicationem vitæ animalium inter se. Si autem verum et falsum accipiat sicut actu, ita quod non sint accepta in rebus actualibus per nos, quæ dicuntur præterita : tunc adhuc sunt in eodem genere : quoniam sunt cognitiones in phantasmatis acceptæ : sicut et bonum et malum actibilia et præterita : sed in eo quod simpliciter est verum et falsum, differt a bono et malo quoad genus cogitationis : quoniam simpliciter verum non est in his quæ semper et ubique sunt vera quæ sunt universalialia : et hæc non sunt phantastica cogitatione vel cognitione, sed intellectuali potentia. Similiter autem de contrario quod simpliciter est falsum : quia hoc est quod ubique et semper est falsum sine hic et nunc. Differunt autem verum et falsum a bono et malo quæ in quodam sunt, quod sit agibile per nos, erit quidem verum et falsum in phantastica cognitione, sed non bonum et malum. Patet igitur quod in omnibus quorum species est in phantasmatis, sicut in physicis et ethicis, analogia est inter sensibilia et sensum, et phantasmata ad intellectum phantasticum comparata.

Text. et com.
34.
Nota hic
quomodo
forti immo
natione pro
venit aliquot
in effectu

CAPUT V.

*De intellectu mathematicorum et divi-
norum.**I. et. et com.*
35.

Sed de his quæ sunt abstractione dicta, sicut mathematica, quæ in diffinitione sua non concipiunt materiam sensibilem, videtur fortasse alicui quod non sit talis analogia. Sed sciendum est quod omnia talia intelligit et accipit intellectus per sensum. Sicut enim accipit intellectus in hac materia sensibili quæ est caro nasi, eo quod conjuncta est per esse diffinitionem cum materia sensibili : ita accipit separata mathematica in phantasmate, eo quod per esse conjuncta sunt materiæ sensibili, licet per abstractionem vel diffinitionem sint abstracta. Cum enim intelligit simum quod in sua diffinitione carnem nasi concipit, oportet quod illud non separatim accipiat per diffinitionem. In quantum autem accipit genus suum, quod est curvum, in sua ratione non accipit carnem nasi, eo quod secundum unam rationem salvatur in qualibet materia : tunc intelligit hoc sine intellectu carnis.

I. et. et com.
36.

Et quoad hoc intelligit mathematica quæ secundum esse non sunt separata tanquam sint separata, quia sunt suis diffinitionibus abstrahentia ab omni sensibili materia : non ergo accipit ea separata extra naturam existentia, quia in rebus semper sunt conjuncta : et sic receptio ipsorum est ex phantasmate. Sed cum accipit intellectus aliquid eorum quod profundatur circa illud, et percipiens non

est de intellectu alicujus eorum materiam sensibilem abstrahendo a materia sensibili diffinit illud : talis ergo est intellectus mathematicorum quod accipitur ex phantasiis sicut et aliorum intellectus quæ sunt naturalia et actualia. In omnibus his videtur quod omnis noster intellectus ex phantasmatibus oriatur. Quæ autem sic ex phantasmatibus accipit intellectus, intelligit, cum ipse sit separatus, oportet quod sint separata ea quæ intelligit : et cum omnibus his est in potentia, postea autem in actu. Quæ autem secundum actum sunt in intellectu, tripliciter sunt in ipso : quorum unum est secundum actum scire et agere scientiam, sicut quod omnis homo est animal, quando actualiter ordinatur prædicatum ab subiectum. Secundus autem est scire in habitu et non considerare. Tertius autem est habere inchoationem scientiæ, sicut quando de aliquo interrogati, incontinenti respondere non possumus certissime, tamen scientes quidem in proximo respondebimus : talem enim scientiam in potentia non habemus tantum, quia sic oportet dicere alias discere ante responsionem quod non est verum : similiter nec in actu, quia non actualiter consideramus : neque etiam perfectione in habitu, quia si haberemus perfecte habitum propinquum, possemus respondere cum vellemus. Et primus quidem motus assimilatur thesauro qui in visu apprehenditur, secundus autem thesauro reposito in terra, tertius autem thesauro recondito, qui quidem habetur, sed est reclusus, et clavis in promptu non habetur vel invenitur.

Quæ actu
sunt in in-
tellectu tri-
pliciter sunt
in ipso.

CAPUT VI.

Qualiter intelliguntur divina quæ sunt separata : in quo est digressio declarans hoc quod dixit Alexander, et improbationem ejusdem erroris.

His autem habitis, sciendum quod illud est res intelligens per suam essentiam solum, quod est intellectus omnino, et universaliter est intellectus in actu semper existens, et hoc est intellectus et intelligentia omnino separata : et ideo nequaquam in potentia existens, sed semper in actu, non solum habens, sed etiam faciens de se omnia intelligibilia, et nihil eorum quærit extra seipsum secundum quod intellectus est. Sed est quæstio de nostro intellectu qui conjunctus est magnitudini sensibilium, sicut dictum est, eo quod non accipit nisi formas abstractas a magnitudine, utrum nunquam contingat ipsum intelligere aliquod sic separatorum a magnitudine vel non ? Si enim contingit ipsum intelligere separata, tunc non semper accipitur a phantasmatibus et a magnitudine, sed conjungitur intelligentiæ separatæ, danti sibi formas intelligibiles. Quod duobus modis esse potest, quod videlicet jungatur ei sicut efficienti et formæ. Et si isto secundo modo esset conjunctus materialis noster intellectus agenti intelligentias separate, tunc hæc esset major felicitas et divinitas quædam quam intellectus humanus consequi posset. Et Aristoteles promittit se de ista quæstione considerationem habere posterius, et nos non invenimus eum considerasse de his in aliqua parte libri sui de *Anima*, nisi forte hoc exciderit a libris suis qui ad nos nondum per-

venerunt. Si autem obscure potest haberi de libris ejus, tunc, sicut dixit Alfarabius, inchoatum habetur ab eo solutum, ubi ut videtur hoc esse quod dicit de *felicitate contemplativa*.

Nos autem propter doctrinæ bonitatem, quantum Deus in his donare dignabitur, hic volumus perscrutari, ut omnes simul determinemus operationes intellectus¹ : sed volumus primo ostendere dicta Peripateticorum in hac quæstione, et postea scientiam nostram : et ostendamus in quo convenit, et in quo differt a dictis aliorum Peripateticorum : et quia inter Peripateticos qui persecuti sunt Aristotelem, præcipuus, ut multi dixerunt, fuit Alexander, referamus igitur primo qualiter ipse istam quæstionem determinavit. Dixit enim intellectum possibilem esse generabilem cum corpore hominis et corruptibilem, eo quod esset forma et virtus in corpore, sicut superius diximus, quia intellectus secundum eum non est aliud quam præparatio ad intelligibilia suscipienda et aptanda, sicut rasure tabulæ et plana est aptitudo ad recipiendum picturam, et non est substantia in se ens sicut est tabula, sed est tantum aptitudo ad intelligibilia consequens conclusionem elementorum inter omnes complexiones magis æqualem, et ad æqualitatem cœlestem magis per similitudinem vicinam. In hac autem aptitudine facit formas primo intellectus agens, qui secundum istum est intelligentia separata et non pars animæ existens, et quamdiu tantum facit esse in actu educendo eam de potentia ad actum, non conjungitur intellectui possibili nisi sicut efficiens, et facit sic inesse intellectum speculativum, quem etiam dicit generabilem et corruptibilem in nobis, quando perficitur ad plenum intellectus possibilis, et habet intellectum speculativum, tunc demum con-

Digressio.

Alexandri opinio.

¹ Hanc digressionem movet etiam Commentator comm. 3.

jungitur et intellectus agens sicut forma : et hunc quidem nunquam intelligit intellectus possibilis, sed cum post omnia intellecta conjungitur nobis ut forma, tunc nos per ipsum intelligimus omnia alia separata, et habemus scientiam ipsorum. Redit ergo dictum istius hominis ad hoc quod ex phantasmatibus acceptus continuatur et unitur nobis intellectus speculativus, et multo lumine speculatorum, quod lumen largitur ejus intellectus agens ut agens, et disponitur continue melius et melius intellectus possibilis. Et sic continue speculando tandem unitur ei ut forma, et intellectus agens qui est substantia separata dicta nobis unita : et quia substantia separata intelligit alia separata, ideo tunc per agentem unitum nobis intelligimus alia separata. Adhuc autem induxit rationem quæ non est demonstrativa : dixit enim quod duæ sunt operationes intellectus, quarum una est facere et quasi creare formas actu intellectas ex potentia intelligibilibus : et hoc nihil aliud est nisi denudare eas et facere simplices a materia et cæteris individuantibus eam : alia autem est intelligere : et prima istarum operationum est propter secundam. Et ideo cum perfectæ sint istæ duæ operationes in nobis, tunc perfectus est intellectus noster. Est autem perfecta operatio prima, quando intelligibilia omnia facta sunt secundum actum. Operatio autem secunda perfecta est, quando potest omnia intelligere per id quod habet in se homo quasi formaret : hoc autem fit modo prædicto, et erit continuatio et conjunctio nobiscum intellectus agentis, et per eum aliorum separatorum : et hujus dedit exemplum in potentia ambulandi : quoniam dicitur perfecta in ambulandis, quando fuerit confortata ad quamlibet ambulationem perficiendam secundum actum : et hoc fit successive per organorum confortationem et ambulationis usum. Similiter autem dixit esse, quod intellectus continue confortatur et disponitur ad majus lumen recipiendum

per intelligibilia, et sic confortatus perficit separatum agentem ut formam : et hunc modum vocavit intellectum adeptum qui est ultimus gradus intellectivæ potentiæ : per adeptum autem intelligit separata.

Ecce hæc est quæstio Alexandri secundum quod potest intelligi ex verbis ejus in libro suo de *Anima*, et in libro suo de *Intellectu et intellectu* : et hæc est opinio erroribus plena, et ad ipsam plura sequuntur inconvenientia : et horum quædam ponit Averroes contra eum, et quædam nos inducimus. Averroes vero supponit quamdam suppositionem esse veram : et hoc est quod intellectus omnibus modis efficitur intellectus, et hoc præcipue in rebus separatis a materia, quæ si non sit prius intellecta et verificata, non intelligerentur rationes ejus. Est autem sic verificanda : quoniam, sicut superius diximus vel ostendimus, intellectus omnis est forma, quæ medietas est intellectorum, sicut medietas in tactu medium est tangibile : et ideo sicut quando tangibile secundum actum immutat tactum, efficitur qualitas tangibilis et tactivæ virtutis una, propter hoc distinguitur tactus et determinatur per qualitatem rei tactæ : ita est, quod una efficitur intellectualitas rei intellectæ : et ideo diximus superius, quod intellectus tactus et intellectus rei sunt unum, non sicut subjectum et accidens, nec sicut materia et forma, sed sicut ea quæ aliquo modo sunt ejusdem formæ sicut determinans et determinatum. Sic se habet omnis forma materiæ, quando unitur ad extrema, et accipit actum ejus : quia medium est aliquid extremi. Hac autem habita propositione, objicitur contra illud, dicens quod intellectus agens ponatur esse non pars sed substantia separata et incorruptibilis, et speculata ponantur generabilia et corruptibilia, quia intelliguntur a nobis per agentem intellectum quando fuerit nobis ut forma, tunc oportebit quod cum intellectu agente fiant unum : et sic incorruptibile fiat corruptibile, quod est absur-

Improbatio.
Quomodo verificatur propositio Averrois dicentis quod intellectus efficitur intellectus omnibus modis.

dum et non intelligibile. Est autem inconueniens omnino dicere incorruptibile et separatum fieri formam corruptibilis et separati corporei. Pone enim iste intellectum possibilem esse corporeum et conjunctum et corruptibilem, et agentem esse incorruptibilem et separatum et incorpoream substantiam, et modo prædicto ingredi eam in nos, et hoc esse quod dicit Aristoteles quod ingreditur ab extrinseco. Multa sunt impossibilia quæ sequuntur ad hoc, quod dicit intellectum possibilem esse formam corporis ut in superioribus induximus. Patet autem facile ex dictis, quod iste nullam veram causam assignare potest quæstionis inductæ quæ soluat eam : quia nullo modo videtur uniri posse incorruptibile incorporeum et separatum cum corpore separato corruptibili et conjuncto : quia omnino reddit dictum suum ad hoc quod aut recipitur de novo, aut non recipitur. Si recipitur, tunc oportet quod fiat immutatio aut recipientis, aut recepti, aut utriusque. Constat autem quod Alexander non potest dicere, quod sit in recepto : quia hoc secundum eum est impermutabile et necessarium : et ex hoc etiam patet quod non sit transmutatio in utroque : si autem est transmutatio in recipiente, tunc oportet quod recipiens fiat substantia quædam quæ inerat prius quando unitur ei sicut forma materiæ : et tunc quæritur ab eo quid est causa hujus transmutationis et receptionis, et non poterit assignare. Si autem dicat aliquis, quod Alexander intelligit quod intellectus agens semper est in nobis, tunc sequitur inconueniens majus cum semper agat intellectus universaliter agens, statim in phantasmatis præsentibus agat intellectus speculativus : et sic habebimus omnes scientias speculativas sine studio et sine doctore : et erit unus modus intellectus agentis in nobis et ante speculationem : et hoc concipimus esse falsum. Ista vero consecutio impossibilis videtur esse necessaria per hoc quod ad intellectum speculativum nihil amplius exigitur nisi

præsentia agentis, et præsentia phantasmatis, et subjectum intellectus possibilis. Hæc sunt quæ dixit Alexander et quæ contra eum inducuntur.

CAPUT VII.

Et est digressio declarans opinionem Themistii et Theophrasti in solutione quæstionis inductæ.

Themistii autem et Theophrasti dictum ad hoc reddit, quod intellectus agens est forma, et intellectus possibilis, ut superius diximus, et intelligere in nobis non est per receptionem intelligibilium, sed intelligere nihil aliud est quam denudare per intellectum intelligibilia, eo quod lux agentis est circa ipsa, et circa lucem agentis tunc circa ipsa est intelligere ea. Hi autem qui dicunt intellectum possibilem esse separatum sicut agentem, et incorruptibilem utrumque esse, dicunt quod nihil inconueniens est, quod incorruptibilis fiat forma incorruptibilis : et ideo reprehendendo Alexandrum, dicunt quod ipse dixit impossibilia : dixit enim speculativum continue generari et corrumpi, qui etiam vocatur intellectus in habitu, et tamen istum informari ab intellectu agente incorruptibili sicut informatur substantia ex sua forma. Sic enim esset corruptibile materia incorruptibilis, quod est inconueniens : et si hoc modo intellectus uniretur nobis, indigeret intellectus agens corruptibili ad suam actionem perficiendam, quæ est intelligere : quæ omnia stare non possunt : et ideo dictum Alexandri isti duo viri nullo modo sequi voluerunt. Dicunt etiam isti probationem Alexandri non valere, quando verum est quod virtus perficitur confortatione et exercitio quando est virtus generata : in complemento enim ge-

nerati accipit etiam complementum virtutum generatum, sed non propter hoc provenit ad virtutem quæ non est generati secundum quod est generatum. Cum enim Alexander dicat intellectum potentialem esse generatum, et intellectum qui est in habitu, similiter esse generatum, et complementum finis generati est generatum: tunc per hæc duo non venit ad continuationem et unionem intellectus agentis qui non est generatus: propter quod isti fuerunt primi qui contempserunt dictum Alexandri, et dixerunt et possibilem esse non generatum et agentem et speculativum, qui sit ab utroque, sicut superius diximus. Dicunt autem intellectum nostrum compositum ex potenciali et agenti esse conjunctum nobis per intelligibilia ad phantasiam moventem relata: et sic compositum intellectum nobis conjunctum per se sufficientem esse ad intelligendum separata. Et hujus unicam rationem assignant, quæ a majori est ducta, et est ratio topica probabilis uno modo et non necessaria: dicunt enim quod minus videtur, quod intellectus compositus ex duobus separatis sit de intelligibili concipiente materiam, quam de intelligibili quod est simile sibi: et est tamen de intelligibili conjuncto cum magnitudine: ergo multo magis est de intelligibili separato. Et hæc ratio quam inducunt, nullo modo concluderet si dicerent intellectum possibilem non esse separatum, sicut dixit Alexander: quoniam in omnibus virtutibus corporeis sic est aliquid quod in se valde activum est, nec percipitur quoad nos eo quod expellit harmoniam virtutis: sicut sol qui est valde visibilis, non videtur a nobis: et similiter posset esse, quod separata quæ secundum se sunt valde intelligibilia, non intelliguntur a nobis, sicut etiam Aristoteles videtur dicere, quod dispositio nostri intellectus ad manifestationem naturæ est sicut dispositio oculorum vesperilionis ad lumen solis. Cum autem ponunt intellectum esse virtutem separatam, tunc ratio eorum est probabilis. Sed

ipsi causam assignare non possunt: quia intellectus agens quandoque agit in nobis et quandoque non agit, cum secundum eos continuetur nobis. Adhuc autem secundum istos non est in nobis aliquid recipiens intellectum, et sic intellectus et intelligere non fit unum, quod est contra positiones sapientum. Quædam autem alia contra hanc opinionem inducta sunt in præcedentibus.

CAPUT VIII.

Et est digressio de solutione quæstionis Avempacis et Alfarabii in quo erraverunt.

Avempace autem qui tota vita sua solitus fuit solvere istam quæstionem, posuit intellectum materiale esse corruptibilem et generabilem, et non esse animæ rationalis partem: quia dixit et hunc esse phantasiam secundum quod est in homine, quæ conjuncta est cum cogitatione potentia, sicut superius et ante diximus. Solvebant autem istam quæstionem sicut et Alfarabius et post eum Albubachel, quod intellectus agens est natura hominis et est separatus: et ideo quando per intelligibilia perficeret operationem suam, quæ est creare et facere intellectum speculationis: et tunc quasi liberatus intelligit per seipsum ea quæ sunt separata. Avempace autem post hos veniens, addidit quod homo secundum intellectum habet duas vires: unam humanam quam habet in quantum colligatur phantasmatibus, alteram autem divinam quam habet secundum quod est vestigium intelligentiæ separata. Per humanam intelligit concepta cum materia, per divinam autem separata. Omnes autem isti tres unam habent rationem, sed dupliciter ar-

Nota rationem Avempacis.

¶ una
¶ ratio
¶ una
¶ ratio
¶ una
¶ ratio

guunt ex illa primo quod modo uno sic¹. Supponunt enim quod omnia speculativa quæ sunt in anima, facta sunt speculativa postquam potentia facta sunt speculativa. Deinde supponunt aliam propositionem quæ verissima est, quod videlicet omne factum speculativum habet quidditatem, et tertio iterum supponunt aliam veram propositionem, quod videlicet intellectus est, qui facit omnes quidditates potentia intellectas esse actu intellectas: et ex illis concludunt quod intellectus innatus est extrahere formas intellectivorum et quidditates eorum: oportet igitur quod virtutem illam habeat per naturam separatam. Hanc autem rationem etiam aliter inducunt sic. Supponunt enim primo, quod omnis quidditas suppositi et singularis cum potentia est potentia separabilis ab ipso. Secundo autem, quod quando fit actu, quod tunc facta est quidditas pura ab intellectu agente: et quærent quod sit speculativum, aut compositum ex quidditate et alio, aut est simpliciter quidditas, aut non est habens quidditatem, ita quod sit privatio pura. Et si dicatur quod est compositum ex quidditate et quodam alio, tunc cum ab omni composito intellectus sit aptus separare quidditatem intellectus, separat ab intellecto illo quidditatem illam: et de illa quidditate erit eadem quæstio: et ibi hoc in infinitum: et quia infinitum fugit omnis intellectus, standum est in primo intellecto, et dicendum est quod illa est quidditas pura. Si autem dat quod non esset quidditas, sed esset privatio pura, non est pura: tunc nihil esset intellectum speculativum, nulla etiam esset scientia speculativa omnino: quod falsum est. Remanet ergo quod sit separata et absoluta quidditas. Adhuc autem Alfarabius rationem inducit et sic. Supponit enim quod intellectus equi in quantum est equus sive per simplicem quidditatem ipsius non est plures intellectus, sed unus, et similiter est de intellectu ho-

minis, et universaliter est de omni intellectu quidditatis. Si ergo efficitur plures intellectus, oportet quod aliquid sit causa pluralitatis: hoc autem non est nisi quod dividitur et differre facit quidditatem secundum esse et numerum: et hoc non est nisi forma corporalis et individualis in phantasia vel in sensu. Quia igitur intellectus speculativus quidditatis est alius apud me, alius apud te, hoc est, quod forma imaginata in spiritu corporeo cum quo componitur quidditas intellecta, est alia apud me, et alia apud te: et sic per imaginationem componitur et conjungitur nobis intellectus speculativus qui de se universalis est, quia superius ostensum est quod intellectum secundum quod intellectum non est individuum. Cum igitur intellectus sic separatur lumine agentis perfectus eodem lumine, et per gradus ascendens conjungitur intellectui separato, et fit intellectus speculativus quasi dispositio media conjunctionis istius: et hoc fere est idem ac si dicatur quod agens habet primo lumen debile, quod non valet nisi speculari, et valet intelligere separata: et postea acquirit lumen forte, per quod intelligit separata: et quod idem est intelligens quidditates quas a materia separatas habet, et quidditates separatorum.

Sed unicuique potest de facili patere, ^{Impugnatio} quod hæc ratio non valet, nisi nos concedamus quod unicuique sunt quidditates separatorum per se, et quidditates eorum quæ separantur ab intellectu a materia in qua sunt. Si enim hoc esset verum, tunc ejus virtutis esset comprehendere utrosque. Si autem æquivoce, tunc nihil valet ratio inducta. Et si dicatur neque esse æquivoce, neque penitus univoce, tunc oportet etiam virtutem intellectivam variari, supposito hoc quod dixit Aristoteles in VIII *Ethicorum*, quod omnis cognitio est in anima secundum congruentiam cognoscentis et cogniti, nisi hoc esset verum, tunc quælibet vir-

¹ Hanc rationem Avempacis adducit etiam

Commentator hic.

tus acciperet quodcumque: et sic intellectus acciperet sensibile et alicujus sensus intelligibile, quod omnino esse non potest. Si autem quidditates darentur utrasque esse unitas, tunc adhuc multæ remanerent dubitationes. Si autem dicatur intellectus possibilis esse corruptibilis, tunc quæretur secundum prædicta qualiter corruptibile unitur incorruptibili, et quæstio est tam in possibili quam in speculativo: quia uterque ponitur corruptibilis ab Avempace. Si autem possibilis dicatur esse incorruptibilis et separatus, tunc relinquitur quod qualiter intelligit aliquid de novo: quia aliquid incorruptibile secundum substantiam non potest fieri novum secundum formam, eo quod ex materia et forma fit unum novum. Adhuc autem cum neque sit separatus, quare modo intelligit et non ante, cum per se sit uno modo quod est separatum? Adhuc relinquitur quæstio secundum istos, quare de separatis secundum se non sunt scientiæ speculativæ, sicut sunt de conjunctis? Si enim utrumque est in potestate nostri intellectus, tunc speculabimur de separatis per separata sicut speculamur de conjunctis. Hoc autem non est verum: quoniam si quid parum aliquando speculamur de separatis, hoc facimus per conjuncta cum materia, sicut per motum accipimus motorem: et nescimus speculari passiones substantiæ ipsius, nisi quæ relatæ sunt ad motum et ad corpora. Si enim est aliqua hujus causa ista, quia habemus intellectum connaturalem nobis ad talia speculanda, tunc oportet quod omnes deficiamus in scientia speculativa separatorum: aut propterea quod principia illius scientiæ non sunt inventa, sicut deficiamus in alchimia: aut propter hoc quod non sumus exercitati sufficienter: et utrumque eorum est improbabile, quia talis defectus esset generalis apud omnes homines. Si autem diceret aliquis, quod aliqui habent et aliqui non habent potentiam hujus speculativi, tunc nos quia non habemus hujusmodi potentiam,

æquivoce diceremur homines ad eos qui habent hujusmodi potentiam. Constat enim summam hominis potentiam esse perfectionem in contemplatione separatorum.

CAPUT IX.

Et est digressio qualiter Avicenna et Algazel solvunt inductam quæstionem, et quæstio dubitationis est in dictis eorum.

Huic etiam quæstioni satisfacere intendit Avicenna et insecutor ejus Algazel dicentes, quod in veritate intellectus possibilis est in nobis primo sicut tabula rasa et planata, quemadmodum superius est dictum: quia cum addiscit homo, acquirit formas intellectas per hoc quod agens, denudat eas et conjungit eas intellectui possibili: et cum quælibet illarum formarum intellectualitatis accipit ab agente, oportet quod possibilis in qualibet convertatur ad agentem: et cum perfecta fuerit conversio ejus ad agentem, tunc conjungitur intellectui agenti ut formæ: et tunc per ipsum intelligit separata: et ideo addiscere nihil aliud est nisi acquirere perfectam habitudinem, quæ materialis ad agentem convertatur: quam cum acquirit, tunc omnia scit actu ex hoc quod convertitur ad agentem largientem ei formas intellectas: quia ex ipsa emanant in animam omnes formæ intellectæ. Dicunt enim isti quod cum formæ intellectus speculativi sunt in anima, quas homo intelligit quando vult, aut sunt in anima sicut in thesauro, aut sunt ita in anima, quod licet non sint in ipsa sicut in subjecto, habet tamen eas quando vult. Si autem essent in ea sicut in thesauro, tunc oporteret quod anima rationalis haberet memoriam et reminis-

centiam in omni actuali consideratione, quod falsum est : quia ea quæ sunt in anima, sunt abstracta a tempore : et omnis memorans memorat sub differentia temporis determinati. Adhuc autem thesaurus perficitur in tenendo : quæ sit autem natura animæ rationalis quæ teneat formas, non potest etiam dici ab eo qui dicere velit. Non ergo sic res servatur in anima. Si autem dicatur quod sunt in anima sicut actus in potentia, hoc esse non potest : quia nihil aliud est intelligere et considerare secundum actum, nisi habere intellecta in anima secundum actum : aliquando autem non consideramus ea quorum tamen habemus scientiam : videtur autem quod oporteat dici, quod nihil habeat anima plus quam ante discere habuit : aut oportet quod sint formæ speculatæ intellectu agente. Constat autem quod posteriori modo dici non potest, quia tunc eodem modo ad intelligendum esset dispositus, et ante scientiam et post, et esset semper impossibilis ad sciendum. Relinquitur ergo quod formæ intellectæ sunt in intellectu agente, et quod per addiscere acquirit anima aptitudinem convertendi se ad intelligibilia vel intelligentiam quæ larga est in dandis speciebus intelligibilibus, et quotiescumque convertitur ad eam, emanant ex ea in animam intellectus multi : et hæc est conjunctio nostra ad intelligentiam separatam : et per illam ad omnes alias separatas : ideo dicunt isti quod etiam verum est secundum aliquem modum etiam post addiscere et scire, intellectus est in potentia ad considerare : sed hæc est potentia propinqua. Est autem potentia ista in hoc quod possibilis non habet in se intelligere, quia statim ut convertitur ad agentem, habebit illum.

Impugnatio. Contra autem dictum istud sunt præcise quatuor rationes, quarum prima est, quia adhuc quasi est ut prius, qualiter possibilis per intellecta non remanentia in ipso acquirat aptitudinem se conjungendi agenti : de hoc enim nullam assignant causam. Secunda autem est, quia

secundum hoc immediate agens continuatur possibili post scientiam, et cum sit incorporeus et separatus, videtur quod eadem ratione continuatur ei etiam ante scientiam, et sic semper continuatur ei, ut videtur. Tertia autem est, si solum agens largitur formas intellectas, cum ipsæ differant genere et specie, debet assignare Avicenna quæ est causa differentiae. Quarta autem est, quia cum convertitur possibilis ad agentem, tunc fluunt formæ intellectæ ad ipsum possibilem : cum ergo agens habet se uno modo, formæ fluentes ab ipso receptæ immaterialiter erunt uno modo : et hoc est falsum : quia modo fluunt formæ quædam, et cras aliæ, sic etiam de aliis. Hæc igitur sunt ad quæ reducuntur dicta Peripateticorum : et sunt in eis plurimæ dubitationes, sicut cuilibet de his cogitanti patet.

CAPUT X.

Et est digressio declarans quorundam modernorum solutionem.

Forsitan autem dicit aliquis consequens dicta antiquorum doctorum qui Peripateticos non imitantur, quod intelligibilia sunt in nobis in habitu cum acquisita est scientia : ridiculum enim videtur quod intellecta non sint in anima cum habitus sit qualitas, et qualitas sit secundum quam quales nos esse dicimur. Separata autem sunt in anima per hoc quod abstrahuntur a phantasmate, quod est eorum per accidens : cum enim acceperimus in sensu motum, cognoscimus motorem per hoc quod circa motum profundatur anima et ratiocinatur de motore et substantia ipsius. Est autem duplex scientia ex phantasmate : quædam enim est ex phantasmate, ita quod ipsa forma intellecta est forma habens esse in par-

ticulari : quædam autem sic, quod forma intellecta non est secundum esse in particulari, sed in sensibili manifestantur opera ejus : et per opera sicut per effectum venit in causam per intellectum : et sic cognoscimus separata. Hæc est via quam fere sequuntur omnes moderni Latini : sed isti in principiis non conveniunt eum Peripateticis : si enim scientia sit qualitas in anima, tunc scientia non est universale id quod est intellectus, quod est ubique et semper. Peripatetici concorditer dixerunt, quod universale secundum actum non est nisi in anima, et quod universale continuatur in intellectu separato. Et hæc est objectio Avicennæ, in quam omnes concordaverunt. Amplius sit, quod quocumque modo anima veniat in conjunctione substantiarum separatarum, semper hoc verum est quod in fine cognoscit illas substantias : oportet quod ergo per aliquid habeat virtutem cognoscendi eas : constat quod per intellectum conjunctum cum continuo et tempore non habet virtutem tales substantias cognoscendi : ergo habebit hanc virtutem per aliquem alium intellectum : et tunc remanet quæstio ut prius, et quid sit ille, et qualiter copuletur cum anima ? Adhuc si per addiscere dicta, acquireret anima facilem aptitudinem convertendi se ad intellectum agentem, quam aptitudinem non habuit ante addiscere, tunc scientia in habitu erit scire, cum homo voluerit ex aptitudine talis conversionis per studium acquisita : et hoc quidem dicit Avicenna. Sunt tamen et alia ex quibus est scientia in anima : sed hæc emanant ab intellectu agente intellectum possibilem quotiescumque voluerit ille qui habet habitum sciendi : et sic universalis sunt quædam apud omnem intelligentem eadem, et tamen non sunt per seipsa sicut res exteriores. Adhuc autem, potentia bene tenendi et potentia bene suscipiendi non causantur ab eisdem principiis, sicut superius ostensum est. Si ergo istæ duæ potentiæ ponantur in intellectu pos-

sibili, quando ponitur suscipere intelligibilia speculata et tenere ea, tunc videtur intellectum esse compositum ex principiis causantibus potentias illas : et hoc est absurdum : et ideo antiqui dixerunt Philosophi concorditer omnes, quod intellectus possibilis non est tenere species intelligibiles, sed suscipere tantum : intellectus quidem faciens eas de seipso est intellectus agens : et cum facit eas, tunc resultant in intellectu possibili sicut forma objecta speculo resultat in speculo : et ex omnibus his patet, quod difficillima quæstio est ea quæ est superius inducta. Et Latini quidem usque huc neglexerunt quæstionem illam : et hujus causa est, quia non convenerunt in positionibus suis, et in dictis Peripateticorum : sed diverterunt in unam quamdam alteram viam, et induxerunt alia principia et alias positiones.

CAPUT XI.

Et est digressio declarans veram causam et modum conjunctionis intellectus agentis nobiscum.

Nos autem dissentimus in paucis ab Averroee, qui inducit istam quæstionem in commento super librum de Anima. Cum omnibus enim aliis fere Philosophis convenit Averroes in hoc quod dicit intellectum agentem esse separatum et non conjunctum animæ : et tunc supponit istam propositionem, quæ etiam necessaria est, quod omne quod est separatum et efficitur conjunctum, habet aliquam causam suæ conjunctionis : et tunc quæritur quæ sit illa causa conjunctionis per quam intelligentia agens formaliter conjungitur possibili ut sic anima efficiatur intelligens substantias separatas ? Nos autem in dictis istis nihil mutamus nisi

Nota in quo
discrepat
D. Albertus
ab Averroee.

hoc quod etiam Aristoteles mutasse videtur, quoniam dixit quod in omni natura in qua est patiens, est etiam agens : et ita oportet in anima esse has differentias : per hoc enim videtur nobis : nec de hoc dubitamus, quin intellectus agens sit pars et potentia animæ. Sed tunc dicentes eum esse partem, erit quidem animæ semper conjunctus sicut pars : sed lumen ejus quo operatur intellecta, licet hoc non semper actu conjunctum est intellectui possibili : quia etiam est separatus, ut dictum est superius. Convenimus enim cum omnibus Peripateticis, quod intellectus agens magis est separatus quam possibilis. Item convenimus cum eis quod separatum non conjungitur nisi causam habeat suæ conjunctionis. Et his duobus suppositis accipimus alia duo ab Alfarabio, quorum unum dicit in libro suo de *Anima*, et alterum in *X Nicomachiæ* suæ quæ est ethica, *nichomathica* dicta apud nos. Idem autem quod dicit in libro de *Anima* est, quod intellectus duas habet operationes, quarum una est facere intellecta denudando ea a materia, et altera intellecta intelligere, et discernere magis differri habet per primam istarum operationum quam per secundam : quoniam primam habet per seipsum solus, et secundam habet communem cum cæteris potentiis passivis. Id autem quod dicit in *X Ethicæ*, est quod fiducia philosophantis est non conjungi agenti intellectum ut efficiens, sed etiam sicut formæ : et explanat hoc, dicens quod intellectus agens cum agit et creat intellectum in nobis, est efficiens conjunctus nobis tantum : eo quod tunc agit operatione sibi substantiali per quam diffinitur, et agit sine nobis coagentibus, licet agat in nobis intellecta quæ facit : sed intelligere nostrum opus per intellectum nobis conjunctum. Et si fiducia philosophantis felix est conjungi intellectum sicut formæ, tunc conjungetur ei ita quod ipsum intelligat homo felix in actu felicitatis : forma enim est per quam operamur hoc

opus quod nostrum est in quantum homines sumus.

Et si forte diceretur, quod hæc conjunctio secunda est impossibilis, refellitur hoc per hoc quod nos videmus animas feliciū sicut quando perficiuntur animæ eorum secundum optimum statum sapientiæ, quando videlicet sapiunt divina quæ sapit Deus, et habent delectationem in his : per effectum igitur probatur quod hæc conjunctio erit hic in multis, et est possibilis. Sed nobis adhuc deest modus et causa conjunctionis. In causa autem quam inducimus et modo convenimus in toto cum Averroe et cum Avempace, in parte cum Alfarabio, dicentes quod intellecta speculata dupliciter fiunt in nobis. Quædam enim fiunt in nobis per naturam, ita quod non accipimus ea per aliquod vel ab aliquo doctore, nec per inquisitionem invenimus ea, sicut sunt dignitates demonstrationum propriæ, qualiter sunt prima et vera ante quæ omnino nulla sunt, quæ non scimus ex sensu, nisi in quantum terminos cognoscimus : notitia autem terminorum non facit notitiam principiorum nisi per accidens. Quædam autem speculata fiunt in nobis per voluntatem : quia videlicet studemus inveniando et audiendo a doctore : et hæc omnia fiunt intellectu agente influente eis intellectualitatem, et faciendo hæc intellecta esse intellecta secundum actum intellectus agens conjungitur nobis ut efficiens : et quia in omnibus his influit intellectualitatem et denudationem, sunt omnia sibi similia in hoc quod separata sunt et nuda : ei ideo in omnibus his accipit continue intellectus possibilis lumen agentis, et efficitur sibi similior de die in diem : et hoc vocatur a Philosophis moveri ad continuitatem et conjunctionem cum agente intellectu : et sic cum acceperit omnia intellecta, habet lumen agentis in formam sibi adhærentem : et cum ipse sit lumen suum, eo quod lumen suum essentia sua est, et non extra ipsum, tunc adhæret intelle-

ctus agens possibili sicut forma : et hoc sic compositum vocatur a Peripateticis *intellectus adeptus et divinus* : et tunc homo perfectus est ad operandum opus illud quod est opus suum in quantum est homo : et hoc est opus quod operatur Deus : etiam hoc est perfecte per seipsum contemplari et intelligere separata : et iste modus et ista conjunctionis operatio concordat cum Aristotele in X *Ethicæ* suæ, ubi fere dicit ista, et præcipue concordat cum Eustratio et Michaelis Ephesio, qui fere in hunc sensum exponunt Aristotelem ibidem. Colligitur enim ex his, quod intellectus agens tribus modis conjungitur nobis, licet in se et secundum essentiam suam sit separatus : a natura enim conjungitur ut potentia et virtus quædam animæ, sed faciendo intellecta speculata conjungitur ut efficiens : et ex his duabus conjunctionibus non est homo perfectus ut operetur opus divinum : tandem conjungitur ut forma, et causa conjunctionis ejus est intellectus speculativus : et ideo oportet esse speculativum ante adeptum : et tunc homo perfectus et divinus effectus est ad suum opus in quantum homo et non in quantum animal est perficiendum : et sunt gradus in intellectu speculativo quibus quasi ascenditur ad intellectum adeptum, sicut per se patet cuilibet. In hoc autem modo prior est potentia intellectus quam actu intellectus : et hoc est quod sæpe superius diximus, quod possibilis prior est tempore in unoquoque individo, quod habet utrumque intellectum : sed actu autem dictus intellectus est simpliciter prior. Et hoc usu patet, quod intellectus agens prout est adeptus ut forma ingreditur ab extrinseco in homine, ut dicit Aristoteles in XVI libro *Animalium*.

Ex his facile patet omnium dubitationum solutio. Quod enim timuerunt quidam in hac scientia, quod videlicet ex corruptibili et generabili secundum dicta fieret unum : cum ex agente et speculativo et possibili fiat unum sicut dicto modo sicut ex materia et forma : nos vero

non in totum verum esse dicimus, quod possibilis sit corruptibilis, sed potius separatum et incorruptibilem, sicut separatum et incorruptibilis est intellectus agens, sicut patuit ex prius habitis. Licet autem speculativus sit generatus ex potentia, attamen, sicut superius diximus, ex subjecto eo quod possibilis intellectus non habet aliquam transmutationem, nec omnino fit unum sicut ex tribus sicut ex materia, sed solus possibilis intellectus est non quidem materia, sed ut materia quædam : ad ipsum autem unitur agens sicut lumen ad diaphanum, et speculativus unitur et comparatur ad possibilem sicut instrumentum : comparatur autem ad agentem sicut minus formale recipiens actum et virtutem a magis formali : quodcumque enim duo comparantur ad unum sicut ad materiam, unum illorum est forma simpliciter, et alterum est quasi instrumentum et imperfectum : propter hoc est deductus in rationem alicujus materialis : et ideo cum tam agens quam speculativus intellectus comparantur ad possibilem intellectum, agens erit simpliciter forma, et speculativus erit non simpliciter forma, sed ut instrumentum : nisi enim ita ponamus, non evademus objectionem inductam contra Avicennam, quia cum agens sit una et simplex essentia, non potest esse causa distinctarum specierum in speculando : et ideo speculativus est ut instrumentum ejus ad distinguendum intellectum possibilem. Dicit autem corruptibile non sit vere materia ejus quod est incorruptibile, eo quod sequeretur quod corruptibile efficeretur incorruptibile, tamen factum esse potest materiale sicut instrumentum est corruptibile, sicut virtutum cœlestium sunt instrumentum virtutes elementales corruptibiles. Patet igitur solutio questionis et omnium dubiorum. Mirabilis autem et optimus est iste status intellectus adepti : sic per eum enim homo fit similis quodammodo Deo, eo quod potest operari sic divina et largiri sibi et aliis intellectus divinos et accipere omnia

Intellectus
agens tribus
modis con-
jungitur no-
bis.

Ratio Aver-
rois com. 36.

Nota quis sit
modus
sciendi
quem natu-
raliter om-
nis homo
desiderat.

intellecta quodammodo. Hæc igitur dicta sunt ad præsens de solutione istius quæstionis. Aristoteles autem distulit eam usque ad X *Ethicæ* suæ ad solvendum. Est autem sciendum quod ille solus in veritate modus est, quo omnes homines naturaliter scire desiderant: quia isto solo modo homo est homo et operatur quæ sunt hominis. Vide enim eos qui sic intellectum non sunt adepti, si dicas aliquid de contemplabilibus, non intelligunt plus quam bestię quæ in singularem semper remanent cognitione.

Nota an in-
tellecta ma-
neant in in-
tellectu ces-
sante actua-
li intellec-
tione.

Quod autem quæritur, utrum intellecta maneant apud intellectum quando actu illa non considerat, sicut dicit Avicenna, per rationes superius inductas nos iudicamus esse verum: quia cum medium conjunctionis possibilis ad agentem sint speculata, oportet ipsa manere, aut extrema dividuntur: non tamen concedimus quod ipsa non est diffinita per tenere, et neque etiam percipere sicut virtutes corporales: sed potius cum anima intellectualis sit ut locus specierum universalium, remanent universalia speculata apud intellectum sicut in loco suæ generationis. Quod autem objicit, quod nihil exigitur ad speculari secundum actum nisi formam actu esse intellectam, dicendum videtur quod magis libera est anima rationalis quam sensibilis: in sensibili autem æstimativa et phantasia libera est imaginari cum voluerit, etiam quando imago est apud nos: et ideo licet species sint sicut in loco in intellectu, avertitur tamen ab eis quando vult, et convertitur ad eas quando voluerit: cum autem hæc sit conjunctio intellectus adepti cum homine, oportet scire quod quidam nobilioris animæ existentes quasi omnia quærenda de philosophia quasi per seipsos facile intelligunt, sicut dicebatur de Hippocrate: et horum est *intellectus sanctus* vocatus a Philosophis, eo quod plurimum possibilis eorum intellectus accedit ad intellectum verum qui est agens. Hæc autem aptitudo vera vocatur subtilitas: ex adepto vero subita inventio medii ter-

mini, quod est causa quæsitæ, vocatur solertia, quæ una est virtutum intellectualium. Quando autem adeptus quasi totus est perfectio luminis agentis, ita quod per se facit intellecta, tunc ille proximus est ad cognoscendum futura ex præsentibus. Etiam illi frequenter efficiuntur prophetæ: quando enim duo extrema habent conjungi per gradum, tunc multi gradus tam ex aptitudine naturæ quam ex speculatione medii inveniuntur: et secundum eorum diversitatem et nobiliter et minus nobiliter conjunguntur extrema.

CAPUT XII.

Quomodo anima est omnia quodammodo quæ sunt.

Hunc autem ad propositum revertentes dicamus recapitulando dicta de anima quoad potentias cognitivas, quod ex his quæ dicta sunt, sequitur quod anima quodammodo est omnia. Dico *quodammodo*, quoniam ipsa non est omnia secundum esse materiale, sed secundum esse intentionale specierum. Species enim rerum uniuntur animæ, sicut receptum unitur recipienti, licet hæc unitas neque sit proprie subjecti et accidentis, neque materiæ et formæ: large tamen accepto subjecto quod subjectum dicatur id quod quocumque modo recipit aliud, a quo non habet esse materiale, sed quo perficitur ad agere secundum potentiam naturalem, quod in anima etiam intentiones quæ sunt in ea, sunt unum cum subjecto. Quod autem sic est omnia, patet per divisionem: quoniam omnia quæ sunt, aut sunt sensibilia quæ sunt conjuncta cum materia aut sunt intelligibilia sicut separata a materia: et anima secundum sensum efficitur idem cum sen-

Text. et omnia
37.

sibilibus, et secundum intellectum efficitur idem cum intelligibilibus, eo modo quo eadem actu dicuntur, quorum idem est actus, licet esse sit differens.

et com.
38.

Oportet autem quærere ad hæc demonstrationem : quoniam per partes divisionis inducta probatio non est sufficiens. Accipiamus igitur istam propositionem, quod quorum divisio est in eodem, ipsa sunt eadem : res autem et anima sunt ejusdem divisionis : ergo anima est quodammodo omnis res : secatur enim scientia intellectiva et sensus in ea quæ sunt res quodammodo : quoniam id quod est dans esse et essentiam totam, est forma universalis vel particularis : materia enim non assumitur ad esse conferendum, sed potius ut sit subjectum esse et essentiæ¹ : et si sine subjecto tali subsistere posset, non quæreretur materia a natura, quam aliquid recipiat ab ipsa : esse autem rerum est potentia vel actu et separatum a sensibus, vel non separatum : et hæc eadem sunt in sensu et intellectu, quando hæc duo animæ, scilicet sensitivum, et scire potens, sunt hæc potentia primo, et postea sunt hæc actu : quoniam sensus primo est, et postea omnia sensibilia : et hujus est maxime sensitivum primum quod est sensus communis. Id autem quod scire ponitur post intellectum, est potentia omnia scire, et post adeptum intellectum secundum actum sunt scita omnia, sicut diximus superius. Cum autem sensitivum et intellectivum sint sicut potentia omnia, hoc est necesse fieri altero duorum modorum : aut enim sunt potentia et actu ipsæ res extra animam, secundum esse materiale, secundum quod dixerunt multi Philosophi, de quibus in primo libro fecimus mentionem : aut sunt potentia et actu species rerum. Non autem potest esse quod sint ipsæ res : non enim hic lapis

Idem ens
essentia a
sensu est et
potentia non
assumitur
ad esse con-
ferendum,
sed potius
ut sit subje-
ctum esse et
essentiæ.

demonstratus in esse materiali extra animam, est in anima, sed species lapidis est in anima, et anima est species ejus, sicut diximus esse sensum speciem sensibilem, et intellectum esse potentia speciem intellectorem. Anima igitur secundum sensum et intellectum, est sicut manus quædam quæ est in aliis organis corporis : manus enim non est organum uni officio tantum, sed juvat quodlibet organum ad officium suum : porrigit enim ori cibum, et expedit pedem, et purgat et deobturat autem, et sic de aliis actibus ipsius : et ideo manus est organum organorum, habens figuram et compositionem quasi activam ad omne organum : et ita est sensus potentia species sensibilem, et intellectus potentia species intelligibilem. Per quem modum hoc sit, superius diximus : quoniam sicut necesse est quod manus sit formalior organis, ita necesse est quod primum sensitivum sit formalius quam sensibilia, et primus intellectus sit formalior speciebus intelligibilibus. Hæc autem sufficienter probata sunt in ante habitis.

Quoniam nulla omnino sunt sensibilia *Text. et com.*
39.
quæ sunt separata a magnitudine corporum : quia omnes formæ sensibiles sunt formæ sibi situm in corporibus determinantes, et in majoribus majores, et in minoribus minores : et quia species intelligibiles sunt in sensibilibus quocumque modo, sive sint abstractivæ dicta, sicut mathematica, sive habitus et formæ et passionibus et proprietates ipsorum sensibilem, sicut naturalia et moralia, ideo contingit quod nihil omnino sentiens, nunquam aliquod potest addiscere vel scire : quoniam, sicut diximus, ante adeptum intellectum, est acceptio scientiæ ex phantasmatibus : phantasmata autem non habet, nihil omnino accipiens per sensum : et si in toto periret aliquis sensuum, pe-

¹ Vide etiam VII Metaphys. comm. 33, 34 et 21.

riret in toto scientia quæ de sensibili illius sensus deberet elici : cum enim quis speculetur accipiendo scientiam, tunc necesse est simul in eo esse phantasmata eo quod phantasmata : intellectuum sunt sicut sensibilia sensuum, excepto hoc solo quod phantasmata abstracta a præsentia materiæ sunt : sed sensibilia exigunt materiam esse præsentem. Est autem phantasia secundum quam phantasma in nobis fit, et differt ab affirmatione et negatione : quoniam naturæ affirmationis est, et naturæ negationis est intellectus complectens intelligibilia : et hæc complexio est aut vera, aut falsa : et ideo forte quæreret aliquis quid differt illud quod primum est intellectus complectens particularia per cogitationem ab esse nunc phantasmate in anima : principium enim intellectus in nobis est cogitativus : numquid enim ipsa phantasmata non sunt non alia ab intellectu : constat autem quod non, sed non licet non sint phantasmata cum cogitativo intellectu, tamen intellectus cogitativus non est sine phantasmate : et ideo etiam in dubium venit, sicut superius diximus, utrum intellectus secundum quod est in nobis conjunctus imaginationi et sensui posset aliquid separatum intelligere : intellectus enim post mortem constat quod intelligit separata. Et nos diximus in illa quæstione quod nobis videbatur : quoniam nobis videtur quod in hac vita continuatur cum agente formaliter, et tunc per agentem intelligit separata, quia aliter fecilitas contemplativa non attingeretur ab homine in hac vita : et hoc est contra omnes Peripateticos, qui dicunt quod fiducia contemplativa est ut formam attingere intellectum agentem : est enim, sicut diximus superius, respectu status nostri intellectus, scilicet in potentia et in perfectione potentia ad actum, et in adeptione : in potentia autem existens nullo modo attingit agentem sicut formam, sed dum perficitur, tunc movetur ad conjunctionem cum adepto : et tunc quantum habet de intellectu, tantum est conjun-

ctus : et quantum caret, tantum non est conjunctus. Habitis autem omnibus intellectibus, tunc est conjunctus et vocatur adeptus, et sic sunt differentiæ intellectus nostri quatuor, quorum primus est possibilis vocatus intellectus, secundus autem universaliter agens, et tertius speculativus, et quartus adeptus. Accessus autem ex naturæ habitudine ad adeptum vocatur subtilitas : et expeditus usus adepti in actu, vocatur solertia : subtilitas autem causatur ex splendore intelligentiæ super possibilem ex natura : solertia autem est bona dispositio velociter inveniendi causas multas.

Quatuor
sunt intel-
lectus diffi-
rentiæ in
nobis

CAPUT XIII.

Et est digressio declarans quod anima non moritur morte corporis, et quod non fuit ante corpus.

His autem omnibus habitis, de facili probatur animam rationalem esse immortalem, et quod manet anima separata a corpore, et est ratio demonstrativa : quia omne essentialiter separatum a corpore, et quod non communicat corpore per se sed per alium, manet separatum a corpore : anima autem rationalis sic separata est, ut patuit ex dictis : ergo ipsa non destruitur morte corporis. Amplius autem omnis essentia vel substantia a qua fluunt potentiæ naturales separatæ secundum seipsas et suas operationes, est substantia separata. Cujus probatio, quia si per substantiam esset commixta corpori, tunc potentia ejus esset potentia commixti, et tunc non esset separata substantia : anima autem est hujusmodi substantia, cujus partes potentiales sunt intellectus possibilis et agentis, quæ sunt partes per seipsas separatæ : ergo et ipsa est separata : separatum autem in sub-

stantia et actione non destruitur destructo corpore : anima ergo rationalis destructo corpore destrui non potest. Superius etiam induximus in primo libro Aristotelis quod id quod est ex potentia, per intellectuale naturam determinatum ad esse, est aliquid in natura et in entibus mundi : intellectualis autem anima et intellectus de se est determinatum quid ad esse, et aliquid per se existens in natura, et incorruptibile tam ex potentia quam ex forma intellectuali quæ ad esse in natura declaratur vel determinatur. Hoc autem facile patet ex omnibus quæ de separatione intellectus dicta sunt. Avicenna autem sic probat et dicit : si enim anima dicatur corrumpi, aut dicetur corrumpi per se, aut corruptione alterius ex quo pendet secundum esse. Si autem corrumpatur per se, et tunc antequam corrumpatur, habet potentiam non permanendi in esse. Constat autem quod habet essendi actum : aut ergo habet actum existendi, et potentiam non essendi secundum idem et in eadem radice, aut non secundum idem sed in alia et alia. Si dicatur quod habet secundum idem utrumque, scilicet potentia essendi et non essendi : tunc ab eodem erit actus essendi et non essendi potentia : sed potentia non essendi in omnibus habentibus potentiam illam, est a privatione quæ est in materia per quam materia efficitur subjectum transmutationis : ergo actus essendi erit ab eadem privatione, quod est impossibile : quoniam actus essendi erit a divino et optimo, quod est forma ejus quod vere est : si autem habet a diversis, tunc oportet quod anima sit composita ex diversis, quorum unum sit materia habens in se privationem, et alterum forma : omne autem quod talem habet materiam, habet eam tempore ante se : ergo materia ex quâ sunt animæ, est ante animas, sicut materia corporum physicorum est ante ea : et oportet generationem et corruptionem animarum esse ad invicem sicut corporum, quod est absurditas maxima. Ex hoc autem patet quod in fine primi *Cœli et Mundi* diximus, quod im-

possibile est quod generabile et corruptibile habeat virtutem semper essendi, cum habeat virtutem aliquando non essendi, debeat intelligi de hujusmodi generato et corrupto quod est compositum : nos enim concedimus animam quodammodo generari, si generari dicatur quod incipit esse post non esse, et cum dicimus quod habet virtutem semper essendi. Si autem dicatur quod anima corrumpitur corruptione corporis sicut pendens ex ipso, tunc dividemus sic dicentes, quod aut pendet ipso sicut simul existens cum ipso, aut sicut ex priori, aut sicut ex posteriori. Si autem simul existens, tunc hoc non potest esse, nisi altero duorum modorum, quod videlicet ipsa simultas sit essentialis utrique, et de ratione animæ et corporis, aut quod sit accidentalis eis : sed si sit essentialiter tanquam ens de ratione eorum, tunc anima et corpus essentialiter et secundum suas diffinitiones referuntur ad invicem : ergo sunt essentialiter relata, quod falsum est. Si autem est accidentaliter utrique vel alteri, tunc posito in ipso non esse, non erunt dependentia ad invicem, et nihil sequitur impossibile : ergo ex hoc non corrumpetur anima corruptione corporis. Si autem pendet tanquam ex posteriori, aut sicut ex priori dicto secundum causam, aut dependet ex eo sicut ex priori tempore : tunc erit corpus ante animam sicut natura propria, et potentia a qua esse et corrumpi habet : ergo anima rationalis est forma organica et actus corporis, quod multipliciter in præhabitis improbatum est. Si autem dicatur esse materia corporis sicut ex qua fit anima, hoc est absurdum : quia sic anima esset ex materia corporali, quod etiam improbatum est. Nos autem loquimur de anima rationali tantum. Si autem dicatur quod pendet ex eo sicut ex priori secundum causam, tunc aut erit causa efficiens aut formalis, aut materialis, aut finalis : quia jam ostensum est quod non est causa materialis. Si autem pendet ex eo sicut ex causa efficiente, hoc non potest esse : quoniam a corpore non efficitur ni-

si virtus corporea, eo quod non agit in quantum est corpus, sed per qualitates activas et passivas quæ sunt in ipsa. Probatur autem animam rationalem non esse virtutem in corpore, nec aliquid consequens corporis complexionem vel actionem corporalium qualitatum : ergo non pendet ex eo sicut ex efficiente. Sed neque pendet ex eo sicut ex forma : quia supra multipliciter probatum est in secundo libro de *Anima*, quod anima est substantia et forma corporis, et non e converso. Nec potest dici quod pendet ex eo sicut ex fine : quia sic esset corpus propter animam, et non e converso, quod falsum est, sicut ex superius habitis constat. Si autem dicatur quod anima pendet ex eo sicut ex posteriori, tunc quæremus utrum pendeat ex eo sicut ex posteriori secundum tempus, aut ex posteriori secundum ordinem qui est inter causam et causatum. Et si priori modo ex eo pendere dicitur, tunc non destruitur destructione ejus : quoniam divisa in tempore non destruuntur sic quod unum destruat necesse destructione alterius. Et si contingat aliquando unum eorum destrui cum alio, hoc est casu. Si autem pendet ex corpore sicut ex posteriori secundum ordinem causæ, tunc sequitur quod non destruitur destructione ejus necesse : quia destructo posteriori, non necesse destruitur id quod prius est. Et si contingat aliquando, hoc casu accidit. Nos autem non talem casum quærimus destructionis. Licet autem hoc sufficienter probatum sit animam non destrui morte corporis, sed post mortem nobilius esse accipere : quoniam tunc tota converti habet ad intellectum agentem sicut ad formam, et per eum intelligere separata a materia, quod est summum felicitatis ejus : secundum naturam tamen ponimus ipsam in corpore incipiente corpore : et hoc probatur ex hoc, quia omnis motor suo mobili aptatur, sicut patet ex prius habitis : anima autem motor est corpori : sicut enim nulla navi existente nullus ordinatur nauta, ita corpore proprio non

existente non potest secundum ordinem esse naturæ anima. Demonstrantur hujus rationes in principio VIII *Physicorum*, et ad istud probandum sunt optimæ et pretiosæ : quoniam ibi demonstratum est quod motor non potest esse ante mobile, neque post ipsum neque cum ipso, ita quod non moveat, et necesse est hoc esse ita in minori mundo sicut in majori, sicut ibidem dictum est. Constat autem per omnia ante dicta, quod animæ substantiale est, ita quod per illud diffinitur quod ipsa sit motor corporis : et si esset ipsa cum corpore et non ante ipsum, neque post ipsum facta : et sic simul demonstratione probatum est propositum, et destructus est error Platonis, qui dixit animas ante corpus fuisse ab æterno in comparibus stellis. Hujus autem modus qualiter anima incipit cum corpore et non destruitur cum ipso, habetur ex ante habitis. Constat autem quod sunt gradus in entibus et quædam sunt nobilia, et quædam minus nobilia, et quod nobilius inter omnia est anima rationalis : oportet igitur quod ipsa maxime sit elevata super materiam et simillima causis separatis : oportet igitur quod ipsa sit imago causæ separatæ per essentiam et potentias quasdam, sicut superius diximus. Substantia autem talis licet incipiat esse in corpore, quia tamen pendet esse ejus ex causis, nullo modo potest interire cum corpore : sed hunc ordinem essentialem non possum exponere intelligibiliter, nisi in scientia divina : usque illuc ergo differamus.

CAPUT XIV.

Et est digressio declarans errorem eorum qui dicunt de omnibus animabus tantum unam remanere post mortem.

Fuerunt autem quidam qui videntes animam substantialiter esse separatam, di-

xerunt eam non individuari nisi per corpus et ad corpus, et ideo destructo corpore ex omnibus animalibus non remanere nisi unicam substantiam separatam, et horum nos tetigimus supra errorem, cum loqueremur de natura intellectus possibilis. Sed quia deliramentum hoc esse putamus, et fuerunt viri magni in philosophia, qui hunc abhorruerunt errorem, bonum nobis videtur ponere fortes rationes et demonstrativas contra illos. Dicimus autem quod si una anima sit ex omnibus animalibus rationabilibus, aut hoc fit sic quod ex animibus substantialiter multis fiat una, aut ideo quia accidentaliter multæ sunt, et substantialiter remanet una ex multis vel omnibus post mortem corporis. Si autem primo modo dicunt, hæc est absurditas magna: quia cum omnis anima rationalis sit ejusdem speciei cum alia, non remaneret unum nisi collectione ex omnibus, sicut exercitus et turba et populus: hoc autem simpliciter sunt multæ animæ et secundum quid unum. Viri autem sapientiores fuerunt quam ut dixerint hoc, sed absque dubio secundo modo dixerunt dicentes animas non esse multas nisi ex respectu ad corpus: et contra hoc fortissimas quatuor superius induximus rationes vel demonstrationes. Hoc autem diximus, quod illud accidens quod fecit multas animas, aut est accidens quod est in anima, aut non est in anima. Si enim est in anima, cum anima sit simplex, tunc oportet quod sit in tota anima: et sic individuatio animæ ad unum erit individuatio ad alium: et sic animæ per illud accidens non erunt multiplicatæ per numerum, et est contra eos. Adhuc autem quidquid accidit simplici, toti simplici accidit. Illud ergo accidens toti accideret animæ: accideret ergo ei secundum quod est in omnibus: et sic non multiplicarentur per illud accidens. Si autem accideret animæ, tunc non individuet animam. Adhuc

autem habitum est quod speculativus intellectus inest animæ secundum ipsam: et sic speculativus intellectus esset idem apud omnes, quod omnino falsum est: quia sic uno homine existente sapiente, omnis homo sapiens esset, quod falsum est. Adhuc autem cum anima rationalis sit simplex, ipsa est tota in omni corpore in quo est: ergo cum tota anima secundum istos esset in uno, et tota in alio, et tota in quolibet: et hoc non est intelligibile: quia ex hoc sequitur quod tota esset in quolibet, et tota extra quodlibet, quod est absurdum. Si autem dicatur esse non in corpore, sed respicere ipsum, quæraturs quis sit modus illius respectus? Et dicunt quod hoc est respectus operationis: et hoc stare non postest, quoniam cum operatio egrediatur a potentia, et potentia sit in essentia, oportet eam essentialiter esse ubi operatur: et operatur in corpore: ergo est in corpore. Adhuc autem substantia quæ est dans esse et rationem, est in eo cui dat esse et rationem: anima autem rationalis dat esse et rationem corpori: ergo est in ipso. Constat autem falsum esse quod isti dicunt. Si autem quæraturs modus conjunctionis animæ ad corpus et individuationis, superius a nobis hic est assignatus, cum ostenderemus qualiter intellectus possibilis est separatus et conjunctus in anima intellectuali. Similiter nec oportet hoc reitare: dicit autem Avicenna quod anima habet individuans proprium, licet naturam ejus et nomen ignoremus. Sed cum omne individuans sit materia, oportet quod illud individuans esset materia incorporea in anima existens: et per formam quæ non est corporis perfectio: et hoc concedunt plerique inter nostros socios. Sed nos eis in nullo contradicere volentes, probabile reputamus quod nos superius diximus, quod id probari potest ex his quæ insunt animæ: istud autem non est probatum, sed ratione magis conflictum.

TRACTATUS IV

DE MOTIVIS VIRIBUS.

CAPUT I.

Quæ pars animæ sit motiva.

Text. et com.
40.

Quoniam autem, sicut ab initio diximus, anima secundum duas diffinita est potentias, quibus animatum videtur differre ab inanimato : dico autem animam quæ animalium est, quia plantæ habent partem partis animæ potius quam animam : nam in plantis neutra est illarum potentiarum quibus animatum ab inanimato differre videtur : duæ autem potentiae sunt, discretivum, et motivum secundum locum. Discretio autem in communi dicta est opus tam intelligentiæ quam sensus, et de utroque istorum jam habitum est. De movente autem speculandum est nunc, quid sit animæ : et hoc est quærere, utrum movens in animalibus sit una quædam pars animæ, quæ separabilis sit ab aliis partibus magnitudine, et subjecto sui organi, sicut visus separatur ab auditu, sicut dixit

Plato animam in vires dividi : aut tantum separatur ab illis ratione potentiæ, et virtutis, et conveniat cum eis in subiecto : aut etiam ipsum sit tota anima, et non aliqua pars alicujus animæ, sicut dixerunt quidam, quod sicut vegetabilis est una tota anima, et sicut sensibilis est una tota anima, ita motivum secundum locum sit una tota anima perficiens illud quod movetur secundum locum. Quia autem ex omnibus divisionibus his pars vera est, quod sit pars potentialis animæ, sicut patet ex præhabitis, ideo supposito illo quærendum est, utrum sit propria quædam pars separata ab his quæ consueta sunt dici partes animæ. Et quæ dicta sunt et determinata sunt a nobis, aut est harum aliqua quæ sunt determinatæ.

In hac autem quæstione res quæsitæ mox *Text. et com.*
41.
ingerit dubitationem, secundum quem modum oporteat dicere animæ partes, et quot numero. Non enim sunt integrales neque essentielles, sicut in præhabitis est determinatum, sed sunt actuales sive potentiæ partes, in quibus inferior semper in suo superiori salvatur. Quot autem

oportet dicere partes, multum est dubitabile : modo enim quodam infinitæ videntur. Etsi enim vellemus vocare partes quibus species motorum inferunt passionem, infinitæ esse videntur : quia tunc multiplicabuntur potentiæ passivæ secundum formas suorum activorum. Et secundum hoc tot erunt appetitus, quot sunt appetibilia, et tot sunt sensus, quot sunt sensibilia specie et forma differentia : et hoc procedit in infinitum numerum. Et secundum hunc modum quidam Philosophorum determinant et dividunt animam in ratiocinativam, et eam quæ ab animositate vocatur animativa, quam quidam vocant irascibilem : et eam quæ vocatur a quibusdam appetitiva, quam Platonici concupiscibilem esse dixerunt : hanc enim divisionem secundum solas species objectorum dividunt Platonici, et non secundum differentias corporum animatorum. Si autem sufficienter dividunt animam, ut jam dictum est, tunc quælibet species objecti faciet partem animæ specialem, et tunc erunt partes infinitæ : penes enim species objectorum inveniuntur ibi aliæ partes, quæ magis differunt quam tres inductæ differentes, sicut in genere boni actualis : et nos possumus invenire formas objectorum in diversis generibus existentes : hoc autem evidenter ostenditur per hoc quod dividitur anima ab istis in rationalem, et irrationalem, et irascibilem, et concupiscibilem. Et est insufficiens divisio, quia partes animæ principales sumptæ sunt secundum divisionem generis animatorum, et illæ sunt vegetabilis et sensibilis : et licet vegetabilis aliquo modo dici possit irrationalis, tamen sensibilis neque rationalis neque irrationalis dici potest : quia, sicut dicitur in fine primi *Ethicorum*, rationalis non est per essentiam, neque irrationalis est : quoniam participat aliquo modo ratione, eo quod persuadetur ei ratione et subjacet ordini rationis. Idem autem est de phantasia quæ ab omnibus dicta altera est : quoniam rationalis nec irascibilis, nec concupiscibilis esse videtur : hæc

autem sequentia demonstrabunt. Si autem rationalis in animositatem, sive irascibilem appetitum, sive concupiscibilem dividatur penes objectorum differentias, tunc secundum habitam rationem infinitæ partes animæ videntur esse : et hoc etiam est inconveniens.

Habet igitur magnam quæstionem, cui *Text, et com.*
42.
harum virtutum phantasia et sensitiva eadem sit, vel a qua earum sit altera, et præcipue si quis ponit animæ partes separatas in loco et diffinitione, et non ponit unam in alia virtualiter, sicut inferior potestas continetur in superiori. Adhuc autem appetitiva est una earum quæ secundum Platonem secundum rationem et potentiam relata ad actum, altera videtur esse a rationali : cum tamen inconveniens esse videatur hanc sequestrare ab utraque, vel ab altera, eo quod in utraque videtur contineri. Et quod contineatur in ratiocinativa, patet : quia voluntas non fit nisi in rationali, eo quod omnis voluntas est ratiocinativæ potentiæ, cum voluntas sit appetitus quidam. Similiter autem non sequestratur ab irrationali : quia in irrationali fit desiderium, et animus ab animositate dictus, qui irascibilis vocatur : et utrumque ipsorum est appetitus quidam concupiscibilis : concupiscibilis enim appetit delectabile secundum sensum, et irascibilis appetit arduum in quo est gloria, sicut vindictam, vel gloriam, vel victoriam, aut aliquid hujusmodi : quinimo si anima est illa tria quæ dixit Plato, videbitur esse in unoquoque dictorum trium : quia ratio etiam appetit discernere id quod appetendum est secundum rationem rectam, sicut est honestum et partes ejus. De his autem quæstionibus hic non est intentio : forsitan enim de his alibi determinabimus in sequentibus istius tractatus.

Text. et com.
43

Sed de quo nunc ratio existit ad quærendum, hoc est, quid sit movens secundum locum animal quod habet motum secundum locum. Secundum enim augmentum et decrementum quod movetur, mutat aliquo modo locum : quia augmentum crescit in locum majorem, et decrementum decrescit in locum minorem. Sed motor hujus motus in omnibus est animatis, eo quod augmentum et decrementum insunt omnibus animatis : et ideo constat motorem in hoc motu esse vegetationi per cibum, et generationi, sicut diximus in secundo istius voluminis libro. De spiratione autem et inspiratione, quæ etiam motu quadam parte corporis secundum locum perficiuntur : similiter autem de somno et vigilia, in quibus fit motus sensus et spirituum ab exterioribus ad interiora, sicut in somno quæ non sunt sine motu locali, post hunc librum in propriis locis dicemus. Nos enim hic non quærimus de omni motu locali animati corporis, sed de motore istius motus tantum, quo animal procedit de loco ad locum : et hoc per organa et hæc a natura formata.

CAPUT II.

Quod vegetativum secundum se et sensitivum secundum se non sunt motiva secundum locum.

Text. et com.
44.

De motu autem secundum locum, quid videlicet sit animal movens secundum processivum motum de loco ad locum, nunc considerandum sit. Quod quidem igitur vegetabile secundum se non est animal movens secundum motum processivum, erit manifestum ex his quæ inducentur nunc. Motus enim qui dicitur motus processivus, est semper extra ani-

mal motum, et distat ab ipso : propter quod dicunt vulgares, quod hic motus propter indigentiam est : et ideo oportet quod fiat cum phantasia quæ imaginatur delectabile absens, aut cum appetitu et sensu, qui apprehendit delectabile extra se præsens : et probatur ex hoc, quod nihil quod non est appetens delectabile, vel fugiens tristabile, movetur de loco ad locum : et si movetur, movetur tunc violenter sicut cum transplantatum est lignum : vegetabile autem dicitur de se sumptum neque phantasiam habet neque appetitum sensibilem : et ideo vegetativum per se sumptum non movet secundum locum. Quia tunc omne vegetabile secundum locum moveretur : plantæ igitur secundum locum moverentur. Et si hoc concederetur, tunc oporteret concedere quod haberent membra organica, sicut pedes, vel alas, quibus explerent hujusmodi motiva : et hoc non est verum : vegetativum enim secundum se non movet secundum locum.

Similiter autem nec id quod sentire *Text. et com.*
45.

potest quod vocatur sensitivum secundum quod hujus est proxima et perfecta causa : hanc enim causam moventem quærimus solam, et non causam quæ remota est causa motus : si enim sensitivum in eo quod hujusmodi, esset sufficiens et perfecta causa hujus motus processivi, omne sensitivum moveretur secundum locum : sed hoc falsum est, cum multa animalia sensum habentia, videamus esse manentia in uno loco immobilia usque in finem vitæ suæ. Quamvis enim dilatentur et constringantur, per quem motum animalia cognoscuntur, tamen non procedunt de loco ad locum : quia, sicut jam ante diximus, nos non loquimur de motu quo quasi crescit animal in locum majorem vel restringitur in minorem, sed de illo tantum quo animal procedit de uno loco, et movetur totum in alium locum. Nec potest ali-

quis dicere quod hujusmodi animalia sint imperfecta, sicut imperfecta dicuntur quæ diminuuntur per impedimenta naturæ in aliquo quod est speciei suæ debitum secundum naturam, sicut monstra quæ peccata sunt naturæ, sicut diximus in II *Physicorum* : talia enim animalia perfecta sunt perfectione debita suæ speciei, et generant sibi similia secundum speciem : hoc enim monstra non faciunt, si enim monstra peccent in principalibus membris, cito moriuntur. Et si peccatum sit non in principalibus, sicut in manibus, vel in pedibus, non generant simile monstro, sed simile speciei ut frequenter. Hæc igitur animalia cum producunt sibi similia, perfecta sunt specierum suarum perfectione, et recipiunt augmentum et decrementum per cibum. Si ergo illa habent motivas virtutes secundum locum, natura dedisset eis organa quibus perficerent motum localem, quia natura non deficit in necessariis, nec abundat superfluis. Si enim deficeret in necessariis, tunc motor quia non haberet organum, esset superfluus : quia nunquam perficeret motum, cujus ipse esset principium et causa. Si autem abundaret superfluis, tunc iterum frustra esset ultra necessarium, cum per pauciora eadem opera posset perficere.

CAPUT III.

Quod nec intellectivus nec operativus secundum se sunt causa motus secundum locum, sed duo horum vel tria simul.

Tert. et com.
46.

Sed neque ratiocinativum, scilicet pars animæ quæ ratiocinatur et deliberat de operatibilibus, nec etiam vis quæ vocatur intellectus speculativus, sunt secun-

dum se causa efficiens hujus motus quem vocamus *processivum*. Hoc autem de speculativo intellectu facile probatur : quoniam speculativus intellectus est, qui accipit formas denudatas a materiis : et ideo nihil intelligit actuale per nos, quia omnis nostra actio est in sensibilibus et materialibus : et ideo nihil decernit fugiendo vel proseguendo. Semper autem motus processivus omnis animalis, aut est actus fugientis nocivum, aut prosequentis sive imitantis delectabile, sive conveniens. Cum enim intellectus speculativus est de practicis, quærens in eis rationem veri, non considerat ea prout sunt practica, sed prout sunt speculativa, sicut est in scientia *Ethicorum* doctrinali : tunc accidit, quod intellectus multoties intelligit id quod timendum est, secundum rationem, licet non eodem modo intelligat quo timendum est, sed considerat passiones ejus, differentias, et accidit per se scientia doctrinali, sicut considerat in aliis speculativis. Et similiter considerat aliquando id quod est lætum et delectabile secundum rem, sicut quando ratiocinatur de delectatione venereorum quæ est secundum tactum, et non secundum visum, et quod ipsa est propter appetitum coitus ad generationem ordinata : hæc enim omnia speculativa sunt : et tunc non jubet intellectus timere vel delectari, sed potius ostendit unum doctrinale, alias delectabile quod est in venereis : propter rem tamen quæ movet concupiscentiam, aliquando cor movetur, vel aliud membrorum, sicut genitalia in quibus delectatio talis vel timor ostenditur : sed hoc non præcipit intellectus, sed potius avertit ab illo : sed pronitas rei adjuncta facit hujusmodi motus membrorum : et ideo non sequitur motus processivus ad rem illam, quæ non est considerata ut circa quæ sit opus, sed ut ea circa quæ est speculatio intellectus simplicis.

Text. et com.
47.

Amplius autem cum intellectus extendit se ad particulare operabile, et decernit, et præcipit fugere aliquid aut prosequi sive imitari, tunc adhuc non est sufficiens causa motus : quia sæpe tale decretum intellectus practici circa operabilia per nos, nullus sequitur motus processivus animalis : possibile enim est, ut in *Ethicis* ostendetur, quod aliquis sanum habeat intellectum, et corruptum habeat appetitum et desiderium : et ille bene præcipit intellectus de fugiendo turpi et imitando bono et honesto, ille tamen victus passione turpis, agit et movetur secundum desiderium, et non movetur secundum intellectum : et talis vocatur in *Ethicis* quidem incontinens. Potest autem vocari inabstinens, eo quod non abstinet ab his a quibus intellectus præcipit abstinere. Hoc autem et argumento et simili videmus : quoniam videmus quod habens artem medicinæ infirmus, aliquando non sanatur : et hoc est ideo, quia non movetur et operatur secundum medicinæ præcepta : et hoc ostendit, quod alterius quam intellectus et scientiæ magis proprium sit agere et movere secundum scientiam et non scientiæ : quia etiam quando infirmus curatur, magis proprium movens habet quam scientiam habet, licet secundum scientiam non moveatur : et similiter est in intellectu et scientia practica, qui similiter se habet ad opera morum sicut scientia ad regimen corporis : et ideo dicunt morales, quod scientia parum prodest ad opera, sed velle operari intellectum multum prodest.

Text. et com.
48.

Ex hoc autem forte aliquis crederet quod appetitus moveret. Et nos eodem modo ostendimus, quod nec appetitus est sufficiens causa motus, nec sensus cum appetitu. Sunt enim quidam, ut in *Ethicis* probatur, qui continentes vel abstinentes dicuntur, sicut religiosi et eremitæ, qui sentiunt motus passionum :

et tamen non consequuntur in opere : propter quod coguntur remanere in regimine vero et honesto secundum quod præcipit intellectus : et tales sunt appetentes et concupiscentes turpes delectationes, et tamen non sunt operantes ea quorum habent appetitum et concupiscentiam, sed sequuntur intellectum. Licet ergo quodlibet istorum sit imperfecta causa motus, tamen nullum istorum universalis est et sufficiens causa motus animalium, qui vocatur processivus : oportet igitur quod sufficiens et universalis causa motus, sit congregata ex duobus vel tribus, quorum unum discernat et præcipiat motum, et alterum exsequatur. Et hæc duo sunt in homine appetitus et intellectiva : intellectiva enim operativa seu practica discernit et præcipit ad quid movendum est, et propter quid et qualiter, et ubi, et quando, et quantum cætera hujusmodi : appetitus autem sequitur et perficit hoc quod præceptum est ab intellectiva. Sic ergo duo in genere sunt moventia in homine. Si autem dicuntur tria moventia, tunc erunt illa tria sic ordinata, quod duo sunt sicut unum : hæc autem tria sunt intellectus practicus, et appetitus, et phantasia, quæ est sicut intellectus, quoniam ipsa discernit motum et præcipit sicut intellectus : et hoc dici oportet, quia multa animalia præter scientiam intellectualem de particularibus operabilibus sequuntur in motibus phantasias. In aliis enim animalibus præter hominem aut non est intellectiva, aut si abusive dicatur esse, in eis intellectus non erit ut ratiocinans quasi ex syllogismo, sed erit ut rectus a natura, sicut diximus in secundo libro hujus voluminis : et ideo omnia similia specie similiter operantur. Hæc igitur sequuntur phantasia. Dicamus igitur quod utraque hæc sunt moventia secundum locum, intellectus videlicet et appetitus, vel loco intellectus phantasia. Quotiescumque igitur intellectui vel phantasiæ appetitus consenserit motum præcipientibus, tunc erit motus et erit talis motus qualis est

consensus appetitus ad intellectum vel phantasiam : consensus autem hujus ad phantasiam, est uno modo et ad intellectum duobus modis : phantasia autem cum sit discretiva particularium sensibilibus, non præcipit motum nisi circa delectabile ut nunc præsens. Et ideo videmus cætera animalia non esse continentia et abstinentia a delectabilibus in sensu, quæ sunt ut nunc delectabilia : intellectus autem practicus non ex conversione ad oculum, sed ex syllogismo præcipit operabile : et ideo cum syllogismis non peccat, tunc est motus abstinentis et continentis. Verbi gratia, cum dicat intellectus, omne turpe est fugiendum, et accipiat fornicari cum Helena esse turpe, eo quod est alieni thori violatio, appetitus exsequens hujusmodi motum est continens, alias continentis. Aliquando autem syllogismus hic in minori propositione obumbratur, alias obnubilatur, ex nimio æstu concupiscentiæ : et licet tunc bene universaliter præcipiat intellectus, tamen vis concupiscentiæ non sinit per beneplacitum videre particulare quod sub universali accipiendum erat : et si videt illud, non videt nisi speculative : oportet autem in operabilibus per beneplacitum videre, quia visio hæc mixta est effectui qui est circa quod præcipitur operandum esse. Et in hac propositione omnis malus incontinentis ob dictam causam ignorans dicitur : et in minori propositione sic accepta non consentit appetitus sub universali : et ideo sequitur perversus motus. Movens autem intellectus est in universali propositione. In minori autem permixtus est phantasiæ, quæ tacta est per affectum : et hæc est causa quod intellectus dicitur semper rectus, et phantasia aliquando recta, aliquando non recta. Intellectus autem quia in homine ex syllogismo et ratione movet, ideo sequuntur opera hominis, verecundia, et gloria : quia turpe est abjicere regnum digniorum, et sequi regimen ejus quod commune habemus cum bestiis. Et hæc est causa, quod

peccatum et pœna sequantur hominis opera : similiter autem laus, et hæc non sequuntur opera aliorum animalium. Hæc etiam causa est, quod opera honesta dicuntur esse secundum naturam hominis in quantum homo est : opera autem turpia et inhonesta dicuntur esse contra naturam hominis in quantum est homo.

CAPUT IV.

De differentiis intellectus practici et speculativi.

Intellectus qui semper ratiocinatur propter aliquid quod est extra ipsum, et vocatur practicus, quod idem sonat quod operativus. Operativum autem communiter voco sive sit operabile quod vocatur actuale, sive factibile : actuale autem in *Ethicis* vocatur, quod pertinet ad opera quæ sunt circa passiones delectabiles et tristabiles, et circa opera communicationis justitiæ : et hæc sunt opera moris : et hujus intellectus ad illa perfectio est prudentia : factibile autem vocatur, quod in mechanica opera fit manuali, et intellectus ad ipsum perfectio est ars mechanica, sicut in *Ethicis* habet determinari. Hic autem communiter vocamus practicum intellectum, qui est temperativus in his et in aliis : et hujus ad intellectum speculativum propter doctrinæ bonitatem volumus invenire differentias quatuor : quarum prima est, quod fine differunt, eo quod finis omnis intellectus practici extra ipsum, sive sit opus, sive operatum : opus quidem in artibus est finis, sicut in musicis, in quibus cantus et melos ultimus finis est, qui exercetur in arte : agere in aliis ulterius terminis non est opus, sed operatum : faber enim non intendit fabricare propter fabricare, sed

Text. et com.
49.

Nota quod
omnis malus
incontinentis
ignorans,
et quare
intellectus
practicus
semper est
rectus, phan-
tasia autem
recta, et
non recta.

Intellectus
speculati-
vus et prac-
ticus qua-
tuor dissi-
dent discri-
minibus.

propter gladium vel aliud vas, quod suum proprium operatum est finis suæ artis. In actualibus autem finis est operatio quæ est felicitas civilis, eo quod hæc est divinissima, et optima est inter operationes virtutum. Quilibet autem istorum finium est extra operantem, et ideo motu acquiritur : intellectiva autem speculativa finem suum semper inter semetipsam habet : habet enim verum speculatum in theorematibus quod finis ejus est : hoc enim etiam est finis sui instrumenti, quod demonstratio est et vocatur, nec extra illud aliquid acquirit : quia verum est de his quæ propter se volumus in speculativis, quæ essentialiter sunt de philosophia : hæc enim non sunt dialectica, quia non sunt de mera philosophia : nec sunt ethica, quia verum talium quærimus propter opus, sed sunt naturalia, mathematica, vel divina : propter quod contemplativus intellectus habens in se finem, perfectior et nobilior est practico : et ideo penes ipsum consistit felicitas et beatitudo speculativa, præcipue quando fuerit adeptus agentem formam, prout diximus in tractatu præhabito libri istius.

Practico intellectui apprehendenti formam ut est operationis principium tria necessario contingunt

Secunda autem differentia est in forma quam apprehendunt tam speculativus quam intellectus practicus : practicus enim accipit formam prout est principium operis, cui necessario propter hæc tria accidunt, quorum unum est, quod ipse decurrit ab universali ad particulare : eo quod omnis nostra operatio circa particulare est. Secunda autem est, quia ipsam formam componit, eo quod omnis practicus formam intendit componere cum opere vel cum operato, ut patet per inductionem tam in moribus quam in artibus : forma enim domus existens in mente artificis perfecta, componitur cum lapidibus et lignis : forma autem contemplationis ex rebus extra separatis per continuam abstractionem majorem et minorem, componitur cum anima : et ideo vocatur forma abstractionis sive separationis. Et ex hoc accidit tertium,

quod forma practici intellectus est forma ad rem extra animam proveniens : forma vero contemplationis vocatur a re, et non ad rem, quæ provenit a rebus extra ad intellectum.

Tertia differentia est in hoc quod in omnibus habentibus animam in terrenis, intellectus practicus in acquirendo formam non utitur corpore, sed potius habet eam apud seipsam, sed utitur corporeo instrumento quando educit eam formam in materiam extra se existentem. Sed in intellectu contemplativo est e converso, quia ipse utitur viribus et instrumentis corporalibus in acquirendo formam : quia mediantibus viribus et organis corporalibus perficitur abstractio, et in usu considerationis non utitur corpore aliquo. Et ex hoc est quod dicitur intellectus practicus se extendens extra se ad particularia et ad instrumenta corporum. Sed intellectus contemplativus dicitur se colligens inter seipsum. Et relictis corporeis viribus et instrumentis colliget se ad universale quod est inter seipsum, et magis est intellectus animæ contemplativus quam practicus, et nobilior animæ bonum est contemplatio quam actio, ut in X *Ethicorum* probatur.

Quarta vero et ultima differentia est, quod intellectus practicus est causa rei quæ sibi subicitur, sicut patet tam in actualibus quam in factualibus. Intellectus autem contemplativus causatur a re quæ subicitur eidem, eo quod accipit formam contemplationis a re subjecta, et considerat eam secundum quod est natura rei : et ideo quia intellectus primæ causæ et intelligentiarum separatarum sunt causa rei, et nunquam causatur a re, potius assimilatur intellectus eorum practico intellectui quam speculativo. De his autem in *prima philosophia* perquirendum erit. Sufficit autem nobis ad præsentem speculationem, quod sciamus quod intellectus practicus semper est propter aliquid esse : et ideo non quidem subjecto differt a speculativo, sed differt secundum esse et finem. Esse autem

Intellectus speculativus et practicus sunt eidem subjecto, sed differunt secundum esse et finem

quod habet ex forma quod est habitus practicus, de quibus est in *Ethicis*, practici nomen accipit.

cerneret non esse fugiendum, aut insequendum ut appetibile.

CAPUT V.

Qualiter unum specie sunt moventia et plura secundum substantiam.

Sicut autem intellectus est propter aliquid, ita omnis appetitus est propter aliquid quod non habet appetens : vel si appetit quod habet, appetit illud secundum quod non habet, sicut appetitur delectabile habitum aliquando non secundum quod est habitum, sed ut continueatur, vel ut alio modo habeatur : eo quod contingat pluribus modis haberi idem : et iste appetitus quo appetimus secundum actum, non practici intellectus est, ut potentia ex qua eliciatur appetere, sed potius est id quod est ultimum in ordine moventium, et proximum motui, hoc est principium motus et actionis : et ideo appetitiva est potentia distincta ab intellectu, et est illa quæ post intellectus vel phantasie motum et actionem sequitur, movendo lacertos et musculos ad motum perficiendum. Et ideo cum ad motum animalem qui sic fit per intentionem, non exigantur nisi hæc duo, decernens scilicet et prosequens, rationabiliter videntur hæc duo moventia, appetitus videlicet et intelligentia practica in homine. Appetitivum enim per speciem appetibilis movet sicut ultimum motus principium. Et intelligentia movet propter appetibile : quia intelligentia secundum quod est cognitio quædam, non movet, sed potius per hoc quod principium primum intelligibile movens est appetitivum. Si autem non apprehenderet appetibile, et non traheretur ab appetitu, intelligentia non moveret, sed potius de-

Similiter autem est in his in quibus ^{Text. et com. 50.} phantasia movet : quia animalia bruta intellectus practici phantasia utuntur, quæ practica dicitur sicut intellectus, quia videt propter aliquid quod est extra, et quia apprehendit speciem ut operabile vel appetibile, et quia est forma operativa, et quia causa rei etiam, quæ de formis practicis jam ante determinavimus. Hæc igitur phantasia non movet sine specie appetibilis secundum quod est appetibile : appetibile autem in eo quod appetibile trahit et inclinat appetitum : ergo etiam phantasia sicut et intellectus, movetur per hoc quod miscetur appetitivæ : et sic possumus dicere quod unum specie motivum est, et hoc est appetitivum. Quocumque enim est modo phantasia decernens, est motum propter appetitum : appetitus autem movens est propter appetibile : specie igitur sunt unum, et duo in subjectis. Similiter autem aliquando intellectus cum appetitu movet, et ideo etiam est unus specie motus, et non duo, nec unus compositus. Si enim daretur quod duo specie esset intellectus et appetitus quando movent, et quod eorum sit motus similis, et sit tamen unus motus, et cum hoc per se sit, quod unius motoris simplicis non est nisi unus motus, oportet dicere quod intellectus practicus et appetitus moverent secundum unum aliquid quod est commune utrique : et ex hoc sequeretur quod motus secundum locum per se esset illis communis, et per accidens esset intellectus practici : et similiter per accidens esset ipsius appetitus, sicut habere tres angulos per se est trianguli, et per accidens convenit isosceli. Sed secundum hoc non vere essent moventia intellectus et appetitus. Oportet igitur quod sit utriusque, sed unius propter alterum. In nullo enim motu intellectus videtur esse movens

sine appetitu tam in rationabilibus quam in irrationabilibus.

Appetitus enim commune quoddam est ad rationalem appetitum et ad irrationalem : quoniam voluntas quæ solius est rationis, est appetitus rationalis. Cujus causa est, quia voluntas quoddam liberrimum est in anima : et illa quæ tantum per nos incoacte omnes facimus, ex voluntate dicimur facere. Libertas autem omnimoda non est in his quæ obligata sunt materiæ : et ideo in sensibili proprie voluntas non est : et si dicantur bruta animalia volentia aliquando, abusio fit vocabuli : quia voluntas eorum pro appetitu vel desiderio sensibili accipitur. In ista enim voluntate tota libertas est : quod ex hoc patet, quia cum coactio ad aliquid agendum, vel in aliquid consentiendum, fiat ex tribus causis, quarum una est violentia exterior, secunda autem obligatio ad materiam in qua est, tertia autem est per rationem et syllogismum per quem ratio cogatur ad consensum verum : ab omnibus autem his coactionibus deobligata est voluntas. Cadente enim coactione exterius in corpus, libera manet voluntas et dissentit interius ab his ad quæ cogitur extra in opere. Similiter non est virtus organica : et ideo non agitur et impellitur a natura, quemadmodum bruta ad opus aguntur. Similiter autem post conclusionem de aliquo faciendo quod de necessitate probatum est, voluntas adhuc est libera ad hoc volendum vel non, et sæpe non vult hoc ipsum. Hæc enim tota et sola causa est sui tantum : solum enim hæc sufficit ad volendum aliquid in quod consentit voluntas, quia volumus illud sine omni alia causa : et ideo regnum voluntatis simile est regno tyranni : quoniam leges edit ad libitum, et non ex aliqua causa utilitatis reipublicæ, quod sonat proverbium quod dicit,

Nota differentiam inter regnum voluntatis et intellectus practici.

Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas.

Regnum autem intellectus practici simile est monarchiæ in qua rex sapiens

dominatur, nihil omnino discernens nisi secundum rationem utilitatis reipublicæ. Hæc igitur voluntas constat, quod est appetitus quidam. Et cum rationale moveatur, sicut dictum est, secundum appetitum, tunc non movetur secundum liberam voluntatem. Appetitus enim movet extra ad appetibile. Et hæc est causa, quod omnis appetitus est cum quodam affectu concupiscentiæ quæ est rei exterioris. Et ex his patet quod intellectus et phantasia sunt moventia propter appetitum : et quod in omni motu exiguntur ad minus duo moventia, quorum unum nuntiat de motu, et alterum prosequitur. Unum igitur sunt specie moventia, duo autem per subjectum efficientia motum, et tria genere, intellectus, phantasia, appetitus, et in rationali anima appetitus est voluntas libera.

CAPUT VI.

Quod intellectus semper est rectus, ille scilicet qui est movens : phantasia autem et appetitus recta et non recta.

Si autem differentias horum considerare volumus, quod intellectus per hoc quod est intellectus nihil habens phantasmatis admixtionis, et semper est rectus : hoc enim nihil aliud est, nisi potentia habituali habens habitum principiorum moralium et factualium, in quibus nullus est error, scilicet non esse occidendum, non esse mœchandum, non esse furandum, justitiam esse colendam, Deum esse venerandum, parentes esse honorandos, rempublicam instaurandam. Et in artibus similiter, sicut architectonica gravia subtus ponenda, et levia super ea conjungenda esse, prius dolanda esse, ut bene conjungantur, et hujusmodi : et ideo naturales hunc intellectum vocant

Text. et com.
51.

naturale adiutorium vel iudicatorium, in quo universalia juris sunt descripta. Appetitus autem et phantasia sunt recta et non recta. Propter quod et intellectus si exeat ex se in phantasmata, accidit ei rectitudo et curvitas. Cujus probatio est, quoniam semper quidem, ut dictum est, movetur appetitus ad aliquid fugiendum vel prosequendum, hoc est, ad id quod habet intentionem boni convenientis vel mali nocentis : non enim movetur ad omne bonum. Est enim bonum non agibile per nos, et ad hoc non movet, sed movet ad actuale bonum, circa quod sunt actus et motus nostri : et per quod nos operando et movendo acquirere possumus. Omne autem tale bonum est circa particularia, quod contingit se sic et aliter habere : et ideo aliquando est rectum, aliquando non rectum : et ideo cum appetitus et phantasia sint circa tale bonum, contingit phantasiam et appetitum aliquando esse recta, aliquando non recta. Si enim id quod habet intentionem boni, est bonum simpliciter, hoc semper et ubique est bonum, tunc phantasia et appetitus circa id sunt recta. Si autem est bonum ut nunc et non simpliciter, hoc est dupliciter : bonum enim simpliciter habet in se duo : quorum unum est, quod semper bonum est : alterum autem, quod ubique et in omnibus bonum est : per comparisonem ad illa duo dicitur bonum ut hic et nunc. Secundum autem quod opponitur ei quod semper bonum est, tunc dicitur bonum ut nunc, quod præsentialiter afficit delectando sensum : et hoc est bonum quod prosequitur animal brutum et incontinens. Secundum autem quod opponitur ei quod est ubique, sic opponitur ei bonum quod est casu, hoc malum est : sicut bonum est pignus reddere vel depositum ei qui fidei rem commisit : et tamen ut hoc malum est, quia si pignus sit gladius, et committens facinus sit furiosus, malum est ei reddere gladium. Similiter est in aliis : et ideo circa particularia non omnino potest dirigi veritas

intellectus : et ideo circa ea per phantasiam et appetitum incidit rectum et non rectum : et ideo in *Ethicis* dicitur quod *epicheos* qui dirigit in particularibus, melior est justo qui semper opera, scilicet universalia juris nititur dirigere. Non enim semper operationum mobilitas normam et regulam assequitur universalium. Et ideo dicit Aristoteles quod in talibus est directio sicut regula Lesbæ ædificationis. Est autem Lesbe insula quædam habens lapides indolabiles, et ideo illi ad regulam omnino rectam non ædificant, sed utuntur regula plumbea, qua ad torturam ædificii curvatam solum cavetur, ut non omnino fiat enormis curvitas. Rectitudinem enim servare in operabilibus aliquando curvare est : et melius nonnunquam solvere legem universalem in moribus quam in tali casu et loco observare.

Ex omnibus igitur nunc habitis, manifestum est quod talis potentia quæ appetitiva vocatur, movet : quia etsi aliæ movent, propter hanc movent, ut diximus. Sicut autem hoc dictum est, ita quidam non dividunt, plures ponentes esse motivas potentias, sicut rationalem, et irascibilem, et concupiscibilem. Talibus autem qui sic motivas animæ partes dividunt, contingit quod si intendunt animam dividere in quaslibet partes, quæ aliquo modo potentiam ad modum remotæ vel propinquæ in communi vel particulari, quod valde multæ secundum eos erunt partes animæ. Erunt vegetabile, sensitivum, intellectivum, appetitivum, deliberativum : adhuc autem appetibile sive appetitum sensibilem. Hæc enim plurimum differunt secundum istos, et adhuc autem magis his differunt concupiscibile et desiderativum, et irascibile, quia concupiscibile et irascibile sunt diversorum objectorum, sed deliberativum et appetitivum possunt esse ejusdem. Quamvis autem sic multæ vi-

Text et com.
52.

bonum simpliciter habet in se.

res accipiantur, quarum quædam sunt motivæ, et quædam non, tamen illæ quæ sunt motivæ, omnes movent per appetitum : et ideo appetitivum est per se movens.

CAPUT VII.

Quod omnia moventia sunt unum specie et diversa numero, et ad quem numerum, et ad quam speciem.

Text. et com.
53.

Quoniam autem appetitus aliquando sunt contrarii ad invicem propter contrarietatem boni, et ad bonum simpliciter, accidit quædam pugna et contrarietas in mentibus, ex hoc quod ratio discernens motum, contraria est desiderio sensibili, quod impetum facit per motum in appetibile quod videtur bonum : hæc autem contrarietas appetituum fit in animatis quæ sensum habent per intellectum. In talibus enim intellectus aliquando præcipit retrahere ab electione sensibili : desiderium autem impetum facit et præcipit motum fieri per ipsum, quod jam delectabile est, eo quod nunc videtur ut nunc illud esse dulce. Et quod dulce est, ideo accipit hoc ut simpliciter bonum, et simpliciter delectabile : et hoc contingit, quod non videt jam quod solum facit delectabile, hoc est præsens tempus : si enim acciperet quod præsentia ut nunc tantum facit delectationem, ut delectaret præsens ad futurum et futurum ad præsens cognosceretur non esse præsens bonum simpliciter : hoc autem non facit appetitus, sed prolabitur in præsens ac si sit simpliciter bonum : et sic patet quod ut simpliciter bonum et appetitum et intellectum, sed ut simpliciter bonum movens et intellectum, est simpliciter bonum secundum rei veritatem : sed ut simpliciter bonum movens appetitum,

aliquando non est bonum simpliciter, sed videtur.

Et cum species movens sit in ipso *Tra* quod movetur, et quoad illum est nunc bonum et simpliciter bonum acceptum : tunc patet quod movens omne erit unum specie, et hoc est appetitivum, et hæc assimilari possunt dictis Heracliti, qui dixit omnem rem sic esse prout videtur. Ita enim appetitus movetur ad apparen-
s, ac si sit realiter bonum quod apparet bonum. Sic igitur species movens ut movens est una quæ est quod videtur bonum simpliciter : et inter moventia quidem animam primum movens est appetibile : et hoc est appetibile primum quod sic movet, quod nullo modo movetur. Movet autem non secundum quod est in re, sed in eo quod est intellectum seu imaginatum : numero autem et subjecto plura sunt moventia, et reducuntur omnia moventia ad tria in genere, quorum unum est movens, alterum quo movetur, et tertium quod movetur. Movens autem duplex est : est enim movens unum videlicet quod movet immobile existens, quod est primo primum movens, alterum autem movet cum et ipsum moveatur. Movens autem immobile quod est primum movens, est actuale bonum, ut diximus superius : movens autem secundum quod movet, cum ipsum moveatur, est potentia appetitiva : omne enim quod appetit secundum quod appetit, movet : cum motum sit ab actuali bono imaginato vel intellecto : et ipse appetitus est actus quidam et motus appetitivæ potentiae : quia appetere convenit ei : et appetitus dicitur de potentia et operatione ejusdem. Quod autem movetur per appetitum, est animal cujus motus processivus in rem quæ appetitur secundum quod appetitur. Quo vero appetitur, est organum corporeum appetitus, quo perficitur motus processivus, sicut ala, vel

pes : et quia talis motus processivus communis est animæ et corpori, licet sit ab anima veniens in corpus, ideo in alia scientia ubi inquiremus de communibus operibus animæ et corpori, agendum erit de illo, ubi faciemus librum de causa et differentiis hujus motus, quem vocamus *processivum*.

CAPUT VIII.

Qualiter est motus processivus secundum quod fit a motore immobili secundum locum.

Post et com.
53.

Nunc autem propter bonitatem doctrinæ, ut per opus melius cognoscatur pars animæ movens, dicemus ut in capitulo et summa, quod movens in animalibus est movens organice, organo pertinente ad motum, sicut est ambulatio et volatus ex tali loco ubi principium motus illius et finis idem membrum est, et est una vis et eadem sita in membro illo : hic autem motus est gyrantis, quando motum membrum gyrum habet expulsionis et retractionis in eodem loco. In talibus enim motibus expulsio est sicut principium, et attractio est sicut finis ejus : et ideo necessario habet duas quietes interpositas, sicut patet cum expellitur crus a dextris primo et retrahitur in eodem : et ideo in omni eo quod taliter movetur, quoddam quiescit et quoddam movetur tam in parte animalis quam in toto : et in parte quidem, quoniam omne quod movetur in membris animalium, movetur in quodam immobili, ad quod retrahitur expulsum, sicut manus mota expellitur et retrahitur ad membrum ascilli immotum : et brachium motum expellitur et retrahitur ad cubitum immotum, et adjunctorium motum expellitur et retrahitur ab hume-

ris immotis : similiter autem in toto corpore, quia a parte dextra expulsa stat pars a parte sinistra, et retrahitur motum ad ipsam, et sic est in omnibus : sed in volatilibus et in natantibus non est ita, quia illa movent dextrum et sinistrum simul, et nituntur utroque latere simul, sed tamen fit ibi expulsio et retractio ad unum immobile, sicut diximus superius. In serpentibus autem, alias repentibus, nonnullus perficitur motus, ita quod mota anteriori parte, quiescit pars posterior, et utraque vicissim causat motum unum qui perficitur ita quod pars anterior expellitur et posterior retrahitur. De omnibus autem his differentiis habet determinari in libro de *Motibus animalium*, ubi inducimus qualiter ipsi motui necessario duæ quietes interponuntur necessario.

Sed hoc sciendum est, quod cum in motibus animalium processivis aliud quiescat, aliud moveatur : et idem sit in eo principium unde expulsio sit, et ad quod fit retractio : finis et principium altera sunt ratione, licet magnitudine et subjecto idem sint : et hujus causa est, quia cum omnia quæ moveantur animali motu, omnia moventur depulso et attractu, sicut diximus : et depulsio et attractio sunt ex eodem in idem : et ideo oportet motum istum fieri ex eodem in idem, sicut in circulo : et hoc sic imaginari debemus, sicut si ponamus motorem circuli esse in centro : tunc enim motus circuli est ex centro, ita quod primo expellitur semicirculus dextræ continue, et reiteratur semicirculus sinistri : et ita est in motu animalis, quia ex eodem expellitur organum motus, et retrahitur postea ad illud idem, quasi reiterando, sicut diximus jam superius. Et ideo meo judicio mentitur Averroes, Nota contra Averroem in com 53. dicens cor esse quiescens unde fit expulsio, et ad quod fit attractio : oportet enim immobile a quo est motus esse conjunctum organo motus. Constat autem quod cor non est conjunctum hujusmodi organo : ostendit autem hoc ana-

tomia : certum est enim omnium membrorum motum perfici musculis animalium. In omni autem musculo motivo membri videmus nervum egredientem ad membrum quod movetur, per quem expellitur a loco suæ foundationis : et videmus chordam in alia parte ad radicem membri derivari a fine musculi per quem attrahitur ad locum suum : patet igitur non esse cor huiusmodi membrum : de hoc tamen erit in libro *Animalium* subtiliter inquirendum. Sed hoc quod hic dicitur, est quod unum a quo est motus et id quod non est aliquod signatum in membris animalium per subjectum sed per rationem solum et est multiplicatum per numerum membrorum a quo moventur.

motum, alternum sicut impetum faciens in motu : sed in specie sunt tria, quoniam decernens est duplex, quorum unum per rationem rectam decernit, aliud autem per æstimationem boni ut nunc : et primum quidem est intellectus, secundum autem est phantasia. Si autem determinari habet movens, ut causans motum, tunc oportet duo esse ad minus, quorum unum determinat, et alterum facit impetum : et sic sunt duo moventia quæ sunt vel intellectus et appetitus, vel phantasia et appetitus.

CAPUT IX.

Text. et com.
56.

Quod autem est omnino et universaliter considerandum secundum huius scientiæ proprietatem : quia, sicut dictum est, in quantum unumquodque animal est appetitivum, in tantum est etiam motivum secundum locum : quia, sicut diximus, species appetibilis per hoc quod est appetita movens est principium : et ideo intellectus et phantasia non movent nisi secundum quod sunt ad appetitum ordinata ut discernentia motum : appetitus autem est immediatum principium motus sicut compositum ex appetibili specie et informato specie illa : et ideo motus non fit unquam sine phantasia : phantasia autem movens omnis, aut est rationalis, aut animalis, aut hominis, aut est ejus quod sensum habet sine ratione sicut bruta. Et fit motus ab his duabus secundum quod habentur ab animalibus. Et ideo si primum movens consideretur, tunc est unicum per cujus formam omnia moventur animalia : et hæc est forma appetibilis. Si autem consideremus movens quodcumque movet, tunc sunt duo in genere moventia et tria secundum speciem. Quorum unum in genere quidem movens est ut decernens

Quid est movens in animalibus perfectis, et quando unum movet aliud, et e converso.

Secundum autem prædicta oportet considerare de imperfectis animalibus, quæ non sunt imperfecta secundum suas species, ita quod aliquid desit eis de necessariis ad speciem, sed sunt imperfecta in genere animalium, quod videlicet non habent quosdam sensus quos habent ea animalia quæ perfecta sunt. Hæc autem sunt quæ non habent nisi unicum sensum qui est tactus : et gustum quidem non secundum quod iudicium sapientium est, id est, saporum, sed secundum quod ipse est quidam tactus : hæc enim ad delectabile non moventur nisi tangentia ipsum, quando est præsens, et secundum veritatem non moventur de loco ad locum, sed in eodem loco moventur motibus dilatationis et constrictionis : in his dubium est quid sit movens. In his enim non videtur esse nisi solus sensus, eo quod non nisi præsentem delectabili moventur. Et ideo quærendum est, utrum phantasiam contingat inesse talibus. Quod enim desiderium in-

sit eis, videtur ex hoc probari : quia passionibus proprie desiderativæ potentiæ talibus insunt, quæ sunt lætitia et tristitia : hæc enim talibus inesse probantur, quia non dilatantur nisi in delectatione, et non contrahuntur nisi in tristitia, cum delectatio sit motus mutationis delectabilis, et contristatio sit motus fugæ tristabilis : oportet igitur desiderium esse in talibus : desiderium autem est appetitus sensibilis. Sed quæritur, quomodo phantasia erit in talibus? quia sine hac non perficitur motus, ut diximus superius, et talibus non videtur inesse : quia, sicut diximus in antehabitis, phantasia accipit rem non præsentem ea in sensu, et talis imaginatio non perficitur in talibus animalibus, ut videtur, cum nunquam nisi ad præsens moveantur. Dicimus autem ad hoc, quod talia non habent motum diffinitum : et voco diffinitum, qui est ad locum determinatum per phantasiam et appetitum vel appetibile determinatum : et ideo etiam habent phantasiam indeterminatam. Cujus causa est, quia sicut superius habitum est, sensus communis formalis est et secundum locum distinctus sensibilibus propriis, et respectu sensus communis formalis est imaginatio et phantasia : et sic semper superior formalis est respectu inferioris, et sunt illæ vires distinctæ in animalibus perfectis et perfectam figuram capitis habentibus. Ubi autem perfecta figura capitis non est, ibi nec sensus proprii perfecte insunt, neque superior vis bene distincta est ab inferiori, sed organa sibi invicem sunt permixta phantasie, et sensus communis, et sensus proprii, et hoc præcipue in animalibus imperfectis quæ non habent aliquem sensum formalem, sed materiale habent, qui sunt sensus tactus et gustus secundum quod est tactus quidam : et quia organa permixta sunt, eo quod talia animalia neque cerebrum neque caput habent, sed aliquid loco cerebri, et aliquid loco capitis, ideo phantasiam habent permixtam cum sensu communi et sensum communem permixtum cum sensu

proprio : cujus signum est, quod phantasia in talibus non movetur nisi motu sensus, qui est ex præsentia rei, et hæc permixtio adducit confusam et permixtam et determinatam phantasie apprehensionem, et hæc causat indiffinitum et confusum motum.

Sic igitur patet quod omnibus sensibilibus inest phantasia, sed phantasia aliquando ordinabilis est a ratione deliberante, ut in homine, et hic ordinans deliberatio phantasiam et appetitum in solis est rationativis. Cum enim sic proceditur ad motum, quod prius deliberatur utrum hoc prius vel aliud agendum sit, hoc jam rationis est opus ordinantis phantasiam et appetitum : mens autem quæ ratio est, et cujus meditari est proprius actus, a *metiundo* dicitur : eo quod anima ipsa uno quodam quod est potentia ejus unita, mensurat et numerat phantasmata comparando ea ad invicem : eo quod ipsa imitatur melius : quia est melius apud ipsam et magis amatum, quod potest efficere eligendo ex pluribus phantasmatibus : et cum sensus et præamatum vocatur opinio : et ideo opinio acceptio ejus est; quod pluribus rationibus aliis præponitur : et causa hujus est, quia opinio non habet imitari phantasiam, sed potius e converso phantasia debet imitari opinionem a ratione elicitam : phantasia enim non habet opinionem ex syllogismo, sed potius opinio ex syllogismo habet phantasiam : quoniam opinio est de universaliter agendo, et phantasia est de particulariter agendo. Syllogismus habet particulare sub universali, et non e converso universale sub particulari : et ideo sub discursu syllogistico habet opinio phantasiam, et non e converso : et ideo cum appetitus sit particularium boni et nunc et hic, non universaliter habet appetitus opinionem, sed universaliter habet phantasiam : et ideo in quibus utrumque eorum est, in illis secundum

Text. et com
57.

ordinem movent ratio et opinio phantasia, et ordinant appetitum : tamen aliquando vincitur opinio ab appetitu et phantasia : et tunc deliberativum movetur a phantasia et appetitu, eo quod umbratur vel obumbratur ex concupiscentia appetitus et phantasiæ, sicut incontinentibus accidit. Aliquando autem fit e converso, quia phantasia movetur a deliberativa ratione et opinione : hæc habent se sicut fit in sphaera cœlesti. Sicut enim in sphaeris sphaera inferior movetur a motore primæ sphaeræ secundum motum diurnum, et tamen inferior habet motum proprium qui exit a suo motore proprio : ita se habet ad invicem ratio, phantasia, et appetitus : aliquando enim hæc omnia moventur motu rationis, sicut apparet in actibus continentis et abstinentis : aliquando autem non sequitur phantasiæ et appetitus rationem : sed movent per se, sicut apparet in actibus continentis et secundum naturæ ordinem motus superioris motoris semper est principalior : et quando motus egreditur ab illo, tunc semper opera ordinata sunt. Quando autem vincit inferior, tunc egreditur opus perversum, eo quod inferior superiorem non habet ex syllogismo, sed sophisticè procedit ex bono ut nunc tanquam sit bonum per se et essentialiter. Movet autem iste superior tanquam in tres vires : quoniam primo decernit universale decretum motus, scilicet quod omne tale faciendum est, et postea sub ipso simili mensurat phantasma particulare, et tertio non quidem concludit decernendo, sed conclusio sua est impulsus ad opus per appetitum : et de hoc in *Ethicis* est declarandum. Similiter enim appetitus incontinentis non habet conclusionem nisi impetum ad opus : fit igitur iste motus sic vicissim, ut dictum est.

fixum, et hoc præcipue verum est de scibili speculativo : de practico autem etiam verum est, sicut inferius ostendemus. Quoniam enim alia est universalis opinio de operabilibus et similiter ratio, et alia est opinio et ratio particularis quæ est in phantasmate : tunc patet quod universalis quidem dicit, quod hoc hujus semper et ab omni et unicuique, alias ubique, agendum sit : et hoc non movet, quia hanc secundum similitudinem habent continens et incontinens. Omnes enim dicunt a nullo et nunquam esse furandum : particularis autem dicit, quod hoc nunc conceptum est hujusmodi : ideo ergo etiam sine hujusmodi, et hoc non similiter est apud omnes. Quia enim ego concipio tale delectabile ut nunc esse hujusmodi, ideo etiam ego prosequor hoc per affectum et appetitum : eo quod in particularibus est motus et opus : et ideo ista movet appetitum et non movet opinio secundum quod est universalis, sed secundum quod particularis et propria : nisi forte, quod aliquis dicat quod utrumque movent : sed universalis quidem movet ut quiescens magis et fixa secundum rationem certam motus : particularis autem movet ut mota et quasi fluens per hoc desiderium : et in hoc delectabile quod ut nunc est conceptum, sed universalis non fluit in ipsum : quia aliter omnis talem habens acceptionem de operabilibus, jam eo ipso deflueret in hoc quod concipit, quod non est verum. Hæc igitur de movente in animalibus secundum Peripateticorum peritiam diffinita sunt.

CAPUT X.

Et est digressio declarans suas diversitates secundum Platonicos et Theologos.

Si vero nos dicamus omnia moventia quaecumque movent spiritus operabilium circa quæ sunt motus hominum, tunc multa diversitas est in moventibus : tunc enim non determinabimus partes tantum animæ motivas subjecto ab aliis partibus differentes, sed accipiemus omnem partem moventem, quaecumque potentia cum habitu suo uno nomine vocatur : et ab illa habituali potentia differt tam in habitu quam in actu, licet sit eadem illi in subjecto, et quamvis circa idem operetur : et hoc est dividere moventia potius per virtutes quam per partes : una enim pars secundum subjectum animæ multas habere potest virtutes, quibus perficitur ad opus et ad motum : et quando habitualiter potentia sumitur, hoc est cum habitu uno nomine nominatur, tunc differt a seipsa secundum quod alio habitu nominatur : et secundum hoc cum duæ sint moventes tanquam decernentes motum, et potentia intellectus et phantasia, plures accipiemus sub intellectu et plures sub phantasia. Sub intellectu autem accipiemus omnes illas quæ quocumque modo habent speciem moventem, quæ est species operabilium per nos : contingit enim haberi habitus operabilium universales, quæ sunt quasi ipsa principia morum circa quæ quasi nunquam incidit error, et quæ sunt quasi regentia prima in moribus, quæ non accepimus a doctore, sed sunt congenita nobis, sicut non esse furandum, nulli esse injuriandum, quod mihi nolo alii ne faciam, et cætera hujusmodi : et pars in-

tellectus conjuncta hujusmodi habitui, ab antiquis Platoniceis *synderesis* vocata est : dictum enim est ab eis quod nunquam errat per seipsam : vocata autem est a quibusdam posterioribus *naturale judicatorium*, eo quod judicium ejus de moralibus per naturam detur nobis, sicut et primæ dignitates scibilium contemplationum : sunt enim hæc instrumenta intellectus practici, quibus et alia operabilia cognoscit. Et quia ab universalibus est decursus ad particulare, sub istis universalibus assumit ratio quasi minorem propositionem conferens et componens universale ad particulare, dicens hoc vel esse fornicationem, vel furtum, vel mœchiam, vel hac vel illa justitia esse videndum, vel hac vel illa veteri actione Deum esse colendum : et jam circa istud plurimus est error : quoniam et tyrannus universaliter bene accipit leges esse custodiendas, sed mentitur in hoc quod dicit hoc esse legem, quod in nocumentum populi statutum est. Quod autem ex duobus, synderesi videlicet proponente et ratione cognitiva assumente quasi conclusum vocari consuevit *conscientia*, ideo conscientia accusat vel excusat apud rectorem : quia quasi ex quadam obligatione syllogistica obligat agentem. Non est tamen jus naturale ex quo principaliter procedit synderesis, sed est divinum positivum humanum, et hoc est variatum secundum consuetudinem et statuta viventium.

Et ex his etiam habemus habitus in operabilibus regentes, et illa quidem quæ informata jure divino regit, in operibus vocata est superior portio rationis, eo quod superiori jure perficitur, quod similitudo quædam est æquitatis et rectitudinis divinæ : vocatur autem a quibusdam *ratio sapientiæ*, eo quod dicunt sapientiam esse rationem et cognitionem divinorum, quæ altissima sunt et rectissima : et quia hæc non tantum habetur ut in se considerata, sed etiam particularibus comparata, ideo non est sine peccato in moribus, sed tamen peccata morum inci-

piunt non ex parte illa qua ad inferiora comparatur : pars autem quæ informatur jure humano, quod positum est et consuetudine approbatum, nihil habet perpetuo : rectum potius particulare est totum et locale et temporale et secundum casus variatum id ex quo ipsa regit opera, sicut variatur regula Lesbiæ ædificationis, sicut diximus superius : et hanc vocant inferiorem portionem hominis. Vocatur autem a naturalibus *ratio scientiæ*, eo quod scientiam non vocant effectum demonstrationis, sed potius habitum ex humanis regentem opera, et est habitus docens bene conversari inter parvos ex his quæ motibus congruunt secundum jus positivum et consuetudinem civium : portio autem rationis superior et inferior sub quibusdam una est, licet habitibus et actibus et officiis sint divisæ. Sciendum autem est, quod sicut devenitur ab universali hujus juris naturalis præponentis assumptione ad conclusionem quæ vocatur conscientia, ita etiam ex ratione superiori proponente id quod est juris divini, et per rationem cogitativam hoc particulare comparante, devenitur ad conclusionem quæ iterum conscientia vocatur. Et simile est quando proponit ratio inferior aliquid quod est juris humani, et confertur illud cogitativo ad operabilia, venit in quoddam quasi conclusum, quod idem vocatur conscientia propter similem obligationis modum, quod videlicet in omnibus obligatio est quasi ex syllogismo, sed tamen cum proponitur ex ratione inferiori, non perfecta est argumentatio, sed imperfecta propter defectum universalis propositionis. Nihil enim in humanis statutis adeo universale et verum est quam quod semper et ab omnibus faciendum sit. Sciendum autem est, quod sicut in motoribus sphærarum est semper quod superior ordinat inferiorem, ita est etiam in istis : quoniam naturalia et divina ordinant humana : et ideo verissime jus humanum est, quod ex casibus hominum habet varietatem, et tamen quantum potest attingit jus divi-

num et jus naturale exemplum quoddam juris divini. De istis autem in *Civilibus* est determinandum.

Sicut autem diximus de motivis decernentibus motum in homine, ita est de appetitivis : quodiam appetitus, sicut diximus, commune aliquod est, et dividitur in appetitivam rationalem, et in appetitivam sensibilem : et illa quidem est quæ rationalis voluntas proprie vocatur. Illa autem quæ est sensibilis pars animæ, vocatur desiderium. De voluntate autem superius dictum est : quoniam ipsa libera est ad volendum, et est quasi facultas omnium aliarum : quoniam non cogitamus nisi quando volumus : et hoc modo quasi motor est aliarum virium ad actum vel actus, et hoc modo dicimus, quando per voluntatem domini sumus nos nostrorum actuum, et sumus liberi : quia liberum vocamus, quia causa sui est et non causa alterius : et hoc significamus, cum dicimus quod facimus sponte id quod facimus, significantes quod causa actus non est aliunde nisi a nobis. Quoniam tamen hæc potentia quæ voluntas vocatur, ut ordinata a ratione deliberante accipitur, et tam deliberatio quam appetitus in idem feruntur, tunc facultas talis sic utroque ordinatim procedens liberum arbitrium vocatur : arbitrium quidem propter rationem deliberantem et arbitrantem, et liberum propter voluntatis libertatem, et ideo dicitur optime, quod liberum arbitrium est facultas rationis et voluntatis. Ratio enim, ut dicit Aristoteles in *VI Ethicorum*, in contingentibus est operabilibus, et libertas facit nos causam istorum. Nascitur autem ex arbitratione et libertate facultas, quæ recte est hominis ad opera : quia solus homo arbiter sui constitutus est, quod arbiter libere eligit ad opus vel dimittit : et ideo etiam hoc solum accusat vel excusat apud rectorem. Quia si homo arbiter suus non esset de agendo vel non agendo, et liber non esset, non puniret vel præmiaret actus ejus legislator : cum autem dico hominem esse arbitrum sui, est arbiter sui iste assimi-

Quid est liberum arbitrium.

latus arbitro, cujus arbitrium non est vallatum pœna, sed in potestate libera habet pronuntiare quod voluerit: et ideo arbitrium sæpe perversum est, cujus tamen perversitatis sola causa est libertas: et ideo perversitatis operum principalior causa est voluntas a qua est libertas, quam ratio cujus proprius actus est arbitrium.

Quæret autem forte aliquis, quid vocatur facultas, quando dicimus liberum arbitrium esse facultatem rationis et voluntatis? Dicimus ad hoc, quoniam facultas est potestas facilis tam rationis quam voluntatis: rationis dico arbitrantis, et voluntatis libere volentis unum vel aliud: neque est facultas arbitrii quo arbitratur ratio de operabilibus tantum, sed potius arbitrii quo quis suus arbiter constituitur ad eligendum quod voluerit: et ideo liberum arbitrium non est separatum a ratione et voluntate, cum sit potestas habitualis et facilis utriusque, nullo indigens ad opus nisi seipsa. De eligentia autem et consilio in *Ethicis* erit determinandum: vires autem animæ sensibilis secundario moventes multum sunt valde, et sub phantasia quidem comprehenditur æstimativa, de qua superius diximus in secundo libro. Est etiam movens sensus sicut primo nuntians delectabile vel triste sensui per accidens: et quia omne movens habet aliquid desiderii, ideo sensualitas vocatur ille motus animalium qui afficit ipsa ex quinque sensibus corporis. Et quia talis motus nullo secundum se regimine gubernatur, sed inclinatur ad omne delectabile oblatum, ideo dicitur sensualitas perpetuæ esse corruptionis: ideoque omnis legislator et mores quærens instruere, avertit a delectabilibus sensualitatis quantum potest. Desiderativa autem est animæ sensibilis pars, appetitiva dividitur in concupiscibilem et irascibilem a Platone, qui concupiscibile in hepate quidem ponit, et irascibile in cista fellis: vocavit autem concupiscibilem virtutem desiderativam eorum quæ afficiunt secundum delecta-

tionem quæ vocatur *mulcebris*, eo quod demulcendo, et emolliendo trahit appetitum, sicut est delectatio tactus in cibis et potibus et venereis, et ejusdem potentia erit tristitia his opposita. Irascibile autem vocavit virtutem animi quæ insurgit ad arduum quod est in ausu et gloria et victoria, et in omni eo quod collocat in gloria et in gradu quodam sublimitatis et altitudinis secundum seipsum et ejusdem tristitias his oppositas: propter quod ponit Plato in concupiscibili temperantiam, in irascibili fortitudinem. Istæ autem duæ sicut et omnis potentia animæ sensibilis, formalitatem quamdam habent in homine, quam non habent in aliis animalibus: in homine enim sunt rationales, et in aliis sunt actæ a natura. Rationale enim dupliciter dicitur, scilicet quod secundum essentiam rationale est, vel quod participat aliquid rationem in hoc quod regimen ejus participat: et sic rationale est persuasibile a ratione: et hoc modo concupiscibilis et irascibilis sunt rationales voluntate: et hoc simile est motoribus sphærarum, sicut diximus, in quibus virtus superioris motoris remanet in inferiori, ordinans et movens eundem. Sunt autem qui dicunt voluntatem quæ rationalis est per essentiam, eo quod est pars animæ rationalis, in concupiscibilem et irascibilem dividi: sed hoc omnino absurdum est, quia concupiscibile et irascibile a passionibus corporeis nomen accipiunt, et penes illas non potest dividi vel denominari aliqua pars animæ rationalis, quæ universaliter corporis actus existit: sed potius cujus voluntas sit simpliciter appetitus, illa indivisibilis permanere debet: desiderium autem quod est appetitus sensibilium, quæ multa sunt, dividi habet per passionem in genere differentes, quæ ex ipsis sensibilibus oriuntur: et hæ passionem in genere sunt duæ, neque connaturales nobis, et illatæ extrinsecus: et circa primas quidem concupiscibilis, et circa alias irascibilis.

Nota quomodo irascibilis et concupiscibilis in homine differunt a seipsis ut sunt in brutis.

TRACTATUS V

DE COMPARATIONE POTENTIARUM ANIMÆ AD ANIMATA.

CAPUT I.

*Quod omne animatum habet vegetabile,
sed non necessario habet sensum.*

Text. et com.
59.

His habitis, restat videre de comparatione potentiæ ad id quod habet huiusmodi potentias, in quo etiam hanc scientiam de anima finiemus. Dicimus igitur quod omne quod vivit et animam habet quæ operationes vitæ perficit et generatum est, necesse est habere animam vegetabilem : opera enim ejus salvant ipsum usque ad suam corruptionem : in his autem quæ non generabilia sunt, vita nobilior est : et ideo vegetabili non indigent anima, neque viribus ejus. Quod autem omne generatum animam habens necesse sit habere animam vegetabilem, probatur per effectum virium animæ vegetabilis : omne enim generatum imperfectæ qualitatis est, quando generatum est, et imperfectæ virtutis : oportet igitur per augmentum quod de-

ducatur ad debitam perfectionem, et iterum per decrementum deducatur ad naturalem suæ senectutis et necessitatis corruptionem, quia aliter natura deficeret in necessariis : augmentum autem sine alimento fieri non potest : oportet igitur habere nutritivam et augmentativam : et ne destruat esse divinum propter quod agit omne quod agit, oportet etiam ipsum generativam habere : necesse est igitur vegetabilis animæ potentias in omnibus esse generativis et corruptibilibus : generata autem dico quæcumque de seipsis generant, et non illa quæ generant, suas formas et species in materia aliena, sicut faciunt corpora simplicia et immaterialia : talia enim omnia non de seipsis semen emittunt generationis : propter hoc etiam non vere generata sunt, sed agentia tantum generationem in aliis.

Sensum autem non necesse est inesse omnibus viventibus : secundum enim superius dicta, ea quæ habent corpora simplicia, impossibile est habere medium in tactu : et ita simplicia non habent tactum, cum tamen simplicium quædam habeant

Text. et com.
60.

vitam. Adhuc autem ex supra habitis constat quod sine tactu nullus habetur sensus: tactus enim est tam sensus quam differentia constitutiva animalis: neque illa saltem sine tactu esse possunt animalia quæcumque non recipiunt animas sensibiles sine materia, sicut illa quæ non habent sensus qui apprehendunt per medium, et sunt illa quæ non habent nisi tactum et gustum secundum quod est quidam tactus. Si autem concedamus quod superius dictum fuit, quod nihil frustra facit natura, tunc necesse est cum illo, quod concedamus quod animalia necesse est habere sensus: et hoc necesse est concedere, quia nos videmus, sicut et in secundo *Physicorum* probavimus, quod omnia quæ natura consistunt, propter aliquem finem determinatum sunt, vel his quæ propter finem coaccidunt, sicut pili quos videmus in locis determinatis oriri, et in tota specie sunt, sicut sub ascellis hominum et in inguine: uniformitas enim ista non esset, nisi essent ad finem determinatum in natura. Similiter autem est in aliis accidentibus rebus naturalibus. Cum igitur natura faciat omnia propter finem, ad quem ita nata sunt pervenire, tunc etiam facit alia quæ non mox nata corrumpantur: sed ut in pluribus vel omnibus deveniat quodlibet ad finem suæ perfectionis secundum speciem, ad quam natum est devenire. Hic enim finis est principaliter intentum opus a natura. Si igitur consideremus animalia habentia processivum motum, oportet quod habeant illum ut de loco ad locum mota conjungantur convenientibus, et removeantur a nocentibus. Si autem illa sensum non haberent, nocumenta et convenientia non perciperent: oportet igitur quod corrumpere sensum non habentia: idem autem est de his quæ permanentia et immobilia sunt secundum locum: his enim inest convenientium perceptio et lædentium fuga, aliter tamen quidem quam in aliis perfectis animalibus, tamen inest modo suæ naturæ convenienti. Omnia igitur anima-

lia sine sensu existentia destruentur ante perfectionem: esset igitur frustra natura, cum animalia ad debitum sibi finem produci non possent.

Similiter autem corpus non posset habere intellectum et animam discretivam et sensus non posset habere. Dico autem animatum quod movens est secundum locum, sive fuerit generatum et non factum: nec dico hoc quod animatum terrena anima non sit factum, sed quia dicunt quidam simplicia corpora esse non facta, et habere solum intellectum discretivum particularium et sensibilem, sicut ex phantasmate acceptus intellectus, et tamen sensibilem animam non habere: hoc enim impossibile est omnino. Sed cœlestia quidem habent intellectum activum et operativum, et ille discretivus non vocatur. Talia igitur non perfecta per generationem habentia intellectus agentes et operativos non discretivos, non habent sensum. Et si quæramus quare non habent, in promptu erit assignare causam. Si enim haberent, tunc haberent aut propter dignius aliquid in anima, aut propter dignius aliquid in corpore. Nunc autem neutrum horum est in eis ex habere sensum. Intellectus enim acceptivus de se et operativus qui extra se non quærit intelligibilia, non magis intelligit propter sensibilia, sed minus, eo quod a simplicibus intelligibilibus avertitur ad phantasmata. Corpus autem propter sensus non melius est, sed potius nihil erit per corruptionem quæ est ex sensu. Necesse est enim quod omne habens sensus, valde diversæ sit compositionis, et multas habeat partes molles et terrenas, quarum facilis est corruptio: et ideo generaliter brevioris vitæ quam multæ ex plantis. Vivum ergo non factum per generationem habitam non esset melius, sed pejus ex sensu: igitur frustra daretur ei sensus a natura.

Text. et com.
61.

Nota causam quare natura non dedit cœlestibus corporibus sensus.

Text. et com.
62.

Sed eorum quæ facta sunt corporum et non moventium secundum locum, nulum est omnino quod habeat intellectum sine sensu : cujus ratio jam dicta est, quia videlicet non conjungerentur convenientibus, neque removerentur a contrariis : et sic natura ageret frustra. Si autem dicta necessitate animali detur sensus, tunc necessarium est quod in corpore simplici sit sensus, vel in corpore composito : non autem potest esse corpus simplex sensibile per rationem prius inductam : quoniam tactus non potest esse simplicis, et sine tactu non potest esse aliquis sensus.

Text. et com.
63.

Quod licet superius probavimus, tamen etiam manifestum erit ex his quæ nunc inducimus : est enim animal corpus animatum : omne autem corpus generabile et corruptibile, quia de talibus hic loquimur, est possibile tangi tactu physico, et sentitur per sensus tactivos : ergo necessarium est cum tactus sit per medium intraneum, quod animalis corpus sit tale quod possit tangere et sentire sensus differentias vel tactus. Non autem sentiret qualitates tangibiles, nisi per hoc quod medietas est mixta ex eis : oportet ergo corpus esse mixtum et non simplex : nisi enim sentiret tangibilia, non posset salvari animal : quia non sentiret ea quæ essentialiter componunt ipsum et salvant et corrumpunt. Sic autem non est in aliis sensibus : quia illi per extrinseca media sentiunt, et sensibilia eorum neque essentialiter componunt, neque salvant, neque componunt corpus, sicut et auditus et odoratus : nisi enim habeat sensum tactus, non possit quædam corruptentia essentialiter fugere, et quædam salvantia essentialiter accipere. Si autem sic se habeant, possibile est salvare animal quousque ad finem naturæ deveniat : et ideo quia gustus est salvativus substantiæ animati corporis, oportet gustum esse quendam tactum. Cujus causa est,

quia gustus est sensus quo accipitur nutrimentum vel alimentum, quod nutrit per hoc quod substantialiter convertitur in substantiam. Tale autem est corpus tangibile habens qualitates : et ideo sensus participans ipsum est tactus quidam necessario. Hæc autem omnia constant ex determinatis de tactu et gustu.

CAPUT II.

Quod sensus qui fiunt per media extrinseca, non nutriunt, et qualiter fiunt per media extrinseca.

Sonus autem et color et odor non *Text. et com.*
61.
alunt cum sint intentiones sine materia : et ideo talia neque sensum per substantiam alunt, neque ex eis augmentum est vel decrementum. Cum autem gustus sit alimenti sensus, necesse est gustabile non per speciem saporis esse alimentum, sed oportet gustum esse quendam tactum, ita quod alimentum per substantiam accipiat : et ideo oportet quod gustus sit sensus ejus quod et possibile est tangi propter qualitates tactus quas habet : et sic vegetativus per nutrimentum quod ex sua substantia præstat. Omne enim quod nutritur, ex eisdem nutritur ex quibus generatur. Cum igitur generationem habeat ex tangibilibus, oportet quod eisdem nutriatur : gustus autem sensus est gustus : ergo erit sensus tangibilium : et sic gustus est aliquis tactus. Hi igitur duo sensus necessarij sunt animali : et ideo manifestum est quod animal impossibile est esse sine tactu. Alii autem sensus sunt propter bonum et utile quorundam animalium : eo quod non nisi cuidam conveniunt generi, et non omnibus animalibus : conveniunt enim habenti motum processivum, qui est unus quo movetur ad nutrimentum. Idem enim

oportet habere sensus conveniens et quoddam nocivum apprehendentes : et generaliter quidem verum est, quod si ullum debeat salvari, oportet salvari per tactum. Sed quædam sunt quæ etiam indigent procul apprehendere conveniens et nocivum : et hoc fit quando per medium extrinsecum advenit, et fit eis sensibile quod apprehendunt.

" *et com.*
••

Hoc autem in tali modo fit, quod medium accipit formam sensibilem in eo quod a sensibili patitur vel movetur : sensus autem accipit in eo quod movet secundum locum violento motu, sicut diximus ante finem octavi *Physicorum*. Illud enim usque ad terminum ad quem facit et movet mutare aliquid pellit : et sic depellens facit alterum tale quale ipsum est : et sic continue movens unum movet alterum : et ideo omne depellere est motus etiam qui est per medium, sicut et sensus, in quo quidem primum depellit et non depellitur, sicut chorda vel manus : ultimum autem sicut lapis vel sagitta depellitur solum et non depellit. Medium autem istorum habet utrumque istorum : quia sicut aer vel aqua hic est et depellitur a primo, et depellit ultimum, et sunt media sic depellentia et depulsa quodammodo multa, sicut et in alteratione qua sensus a sensibili alteratur, excepto hoc solo quod alteratio sensuum fit in primo sensibili manente in eodem loco, quod non fit in his quæ feruntur in quibus illud quod depellitur, mutat locum : et hæc alteratio est similis motui figuræ sigilli et ceræ, sicut diximus superius. Motus enim figuræ tantum ingreditur in ceram, quantum imprimens tangit ceram, et non amplius : et ita medium tangitur specie rei sensibilis ad tantum ad quantum durat motus rei sensibilis : et ideo in lapide sic nihil fit de motu tali, eo quod non est medium conveniens. Sed aqua propter humidum et perspicuum tangitur usquequo hoc est

procul : aer autem adhuc amplius, quia ille de facili impulsu movetur et de facili recipit species sensibilium, et de facili agit in sensum, et patitur a sensibili si maneat, et unus continuus maneat vel sit non interceptus a spisso terminato : quod facit cum non est continuum inter sensibile primum et organum sensus. Et quia si fit sensus visus et alii per exteriora membra apprehendentes, sensus melius est quam id quod dicitur de percussione radiorum visus a sensibili ad videntem : sicut dicunt hi qui dicunt visum per emissionem radiorum, melius est multo quod dicatur aerem pati a visibili, quam quod visus extra mittat radios, et illi repercutiantur ad videntem. Patitur enim aer a figura et colore quamdiu est unus et continuus nisi interceptus aliquo corpore terminato. In levi autem humido est unus et continuus : quia quælibet ejus pars propter humidum fluit in aliam et continuatur ei : et ideo tale medium sic motum a visibili terminato motu movebat visum : sicut etiam in cera motus est figura sigilli usque ad finem ad quem ingreditur. Supra autem diximus quod impressioni sigilli similis est omnis acceptio sensibilium, et maxime visibilium, eo quod illa præ omnibus sunt spiritualia, et esse intentionum potius quam rerum habentia.

CAPUT III.

Qualiter sit animalis corpus, utrum simplex aut compositum.

Quia autem supra diximus reprehendendos esse eos qui de anima dicunt et de corpore nihil determinant, ideo quædam universaliter dicemus de corporibus animatis : subtiliter enim hæc in libris de *Plantis et Animalibus* determinabimus.

Text. et com.
66.

Dicemus igitur quod manifestum erit ex his quæ diximus, quod impossibile est quod aliquod simplicium corporum sit corpus animalis sensibilis, sicut quod corpus animalis alicujus sit igneum, aut aereum, vel ex aliquo uno alio elemento. Nullius enim animati potest esse tale corpus, eo quod anima multa essentialiter operatur, in quo etiam differret a natura : et ideo est endelechia corporis organici : organicum autem est, quod est ex multis compositum : simplicium autem nullum compositum est ex multis, neque potest esse organicum. Et tamen hoc specialiter verum in corporibus animalium : quia, sicut jam sæpe dictum est, nullum animal est quod non habeat tactum : omne enim animatum sensibile est corpus possibile tangere et tactivisq ualitatibus ad sensum, immutari : quia aliter non salvaretur in esse animalis. Alia autem sensibilia per altera et extrinseca media faciunt sensum omne per alterum non conjunctum faciens sensum, facit sensus per medium quod intercidit, et distantiam facit sensibilis a sentiente : tactus autem est sentiens in tangendo sensibilia sine medio distantia faciente, ex hocque sortitus est nomen quod *tactus* vocatur : tamen etiam alii sensus tangunt tangibilia vel sensibilia non simpliciter, sed quodammodo, sed tactus ille est per alterum quod est medium faciens distantiam non speciei sensibilis, sed rei sensatæ secundum esse quod habet in materia. Sentiunt autem et alii sensus et aliter tactus : eo quod tactus est fundamentum omnium sensuum : et ideo quando stupescit frigidus nervus visivus, qui *opticus* fuit vocatus a Græcis, tunc oculus nihil videt : et quando resolvitur per calidum complexionis, redditur visus. Cujus signum est, quod frigiditas in somno ligat sensus, cum tamen frigiditas non immutet nervos sensibiles, nisi in quantum tactus est in eis. Oportet ergo quolibet sensu prius disponi organum tactus, quasi possit agere comparisonem sensus alterius : et sic sensus alii agunt tactu, eo quod fundati sunt omnes in tactus icut

in primo fundamento. Licet autem sic omnes tactu sentiant, tamen non perficitur sensus in eis secundum actum, nisi per altera membra non conjuncta per essentiam sentientibus, sed solus tactus et sentit per seipsum, et non indiget alio sensu ad sentiendum, et sentit per medium essentialiter conjunctum sentienti : et medium ejus conjunctum necesse est esse, sicut demonstratum est superius, nam impossibile est aliquid simplicium elementorum esse corpus animatum anima sensibili : et ideo fatuum est quod quidam dicunt corpus animalium esse terrenum : licet enim diximus in libro *Peri geneseos* terram dominari in animatis, hoc tamen intelligitur secundum medietatem quæ vocatur arithmetica : quia videlicet plus quantitatatis terræ et aquæ dominantur in corporibus animatorum quam aliorum elementorum. Secundum autem medietatem quæ vocatur geometrica, nullum dominatur plus altero in animalium corporibus. Omnium enim eorum quæ tanguntur, hæc est differentia. Tangibilibus tactus est sensus susceptivus sicut medietas commixta geometricæ, sicut jam alibi diximus : non est igitur medietas tantum qualitatum terræ quibus ipsa differret ab aliis elementis, sed calidi et frigidi et humidi et sicci : et dicitur etiam mollis et multorum aliorum generum superius enumeratorum tangi possibile. Hujus autem signum est, quia in aliquo membro excellenter dominatur terra, sicut ea quæ coagulata sunt calido et sicco, sicut sunt pili, et ungues, et illo membro non sentimus, eo quod terrea sunt : et ideo operationes vitæ sensibilis non perficiuntur in eis, sed vegetabilis tantum : et hæc est causa quare planta non habet sensum : quoniam in veritate terræ sunt, et vires habent a terra et nutrimentum : et ideo operationes vitæ sensibilis in eis nullo modo perfici possunt. Quia autem, ut dictum est, in tactu fundatur omnis sensus, ideo impossibile est aliquem aliorum sensuum esse sine tactu : sed actus potest esse sine aliis. Tactus

enim neque terræ simplicis est, neque alterius corporis de numero corporum simplicium.

et com.
67.

Manifestum est igitur quod solo sensu tactu privato, cum sit fundamentum aliorum sensuum, animalia mori et corrumpi necesse est : et hujus causa est, quia impossibile est quod aliquod habeat sensum, quod non est animal : et cum aliquid sit animal, non est necesse habere alium sensum quam istum : ei ideo posito hoc solo sensu ponitur animal, et destructo solo eo destruitur : et per hoc excellentiæ aliorum sensibilibus non corrumpunt animal : sensum autem forte unum corrumpunt ut color et sonus et odores nisi per accidens, sicut sonus corrumpere dicitur animal, quando cum sono est depulsio aeris et ictus : et tunc percussus tactum corrumpit. Similiter autem odores inficientes aerem et convertentes ad venenum naturam corrumpunt, non in eo quod odores, sed in eo quod venenum vel aer venenosus ad interiora tangendo ingreditur per poros occultos et manifestos. Sed excellentia eorum quæ sentiri possunt tactu calidorum et frigidorum et durorum et aliorum sensibilibus his secundum seipsam et essentialiter remanet et corrumpit animal.

Idem et com.
68.

Sicut enim sæpe dictum est, omnis superflua excellentia sensibilis corrumpit sensum : ergo et superflua excellentia tangibilium corrumpit tactum : animal autem determinatur et diffinitur tactu. Demonstratum est enim quod animal non est sine tactu, et quod solus tactus sufficit ad animalis constitutionem. Ex quo igitur solus tactus positus ponitur animal, et peremptus solus perimitur animal, tactus erit non tam sensus quam forma constituens essentialiter animal : et ideo tangibilium excellentiæ corrumpentes tactum,

per consequens totum animal corrumpunt et non solum sensum, salvo in esse animali. Hujus autem causa jam dicta est, quia neque animal ad hoc quod sit animal necesse est habere solum hunc sensum tactum, alios autem sensus, sicut sæpe dictum est, habet animal perfectum, non propter esse, sed propter bene esse, ut visum habet humiditas in aere et aqua, quatenus lucentia per se quæ non indigent medio nisi diaphano solo : aliter quando iterum habet visum humiditas in aere et aqua, ut in lucido secundum actum illuminato videat colores : et per hoc eminus apprehendat conveniens vel nocens. Gustum quoque habet secundum quod medium saporum est, et distinguitur a tactu ut discernat dulce vel amarum : et per hoc conveniens cognoscat alimentum, et desiderio moveatur vel removeatur ad ipsum vel ab ipso. Olfactum autem habet ut remotius cognoscat alimentum conveniens sibi : quia odor est sequela saporis linguae prout est non ad esse, sed ad bene esse, ut per ipsam aliquid alteri significet : sed hoc modo multas habet virtutes et operationes ad bene esse determinatas.

CAPUT IV.

Et est digressio declarans quod sensibile et vegetativum et rationale in homine sunt una anima.

Omnibus autem his comparisonibus habitis, videtur nobis quod relinquitur hoc considerandum, cum in omni rationali sit sensibile, nec unquam a rationali sensibile separatur et vegetativum, utrum ista tria sint in homine substantia una, vel diversæ : et iterum duæ quæ sunt sensibile et vegetativum in bestiis, sint substantia una, vel diversæ. Sunt enim super hoc jam quidam Latinorum diversa de-

terminantes, licet super hoc unquam non dubitaverit quisquam Peripatericorum. Dicunt enim corruptibile et incorruptibile non posse esse substantiam unam : rationalem autem incorruptibilem esse asserunt in homine : sensitivum autem et vegetabile corruptibilia. In idem autem coincidit quod dicunt separabilis et non separabilis esse substantiam unam. Amplius autem invicem præcedentium secundum tempus, dicunt non esse substantiam unam : animam autem vegetabilem dicunt tempore in hominis genitura præcedere sensibilem, et sensibilem præcedere rationalem. Probant autem hoc ex eo quod embriones prius tempore trahunt nutrimentum et sanguinem menstruosum, quam sentiant : trahens autem nutrimentum et convertens in speciem nutriti, non est nisi animæ vegetabilis. Similiter autem embria puncta actu contrahuntur, et non fit sine sensu tactus : et tamen nihil adhuc agere potest intellectu discretivo. Adhuc autem quoniam ingredientis ab extrinseco in materiam corporis, et educti de materia non potest esse substantia una. Non autem est dubium intellectum ingredi ab extrinseco, secundum omnia quæ de intellectu dicta sunt : vegetabilem autem et sensibilem educi de materia ostendunt operationes utriusque : quæ omnes organicæ et materiales esse constat nihilominus ex prædictis.

Opinio pro-
pria.

Nos autem mirabilem istorum sapientiam quæ nulli concors est Philosophorum, convincimus per ea quæ in fine primi libri scientiæ hujus diximus, quoniam quærimus quid sit uniens istas animas vel substantias in corpore uno, et quidquid sit illud, hoc erit aliud ab istis, et potius substantia et actus corporis, quam ista tria : oportet enim unius perfecti secundum substantiam, unam esse perfectionem. Adhuc autem separatorum per substantiam unum per intellectum non est in alio. Si igitur ista tria per substantiam separata sunt, oportet quod vegetativum per intellectum non sit in sensitivo, neque sensitivum per intellectum

erit in intellectivo : sed sunt tantum conjuncta in subjecto corporeo. Hoc autem dato, sequuntur duo inconvenientia, quorum unum est, quod anima non habeat diffinitionem similem figuræ : quia non sicut trigonum in tetragono, sic vegetativum erit in sensitivo, et sensitivum in intellectivo. Aliud autem est, quod destruitur ordo causarum formalium : quia secunda causa non habebit a primaria quod est, et quod causa est. Sunt enim ordinatæ causæ formales, esse vivum, sensitivum, intellectivum, ut dicit Philosophus in libro de *Causis*. Si autem separantur ista tria per substantias, eo quod aliquando per esse in diversis invenitur separata : tunc enim debet esse alia substantia in homine quam vivum et sensitivum : quia quædam inveniuntur quæ sunt et non vivunt. Si vero dicatur, ut nonnulli dicunt, quod solus intellectus est substantia et forma hominis, ad quam formam vegetabilis et sensibilis sunt dispositiones, hoc absurdum reputatum est ab Avicenna et aliis Philosophis. Quia omnis dispositio aliquid est de genere accidentium, et accidit ex hoc quod illud quod est substantiale unius, erit accidentale alterius. Substantia enim bestiæ sensibilis substantia est, et vegetativum est substantia et actus plantæ. Adhuc autem hæc dispositio aut est ultimata, aut non est ultimata. Si est ultimata, tunc semper ad ipsam sequitur species, et sic in sensibili cum eadem materia, erit rationale semper : et sic omne sensibile erit rationale, sicut omne rarissimum est ignis. Si autem non est ultimata, tunc oportet quod aliquid additum ei faceret eam esse ultimatam, et sic aliquid esset inter sensibile et rationale, quod ultimaret sensibilem, quod iterum absurdum est omnino.

Sunt autem nonnulli qui dicunt tres substantias esse unam animam : eo quod in uno actu animandi uniuntur, tanquam anima non sit nomen substantiæ et formæ, sed operationis. Quod tanto est absurdus cæteris quæ dicta sunt, quanto hoc est contra omnes Antiquos de anima

loquentes : quia animam concorditer ut substantiam diffinierunt, et substantiam esse dixerunt, præter solam illorum opinionem qui harmoniam animam esse dixerunt, et in ratione harmoniæ posuerunt animam. Illi enim dixerunt animam esse accidens quod consequitur harmoniam ipsam. Amplius autem harum trium substantiarum secundum actum erit aliqua causa : aut igitur unio actionum provenit ab unitate corporis, aut ab unitate substantiarum, et tunc non sunt tres substantiæ, sed una, aut simplex, aut composita ex tribus. Si autem ab unitate corporis, hoc absurdum est : quia jam corpora unirent actum animarum : et sic animæ non essent causa unitatum corporum, et tunc quæreretur quæ sit causa unitatum corporum, et non erit assignare causam, etiamsi fingendi detur licentia : non enim potest dici, quod corpora organica per se sint unita ex multis, cum omnis unio materiæ sit ab unitate formæ perficientis. Inducunt autem isti simile omnino fundamentum super falsas propositiones. Dicunt enim quod ignis radius lunæ et solis sint diversæ substantiæ, et tamen frequenter uniuntur in illuminando, supponentes radios esse corpora : quod alibi improbatum est, et nulli Peripatetici concordant : neque etiam si essent radii substantiæ uniuntur in illuminando quod majus lumen occultat minus, et facit ipsum non operari lumine suo. Propter hoc igitur et his similia multa quæ non induci oportet differentias in homine, hæc tria esse substantiam unam in homine, quæ est actus et perfectio hominis, nec sensibilem esse in homine neque vegetabilem animas vel substantias, sed potentias quæ fluunt a substantia, quæ est anima rationalis, sicut sæpe superius diximus. In aliis autem sensibilis est substantia et non potentia, sed habet suas potentias concupiscibilem et irascibilem, et quinque a se fluentes sensus. Similiter autem se habet vegetabilis in plantis modum quo præcedens potestas est in sequenti, diximus superius in plu-

ribus locis : quem hic iteramus propter doctrinæ facilitatem, quoniam inferior est in superiori sicut in magis formali. Omnis enim potestatis inferioris operationes diriguntur ad superiorem, sicut materia instrumentalis ad suam formam, et diximus superius quod omnis operatio quæ instrumentaliter se habet ad aliam, est materialis et imperfecta ad illam. Sicut enim se habent operationes quinque sensuum ad sensum communem, sic se habent operationes sensus communis ad phantasiam. Similiter autem et operationes phantasie ad intellectum possibilem, et ulterius intellectus possibilis ad agentem, qui absolute et simpliciter est substantia hominis : non tamen dicimus simpliciter unum esse materia et alterum, sed materiale hoc modo quo imperfectum dicitur materiale. Imperfectum autem est omne materialiter operans vel instrumentaliter. Dico autem illud instrumentaliter operari quod operatur ad alterum quoddam quod est perfectio operis. Similiter autem se habent opera vegetabilis ad sensibilem : cujus signum est, quia nutritiva convertit nutrimentum in carnem, quæ non est subjectum vegetabilis tantum, sed medium in tactu : ex quo facile innotescit potentiarum multitudinem in anima non inducere compositionem essentialem, sed potius ostendit unum formalissimum, ex quo omnes istæ fluunt potentie : et quanto formalius est, tanto in pluribus operationibus invenitur, et sui ad plura indigent, in quo differt a natura quæ obligata est materiæ, et unum tantum operatur. In hoc tamen uno ultimo formali aliquid est simile formæ, et aliquid materiæ, sed non materia et forma, sicut supra diximus in tractatu de *intellectu*. Has enim differentias in omni natura necesse est inveniri, quæ est citra naturam et essentiam primam. Si quis vero posterius objiciat has potentias animæ non esse substantiam, sed esse potentias naturales, et ita esse de genere accidentium, et inde ulterius velit esse in anima compositionem sub-

jecti et accidentis, inferens ulterius animam esse compositam substantiam ex materia et forma, eo quod ante omnes compositiones secundas accidentium cum substantiis compositio est prior ex materia et forma, eo quod nullum accidens accedit substantiæ simplici, sive sit materia, sive forma, nos dicimus quod huiusmodi potentiæ non sunt accidentia communiter, sed sunt potentiæ naturales et proprietates animæ: et hæc sunt vires substantiæ ejus, et talia multa accidunt omni substantiæ simplici, sive sit forma, sive materia, sicut etiam nos supra dixisse meminimus. Et hoc addimus, quod tanto accidunt ei plura de talibus, quanto fuerit simplicior: quanto enim simplicior, tanto plura operatur: et utique nihil operatur cujus virtutem operis non habeat: et ideo ex talium accidentium multiplicitate et multiplicatione non concludi potest compositio substantiæ. Quod autem isti obijciunt de corruptibili et incorruptibili, et separabili et non separabili, unam et eandem habet solutionem, quod videlicet anima hominis tota incorruptibilis et separabilis est a corpore, sed per accidens non separatur in quibusdam viribus, eo quod operationes illarum non sint sine corpore, sicut superius diximus de nauta, quod substantialiter separatur a navi, licet navigatio non sit sine corpore, ideo sicut senescunt et debilitantur vires animæ, ita corrumpuntur et non aliter: constat autem quod non senescunt et debilitantur nisi corporis senectute et debilitate, sicut debilitatur nauta vel navigatio nave jam fracta et scissa et inveterata: et ideo ani-

ma exuta vires suas habet, licet non utatur eis, tamen non sunt otiosæ, quoniam usus impeditur per accidens, ut patet ex dictis. Quod autem inducunt, quod vegetabilis præcedat sensibilem tempore, et sensibilis rationalem, non provenit nisi ex malo intellectu librorum Aristotelis¹. Docet enim nos Aristoteles animam non esse in semine, sicut actus est in eo cujus est actus: quia si sic inesset ei, tunc semen esset animal vel planta: sed docet nos, quia est in semine sicut artifex in artificiato: et ideo in semine non operatur nisi sicut artifex, neque unquam operatur animæ opus nisi in corpore organico perfecto secundum numerum et figuram et formam organorum: et hoc modo dicit quod præcedit opus nutritivæ opus sensitivæ: hoc autem opus non est animæ, sed virtutis formativæ, quæ est sicut artifex formans corpus: et secundum istum modum est expositus Aristoteles a suis Commentatoribus: et ideo ex hoc nihil inferri potest de anima, neque quod sit una, neque quod sit multa. Hæc igitur etiam in XVI libro de *Animalibus* dicit Aristoteles, ubi etiam dicit quod spiritus qui est in semine, est intellectus, eo quod operatur ut intellectus practicus alicujus artificis. Quod autem dicit de eo quod est ingredi ab extrinseco et duci de materia, nihil omnino est ad propositum, et solutio hujus patet per ea quæ dicta sunt de intellectu agente: erit autem de his subtiliter loquendum in libro de *Animalibus*. Hæc igitur de *Anima* secundum quod in seipsa consideratur, determinata sufficiunt.

¹ Ad bene intelligendum auctoritatem Philosophi, confer etiam II de Generatione anima-

lium, cap. 3.

INDEX

Tractatum et Caputum in libris de Anima.

LIBER PRIMUS DE ANIMA.

TRACTATUS I.

hic quærentur, a dialectico et mathematico, et metaphysico et mechanico, in quo est DIGRESSIO quædam. 130

De modo quo cognoscenda est anima.

TRACTATUS II.

- CAP. I. Et est DIGRESSIO declarans, quod scientia naturalis est de anima, et quis ejus ordo. 117
- II. De nobilitate et utilitate scientiæ de anima. 119
- III. De quæsitis quid sit subjectum hujus scientiæ, et de difficultate ipsius. 120
- IV. Quæ oportet inquirere ad investigandum propriam animæ diffinitionem. 122
- V. Quo ordine oportet procedere quærentem de his quæ spectant ad scientiam de anima. 123
- VI. Quod oportet tractantem de anima inquirere utrum habeat aliquas operationes proprias, aut non. 127
- VII. Qualiter differenter considerat physicus de eis quæ

De anima secundum opiniones aliorum.

- CAP. I. De his qui diffiniebant animam per hoc quod ipsa est motivum quoddam. 135
- II. De opinionibus eorum qui animam per cognoscitivum diffiniendam esse dixerunt. 139
- III. De opinione quæ et motivo et cognoscitivo animam dicit esse diffiniendam : in quo etiam est de opinionum collatione. 142
- IV. De tribus in summa, per quæ anima ab Antiquis diffiniebatur, quæ sunt motivum, cognoscitivum et incorporeum. 145

V. De contradictione opinionum in communi, quæ diffiniebant animam per motivum suiipsius.	147	mili cognosci, et ideo animam esse principium omnium.	170
VI. Et est digressio declarans difficultates quæ oriuntur ex prædictis de motu animæ.	151	XII. Utrum cognoscatur simile simili, sicut dixit Empedocles.	172
VII. De disputatione contra opiniones Democriti et Platonis de motibus animæ, quibus movetur in corpore et movet corpus.	153	XIII. De causa illius opinionis, quæ dixit animam esse ex elementis, et specialiter ex aere : et est digressio in eo declarans diversas causas, et tres opiniones circa hoc.	176
VIII. De improbatione opinionis quæ dixit animam esse harmoniam corporis commixti.	160	XIV. Et est digressio declarans causam dicti Antiquorum, quo dixerunt simile simili cognosci.	180
IX. De solutione objectionis qua videtur ex alterantibus probari, quod anima movetur per se et physice : et in illo est bona demonstratio de intellectualis animæ immortalitate.	163	XV. Utrum anima diversa agat per unam substantiam et diversas potentias, vel per plures substantias et plures potentias : in quo etiam habetur utrum vegetabilis et sensibilis et rationalis una sit substantia in homine.	182
X. De improbatione opinionis quæ dicit animam esse numerum seipsum moventem.	166	XVI. De dubitatione quæ movetur de eo quod unit potentias animæ, utrum ratio communis vel substantia realis, cujus vires animæ sunt partes.	188
XI. De improbatione opinionis eorum qui diffinierunt animam per cognoscitivum, dicentium simile si-			

LIBER II DE ANIMA

Secundum substantiam et partes ejus, quæ sunt vegetabilis, sensibilis et rationalis.

TRACTATUS I.

De substantia animæ secundum se.

CAP. I. Quæ sit libri intentio, et qualiter diffinitionem animæ venari contingit.	191	II. De universali animæ diffinitione, quæ dicit quid est anima universaliter.	194
		III. De datæ diffinitionis explanatione, et est digressio quædam.	195
		IV. In quo ex prædictis demonstratur quæ anima separabilis est, et quæ non.	198
		V. In quo probatur, quod oportet quærere aliam adhuc diffinitionem quæ dicit	

causam superius habita-	199
tae.	
VI. De diffinitione animæ dicente propter quid.	201
VII. Utrum quælibet virium animæ sit anima, et utrum sit tota in toto.	203
VIII. Qualiter intellectus est alterum genus animæ et separabilis : et qualiter est umbra intelligentiæ, et sensibilis est umbra intellectus, etiam vegetabilis est umbra sensibilis.	205
IX. Quod formaliter et non materialiter unitur anima, et quod ipsa est primus actus hujus corporis et non cujuslibet.	206
X. De enumeratione potentialium principalium quæ sunt potentiæ animæ.	208
XI. Ex quibus partibus componitur anima, et eadem est ratio animæ et figuræ.	209

TRACTATUS II.

De potentiis animæ vegetabilis sigillatim.

CAP. I. De ordine procedendi, et quot sint et quæ potentiæ animæ vegetabilis.	214
II. Qualiter anima est viventis corporis causa et principium.	216
III. De improbatione erroris Empedoclis circa motum et causam nutrimenti.	217
IV. De improbatione erroris eorum qui dicunt augmentum et alimentum fieri per virtutem ignis.	219
V. De alimento quod est obiectum nutritivæ et vegetativæ.	220
VI. De officiis nutritivæ et augmentativæ.	222
VII. De officiis virtutis generativæ.	224

VIII. Et est DIGRESSIO declarans quatuor virtutes materiales dictis tribus virtutibus deservientes.	226
IX. De comparatione trium virtutum animæ vegetabilis ad invicem et ad seipsam animam vegetabilem.	228
X. De duplici motore nutrimenti.	229

TRACTATUS III.

De sensibus.

CAP. I. In quo genere potentiæ sit potentia sensitiva.	230
II. De distinctionibus potentiæ passivæ in apprehendendo.	233
III. De aptatione dictæ distinctionis potentiæ ad potentiam sensitivam.	235
IV. Et est DIGRESSIO declarans gradus abstractionis et modum.	237
V. De sensatis in communi quæ sunt per se et proprie, et secundum se et commune, et per accidens.	238
VI. Et est DIGRESSIO declarans utrum sit aliquod movens unum in sensibilibus : et est de duplici esse sensibilis quod fit in materia et abstractione.	240
VII. De visibili quod est color, qualiter secundum actum lucidi movet visum.	244
VIII. De natura diaphani, et qualiter lumen est actus ejus.	247
IX. De improbatione opinionis Democriti, qui dixit lumen esse defluxum corporis.	248
X. Et est DIGRESSIO declarans errorem eorum qui dicunt lumen esse corpus indivisibile.	250
XI. Et est DIGRESSIO dicens defectum aliarum quatuor	

opinionum superius enumeratarum de luce et lumine.	253	XXX. De tactu, utrum sit unus an plures.	284
XII. Et est DIGRESSIO declarans veram sententiam de luce et de lumine et de natura.	255	XXXI. Quod caro non est organum tactus.	285
XIII. De medio visus, et quot modis dicatur visibile : in quo etiam est de his qui aspiciunt lumen.	256	XXXII. Utrum tactus indigeat aliquo medio extrinseco.	287
XIV. Qualiter color in lumine videtur, et non sine lumine, et de quantitate visorum.	258	XXXIII. Et est DIGRESSIO declarans intentiones Alexandri, Themistii, Averrois et Avicennæ.	289
XV. Quare per vacuum non potest videri, et de visu in speculo.	261	XXXIV. De medio tactus, quid sit, et quot modis dicatur.	290
XVI. De visu lucentium.	262	XXXV. Qualiter se habet tactus ad tangibilia.	291
XVII. De auditu, et primo de bene sonantibus et male.	263		
XVIII. Qualiter sonus generatur in aere et aqua.	265	TRACTATUS IV.	
XIX. De echo qui est sonus reflexus.	267	<i>De communibus sensuum.</i>	
XX. Qualiter sonus venit ad auditum auris, et qualiter auris connaturalitatem habeat ad audiendum.	269	CAP. I. Quod omnis sensus susceptivus est specierum sensibilium.	293
XXI. De differentiis sonorum quæ non fiunt nisi in sono secundum actum facto.	270	II. Utrum aliquid non habens sensum patiatursensibus.	294
XXII. De voce qualiter fiat.	271	III. In quo est probatio, quod non est sensus præter quinque per naturam mediorum.	295
XXIII. Quare homo non bene odoratur, sed bene tangit, et ideo prudens.	273	IV. In quo probatur non esse nisi quinque sensus per naturam organorum.	297
XXIV. Qualiter odororum differentiarum per analogiam ad differentias saporum accipiuntur.	275	V. In quo probatur, quod nullus deest sensus ipsis sensibilibus.	299
XXV. Qualiter odor se habet ad olfactum et ad medium, et utrum sit evaporatio fumalis.	276	VI. Quod sensatorum omnium non potest esse aliquis sensus a prædictis.	300
XXVI. Qualiter olfactus est in respirantibus et non respirantibus.	278	VII. Et est DIGRESSIO declarans quinque vires animæ sensibilis interiores.	302
XXVII. De gustu secundum quod est in medio secundum esse materiale ipsius.	280	VIII. De eo quod sensu communi nos sentimus videre et audire, et secundum alios operari.	304
XXVIII. Qualiter saporis differentiarum se habent ad gustum, et e converso.	281	IX. Qualiter sensitivum sensibileque idem in actu sunt et diversa in esse, et qualiter correlativa.	306
XXIX. De differentiis saporum secundum speciem, et qualiter se habent ad gustum.	283	X. De probatione sensus communis per hoc quod componit et dividit inter	

INDEX TRACTATUUM ET CAPITUM

425

sensata diversorum sensuum.	308	diversus.	310
XI. In quo declaratur qualiter sensus communis est unus indivisibilis, et qualiter		XII. Et est DIGRESSIO declarans qualiter sensus communis est medietas omnium sensuum.	312

LIBER III DE ANIMA,

Qui est de apprehensivis viribus deintus.

TRACTATUS I.

TRACTATUS II.

De viribus animæ sensibilis.

De parte rationali.

CAP. I. Et est DIGRESSIO declarans libri intentionem, et de imaginatione.	315	CAP. I. Qui tractatus est qualiter intellectus possibilis est.	329
II. Et est DIGRESSIO declarans ea quæ conveniunt ex æstimatione.	317	II. Qualiter intellectus possibilis sit natura quædam immixta receptibilis omnium eorum quæ sunt.	331
III. Et est DIGRESSIO declarans naturam phantasie.	318	III. Et est DIGRESSIO declarans dubia quæ consequuntur ex dictis de intellectu possibili.	332
IV. Et est DIGRESSIO declarans quod omnes vires animæ sunt organicæ, et agunt mediante corpore.	319	IV. Et est DIGRESSIO declarans opinionem Alexandri et ejus improbationem.	335
V. De improbatione erroris Antiquorum qui dixerunt quod intelligere et sentire sunt idem.	321	V. Et est DIGRESSIO declarans opinionem Theophrasti et Themistii, et improbationem ejusdem.	337
VI. Quod imaginatio vel phantasia, neque sensus sunt, neque opinio cum sensu.	322	VI. Et est DIGRESSIO declarans opinionem Avempacis et Abubacher, et improbationem ejusdem.	339
VII. Quare imaginatio vel phantasia, neque sensus sunt, neque opinio cum sensu.	323	VII. Et est DIGRESSIO declarans opinionem Averrois, et improbationem ejusdem.	340
VIII. Quid sit phantasia secundum veritatem, prout communiter agitur de imaginatione phantasie.	326	VIII. Et est DIGRESSIO declarans opinionem eorum qui dixerunt nullam partem animæ esse intellectualem, et errorem eorumdem.	343
IX. De ratione nominis phantasie et utilitate ejus.	327	IX. Et est DIGRESSIO declarans opinionem Avicbron, et errorem ejusdem.	344
		X. Et est DIGRESSIO declarans opinionem Platonis et	

Gregorii Nysseni, et ejus errorem.	346	idem sensus communis.	373
XI. Et est DIGRESSIO declarans opinionem Latinorum et errorem eorundem.	347	IV. Quod eadem est analogia phantasmatum ad intellectum, quæ est sensibile ad sensitivum.	375
XII. Et est DIGRESSIO declarans veram sententiam de omnibus inductis dubiis Peripateticorum.	349	V. De intellectu mathematicorum et divinorum.	377
XIII. Et est DIGRESSIO declarans solutionem duarum quæstionum difficilium relictarum ex prædictis.	353	VI. Qualiter intelliguntur divina quæ sunt separata : in quo est DIGRESSIO declarans hoc quod dixit Alexander, et improbationem ejusdem erroris.	378
XIV. Et est DIGRESSIO declarans propter quid intellectus est separatus et immixtus.	354	VII. Et est DIGRESSIO declarans opinionem Themistii et Theophrasti in solutione quæstionis inductæ.	380
XV. Quo probatur quod intellectus non est mixtus corpori per hoc quod sua passibilitas non est similis passibilitati sensus.	356	VIII. Et est DIGRESSIO declarans solutionem quæstionis Avempacis et Alfarabii in quo erraverunt.	381
XVI. Quod unus intellectus est qui distinguit inter sensibile et intelligibile.	358	IX. Et est DIGRESSIO qualiter Avicenna et Algazel solvunt inductam quæstionem, et quæstio dubitationis est in dictis eorum.	383
XVII. Qualiter intellectus est subiectum receptionis et non transmutationis, et qualiter intelligit se.	361	X. Et est DIGRESSIO declarans quorundam modernorum solutionem.	384
XVIII. De natura intellectus agentis, et qualiter anima est composita.	363	XI. Et est DIGRESSIO declarans veram causam et modum conjunctionis intellectus agentis nobiscum.	385
XIX. De comparatione intellectus possibilis et agentis et speculativi.	366	XII. Quomodo anima est omnia quodammodo quæ sunt.	388
		XIII. Et est DIGRESSIO declarans quod anima non moritur morte corporis, et quod non fuit ante corpus.	390
		XIV. Et est DIGRESSIO declarans errorem eorum, qui dicunt de omnibus animabus tantum unam remanere post mortem.	392

TRACTATUS III.

De actionibus intellectus possibilis.

CAP. I. De intellectu indivisibilium diversimode dictorum.	368
II. Et quis intellectus est semper verus : et quis aliquando verus, aliquando falsus : et quod actus sensus et intellectus sunt actus perfecti et motus simplices.	372
III. Quod est idem intellectus componens et dividens intelligibilia, sicut est	

TRACTATUS IV.

De motivis viribus.

CAP. I. Quæ pars animæ sit motiva.	394

II. Quod vegetativum secundum se et sensitivum secundum se non sunt motiva secundum locum.	396	X. Et est DIGRESSIO declarans suas diversitates secundum Platonicos et Theologos.	409
III. Quod nec intellectivus nec operativus secundum se sunt causa motus secundum locum, sed duo horum vel tria simul.	397		
IV. De differentiis intellectus practici et speculativi.	399	TRACTATUS V.	
V. Qualiter unum specie sunt moventia et plura secundum substantiam.	401	<i>De comparatione potentiarum animæ ad animata.</i>	
VI. Quod intellectus semper est rectus, ille scilicet qui est movens : phantasia autem et appetitus recta et non recta.	402	CAP. I. Quod omne animatum habet vegetabile, sed non necessario habet sensum.	412
VII. Quod omnia moventia sunt unum specie et diversa numero, et ad quem numerum, et ad quam speciem.	404	II. Quod sensus qui fiunt per media extrinseca, non nutriunt, et qualiter fiunt per media extrinseca.	414
VIII. Qualiter est motus processivus, secundum quod fit a motore immobili secundum locum.	405	III. Qualiter sit animalis corpus, utrum simplex aut compositum.	415
IX. Quid est movens in animalibus perfectis, et quando unum movet aliud, et e converso.	406	IV. Et est DIGRESSIO declarans quod sensibile et vegetativum et rationale in homine sunt una anima.	417

INDEX

Rerum memorabilium quæ continentur in libris de Anima.

N. B. — *In hoc indice rerum memorabilium, numerus major romanus indicat librum, minor vero tractatum : numeri arabici signant caput et textum sic : Per ACCIDENTIA venimus in cognitionem substantiæ. I-I, 5, tex. 11 : expositio hujus sententiæ invenitur in libro I, tractatu I, capite 5 ad tex. com. 11.*

- A
- ABSTRACTIONIS gradus. Libro II, tractatu III, capite 4.
- ABUBACHER et Avempace dixerunt intellectum agentem esse separatum, possibilem autem esse conjunctum corpori. III-II, 6.
- Per ACCIDENTIA venimus in cognitionem substantiæ. I-I, 5, tex. 11.
- ACHELOI fluvii pisces branchiis sonitant, vel aliqua simili parte. II-III, 22, tex. 87.
- ACTUS primus et secundus quid. II-I, 1, tex. 2 ; et 1, tex. 5 ; Item III, 2, tex. 55.
- ACTUS secundus præsupponit primum. II-I, 3, tex. 10.
- ACTUS sunt prævii potentiis quoad nos secundum rationem, licet simpliciter et secundum esse sint posteriores. II-II, 1, tex. 33.
- ACTUS intellectus et sensus sunt actus perfecti et simplices. III-III, 2, tex. 28.
- AER qui est in aure, continuatur aeri qui est extra. II-III, 20.
- ÆRAMENTA quare præ omnibus corporibus sonora sunt. II-III, 17, tex. 77.
- ÆSTIMATIVA qua re differt ab imaginativa. III-I, 2.

- AGENS et patiens qualem debent habere communificantiam. II-III, 6.
- AGENS est semper præstabilius patiente. III-II, 18, tex. 19.
- Utrum ALATUR contrarium contrario, vel simile simili. II-II, 5, tex. 43 et seq.
- ALCMÆON ~~asseruit~~ animam esse quoddam divinum, quod ~~moveretur~~ semper movens seipsum. I-II, 3, tex. 32.
- ALEXANDRI opinio, qui dixit elementorum compositionem habere in se inchoationem animæ. I II, 13.
- ALEXANDRI error, qui dixit quod intellectus sit præparatio ad intelligibilia suscipienda ex complexione elementorum facta. III-II, 4.
- Habens scientiam et per illam speculans, non ALTERATUR, aut aliud alterationis est genus. II-III, 2, tex. 57.
- ANAXAGORAS dixit animam per se et essentialiter esse moventem. I-II, 1, tex. 23; et 3, tex. 3.
- Qua re differat a Democrito circa diffinitionem animæ. I-II, 1, tex. 24.
- Solus ANAXAGORAS dixit intellectum passione vacare et nihil prorsus cum cæteris habere commune. I-II, 4, tex. 34.
- ANAXAGORAS laudandus, quod dixerit intellectum esse immixtum, ut imperet omnibus, id est, ut cognoscat omne despectum ab ipso. III-II, 2, tex. 4.
- ANIMA rationalis est physicæ considerationis ut est hominis perfectio. I-I, 1.
- Scientia de ANIMA cæteras partes naturalis philosophiæ antecellit objecti dignitate, et demonstrationum certitudine. I-I, 2, tex. 1 et seq.
- Substantia primum, deinde affectiones ANIMÆ tam propriæ quam ipsi et corpori communes considerandæ sunt. I-I, 3, tex. 3.
- Difficillimum est quantum ad quæsitæ et quantum ad modum inquisitionis accipere aliquam fidem firmam et certam de ANIMA. I-I, 3, tex. 4 et 5.
- ANIMÆ quodnam sit genus et quæ differentia, investigandum. I-I, 4, tex. 6.
- Utrum ANIMA sit composita vel simplex, et utrum animæ differant solo numero, vel specie et genere. I-I, 4, tex. 7 et 8.
- Utrum prius inquirendum de tota ANIMA, vel de partibus. I-I, 5, tex. 9.
- Utrum potentiæ ANIMÆ prius quærendæ quam operationes. I-I, 5, tex. 10.
- Utrum ANIMA habeat operationes proprias, quæstio est quam maxime desiderant homines scire de anima. I-I, 6, tex. 12.
- Si ANIMA propriam habet operationem quam sine organo exerceat, continget eam separari a corpore et esse per se. I-I, 6, tex. 13.
- Passiones ANIMÆ sunt cum corpore communicantes. I-I, 6, tex. 14.
- ANIMÆ consideratio pertinet ad physicum. I-I, 6, tex. 15.
- Quæ ad ANIMAM spectant, quam diverso modo considerantur a physico, dialectico, mathematico, metaphysico et mechanico. I I, 6, tex. 16 et seq.
- ANIMATUM ab inanimato maxime differre motu et sensu, a majoribus nostris accepimus. I-II, 1, tex. 20.
- ANIMAM qui diffinierint per motum. Ibid. et tex. 21 et seq.
- ANIMAM qui diffinierint per sensum seu cognitionem. I-II, 2, tex. 25 et seq.
- ANIMAM qui diffinierint per motum et sensum simul. I II, 3, tex. 28 et seq.
- ANIMÆ tria substantialiter inesse dixerunt Antiqui, scilicet motivum, cognoscitivum et incorporeum. I-II, 4, tex. 33 et seq.
- Quo motu dixerunt antiqui ANIMAM moveri. I-II, 4, tex. 35.
- Non solum ANIMÆ non est substantiale moveri, sed etiam impossibile est eam moveri. I-II, 5, tex. 36 et seq.

- ANIMAM non esse in corpore sicut in loco seu in vase. I-II, 5, tex. 41.
- ANIMA quomodo ex harmonicis numeris componatur. I-II, 6.
- ANIMAS exutas a corporibus moveri de loco ad locum expertus est Auctor. I-II, 6.
- ANIMÆ motus non est a sphæris indivisibilibus continue moventibus ex quibus componatur. I-II, 7, tex. 44.
- ANIMA est in confinio æternitatis et temporis. I-II, 4, tex. 35; et 7, tex. 43.
- Quomodo in ANIMA secundum Platonem est aspectus rectus, quem Deus deorum flexit in circulum. I-II, 7, tex. 43.
- ANIMA mundi quare secundum Platonem intellectualis sit. I-II, 7, tex. 46.
- ANIMAM intellectualem non esse circulum et magnitudinem continuam. I-II, 7, tex. 46 et seq.
- ANIMAM non esse harmoniam. I-II, 8, tex. 54 et seq.
- Melius dicitur non ANIMAM, sed hominem anima misereri, vel discere. I-II, 9, tex. 64.
- ANIMÆ motus aliquando sunt ab exterioribus ad ipsam, ut in apprehensionibus sensibilibus, aliquando ab ipsa ad organa sensuum, ut in reminiscentia. Ibid.
- ANIMÆ intellectualis immortalitas demonstratur. I-II, 9, tex. 65. Item III-III, 12.
- ANIMA non est numerus per seipsum movens. I-II, 10, tex. 67.
- ANIMAM ex omnium elementis esse ut omnia cognoscat, impossibile est I-II, 11, tex. 73 et seq.
- ANIMA quomodo habet esse nobile et antiquum et proprium, et præsertim intellectus I-II, 12, tex. 82.
- ANIMA non est in toto universo permixta. I-II, 12, tex. 86 et seq.
- Quare aliqui opinati sunt ANIMAM esse in elementis et specialiter in aere. I-II, 13, tex. 88.
- Utrum ANIMÆ vegetabilium et brutorum sint ex traduce. Ibid.
- Quare ANIMA intellectiva non ex materia produci dicitur, sed ab extrinseco ingredi. Ibid.
- Non sunt plures animæ in eodem supposito. I-II, 13, tex. 90 et seq. Item III-IV, 4.
- ANIMA non est corpus. II-I, 1, tex. 2; et 3, tex. 7.
- ANIMA est forma corporis naturalis potentia vitam habentis. II-I, 1, tex. 4.
- ANIMA vegetativa quomodo dicitur esse semper in actu secundo. II-I, 2, tex. 5.
- Unde provenit quod ANIMA est multorum operum productiva. II-I, 3, tex. 6.
- Quæ ANIMA separabilis est, et quæ non. II-I, 4, tex. 11.
- ANIMA ex suis operibus investiganda. II-I, 5, tex. 12.
- Nullam aliam totalitatem habet ANIMA nisi suarum partium. II-I, 7, tex. 20.
- ANIMA rationalis est umbra intelligentiæ, et sensibilis respectu rationalis animæ, et vegetabilis respectu sensibilis. II-I, 8, tex. 21.
- ANIMAM unam numero esse in omni corpore, cur aliqui dixerint. Ibid.
- ANIMA formaliter et non materialiter unitur, et ipsa est actus hujus corporis et non cuiuslibet. II-I, 9, tex. 22 et seq.
- Eadem est ratio ANIMÆ et figuræ. II-I, 11, tex. 30 et 31.
- ANIMA qualiter est viventis corporis causa et principium. II-I, 2, tex. 36 et seq.
- ANIMÆ a comparibus sibi stellis non descendunt corporibus uniendæ. III-II, 10.
- ANIMA non constat materia et forma. III-II, 11.
- Quomodo ANIMA est omnia quodammodo quæ sunt. III-III, 12, tex. 37.
- Ex omnibus ANIMABUS tantum unam remanere post mortem absurdum est. III-III, 13.
- Quomodo ANIMAL universale aut nihil est, aut posterius est. I-I, 4, tex. 8.
- ANIMALIA annulosa quare divisa per transversum, vivunt, sed divisa per totam longitudinem sui corporis, statim moriuntur. I-II, 16, tex. 94.
- ANIMALIA latitantia tempore hyemis et cessantia ab inquisitione alimenti extrinseci quomodo nutriuntur. II-II, 2, tex. 3.

- ANIMALIA multa loco immobilia. II-I, 6, tex. 16.
- ANIMALIA quæ dicantur imperfecta. III-IV, 9.
- ANIMALIS corpus simplex esse non potest. III-IV, 3, tex. 66 et seq.
- ANIMATORUM certa est quantitas in qua stat et extra quam non salvatur species, II-II, 4, tex. 41.
- APPETITUS irascibilis et concupiscibilis in homine quomodo differunt a seipsis ut sunt in brutis. III-IV, 40.
- APPREHENSIO universaliter loquendo quatuor habet gradus. II-III, 4.
- ERROR opinantium ARANEAM cuncta animalia præcellere sensu tactus, et erroris causa. II-III, 17, tex. 94.
- ARISTOTELES quare in multis locis laudat Anaxagoram. I-II, 4, tex. 34.
- ATTRACTIO qualiter tribus maxime juvetur, scilicet similitudine, vacuitate et calore. II-II, 8.
- QUÆ AUGENTUR, æqualiter omni ex parte augentur. II-I, 6, tex. 14.
- AUGMENTATIVÆ potentiæ officia. II-II, 6, tex. 47.
- AUGMENTATIVA deservit generativæ. II-II, 9.
- AUGMENTUM et alimentum non fieri per virtutem ignis. II-II, 4, tex. 40 et seq.
- AURIS qualiter habet connaturalitatem ad audiendum. II-III, 20.
- AVERROIS deliramentum, quod intellectus possibile sit unicus et indivisibilis in omnibus. III-II, 8.
- AVERROIS propositio, intellectus omnibus modis fit intellectus, quomodo verificatur. III-III, 6.
- AVICEBRON existimavit intellectum possibilem et materiam primam esse ejusdem naturæ. III-II, 9.
- B
- DIFFERENTIA inter BONUM honorabile et bonum utile. I-I, 2, tex. 1.
- BONUM simpliciter est semper et ubique bonum. III-IV, 6, tex. 51.
- C
- CALOR pueri et juvenis quomodo sunt æquales in radice secundum Galenum. II-II, 6, tex. 47.
- CAPITA multorum sine cervice primo exorta, deinde per amicitiam germanis cervicibus fuisse conjuncta, finxit Empedocles. III-III, 1, tex. 21.
- CÆLESTIBUS corporibus quare natura non dedit sensus. III-IV, 1, tex. 61.
- COLOR quomodo movet visum secundum actum lucidi. II-III, 7, tex. 67.
- COLOR duplex habet esse, scilicet materiale et formale. Ibid.
- COLOREM quare Pythagorici vocabant EPIPHANUM. Ibid.

- Qualiter COLOR in lumine videtur, et non sine lumine. II-III, 14, tex. 72 et 73.
- Utrum COGNOSCATUR simile simili. I-II, 12, tex. 79 et seq. et c. 14.
- CONFIDENTIA est ex protensione spiritus et sanguinis ex corde ad exteriora. I-I, 6, tex. 12.
- Aliud est CORPORI communicare in actione et passione, et aliud est communicare ei quod communicat corpori. Ibid.
- CORPORA maxime videntur ad sensum esse substantiæ, licet substantiæ separatæ sint verius substantiæ. II-I, 1, tex. 3.
- CORPORA physica videntur esse magis substantiæ quam artificialia. Ibid.
- CORPORUM physicorum quædam animata, quædam inanimata. Ibid.
- CORPUS animatum amittit nomen et rationem suam, quando separatur ab eo anima. II-I, 3, tex. 8.
- CORPUS animatum ex simplici corpore componi non potest, triplici de causa. II-II, 31, tex. 111.
- CORPUSCULA quæ videntur in sphæra solis, quare continuo moventur. I-II, 1, tex. 22.
- CORRUPTIBILE et incorruptibile quomodo non sunt unius substantiæ. II-II, 1, tex. 33.
- CRITIAS opinatus est animam esse sanguinem. I-II, 3, tex. 32.
- Sensus et intellectus eandem voluit esse virtutem. I-II, 1, tex. 23.
- Item lumen esse defluxum corporis. II-III, 9.
- Item per vacuum posse videri. II-III, 15, tex. 74.
- DIAPHANI natura, et qualiter lumen est actus ejus. II-III, 8, tex. 68 et seq.
- DIFFINITIO tribus viis investigatur, scilicet demonstratione divisione, et compositione. I-I, 3, tex. 4 et 5.
- DIFFINITIO debet constare genere et differentia. I-I, 4, tex. 6.
- DIFFINITIO subjecti quomodo potest esse medium in demonstratione. I I, 5, tex. 11.
- In DIFFINITIONE non solum oportet cognoscere principia essentialia, sed etiam accidentalia. Ibidem.
- DIFFINITIONES dialecticæ et vanæ quæ sint. Ibid.
- DIFFINITIONES physicæ, dialecticæ, mathematicæ, metaphysicæ et mechanicæ qua re differunt. I-I, 7, tex. 16 et seq.
- DIGESTIVA juvatur duobus, scilicet calido et humido. II-II, 8.
- DIGESTIO quadruplex. Ibid.
- DIAGENES existimavit animam esse aerem. I-II, 3, tex. 32.
- DIVINA quomodo intelliguntur. III-III, 6 et seq.

D

E

- DEMOCRITUS dixit animam esse ignem aut calorem. I-II, 1, tex. 20; et 3, tex. 30.
- DEMOCRITUS vitam in respiratione constituit. I-II, 1, tex. 21.
- ECHO qui est sonus reflexus, quomodo generatur. II-III, 19, tex. 80.

- Differentia inter tinnitum et ECHO secundum Latinos. II-III, 19, tex. 80
- Vera ELECTIO non est animæ sensibilis, sed aliquid simile electioni. III-I, 3.
- Omnia ELEMENTA iudicata sunt esse anima ab aliquo Antiquorum præter terram. I-II, 3, tex. 32.
- EMPEDOCLES constituit animam ex omnibus elementis. I-II, 2, tex. 23; et 8, tex. 34. et seq.
- Rationes quæ induxerunt EMPEDOCLEM, ut crederet animam esse harmoniam. I-II, 8, tex. 60.
- EMPEDOCLES non recte dixit lumen moveri localiter, et extendi tandem inter terram et cælum, motu imperceptibili. II-III, 13, tex. 70.
- EMPEDOCLES existimavit sensus et intellectus eandem esse virtutem. III-I, 5, tex. 150.
- EMPEDOCLES locus de intellectu indivisibilium. III-III, 1, tex. 21.
- EXPULSIVA quatuor juvatur potissime, scilicet caliditate, humiditate, frigiditate et siccitate. II-II, 8.
- FORMA dupliciter sumi potest, scilicet ut est actus et pars rei, et ut est intentio rei abstracta a re. I-I, 7, tex. 16.
- FORMÆ artificiales non sunt in potentia in lapidibus et lignis secundum quod sunt ligna aut lapides, sed secundum quod subjiciuntur instrumentis artis et formæ artis quæ est in mente artificis. I-II, 13.
- FORMA consequens unde habet quod potest omnium præcedentium formarum potestates operari. II-I, 11, tex. 31.
- FORMÆ simplicitati non repugnat compositio potestativa. II-I, 11, tex. 31.
- FORMA rei et intentio rei differunt. II-III, 4.
- FORMA quomodo se sola agit in actione spirituali sive intentionali. II-III, 6.
- FORMA qualiter potest subjici aliquibus accidentibus. III-II, 11.
- Quatuor differentiæ inter FORMAS existentes in materia, et inter formas existentes in intellectu. III-II, 13.
- FRIGIBILITAS per se non confert ad opera vitæ, sed per accidens. II-II, 8.
- FRIGIDITATEM non ingredi opus naturæ, quomodo intelligitur. Ibid.

G

F

- GENERATIVÆ virtutis instrumenta. II-II, 7.
- GENERATIONEM non fieri ex aliquo quod sit actus pars animati. II-II, 7.
- GENUS quomodo a materia sumi dicitur. I-I, 7, tex. 17.
- GRILLI quare amputatis capitibus adhuc cantant. I-III, 22, tex. 87.
- Qualiter febrientes FEBRE ethica, cum habeant majorem calorem febrientibus febre putrida, non sentiunt calorem suum. II-III, 33.
- FINIS duplex, quo, et cui. II-II, 2, tex. 37.

GUSTUS non est per medium extrinsecum, sed
intrinsecum. II-III, 27, tex. 101.

GUSTUS quomodo distinguitur a tactu. Ibid.

GUSTUS organum est nervus gustativus diffusus
in lingua et in superficie concava faucium.
II-III, 28, tex. 104.

I

H

Tenuitas unguium et capillorum subtilitas,
bonæ HABITUDINIS sunt argumentum. II-III,
23, tex. 94.

HEPAR, cerebrum et huiusmodi qualiter non
sentiant nisi merito panniculi involventis.
II-III, 34.

HERACLITUS fumum cordis et vaporem dixit
esse animam. I-II, 3, tex. 32.

HIPPUS dixit animam esse humorem aqueum.
Ibidem.

HOMINUM diversitas in apprehensione universa-
lis. I-I, 6, tex. 12.

HOMO quare non bene odorat. II-III, 23, tex.
92.

HOMINES percipiunt odores, sicut animalia aqua-
tica duos oculos habentia sentiunt colores.
II-III, 23, tex. 93.

HOMO cæteris animalibus excellentius tactu
percipit, et ideo prudens. II-III, 23, tex.
94.

HOMINES mollis et non laxæ carnis sunt inge-
niosi. Ibid.

HUMIDUM duplex, scilicet seminale et nutrimen-
tale. II-II, 6, tex. 47.

IGNIS non proprie nutritur, neque augetur.
II-II, 4, tex. 41.

Augmentum IGNIS in quantitate interminatum
est. Ibid.

IGNORANTIA est magis propria animalibus quam
scientia. III-I, 5, tex. 151.

IMAGINATIO diversa est a sensu, intelligentia, opi-
nione, et æstimatione. III-I, 6, tex. 153 et
154.

IMAGINATIO sumitur dupliciter, scilicet proprie
et metaphorice. III-I, 7, tex. 155.

IMAGINATIO qua re differt a sensu. III-I, 7, tex.
156.

IMAGINATIONEM an formicæ et apes habeant.
Ibidem.

IMAGINATIO qua re differt ab opinione. III-I, 7,
tex. 157.

IMAGINATIO non est opinio cum sensu. III-I, 7,
tex. 158 et 159.

IMAGINATIO est motus a sensu secundum actum
facto. III-I, 8, tex. 160 et 161.

IMAGINATIO duas habet causas falsitatis. III-I, 8,
tex. 161.

IMAGINATIO derivatum nomen a visu habet,
phantasiaque dicitur, id est, visio vel appari-
tio. III-I, 9, tex. 162.

Ex forti IMAGINATIONE quomodo provenit aliquid
in effectu. III-III, 4, tex. 32.

IMAGINATIVA quid, et quomodo differt a sensu
communi. III-I, 1.

Bene IMAGINANTES disponuntur ad mathematica
et ad prophetiam. Ibid.

IMAGO lignea Minervæ vel Veneris à Dædalō
fabricata, quomodo movebatur. I-II, 7, tex.
44.

- INDIVISUM dicitur dupliciter, scilicet potentia et actu. III-III, 1, tex. 23.
- INTELLECTUS qualiter est alterum genus animæ, et separabilis. I-I, 8, tex. 21.
- INTELLECTUS qua re differt a sensu. IV-I, 5, tex. 152.
- INTELLECTUS non est passibilis sive transmutabilis secundum se sicut corpus, neque per alterius transmutationem sicut virtus in corpore, tamen est susceptivus specierum, et est potentia species illæ, non actu. III-II, 1, tex. 3.
- INTELLECTUS non est hoc aliquid. Ibid. et c. 3.
- INTELLECTUS se habet ad intelligibilia, sicut sensus ad sensibilia. III-II, 1, tex. 3; et c. 12.
- INTELLECTUS qualiter est immixtus, et receptivus omnium quæ sunt. III-II, 2, tex. 4; et cc. 3, 5 et 12.
- INTELLECTUS possibilis per hoc quod est intellectus, determinatur ad ens incorporeum : per hoc quod est possibilis, privatur omnium formis quæ potentia sunt in ipso. III-II, 2, tex. 5.
- INTELLECTUS quomodo ponitur separatus a Peripateticis. III-II, 3.
- INTELLECTUS non est præparatio ad intelligibilia suscipienda ex complexione elementorum facta. III-II, 4.
- INTELLECTUS possibilis distinguitur a phantasia. III-II, 6.
- INTELLECTUS est pars animæ. III-II, 8.
- INTELLECTUS possibilis non est materia prima. III-II, 9 et 13.
- INTELLECTUS possibilis qualiter est immixtus, et separatus, et impassibilis, et non hoc aliquid. III-II, 12.
- Ex INTELLECTU et intelligibili quomodo fit unum. Ibidem.
- Decem rationes quibus Peripatetici probant INTELLECTUM non esse potentiam organicam. III-II, 14.
- Idem probatur per hoc quod passibilitas INTELLECTUS non est similis passibilitati sensus. III-II, 15, tex. 6.
- INTELLECTUS quare dicitur locus specierum. III-II, 15, tex. 6.
- INTELLECTUM esse subjectum intelligibilium formarum quomodo intelligitur. Ibid.
- Unus INTELLECTUS est qui distinguit inter sensibile et intelligibile. III-II, 16, tex. 9 et seq.
- INTELLECTUS qualiter intelligit se. III-II, 17, tex. 13 et 15.
- INTELLECTUS qualiter est subjectum receptionis et non transmutationis. III-II, 17, tex. 14.
- INTELLECTUS agens necessarius quo perficiatur intellectus possibilis. III-II, 18, tex. 17 et seq.
- INTELLECTUS agens assimilatur arti, et intellectus possibilis assimilatur materiæ. III-II, 18, tex. 17.
- INTELLECTUS agens est ut habitus et perinde ac lumen, quo intelligibilia potentia fiunt intelligibilia actu. III-II, 18, tex. 18.
- INTELLECTUS agens qua re differt a possibili. III-II, 18, tex. 19.
- INTELLECTUS agens est pars animæ. Ibid.
- In INTELLECTU agente intelligens et intellectum non differunt, nisi sicut lumen in se, et lumen quo imbuti sunt colores ad actum. Ibid.
- INTELLECTUS [agens] est abstrahere formas intelligibiles, et illuminare intellectum possibilem. III-II, 19, tex. 19.
- INTELLECTUS possibilis præcedit tempore operationem intellectus agentis, non autem substantiam ejus. III-II, 19, tex. 20.
- INTELLECTUS quando procedit de potentia ad actum, utitur reminiscencia et sensu et imaginatione, et sic est corruptibilis : cum autem jam habet scientiam, vocatur adeptus, et non conversus ad phantasmata, sed ad agentem solum et ad seipsum, est incorruptibilis et non reminiscitur. Ibid.
- Prima INTELLECTUS operatio est circa indivisibilia, deinde circa compositionem. III-III, 1, tex. 21 et seq.
- Quis INTELLECTUS est semper verus, et quis aliquando verus et aliquando falsus. III-III, 2, tex. 26.
- INTELLECTUS agens quomodo est prior in hominibus. III-III, 2, tex. 27.

- Idem est INTELLECTUS componens et dividens intelligibilia, sicut est idem sensus communis. III-III, tex. 29 et seq.
- Quæ actu sunt in INTELLECTU, tripliciter sunt in ipso. III-III, 5, tex. 36.
- INTELLECTUS agens tribus modis conjungitur nobiscum. III-III, 11.
- Utrum intellecta maneant in INTELLECTU, cessante actuali intellectione. Ibid.
- INTELLECTUS quadruplex, scilicet possibilis, universaliter agens, speculativus et adeptus. III-III, 12.
- INTELLECTUS practicus et speculativus quatuor dissident discriminibus. III-IV, 4, tex. 49.
- INTELLECTUI practico apprehendenti formam ut est operationis principium, tria necessario contingunt. Ibid.
- INTELLECTUS speculativus et practicus sunt idem subjecto, sed differunt secundum esse et finem. Ibid.
- INTELLECTUS practicus semper est rectus, appetitus autem et phantasia recta et non recta. III-IV, 6, tex. 51.
- IRA est accensio sanguinis cum evaporatione fellis. I-I, 6, tex. 12.
- ISAAC Philosophus dixit animam rationalem esse umbram intelligentiæ, et sensibilem respectu rationalis animæ, et vegetativam respectu sensibilis. II-I, 8, tex. 21. Item III-II, 12.
- LIBERUM arbitrium quid. III-IV, 10.
- Quæ sunt LUCENTIA corpora. II-III, 12.
- LUMEN non confert colori esse intentionale et spirituale. II-III, 6.
- LUMEN non est necessarium visui propter colorem in se, sed propter medium. II-III, 7, tex. 67.
- LUMEN est colorum hypostasis. Ibid.
- LUMINARE, lux, lumen et splendor quomodo differunt. II-III, 8, tex. 68.
- LUMEN non est defluxus corporis. II-III, 9.
- LUMEN non est corpus indivisibile. II-III, 10.
- LUMEN non est forma substantialis, neque aliquid coloris. II-III, 11.
- LUMEN est actus perspicui secundum quod est perspicuum. II-III, 8, tex. 69; et c. 12.
- LUMEN habet esse spirituale in perspicuo, sicut color in medio. Ibid.
- LUMEN non est proprie contrarium tenebris. II-III, 13, tex. 70.
- LUMEN non movetur nisi metaphorice. Ibid.
- LUMEN colores qui sunt in potentia, actu colores quodammodo facit. III-II, 18, tex. 18.

M

L

- MAGNETI animam tribuit Melissus, per quam ferum trahit. I-II, 3, tex. 32.
- LASSITUDO quare accidit ex cogitando. III-II, 10, tex. 11.
- Aqua MARIS fortiter mota scintillat. II-III, 12.
- LESBIÆ regula qualis fuerit. III-IV, 6, tex. 51.
- MATERIA quomodo est cognitionis principium. I-I, 7, tex. 17.

Differentia inter receptionem MATERIE et intellectus. I-II, 2, tex. 23.

MATERIA nuda ab omni forma est indivisibilis. I-II, 10, tex. 68.

MATERIA non est hæc nisi quia stat sub hac forma : et ideo impeditur universalitas proportionis ejus ad omnem formam. III-II, 1, tex. 3.

MATHEMATICÆ scientiæ quare sunt certissimæ. I-I, 5, tex. 11.

MATHEMATICA quomodo intelliguntur. III-III, 5, tex. 35.

Ex unitate MEDII non sequitur unitas potentiæ. II-III, 31, tex. 111.

MEMBRA inferiora senum et mulierum quare multum generantur. II-II, 3, tex. 38.

Primus MOTOR agit per instrumentum corporeum quadrupliciter. I II, 13.

MOTUS quatuor species, scilicet loci mutatio, alteratio, augmentum et diminutio. I-II, 5, tex. 38.

Quorum MOTUS est ad locum unum eundem, ea sunt ejusdem naturæ. I-II, 5, tex. 40.

MOTUS distare facit mobile ab eo in quod movetur. I-II, 5, tex. 43.

MOTUI physico essentialiter convenit esse actum, accidentaliter vero esse actum imperfecti. III-III, 2, tex. 28.

MOVERI dicitur aliquid dupliciter, scilicet per se, et per accidens. I-II, 5, tex. 37.

Non est verum quod omne MOVENS moveatur, nisi in physicis. II-IV, 9, tex. 139.

N

NATURA nihil facit frustra, neque necessarium quidquam omittit. III-IV, 2, tex. 45.

Si quis a NUMERO auferat numerum vel unitatem, relinquitur alia species numeri. I-II, 10, tex. 68.

NUTRIMENTI duplex motor, scilicet calor et potentia animæ. II-II, 10.

NUTRITIVÆ potentiæ officia. II-II, 6, tex. 47.

Quatuor differentiæ inter NUTRITIVAM et augmentativam virtutem. Ibid.

NUTRITIVA deservit augmentativæ et generativæ. II-II, 9.

O

Si OCVLUS existeret separatus et esset animal, potentia visiva esset anima ejus. II-I, 3, tex. 9.

OCULI menstruarum quomodo inficiunt specula, et oculi basilisci quomodo spargunt venenum. II-III, 1, tex. 54.

OCULI aspicientium aliquod excellens lucidum, quare lachrymas emittunt. II-III, 13, tex. 71.

ODOR fit in aere et aqua. II-III, 16, tex. 76.

ODORUM differentiæ per analogiam ad differentias saporum percipiuntur. II-III, 24, tex. 95.

Inodorabile dicitur tripliciter. II-III, 25.

AN ODOR SIT fumalis evaporatio. II-III, 25, tex. 97.

OLFACTUS est per medium distans, quod est aer vel aqua. Ibid.

OLFACTUS qualiter est in respirantibus et non respirantibus. II-III, 26, tex. 98 et seq.

Sensum OLFACTUS fieri per aquam et aerem, quomodo debet intelligi. II-IV, 4, tex. 130.

ORPHEUS dixit aerem esse plenum diis, quos vocavit animas, et corporum viventium animas nihil aliud esse quam id quod animal attrahit de aere per respirationem. I-II, 12, tex. 84.

P

Differentia inter PARTES rei corporeæ et spiritalis. II-I, 11, tex. 29.

PASSIO animæ duplex : alia incipit ab anima et expletur per corpus, sicut visus : alia incipit in corpore et redundat ad animam, ut somnus. I-I, 3.

PHANTASIA quid, et quomodo differt ab imaginativa et æstiativa. III-I, 3.

Sine PHANTASMATE anima nunquam intelligit. I-III, 3, 5, tex. 30.

PHANTASMATUM eadem est analogia ad intellectum, quæ sensibilibus ad sensitivum. III-III, 4, tex. 32.

PLANTÆ tamdiu vivunt, quamdiu possunt accipere alimentum. II-I, 6, tex. 14.

PLATO in uno corpore plures admisit animas specie differentes. I-I, 4, tex. 7.

Opinio PLATONIS constituentis animam ex principiis, non est irrisoria. I-II, 2, tex. 26 et seq. Item 7, tex. 45.

PLATO qua ratione dixit punctum fluere ex unitate, et lineam ex binario, et superficiem ex ternario, et corpus ex quaternario. Ibid.

Item qua ratione dixit animam habere intellectum ab uno, scientiam a binario, opinionem a ternario, et sensum a quaternario. I-II, 2, tex. 27.

PLATO existimavit a comparibus stellis deprimi animas in hæc corpora. I-II, 5, tex. 42 ; et 7, tex. 45.

PLATONIS rationes quibus probat animam per se movere seipsam. II-III, 6.

PLATONIS error, quod animæ a comparibus sibi stellis descendant, corporibus uniendæ. III-II, 10.

Differentia inter POTENTIAS activas et passivas penes ordinem procedendi in doctrina. I-I, 5, tex. 10.

POTENTIÆ principales animæ sunt nutritivum, sensitivum, appetitivum, loco motivum, et intellectivum. II-I, 10, tex. 27 et seq.

Inferioris POTENTIÆ opus nobilius est in superiori quam in seipsa. II-I, 11, tex. 29.

POTENTIA duplex, proxima et remota. II-III, 2, tex. 55.

POTENTIA passiva duplex : una quæ est subjectum receptionis simplicis, et alia quæ est subjectum receptionis et transmutationis. III-II, 17, tex. 14.

Differentia inter POTENTIAM materiæ primæ, et intellectus possibilis. Ibid.

In omni genere entium in quo est POTENTIA passiva, debet esse agens quo educatur ad actum. III-II, 18, tex. 17 ; et III, 2, tex. 27.

PRIVATIO in essentia est idem formæ, sed differt ab ea secundum esse : et in subjecto est

- idem materiæ, licet in essentia sit differens.
I-II, 7, tex. 52.
- PRIVATIO cognoscitur per habitum oppositum.
III-III, 7, tex. 25.
- PYTHAGORAS volens cives adducere ut pietatem
et justitiam colerent, fabulatus est animas
malorum civium exire de uno corpore in
aliud deterioris conditionis, perinde ac si
quis dicat artem fabrilem ingredi fistulas.
I-II, 7, tex. 53.
- PYTHAGORICI dicebant animam esse decisiones
quæ sunt in aere, id est, corpora indivisibi-
lia infinita, vel virtutem quæ movet ea. I-II,
1, tex. 22; et 7, tex. 44.
- PYTHAGORICORUM rationes ponentium plures
animas in eodem supposito. I-II, 15, tex.
90.
- Q
- QUANTITAS differenter consideratur a physi-
co et a mathematico. I-I, 7, tex. 16.
- QUERCUS putrefacta quare luceat. II-III,
12.
- QUORUM locus est indivisibilis, et ipsa sunt in-
divisibilia. I-II, 10, tex. 70.
- R
- RADIUS quid. II-III, 10.
- RECIPIENS est necessario denudatum a natura
recepti. III-II, tex. 2, 4.
- Differentia inter REGNUM voluntatis et intelle-
ctus practici. III-IV, 5, tex. 50.
- RETENTIVA qualiter tribus maxime juvetur, sci-
licet dissimilitudine, siccitate, et frigiditate.
II-II, 8.
- S
- SAPORUM sensum duo impediunt in lingua, sci-
licet cum est valde sicca, aut nimium hu-
mida. II-III, 28, tex. 104.
- SAPORUM differentia. II-III, 29, tex. 105.
- SCIENDI modus quo homines naturaliter scire
desiderant, quis sit. III-III, 11.
- SCIENTIARUM alia est principalis, alia instrumen-
talis : illa est bonum honorabile, hæc bo-
num utile. I-I, 2, tex. 1.
- SCIENTIARUM perfectio unde sit. Ibid.
- SEMEN formæ artis quæ est in artifice compara-
tum. I-II, 13.
- Differentia inter virtutes formativas quæ
sunt in SEMINIBUS plantarum et animalium.
Ibidem.
- Anima non est in SEMINE, nisi sicut artifex in
artificiato. II-I, 3, tex. 10.
- Si SENEX accipiat oculum juvenis, videbit sicu
juvenis. I-II, 9, tex. 65.
- SENSIBILE per se, proprium et commune, et sen-
sibile per accidens. II-III, 5, tex. 63.
- Circa SENSIBILE proprium error fieri nequit.
Ibid. et III-I, 8, tex. 161.
- SENSIBILE habet duplex esse, scilicet materiale
et intentionale. II-III, 6.
- SENSIBILE quomodo producit suam intentionem
in medio. Ibid.

- SENSIBILE supra sensum positum non sentitur. II-III, 17, tex. 75.
- SENSIBILIS et sensus est idem actus secundum esse differens. II-IV, 8, tex. 139; et 9, tex. 139.
- SENSIBILE movet non motum. II-IV, 9, tex. 143.
- Vehemens SENSIBILE corrumpit sensum. II-IV, 9, tex. 143.
- Omnes vires animæ SENSIBILIS sunt organicæ. III-I, 4.
- SENSUS primus propter quem animal est animal, est sensus tactus. II-I, 6, tex. 17.
- SENSUS est potentia passiva. II-III, 1, tex. 51 et seq.
- SENSUS quomodo educitur de potentia in actum. II-III, 3, tex. 59.
- SENSUS est singularium. II-III, 3, tex. 60; et c. 4.
- Non datur sensus agens, qui intentiones sensibiles producat. II-III, 6.
- SENSUS omnis est susceptivus specierum sensibilibus. II-IV, 1, tex. 121 et seq.
- Utrum aliquid non habens SENSUM patiatu a sensibilibus. II-IV, 2, tex. 125 et seq.
- Quomodo SENSUS et sensibile sint correlativa et quomodo non. II-IV, 2, tex. 127; et 9, tex. 142.
- Nullum præter quinque exteriores SENSUM superesse, probatur per naturam mediorum. II-IV, 3, tex. 128 et seq.
- Idem probatur per naturam organorum. II-IV, 4, tex. 130.
- Nullum deesse SENSUM probatur ab ipsis sensibilibus. II-IV, 5, tex. 132.
- SENSATORUM communium non esse aliquem sensum proprium. II-IV, 6, tex. 133 et seq.
- Quinque SENSUUM interiorum declaratio. II-IV, 7.
- SENSU communi sentimus nos videre et audire et secundum quemlibet sensum operari. II-IV, 8, tex. 136 et seq.
- SENSUS communis componit et dividit inter sensata diversorum sensuum. II-IV, tex. 144 et seq.
- Qualiter SENSUS communis est unus et indivisibilis et qualiter diversus. II-IV, 11, tex. 147 et seq.
- SENSUS communis qualiter est medietas omnium sensuum. II-IV, 12.
- Similitudines rerum in SENSU aut in intellectu existentes, proprie non sunt entia, sed aliquid entis, non secundum esse ratum, sed secundum esse abstractionis. III-II, 12.
- SOMNUS est quies animæ ab exteriori opere sensuum. II-I, 2, tex. 5.
- SOMNIA quæ sunt prophetiæ futurorum, plerumque applicata ad imagines, fiunt illusiones et deceptiones. I-I, 3.
- SONUS non potest fieri nisi in aere. II-III, 16, tex. 76.
- Bene et male SONANTIA quæ sint. II-III, 17, tex. 77.
- Si quis teneat campanam actu sonantem, quare obtunditur SONUS, et quandoque campana frangitur. II-III, 17, tex. 78.
- Qualiter SONUS generatur. II-III, 18, tex. 79.
- SONUS auditur in aere et in aqua. Ibid.
- SONUS est in aere sicut in materia et medio, in aqua vero non est nisi sicut in medio. Ibid.
- Quare pluvia et frigus obtundunt sonos. II-III, 19, tex. 81.
- Duo SONI in aere sibi obviantes, quare non se corrumpunt. Ibid.
- Qualiter SONUS venit ad auditum. II-III, 20, tex. 83.
- Quare aliquis habens caput immersum sub aqua, sonos audit. Ibid.
- SONUS quomodo sit sensibile naturale, licet violenta percussione excitetur. II-III, 21, tex. 85.
- SONORUM differentia. II-III, 21, tex. 86.
- SPECULORUM varia genera. II-III, 13.
- STOICI animam esse numerum per se moventem asseruerunt. I-II, 3, tex. 28.

SUBSTANTIÆ divisio in materiam, formam
et compositum, est analoga. II-I, 1, tex.
2.

SUBSTANTIA sumitur dupliciter, scilicet prout
est prædicamentalis, et prout opponitus ac-
cidenti. Ibid.

T

TACTUS an sit unus vel multiplex sensus. II-III
30, tex. 106 et seq.

Quare caro non est organum TACTUS. II-III, 31,
tex. 109 et seq.

Utrum TACTUS indigeat aliquo medio extrinseco.
II-III, 32, tex. 113 et seq.

TACTUS medium quid sit, et quot modis dicatur.
II-III, 34, tex. 116 et seq.

TACTUS qualiter se habet ad tangibilia. II-III,
35, tex. 117 et seq.

TALPÆ oculos qualiter natura cooperuit pelle.
II-IV, 4, tex. 431.

TERRA a paucis dicebatur elementum, sed
fæx omnium elementorum. I-II, 3, tex.
32.

THEOPHRASTI et Themistii opinio, quod nullus
sit in anima intellectus possibilis in ratione
possibilis. III-II, 3.

TOTIUS natura in quibusdam notior est quam
partes, in quibusdam e converso. I-I, 5, tex.
10.

TRANSLATIONES Græcæ Aristotelis emendatiores
quam Arabicæ. I-I, 4, tex. 8.

U

UNIVERSALE quomodo nihil est, aut posterius.
I-I, 4, tex. 8.

UNIVERSALE triplex secundum Platonem, scili-
cet ante rem, in re, et post rem. Ibid.

UNIVERSALE a diversis diversimode apprehendi-
tur. I-I, 6, tex. 12.

V

VEGETABILIS potentia habet tres virtutes, nutri-
tivam, augmentativam et generativam. II-II,
1, tex. 34.

Virtutes animæ VEGETABILIS quomodo naturales
nuncupantur. II-II, 9, tex. 49.

VIGILIA est expansio quædam animæ in exte-
riora opera sensuum. II-I, 2, tex. 5.

VIOLENTUM ex parte generantis, potest esse sub-
jecto naturale. II-III, 21, tex. 85.

Nulla VIRTUS est adeo passiva, quin per formam
sui activi existentem in ipsa agere possit.
II-III, 1, tex. 54.

VISUS hominis et visus asini quomodo specie
differunt. I-II, 15, tex. 9.

VISUS objectum non habet nomen commune
omnibus visibilibus. II-III, 7, tex. 66.

VISUS medium. II-III, 13, tex. 70 et 71.

VISIBILE quot modis dicatur. Ibid.

Quare cum objectum circulariter in medio se

- multiplicet, non tamen videtur nisi directe
objiciatur visui. II-III, 14, tex. 73.
- Quare res *visa* prope, apparet majoris quanti-
tatis seipsa *visa* a longe. Ibid.
- Quare non *videtur* res inversa, cum antea
formæ visibilis veniat ad oculum, et id quod
est interius in colorato, sit exterius in oculo.
Ibidem.
- Quare non *videtur* res dupla, cum una forma
visibilis in uno sigilletur oculo, et alia in
alio. Ibid.
- Quare dextra non *videtur* sinistra, et e conver-
so, cum dextra sit contra sinistram oculi, et
e converso. Ibid.
- Quare nocte aliquis deponens oculos juxta ter-
ram, longius *videt* quam erectus. Ibid.
- Quare per vacuum non potest *videri*. II-III,
15.
- Quare in carcere obscuro clausi, si in lucem
prodeant, lumen non possunt aspicere. II-IV,
9, tex. 143.
- Vita* dicitur secundum principium alendi et
augendi et diminuendi. II-I, 1, tex.
3.
- Vivere* est actus essentialis animæ. II-I, 2, tex.
18.
- Vox quomodo fiat. II-III, 22, tex. 87 et
seq.

